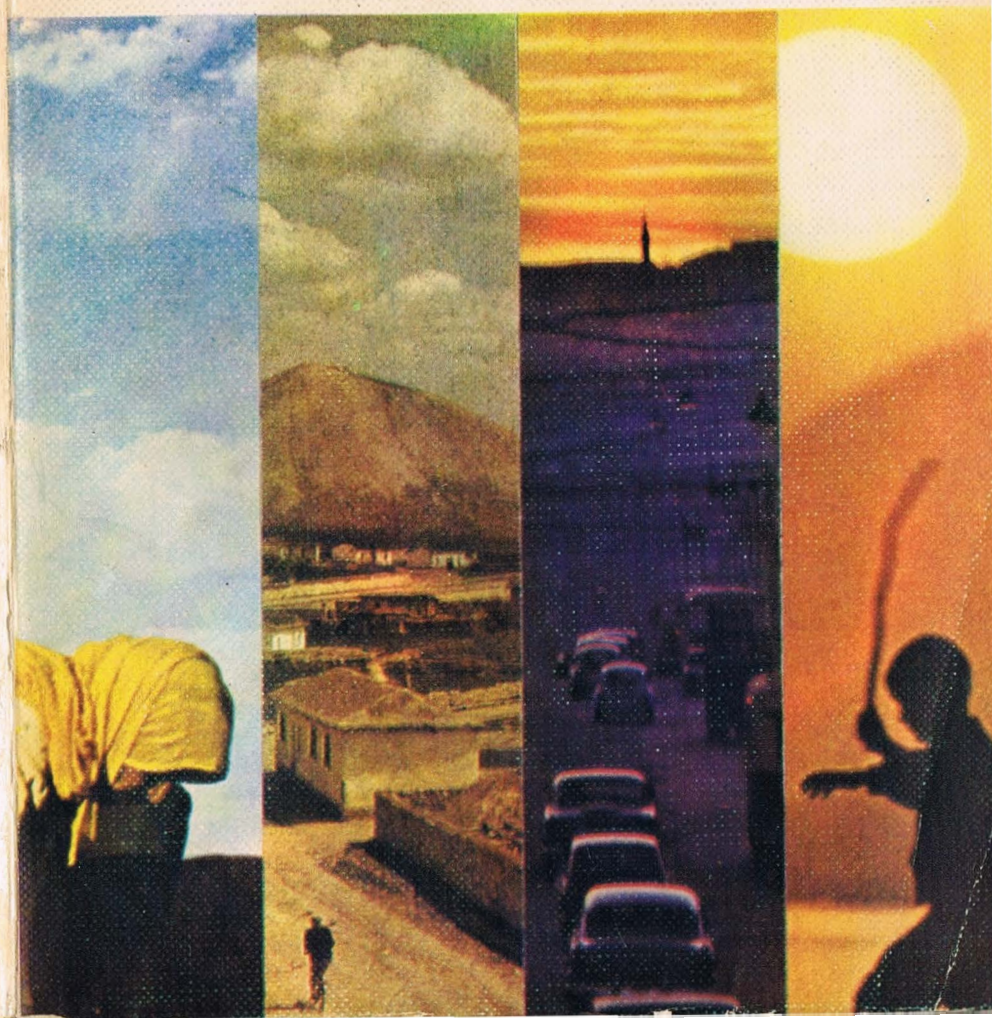
yasar kemal

bir bulut kaynıyor



yasar kemal

bir bulut kaynıyor

TEKİN YAYINEVİ

BİR BULUT KAYNIYOR

İkinci Basım : 1979 (Kasım)

BİR BULUT KAYNIYOR

YAŞAR KEMAL

- Kapak : Erkal Yavi
- Dizgi - Baskı : Yaylacık Matbaası
- Kapak Baskısı : Çolakoğlu Matbaası
- Cilt : Deniz Mücellithanesi
- Kitabı Yayımlayan : Kemal Karatekin

TEKİN YAYINEVİ
Ankara Cad. No. 51 - İSTANBUL. Tel: 27 69 69

YAŞAR KEMAL

BİR BULUT KAYNIYOR

RÖPORTAJLAR

TEKİN YAYINEVİ

İÇİNDEKİLER

Kutsal Balıklar ve Ceylanlar Şehri Urfa 7
Kanını Vererek Gazi Ünvanını Alan Antep 37
İnsanı Selçuk Devrine Götüren Şehir: Kayseri 49
En Sağlıklı İnsanların Şehri: Yozgat 59
Çukurova Yana Yana 63
Dünyanın En Büyük Çiftliğinde Yedi Gün 89
Peri Bacaları 117
Süngerciler 157
Van Gölünden 197
Sabahçı Kahvesi 207
İsraelde 10 Gün 213
Neden Geliyorlar? 239
İstanbul Çocuğunun Gözüyle Anadolu Köyleri 279
Karanlıkta Yol Açanlar 327
Çetin Altan ile Bir Konuşma 361
Bir Gecekonduyu Yıktılar 371
Fakir Evleri, Zengin Mezarları 377
Proleter Şoförle Konuştum! 397
Bu Kanın Hesabı Ergeç Sorulacak! 409
Abidin Dino 18 Yıl Sonra İstanbulda 419
Denizler Kurudu 427
Bir Bulut Kaynıyor 515

Kutsal Balıklar ve Ceylanlar Şehri Urfa

Ne kadar gün ışığı varsa hepsini bir araya toplamışlar, getirip Urfanın üstüne aktarmışlar. Otobüs tabaka tabaka toz altında kalmıştı. Yol boyunca toz direkleri salınıp duruyordu. Altına bulaşmış bir toz bulutunu esen yalım gibi bir yel oradan oraya savuruyordu.

Urfaya girdiğimizde hiçbirimizde konuşacak hal kalmamıştı. Bütün otobüs sızmıştı. Bu toz kasırgasından sonra Urfa açıldı. Evleri ortaya çıktı. Yorgun argın, bitmiş, sallanarak otobüsten, şehrin dışındaki garajda indik. Yaprak kımıldamıyordu. Arada, inceden bir yalım yeli esiyor, sonra hiç esmemiş gibi kesiliveriyordu. Elle tutulur, taş gibi ağır, kıpkırmızı bir sıcak çökmüştü... Ne kadar gün ışığı varsa... Yalan değil.

Alt yanı Haran ovası, Suriye çölü, Ceylanpınar, Mardin çölünün serapları... Üst yanı Suruç ovasının düzlüğü... Antebin kırmızı topraklı, yangın yerine dönmüş tepeleri... Orta yerde Urfa. Dört bir yanı kel, kıraç, bozarmış tepeler. Güneşten yanmış, benek benek olmuş, el değince un ufak olacakmış gibi duran kayalar. Tepelerin çukurunda Urfa. Başucunda kalesi öylece salınıp duruyor.

Orta yerde, bavulum elimde öyle bunaldım kaldım. Susumdan da dilim damağım kurumuş. Duyardım. Ur-

fadaki Halilrahman gölünü duymayan yok. Anzelhayı duymayan yok. Geldiğimiz yerde, kalenin dibine doğru kuytu, ıslak, karanlık bir yeşillik tütüyor. Göğe kadar uzanıyor gibi geliyor insana. İlk bakışta.

Yanımdan geçen delikanlıya:

«Anzelha mı?» diye sordum.

«Odur,» dedi.

Anzelhaya yöneldim. Tüten yeşillik, koyu, karanlık, durgun göl. Urfalıların parkı... Sekiz saatlik, toz duman, sıcak, koku, ter içinde yolculuktan sonra, bu çölde, böylesi inanılmaz bir yeşillik. Antep-Urfa arasını giden bilir. Yol da bir yol ki... Bu yoldan sonra... böyle bir cennet köşesi... Urfada taş, toprak, ağaç, bulut, kale, mağara, her şey bir efsaneye girmiş. Urfa mucizeler şehri. Herkesin dilinde Urfadan bir efsane. Şu dere diyorsun, o, diyorlar, Hacca gitmek isterken Urfada konaklayan, o gece gelip Urfayı basan, evleri alıp götüren sele karşı, hac parasını bu derenin açılması için harcayıp, evine geri dönen bir hatunun eseridir. Ünlü Türkmen boyu Karakoyunlu beyinin kızkardeşi olan hatunun... Şu ağaç... Onun da var. Urfayı görmeyen, Urfada Halilrahman gölünü görmeyen, buranın taşı toprağı neden efsaneye kesmiş bilmez. On beş dakika içinde Halilrahman gölü kıyısında dışarıyı, tozu dumanı, taş gibi ağır sıcağı, yalım gibi esen yeli unuttum. Kuş gibi hafifledim. Anadan yeni doğmuş gibi. Huzur —Allah kahretsin şu huzur sözünü de— duydum. Huzur diye anlatmak istedikleriyle hiç karşılaşmamıştım. Sanırsam o dedikleri şey burada, Halilrahman gölünün kıyıcığında, taş gibi, öldürücü bir sıcaktan sonra Anzelhanın yeşilliğinde.

Urfalıların Halilrahman diye adlandırdıkları bu göl iki parça. Ötekine de Anzelha diyorlar. Gölün kıyısını onarmışlar. Bu yüzden göl büyücek bir havuz gibi duruyor. Beyazıttaki havuzun yedi sekizi büyüklüğünde bir havuz. Bu havuzun gözü nereden kaynıyor? Belli değil. Her kime sordumsa, doğru dürüst bir şey söylemedi. Gölün kıyıları asırlık, ulu ağaçlarla çevrili. Dalları sark-

mış. Koca ağaçların altına temizce bir lokanta yapmışlar. Gazinosu da var. Sonra parktan bir parça yer ayırıp iki ucuna şöyle yazılar yazmışlar: «Ailesi olmayan buradan geçemez.» Efendim, işte bu iki yazı arasında kalan yere yanında karısı olmayan vatandaş giremiyor. Kayseride de böyle bir şeyle karşılaştım. Şehir Kulübünün bahçesinde bir yere oturmuştum. Kimsecikler yoktu orada. Arkadaşları bekliyordum. Garson geldi. İçecek bir şey istedim. Getiremeyeceğini söyledi. Şaşırdım. «Burası aile yeri, karşıya geç de ne istersen getiririm,» dedi. Eh canım, bu kadarlık da olmasın mı artık? Demokrasi icabı.

Duymuştum, duymuştum ama, bu kadarı da aklımdan, hayalimden geçmezdi. Gölün içi balıkla döşeli. Balıklar suyun yüzünde üstüste, tembel tembel yatıyorlar. Kımıldamıyorlar. Durgun, ölü. Ama göle bir yaprak, bir parça ekmek düşmesin, ölü balıklar canlanıyor, yıldırım kesiliyor, birbirinin sırtına binerek düşen parçayı kapmağa koşuyorlar.

Bir gün sabahtan öğleye kadar bu balıklarla uğraştım. Yandaki bahçelerden kucak kucak dut dalı toplattım, balıklara attım. Kocaman bir dalı suya atıyorum. Dal suya değer değmez balıklarda bir kaynaşma... Dala herbiri her yerden saldırdı. Göz açıp kapayıncaya kadar, dalda bir tek yaprak kalmadı. Çırılçıplak suyun yüzünde yüzdü durdu. Ne kadar dal atıyorsam hepsi öyle oldu. Balık yaprak yer mi diyeceksiniz. Ne bileyim ben, yer mi yemez mi gidip Halilrahman gölünde görün.

Yanımdaki Cumhuriyet muhabiri Naci İpeğe sordum: «Sahiden hiç kimse bu balıklara dokunamaz mı?»

Ötedeki ak sakallı yaşlı adam atıldı:

«Kimin haddine oğul, kimin haddine ki... Sen bu balıklar nedir bilir misin? Kimdir bu balıklar bilir misin? Bu balıklara el dokunduranın...»

Yanımıza geldi:

«Sen herhalde yabancısın oğul. Bu balıklara kötülükle bakanın gözleri kör olur. Yemeğe teşebbüs eden-

ler çok olmuştur. Ya yerken, lokma ağzında iken ölüvermiş, ya da sonradan, gün atlamadan başına bir felaket gelmiştir. Yağma mı var oğul, yağma mı var kimse dokunsun bu balıklara... Bak bak balıkların sırtına. İyi bak oğul. Ne görüyorsun söyle.»

«Kara kara lekeler.»

«O kara lekeler nedir bilir misin oğul?»

Gözlerimin içine baktı.

«Bilmem,» dedim.

«Onlar, o lekeler yanık yerleridir. Yangından sonra... Hazreti Halil İbrahim...»

«Hiç kimse yiyemez demek ki. Göl bir yandan da akıp gidiyor. Bu gölden ayrılıp giden sularla balıklar da gidiyor. Aşağılarda da bu balıkları tutamazlar mı?»

«Tutamazlar. Bir gün, bundan iki üç yıl önce bir subayla bir öğretmen, dinlememişler, ne gelirse gelsin başımıza demişler. Tutmuşlar balıkları, güzelce kızartıp yemişler. İkinci gün subay attan düştü öldü. Öğretmen de aylarca yatağından çıkamadı. Memleketine gitti. Şüphe yok, o da ölmüştür. Yağma mı sandın oğul, yağma mı sandın?»

Balıkları, ceylanları, taşları kutsal. Güneyde Urfa demiyorlar da Urfaya, ceylan gözlüler diyarı diyorlar. Efsaneler diyarı... Kutsal diyar.

URFALILARIN ÜNLÜ «MANCINIK» EFSANESİ

Urfanın en hoş, insanın kolay kolay ayrılamayacağı yeri, göller kıyısı. Ağaçları, akpak camileri, şıkır şıkır suları... Sabah öğle hep Halil İbrahim camisindeyim. Caminin içine oturup düşünüyorum. Serin. Dört bir yanımdan, caminin duvarları dibinden, odaları içinden sular akıyor. Çok da güzel bir yapısı var. Bu camide insanın içine bir gariplik, bir karanlık çökmüyor. Bir ölüm havası çökmüyor. Aydınlık. Camide ak sakallı yaşlı adamlar

da var. Salih Efendiyle ahbap olduk. Her Urfalı gibi, o da Urfasını seviyor. Boyuna Urfadan konuşuyor. Öğle sıcağı çatır çatır ederken biz caminin aydınlığında, serin suların başında keyif çatıyoruz. Urfaya dair her şeyi en iyi Salih Efendi biliyor.

Urfa kalesinde minare kalınlığında, uzun iki sütun vardır. Kale yıkılıp harap olmuş, onlar öyle dimdik duruyorlar. Sütunlar tek parça taştan yapılmış değil; duvar gibi parça parça taşlardan örmüşler. Bu karşılıklı iki kocaman sütuna Urfalılar «Mancınık» diyorlar.

Salih Efendiye:

«Kale yıkılmış bitmiş de, bu sütunlar nasıl öyle dimdik kalmış?» diye sordum.

«Evvela çok sağlam yapılmıştır. Sonra kaleyi, taşları için insanlar harap etmiştir. Halbuki efendim mancınıklara kimse el süremez.»

«Neden?»

«Süremezler. Çok çok tehlikelidir. Amanallah... O mancınıklar yıkılacak olsun... Felaket. Felaketi o zaman gör. Dünya nasıl un gibi savruluyor o zaman gör. Atom bombası neymiş. Mancınıklar yıkılsın da atom bombalarını o zaman gör.»

Salih Efendinin dilinin altında bir şey vardı.

«Nesi var bu mancınıkların? Atom neresinde bunların? Bildiğimiz basbayağı iki sütun...»

«Öyle değil arkadaşım, öyle değil. Kazın ayağı öyle değil. Hey bire oğul, dünyada neler var, her bir taşın altında neler var, bilinmez. Dünya bilinmezlerle dolu. Bak sana söyleyeyim, bu mancınıklar neden yıkılmamışlar da bu zamana kadar kalmışlar. Yıkılmayacaklar da... Kıyamet gününe kadar öyle kalacaklar. Bu mancınıklardan birinin altında yeryüzünün en büyük hazinesi var. Eğer çıkarırlarsa, altını bütün dünyayı donatır. Ama çıkaramazlar. Mancınıklardan biri yıkılırsa kıyamet kopar, birinde de dünyanın en büyük hazinesi...»

«Canım, hazine olanı yıksınlar, ötekine de dokunmasınlar.»

«Yağma yok,» dedi. «Yağma yok. O hazineyi oraya koyan, o sihri yapan ahmak mı? Hazinenin hangi mancınıkta olduğu belli değil. Ya hazine var diye kıyamet mancınığını yıkarlarsa... Onun için kimse hazine aramağa cesaret edemez. O hazine orada öyle kalır. Kıyamet gününe kadar kalır. Mancınıkları yıksak, şimdi, şimdi, hemencecik kıyamet kopuverir. Ne Alamanı kalır, ne Fransızı. Dünya yekten un ufak olur.»

Sonra başladı uzun uzun mancınıklar niçin, nasıl kurulmuş, onun hikayesini söylemeğe. Ne kadar karşılaştıksa camide Salih Efendiyle, hep mancınık hikayesini anlattı.

«O zamanlar buraları Nemrut idare ediyormuş. Zulmünün üstüne zulüm yokmuş. İnsanları diri diri ateşe atıp yaktırıyormuş. Yeryüzü, yeryüzü oldu olalı hükümdarın böyle zalimini görmemiş. Halk amanallah demiş şerrinden. Yıllardan bir yıl, günlerden bir gün Nemrudun sihirbazları remil atmış, bakmışlar ki, işler kötü, karanlık... Bir çocuk doğacak bu yıl, Nemrudu öldürecek, halkı da hak dinine davet edecek. Bunu Nemruda söylemişler, Nemrudun öfkesi başından çıkmış, demiş, varın bu yıl ne kadar gebe kadın varsa öldürün. Düşmüşler ortalığa ne kadar gebe kadın, ne kadar yeni doğmuş çocuk varsa öldürmüşler. Bunlar arasında Zeliha adında bir genç kız varmış. Kocası yok. O da gebe olacak değil ya. Zelihanın gebeliği de belli değil. Sonra da Zeliha kaçmış, bir mağaraya saklanmış. İşte bu mağara.»

Caminin içinde ayrı bir oda var. Kapısı kapalı. İmam geldi, açtırdık. Önce bir su gördük. Gölün suyu oradan akıp gidiyor. Sonra uzayıp giden bir mağara. Nemli. Önüne parmaklıklar gerilmiş. Yeşil boyalı.

«İşte Zeliha çocuğunu buraya doğuruyor. Dallardan bir beşik yapıp içine yatırıyor. Çocuğu bırakıp gidiyor. Çocuğun sesine gelenler oluyor, onlar gelip mağaraya baktıklarında hiçbir şey göremiyorlar. Sular çocuğun dallardan beşiğini alıp ta mağaranın öteki ucuna, karanlıklara götürüyor. Derken efendim, çocuk bu kuru

mağarada acından ölecek değil ya... Süt gerek. Bu sefer, her gece bir dişi ceylan gelip memelerini ağzına damlayıp çocuğu emziriyor. Ceylan sütü de güçlü olur. Çocuk ceylanların sütüyle büyüyor. Büyüyüp on altı yaşına geliyor. Geliyor ki, vakti geldi, diyor kendi kendine, bir gece mağarasından çıkıyor. Gücüne güç yetmez. Ceylan sütüyle büyümüş herif. Varıyor mabetlerine, ne kadar put varsa hepsini kırıyor. Baltayı da en büyük putun boynuna asıyor. Sabah oluyor, gün ışıyor, putperestler gelip görüyorlar ki ne görsünler, bütün putlar tuz buz olmuş, kim yaptı bunu? Bakıyorlar ki balta büyük putun boynunda asılı. Acaba? Bu arada çocuğu da mabedin bir köşesinde buluyorlar. «Uian sen mi kırdın bunları?» diye soruyorlar. «Yok,» diyor, «ben kırmadım. Bakın o büyük put kırmış. Balta onun boynunda asılı.» Diyorlar ki, «sen delisin çocuk. O cansız put, putları nasıl kırabilir?» Çocuktur bu, kızıyor oğul. Bir kızıyor. Ama ne kızıyor! «Behey imansızlar,» diyerek, onlara vuruyor. «Siz neden cansız bir puta tapıyorsunuz öyleyse? Hak dinine gelin.» İşi Nemrut duyuyor. Aradığımızı bulduk, diyor. Yakalatıyor Halil İbrahimi. Asıyor, asılmıyor. Boğduruyor, boğulmuyor. Kestiriyor, kesilmiyor. Hiçbir şey kâr etmiyor. Yerin altına gömüyor, çocuk gülerek geri çıkıyor. Yağma mı bu, ceylan sütü emmiş çocuk. Nemrut edemiyor, kalenin dibine günlerce, küçük bir tepe kadar odun yığdırıyor. Odun ateş alınca tabii yanına yaklaşılmaz. Onun için de kaleye bu mancınığı dikiyor. Odunlara ateş veriyorlar. Alevler gökyüzünü tutuyor. Beş yüz metreden yanına yaklaşılmıyor. Mancınığa koyuyorlar Halil İbrahimi, savuruyorlar ateşin ortasına... Nemrut seviniyor. Bir de bakıyorlar ki iş başka, tersine. Ne görsünler! Parmakları ağızlarında kalıyor. Ateşin ortasında bir cennet bahçesi... Alevler o anda parıl parıl bir su olmuş. Odunlar da balık olmuşlar. Çiçekler açmış, bülbüller ötüyor. Halil İbrahim de cennet bahçesinde yan gelmiş yatıyor. Keyfine bakıyor. Bunu gören halk, Halil İbrahim doğrudur, Nemrut münafıktır, yalandır, diyor.

Nemrudu öldürüyorlar. Halile inanıyorlar. Halil İbrahim peygamberliğini ilan ediyor. Sonra da Kabeye gidip Kabeyi kuruyor. İşte bu Halilrahman gölü o ateş suyudur. O balıklar da, odun balıkları, bu balıklardır. Sırtlarında daha o günden kalma yanık izleri vardır. Kanatlarını gördün mü? Kanatlarının, kuyruklarının yarısı yanıktır.»

«Peki Halilrahman gölü ateşten olmuş. Ya Anzelha gölü neden olmuş?»

«Ha, unuttum onu. Halili ateşe atarlarken anası Zeliha gelmiş, ateşin yanında durmuş. Hablre ağlarmış. Kanlı yaşlar dökermiş. Aynelzeliha da onun göz yaşlarından meydana gelmiş. Ayn zaten göz demektir.»

Salih Efendi bir tane mi Urfada? Her yaşlı adam bir Salih Efendidir. Daha ne efsaneler anlatmıyorlar Urfaya dair.

URFANIN HER DERDE DEVA KUTSAL SUYU

Halilrahman camiinin önü mahşerallah... Hastalar, sayrılar. Sıtmalılar. Hastaneden çok, buraya geliyor halk. Her gün, cami avlusunda, yataklar içinde bir sürü hasta. Yüzlerine su serpiyorlar hastaların. Bitkin, bir deri bir kemik hastalar, buradaki sulardan imdat umuyorlar.

Caminin yaşlılarından biri:

«Efendi,» diyor, «bu su her derde devadır. Doktor, hoca, ilaç iyi edemez hastaları. Ancak bu su iyi eder. Yarı ölmüş getirirler bazı hastaları, Halil İbrahim efendimizin makamına yatırırlar, terü taze olur çıkar iki gün içinde. Ama hastanın yüreği temiz olacak. Yüreği temiz olmazsa, hiçbir fayda göremez. Yeni doğmuş çocukların gözlerine bu sudan sürülsün, çocukların gözleri hastalanmaz. Hastalık yaklaşmaz. Sen mademki garipsin. Garip bir adamsın, buradan bir şişe su al da götür evine. Koy evinin bir köşesine. Bütün felaketler evinin semtine bile uğramaz. Babam, kardaşım, ben sana bir şişe

al götür, diyorum. Karışma sen gerisine. Evine felaket uğramaz. O su orada durdukça uğramaz. Ne sandın sen. Burada kim doğmuş? Halil İbrahim Peygamber doğmuş. Bu su ne suyudur? İyilik ateşinin suyudur. Kötülük yanına yaklaşabilir mi?»

Köylerden gelmiş hastalar, çocuklar, yaşlılar... Bir çocuğu anası suya sokmuş yıkıyordu. Çocuğun boğazında bir yufka ekmek asılıydı. Yanımdaki arkadaşa sordum:

«Yıkıyor, yıkıyor ama, bu boğazındaki ekmek noluyor?»

Arkadaş:

«Çocuk sıtmalı. Boğazındaki ekmek eriyinceye kadar anası üstüne böyle su döker. Ekmek eridi döküldü müydü çocuğu sudan çıkarır. Böylece çocuğun sıtmasının geçeceğine inanır.»

Haiilrahmandan sonra, gelelim Urfaya. Urfa, illerimiz içinde belki en kişiliği olan şehir. Mimarisi başka illerimizin mimarisine benzemiyor. Taşları yumuşak, taşları peynir gibi işlenebiliyor. O yüzden en kötü bir evin kapısı bile işlemeli. Sokakları dar. Evleri büyük surlar içinde. Çok evlerde havuzlar olduğunu söylediler. Ama Urfa pislik içinde. Tozdan göz açamıyor insan. Günün her saatinde şehrin içinde bir toz fırtınası... Sözüm ona Belediye, şehrin caddelerini suluyor. Hiç mi hiç faydası olmuyor. Sonra sokaklar pislik dolu. Urfaya belediye dedikleri şey daha uğramamış bile.

Urfada daha eski görenekler olduğu gibi yaşıyor. Göreneklerin kılına bile dokunamamış hiçbir şey. Mesela Urfada en çok itibar gören kişiler yabancılardır. Bir garip kişiye kim dokunacak olursa, kim yüreğini incitecek olursa vay haline. Bütün şehir ona düşman olur. Garibin kutsallığı vardır sanki Urfada. Urfada misafirseverlik de başka şehirlerdekine benzemez. Bir Urfalı misafirine her iyiliği yapar. Herhangi bir eşyaya bir misafir «ne güzeldir,» desin de ona sahip olmasın, bunun mümkünü yok. Ev sahibi eşya ne pahasına olursa olsun onu

misafirine mutlaka verir. Ama eşyayı misafirin alıp almamasına bağlı. Çok zaman da alıp almamasına bakmazlar. Zorla verirler.

Urfada eski göreneklerden biri de çiğ köftedir. Her Urfalı çiğ köfteye bayılır. Çiğ köfte hamamda, düğünde, seyranda yenir. Çiğ köftenin türlü yapılma törenleri vardır. Örneğin çiğ köfteyi yoğurarak oyun oynarlar. «Çiğ köfte halayı» Urfanın en güzel oyunlarından biridir. Bir yandan çiğ köfte yoğrulur, bir yandan davul zurnayla oyun oynanır. Hem yoğurur hem oynarlar.

Urfalıların çoğu eski giyinişlerini bırakmamışlardır. Çokları beyaz fistanlar giyip başlarına agel bağlıyorlar. Ayaklarında kırmızı, ökçesi basık ayakkabılar var.

Urfalılar ehlikeyif adamlardır. Anlattıklarına göre, Urfa gençleri yaz ayları bir araya toplanarak yiyeceklerini, içeceklerini alırlar, yakınlardaki mağaralara gider orada bir hafta, on beş gün, bir ay eğlenirlermiş. Davul zurna, oyunlar...

Urfada yaşamakta olan göreneklerden biri de kan davasıdır. Aileler bu yüzden birbirlerini tüketiyorlar. Türkiyede kan davası en çok güdülen yer Urfadır. Dediklerine göre burada kan davası torununun torununa kadar sürermiş. Bugünlerde de Urfa içinde sürüp giden birkaç olay var. Hele bir tanesi korkunç. Herkes ondan söz ediyor Urfada. Olayın kahramanı dillerde bir masal kahramanı gibi dolaşıyor. Çocuk, zayıf, incecik. Bobası vuruluyor. Babasını vuranlar, baba oğul. Hapse giriyorlar. Delikanlı daha on yedisinde. Yüreğinde kin ateşi. Bu çelimsiz çocuktan kimse babasının kanını alacağını beklemiyor. Ama çocuk bir gün köyün ortasında dal gündüz babasını vuranların akrabalarından iki tanesini vurup dağa çıkıyor. Sonra içerdekilerden oğul da, bu olay üstüne, hapisten kaçıp dağa çıkıyor. Çocuk da birkaçını daha öldürüyor. Öteki de öldürüyor. Şimdi ikisi iki yandan boyuna öldürüyorlar. Birbirlerini arıyorlar, bulamıyorlarmış.

Urfa insanının göreneğinde cömertlik başta gelir.

Bir misal vereyim. Kapalıçarşıyı geziyordum. Çok güzel bir kilimin yanından ayrılamadım. Evirdim çevirdim baktım. Sonra fiatını sordum. Çok pahalı. Alamam.

Dükkancı:

«Beğendin de niçin almıyorsun?» diye sordu.

«Alırdım ama, o kadar param yok,» dedim.

Adam sustu. Hiçbir şey demedi. Bir yandan da kilimi dürüp bükmeğe başladı. Sonra bir paket yapıp bana verdi.

«Al babam kardaşım. Al götür. Parasını gittiğin yerden, evinden, ne zaman istersen o zaman gönderirsin.»

Bu işe gerçekten şaşırdım. Adam beni tanımaz etmez.

«Herkese böyle mi muamele ederler?» diye sorduğumda:

«Herkese değil, gariplere böyle davranırlar,» dediler.

Memleketimizin çok yerlerinde aşiret, beylik görenekleri çok çabuk değilse de yavaş yavaş ortadan kalkıyor. Urfada öyle değil. Belki de gittikçe kuvvetleniyor bu görenek. Hele demokrasiden sonra. Eski derebey oğullarının daha beş on köyleri var. Traktör almalarına rağmen köylülerin hepsini topraktan atmamışlar. Oy zamanı işlerine yarıyor. Sonra burada bir derebey otuz kırk köye hükmediyor. Daha o köylerin her bir işlerini derebeyler görüyor. Seçimlerde de en çok oyu ya bu beyler alıyorlar, ya da istedikleri adama, istedikleri partiye verdiriyorlar. Çok olmamakla beraber burada şeyhler de var.

Urfanın keçeciler, bakırcılar çarşısı yüz yıl önce nasılsa, şimdi yine öyleymiş. Eski göreneklerine sıkı sıkıya bağlı... Bakırcılar çarşısında bakırlar eskiden olduğu gibi, hilesiz hurdasız eski Türk motifleriyle işleniyor. O kadar emekli, o kadar güzel. Çırak alma, kalfa yetiştirme de eskisi gibi. Eski törenler. Keçeciler de azalmalarına, işlerinin kesat gitmesine rağmen, aynı emek, aynı aşkla çalışıyorlar. Belki de dünyanın en güzel nakışlı keçesi Urfada yapılıyor. Hele bir güneşli motifleri

var. Görülmeğe seza. Ak yün üstüne kara, kırmızı yünden döşüyorlar nakışlarını.

Sokaklarda, caddelerde ta ortalara kadar taşan küçücük küçücük yer iskemleleriyle kahveler... Kahveler bütün doğu illerimizde olduğu gibi dopdolu...

Sıcaktan taş toprak, keçeler, bakırlar, nakışlı Kürt killmleri, koyu yapraklı ağaçlar, her şey tere batmış. Yine çarşıda hiçbir ilimizde artık kalmamış olan saraçlar. Nakışlı, klaptan işleme, altın tel, arma işleme eyerler dükkaniarda göz alıyor. At dizginleri, kantarmalar da sırma işleme. Bol Urfa güneşinde yalp yalp ediyorlar.

Keçe, bakır, sırma işleme at takımları, nakışları uçuşan kilimleriyle kapalı çarşısı, güzel gözlü insanları, eşeklere binmiş, yaşlı adamlarıylo Urfa bambaşka, tozuna toprağına, bulut misali kara sineğine rağmen sihirli, adamı büyüleyen bir şehir. Bir büyüleyen tarafı var. Nedendir bilinmez.

FIRAT NEHRİNİ SALLARLA GEÇİŞ

Antepten saat dokuzda çıktık, saat birde Bireciğe geldik. Otobüsteki yerim en arkada. Beş altı kişi oraya, kahvelerdeki gibi halka olup küçük iskemlelere oturmuşuz. Yol boyunca alttan toz fışkırdı durdu. Bir zaman geliyordu ki, alttan fışkıran tozlardan birbirimizi göremiyorduk. Her birimiz toza belenmiştik. Değirmenden çıkmış gibi, bomboz olmuştuk. Elbisemiz elbiseliğini, suratımız suratlığını yitirmişti. Arkadaşların yalnız gözleri, dişleri ışıldıyordu. Bir sıcak çökmüştü. Amanallah dedirten bir sıcak. İçerisi fırın gibi yanıyor. Üstelik bir de sallıyor ki otobüs. Sonra birkaç kadın da kustu. Bu da cabası. Otobüste üstüste bindirilmiş kırk kişiyiz. Toz, koku, ter, sıcak. Ayak kokuları bir bela. Sonra susuzluk. Biz kırk Urfa yolcusu, böyle boğularak, sabahtan Antepten kalkıp, öğle üstü Bireciğin karşısına, Fıratın kıyısına gelip durduk.

Arkada halka olmuş oturanların biri Urfalı bir kuyumcu, biri Urfalı bir çiftlik sahibi, biri öğretmen, biri seksen bir yaşında Haran ovası köylülerinden bir yaşlı, yanında hastane hastane gezdirdiği, kardeşi oğlu, otuz yaşlarında bir genç, bir ziraat teknisyeni, bir de ben.

Her bir yanımız dökülmüşcesine otobüsten indik. Fırata koştuk. Yüzümüzü yıkadık. Sıcak kavuruyor. Fırat ovaya serilmiş, bir deniz gibi durgun, sıcağın altında pusmuşcasına yatıyor. Fırat akmıyor gibi. Yüzümüzü yıkadıktan sonra azıcık dinlenelim dedik. Suyun kıyısında bir barakacık var. Kahvehane imiş. İçeri girdik. Yarısını da lokanta etmişler bunun. Kebap yapıyorlar. Bir sinek var ki, arı oğul verir gibi. Kapkaranlık ortalık sinekten. İçerisi şoförlerle dolu. Oturduk, çay getirdiler. Çay değil boya. Burada böyle bekleyeceğiz. Karşıdan sallar gelecek, sonra sıra bize gelecek de karşıya geçeceğiz. Çekilmez. Bu, yolculuk değil, bir ölüm.

Yandaki masadaki genç bir şoför:

«Kaç saattir bekliyorum biliyor musun abi? Tam altı saat oldu. Baksana, benden önde daha on kadar araba var. Bir beş saat daha beklerim en azdan. Geçmek için saliara ne vereceğim biliyor musun abi? Yükümle birlikte tam otuz lira. Ben ne kazanıyorum ki abi? Sonra bu çekilir mi bu sıcakta.»

Herkes dert yanıyor. Kahvedekilerin hepsi bir ağızdan, «bu ölümdür» sözünü söylüyorlar.

Sıcağın altında toza bulanmış on beş, yirmi kamyon öyle duruyorlar. Sallar bir yandan yükleri, bir yandan da kamyonları alıyor ama, çare ne, yetiştiremiyorlar.

Büyük takalar var ya, bu Fırattaki sallar da onların daha kabası, daha biçimsizi. Biraz da belki daha büyüğü. Her salı beş altı kişi çalıştırıyor.

Suyun öte geçesinden, bizim bir buçuk kilometre kadar yukarımızdan bir salı bize doğru gönderdiler. Yanımdaki salcılardan birine:

«Niçin bu kadar yukardan?»

Adam:

«Daha çok yukardan bırakmalılardı ya, yorulmuş olacaklar. Çekemediler. O kadar yukardan bıraktıkları halde, bizim karşımıza bile gelemez sal. Ta aşağılara düşer. Su sürükler onu.»

Adamlar, kürekleri var güçleriyle çekiyorlar ama, su alıp götürüyor salı. Dinlemiyor. Hiç olmazsa bizim yanımızda kıyıya geleceğini sandığım sal, bizden bir kilometre aşağıdan çıktı. Bu sefer adamlar kürekleri bırakıp ipleri aldılar ele. Yedi sekiz adam ipleri sırtlarına vurup yukarı çekmeğe başladılar salı. Kocaman sal, çekilecek gibi değil. Adamlar kan ter içinde, çeke çeke, belki yarım saatte 'salı bize kadar getirdiler. Yüzleri kapkara kesilmiş, hiçbirinde adamlık hali kalmamıştı. Sala bindik. Dolduk. Elli kişi kadarız. Salı kıyının sığından kurtarmak için bir hayli zaman geçti. İnleye inleye kürek-lere yapıştılar kürekçiler. Su bizi ta aşağılara aldı götürdü. Her neyse, binbir bela, korku içinde karşıyı bulduk.

Öğretmen bana sordu:

«Asurlular da buradan bizim gibi sallarla mı geçerlerdi acaba?»

«Neyle geçecekler ya?» dedim.

«Demek ki...» dedi.

«Öyle,» dedim, «Asurlularla başbaşa gidiyoruz.»

Sallar çalışıyor. Yıllar önce temeli atılmış Fırat Köprüsü orada, gözümüzün önünde durup duruyor.

Bireciklilere:

«Köprüyü neden yapmıyorlar? Çalışmayı neden bırakmışlar?» dediğimde:

«Demir yokmuş da ondan,» dediler.

Başlarla inşallah. Ama Bireciğin salları bir bela.

Birecikte çok durmadan, aynı şirketin Urfadan Bireciğe kadar gelen otobüsüne bindik. Antep yolcuları da bizim karşıda kalan otobüsümüze binecekler. Hay yaşasın bu otobüsçü. Ya böyle bir şey düşünmeseydi. O

zaman akşamlara kadar, otobüsün bu yana geçmesini bekleyecektik.

Birecik, bundan bin yıl önceki şehir hissini veriyor. Yanı önü oyulmuş ak taşlar. Bazıları bu yumuşak ak taşları iyice oyup ev yapmışlar. Büyük, camlı pencereleri bile var bu evlerin. Radyolu olanları bile varmış. Öteki evlerden daha iyiymiş bazı bakımlardan. Soğuktan, sıcaktan daha çok korurmuş. Böyle taşa oyulmuş mağara evlerden Urfanın içinde de var. On beş, yirmi kadarını gördüm. Üstünden cadde geçiyor. İsten kapkara pencereleri var.

Beni gezdiren arkadaş:

«Siz dağlardaki mağara insanlarını yazdınız. İşte Urfanın içinde de var.»

«Mesele değil,» dedim. «Alıştık göre göre. İstanbulun içinde de var. Samsunun içinde de gördüm. Antalyada, Eğinde de var. Sanki köylerimiz bundan iyi mi?»

«Ama şehrin içinde yaşayan mağaracıklar... Bir röportaj yapsanıza.»

Gittim konuştum. Rahat rahat yaşayıp gidiyorlar işte. Ev derdinden kurtulmuşlar. Mesutlar, rahatlar. Sevinç içindeler. Hep gülüyorlar. Ağızları kulaklarına varıyor. Öylesine neşeliler ki!...

Fırat bu yana geçince bizim seksen birlik yaşlı bir türkü tutturdu. Güzel sesi var. Yanık. Üç dilden konuşuyor, üç dilden türkü söylüyor. Türkçe, Arapça, Kürtçe...

Urfa bir yana düşer
Zülüf gerdana düşer
Bu ne biçim baş bağlar
Her gün bir yana düşer.

Sıcak da azaldı. Vakit ikindiye doğru. Azıcık bir yel çıktı. Seksen birlik adam sıcaktan kurtulunca coştu da coştu. Türküyü bırakıp komiklikler ediyor. Otobüsü kırıp geçiriyor. Komikliği bırakıp türkü söylüyor.

Önden birisi atıldı:

«Babo,» dedi, «şu boğulan kaymakamın da türküsünü söyle.»

Yaşlı adam:

«Vay başım üstünde, vay gözüm üstünde. Vay serseran, vay sercavan... Söylerem babo. Söylerem kurban. Ne kadar var boğulmuş, ben türküsünü bilirem. Ne kadar boğulmuş var kaymakam, paşa, ben türküsünü söylerim.»

Başladı türküye, uzun mu uzun bir türkü. Dediği gibi ne kadar boğulmuş varsa, kaymakam, paşa, köylü, kentli, çocuk, yaşlı hepsini sayıp döken bir türkü. Söylediklerinin hepsini anlıyamıyordum ya, paşaları da dinlemez Fırat, ağaları da, köylüleri de alıp götürür. Kaymakam Fırata kaymakam değildir. Onu da dinlemez, diyordu. Fırat, Fırat, Fırat, kanlı Fırat, diyordu. Çoluk çocuktan ne istersin, diyordu. Birecik sen yanasın, yıkılasın, diyordu.

Kışın öyle kolay kolay sallarla geçilemezmiş Fırat. Geçmek zorunda kalanların da yüzde ellisini alıp götürürmüş. Geçen yıllar bir kaymakamla birlikte birkaç kişi boğulmuş. Kışın Fırat, uçsuz bucaksız, bütün ovaya yayılıyormuş. Çok hızlı, yıldırım gibi akıyormuş. Tabii gene sallar çalışıyormuş... Ama yüzde elli tehlike... Öyle dediler.

Şu köprü bir yapılsa. Urfa kurtulacak. Koskocaman, bereketli bir il kurtulacak. Ne olur, az bir şey kalmış. Köprünün yapılmadık iki ayağı kalmış. Azıcık bir şey kalmış. Yazık değil mi Urfaya! Yazık değil mi şu boğulan adamlara! Birazcık gayret.

Seksen birlik türkücü:

«Hükümetin eli uzun, kolu uzun,» diyor. «Ne vardır yani. Yapsa bitirse şu işi... Kaymakamını da götürüyor su. Ne vardır yani.»

ADEM BABANIN SABANI

Bizim seksen birlik ihtiyarın adı Hasan. Bu yaşta bir adamın sakalı sütbeyaz olur. Bununki kırçıl. Kırklık bir adam gibi. Kırçıl sakalı gür. Değirmi gözleri küçücük bizim ihtiyarın. Güçlü bir hali var. Alnı geniş, çıkıntılı. Bütün yüzü, daha çok gözlerinin etrafı kırışık içinde. Binlerce kırışık. Döşeli. Sonra ihtiyarın yüzünün bir yanı, dudakları döğme. Sağ kolunda bir hançer. Bir yürek. Birkaç yıldız. Ulu bir ağaç. Uçan bir ceylan. Kolunun içe doğru olan kısmında da bir saban. Saban toprağa gömülmüş, dimdik duruyor. Sol kolundaysa bir turna katarı... Ağaca benzer birkaç şey, ne oldukları belli olmuyor. Sonra burun buruna bir çift güvercin. Bir leylek. Açık göğsünün sol tarafında da bir at başı...

«Hasan Ağa,» dedim, «sen Nuhun gemisi gibi bir şey olmuşsun. Cümle mahlukatın sureti sende.»

Güldü :

«Hele sen vücudumu görsen lal olursun. Herbir şey var. İnsan vücudunda herbir mahlukat mevcuttur. Yeryüzünde ne var, insan vücudunda cemolmuştur. Tamam cemolmuştur. Çok zengindir ademoğlu. Benim sırtımda Havva Ana, Adem Baba sureti de vardır.»

Sonra her zaman olduğu gibi iş evlenmeğe döküldü. Karılarından açtı.

«Şimdiye kadar ben altı almışım. Çocuk yirmi yedi olmuş.»

Yanımdaki arkadaş sordu:

«Hayatta kaç tanesi var?»

«Beş. Gerisi öldü.»

«Şimdi kaç karın var?»

Şahadet parmağını gösterdi:

«Bir.»

«Kaç yaşında?»

«Biraz yaşlı. Yaşı yirmi dört. Bir tane daha alacağım köye gidince. On dört yaşlı.»

«Hasan Ağa, on dört yaşında kızı sana nasıl verirler?»

«Ohhhoooo sendeci. Perem sağ olsun. Pere var bene kız mi gelmez. Vay akıl vay!»

«Senin öteki karılara ne oldu?»

Toprağı gösterdi:

«İşleri çıkmış, oraya gitmişler.»

«Şimdiki karıyı kaça aldın?»

Hep gülüyordu:

«Dört deve. Bir safkan Arap at. Bir tabanca. Bir mavzer. İki kat erkek elbisesi. Bir sürü koyun. Bir de on bin lira pere. Bir on bin daha verirem. Alirem bir on dört yaşında.»

Yanındaki hasta kardeşinin oğlunun da üç karısı varmış. Haran ovasında, daha doğrusu doğuda iki karılı pek az. Üç, dört karılı herbiri. Burada en pahalı meta da kadınmış. Zengin kızları, bey kızları otuz bin lira kadar ediyormuş.

«Hasan Ağa, bir kadın için bu kadar parayı nereden buluyorsunuz? Bir kadın da değil, birkaç kadın...»

«Şimdi begime diyeyim. Eyi dinlemişge. Haran ovası çok zengin... Çok verir buğda. Bir de koyun vardir. Çok zengin. Kadından başka da ne masraf vardır? Yok bir şey başka. Biz de kariye verir pereyi.»

Merak ettim. Müslümanlıkta suret yasak. Hasan Ağa, dediği doğruysa sırtına Adem lie Havvanın suretlerini resmettirmiş. Bu nasıl olur? Hem de sırtına. Olur mu bu? Sorayım dedim, soramadım. Söz döndü dolaştı en sonunda Adem Babamıza geldi ya. Yaşlı adam o kadar övüyor ki Haran ovasını. Orada bir dağda olduğu gibi duran bir şehir harabesi varmış. Adı Şuayip şehriymiş. Uzun da bir efsanesi var. Nasıl kurulmuş, nasıl boşalmış. Şimdiye kadar da nasıl ayakta kalmış. Üç dilden belki bir buçuk saat anlattı. Hepsini aklımda tutamadım. Haran ovasının Arap atlarından söz açtı. Arap atlara dair de efsaneler söyledi. Fakat efsanelerinin en tatlısı Adem Babaya ait olan efsane.

«Sen bilir misin ki...»

Sustu. Hilekar hilekar yüzüme baktı. Dilini yaladı.

«Sen bilir misin ki, Haran toprağı ne topraktır. Sen bilmiş misin ki... Cennet nerededir, sen bilir misin ki...»

Sustu. Bir zaman ısrarla baktı.

«Cennet Haran toprağının altındadır. İlk buğda tanesi hangi topraktan gitmiştir cennete sen bilir misin?»

«Bilmem.»

«Haran toprağından.»

«.....»

«Havva Anamıza buğdayı yılan getirdi. Nereden aldı getirdi? Haran toprağından. Kandırdı Adem Babamızı. Kadın bir, şeytan iki. Buğdayı tadınca Adem Babamız, cenneti berbat etti. Kovdular Babamızı cennetten. Babamız nerede buldu kendini cennetten kovulunca? Nerede bulacak. Haran ovasında. Ne yapacak Babamız orada? Cennetten çıktığında vardır elinde bir beyaz gül dalı, bir de nar dalı. Diker gül dalını ovanın ortasına. Diker nar dalını ovanın ortasına. Baba ekmek ister. Aç gezer ovada Havva Anamızla. Sen bilir misin ilk saban, yeryüzünde hangi toprağa girmiştir? Haran toprağına. Baba, ovada dolaş babam dolaş eder. O zaman böyle kıraç değil Haran toprağı... Bir uçtan bir uca yeşil bir halı döşenmiş sanırsın. Herbir yanı ot içinde. Otlar diz boyu. Türlü çiçekler. Ova kokudan dört döner... Arılar, kuşlar... Cennetten sonra bir cennet... Ama ağaç yok. O toprakta, Babanın diktiği cennet gülü bir günde bir adam boyu büyür. Ay kadar bir ak gül açar. Nar ağacı kocaman ağaç olur bir günde, kırmızı çiçekler açar. Ak gülle nar ağacına onun için cennet ağaçları derler. Cennet gülü. Baba ak gül ağacının bir dalını kesip bir saban yapar. Ne yapsın Baba? Fıkara yalnız kalmış. Kovulmuş cennetten... Nar ağacından da bir boyunduruk... Adem Baba koşulur sabana. Havva Anamız da tutar sabanın kulpundan... Sürer ekerler. Sürer ekerler ama, Babamızın hali hal değil... Bir deri bir kemik kalır. İkinci yıl gene koşulur sabana. Gücü yetmez fıkara-

nın. Kan tere batar. Arkasında, sabanın kulpunda da Havva Anamız. Ardından ah vah eder. Gene sürerler ekerler... Ekerler ama, Babamız bu sefer yarı ölü, bitmiş, kendine zor gelir. Ektikleri de ne zaten, ikisini doyuramaz. Yarı aç yarı tok kalırlar... Çarnaçar üçüncü yıl yine koşulur sabana fıkara Adem Babamız. Yorulur. Çekemez sabanı. Toprak işlenmemiş toprak. Zor. Ah ü zar eder. Havva Anamız da ah ü zar eder. Buğdayı yedirdiğine bin pişman... Kendi kendine beddualar eder. Bir gün bir öğle üstü, boyunduruk altında terlerken Baba, bir sarı öküz gelir, boynunu boyunduruğa uzatır. Baba sevinir. Kendini boyunduruktan çıkarır, boyunduruğu öküze takar. Gözlerinden de öper. Şapur şupur öper. Ne zaman çifte koşarsa öküzü Adem Baba, öper gözlerinden... Şimdi Haranda çiftçi ne zaman koşar öküzü sabana, gözlerinden öper. Bir sabah öper, bir akşam öper. Öküz bunun için mubarek. İşte böyledir. İlk ekin Haran toprağında böyle bitmiştir işte. İlk saban Haran toprağında... İlk gül, ilk nar, ilk insan Haran toprağında. İlk öküz Haranda...»

Çok eskiden kalma bir mektep varmış ovada. Gittim gördüm. Gerçekten büyük bir yıkıntı.

«Baba,» dedim, «öyleyse ilk mektep de Haranda...»

«Öyledir.»

«Öyleyse ilk tarla kavgası da Haranda. Kabil Habil...»

«Öyledir. O yüzden değil midir kim, burada tarla yüzünden herkes birbirini yer. Her gün tarla yüzünden bir sürü adem ölür. Vardır başka yerde? Yoktur başka yerde. Bu toprak kandır hep. Bir parça toprak için bir adam öldürmüştür herkes. Gözü çıksın Kabilin. O namussuzun. Yoksa insan canına, insan kıymıştır, bir avuç toprak için? Ha kıymıştır?»

Sonra ihtiyar beni Harana davet etti. Köyüne. Sabahleyin bir çift Arap at gelecek, bizi alıp götürecek. Yalvardı yakardı. Bana bütün Haran ovasını, Şuaylp şehrini, harabeleri, aşiretleri gezdireceğini söyledi. Nerede

asil Arap atı vardı, oraya kadar götüreceğini vadetti. İlle de köyüne geleyim. Vebal attı. İşimin olduğunu söyleyip sonra ona uğrayacağıma söz verdim. Ayrıldık.

Demek Adem Babanın tarlaya ilk saban soktuğu toprak da Urfa toprağı. Bunu hiç duymamıştım.

URFADA ANLATILAN AT HİKAYELERİ

Biz dört atlıyız. Bir yanımız Ceylanpınar çiftliği, bir yanımız Akçakale, bir yanımız Suriye çölü. Uzakta Abdülaziz dağları. Bir sigara kağıdı inceliğinde ufka yapışmış dağlar. Dağlar mor olur. Abdülaziz dağları incecik. Sigara kağıdı renginde. Suriyeyle bizim toprakları demiryolu bölüyor. Demiryolu da olmasa... Çöl tek parça bir çöl. Demiryolunun o geçesinde de, bu geçesinde de kilometrelerce uzayan devedikeni ormanlığı... Devedikenleri çiçekleri burada koskocaman, inanılmayacak kadar koskocaman açmış.

Abdülaziz dağlarının başı neredeyse ağaracak. Çöl şafağı başka türlü oluyor. Bir yerlerden, sanki bir aydınlık fışkırtıyorlar. Bir top aydınlık gelip ovanın ortasında dağılıyor. Daha doğrusu patlıyor. Işık pare pare dökülüyor. Şafakta devedikeni ormanı daha mosmor. Mosmor bir renk sanki ovada bir yandan bir yana akıyor.

Uzağımızda dört at. En güzeli bir doru at. Safkan Arap. Çölün ortasında, şafağın bütün ışığını üstüne çekmiş. Pırıl pırıl boynu uzun. Kuğu boynu gibi. On beş yaşında güzel bir kız boynu gibi. Sallı bacakları ince, ceylan bacakları gibi. Kulakları kalem gibi. Yürüyünce ceylan sekişli. Ala şafakta bir pırıltı çağlayanı ortasında, şafağa, ağaran dağlara karşı, anızların ortasında, dalgalanan ekinin yanıbaşında bacaklarını germiş geriniyor.

Dün akşamdan beri hep at üstüne konuşuyoruz. Arkadaşım Urfanın en iyi atçısıymış zamanında. En iyi bi-

nici imiş de. Geçmiş. Kendi böyle diyor. Elinden epey at geçmiş. Bir atı varmış, adı Gümüşkuyruk. Adını andıkça gözleri dolu dolu oluyor.

«Yeryüzünde insana bir tek dost vardır, o da attır. Hayvanda olsun, insanda olsun, attan gayri arkadaş, attan gayri dost bulunmaz. Ama çarık çürük at değil öyle. Asil olacak. Asil hayvan asil insandan çok daha asildir. Her şeyden insana kötülük gelebilir, asil attan gelemez. Yüz kere, bin kere tecrübe edilmiştir. Bizim Zeynonun oğlu vardı. Zeynonun oğlu eşkiyaydı. Çok namlı eşkiyaydı ama. Büyük bir çetesi vardı. Çok namuslu eşkiyaydı. Öyle can yakanlardan değil, fıkara düşmanlarından değil, yol kesenlerden değil, ev basanlardan değil, kimsenin bir kuruşuna tenezzül etmezdi. Kan davası yüzünden çıkmıştı dağa. Düşmanları da çok kuvvetli düşmanlardı. Yiğit adamdı Zeynonun oğlu. Erkek adamdı. Kendisi kimseye pusu kurup ağa düşürmezdi. Ona herkes pusu kurardı. Kalleşlik ederdi herkes. Hiç pusuya düşmedi Zeynonun oğlu. Ne sebepten düşmezdi, bunu kimse bilmiyordu. Yüz kere, bin kere pusu kuruldu karanlıkta Zeyno oğluna. Hiçbiri para etmedi. Her pusuyu darmadağın etti. Kendi pusuya düşecekken pusu kuranları avladı. Bu da atı yüzündendi. At yarım saatlık yerden pusu kokusu alıyor. Bir adım daha ileri atmıyordu. O zaman Zeyno oğlu attan iniyor, onun başını çekerek pusuya doğru yürüyordu. At bunun pusu olduğunu ne biliyordu? Mesela yolculara, çobanlara, tarlada kalmış çiftçilere aldırmıyordu. Kimse yokmuş gibi onların üstüne yürüyordu. Pusudaki insanların kokuları başka mıydı? Belki barut kokusu, mavzer yağı kokusu... Yoksa atın kerameti mi vardı? Kimbilir, belli değil orası... Zeyno oğlu bir gün büyük bir müsademeye tutuşur. Arkadaşlarından bir kısmı vurulur. Çünkü dört bir yandan sarılmış Zeyno oğlu, bunun üstüne bütün arkadaşları kaçarlar. Bir arkadaşı, Kel Alo kalır yanında. Atı da yanına yatmış. Usta atlar, daha çok kaçakçı atları, müsademe başladı mı hemen yere yatarlar. Bu da öyle. Bu

anda Kel Alo vurulur. Arkasından Zeynonun oğlu. Oracıkta ölürler. Müsademe kesilir tabli. Ama karşı taraf yaklaşamaz. At, ölüleri dişiyle yakalar alır kaçar. Kel Alonun ölüsünü orada bir dağa bırakır. Zeynonun oğlunu alır, altı saatlik yoldan, bir gece yarısı anasının evine getirir. Ölüyü kapıya bırakır. Sabaha kadar da başını bekler. Sabah olup ev halkı kapıda ölüyü görünce, at başını alır gider. Bir daha atı kimse göremez. At ortadan kaybolur gider. Ararlar tararlar at yok. Kimbilir arkadaşının ölümünden sonra ne olmuştur ona?»

«Bir de bizim köyde Sultan Ağa vardı. Onun da Sofi adında bir atı vardı. Sultan Ağayla Sofi birbirine aşıktı. Her gün öpüşür koklaşırlardı. Sultan Ağa türkü söyler, Sofi kişnerdi. Sultan Ağa sekseninde, Sofi yedisindeydi. Delice bir adamdı Sultan Ağa. Binerdi Sofiye, rüzgar gibi sürerdi çölde. Sofi uçardı. Kanatlanmış gibi Sofi. Sofi, Sultan Ağadan başka kimseyi de bindirmezdi üstüne. En yavuz atçılar bile binemezdi. Binmeğe teşebbüs edenleri kaldırıp yere çarpmıştı. Sofiyi Sultan Ağanın yavaş sürdüğü görülmüş değildi. Hep doludizgin. Ata atlar atlamaz, bırakırdı atın başını... Gözden kaybolurdu. Geri gelirken de tam kapının önünde çekerdi atın başını. Sultan Ağa atla, çölde bir gün iki gün böyle dolaşırdı. Uzatmayalım. Bir gün Sultan Ağa öldü. At üç gün üç gece mezarından ayrılmadı. Hiç kimseye tutulmadı sonra da. Dağlara düştü. Görenler var. Her gece mezara gelir, başucunda başını sallar dururmuş. Sonra bir gün, bir kış günü ölüsünü bulmuşlar mezarlığın kıyısında. Leşine akbabalar konmuş. Kartallar parçalamış.»

Devedikeninin moru ovada bir uçtan bir uca akıyordu. Şafağın ışık çağlayanı ortasında doru at pırıl pırıl, bacaklarını germiş gerlniyordu.

«Ya senin al at?» dedi yandaki genç, hiç konuşmayan arkadaş. «Sattığın zaman, belki on kere o köyden kaçtı kaçtı senin eve geldi.»

«Ah yokluk. Kör olsun yokluk. Her gelişinde, her geri götürülüşünde, bir oğlumu boğazlamışlar gibi olu-

yordum ama, çare ne? Yokluk. Atı taylıktan büyüteceksin. O zaman dost olur. Sonradan, başkasının büyüttüğü atı satın almışsın, makbul değildir. Gözü arkada kalır. Büyüdüğü, doğduğu evde kalır.»

Konuşmayan gene konuştu. Adı Hasandı aklımda kalmışsa. Koyu bir Arap şivesiyle konuşuyordu.

«Ya babamın demirkırı? Ne dersin ağabey?»

«Heey atlar, hey eski atlar! Hey gidi atlar! Canım atlar! Ne oldu onlara? Soyları bitmedi ama, neredeler? Belki çekilmişlerdir bir dağa, belki de bir daha hiç gelmeyeceklerdir bizim aramıza. Küsmüşlerdir. Şimdi ağalar beyler Arap ata değil, benzin kokulu otomobile biniyorlar. Kadir kıymet kalmadı artık. Dünya pis oldu. Erkek dediğin otomobile binmez. Cansıza arkadaş olmaz. Atın teri güzel, soluması, koşması güzel... Atlar küstüler de çekildiler. Iyi yaptılar. Bu kadir bilmezlerin, otomobil delilerinin içinde ne yapsınlar kardaş!»

Sustu. Gür, düşük, kınalı bıyıklarını sıvazladı.

Öteki arkadaş:

«Abdülkadir Ağa at zenginidir. Abdülkadir Ağa çobanmış gençliğinde. Bir dul karının oğluymuş. Topladığı yıllıklarla bir tay almış. Tay büyümüş, serpilmiş... At olmuş ki, ne at!»

Bıyıklarını sıvazladıktan sonra sözü ağzından aldı, kendi başladı:

«Akşam olur dağdan gelir çoban, binermiş atına. Şöyle bir köyün içinde dolanırmış. Sizin malınız mülkünüz, her bir şeyiniz var. Karılarınız, köleleriniz, topraklarınız var. Benim de atım var, dermiş. Her gün böyle.. Beyin kızı aşık olmuş çobana. Kaçmış çobanla. Bey ölmüş. Onlar gelmişler beyin malları üstüne oturmuşlar. Abdülkadir olmuş Abdülkadir Ağa. At sebep oldu. Yoksa sümüklü çobanı kim görür de aşık olurdu. Abdülkadir Ağa şimdi atlar için deli olur. Ne der Abdülkadir Ağa her sözün başı? At, pusat, avrat... Attan, avrattan, silahtan gördü şu dünyada ne gördüyse.»

Gene sustu. Gene gür bıyıklarını sıvazladı. Yanımızda uyumukta olan en yaşlı arkadaşımıza:

«De hele uyan Halil. De kurban uyan hele can! De uyan babo. Can kurban sana. De haydi.»

Öteki uyandı.

«De kardaş. De atın türküsünü söyleyelim. De babo.»

«Ula sen ne delisin. Uykulu uykulu türkü denir mi?»

«Denir denir. De hele...»

Önce kendisi aldı. Hasan da aldı. Başladılar. Sonra Halil de başladı uykulu uykulu... Uzun bir hava. Bir at üstüne, yiğitliği, dostluğu üstüne atın... Uzun bacakları, insan gibi düşünen gözleri üstüne. Kulakları, yelesi, kuyruğu, kanatlanmış gibi uçuşu üstüne... Ayağı yere değerse o yerde güller açar, dediler. O toprak bire yüz verir, dediler. Nalları gelir parlayarak, dediler...

Bu ovada insan üstüne ne kadar ağıt yakılmışsa, at üstüne de o kadar ağıt yakılmıştır.

Gün doğdu doğacak... Ovada türkü. Devedikeni moru akıyor ovada. Şafağa doğru, atlar geriniyor.

Gün doğmadan atlara atladık. Doludizgin sürdük.

«AT GİTTİ AMA, ŞEREFİ KURTULDU»

Sıcak basmıştı. Duvar üstlerindeki, dallardaki serçelerin dilleri sıcaktan dışarı fırlamıştı. Urfada her canlı başını sokacak bir gölgelik arıyordu. Leylekler güneşin alnında boyunlarını içlerine çekmişler, düşünüyorlardı. Ha, unutuyordum az daha, Urfanın en büyük özelliklerinden biri de leylek yuvalarıdır. Ağaçların, duvarların üstünde, hatta minarelerin sivrisinde leylek yuvaları. Urfada her yerde insanın gözüne bir leylek yuvası çarpar. Başka hiçbir şehrimizde bu böyle değildir.

Memleketimizin en iyi atlarının Urfadan çıktığını bilmeyen yoktur. Urfa ilinin baştanaşağı bir büyük hara olduğunu bilmeyen yoktur. Bugün Urfada 5000den fazla

safkan Arap at vardır. Bunun 4000i tescilli değildir. Ellerdedir. Bu atlar tescil edilecek olursa. bu yüzden Urfaya 2 milyon lira girecek. Urfalılar bunu böyle yazmamı istediler. Ben de yazıp, ilgililerden yardım istiyorum.

Günlerden beri diş tabibi Müftüoğlunu arıyor, bir türlü ele geçiremiyordum. Müftüoğlu Urfa at yetiştiricilerinden ve attan en iyi anlayanlardan. Nihayet onu yakaladım. Sıcaktan kaçıp küçücük bir esnaf kahvesine sığındık.

«Müftüoğlu, 4000 asil at var diyorsun, bunun asil olduğunu hükümet ne bilecek?»

«Hemen hepsinin babasını bildiren vesikaları vardır ellerde.»

«Vesikalar olmasaydı?»

«O zaman şahitler olurdu.»

«Şimdi de var mı?»

«Şahitli asil at şimdi de var. Eskiden asil at hep şahitle bilinirdi.»

Bu mülakatta Müftüoğlundan öğrendiklerimi de katarak kendi bildiklerimi anlatayım:

Urfada asil at kadar kıymetli hiçbir şey yok. Yalnız meraklılar için değil, herkes için at kıymetlidir. Atın asilliği üstüne çok hikayeler var. Hele bir tanesi çok hoş: Bir adamın iki asil atı varmış. Atın birisi çok güzel, çok koşkun bir atmış. Namı bütün Urfayı, bütün Anadoluyu, çöl Arabistanı sarmış. Böyle namlı atların düşmanları çok olurmuş. Böyle atları sahipleri parayla satmazlarsa, almak isteyen onu çalmak için elinden geleni yaparmış. İşte bu adamcağızın da atını isteyen isteyene. Fakat adam atına vurgun. Milyon verseler, ağırlığınca altın verseler atını satmıyor. At hırsızları hırsızların en belalısı, en elinden kurtulunmazıdır. Atlarıyla beraber yatmak da son çareleri... Bizim at sahibi de her gece atıyla ahırda birlikte yatıyor. Üstelik de atıyla kendisini bukağılıyor. Uzun zincirii bukağının bir ucunu kendi ayağına, bir ucunu da atın ayağına vuruyor. Ama hükümlü bir Arap şeyhi vurgun ata. Hırsızları çağırıyor: Atı getirin de, di-

yor, dileyin benden ne dilerseniz. Hırsızlar düşüyorlar yola, geliyorlar ata. İçlerinde Cin Ali namında birisi var. Cin Ali, ya ölürüm ya da atı alırım, diyor. Tam geceleri bir hafta, Cin Ali adamı sabaha kadar uyutmuyor. Gündüz de türlü işler açıyor başına. Adam gündüz de uyuyamıyor. Yedinci gün öyle bir uykuya dalıyor ki adam, akılsız gidiyor. Cin Ali varıp bukağı açacak aletleriyle açıyor, biniyor ata, yallah... Gitmeden önce de dışarda bir nara atıyor. Çünkü artık ona kimse ulaşamaz. Altındaki at, buraların en çok koşan atı. Arkasından kuş bile yetişemez. Atın sahibi nara üstüne uyanıyor, bakıyor ki ne görsün! Bukağı sökülmüş, at gitmiş. İkinci at da o kadar kötü değil, şura senin, bura benim derken hırsıza yetişiyor. Yetişince at sahibi kederinden ağlamağa başlıyor. Aralarında atbaşı fark var. Neredeyse bir iki dakika sonra ata ulaşacak ve hırsızın elinden alacak. Sevgili atını bu halde görmek istemiyor. Atın adı «Akceylan»mış. Çok koşması, rüzgar kesilmesi için kulağına üç kere adının çağrılması gerekmiş. At sahibi hırsıza bağırıyor: «Ulan namussuz, neredeyse bu kötü atla sevgili atıma yetişeceğim. Kulağına üç kere Akceylan diye bağır,» diyor. Hırsız üç kere bağırıyor atın adını. At adını duyar duymaz kanatlanıyor. Bir anda at sahibi de, altındaki kötü at da, geride kalıyor. Öteki tozu dumana katarak gözden kayboluyor.

At sahibi köye eli boş geri dönüyor:

«At gitti ama, şerefi kurtuldu. At gitti ama, şerefi kurtuldu,» diye, seviniyor.

URFALI İÇİN EN BÜYÜK UĞUR: AT

«Eğer at beslemeğe gücün yetmiyorsa, komşunun duvarından bir delik aç, hiç olmazsa atın soluğu gitsin evine.»

Ve Urfada en büyük uğur attır. Atlar vardır güelerler, atlar vardır ağlarlar. Söz anlarlar. Atlar insanoğlu

gibidir. Bazı atlar vardır sahibinden başkasını, daha doğrusu sevdiklerinden gayrisini yanına getirmezler. Atlar sever, atlar nefret ederler. Atların, sevmediklerini bir yolunu bulup öldürdükleri de çok olmuştur.

Asil at bir eve girince o eve uğur getirir. Bir asil at girdi bu eve mesela. O evin de işleri bozuk. O evdekiler eğer iyi insanlarsa işleri düzelir. Bir asil atın yalnız bulunduğu eve değil, yakındaki yedi eve de uğuru vardır.

Atlar onurludurlar. Bir at bir koşuda yenilirse yem yemez. Çoktur böyleleri. Bazı atların koşudan birkaç gün sonra çatlayıp ölenleri de olmuştur.

Asli atlar en çok burunlarından belli olurlar. Burun delikleri içiçedir. Çifte burun delikli atlar, koşarken kuş gibi uçar, yorulmazlar.

Urfada, bir kadın pahalıdır, bir de asli at. Bir ağa kızı otuz bine kadar yükselebilir. Bir at on bine kadar. Silahın fiatını da öğrenemedim. At yetiştiriciliği de ayrı bir hünerdir. Binicilliği kadar. En iyi binici, en iyi at yetiştiricisinden başkası olamaz. Atın huyunu husunu bilmeli. Vatan sathında Urfa kadar at yetiştirici, binicisi olan yer yoktur.

Urfa Veteriner Müdürü Selim Bey de bir at meraklısıdır. İşi icabı diyeceksiniz. Değil. Selim Bey at aşıkı.

«Arap atları dedikleri bu atlar, Arabistandan çıkmış değildir. Arabistana adapte olmuşlardır. Araştırmalar bu atların cedlerine ait Arabistanda hiçbir iz göstermiyor. Bu atlar Orta Asyadan gelmiş olabilirler. Öyleyse, neden Arap atları diyorlar diyeceksiniz bu atlara. Buraya adapte olmuş atlardır bunlar. Yıllar yılı bunlar kendilerini çöl tabiatına uydurmuşlardır. Bu atların en büyük özelliği tahammülleridir. Susuzluğa, açlığa, yorgunluğa korkunç tahammülleri vardır. Günlerce sıcak altında kalabilirler. Hiçbir şey olmaz onlara.»

Arap atlarının İngiliz atlarından farkı şuymuş: İngiliz atları yıllar yılı, yarı Arap, yarı İngiliz, yarı bilmem ne cinsleriyle karıştırılarak, İngiltere tabiatına uygun ye-

tıştırılmışlerdir. Nazik atlardır. İlk çıkışlarına değil Arap atları, kuş yetişemez. Fakat mesafe uzadıkça, İngiliz atları hapı yutmağa, kalmağa başlarlar. Arap atları mesafe uzadıkça açılır. Uzun mesafeli bir koşuda ilk çıkışta İngiliz atı inanılmayacak kadar açar Arap atını, ama sonradan gittikçe durur ve Arap atı gelir onu geçer. Urfalı atçıların bana dedikleri böyle. Veball günahı...

Arap atlarının tahammülü, kendini hiç göstermemesi hakkında da çok hikayeler vardır.

Bir Arap, evvel zamanda kendi kabilesinde bir suç işleyip karısını, atını almış gitmiş başka kabileye sığınmış. Kabile reisi ona eski püskü bir çadır verdirmiş. O da çadırını çadırların yanına kurmuş. Atını da güneşin alnına, çadırın önüne bir kazığa bağlamış. At günler günü çadırın önünde yemsiz susuz denecek kadar az yemle, suyla orada öyle dururmuş. Boynu bükük. At, bir deri bir kemikmiş. Çellmsiz. Araplarda bir adet varmış. Kabile reisinin atı ölür, ihtiyarlarsa kabilenin en iyi atı şeyhe verilirmiş. Şeyh de at sahibine büyük hediyeler verirmiş. Şeyhe at veren adam da kabilenin en değerli adamları arasına karışırmış. Atı yarışa sokarlar, çok uzun bir mesafede hangisi birinci gelirse şeyhe o at verilirmiş. Kabilede tellallar bağırmış: Şeyhe at gerek. İsteyen yarışa girsin. Kabilenin atlıları gelip toplanmışlar şeyhin çadırı önünde. Yüzlerce atlı. Bu yüzlerce atlıdan şeref kimin olacak. Bu arada bakmışlar ki, kabileye sığınan o adam da, Allahın günü sıcağın alnında bağlı uyuz atıyla gelmiş. Gülmüşler ona. Şeyh de gülmüş. Çağırmış onu. «Bu atı mı bana layık görüyorsun?» demiş. Adam boynunu bükmüş. Hiçbir şey söylememiş. Yarış başlamış. Bir buçuk günde geri dönecekler. Falan yere varıp gelecekler. Yarış başlamış, atını süren sürmüş. En arkadan da bizim sığıntı. Ha, bir de bu üç günde atlar ağızlarına su almayacaklar. Yem yemeyecekler. Geri dönerlerken bir de bakmışlar atlılar, önlerinde bir atlı. At uçuyor. Atlı atının başını çekmiş. Attan inmiş. Ötekiler onu geçip geçip gitmişler. Dinlenen atlı tekrar binmiş ata,

sürmüş... Şura senin bura benim. Teker teker yüzlerce atlıyı geçmiş. Şeyh heyecanda. Hangi atlı gelecek diye dört gözle yollara bakıyor. Uzaktan tozu dumana katmış bir atlı geliyor. Tek bir atlı, yakınında başka at yok. Atlı yaklaşınca bakıyor ki, ne görsün, sığıntı. Uyuz at. Seviniyor. Ortalık bayram yeri gibi. Kadınlar, kızlar en güzel elbiselerini giyinmişler. Kabilenin meydanı dolmuş. Sığıntı gelir atının başını şeyhin önünde çeker. Şeyhin sevincine payan yok. «Dile benden ne dilersin,» der. Adam cevap vermez. Attan inmez. Atın başını çadırına doğru çevirir. Varır karısını alır, terkisine bindirir. Tekrar meydana gelir. Şeyhin önünde atının başını çeker. «Şeyh!» diye bağırır. «Bu at sana layık değildir!» Atın başını tekrar çevirir, çöle doğru gözden kaybolur. Şeyh de ağzı açık bakar kalır.

Köroğlunun kıratı da varmış. Yarı su aygırı, yarı Arapmış daha doğrusu. Kırat ölümsüzdür. Bingölde hayat suyu içtiği bilinir. Bingöl o yüzden Bingöl olmuştur zaten. Kırat kıyamete kadar yaşayacaktır. İşte bu kırat şimdi yaşıyor. Her yıl, bir deri bir kemik kırat, Halep pazarında bir altına satılıyor. Alan adam ona bir yıl bakıyor, ikinci yıl pazara çekip o da bir altına başkasına satıyor. Kıyamete kadar bu böyle sürüp gidecek. Eskiden kırat Halep pazarında değil de Urfa pazarında satılırmış. Kıratı alan birisi kıymetini bilmemiş. Ona hürmette kusur etmiş. Kırat da Haleplilerin eline geçmiş. Yoksa her yıl, Urfa pazarında Köroğlunun ünlü kıratını görebilecekmişiz. Ne kadir kıymet bilmez adamlar var şu dünyada.

Urfa ceylan, Urfa efsane, Urfa Arap at, Urfa güzel gözlü, Urfa garip dost insanlar yatağı... Selam olsun Urfaya.

Temmuz 1955

Kanını Vererek Gazi Ünvanını Alan Antep

Antep çetin yerdir.

Çukurovada, Maraşta, Antepte, Toroslarda, bütün güneyde, en uzak, en kimsesiz bir köyde yıllar yılı halkın ağzından düşmeyen bir türkü vardır. Hoştur. Yiğittir.

Bir yaz akşamı geliyor gözümün önüne. Kayalıklardaki kalenin üstüne leylekler tünemişler. Takırdıyorlar. Sonra da susuyorlar. Kaç yaşındaydım bilmiyorum. Hayal meyal geliyor aklıma... Çukurova köylüklerinde yaz geceleri yüksek çardaklarda yatılır. Her evin önünde bir çardak. Çardaksız ev yoktur. Yoksa insan sıcaktan ölür gider. Yerde yatanı sinek yer parçalar.

Uzaklardan, yukardan, Kel Mustafaların o yandan bir türkü geldi yatsıya doğru. Aynı türküye bizim taraflardan biri katıldı. Derken bir ordan, bir burdan bütün köy koro halinde türküyü söylemeğe başladı. Hiçbir türküyü bu şekilde söylenir duymamıştım. Bu bir Antep türküsüydü. Sonraları, biraz büyüyünce aynı türküyü öteki köylerde de duydum. Yüreğir toprağında ırgatlar, Adanada fabrika işçileri de söylüyorlardı. Toros köylülerinden de duydum. Bir çeltik tarlasında çoluk çocuk bir Toros köyü, hep bir ağızdan aynı türküyü söylüyorlardı.

Antebe her gidişimde köydeki türkü gecesi düşer aklıma. Alışkanlık. Antep denince bu türkü dudaklarıma gelir yerleşir.

Antebe trenle hiç gitmedim. Ya otomobille, ya da otobüsle. Çukurova sıcaktır. Çukurova yanar. Kül olur. Adana-Antep yolunda, Toroslara çıkarken, ağaçlı, çamlı bir yer vardır. Çam kokusu, yarpuz kokusu, suyun pırıl pırılı oradadır. Adı Alamanpınarıdır bu yerin. İşte burada Çukurova biter, dağlar başlar. Bir yel eser, yel demezsin. Inceclk, yüzüne dokunur mu dokunmaz mı işte öyle bir yer. Alamanpınarında anadan yeni doğmuşa dönersin.

Uzaktan Antep gözüktü. Antebin dört bir yanı kırmızı toprak. Kırmızı tepeler. Gümüşi zeytinlikler, sarıya çalan bir yeşillik bağlar... Antebin üstünde sütbeyaz bulutlar. Yeşilin en yeşili, kırmızının en kırmızısı Antep toprağı... Girerken yeni bir şehre giriyorsun. Bir koku geliyor burnuna, biber kokusu. Dükkanlardan fışkıran kebap kokusu, yağlı et kokusu. Biber dedim de, biber yeme rekoru Antepte. Her ev yılda 3000le 10.000 arası biber kurutuyor. Öyle de bir biber ki, amanallah... Bir dirhemini ağzına sokamazsın. Her yerin bir adeti var. Antepliler avuç avuç yiyorlar.

Antebe girdik. Antebe girince ilk göze çarpan şey, büyük bir kahve olur. Günün her saatinde kahve tıklım tıklımdır. Kahvenin önünde, bütün çarşıda, sırtlarında pirinç güğümler, güğümler pırıl pırıl, altın sarısında, Gaziantep güneşinin parlaklığında yanar döner, birtakım adamlar «Şerbet! Şerbet!» diye seslenirler. Şerbetleri ucuzdur. Kendine has bir kokusu vardır. «Bir içen pişman, bir de içmeyen pişman!» diye bağırırlar ama, bence içmeyen pişman. Şerbet meyankökünden yapılır. Şifalıdır. Şu güneyde her şey şifalıdır zaten. Balık, su, şerbet, toz, ot, her şey.

İlk göze çarpacak şeylerden biri de Gazianteplilerin kıyafetleridir. Çoğu geniş peşli, kıymetli kumaşlardan

şalvar giyiyorlar, geniş pırıl pırıl siyah kuşaklar bağlıyorlar.

Postaneden aşağı inerken köşede güğümü güzel, ak sakallı bir adam da şerbet satıyordu. Kaç kere yanından geldim geçtimse olduğu yerde öyle duruyor gördüm. Kımıldamıyor. Yalnız «Şerbet, şerbet!» diye bağırıyor. Yanında da bir çocuk. Çocuk bazı bazı adamın elinden tutuyor. Üç gün oradan geçtim, üç gün adamı öyle gördüm. Sonunda yanına vardım. Yaşlı adam bir kör, elinden tutan da torunu.

«Bir şerbet,» dedim.

Doldurdu verdi.

«Maşallah,» dedim. «Bu yaşta hala çalışmak...»

«Ellere muhtaç olmadansa...» dedi.

«Çok iyi,» dedim. «Ama yorulursunuz...»

«Yoruluyorum, yoruluyorum ama, bu dünyada gözden göze hayır yok. Gözünden bile sana hayır yok.»

Gözleri açık gibi duruyordu ama, hiç görmüyordu.

Bir adam geldi, şerbet istedi. Doldurdu verdi.

«Benim yaptığım şerbetin Antepte ünü vardır. Tiryakileri vardır şerbetimin.»

«Kaç yıldır şerbetçisin?»

«Otuz yılı geçkin.»

«Evinize siz mi bakarsınız yalnız?»

Güldü.

«Ya kim bakacak? Benim evime herkes gelip bakacak değil ya.»

«Yani çoluk çocuk, akraba falan demek istedim.»

«Gözünden bile imdat umma,» diye güldü.

Sonra bana döndü, bakar gibi, görür gibi gözlerini dikti:

«Antebin en güzel yeri Kavaklık,» dedi. «Bu sıcakta sen oraya gitsene.»

Bir şerbet daha içtim. Yanından ayrıldım. Sakalı beyazdı. Rengi bakır rengi. Yanık esmer. Kaşları püskül püsküldü. Tertemizdi üstü başı. Torunu çocuk elinden

tutmuştu. Güzel sesiyle, en güzel bir türkü gibi, «Meyan şerbeti! Kokulu şerbet!» diye bağırıyordu.

Antep çetin yerdir. Kırmızı toprakları, yeşil bağları...

Alleben deresinde, kavaklıkta, bizim köydeki türkü meselesini Antepli bir arkadaşıma açtım. Güzel sesliydi. «Babam söylerdi,» dedi. «Fransızlar geldiği zaman koca Antep şehri aylarca hep bir ağızdan bu türküyü söylemiş. Köylü kentli söylemiş. Buralar aylarca bu türküyle çalkalanmış.»

Sürerim sürerim gitmez kadana
Fransız kurşunu geçmez odama

Anama söyleyin damda yatmasın
Çuha şalvarıma uçkur takmasın
Oğlum gelir diye yola bakmasın
Haydin Antepliler namus günüdür.

Ve Antep dişini tırnağına takmış, Gaziantep olmuş Karayılanı, Şahin Beyiyle. Karayılanın kızkardeşini aradım. Bir gün akşama kadar aradım, bulamadım. Karayılan, Antebin Fransız işgaline karşı koyan kahramanlarından en büyüğüdür. Fransızlar Antebe gelmeden önce dağda eşkiya imiş. Sonra çetesini almış, inmiş dağdan... Fransızlara elaman dedirtmiş. Şehit düşmüş. Kızkardeşiyle kızkardeşinin kocası Süleyman da onun çetesindeymiş. Kızkardeşinin kocası Süleyman da şehit düşmüş. Kızkardeşinin adı Hane Hatun. Şimdi çok yaşlı. Kadının kocası şehit düşmüşken bile bir an durmamış, düşmana ateşe devam etmiş. İşte Antepte bir gün akşama kadar arayıp da bulamadığım Hane Hatun bu Antep kahramanı Hane Hatundur.

Bir türkü söyleniyor Antepte. Dağ taş söylüyor...

Bir gün, bir arkadaş dedi ki:

«Seni bir yere götüreyim ki şaşa kalasın. Böyle bir şey hiçbir yerde görülmüş değil.»

Bir öğle üstüydü. Sıcaktan kaldırım taşları eriyor. Kaleyi dönüp bir akar suya vardık. Suyun kıyıları toz toprak içinde. Bir tek yeşillik yok. Ne ot ne ağaç. Suyun yüzü kaymak bağlamış. Kapkara. Kokuyor. İrin gibi. Akmıyor. Usuldan kırışıyor bazı bazı suyun kaymağı.

Bana göstereceği şeyin bu su olduğunu sandım.

«Gerçekten böyle bir su hiçbir yerde görülmüş değil. Bazı bazı Maraşta, Pazarcık ovasında, Çukurovada, Osmaniyede, Kadirilde daimi sulama çeltik sulaklarında bulunur böyle su. Ama bu kadar kokmaz. Böyle kara, irin gibi değildir.»

Arkadaş bu sözlerime hiç karşılık vermedi. Elimden tuttu, beni bir yerlere doğru çekti. İlkin büyük bir dükkan gördüm. Bakamadım. Bir şair ne demişti bir şiirinde? Bir hendek dolusu sümüklü böcek mi ne! Bu gördüğüm dükkan ondan da iğrenç.. Ortada bir havuz... Havuzda kılları yolunmuş deriler. Bir yanda da küçük bir tepe gibi sapsarı, akan, cıvık, ölüm sarılı gibi, kusturucu bir şeyler yığılmış. Nar kabuğu olduğunu söylediler. Nar kabuğunun böyle korkunç, böyle pis olabileceği hiç aklıma gelmezdi. Sinekten ortalık görünmüyor. Birkaç adam, ellerindeki derileri suya sokup çıkarıyorlar. Derilerden kaygan, sümük gibi bir su dökülüyor. Adamlar dizlerine kadar suyun içinde, pis kılların arasında, solgun, boyunları incelmiş, yüzleri kaşık kadar kalmış, kocaman kocaman olmuş gözleri, bir deri bir kemik... Yaşları on beş, on yedi arası... Yarı çıplak. Sıcaktan.

«Bunlar sabahın altısından, akşamın yedisine kadar böyle, yarı çıplak bu su içinde döner dururlar. Herbir yerleri yaraya keser.»

Üçüncü dükkanı göremedim. Öyle korkunç bir ko-

ku kaplamıştı ki ortalığı, burun direklerini kıran. Yüreğim ağzıma geldi. Burnumu tutup gerisin geriye koştum. Bu koku etime işlemiş. Gittim yıkandım iyice... Bir gün bu koku beni kovaladı. Kaleye, o taraflara yaklaştım mı koku başlıyor, geri dönüyorum. Bir bela.

«Herkese böyle mi tesir eder?»

«Ne sandın? Herkese daha beter.»

«Ya çocuklar?»

«Onlar koku alma duyumlarını yitirmişlerdir.»

Yukarıda anlatmağa çalışıp da korkunçluğunu anlatamadığım şey Antebin tabakhaneleri. Yüzyıllardan beri Antep tabakhaneleriyle ün salmıştır. Bütün Anadoluda tabakçılık denince ilkin Antep gelir akla. Ünlü Maraş, Antep pabuçlarının kırmızı derisi buralarda yapılır. Ama devir döndü. Şimdi artık tabakçılık modern usuller, yeni ilaçlarla yapılıyor, köpek pisliğiyle değil. Unuttum, dükkanın bir yanında da köpek pisliği yığılıydı. Tabaklıkta çok işe yararmış.

Antep güneyin endüstri merkezi haline geliyor. Bunda Antebin geleneği var. Antepte her türlü kumaş dokunur el tezgahlarında. Bunlar bütün Orta Anadoluda, güneyde satılır. Yüzlerce el tezgahı vardır. Sonra her ilde, her satış yerinde gördüğümüz Antep kilimleri... Sokak aralarında, hemen her evin altında iki üç kilim tezgahı görürsünüz. Antep sokaklarını mekik sesleri çınlatır. Hoştur. Bir de Antepte küçük el sanatları çok ileri gitmiştir. Dediklerine bakılırsa Antep bir tornahanedir. Çelik kasalar, basküller, çamaşır makineleri, kaynak makineleri hep ellerle yapılıyor.

Beni, kasa yapan bir tornacıya götürdüler. Dükkanda dört beş tane kasa vardı. Boyanmıştı. Gördüğümüz Avrupa kasalarından hiç farkı yoktu. Yapıcılar da öteki kasalardan kendi kasalarının daha iyi olduğunu söylediler. Yangına daha çok dayanırmış kendi kasaları. Büyük bankalarımızdan biri kasalarını Antep tornacılarına ısmarlamış.

Antep esnafının büyük bir derdi var: Muamele ver-

gisi. Diyorlar ki, bu muamele vergisi çok acaip bir iş. Mesela, Bursada esnafa, böyle el işleri yapanlara, kasa yapanlara, çamaşır makinesi yapanlara dokunulmuyor, onlar muamele vergisine tabi kılınmıyorlar. Halbuki Antep esnafı tabi kılınıyor. Bu da illerdeki idare amirlerinin kanunu tefsirlerine bağlıymış. Böyle şey olur mu? Antepten muamele vergisi al da, Bursadan alma! Böyle lastikli mi olur kanun dediğin. Ne güzel! İdare amirinin canının istediği cennetlik, istemediği cehennemlik. Bunun doğru olabileceğini sanmıyorum. Antepli esnafa kanunu iyice tetkik etmelerini söyledim. Valiahi benim aklım almadı bu işi. Eğer böyle bir şey varsa kaldırılması gerektir. Yurda çok iyiliği dokunur. Gazianteplilerden de muamele vergisi alınmaması orada büyük bir el sanayiinin doğmasını sağlayaçaktır. İnanmayanlar gidip de o güzelim kasaları, çamaşır makinelerini, basküllleri görsünler. Görsünler de parmakları ağızlarında kalsın. İşçimizin elinin emeğini, gözünün nurunu görsünler. Mesele döviz meseleslyse, Gaziantebin işçisine elden gelen yardım yapılsın. İnsan böyle şeyleri gördükçe seviniyor.

Türkiyede en güzel bakiava Antepte yapılır. Fıstıklı baklavalar. Türkiyede en çok içki Antepte içilir. Bunu Antepliler iddia ediyorlar. Ama Antepli içkisini efendice içiyor. Her köşede bir saz var Antepte. Sazlar dolu dolu.

Antepte dört milyon tane fıstık ağacı var. Daha aşılanıyor. Birkaç yıl içinde on, on beş milyona çıkacağını söylediler ağaçların. Güneyde en büyük zeytinlik Gazianteptedir. Nizipte çok muntazam dikilmiş zeytinlikler, kilometrelerce uzuyordu. Büyük sabun fabrikaları kuruyorlar.

Antepte öteki illerimizin aksine hiç dilenci görmedim. Antepte yetişen deli tütün Mısıra satılır. Hasankeyf tütünü. Mısırlılar çiğnerlermiş bu tütünü. Antebin 71 çeşit üzümü vardır. Bağ bozumunda, her ev kilolarca bastık, pekmez yapar. Antepte 800 kere hududu geçmiş, 300 kere pusuya düşüp kurtulmuş kaçakçılar vardır. İşte Antep böyledir.

ŞEHRE KÜSTÜ MAHALLESİNİN ÜÇ HİKAYESİ

Rivayet çeşit çeşit. Her kime sorduysam, hikayeyi başka başka anlattı.

Gaziantebe çok gelip gittim. Okul arkadaşlarım var. Severim Antebi. Köşe bucak bilirim Antebi. Ya da bilirim sanırdım. Bu sefer öğrendim ki, Antebi öyle köşe bucak bilmiyormuşum. Küçücük, ama ilgi çeken olaylar vardır dünyada. Uzun zaman görmeyiz onları. Görünce de şimdiye dek niçin görmediğimize şaşarız. Halbuki burnumuzun dibindeymiş.

Neden sonra keşfettiğimize bakmadan seviniriz. İçimiz içimize sığmaz.

«Şu kalkan otobüs seni doğru oraya götürürdü. Kaçırdın. Ama bekle. Gene gelir,» dedi biri. «Ne için gideceksin Şehre Küstüye?»

«Dedik ya,» dedim. «Adını merak ettim. Neden Şehre Küstü koymuşlar oranın adını? Bir sebebi olacak.»

«Eskiden kalmıştır. Atadan dededen beri Şehre Küstü derler oraya.»

«Hiç bir hikayesi, efsanesi yok mu buranın?»

«Eskiden kalmıştır.»

Otobüsü bekledim. Şehre Küstüye gidip mutlak görmeliyim. Ne mene bir yerdir orada dolaşmalıyım. Niçin Şehre Küstü demişler oraya, yaşlılardan öğrenmeliyim.

Bir gün Gaziantebin, o canım kilimlerle, nakışlı çuvallar, renkleri uçuşan kolanlar, şal kuşaklarla dolu çarşısında duruyordum. Bu renk, nakış dünyasına dalmış gitmiştim. Bir otobüs geldi, ayıktım. Otobüs Gaziantep Belediyesinin şehir içi otobüslerinden. Az ilerimdeki durakta durdu. Gözüm alnındaki yazıya gitti. Alnında «Kavaklık-Şehre Küstü» yazıyordu. Ne bu Şehre Küstü? Köy mü, mahalle mi? Ne bu? Yanımdaki dükkana girdim. Merakımı anlattım. Şehre Küstünün bir mahalle olduğunu söylediler.

Otobüs, neyse, öğleye doğru geldi. Bindik. Dar sokaklardan, caddelerden geçerek vardık Şehre Küstüye. Bütün evleri kesme taşlardan yapılmış toprak dam. Duvarlar sarımtırak, damlar karbeyaz. Sokak köşelerinde çeşmeler... Çeşmelerin başında peçeli peçesiz, çarşaflı çarşafsız, ayakları çıplak, başörtüsüz kızlar... Kız çocukları. Sonra Şehre Küstünün sokak aralarında gayet güzel giyinmiş, saçları kısa kesilmiş kadınlar da var. Sıcak. Sokaklarda, Şehre Küstünün küçük meydanında, beş altı ayağı çıplak çocuk oynuyor. Kan tere batmışlar. Bacaklarını gün yakmış. Yüzleri esmer. Yüzlerinde pare pare gün yanığı. Çocuklardan birini çağırdım.

«Bana kahveyi göstersene arkadaş,» dedim.

«Gösteririm,» dedi.

Önüme düştü.

Çocuktan al haberi derler.

«Aslan arkadaş buraya neden Şehre Küstü demişler? Siz şehre mi küstünüz?» diye sordum.

«Biz küsmedik.»

«Ya kim küsmüş?»

«Bu mahallenin dedesi küsmüş.»

«Neden küsmüş?»

«Yok. Küsmüş işte. Nenem küsmüş der.»

«Canım bir sebebi var bunun, elbette arkadaş.»

Durdu düşündü. Parmağını ağzına soktu düşündü. Bir gözünü yumdu. Alnını kırıştırdı. Dudaklarını kemirdi. Sümüğünü çekti. Uzun uzun bana baktı.

«Söyle,» diye atıldım.

Gülümsedi. Durdu bekledi. Sonra birden:

«Yirmi beş kuruş verirsen...» dedi.

«Veririm,» dedim.

Elini açtı.

«Hadi ver.»

Avucuna bir yirmi beşlik koydum. Şaşırdı.

«Şey...» dedi... «Nenem derdi ki... O Antepte, kalenin orada, dabakçıların yanında, bir dev varmış... Şey... şey... O dev kalenin padişahının kızını istemiş... Padi-

şah korkmuş. Nenem öyle derdi işte. Korkunca da padişah, bu devi öldüren kızımı alsın, demiş. Nenem derdi ki, bir kelce oğlan varmış... Armut çöpü boyunlu bir kel oğlan... Ya, işte bir kel oğlan... O dev var ya, gözlerinden ateş saçarmış. Gözlerindeki ışıktan gece, gündüz gibi olurmuş. Ya işte o Keloğlan ben onu öldürürüm demiş, padişah kızını verirse... Padişah veririm demiş... O da çekmiş kılıcını öldürmüş. Sonra padişah kızını vermemiş ona...»

Durdu. Gene düşündü. Bana baktı. Alnı kırıştı.

«Sonra da gelmiş buraya Keloğlan, küsmüş şehre. Bir ev kurmuş. Burası böyle olmuş.»

Sözünü bitirir bitirmez arkasını dönüp kaçtı. Bir sokakta kayboldu gitti. Kaçarken gözlerinde bir yalan utancının şimşeğini gördüm.

Kahveyl buldum. On kadar adam oturmuş, sohbet ediyorlardı. Selam verdim. Yer gösterdiler. Hal hatır sordular. Oradan buradan konuştuk. Ne için geldiğimi öğrenince güldüler.

«Eskiden kalmadır,» dediler.

Sonra türlü hikayeler söylediler. Bir tanesi şu:

«Doğru bir adam varmış. Hiç yalan söylemezmiş. Yanında babası adam kesse, sorduklarında söylermiş... Bunun doğruluğundan herkes rahatsız olurmuş. Ne görse, ne duysa olduğu gibi söylermiş. Bu yüzden birbiriyle kötü olanlar çok olmuş. Bu yüzden adam şehirden, şehir de adamdan usanmış. Doğru olan adam başını almış buraya gelmiş. Burada ev kurmuş. Onu sevenler de... Doğruyu kim sevmez, namussuzlardan gayri! Onu sevenler de gelmişler yanına ev tutmuşlar. Burası olmuş Şehre Küsmüşler mahallesi.»

Sonra Antepte bizim Kahramanın babası Şehre Küstüye alt bir hikaye söyledi. Belki de doğrusu budur. En akla yakını budur.

«O zamanlar şehir kalenin içindeymiş. Kalenin çok zalim bir beyi varmış. Zalim mi zalim. Önüne geleni asar, önüne geleni kesermiş. Halktan son meteliğine kadar

vergi toplarmış. Son yiyeceklerine kadar ellerinden alırmış. Beyin de üç oğlu varmış. İkisi babaları gibiymiş. En küçüğü aksineymiş. Bu kadar zulme dayanamamış. Önce gitmiş babasına, halka zulmetmemesi için yalvarmış. Baba tersiemiş onu. O, durmamış, yıllar yılı yalvarmış. Baba onu zindana atmış. Epey yattıktan sonra çıkarmış. Çocuk babasına çok içerliyormuş. Bunun üstüne ona yalvarmayı kesmiş. Halkla anlaşmaya bakmış. Geceleri ev ev dolaşır, babası aleyhine isyan hazırlamak için onları yola getirmeğe çalışırmış. Halk korkusundan ona yanaşamazmış. Bu beyin bir hilesi, derler, korkarlarmış. Gene yanına epey arkadaş bulup babasına isyan bayrağını açmış. İçlerinden birinin ihaneti yüzünden galip gelecekken mağlup olmuşlar. Oğlan adamlarıyla kaçmış, eşkiya olmuş. Yıllarca dağlarda eşkiya gezmiş. Babası ölmüş, yerine büyük kardeşi geçmiş. Bunu da meşakkat, eşkiyalık ihtiyarlatmış. Kardeşi de affetmiş. Ama o kaleye bir daha gitmemiş. Gitse gene zulüm görecek. Adamlarıyla buraya yerleşmiş. Burada bir şehir kurmuş. Adına Şehre Küstü demişler. Rivayet ederler ki sonunda Şehre Küstülüler, kaleyi zaptetmişler, adli bir idare kurmuşlar.»

Kaç hikayesi varsa Şehre Küstünün, hepsi iyi. Hepsi iyilik üstüne. Tatlı bir küsme bu.

Ağustos 1955

İnsanı Selçuk Devrine Götüren Şehir: Kayseri

Kümbetleri, kervansarayları, camileri, mesciteriyle Kayseri eski bir şehirdir. Sokakları, caddeleri de öyle. Kayseriye girince yedi yüz yıl öteye gidiyorsun elinde olmadan. Selçuk devrine, ta Bizans devrine gidiyorsun. Bizans o kadar değil de Selçuğun havası öylesine sinmiş ki Kayseriye, daha asırlar geçse de çıkmayacağa benziyor. Şu dört yıl içinde Kayseri bambaşka bir Kayseri oldu. Evler, apartımanlar, hanlar, oteller yapıldı. Caddeler açıldı. Şöyle uzaktan bakınca eski Kayseriyi tanıyamaz gibisin... Bütün bunlara rağmen, derinine inince Kayseri gene eski, Selçuklu Kayseri... Bana öyle gelir ki Kayseriyi tüm yıksalar da yeniden kursalar, bu hava, Selçuklu hava Kayseriden gitmeyecek.

Belki dünyadaki dağların en güzeli, en nazlısı Erciyeş. Öyle ne heybeti, ne haşmeti var. Gökyüzüne çakılmış gibi, sütbeyaz, ışıltılı, bazı dumana batmış, bazı mor, bazı sigara kağıdı inceliğinde, bazı şafakta bir yanı kızarmış. Her zaman da başında dumanı... Pare pare bir bulut. Erciyeşin batısına doğru, tam dibinde bir göl, daha doğrusu bir sazlık vardır. Vangvang gölü diyorlar adına. Adı da ne güzel yakışmış. Gerçekten ıpsız-sız bir göl. Boş su kabağı gibi rüzgarda ötüyor.

Erciyeş, elle yapılmış da oraya, Kayserinin tepesi-

ne öyle yerleştirilmiş gibi. Belki bu Selçuk havası Erciyeşten geliyor. Belki de Erciyeşi Selçuklular yapıp oraya Kayseri abidesi diye dikmişlerdir. Bir Selçuklu usta oturmuş Erciyeşin başına, yıllar yılı çekiciyle, keskileriyle Erciyeşi bir kayadan yontmuş, oraya götürüp şan olsun diye dikmiştir. Erciyeşin resmini Halit Doral yapar, türküsünü Talaslılar, Hacılarlılar çağırır. Halit Doral, Kayseri Müzesinin Müdürüdür. Akademiden çıkmış bir ressamdır. Yıllardan beri Kayseridedir. Yıllardan beri de hep Erciyeş resmi yapar. Türlü türlü... Erciyeşin tadı, tuzu Halit Doralın resimlerindedir. Halit Doral, yıllar yılı o kadar çok Erciyeş resmi yapmıştır ki, kendisi de sayısını unutmuştur. Değerli bir ressam arkadaşım dedi ki, «Halit Doral üstüne Erciyeş çizen, belki de bir daha gelmez.» Şu Halit Doral, bir Erciyeş sergisi açsa da cümle alem görse hünerini.

Selçuklu Kayserinin sanat abideleri daha öyle güzelcene duruyor. Oya gibi işlenmiş. Döner Kümbet duruyor, Honat Hatun türbesi, camii öyle, hele türbe daha dünkü gibi duruyor. Ve Kayserili, şehri ile övünüyor.

Kayseriye her gidişimde Döner Kümbeti görmeğe giderim. Şöyle dur bak Dönere, parmağın ağzında kalsın. Yapan ne usta yapmış! Dönerin de, her güzel şey gibi, eser, yer, toprak gibi güzel hikayeleri, efsaneleri var. Ne kadar efsane yaparlarsa yapsınlar, yakışır Döner Kümbete.

Döner Kümbet, haftanın yedinci günü, gece sabaha kadar dönermiş. Kayseride hemen hemen herkes görmüş gibi bu dönmeyi. Döner, ala şafakta olduğu gibi dururmuş. Sonra, söylediklerine bakılırsa, istediklerinde Döner Kümbeti yerinden alıp başka yerlere götürürlermiş. Sonra yerine getirip geri korlarmış.

Kerem ile Aslı hikayesi, rivayete göre, Kayseride son bulur. Kerem hikayesini hemen hemen bilmeyen yok gibi. Aslı bir keşiş kızı. Kerem bir Türk beyinin oğlu... Birbirlerine aşıklar. Keşiş kızı vermemek için bir gece evini barkını yükler, düşer yollara. Kerem de arkasın-

dan... Sora sora... Dağlara, ağaçlara, kuşlara, yolculara sora sora düşer yollara. Arada kıza rastlar kaçırır... En sonunda duyar ki, keşiş gelmiş Kayserlde mekan tutmuş. Karısı dişçilik yapıyor, hayatlarını böylece kazanıyorlar. Kerem nasıl girecek evlerine? En iyi usul diş ağrısı bahanesi. Bunun üstüne Kerem başını gözünü sarar, oturdukları evi sorar, bulur. Varır eve. Diş çektireceğini söyler. Onlar Keremi tanımazlar. Ana, Keremin dişini çekmek için kerpeteni ağzına sokar. Diş sağlam diş, çıkmaz. Yardım için kızını çağırır. Kız Keremin başını tutar, dizlerine kor. Böylelikle ana ilk dişi çeker. Fakat Keremin başı sevgilisinin dizinde, ayrılamaz. Bir dişini daha çektirir. O da biter... Çekip gitmesi gerektir. Ama başı sevgilisinin dizinde... Valah-ü hayran yüzüne bakar. Üçüncü dişini de çektirir. Böyle böyle otuz iki dişini çektirir. Ağzı kan içinde, dişsiz, zorla sevgilisinin yanından ayrılır. Bu ev daha ayakta. Şimdi içinde oturuluyor. Arkadaşlar götürdüler, gördüm. Hey gidi günler, hey gidi koca dünya! dedim. Aşkın da ne yamanı olurmuş! Ama dahası var. Talasın öte yanında bir tepe var. Küçücük. İşte Kerem otuz iki dişini çektirdikten sonra, ne yapıp yapmış, sevgilisini keşiş babasının elinden alıp kaçmış. Bu tepenin oraya gelmişler. Muratlarına erecekler ama olmuyor. Kerem kızın fistanının düğmelerini bir uçtan açıyor, düğmeler bir uçtan geri kapanıyor. Kerem habire açıyor, onlar habire kapanıyor. Keşiş baba sihir yapmış. Kerem sabırsızlanıyor. Bir aaaaah! çekiyor bunun üstüne. Ağzından alevler çıkıyor. Ateş alev ortasında yanmağa başlıyor. Aslı da üstüne atılıyor, saçlarından tutuşuyor orada, ikisi bir arada yanıp kül oluyorlar.

İşte bu küçük tepe Keremin tutuşup yandığı yer. Her yıl Keremin yandığının gecesi bu tepe ateş aleve kesermiş. Bütün tepe kor haline gelirmiş.

Bu da Yunana, Bizansa, Selçukluya has... Ateştepe Selçuktan bu yana sürüp gelebilir.

Kayserinin Bedesteni bütün Anadoluda ünlüydü.

Türkülerde, masallarda geçer. Bir aklı sivri vali gelmiş Kayseriye, ilerilik, medeniyet uğruna o canım kapalıçarşının çoğunu yıktırmış. Ne dersin. İşte böyle. Kayserinin havası böyle. Selçuklu. Üstünden yüzyıllar da geçse Kayseri bu havayı, bu Selçuklu havasını yitirmeyeceğe benzer.

ORTA ANADOLU KÖYLÜSÜNÜN BÜYÜK DERDİ

Yozgata gideceğim. Kırşehirde otobüs bekliyorum. Otobüs, biraz bekledikten sonra geldi, ama tıklım tıklım. Şoför, şehrin dışına çıkın da sizi orada otobüse alırım dedi. Otobüsün üstüne alacak. Dört köylü, bir de ben, beşimiz düştük yola. Çıktık şehir dışına bekledik. Saat sekizde kalkacak otobüs bizi saat on bire kadar beklettl. Biz de yol kıyısına bir tümseğe oturup dertleştik. Orta Anadolu köylüsünün hali hal değil.

Köylülerden üçü yaşlı. Üçünün de üstübaşı kötü. Yırtık. Ayakkabıları parçalanmış. Köylülerden biri genç. Uzun boylu, zayıf. Epeyce mürekkep yalamış. En yaşlı köylü ortakçılık edermiş. Zengince biri. Orta Anadolunun tanınmış ağa ailelerinden birine mensup. Aralarında ortakçılık, toprak, kurak, verim, falan filan konuşuyorlardı. Kulak verdim. Yaşlı adamın kırış kırış, kapkara yanmış boynu uzamış, derisi sarkmış. Gözlerinin feri uçmuş. Beli bükülmüş. Sanki kocaman bir kederin ağırlığı altında ezilmiş. Kurtuluş yok.

İkide birde yanındaki gence:

«Vermedi,» diyor. «Ne yapalım? Vermedi işte. Ne gelirkine elden? Vermedi kardaş! Ben ne yapayım şimdi? Sana karşı çok çok mahcubum. Köpekler kadar mahcubum. Geldim de sana ziyan ettirdim. Ne bilirdim ki olmayacak.»

Ellerini suçlu suçlu ovuşturuyor, başını eğmiş ha-

bire toprağa bakıyordu. Yüzünden gözünden, herbir yerinden, tüm bedeninden onmaz bir keder akıyordu.

«Ne yapam kardaş... Sana itler kadar mahcubum.»

Genç adam, öteki iki köylü de başlarını yere eğmişler. Onlar da kederli.

Genç adam, bana döndü:

«Neler konuştuğumuzu duydunuz mu?» dedi.

«Duydum,» dedim.

«Ne konuştuğumuzu anladınız mı?» dedi.

«Tarla falan diyordunuz ama...»

«Baştan anlatayım... Anlatayım da memleketin halini görün... Türk köylüsünün halini görün... Yönünüzü dönüp de şu insanlar nasıl ediyorlar, nasıl yaşıyorlar diye bakmadığınız insanların halini görün... Şimdi hikayeye baştan başlayalım. İşte kendisi yüzde. İki köylü de yanımızda... Yalanım varsa yüzüme karşı söylesinler. İşte bu adam bana geldi bir gün. Benim üç parça tarlam var, dedi. Toprak Komisyonundan yirmi yıl süreyle, taksit taksit ödemek şartıyla aldım. Bana hükümet verdi, dedi. 225 dönüm tarla. Bunu falan ağayla üç yıldır ortaklık ekerim. Tohumunu o verir. O sürer tarlayı. Ama dönüm başına üç lira sürme parası alır. Yüz elli kuruş da ekme parası alır. Saati otuz liradan da biçerdöverle biçme parası alır. Hasat zamanı gelip de ziraat harmana yığılınca, paylaşma başlar. Önce ağa ettiği masraflara, sürme, ekme parasına karşılık zahireyi alır. Sonra tohumu da alır. Geriye kalanın da üçte ikisini kendi alır, birini de bana verir. Ben hiç çalışmam, dedi. Çalışmam, ama elime de hasat sonu, bu hesaba göre hiçbir şey geçmiyor, dedi. Lakin herife borçluyum. Borcumu veremeyince adam önümüzdeki yıl yine ekecek tarlamı. Benim elime hiçbir şey geçmeyecek. Beni bundan kurtar. O adama beş yüz lira borcum var, onu ver.»

Köylünün yaşlı yüzü biraz daha kırışmış, kararmıştı. Hiç kımıldamadan toprağa bakıyordu. Soluk almıyordu sanki. Öyle taş gibi... Başını kaldırıp bir kere olsun bize bakmadı. Duymuyor gibiydi konuştuklarımızı.

Genç arkadaş:

«Öyle değil mi ağa? Doğru değil mi?» diye ona dönüp sordu. Adam irkildi. Gözleri ölmüş. Durgun.

«Öyle öyle... Ağam olduğu gibi söylüyor işi. Öyle öyle...»

Genç, yüzünde ıstırap, gerilme.

«Sekiz yüz lira da sağa sola pılı pırtı borcum var... Bu paraları sen bana ver. Ben de bu üç tarlanın ikisini tek başına ekmek için sana vereyim... Birisini de ortak ekelim. Beş yüz, sekiz yüz daha bin üç yüz lira borcum olmuş olur sana... Bu parayı da ortaklık ettiğimiz tarlanın mahsulünden alırsın önümüzdeki yıl.»

Adamın kolundan tuttu:

«Bak ağa,» dedi. «Sen bana bu teklifi yaptığında ben sana ne öğüt verdim?»

«Tarlanı sen kendin ek, dedin.» Sesi sinek vızıltısı gibi çıkıyordu.

Genç adam sözü ağzından aldı:

«Toprağını yarıya, kiraya verme, bu senin için felaket olur, dedim. Sonuna kadar başkalarının faydasına çalışırsın, dedim. İcarcı konup geçen cinsindendir, tarlanı hırpalar, tarlanda hayır bırakmaz, dedim. İşte yüzü. Yalansın desin. Borcunun biribiri üstüne binerek altından kalkılamayacak hale geleceğini söyledim. Sonunda kiracıyı topraktan çıkaramayacağını... Onun için bu işten vazgeçmesini söyledim. Aha yüzü. Kulakları duyuyor. Kıl kadar hilafım varsa söylesin.»

Adam susuyordu. Yüzü taş gibiydi. Ötekiler de başlarını yere eğmişlerdi.

«Yok, dedi bana... İşte yüzü. Bizim kaderimiz böyle. Ben ne borcu verebilirim, ne öküzüm, ne pulluğum var. Ne de traktörüm var. Ne de kendim ekebilirim. Böyle gelmiş böyle gidiyor. Banka hasat parası verecekti. Onu da vermedi. Bankaya da yedi yüz, sekiz yüz lira borcum var, dedi. Sen bana şu iyiliği yap. Iki tarla senin olsun, ek biç. Birini de ortaklık ekelim. Yeter ki

şu bin üç yüz lirayı ver. İşte yüzü. Yalanım varsa söylesin. Yalvardı, yakardı. Öğüt verdim para etmedi.

«Dediği gibi anlaştık. Ben ona bin üç yüzü verdim. O da bana iki tarlayı... Üçüncü tarlayı da ortaklama ekeceğiz. Elinden bir borç senedi aldım. Verdim parayı... Bütün kış yattı. Yan geldi yattı. İşte yüzü. Söylediklerimde kıl kadar hilaf var desin.»

İnce, zayıf, yaşlı adamın başı gittikçe toprağa yaklaşıyordu. Başı iki dizi arasındaydı. Şehadet parmağı habire oynuyordu. Makinalı gibi.

«İşte efendim... Ben ektim... Sürmek ekmek için tam beş bin lira harcadım. Hasat mevsimi geldi.»

Eliyle uçsuz bucaksız, tın tın öten bozkırı gösterdi. Ekinler yarım karış ya var, ya yoktu. Biçilmemişlerdi. Bu arada yaşlı adam da başını kaldırdı, bozkırın ötelerine mahzun mahzun baktı.

«Hasat mevsimi geldi... Yağmur olmadı. İşte ekinler böylece yandı. Sürdük, hasat ettik olan ekinleri... Ortak olduğumuz ekinden, bunun hissesine tam otuz lira düştü. Şimdi işte bu adam bana bin üç yüz lira borçlu... O otuz lirayı da masraf kesmeden verdim. Masrafı da saysaydım, yüz lira daha borçlu çıkardı. Şimdi gelmiş bana bu ağa, tarlanın birini ille de sana satayım, diyor. Satamazsın, diyorum. Kanun yakana yapışır. Yirmi yıl bu tarlayı hiç kimseye satamazsın. Hükümet sana bu tarlayı ekip biçesin diye vermiş. Satamazsın... Onun da yolunu buldu. Bana diyor ki, ben sana beş, altı bin liralık bir borç senedi veririm, vadesiz. Tarlayı sen eker biçersin... Yani böylelikle tarla senin olur. Zamanı gelince, üstüne ferağını yaptırırsın. İki tarlayı da bana bırak... Onları da yeni kiracılara, ortaklara vereyim... Oldu mu şimdi? Ben ne yapayım? Tarlayı ben almasam, gidip başkasına satacak...»

Öteki başını usul usul kaldırdı. Sakin, donuk, hiçbir şey yokmuş gibi bir sesle:

«Sen alamazsan ağa,» dedi, «başkasına satarım. Getirir senin de borcunu veririm. Ekin almasın diye ben

Allaha yalvarmadım ki... Yağmur yağmasın diye ben dua etmedim ki... Mademki satacak şeyim var elimde... Başkaca da çarem yok. Satarım...»

Söylediklerini not aldığımı görünce delikanlı:

«Bizim vilayetin adını yazma... Çünkü bu ihbar gibi olur beni. Tarlayı bana aldırmazlar. Benim de bin üç yüz kaynar gider. Ben tarlayı alacağım. Onun da, benim de başka çaremiz yok.»

«Yapma, günahtır,» dedim.

«Ben almazsam başkası alacak. Bari ben alayım. Duymadınız mı? Şimdi söyledi. Satacak.»

Adam tekrar başını kaldırdı. Aynı sesle:

«Satarım,» dedi.

«İli yazmazsam, hiç olmazsa ili yazmazsam, bu mesele nasıl halledilir? Yazımın ne faydası olur? Okumuş aklı başında bir adamsın arkadaş. Bu işlerden anlarsın.»

«Yazmayın. Çünkü bütün Orta Anadolu köylüsü bu durumda... Bütün tarla dağıtılmış, köylü aynen bizim ağanın durumunda... Söyle ağa, aşağı yukarı herkes senin gibi değil mi?»

«Benden de kötü...»

«Hükümet size tarla verirken tohumluk parası, öküz parası vermedi mi?»

Adam, tekrar başını yere dikti. Sustu.

Delikanlı aldı:

«Hükümet tohum da verdi. Öküz parası da verdi. Yediler. Bankadan da para alıp yediler. Mesela hükümet her yıl köylüye tohumluk verir. Bunlar gelirler şehire, alırlar tohumluğu satarlar. Parasını da bir güzelce yerler. Sana yemin ederim kardaş, şu Orta Anadolu köylüsü, evini barkını, tarlasını takımını, köyünü taşıyla toprağıyla satsa borcunun yarısını ödeyemez. İşte köylü bu halde...»

Arkadaşın anlattığı bir tek olay değildir. Günlerce Orta Anadoluda soruşturdum. Eğer bir tek olay diyen çıkarsa arkadaşın adını, borçlu köylünün adını verebilirim. Arkadaş namuslu, gerçekten vatansever bir arka-

daştır. Bin üç yüz lirasının yanmasına razı olacak cinstendir... Yeter ki bir derman bulunsun köylünün derdine...

Tam on birde otobüs geldi. Biz, otobüsün üstüne, denklerin, çuvalların, heybelerin yanına bindik... Denklerin üstüne oturduk.

Yanımızdaki öteki iki adamdan biri şimdiye kadar hiç konuşmamıştı... Bana döndü dedi ki:

«Ne olacak bu hal? Duydun ya efendi bilader. Ne olacak?»

Denklerin üstünde, Kırşehirden Yozgata yollandık. Otobüs hızlı gidiyor. Düşebiliriz.

Bu hikayeyi, ister Kayserinin, ister Kırşehirin, ister Yozgatın sayın... Uyar...

Ağustos 1955

Orta Anadoluda En Sağlıklı İnsanların Şehri: Yozgat

Bozkır ıssız. Uzaktan bir göl göründü. Bozkıra elişi kağıdı gibi yapıştırılmış. Yanında Malya Devlet Çiftliği var. Uzun bir yol gidiyor. Toprak damlı köyler geçtik. Nakışlı önlüklü kadınlar evlerin önündeydiler. Otobüsün üstü rüzgarlı. Toz duman da yok. Yani şu düşmek, parçalanmak tehlikesi de olmasa otobüsün üstü bir alem. Türküler gırla gidiyor. Bizim toprağını satan köylü var ya, o da eli kulağa attı. Bir hoş sesi var ki... Bir de yanık söylüyordu. Yüzü, hani delikanlı konuşurken hep yere eğilmişti. Kederliydi. Yüz o yüz değil şimdi. Açıldı, gülümsedi. Hep gülümseyen bir yüz. Işıklı. Deminki keder nerde, bu yüz nerde? Bu yüze, bu güleç yüze hiç keder uğramamış dersin.

Çiçekdağını geçtik. Şirince bir kasaba. Sonra bir köyde durduk. Hani sığırcıklar vardır ya... Ak benekli, yeşile çalan karalıkta bir kuş. Tarlalarda olur her zaman. Sürülürken tarlalar güren güren iner kalkar sığırcıklar. Yuvaları tarlalardadır. Köye inmezler. İşte ben bu durduğumuz köyün damlarında sığırcık gördüm. Yüzlercesi inip, yüzlercesi kalkıyordu. Yuvaları saçakların altı.

Yerköye geldik. Orada araba değiştirmek lazım geldi. Yerköyle Yozgat arası otobüs buldum. Bu sefer içine bindim. Yol iyi yol. Yozgata geldik. Yozgat yeşillik. Bir koyağın içinde. Girerken şehre, sağ yanda, yamaçta koyu bir yeşillik çarpıyor göze.

Yozgatta Cumhuriyetin muhabirini buldum. Genç, kültürlü bir arkadaş. Yozgatını da seviyor. Adı Abbas Sayar. Yakında bu isim altında çok güzel hikayeler okuyacağız. İlk işim Abbasa sağ yandaki koyu yeşilliği sormak oldu.

«Orman,» dedi. «Yozgatlılar ona gözleri gibi bakar. İstersen gidip dolaşalım.»

Bir araba bulduk. Yozgatta epeyce fayton var. Bütün Orta Anadolu şehirlerinde o güzelim faytonlar hala rağbette. Yola düştük. On beş dakika sonra ormandayız. Püfür püfür bir yel esiyor.

Abbas diyor ki:

«Gezdin, bilirsin. Şu bozkırda Yozgat gibi havası güzel bir şehir gördün mü? Yoktur. Olamaz da. Yozgatın cennetliği bundan... Bu orman olmasa Yozgatın bu çukurunda oturulmazdı. Eskiler söylerler, şu Yozgatın dört bir yanı ağaçmış... Kese kese bu kadarcık bırakmışlar... Bir zaman gelmiş ki Yozgatlının aklı başına gelmiş. Şimdi bu ormanın bir dalına, yere düşmüş bir yaprağına bile kimse dokunamaz.»

Keşke Yozgatın dört bir yanındaki ormanı da kesmeseymişler. Bozkırın ıssızlığından, yalnızlığından, kurağından çıkınca, bir bahçeye, büyük bir bahçeye girmiş gibi olurduk. Bozkırın bahçesi.., Ne güzel olurdu. Gene güzel ama, az. Orman İşletmesi bu küçücük ormanın etrafını ormanlamağa karar vermiş. Nolur bir an önce başlasalar bu işe. Bunu Abbasa söyledim. Uğraştıklarını bildirdi. Sonra:

«Sana,» dedi, «bir şey anlatayım, bir facia söyleyim ki, şaşa kalasın.»

Gözleri dolu dolu oldu.

Üstümüzde çam dalları hışırdıyordu. Çam ormanında dünyanın en güzel havasını alıyorduk. Oturduğumuz yer bir pınarın başı. Çimenlerin üstü. Yeşil çimen halı gibi. Saçakları bizde. Genç, yaşlı çamlarda koku... Çamların sakızları toprağa sızmış. Pınarın yanını yönünü yosun bağlamış.

«Burada bir kazamız var, Akdağmadenl, bilir misin?»

«Bilirim.»

«Orta Anadoluda tek büyük orman oradadır. Ondan başka da orman yoktur, bilir misin?»

«Bilirim.»

«Şimdi bu ormana... daha doğrusu bu parka ne oluyor onu da biliyor musun?»

«Bilmiyorum.»

«İşte bu orman günden güne ortadan kalkıyor. Harap oluyor. Kaçakçılar ormanı bırakmadılar. Bu gidişle beş on yılda canım Akdağmadeni ormanı bitecek. Yazık olacak. Bu yanlara azıcık yağmur yağıyorsa o yüzdendi. O da bitince elimiz böğrümüzde kalacağız.»

Ormanın içinde yaz evleri var. Keşki olmasa, evlerin yanındaki ağaçlar biraz kemlrilmiş... Şu koca bozkırda, şu bir damla yeşilliğe gözümüz gibi bakmalıyız.

Ormandan akşama doğru Yozgata indik. Yozgatın en görülmeğe değer yapısı muhakkak ki Çapanoğlu Camii... Yeni bir cami ama, çok güzel. Derebeylerden Çapanoğlu yaptırmışmış... Yakınlardaki eski harabelerin taşlarından yapılmış...

Yozgat gün geçtikçe küçülüyor. Nedense... Yozgatlılar diyorlar ki, zengin olan Yozgatı bırakıp gidiyor. Birinci Dünya Savaşından önce şehrin nüfusu kırk bini geçkinmiş. Şimdi on bin kadar. Eskiden Orta Anadolunun ticaret merkezlerinden biriymiş. Şimdi kendi kendisine bile yetmiyor.

Tarlaları verimsiz. Şöyle dişe dokunur hiçbir gelir kaynağı yok. Bu Yozgatın hali nicolacak bilmem. Yozgatlılar da bu telaşta. Fabrikalar yapılabilir Yozgata... Ne bileyim ben, bin türlü şey yapılabilir. Mesela Yozgatın çamlığı bir sayfiye yeri olabilir. Ankaralılar, bozkırı seven Istanbullular yazlarını orada geçirebilirler. Değer... Yozgat yurdumuzun en güzel havası olan yeri... Şundan da belli ki Orta Anadoluda ben en sağlam yapılı, en sıhhatli insanları Yozgatta gördüm.

8.8.1955

Çukurova Yana Yana

Çukurovalı toprağına çok inanır. O kadar ki, «taş eksen boy verir,» derler. Taş ekmişler mi bitsin diye ekmemişler mi bilmem ama, inanırlar. Toprak bire otuz, bire kırk, bire elli verir. Çeltik bire yüz verir. Susam bire beş yüz verir. Darı bire on bin verir. Altın mı, al bir avuç toprak, işte sana altın. Dün de böyleydi, bugün de.

Çukurovanın her zaman büyük dertleri olmuştur. Büyük başın büyük derdi olduğu gibi.

Çukurovada, yine halkın zevkle söylediği bir laf vardır:

«Seyhan Ceyhan böyle akar, biz de alık alık bakarız.»

Seyhandan Ceyhandan hiç faydalanılmıyor. Bu iki suyun Çukurovaya yalnız zararı oluyor. Çukurovalının içinde bir dert bu.

Çukurovada bitmeyen çiçek, bitmeyen ekin, bitmeyen sebze, bitmeyen bitki var mı? Olur mu? Oisa biie Çukurovalı buna inanmaz.

İstersen Çukurovayı tepeden tırnağa nar ağacıyla donatabilirsin. Çukurova düzlüğü baştan başa al al dalgalanır. Arı sesi doldurur Çukurovayı, istersen sarı gözlü nergisle, istersen mavi mavi çiçekli yarpuzla, limonla, portakalla donatabilirsin. Çukurova büyük bir bahçedir. Şimdi ak ak pamuklar. Şimdi bir bulut yığını Çukurova toprağı... Bir yanına sarının, sarı ekinin pırıltısı çök-

müş. Bulutun dört bir yanı sırmalanmış gibi. Ak bulut pamuk tarlasının yanında, sarı pırıltılı ekin tarlaları sırma misali... Güneş yaldızlar ya bulutları, işte öyle.

Misiste bir köprü... Bu köprü Ceyhan üstündedir. Romalılardan kalma olduğunu söylerler. Köprünün öteki ucunda eskiden kalma hanlar, hamamlar. Kimi Roma, kimi Selçuk diyor. Köprüden, Mısıra giderken, Yavuz Selim geçmiş. Bu, belli. Biliniyor.

Ceyhan yelden, Misis yılandan, Adana selden gidecek derler. Buna da sebepler uydururlar. Malum, Adananın iflahını keser Seyhan... İki yılda bir basar. Ceyhanın evleri eskiden çok çürük çarıktı. Çitti. Bir yelle devrilebilirdi. Misis de yılan bölgesi... Yakınında Yılankale var. Eskiden Yılankalenin yılanlarını çobanlar sütle beslerlermiş. Şimdi bile, Yılankalenin yılanlarını çobanların sütle beslediğine inanılır. Ve bir gün sütsüz kalıp yılanlar önce Misise, sonra bütün Çukurovaya yayılacaklar... Kendilerini sütsüz bırakanları sokacaklar.

Bir de büyük Şahmeran hikayesi var. Nankörlük üstünedir. Bir padişah dermansız bir derde tutulur. Onu iyi edecek bir tek ilaç var, o da yılanlar padişahı Şahmeranın gözleri. Şahmeran nerede? Yerini kimsecikler bilmez. Yalnız, Şahmeranın iyilik yaptığı, yılanların öldürülmesine bırakmadığı bir insanoğlu var. O yerini bilir Şahmeranın. Gider yerini söyler. Yakalarlar Şahmeranı. Öldürürler. İşte şimdilik, köprünün başındaki yarı yıkık hamam var ya Misiste, işte o hamamda gözlerini çıkarırlar Şahmeranın, yağını padişaha ilaç yaparlar... İşte bir de bunun için Misisi istila edecek yılanlar. Şahları burada öldürüimüş.

Bu Misis köprüsünün bir işi daha var.

Ünlü Lokman Hekim var ya, her derde deva bulan...

Lokman Hekim dünyayı dolaşmış. Arabistanı, Hindistanı, mağribı maşrıkı dolaşmış... Neden dolaşırmış böyle Lokman Hekim? Hastalıklara ilaç ararmış. Nasıl bulurmuş ilacı Lokman Hekim? Mesele bunda işte. Lok-

man Hekimde bir sır varmış, sırların en büyüğü... Cümle çiçeklerin, otların dilinden anlarmış.

Lokman Hekim bir dağa çıktı diyelim. Öteden bir çiçek başını kaldırır, «nereye, nereye Lokman Baba?» dermiş. «Ben falan hastalığın ilacıyım. Al beni, şöyle şöyle eyle, o hastalığı kirp diye keserim.» Beriden başka bir çiçek bağırırmış: «Beni büyük ışıklı kuyrukyıldızının altında tut. Yedi gün tut. Filanca hastalık insanoğlunun yanına uğramaz.» Bir taşın dibinden incecik bir ot başını kaldırır, «nereye nereye Lokman? Bende de şu şu var,» dermiş. Lokman da alır onları, dedikleri gibi kullanırmış.

İşte Lokman bu Lokman. Mağrıbı maşrıkı dolaşmış. En sonunda Çukurovaya gelmiş. İşte aradığım toprak burası, demiş. Çukurovayı mekan tutmuş... Yeryüzünde ne kadar ot, çiçek, bitki varsa hepsi Çukurovada varmış. Lokman da durmadan Çukurovada dolaşırmış. Yarpuz kokuları, sarı gözlü nergis kokuları, böğürtlenler, it burunları içinde... Otlar ne dediyse defterine yazmış. İşte o devirde hastalık ortadan kalkmış. Bir yerde bir hastalık mı var, Lokman orada. Çiçeğini burnuna tutar tutmaz seninki dipdiri... Çukurova yüzünden, Çukurovanın türlü çiçekleri yüzünden yeryüzünden hastalık kalkmış. Bir şikayet varmış, o da ölümden.

Lokman demiş ki kendi kendine, mademki burası Çukurovadır. Bir dünyanın tüm otları, çiçekleri burada cemolmuştur. Neden ölüm ilacı burada olmasın? Defterini eline almış, düşmüş yollara... Dolaş babam dolaş. Kendine hastalık ilacı olduklarını söyleyen çiçeklerin yüzlerine bile bakmamış... Önce Kozanın o yanlara çıkmış... Mağara mağara, pınar pınar dolaşmış... Sonra Kadirli, Osmaniye, Dörtyol... Dağları, ormanları, bükleri, akar suları, pınarları bir bir gezmiş... Bir geceymiş. Bir gece şafaktan az önce... Doğuda kuyrukyıldızı yalp yalp edermiş. Ulu bir çınar varmış orada. Tarsusun yukarı yanlarındaymış oralar. Ulu çınarın dibinden şimşek gibi bir ateş balkımış. Lokmanın kulağına bir ses gel-

miş, «aradığın yetti Lokman, aradığın yetti. Ben ölümün ilacıyım. Ben ölümün... Ben falan yerdeyim. Beni alacak, şöyle şöyle yapacaksın... Artık insanoğluna... öteki yaratıklara ölüm yok... İstediğin oldu Lokman...» Lokman sevincinden deliye dönmüş. O otu almış... Defterine yazmış... Gelmiş evinin bulunduğu Misise. Bu yayılmış dünyaya. Lokman ölümün ilacını buldu! Ölümün ilacını... Gelen gelene Misise... Yüz binlerce insan dolmuş Misise. Lokmanın ağzına bakarlarmış. Lokman durmuş Misis köprüsünün üstünde, elinde defteri, onlara mağrur mağrur bakarmış... Sayemde artık ölmeyeceksiniz, der gibi... Defterini açmış, ölüm ilacının tarifini yapacakken, bir kanat gelmiş, elindeki deftere vurmuş, defter suya düşmüş... Lokman öyle kalakalmış. Bir daha da çiçekler sırrını ona vermemişler. Yoksa... Yoksa ölümün ilacını bulmuş Lokman... Hiçbirimiz ölmeyecekmişiz şimdi...

Can ilacı Çukurovada... Gül Alinin her sabah traktörünü çiçeklerle donatışı geliyor gözümün önüne...

ÇUKURUN KİLİDİ

Ak köpüklü Akdeniz... Ordan beri dümdüz bir ova. Torosun kayalıkları... Toros eteklerinden bakınca ovaya, bir deniz görürsün. Mavi. Dalgalanır gibi olur. Ak bulutlar salınır yücesinde. Bir yanı Islahiye, Pazarcık ovası, bir yanı Dörtyol, İskenderun, bir yanı Pozantı, Kadirli, Kozan, bir yanı da Silifkenin dağları, İçelin yaylası... Bu araya yeşil bir halı sermişler. Bu arayı yol yol işlemişler. Bu ara Çukurova... Ne derler? Çok eskiden bir adam elindeki değneğini toprağa sokunca, değnek yeşerivermiş, dallanmış budaklanmış. Dünyanın en bereketli topraklarından biri. Sonra Seyhan, Ceyhan, Berdan, Göksu, Sumbas çayı, Kozan çayı, daha bir sürü irili ufaklı su. Bu sular yıl on ikl ay bozbulanık akarlar. Bereket taşırlar.

Bizim köyde bir İsmail Ağa vardı. Gök Ahmet vardı. Gök Ahmet yüzünü geçkin öldü. Ben çocuktum o öldüğünde. İri bir ihtiyardı. Ismail Ağa daha yenilerde öldü. Bizim Memed Şahinin babası... Eski Çukurovayı anlatırlardı. Eski Çukurovayı çok severlerdi bunlar. Şimdi hayatta, bir de Amber Er var. Sarızlı Avşar. O da eski Çukurovayı iyi bilir. Onlardan duydum.

Ne derlerdi, bizim çimen yeşili gözlü ihtiyarlar? İsmail Ağa eski Çukurovayı anlatırken cezbeye tutulurdu:

«Aşiretlerin göçü inerdi kışın... Ot diz boyu... Yazın Çukurova ıpıssız kalırdı. Sinek bile kalmazdı Çukurovada...»

Sonra padişah yerleştirmek ister aşireti Çukurovaya. Vergi almak, asker etmek için... Aşiretler karşı korlar... Padişah asker gönderir. Yenerler. Sonra gene padişah bunların yakasını bırakmaz. Kozanoğlu isyanı patlar. Zalim Osmanlı yener elleri, tarümar eyler obaları... Tutar aşiretleri doldurur Çukurovaya... Dağlara nöbetçiler kor. Sıtmadan ölür millet. Ölürler ama, alışırlar da... Yenilgiyi hala hazmedemez millet. Zalim Osmanlıya hala diş biler. «Aşiret bilmedi. Acamılık etti aşiret. Kozanlı akılsızlık etti. Ulan behey akılsız Kozanoğlu, insan muharebe eder mi Çukurovada Osmanlıyla. Sen deli misin bire Kozanoğlu! Akılsızlığından kul köle ettin bizi Osmanlıya. Ovada, düz ovada Osmanlıyla başa çıkılır mı? Osmanlı Arap atlı. Osmanlı süvarisiyle yiğit. Ya sen neyinle yiğitsin? Dağınla. Çek Osmanlıyı Torosun kepir taşlığına... Atı işlemesin, silahı işlemesin. Belle anasını orada. Ah Kozanoğlu ah! Bin kere ah!» Ovadaki harp kırar aşiretin belini. Teslim olurlar. Afşar Bozoka sürülür. Kavganın şairi Dadaloğlu çığlık atar: «Çukurun kilidi Afşar nicoldu?» diye, önüne gelene sorar Bozokta.

Yıllar geçer... Padişah gevşetir... Aşiretler gene yaylalara çıkarlar... Çıkarlar ama, bir ayakları Çukurovanın sıcak toprağındadır. Köyler kurmuşlardır. Topra-

ğın tadını almışlardır. Gide gide, yıllar geçtikçe, iyice yerleşirler Çukurovaya... Birinci Dünya Savaşında artık iyice yerleşmişlerdir. Aşiret aşiret, bölge bölge yerleşmişlerdir. Sonra pamuk icat olur. Paralı... Gelirli. Ve toprağa iyice sarılırlar... Toprak kavgaları başlar.

Toprak kavgaları inanılmaz safhalar gösterir. Çukurovanın çok yeri büklük, çok yeri bataklık... Büklükler biçilir, bataklıklar kurutulur.

Yine de yerleşmeyen bir kısım aşiretler kalır dağlarda... Bunların çoğu Aydınlı dedikleri yörüklerdir. Bunlar son yıllara kadar törelerini koruyabilmişlerdir. Son on yıldır artık iflahları kesilmiştir. Gidecek yer kalmamıştır onlar için... Adım atacak bir karış boş toprak bile kalmamıştır. Osmanlıyla yerleşmemek için bunca dövüş eden aşiretlerin en inatçısı Aydınlılar dize gelmişlerdir artık. Yerleşmek için biraz toprak, başlarını sokacak bir ev yapabilmek için biraz toprak istiyorlar... Yalvarıyorlar. Toprak nerde... Devir dönüyor. Anavarzanın dibindeki Ağcasaz bataklığından kurtarılmış topraklara iki yörük köyü yerleştirmiş hükümet. Bu topraklara öyle sarılmışlar ki yörükler, soydan soptan tüm toprakçı adamlar dersin. Koyunun, keçinin dilinden anlar gibi, toprağın dilinden anlıyorlar.

Hani nerde «Ferman padişahın, dağlar bizimdir,» diyenler? Nlcoldu onlar? Nicoldu koç Kozanoğlu?

Şimdi Çukurovada yalnız türküsü var Kozanoğlunun. Yenilginin acısı var. Traktör üstünde Kozanoğlu türküsü söylüyor millet. Eski, yabancı bir dünyanın türküsü gibi.

Çıktım Kozanın dağına
Kan dizleyi dizleyi
Yarelerim göz göz oldu
Cerrah gözleyi gözleyi

Kara çadır eğmeyinen
Ucu yere değmeyinen
Ne kaçarsın koç Kozanoğlum
Beş yüz atlı gelmeyinen

Olur mu böyle olur mu
Evlat babayı vurur mu
Padişahın zalimleri
Bu dünya böyle kalır mı

Şimdi traktör sesi... Benzin kokusu... Kozanoğlu türküsü. Şimdi topraksız köylü. Bir karış Çukurova toprağı için bir can verecek. Halbuki dedeleri bu toprağın yüzüne bile bakmamışlardı. Bu toprak onlara zorla verilmiş, yüzüne tükürmüşlerdi. Ve şimdi ah çekiyorlar. Ah deli dedelerimiz, diyorlar. Altın batsın. İlle de toprak, diyorlar. Altın neyimiş yani toprağın yanında? Topraksızın hali duman. Topraklı için her şey var, topraksız için artık hiçbir şey yok.

Torosla Akdenizin arası düz bir ova, bire elli verir. Ekinlerini kaplan sökemez. Bu yıl fazla yağmurdan ekinler ota kesti ya... Sağlık olsun. Çukurova Çukurovadır.

KAZAN

Memleketimizde ilk makineli ziraat Adanada yapılmıştı. Traktör falan daha görünürlerde yokken Çukurovalı pamuk ekicisi buhar makinelerinden istifade etmeye bakmış.

Bahara doğruydu. Pamuklar çapalanıyor. Uzakta uzun bir ırgat şeridinin çapalarından parıltılar geliyordu. Irgıtlar bir türkü tutturmuşlardı. Güneşte erimiş bir türkü... Burası Kuzucuoğlu çiftliği... Yakınında bir köy. Adı Kayarlı olacak. Güneş her şeyi sindirmiş. Güneşten korkularından köyler başlarını içlerine çekmişler. Kuzucuoğlunu gezerken iki tane kocaman kazan ilişti gözüme. Belki otuz yıldır burada kahyalık yapan Nuri Efendiye sordum:

«Bunlar da ne?»

«Kazan.»

«Ne kazanı?»

«Çift sürülürdü bunlarla zamanında. Köten takılıp çift sürülürdü.»

Bilmedim. Aklım almadı.

«Arkasına mı takarlardı köteni? Öyleyse bu çok yavaş yürür.»

Nuri Efendi:

«Yok,» dedi. «Arkasına takmazlardı. Dur sana anlatayım. Tarlanın bir ucuna biri, bir ucuna da biri durdurulurdu. İkisi arasına büyük, toprağı elli santim deşen kötenler bağlanırdı. İki parmak kalınlığında sağlam tellerle bağlanırdı. Kazan çalıştıkça, tel kazanın dönen kasnağına sarılır, böylelikle köteni çekerdi. Köten sarıla sarıla kazanın dibine gelince, bu sefer köteni karşıdaki kazan çeker yanına götürürdü. Köten arada böyle günlerce gider gelir, tarla da sürülürdü. Ama ne sürülürdü! Bütün Çukurovada altı çift kazan vardı böyle. Zordu zor. Kazanlarda odun yakardık. Deveciler günlerce dağdan develeriyle bize odun taşırlardı. Bir alev çanağına dönerdi kazan. Köylüden de baş alınmazdı. Bu alev çanağını görmek için uzaklardan köylüler işlerini güçlerini bırakır, seyretmeye gelirlerdi. İşte şimdi döküntüsü bunlar o kazanların. Yürü bire günler, yürü hey!»

Kazanlar pas tutmuş. Çukurova güneşinin alnında kazanlar ölüm uykusunda.

Yetiştim, bilirim... Eskiden Adana sokaklarında kocaman, insan boyunda tekerlekleri olan, manda koşulu yük arabalarından geçilmezdi. Çamura batmış koskocaman tekerlekli arabaları kara, dev gibi mandalar, bir masal dünyasından çıkmış gibi çamur deryası sokaklarda çekerlerdi. Üstünde bir tepe gibi pamuk hararları... Çırçır fabrikalarının hışırtıları ortalığı doldururdu. Kulakları sağır edercesine gürültü çıkarırdı bu fabrikalar.

Çiftlikler yanaşmalarla, öküzlerle dolup taşardı. Her çiftliğin önü, dev manda arabaları, sarı öküzler, kocaman, ağır kötenlerle mahşerallah!

1949 yılı... Adananın hayatında büyük değişiklik oldu. Bir traktör akınıdır başladı. Alan alana. Önüne ge-

len traktöre saldırdı. Beş onunu hiç gereği yokken alanını mı, iki gün içinde yepyeni traktörü çalıştıramayıp parçalayanını mı ararsın... Bir traktör hummasıdır sardı Çukurovayı... Sonra otomobillerle doldu şehir. Eskiden tek tük tentesi bozuk, arkasından bir fabrika kadar duman fışkırtan bozuk otomobiller görürdün bozuk caddelerde. Caddeler son model otomobillerle doldu. Eskiden Kalekapısı ırgattan taşardı.. Kalekapısında iğne atsan ırgattan yere düşmezdi. Şimdi azaldı. Eskiden Adana sokaklarında ayağı çıplak çocuklar, her köşe başında kamış somururdu. Şimdi gene öyle. Adana mahalleleri çamur içindeydi. Şimdi gene öyle. Kenar mahallelerin evleri yarı yıkık toprak damdı. Gene öyle. Teneke mahallelerinde pislikten geçilmezdi. Gene öyle.

Değişen de var: İstasyonla Atatürk parkı arası villalarla dolmuş. Kumluk derdik, çocuklar futbol oynarlardı. Oraları da villalarla dolmuş. Görülmeye değer.

Eskiden bütün Orta Anadolu, yakın iller iş için yazın Çukurovaya inerlerdi. Yüz binler iş bulurdu. Şimdi yok. Topraksız köylü yarıcıydı. Şimdi yok. Topraksız köylü ırgattı. Şimdi değil. Herkes, hiç olmazsa karnını doyuracak bir parça ekmek bulurdu. Şimdi değil. Çukurova insanının macerası büyük. Çukurovanın hikayesi uzun... Anlatmakla bitmez. Anlatmak için büyük bir destancı gerek.

Bahara doğruydu, pamuklar çapadaydı. Çukurova yanıyordu. Bir otomobille Yüreğir toprağına doğru açıldık. Tarlalarda yalnız makineler gördük. Eskiden ovada ırgat dizileri olurdu. İnip kalkan çapalardan pırıltılar saçılırdı ovaya. Türküler gelirdi. Şimdi çok az insan var. Makineler almış ortalığı, ovada makine gürültüsü... Makine gülüyor, ağa gülüyor... İşsiz kalmışların hali hal değil.

Arkadaşım dedi ki:

«On yıl önce söyleseler, bu hale inanır mıydın?»

«İnanmazdım tabii.»

«Buzdolabı dolu köylerde... Yaşamasını öğrendi millet.»

«Tersi?» diye sordum...

«İşte o kötü,» dedi. «Topraksız köylünün hali kötü. Bir karış toprak, bir can eder Çukurovada.»

TELLİ DUVAKLI

Traktör, Çukurovada insanın hayatına öylesine karışmış ki, onu öküz yerine, at, eşek, araba ve bilcümle taşıtlar yerine kullanıyor. Yalnız bu kadar mı?

Çukurovada traktör öyle yerlerde, öyle hallerde kullanılıyor ki, hayretten insanın parmağı ağzında kalır.

Bazı zenginler, traktörü ihtiyaç için değil de renkleri biçimleri için alıyorlar. Bir zengin dostumla, bir gün kasabadan Adanaya gitmiştik. Caddelerde gezerken, yolumuz bir acentanın önüne düştü. Camdan renk renk traktörler görünüyordu. Zengin dostum içeri girdi. Bir kırmızı traktörü almak için pazarlığa girişti.

«Yahu,» dedim. «Senin iki tane traktörün yok muydu?»

Cevap verdi:

«Çocuk kırmızısını da istedi.»

Bunun dışında başka acayiplikler de oluyor. Eskiden düğünlerde ata binip cirit oynarlardı. Seymenler, gelinin etrafında dört dönerlerdi. Şimdi burada da atın yerini traktör almıştır. Bir düğün alayı gördüm, römork takılmış, süslenmiş traktörlerden ibaretti ve davul zurnalarla kasabanın içinden görülmemiş bir şekilde geçip gitti.

Adanada yazlık barların önünde, römork takılmış traktör dizileri bekleşir.

Traktörün başına gelenler, yalnız bunlardan da ibaret değildir. Mesela beş, altı, on traktörü bir araya getirip aynen at yarışları gibi yarış yaptırıyorlar. Bir acayip hadise daha ki, Yüreğir toprağında aynen vaki ol-

muştur. İki köy halkı bahse tutuşmuşlar: «Sizin köyün traktörü güçlü ama, bizim köyünkü daha güçlü...» Ve iki köyden en güçlü iki traktörü seçip, tarlada bunları birbirine bağlayarak çektirmişler. Yani, traktör güreşi.. Davullarla zurnalarla iki köy halkı arasında traktör güreşi..

Traktörün bu kadar az bir zamanda insan hayatına böylesine karışması sevinilecek bir olaydır. Traktörden öyle candan, öyle yakın bahsediyorlar ki, insanın gözleri yaşarıyor. Üç yıl, beş yıl değil de sanki bin yıldır, bu insanlar makineyle haşır neşir imişler gibi... Bir yeniliğe bu kadar başdöndürücü bir hızla intibak edilebilir mi? Bu, şaşılacak bir iştir.

Çukurovada derin bir traktör dostluğu ve onun yanında o kadar da traktör düşmanlığı almış yürümüş.

Traktörler buraya ilk geldiği, gücü yeten traktör almaya başladığı zaman, yüz dönüm kadar toprağı olan bir köylüyü hatırlıyorum, Köye kim bir traktör getirse, günlerce traktörün yanından ayrılmaz, etrafında döner durur, makineyi okşardı. Bu, uzun sürmedi. Bir de baktık ki, o da bir traktör almış. Köyün içine traktörüyle birlikte sevinç kasırgası halinde girdi. Günler geçti. O traktörün üstünde bir zafer bayrağı halinde göründü durdu.

Traktörünü türlü çiçeklerle, kordelalarla süslüyordu. Uzaktan, Çukurovanın tozu dumanı çamuru içinden pırıl pırıl bir renk cümbüşü şeklinde çıkardı. Onun traktörü telli duvaklı bir gelindi. Son gidişimde sordum. «Gelin daha öyle ışıl ışıl, telli duvaklı duruyor,» dediler.

Gene traktörün ilk geldiği günlerde, iki gözü kör bir yetmişlik kadının da oğlu traktör almıştı. Kör kadın traktöre öylesine bağlanmış, öylesine sarılmıştı ki, bir gün bile olsun ondan ayrılmıyor, yağmurda, kışta kıyamette makinistin oturduğu yerin yanına oturup çift sürerken onunla beraber gidip geliyordu. Bu, böylece devam edip gitti.

Düşmanlıklar da türlü türlü... Kimisi bir traktörün en can alıcı yerini söküp parçalıyor, kimisi Çukurovadaki

bütün motorları imha edebilecek çareler düşünüyor. Bunlardan birisi aylarca düşünüp taşınmış, toptan imha için aradığı çareyi bulmuştu. Zımpara tozunu traktörlerin motorlarına atmak. Tabii bunu hiçbir zaman tatbik edemedi.

Düşmanlık, topraksızlıktan doğuyor. Topraksızların traktöre bir diş gıcırdatışları var ki...

TOPRAKLA TRAKTÖR

On beş yıl öncesi geliyor gözümün önüne... Çukurovanın düzü o zaman bambaşkaydı. Bugünkü Çukurova o günküne hiç mi hiç benzemiyor: Bir yanı sazlık, alabildiğine bataklık... Bir yanı, yağmurda çamur, kuraklıkta toz deryası... Bataklıkların yanında tezek sıvalı saz evler... Dalaklı, ince boyunlu, sararmış yüzlü, daha on beşinde ihtiyarlamış insanlar... On beş yıl öncesi, Çukurovada saçına ak düşmüş, hemen hemen hiçbir insana rastlanmazdı. Çukurova, Çukurova değil, kocaman bir bataklıktı. Bu bataklıktan bulut misali sivrisinek yükselirdi.

Sürülmüş tarla... Bu o kadar azdı ki kimse farkında bile olmazdı sürülmüş tarlanın. Bir Ağcasaz bataklığı vardı ki uçsuz bucaksız... Yanına yaklaşılmazdı. Sonraları Ağcasaz kurudu. Kurutuldu değil... Onun bu kuruma macerası uzun bir meseledi. Şimdi Ağcasazın yerinde yeşil bir orman var. Ağaç yüzü görmemiş Çukurovada orman!...

Bugün Çukurovada ekilmemiş bir karış toprak yok. Beş yıl önce, üç yıl önce kara sabanın arkasında ölümüne sürüklenen köylü şimdi traktör üstünde...

Adanada, kasabalarda, kime kimi sorsam, kimi arasam, «çocuklar ne yapıyorlar?» desem, iki kişiden biri mutlak çocuğunun şoför, yahut makinist olduğunu söylüyor. Bu, hayret edilecek bir olay değildir. Çukurova öylesine motorla dolmuş ki... Yüz dönüm, yüz elli dö-

nümlük bir toprağı olan köylü, bir traktör alıp evin kapısına dayamış. Niçin almışlar bu traktörü? İhtiyaçları mı var? İhtiyaçları olduğundan değil, laf olsun diye. Daha doğrusu, başkasının var diye... Bir tanıdığım köylü vardı. Yüz dönüm kadar toprağa sahipti bu köylü. O da traktör almış. Niçin traktör aldığını sordum. Cevap veremedi. Sıkıştırdım. «Herkes alıyor da..» dedi. Bu traktör yüz dönüm toprağı üç, dört günde sürecek, sonra kapıda uyuyacak. Bir de kırılmayagörsün. Ondan sonra belki ebediyen uyuyacak. Çünkü yedek parça yok.

Çukurovanın zengin çiftçilerinden biri anlattı:

«Yedek parça ve ehil tamirci yok. Bu yüzden Çukurova bir motor mezarlığı olabilir. (Nedense bu laf Çukurovada çoklarının dilinde.) Geçen gün motorun şarj dinamosu bozulmuştu. Bin lira verdim yenisini aldım. Motoru iyice tamir ettirdim. Köye götürüyordum. Yolda, tamir ettirdiğim motor yeniden bozuldu. Bir daha tamir ettirmek cesaretini kendimde bulamadım. Daha çiftlikte yatıyor.»

Çukurovada traktör meselesi artık üzerinde durulacak olağanüstü bir olaydır.

Çukurova köyleri teker teker, yavaş yavaş, huğlardan, yani ot evlerden kurtuluyor. Birçok köylerde gayet güzel evler gördüm. Bu evler bembeyaz sıvalı ve iki üç yıl önce yapılmıştı. Bunların içinde buzdolapları bile vardı. Ama bu evlerin yanında, eski, bel vermiş, delik deşik huğlar kalabalığı ilk bakışta insanın dikkatini üstüne çekiyordu. Her köyde bunlar biraz daha eskimiş, biraz daha çökmüş olarak, çoğunluk gösteriyorlardı. Bu saz evler, öğrendim ki toprağı olmayanların, yarıcı oldukları ağalar tarafından traktör alındıktan sonra topraktan atılmış köylülerin evleriydi.

Bir köy bilirim. Çocukluğum orada geçmiştir. Bu köyde eski, yalnız bir tek taş ev vardı. Şimdi bütün köy halkı gayet güzel evlerde oturuyor. Köyde yalnız beş altı kadar huğ kalmış. Bu huğların sahipleri de toprak-

sız. Öteki köylülerin hepsinin az çok toprağı var. Bu sebepten gittikçe hayat seviyeleri yükseliyor.

Topraksız bir köylü kalabalığı, devlete ait araziden kendilerine verilsin diye, istida etmek için kasabaya gelmişlerdi.

«Artık tamamen halimiz müşküle sardı. Yapacak hiçbir iş kalmadı. Bundan sonra Çukurovada topraksız insan yaşayamaz. Her işi makine yapıyor. Bize traktör sürücülüğü bile düşmüyor. Çünkü herkes kendi traktörünü kendisi sürüyor. Bu böyle giderse çoluk çocuk hep aç, öleceğiz. Huğlarımız gün geçtikçe yıkılıyor. Yaptıramıyoruz. Gün geçtikçe evsiz de kalacağız,» dediler.

Koca Çukurovada, bire kırk veren bereketli topraklar üstünde, toprağı olanların gittikçe daha iyi bir hayata doğru gidişlerine karşılık, topraksızların korkunç yokluğa gömülüşleri birkaç yıldan beri devam ediyor.

Savrun suyunun kenarında belini genç bir çınara dayamış yaşlı bir köylü gördüm. Toprak üstüne konuştuk.

«Ah benim deli başım, ah toprak... Akıl etseydim eskiden çok toprak alabilirdim,» diyor da bir şey demiyordu.

TRAKTÖRCÜ

Yollar tozsu tozsu kokar. Gece yolculuğu bir hoştur Çukurovada. Adam, ayak bileklerine kadar toza gömüle gömüle yürür. Her bastıkça iki yan serin bir toz fışkırır. Ve gecenin karanlığında yıldızlar. Yıldızlara çiğ düşmüştür. Yıldızlar ıslak ıslaktır.

Gecenin karanlığında insan düz ovayı, alabildiğine dümdüz, bedeninin herbir yerinde duyar, ürperir. Bu ürperti hoşa gider.

Eskiden geceleri Çukurovada yürürken, uzaklardan, karanlığın ötelerinden arabaların çamparalarının sesleri tok, koygun gelirdi. Şimdi dört bir yönden traktör sesi,

kamyon gürültüsü geliyor. Bir de, ovanın düzlüğüne serpilmiş ateş böcekleri... Allah kahretsin ateş böceklerine benzetmeyi ya, başka çare yok... Evet ateş böcekleri gibi yanan... Kocaman kocaman, bir top gibi kaynayan, toptop ışıklar görünür. Durup da iyice bakarsak, top ışıkların kımıldadıklarını da görürüz. 1949dan sonra Çukurova düzlüğünün geceleri böyledir işte. Iyice kulak verip dinieyecek olursak, bu ışıkların arkasından homurdayan bir makine sesi gelir.

Ben, tam bir yıldır Çukurovaya uğramıyordum. Yol arkadaşım Hösük Emmi. Hösük Emmiyle bizim köye gitmek için gün batarken yola çıktık. Yolda durmadan yürüdük. Yanımızdan traktörler geçiyordu. Kötenlerine toprak bulaşmış traktörler... Hösük Emmiyi çok eskiden beri tanırdım. Ben çocukken, orta yaşlıydı. Saçlarına azıcık bir ak düşmüştü. Son gördüğümde az daha tanımayacaktım. Bütün saçı sakalı bembeyaz kesilmiş... Sonra Hösük Emmide bir başka haller belirmişti. Eskiden çok neşeliydi. Köydeki çocukların hepsini o eğlendirirdi. Eski günleri gözümün önüne getirince, Hösük Emmiden yalnız gülen, hep gülen bir yüz görüyorum.

Çığcığın oraya kadar ne o ağzını açtı, ne de ben. Çığcığın altındaki kumlu dereyi geçince koluma dokundu:

«Bire yiğen,» dedi. «Ne gonuşmuyorsun öyle! Diyorlar ki, İstanbulda ne gadar ev varsa, o gadar da minare var. Öyle diyorlar. Selimiye gışlasının içini gezdin mi heç? Derler ki çok esgiden, bir baba oğul Selimiye gışlasının içinde yedi yıl askerlik etmişler de biribirlerini görememişler. Heç uğradın mı oraya?»

«Uğramadım,» dedim.

Gene uzun uzun yürüdük. Konuşsun diye bekledim. Bir türlü ağzını açmadı. En sonunda ben dayanamadım:

«Yahu Hösük Emmi,» dedim. «Sen eskiden gülerdin, konuşurdun, nolmuş sana böyle? Ağzını bıçak açmadı yola düştüğümüzden beri.»

Derin derin nefes aldı:

«Sorma halimi, heç sorma. İşler kötü. Ah bir oğlan... Bir oğlum olaymış. Ben bilirdim yapacağımı... Belim büküldü. Yirmi yaşında olsaydım, ben bilirdim yapacağımı. Ah bir oğlan... Bire oğlum, sizler okumuşsunuz, daha eyi bilirsiniz. Okumuş milleti eyi olur. Akıllı olur. Bu gavur icadını da onlar çıkarmadılar mı? Bu gavur icadı geldi, ocağım battı benim.»

«Ya, anlatsana, noldu?» dedim.

«Heç bişey olmadı. Heç bişey olmadı amma, gıyamat goptu. Annadın mı şindi? Gıyamat goptu. Bu traktorlar gelince Hösük Emmiyin de iflahı kesildi. Hösük Emmin öldü bitti. İş göremez oldu Hösük Emmin. Bende tarla yok, takım yok bilirsin. Ben ellerin düğenini sürerdim yazın. Yüzde on alırdım. İki harman sürersem o yıl, geçimim çıkardı. Traktor gelişin, hapı yuttu Hösük Emmin. Batoşa veriyorlar şindi. Annadın mı?»

Yüksekçe bir yer bulup oturduk. Hösük Emminin kızgın sesi titriyordu. Ovayı gösterdi:

«Bak,» dedi. «Aslanım şu Çukurova yazısındaki ışıklara bak! İşte bunlar, bu kafirler toprağı yiyorlar. Çukurova ışığa boğulmuş. Kımıl kımıl ediyorlar. Nasıl? Sonra yavrum bunlar gelince bize iş gaimadı. Ben sattım atları. Döğeni de sattım. Bir yıl oradan buradan geçindik. İkinci yıl olunca bir gara düşüncedir aldı beni. Ne yapacaksın şindi Hösük, dedim. Ayıkla bakalım pirincin daşını Hösük. Ağaya gittim yalvardım. Bana iş deyi. Olmadı. Sonra başımı aldım Yüreğir toprağına gittim. Çalıştım Yüreğir toprağında. Amma nasıl çalıştım. Onun orasını bir ben bilirim. Ne iş gördüm Yüreğirde söyleyim mi sana, bizim köylü duymasın, beni düdüğe goyallar da çalarlar... Yüreğir toprağında dolandım durdum. Eski çamlar bardak olmuş gördüm ki... Kızak çekemezsin, biçer-döver almış... Ot vuramazsın, mibzerinen ekmişler... Ortada bir iş var, motorculuk yapacaksın. Aldım elimi çeneme, düşündüm babam düşündüm. Garer verdim ki motorculuk yapacağım. Getdim usdanın yanına. Garda-

şım usda evendi, beni al yanına motorculuk belleyim, bana iş galmadı gayri. Başga iş galmadı, dedim. İhdiyarlığıma acındı, aldı beni yanına... Motoru sil, motoru yağla, motoru sil, yağla... Tam beş ay... yaa yavru, beş ay... Gazandım parayı, geldim köye... Bu parayı nasıl gazandığıma şaşdılar. Şaşsınlar yavru. Kimseciğe söylemedim Halil Usdanın mavini olduğumu. Şimdi bizim köyün deliganlıları göya bana fiyaka yaparlar motorunan. Ben söylemem onlara motorun her yerini bildiğimi. Mavin olduğumu bilmezler it enikleri, motoru söküp daktıklarından dolayı öğünürler. Bir bilseler Hösük Emmileri Halil Usdanın mavini.»

«Peki,» dedim. «Neden böyle üzgünsün öyleyse?»

«Ah,» dedi. «Bire oğlum, gençliğimde elime bu iş geçseydi, gençliğimde taraktor olsaydı... Bir elim yatti ki, taraktora... Halil Usda ne dedi bana biliyor musun, ne dedi? Emmi, dedi. Seni iki yılda usda ederim. Yaaa, öyle dedi işde.»

Ayağa kalktı. Hızlı hızlı yürüdü. Arkasından yetiştim. Kolumdan tuttu. Kolumu sıktı.

«Sonra, usda dedi ki: Hösük Emmi, sen usda olduğun zaman elalem barmağını ısıracak. Bu yaşda usda olunmaz, diyecekler. Sen bineceksin motura, basacaksın gaza. Arap at gibi şaha galkacak motur.»

Uzun bir sessizlik oldu. Sonra Hösük Emmi bir türküye başladı. Bu türkü aynen eski türküleri gibi oynak, canlıydı.

Türkü bittikten sonra kulağıma eğildi, çabuk çabuk:

«Usda olup köye geleceğim. Ömer Ağanın kapısına varacağım. Taraktorunu silip temizleyeceğim. Ne söyler, ne sorarlarsa cuvap vermeyeceğim, gaz goyup, bineceğim üsdüne. Bütün köylü şaşıp galacaklar, ağızları bir garış açık... Sonra ağanın garşısına varacağım: Ağa, diyeceğim. İş yok diyordun, bana taraktor ustası Hösük deller, verecek işin var mı? Bana verecek bir işin var

mı? Yok dersen, başka yerde var, oraya giderim, diyeceğim.»

Gide gide Ceyhan suyunun yanına geldik. Su, ölü gibiydi. Yeni yeni şafak söküyordu. Suyun üstüne incecik bir ışık dalgası düşmüştü. Nehir, köye doğru yaklaştıkça ovaya yayılır ve kıyılarındaki yarlar kaybolur, çakıllı bir düzlük yayılır. İşte bu düzlükte bir ışık gördük, sonra ışık söndü. Biz ışığa yaklaştıkça ortalık da ağarıyordu. Yürüdükçe ortalık da iyiden iyiye ağardı. Biz de ışığın söndüğü yere yaklaştık. Büyük, turuncuya boyanmış bir traktörü siyah, ıslak kakülleri alnına düşmüş bir delikanlı yıkıyordu. Hösük Emmiyle az ötede durup seyretmeye başladık. Delikanlı traktörü yıkıyor yıkıyor, sonra da bir bezle iyice parlatıyordu.

Hösük Emmi yavaş yavaş traktöre doğru ilerledi, etrafını döndü. Kendi kendine bir şeyler mırıldandı. Sonra traktörün tekerleğini sıvazladı. Sonra farlara baktı. Sonra her yerine baktı. Delikanlı çok uğraştığından Hösük Emmiye bakmıyor, bir şeyler de söylemiyordu.

Hösük Emmi neden sonra traktörden çekilip elini beline dayadı...

Traktörü pariatan delikanlıya sert bir sesle:

«Bana bak oğul,» dedi. «Bana baksana. Ben yarın, hemen yarın Yüreğir toprağına gediyorum.»

Yola düştük. Ayaklarımızın altında tozlar iki yana fışkırıyordu. Hösük Emminin ağzını köye varıncaya kadar bıçak açmadı.

ÇUKUROVA YANA YANA...

Ekinler biçilmiş. Anızlar kurumuş. Anızlara, yol kıyılarındaki otlara, küçücük, beyaz, düğme büyüklüğünde sümüklüböcekler yapışmış. Bir otu, bir anızı koparıp bakarsan, tepeden tırnağa bir sürü düğmenin sütbeyaz dizildiğini görürsün. Şöyle bir elinle sıyırsan, düğmeler sapır sapır toprağa dökülür. Yazın en sıcak günleridir.

Otların, anızların düğmelenmeye başlaması en sıcak günlerin geldiğini, üstümüze bütün ağırlığıyla çöktüğünü gösterir...

Ceyhanbekirliden Kesikkeliye doğru yürüyorum. Yanımda Ceyhan suyunu geçerken arkadaş olduğum biri var. Yaşlı, altmışında gösteren biri. Çenesi sivri. Gözleri koyu yeşil. Hafiften çakıra çalıyor. İncecik. Beli öne doğru bükülmüş. Belinde kalın, kırmızı bir kuşak. Bu kuşağı bizim buralarda göçmenler bağlar. Nedense yaşlı arkadaşım da bağlamış. Şalvarı yepyeni. Belli ki pazardan geliyor. Yeni almış. Giydiği içlik yollu yollu. Yakası işlenmiş. Gözlerinin yanı kırış kırış. Dudakları incecik. Üst dudağını sarı, yarı ağarmış bıyıkları örtmüş. Sarımsı sakalı da ince çenesine uymuş. Uzun, iğne gibi sivri. Aşireti Tatarlı. Yanyana yürüyor, şundan bundan konuşuyoruz. Eski Çukurovayı, eski günleri biliyor. Anlatıyor.

«Toprak neydi bire oğlum! Ne kıymeti vardı toprağın. Kim yüzüne bakardı toprağın. Bundan otuz yıl önceleri geleydin yanıma, sana şu koskocaman ovayı beş altına satınalıvereydim. Toprağa kim bakardı!»

«Çukuru o zamanlar ekmezler miydi?»

«Ekerlerdi. Ekerlerdi ama, şimdikinin yüzde biri değil. Yüreğir toprağı hemen hemen şimdiki kadar ekilirdi. Bizimkilere gelince biz de ekerdik. Ama nasıl, ne kadar ekerdik? Yaz bahar ayları gelince bütün Çukur, yaylaya göçerdi. Çukurda kimsecikler kalmazdı. Her köyde bir bekçi kalırdı.»

«Peki, ekin nolurdu? Pamuk ekmez miydiniz?»

«Ekerdik. Ekinler yetince, erkekler birkaç günlüğüne inerler hasat eder, geri dönerlerdi. Zaten ne kadar ekin ekerdik ki... Yiyeceğe yetecek. Pamuğu da yatakliğa yetecek kadar ekerdik. Yerli kozaydı o zamanlar ektiğimiz. Biz yayladan dönünceye kadar tarlada kalırdı. Yayladan dönünce toplardık.»

«O zamanlarda dağlardan, Orta Anadoludan Çuku-

ra ırgatlar gelirmiş. Türkülerden biliyoruz. O ırgatlar niçin gelirlermiş öyleyse?»

«Yüreğir toprağına gelirlerdi. Yüreğir toprağında o zamanlar bile şimdiki gibi pamuk, buğday ekilirdi. Yüreğirin çiftliği o zaman bile şimdiki kadardı. Yüreğir yaylaya göçmezdi bizim gibi. Çalışmaya dağlardan, Anadoludan adamlar gelirlerdi. Dayanamazlardı. Kan kusa kusa, ısıtma tuta tuta geri dönerlerdi memleketlerine... O zamanlar böyle değildi ki Çukur, Çukur bataklık, büklüktü o zamanlar. Şuralardan, şu Anavarzanın dibinden geçilmezdi sazlıktan. İçine düşsen göğü göremezdin. Şimdi nerde, şimdi tarla oldu. Bir sivrisinekler olurdu o zamanlar, kemikli. Şimdi de var ya o sineklerden, onlar batak, bük sineği değil, çeltik sineği... Şimdikiler de kemikli... Çukur o zamanlar ıssızlıktan, sazdan, bataktan vang vang öterdi. O zamanlar dökülürdü Çukura dağ uşağı, Anadolu uşağı... Kardaşlar türküsünü duydun mu? Duymuşsundur. O zamanki bir iş o. Maraşın köylüklerinden olacaktı. Belki de Elbistanın oralardan. İki kardaş Çukura inmişler. Bir dul avradın oğulları olacaklar. Fıkara. Çukurda para kazanacaklar da... Yüreğirin toprağı sıcak... Suyu kan gibi. Sineği kemikli. Hiçbir dağ uşağı on beş günden yukarı dayanamaz. Kardaşlardan küçüğü hasta olur. Dal gibi, kocaman gözlü bir çocuk. Büyük kardaş işi gücü bırakır, döner yönünü dağlara... Kardaşı yanında düşer yollara... Bazı sırtına alır kardaşını, bazı koluna girer. Maraşın altına, Gündeşiinin ovasına vardıklarında çocuk son hale düşer. Çukurovanın kan ılık suyu iflah etmez adamı. Bir ağacın altına gelirler. Su yok. Yanlarında bir tarladan yoldukları bir tek kelek karpuz. Çocuk yarı canlı... Güneş kızdırınca can vermeye başlar. Kardaş telaşlı. Başucunda kardaşının, içinin ateşini dökmek için, alır bakalım ne der:

Çukurova yana yana ördolur
Her sineği bir alıcı kurdolur
Sen ölürsen yüreğime derdolur

Kalk kardaş gidelim sılaya doğru
anama doğru

Maraş Maraş Maraş da şu bela Maraş
Maraşın içinde can veren kardaş
Şu Çukurova da başa tebelleş
Kalk kardaş gidelim sılaya doğru
anama doğru»

Daha çok söyledi ihtiyar. Çukurovaya kardaşın ahını, kinini, derdini söyledi. Türkü uzun bir türkü...

Kesikkeliye girerken yaşlı adam benden ayrıldı. Gözleri güldü. Gözleri ışıl ışıldı. Yeşil yaprağa çiğ düşmüş gibi. Yüreğinde eski Çukurovası vardı mutlak. Bizim ihtiyarların hemen hepsinin yüreğinde eski, bakir, el değmemiş Çukurun, Arap atı, ceylan yatağı Çukurun hasreti vardır. Ölenecek hep Çukurun hasretini söylerler. Hey bire belalı eski Çukur! Aşiret kaygaları. Büyük aşiret aşkları... Talanlar. Analara:

Oğlum kalmadı ocakta
Atım kalmadı bucakta
Ne yatarsın Derviş oğlum
Kuşluklayın ısıcakta

dedirten kavgalar.

ANAVARZA AĞIDI

Bir akşam üstüydü. Ben Niğdedeydim. Adanaya gitmek istiyordum. Ama beni götürecek hiçbir şey bulamıyordum. Bir arkadaşımla yol üstüne çıktık. Belki geçen bulunur diye. Kayseri-Adana otobüslerinin ikisi de geçmiş. Tren de geoe yarısına doğru. Beklediк. Derken önümüzde, üstü bez örtülü bir kamyon geldi durdu. İçi insanla dopdolu.

«Bana bir yer,» dedim.

«Yok,» dedi. İki kişilik şoför mahallinin ikisi de tutulmuş.

«Ben,» dedim, «arkaya, adamların içinden istiyorum bir yer.»

Olur mu olmaz mı diye bir zaman düşündü şoför. Sonra bana ne dercesine içeriyi işaret etti. Ben de atladım. Adamlar üst üsteler. Bana yer açtılar. Köşede bir yere iliştim. Elli kişi kadar varlar. İçlerinde yalnız üç tanesi yaşlı. Kırçıl sakallı. Gerisinin en yaşlısının yaşı otuz. Otobüs kalktı.

Bunlar Kayserinin Sarız kazasından. Afşar aşiretinden. Çukurovaya pamuk çapasına gidiyorlar.

«Gündelik üç liraymış diyorlar,» dedi birisi, «eğer öyleyse çok iyi.»

Başka birisi:

«iş yok, diyorlar. Öyle duyduk. Olur mu iş canım. Her yer makineye kesmiş. Çukurovada yer gök makine... Hiç iş olur mu? Biz allalem bu yıl boşa gidiyoruz. Millet dayıyor makineyi, bir koca tarlayı sıyırıp gidiyor. Bize neden para versin? Neden ekmek versin?»

«Bunu biliyorsunuz da neden gidiyorsunuz öyleyse?»

«Bir umut. Yokluk. Evde boş boş dur ne olacak! Şimdi Çukurovaya eskisi gibi ırgat akmıyor. O yüzden belki iş çıkar.»

«Yüreğir toprağı var ya, şu makine çıktı çıkalı gavur olmuş. İnsanın yüzüne bile bakmıyorlar. Köpeğe bakıyorlar da insana bakmıyorlar.»

«Öl geber, bir lokma ekmek vermez olmuş Yüreğir toprağının insanı.»

«Eskiden de öyleydi.»

«Öyleydi, öyleydi ya, bu kadar değildi.»

«İnsan da Kadirli Kozan tarafında, adam da...»

«Şimdi bile iş verirler. Şimdi bile adama imansız ayranı dayamazlar. Sıcağın alnında eski imansız ayran kan gibi. İçince sıtma tutmuş gibi titrersin.»

«Gidiyoruz, gidiyoruz ya... Bir umut. Çukurova Çukurovalıktan çıkmış gayri.»

Otobüs Orta Anadolunun bozkırında, ince yol çizgisj üstünde tozu dumana katarak ilerliyor. Koskocaman bozkırda bir nokta gibi kalmışız.

Köşedeki incecik, uzun boyunlu, yüzünün derisi kırışık içinde, sarkmış yaşlı adam, Süleyman Ağa:

«Eski Çukurovayı bilen bilir. Şimdiki Çukurovaya benzemez bile. Şimdi Çukurovada bir ot, bir batak, bir bük bulamazsın. O zamanlar, benim yetiştiğim zamanlar, pamuk tarlalarının yanında bataklık uzanırdı. Böklükten çıkamazdın. Tüterdi. Burnunda bir batak kokusu bütün yaz. Hiçbir yaylalı iki aydan fazla dayanamazdı Çukurovada. Sıcak, sıtma vuru vuruverirdi. Çukurova tüm dağlıların mezarı. Daha eskiden, pamuk ekilmezken, aşiret devrinde Çukurova başkaymış. Yamanmış. İşte o zaman Çukurovaymış. Çukurova tepeden tırnağa sarı gözlü nergis açarmış. Dedem söylerdi, bir donanırmış Çukurova... Tüm yelleri çiçek kokarmış. Göçler Çukurovada. Aşiretler Çukurovada.»

Süleyman Ağa, nedense sözünü yarıda kesti. Gençlere döndü:

«Haydi delikanlılar. Haydin bakalım. Biz Çukurovanın zehirini yedik. Siz safasını sürüyorsunuz. Sivrisinek bulut gibi, dalga dalga gelirdi. Tüm bedenimiz yaraya keserdi. Kokardık. Haydin bakalım, bir türkü alın...»

On beş kadar delikanlı ağız ağıza verdi. Başladılar türküye.

Yanımdaki İsmail kulağıma eğildi:

«Neden söyletiyor türküyü gençlere biliyor musun?»

«Dinleyelim, eğlenelim diye,» dedim.

«Yok,» dedi, «yok. Biz biliriz niçin söyletir. Anavarza ağıdı var ya...»

«Var.»

«Ondaki Derviş var ya... İşte o Derviş, Süleyman Ağanın dedesiymiş... Onu söyletmek, onun hikayesini

anlatmak için... Gençler o türküyü söylemesinler, kızar, zorla söyletir.»

Geceydi. Kamyonun içi ayak kokuyordu. Ortalık toz kokuyordu. Kamyon gürültüyle ilerliyordu. On beş pırıl pırıl ses kamyondan bozkıra, Toros dağlarına doğru uçuyordu.

«Bir de Çukurova üstüne,» dedim.

Hemencecik başladılar. Çok hatırnaz çocuklar.

Önce hikayesini söylediler. Bir dul karının Osman adında bir oğlu varmış. Osman nişanlıymış. Fıkara olduğundan yıllar yılı evlenememiş. En sonunda karar verip, o da para kazanıp muradına ermek için tutmuş Çukurun yolunu. İnmiş. Güze doğru kara haberi gelmiş Osmanın. Sıtma ciğerini delmiş. Anası muradına yetmemiş oğlunun, kız nişanlısının ardından günlerce ağıt çalmış. Dağı taşı dile getirmişler.

Ceyhan derler bir su akar
Yosunu yüzüne çıkar
Adanaya gitme oğlum
Suyu ılık sıtma tutar

Şimdi Torosları aşıyoruz. Toz kokusu... Incecik yelde çam kokusu...

Yanımdaki:

«Süleyman çatlayacak,» dedi. «Hala Anavarza ağıdını demediler. Dur da şunlara söyleteyim.»

Önümüzdeki türkü söyleyen delikanlılardan birini dürttü:

«Vazifeyi unuttunuz ulan,» dedi. «Süleyman patladı patlayacak. Şimdi kıyameti koparır.»

Söyledikleri oynak, neşeli bir türküydü. Birden kesiverdiler. Ağır, yanık bir ağıda başladılar.

Süleyman:

«Durun,» dedi. «Efendi kardaşa bunun hikayesini anlatayım.»

Sustular.

«Derviş benim dedem olurmuş. O zaman Anavarza-da beyler, ağalar varmış. Derviş bir beyin kızını almış kaçırmış. Barışmışlar. Barışmışlar ama, bey bunu yutamamış. Bir gün Derviş dedemi vurdurmuş. Bir de Derviş dedemin Ali adında bir dayısı varmış ki... eşkiyaymış. Bunun üstüne, bey komamış Çukurda, kökünü kazımış.»

Belki bir saat Ali Dayıyı, Dervişi, o devri anlattı. Delikanlılar türküye başladılar. O daha söylüyordu. «Dedem Derviş,» diyordu...

Anavarza at oynağı
Kana belenmiş gömleği
Kıyman aşiretler kıyman
Kör karının bir değneği

Dervişin mendili ala
Bülbül konar dalda dala
Ben öpmeye kıyamazdım
Belemişler kızıl kana

Anavarza binekleri
Hingirdeşir inekleri
Ali sana kardaş demem
Yıkmayınca konakları

Sonra Torosları aştık. Sıcak bastı. Yıldızlar irileştl. Türkü durdu. Herkes birbirinin üstüne yatıp uyudu. Bir ben kaldım. Ben de ayağa kalktım, yüzümü geceye, kamyonun estirdiği yele verdim. Tek ayak üstü durdum. Öteki ayağımı koyacak bir yer yok. Böylece, şafağa karşı Adanaya geldik. Onlar Kozan üstüne gidecekler. Ben de dolaşacağım.

Karşıyakada, okaliptüslerin altında, gene de büyük bir ırgat kalabalığı vardı. Orada boşaldılar.

1955

Dünyanın En Büyük Çiftliğinde Yedi Gün

YERALTI

Urfadan güneye doğru Haran ovası. Git git bitmiyor. Haran ovasından öte Akçakale, Suriye. Eski, büyük Mezopotamya medeniyetinin bu ucu Haran ovasında siniuler sinek yok. Dümdüz, ıpıssız. Ovanın yüzü güneşli, dalgasız bir deniz yüzü gibi dümdüz, kırışıksız. Arada sırada yığma tepeler görüyorum. Ta uzaklarda. Bir de bir insan boyunda toprak yığınları. Üst üste bindirilmiş, küçük küçük kubbeleştirilmiş toprak yığınları. Bunlar köy. Toprak yığınlarında el kadarcık el kadarcık pencereler kararıyor. Gölge benekleri gibi. Kapıları kuyu kapıları gibi aşağı, derine iniyor. Toprak yığınları öylesine üst üste ki elli evlik bir köyün kapladığı yer iki buçuk dönümü geçmiyor. Toprak yığını evler iç içe.

Vardım bir köyün kapısında durdum. Üç kadın kuyudan su çekiyordu. Bir de zayıf çelimsiz bir köpek, bir çukura uzanmış, kırmızı dili bir karış dışarda, soluyup duruyordu.

Kuyuları çok derin. Burası çöl. İki metrede su bulunacak değil ya. Tulumba falan da hak getire tabii. Ku-

yunun üstünde çıkrıklar. Uzun ipleri var. Uzun iplerin ucunda deriden kova. Madeni, tahta kovalar ağır olur. Bir de içinde su... Elli altmış metreden çekmek elbette kolay olmaz.

İpi çıkrığa takıyorlar. Deri kovayı kuyunun derinine salıyorlar. Deri kova doluyor, kadınlar ipleri omuzlarına vurup yürüyorlar. Onlar yürüdükçe kova da ağır ağır yukarı çıkıyor. Kuyunun başındaki kadın, arkadan giden kadınlara sesleniyor. Onlar da duruyorlar. Suyu alıp kaplara boşaltıyor. Tekrar kuyuya salıyor boş deri kovayı... Hep böyle. Hiç bir köyde kuyuların başını boş görmedim. Her köyde kadınlar iki büklüm, kan ter içinde, dünyanın ortasından yeryüzüne su taşıyorlardı. Bir iki köyde de kadın yerine su çekmek için beygirleri koşulu gördüm. Ötekiler de böyle yapsalar ne güzel olurdu. İnsan yerine hiç olmazsa beygir. İki beygir akşama doğru köyün bütün suyunu çekebilir.

Su çeken kadınlara:

«Bacılar,» dedim, «kim kimse yok mu bu köyde?»

Anlamadılar.

Bu sefer Kürtçe söyledim, gene anlamadılar.

Başlarında elli santim uzunluğunda renk renk ipekten hotoz vardı. Etekleri üç parçalı mavi beyazdı. Kuşakları nakışlıydı. Yüzlerinden oluk oluk terler akıyordu. Bir şey gözüme çarptı. Hiçbir yerde karşılaşmamıştım şimdiye dek. Alt dudakları kapkara bu kadınların. Çoğununki de mosmor. Sonradan anladım ki bu siyahlıklar döğmeymiş. Sonradan gördüğüm birçok kadınların yüzleri gözleri döğme nakışı içindeydi. Bütün bedenleri de kilim gibi döğmeli, nakışlıymış.

Döğme, nakış, at, ceylan, deve, bir de devedikeni çölün eti tırnağı. Yani çölden daha çöl bunlar. Çölün özelliği...

Anlaşamayınca kadınlardan biri bağırdı. Neden sonra bir toprak yığınından uzun boylu, beyaz fistan giymiş, başına ipek bir poşu bağlamış, kara bıyıklı, avurdu avurduna geçmiş, kara ceylan gözlü yirmisinde bir

delikanlı çıktı. Ona da Türkçe söyledim, anlamadı. Kürtçe söyledim, karşılık verdi. Kürtçesi de pek öyle iyi Kürtçe değil. Çat pat.

«Bu köy kimin?» diye sordum.

Ceylan gözlü, ceylan gibi ince delikanlı:

«Halil Ağanın,» diye karşılık verdi.

«Yarıcı mısınız?»

«He,»

Önüme düştü. Güzel gözleri sevgi doluydu. Gözlerinde yarışı kaybetmiş bir Arap atının kederi vardı.

«Yarıcı,» dedi.

Bir iki laf ettim yarıcılık üstüne. Güzel gözleri dumanlandı. Bir anda yırtıcı bir hal aldı. Korktum.

Sonra:

«Halil Ağa,» dedi.

Yığınlardan birinin önüne gelince, önümden çekildi. Beni içeri hürmetle buyur etti. İçerde iki üç yaşlı adam uzanmıştı. Ben girince ayaklarını topladılar. Altlarında çul, hasır yoktu. Düpedüz toprağa yatmışlardı. İçerisi loştu. Islak ıslak bir hali vardı. Kuyu serinliği gibi bir serinlik duydum. Yer gösterdiler. Hoş beşten sonra sordum.

«Bu köy kimin?»

«Bizim.»

Bu bizim diyen adam, kırk beşlik vardı. Bu da güzel bir adamdı. Uzun bıyıkları çangaldı.

İçerde bir koku vardı. Ekşi bir koku. Sinek boldu. Arı oğul verir gibi kaynaşıyordu.

Ben:

«Doğru değil,» dedim. «Sizin değil.»

«Bizim.»

«Sizin değil.»

Aramızda bir tartışmadır başladı.

Sonra adama sordum.

«Pekl sizin diyelim. Kaç dönüm toprağın var?»

Şaşırdı, kıvrandı. Yalan da söyleyemedi. Kapana kıstırmıştım.

«İki dönüm,» diyebildi. «Sana ne kaç dönüm toprağım varsa,» dedi sonra da.

Bir yaşlı atıldı.

«Biz,» dedi, «köyümüzden, toprağımızdan memnunuz. İş karıştırmayın. Biz böyle gelmiş, böyle gideriz. Başka hiçbir şeyi istemiyoruz. Çok çok memnunuz. Hükümete yaz ki biz halimizden çok memnunuz. Selam söyle hükümete. Sağ olsun. Halimizi sorduğundan dolayı, Allah eksikliğini vermesin. Böyle söyle.»

«Böylece yazarım,» dedim ayrıldım. Ağızlarından başka söz almaya imkan kalmamıştı. İşi tatsız bir yere getirmiştim. Belki korktular.

Beni getiren çocuk gene önüme düştü. Gülüyordu. Sordum.

Dedi ki:

«Bizim ağa traktör, biçerdöver aldı da gene topraktan kovmadı köylüyü. Onun için ağa hakkında laf etmezler. Ya kovarsa? Yurdumuzdan yuvamızdan oluruz. Nereye gideriz?»

Nereye giderler?

Bu ovadaki köylerde, Orta Anadolu köyleri gibi, mezarlık yok. Görülmüyor. Bir Orta Anadolu köyüne girmeden ilk göreceğin, taşları yıkık, mahzun mezarlıktır. Burda yok.

Köyde ne bir ağaç, ne bir bitki, ne kuş, ne böcek, ne sümüklüböcek, ne yılan, hiçbir canlı yok. Hiçbir ses yok.

Arkama dönüp baktım. Az önce konuştuğum, hayatlarından memnun insanlar şu toprak yığınının altında mıydı? İçinde miydi? Bu, her canlının, bir parça bulutun, bir damla suyun, kımıldayan tek ot yaprağının düşmanı çölde mi doğup büyümüşlerdi o güzel adamlar? Serap mıydı?

Ceylanpınarı çiftliğine daha epey yolumuz var. Dört bir yanındaki köylerden birkaçını gördükten sonradır ki Ceylanpınarına varacağız.

Devedikeni çiçekleri iki yumruk büyüklüğündedir. Mosmordur. Dikenler orta boylu bir insan yüksekliğindedir. Çukurovada, Orta Anadoluda tek tek ekinlerin içinde biterler. Çukurovada, ıssızlıkta, sarı sıcakta yalnız yalnız esen yeide sallanırlar. Sıcak tüter. Devedikeninin moru sıcakta erir gibidir. Erimiş bir morluk güneşe bulaşır.

Akçakale istasyonu ile Derbesiye istasyonu arası çöl. Bu arada mosmor devedikenlerinden tarlalar gördüm. Tüten sıcağın altında erimiş, mor, mosmor devedikeni çiçeği tarlası... Çölün bir ucundan bir ucuna dalgalanır gibiydi. Mor renk güneşle karışmıştı. Sarıyla mor yuğruluyordu. Bu yangında, bu kurakta, bu alabildiğine tüten güneşte, yelleri yalım esen çölde devedikeninin kavruk yeşili, deniz gibi dalgalanan moru serap mı? Gittim ellerimle dokundum. Serap değil. Devedikeni çiçekleri çölün yakışığı, tadı.

Akçakalenin genç, inanmış bir kaymakamı var. Bana dedi ki:

«Serap görmek istemez misiniz?»

Belki çokları daha önce duymuştur. Ben yurdumuzun bir köşesinde serap olabileceğini ilk olarak duyuyorum. Ben, serabı Büyük Sahrada olur bilirdim.

«Olur mu ki?» dedim.

«Hem de öylesine olur ki... Denizi adaları, kayıkları, vapurları ile ayağının dibine gelmiş bulursun. Yaklaşırsın kaybolur.»

«Inanılmaz,» dedim. «Nasıl olur?»

«Haydi görelim,» dedi.

Bir cipe atladık. Bir tepeciğe vardık.

«Bak,» dedi.

Güneyde, tüten sıcağın altında, serilmiş, pırıl pırıl bir deniz vardı. Denizin adaları vardı. Denizin üstünde bulutlar vardı sütbeyaz.

Kaymakam:

«Denize doğru gidelim,» dedi.

Biz denize yaklaştıkça deniz ötelere ötelere kaçıyordu. Öteler Suriye hududu. Biraz daha yürüseydik denize doğru, bizim deniz hepten kaybolacaktı.

«Hani ya?» dedim, «kayıkları?»

«Bugün göremedik. Kimbilir? Bugün o kadar fazla güneş yok.»

Dönüşte Haran ovasından geçiyordum. Işte serabı o zaman gördüm. Kaymakam da daha önce Haran ovasını söylemişti zaten. Haran ovasında deniz öyle yaklaşınca kaçmıyordu. Tam ayağının ucundan başlıyor. İçinde kayıkları, vapurları, adaları, her şeyiyle tam deniz. Denizin üstünden usul usul dumanlar kalkıyor. Ufacık dalgalarında pırıltılar.

Böylesi serap öyle her zaman olmazmış. Büyük sıcakların serabıymış bu. Yanımdaki şoför böyle söyledi. Bugün de çölün en sıcak günlerinden biri. Bir, serap denizi, iki, devedikeni çiçeklerinin mor denizi. Adamın dili damağı kuruyor ama susuzluktan, gözü suya doyuyor.

Bu çölü, susuzluğu, yalım yelini gördükten sonra Hindistanda, Arabistanda, dünyanın öte yerlerinde suyu neden kutsal saymışlar, ona neden tapmışlar anladım. Urfadaki Anzelha gölü niçin kutsal olmuş anladım.

Kaymakam:

«Sizi,» dedi, «bir artezyene götüreyim. Gelir misiniz?»

İşte buna şaştım. Çöl tekin değil. Geldim geleli öyle tuhaf şeylerle karşılaştım ki... Artezyen de olur. Çağlayan da olur. Çöl bu! Karışılmaz. Dilini bilen biliyor.

Akçakaleye iki üç kilometre bir köy. Vardık. Gözlerime inanamadım. Düzlükte bir su, topraktan fışkırıp durur. Orman içinde sanki mübarek. Dört yanını köylüler kuşatmışlar. Bakıp dururlar.

Kaymakam:

«Çıkartalı daha az oldu. Ama cana can kattı. Bu

köyün eski suyunu görseydinlz yüreğiniz parçalanırdı. Yaz gelince eski su kurtlanırdı, içinde kurtlar kaynaşırdı. Kurtlu suyu içerlerdi. Su bir de tuzluydu ki, zehir gibi. Zehiri iç, o suyu içme. Artezyen seksen bin liraya çıktı. Çıktı ama... bakın alt yandan bostan yapıyor köylüler.»

Bir tarlanın içinde kazmalar, belleriyle çoluk çocuk bir köylü grubu çalışıyordu.

«Buralar, belki de çöl, çöl oldu olalı sebze görmemiştir.»

Nasıl görsün!

«Çölde su çıkarmayı hükümet bir Alman firmasına vermiş. Çok yerde artezyen çıkmıyor. O zaman biz de suyu motorla çekiyoruz. Su olsun da...»

Sonra çöldeki su üstünde durdum. Su çıkaran mühendislerden biri çöldeki su üstüne bana çok hoş şeyler anlattı:

«Vardık köye, kurduk makinalarımızı. Köylüler başımıza toplandılar. Sordular. Topraktan, dedim, su fışkıracak. içeceksiniz. Bostanlarınızı sulayacak, hayvanlarınıza içireceksiniz. Alay ettiler, güldüler. Hakları da vardı. Ben bile, ilme inanmasam, bu çölden, bu yangın yerinden su çıkacağını aklımdan bile geçirmezdim. Hem de gürül gürül akacak. Bu, olacak iş mi! Köylüler, bizi merakla, umutsuzlukla takip ediyorlardı. Sabahtan akşama kadar birkaçı yanımızda duruyor, seyrediyordu. Bize yardım edenleri de vardı. Belki de sabırsızlanıyorlardı. Uzun zaman sonra işimiz bitti. Anladım ki su fışkıracak. Bakın, dedim, su fışkıracak! Bütün köy, çoluk çocuk, genç yaşlı, kundaktakileri bile getirmişlerdi, gelip suyun başına halka oldular. Beklediler. Kıpırdamıyorlardı. Gözlerini dikmişler öylecene bakıyorlardı. Birden su patladı. Birden duyulmamış bir çığlık kopardılar, hep birden. Sevinç, hayret çığlığıydı. Az sonra duruldular. Gene kıpırdamadan gözlerini suya dikip bakmaya başladılar. Gözleri kocaman kocaman hayretten açılmıştı. O gün, bir ikindi üstüydü, akşam oldu kimse yerinden

kıpırdayıp evine gitmedi. Gece yarısı gene gitmediler. Şafaktan önce kalktım, yanlarına geldim. Kımıldamadan daha öyle bakıyorlardı. Adamın yüreği ağzına geliyordu bu manzaraya. Sabah oldu gene öyleler... Bir hafta sonra köye tekrar döndüğümde on beş yirmi kişiyi suyun başında, fışkıran, bembeyaz, ışıltılı suyu seyreder buldum. Yüzlerindeki hayret gitmişti. Sevinçle, aşkla, muhabbetle akan suya bakıyorlardı.»

Mucizelerin en inanılmazı, en büyüğü. Nasıl bakmasınlar?

Çöl insanı yılda bir yıkanır doğru dürüst, diyorlar. Susuzluktan.

Haran ovasında, Akçakalede, Derbesiyede, yirmi otuz kadar köy gördüm. Bazı köyler sularını iki üç saatlik yerlerden eşeklerle, atlarla getiriyorlardı. Bir köyde küçücük bir sarnıcın başına bütün köy birikmiş, su kavgası ediyordu. Bir hay-huy almıştı ortalığı. Sanki kıyamet günü... Omuzlarında deri tulumları... Sırtlarında, ıslak ıslak, su damlaya damlaya, iki büklüm, çölün bu ucundan öteki ucuna su taşırken gördüm kadınları.

Bir artezyen, çölde, büyük bir mucizedir.

Konuştuğum bazı Urfalılar, su işinin büyük iş olduğunu, daha hızlı, daha çabuk, çölün suya kavuşturulmasını istiyorlardı.

Bence, toprak altındaki köylünün oralardan çıkmasına artezyenlerin büyük faydası olacak. Yarın, belki de bir artezyen başında, uzun, ince, yeşil bir kavağı salınır göreceğiz.

TOPRAK

Kırçıl sakallıydı. Kubbeli, toprak evlerden birinin gün batısına belini verip oturmuştu. Güneşten yanmıştı. İnceden bir türkü tutturmuştu. Bizim geldiğimizi görünce türküyü kesti. Kesti ama yerinden de kıpırdamadı.

«Merhaba,» dedik.

«Merhaba,» dedi, ayağa kalktı. Yerini gösterdi. Buyur etti.

Tektek dağlarına 1948den bu yana üç yüzden fazla köy kurulmuştur. Bundan önce Tektek dağları bomboştur. Çobanlardan başka insan ayağı değmemiştir Tektek dağlarına. Vakta ki traktör gelir memlekete, traktör gelir, ziraat makineleşir. Yıl yıl yarıcılar topraklarından atılırlar. Gidecekleri yerleri yok. Başlarını alırlar giderler Tektek dağlarına. Tektek dağlarının suyu yoktur ama, Tektek toprakları verimlidir. Ve üç yüz tane köy kurulur. Hükümet de toprakların tapularını köylülere verir. Ama her köylüye seksen, çok çok yüz dönümlük tarla verir. Buraların toprağı bire ondan fazla taş çatlasa veremez. Buna göre bir aile için seksen dönüm azdır. Yaraya merhem olmaz. Her neyse, topraksızlıktan çok daha iyi. Başlarını sokacak bir evleri, saban atacak bir toprakları var.

Gene hükümet, ilerde uzun uzun sözünü edeceğimiz Ceylanpınarı çiftliğinden beş yüz bin dönümlük bir sahayı da topraksız köylüye dağıtır. Bu toprak dağıtıldığı zamanlar gene ben o yanlardaydım. Gözlerimle gördüm. Çöl düğün bayram içinde, dinmez bir sevinç içinde çalkanıyordu. Köylü için inanılmaz şeyler oluyordu. Yılların, yüzyılların esiri köylü, toprak sahibi oluyordu. Onlar sevinmesinler de kimler sevinsinler.

Diyarbakırda, Urfada, Adanada, Vanda, Ağrıda, Mardinde binlerce dönümlük toprak sahipleri... Elli, altmış köylü derebeyler... En azı üç köylü ağalar... Yüz binlerce esir... Yüz binlerce köle köylü... Ve onlar toprak sahibi oluyordu. Bu sevinci gördüm. Çölde sevincin aydınlık bir su gibi aktığına tanıklık ettim. İnsanoğlunun kurtuluşuna, kurtuluş sevincine tanıklık ettim. Toprağın tapusu verilirken oralardaydım. Çöl, al yeşil donanmıştı. İnsanlar sevinçten uçuyorlardı. Çöl, bir düğün alanı oldu günlerce...

Kırçıl sakallı adam yanımıza oturdu. Az sonra, nereden çıktıysa, bir sürü adam deliklerden çıkarcasına

teker teker yanımıza geldi.

Urfada bir toprak sahibi diyor ki:

«Toprak dağıttı da bunlara hükümet gördük işte. Yaptıklarını gördük. Hükümetin kendilerine verdikleri toprakları gene, geri, ağalara verdiler. İşleyemediler.»

Ben dedim ki:

«Hükümetin kendilerine verdikleri toprakları kanunen ağalara satamazlar, veremezler. Bunun şartları var.»

«Burası çöldür. Çölün de kendine göre kanunları var. Verirler. Türlü dalaveralarla verirler. Hükümet duymaz bile. O dağıtılmış Ceylanpınarının çoğu ağaların elinde. Çoğu da bomboş, dağıtıldığı günden bu yana bomboş duruyor.»

«Sebebi bunun?»

«Sebebini bana soracağına git de kendilerine sor. Mademki gazetecisin, biz de öğrenelim sayenizde.»

Kırçıl sakallı adama:

«Ağam,» dedim, «dediler ki bana ekmiyormuşsunuz tarlalarınızı. Ağalara satıyor, boş bırakıyormuşsunuz.»

«Doğrudur.»

«Sebep?»

«Sebebi derin. Sebebi başka.»

«Söyle canım.»

«Öküz yok. Pulluk yok. Yok oğlu yok.»

«Bak amca, bana yutturma, ben de köylüyüm. Kredi de mi yok? Hükümet görülmedik kredi verdi son yıllarda. Siz faydalanmadınız mı?»

«? ? ?...»

«Söyleyin canım, faydalanamadınız mı?»

«?...»

«Neden faydalanamadınız?»

«?...»

Başını kaldırdı. Gözleri yaş içindeydi. Yanımızdakiler de taş kesilmişlerdi.

«Aldık yedik,» diyebildi.

Başka biri:

«Az verdi hükümet.»

Başka biri:

«Biz yeni ev sayılırız. Bize herkesten çok vermeliydi hükümet. Herkesin iki, üç misli.»

Bir tanesi gevrek gevrek güldü:

«Böyle çok daha iyi. Yerlerimiz değişti.»

Bu, otuzunda, kara gözlü, fistanlı, başı agelli, cin gibi görünen bir adamdı.

«Anlamadım. Ne oldu?»

«Yerlerimiz değişti.»

«Nasıl değişti yerlerlniz?»

«Eskiden biz ağanın eciriydik. Daha doğrusu kölesiydik.»

«Malum.»

«Hükümet bize tarla verdi.»

«Kurtuldunuz.»

«Evet kurtulduk. Ama ağaların ellerinde traktörleri vardı. Bizde öküz bile yoktu.»

«Evet.»

«Ağalar bize geldiler dediler ki, sizin topraklarınız var boş durur, bizim traktörlerimiz var boş durur.»

«Duymamıştım. Şaşılacak iş.»

«Gelin tekrar ortakçılık edelim dediler. Başka çare var mı? Başladık yeniden ortakçılığa. Ama bu sefer işler tersine.»

«Nasıl?»

«Tarla bizden, tohum bizden. Traktör, biçerdöver ağadan, yani çalışmak ağadan. Yarı yarıya... Eskiden tarla, tohum ağadandı, öküz ağadandı, çalışmak bizdendi. Yarı yarıyaydı. Şimdiyse ağanın makinesi çalışıyor, gene yarı yarıya.»

«Peki, siz ne yapıyorsunuz?»

«Biz mi? Biz yatıyoruz. Rahatız, memnunuz. Yatıyoruz. İstediğimize kavuştuk.»

Genç köylü, inceden inceye bu halle eğlenlyordu. Bıyıklarının altında tutamadığı bir gülümseme vardı.

«Biraz da biz yatalım. Ağa çalışsın!»

Durdu azıcık. Sonra:

«Yok, yok,» dedi. «Ağanın traktörü çalışsın. Ağa da biz de yatalım.»

«Peki bu ortakçılıktan gelen kazanç sizi doyuruyor mu?»

«Doyurmuyor ama, yattığımız yerden geliyor. Taş atıp kolumuz mu yoruluyor.»

Urfa köylüklerinde hükümetin köylümüzü kalkındırmak için dağıttığı toprakların macerası böyle. Toprağın bir kısmı ağalara türlü hilelerle yeniden devredilmiş. Devredilmeyenler yarıcılığa veriliyor. Verilen toprağı kendi eken köylü yok gibi. Dağıtılan toprağın yüzde doksanı yarıcıda, ağalarda. Traktör sahiplerinde. Bu traktör sahipleri de bir alem. Çiftçilikle hiç ilişiği olmayanlar Marşal yardımından traktör almışlar. Bunların çoğu şehrin küçük esnafı... Yok yerden traktör sahibi olmuşlar. Biraz dedikodulu bir iş.

ELELE

İşte dünyanın en büyük çiftliği Ceylanpınarının dört bir yanı böyle. Susuz, kıraç, verimsiz, insanları yer altındaki toprak evlerde, topraksız. Kuru, ıssız. Çöl, serap. Sıcak. Bir damla yeşillik yok. Göz alabildiğine çöl, göz alabildiğine yalnız.

Birden karşına Ceylanpınarı çiftliği çıkıyor. Bir yeşillik içinde çıkıyor. Ta uzak yerlerden getirilmiş park gibi. Uzaklardan getirilip buraya yapıştırılmış. İnanılmaz bir iş. Serap gibi bir şey. Yani işte asıl serap bu.

Sıra sıra, düzgün ekilmiş ağaçlar. Çöl güneşinin altında bu ağaçların yeşilleri bir de taze yeşil ki... Sıcaktan solacağı yerde açılan, gittikçe tazeleşen, parlayan bir yeşillik... Evleri güzel. Yer yer tepeye benzer bir yere serpiştirilmiş. Yepyeni, küçücük bir şehir. Evleri sayfiye evleri güzelliğinde. Çiftliğin tam önünden, aydınlık bir su çıkıp, Suriye topraklarına gidiyor. Suyun iki

yanı söğüt ağaçlarıyle donanmış. Söğütler de ayrı bir tat burada. Başka yerde olsa belki de bu kadar cana yakın, bu kadar cennet misali gelmez insana çiftlik. Halbuki çölün kurağından, kerpiç yığını köylerden sonra cennetten bir parça gibi geliyor, insanın içinde bir sevinçtir çağlıyor.

Nasıl anlatsam, üç günlük susuza, güneş altında yanmışa, bir bardak soğuk, pırıl pırıl sudur Ceylanpınarı. Bana böyle geldi.

Ceylanpınarının temeli 1946da atılmış. Bu topraklar ondan önce bomboşmuş, ıpıssızmış. Yalnız binlerce ceylan döner dururmuş düzünde. 1946dan 50ye kadar yapılma devresi geçirmiş. Urfalıların, Mardinlilerin söylediklerine göre iki yıl önceye kadar, yani şimdiki müdür Vedat Akyalçın gelinceye kadar şöyle böyleymiş çiftlik. Akyalçın gece demez, gündüz demez çalışan bir adam olduğu için geliştirmiş çiftliği, ilerde ondan söz açacağım. Şimdi ne yüzden yeryüzünün en büyük çiftliğidir Ceylanpınarı onu söyleyim: 1 milyon 673 bin dönüm toprağı var. Bu genişlikte dünyanın hiçbir yerinde bir çiftlik yok. Çiftliğin bir uçtan bir uca uzunluğu 75 kilometre. Genişliği 35 kilometre ile 40 kilometre arasında değişiyor. Çiftlik Güzelyatı, Horozmiran, Beylk, Tüem, Beyazkule, Gürgürbaba, Saraççeşme adlarında yedi çalışma bölgesine ayrılmış.

Çiftlik, dünyanın en büyük çiftliği olduğu gibi, dünyanın en modern araçlarıyla da çalışıyor. 153 biçerdöveri var. 146 traktörü, 117 kamyonu, 2 seyyar onarım atelyesi, 117 tohum ekme mibzeri, 1800 işçisi var.

Çiftliğin elektrik tesisatı büyükçe illerimizin çoğunda yok.

Bir ikindi üstü geldim çiftliğe. Şaşırdım kaldım. Kim görse şaşırır. Benden iki gün sonra Alman büyükelçisi de çiftliği görmeye gelmişti, o benden de şaşkındı. Bu çölde bu kadar güzel, inanılmaz çiftliği kimse hayal bile edemiyor. Şaşkınlık, vurulma ondan.

Müdür Vedat Akyalçın, çiftliğe gelir gelmez beni

doğru atelyelere götürdü. Onun da derdi günü atelyeler. Başka çare yok bugünkü günde. Makineyle çalışan her insanın baş derdi, baş dostu atelyeler. Eğer bu atelyeler olmasaymış, bu yıl yedek parçasızlıktan dolayı Ceylanpınarındaki makinelerin çoğu çalışamayacakmış. Son yıllarda memleketimizin çiftçilerinin tek derdi yedek parça. Yedek parçasızlık kıvrandırıyor çiftçiyi. Küçücük bir yedek parça için koskocaman bir biçerdöver yatıyor. Çare yok, yatacak.

Atelye değil küçük bir fabrika. Her türlü yedek parçayı, iyi kötü, yapıyorlar hemen hemen. Yapıp yüzlerce makineyi yatmaktan kurtarıyorlar.

Ustalar olgun, ustalar usta.

«Her parçayı yapıyor musunuz?»

«Hemen hemen.»

Bir tarafta döküm, bir tarafta tesviye, bir tarafta elektrik işleri...

«Biz burada, yeter derecede aletimiz olsa, motor bile yapabiliriz.»

Yatak yapıyorlar, dişli yapıyorlar, herbir şeyleri yapıyorlar. Motor da yaparlar mı yaparlar.

Usta:

«Bize çok az önem veriliyor. Halbuki bu bizim atelye çiftliğin bütün makinelerini ayakta tuttuğu gibi, etrafındaki köylerin de işlerini görüyor. Bize daha önem verseler, daha çok alet gönderseler yukardan, çok iş görebiliriz. Hem çiftlik, hem halk için iyi olur.»

Bir hafta kaldım. Bir hafta onlarla beraber çalıştım. Yukarı, yani Ankara, atelyeye gereken önemi verse hem çiftlik, hem Tarım Bakanlığı, hem de halk için çok iyi olur. Atelyede çalışıp da çiftliğin bunca makinesini yatmaktan kurtaran ustaların ellerine sağlık. Elleri, o güzel elleri dert görmesin.

Çölün ortasında bir medeniyet ışığı, yağlı, mavi tulumlarıyla çalışan işçiler. Cana can katan adamlar. Toprağı, taşı toprağı dile getiren adamlar, toprağın makinenin adamları var olsunlar. İnsan, bu adamları, yenil-

mez sanılan kurağın, yokluğun karşısında savaşta iken daha çok seviyor, onlara daha çok güveniyor. İnsanoğlunun gücüne insan burada daha çok inanıyor.

Müdüre:

«Bu ağaçları nasıl bu hale getirdiniz? Buna güç mü yeter?» diye soruyorum.

«İnsanoğlunun elinden bir şey kurtulmaz,» diye karşılık veriyor. «Bazı yerlerde kuyular çıkardık. Oralardan motorlarla su çekiyoruz. Bir de gözden su çekiyoruz. Büyük bir havuz yaptık, oradan dağıtıyoruz ağaçlara suyu. 10.000 dikili, tutmuş ağacımız var. Daha ilerde 100.000e çıkaracağız. Şu tepeleri de ormanlamaya çalışacağız. O zaman çöl değişecek.»

Çöl değişebilir. Bunu gördükten sonra çöllükten eser kalmayacağına da inandım.

Burada halk arasında çölün eski haline bağlı türlü rivayetler var.

Bir köylü:

«Atalar söylerler,» diyor, «buradan Bağdata kadar giden adam ağaç gölgesinden gün yüzü görmezmiş. Ormanı yaka yaka bu hale getirmişler toprağı. Bahçeleri boza boza bu hale getirmişler. Ceylan yatağı yapmışlar.»

Çiftliğin bir çiçek bahçesi ortasında, odalarında banyosu olan bir misafirevi var. İlk geçe orada misafir oldum.

İkinci gün müdüre:

«Ben biçerdöverlerde çalışmak istiyorum. Çalıştırır mısınız?»

«Siz çalıştıktan sonra olur,» dedi. «Bizim gizlimiz saklımız yok. Bizim için daha iyi olur. Daha yakından görür, daha iyi anlarsınız.»

Daha gün doğmamıştı. Müdür yardımcısı Mehmet Bey beni uyandırdı. Güzelyatıda çalışan 30 biçerdöverlik biçerdöver topluluğuna götürdü.

Şimdi ekin denizindeyim. Düzlükte güneşin bir parçası gözüktü. Köz gibi. Kıpkırmızı. Yer yarılmış da oradan çıkıyormuş gibi. İnceden ince seher yeli esiyor. Buğday denizi hışırtılarla dalgalanıyor. Burada, dağ, taş, tepe, yer, gök buğdaya kesmiş. Dünya tüm buğdaydan. Ulu bir denizde kalmış gibi, insan kendisini buğday denizinde kalmış sanıyor. Az buz buğday ekilmemiş ki: Tam yarım milyon dönüm. Yarım milyon dönüm dile kolay. Gelip de, yarım milyon dönüm nedir, Ceylanpınarında görmeli.

Saat sabahın üç buçuğuydu. O düzlükten çıkarcasına doğan güneş daha doğmamıştı. Biçerdöverleri otuzar otuzar topluluklara ayırmışlar. Her topluluğun bir başı var. Bizimkisinin toplumbaşı Aziz adında bir Urfalı. Çiftlik kurulduğu yıl işçi olarak gelmiş, sonra biçerdöver sürücüsü olmuş. Şimdi 325 lira maaş alıyor. Bu maaş çiftlik müdür yardımcılarının maaşını geçiyor. Ama Aziz de çalışıyor. Çiftliğin en gözde toplumbaşısı.

Bana bir tulum verdiler. Tulum biçerdöver sürücülerinin tulumundan. Adam, tulum içinde kendini daha kıvrak, daha işe hazır sayıyor.

Toplumbaşı Aziz:

«Biçerdöverde mi çalışacaksınız? Siz mi süreceksiniz?»

«Biçerdöverde çalışacağım. Ben süreceğim.»

«Biraz zor.»

«Öğretirsiniz.»

«Öğrenebilir misiniz?»

«Deneriz.»

«Öyleyse sizi Memet Barutun yanına verelim. O size öğretir. Bizim topluluğun en usta, en çalışkan adamı.»

Otuz biçerdöver daha şafaktan önce çalışmaya başladı. Biçerdöverler, uçsuz bucaksız ekin denizinin kıyısında on beşer on beşer iki sıra olmuşlar, duruyorlardı.

Teker teker sıradan ayrılıp, büyük bir homurtuyla, denize girmeye başladılar. On beş dakika içinde otuz biçerdöverin otuzu da buğday denizinde. Arka arkaya dizilmişler biçiyorlar. Biçip kırmızı buğdayı ambarlarına dolduruyorlar. Ambarları dolunca yanlarında dolaşıp duran kamyonlara boşaltıyorlar kırmızı buğdayı oluk oluk.

Aziz götürdü beni Memet Barutia tanıştırdı.

«Birlikte çalışacaksınız. Arkadaş, anlaşıldığına göre bu işlerden biraz anlıyor. Bilmediklerini de sen öğreteceksin. Bir hafta birlikte çalışacaksınız. Yani, sen biçerdöverini güvenebilirsen arkadaşa teslim edecek, sen yatacaksın. Ya da sana başka bir iş vereceğiz. Bir tecrübe et arkadaşı.»

Memet gülümsedi. Peki makamında başını salladı. Biçerdöverden kalktı, yana geçti, yerini bana verdi. Direksiyona ben geçtim. Biçerdöverden ayrılalı yıllar oluyor. Öteki biçerdöverler de arkadan geliyorlar. Durmaya, Memetten yeni şeyler öğrenmeye imkan yok. Gaza bastım. Korku kötü şey. Direksiyon elimde sallanıyor. Yılan gidişi gibi eğri büğrü gidişim. Memet gülümseyerek direksiyonu düzeltiyor.

«Abi,» diyor, «çok heyecanlısın. Birkaç kere daha dönüp, depomuzu dolduralım da, boşaltırken sana her bir yerini anlatayım. Bu biçerdöverler sizin bildiğiniz biçerdöverlere benzemezler. Bunlar zor. Bunlar, idrolikli. İlk biçerdöverler çok basitti. Bizde onlardan da var ya, onlar öteki grupta.»

Dönüyoruz. Önümde arkamda biçerdöverler. Otuz biçerdöverin gürültüsü bütün çölü kaplıyor. Buğdaylar biçerdöverlerin ağzında, makinenin pervaneleri dönüyor baba dönüyor. Yiyor ha yiyor ekini. Ve yanımdan, başucumdan, akar bir su gibi, kırmızı, aydınlık bir oluktan buğday akıyor depoya.

Güneş çıktı. Gün kuşluk oldu. Ortalık çatır çatır ediyor.

Ekinden çekiyoruz biçerdöverimizi. Bir kamyon gelip yanaşıyor, boşaltıyoruz.

Bu arada, depodan kamyona buğday akarken Memet bana biçerdöverleri anlatıyor:

«Burası ağzı, pervaneleri, biçecek yeri... tablası... Pervane, kollar dönerken, ağza gelen ekinleri içe doğru yatırır. Şu merdane alır ezer sapı.»

Bir açtı ki makineyi, dişliler, dişliler, dişliden başka şey yok.

«İşte burada iyice ezilir. Şu elekten elenip, saman üstünde kalır, buğday aşağı geçer. Aşağıda kepçeler vardır. Kepçeler yukarıya depoya taşırlar buğdayı. Sonra da şu depodan dışarı verir.»

Daha uzun anlattı. Çok karışık. Yukardakiler aklımda tutup, gece olunca not ettiklerimdir.

Ben alışkınım artık. Heyecanım da geçti. Yılan gibi oraya oraya bitmiyor artık makine. Ben seviniyorum. Memet seviniyor. Hep gülümsüyor Memet. Memedin artık benden korkusu yok. Ayaklarını biçerdöverden aşağı uzatmış rahat oturuyor. Konuşuyoruz. Koca makine altımda bir Arap atı kıvraklığında.

«Nerelisin Memet?»

«Antepli. Antebin Alimantar köyünden.»

«Kaç yaşındasın?»

«On dokuz.»

«Kaç yıldır burdasın?»

«Altı.»

«Kaç yıllık biçerdöver sürücüsüsün?»

«Üç. Üç yıl yağcılık yaptım.»

Yağa batmış, küçüğü on, büyüğü on dört yaşlarında görünen, elleri tenekeli, yağlama aletli yedi sekiz tane çocuğu gösterdi.

Memedin teni bakır renginde. Ela gözleri büyük, kederli.

Sürerken biraz, birkaç tane buğday bıraktım dikili.

«Olmaz abi,» dedi Memet. «Bu olmaz işte. Bırakmamalıyız. Onu almalıyız oradan.»

Gittik aldık.

Ama ben bir hesap yaptım.

«Memet,» dedim, «oraya gidip gelinceye kadar bir sürü benzin yaktık. Vakit kaybettik. Beş on tane başak kopardık. Zararlıyız bu işte.»

«Yok,» dedi, «zararlı değiliz. Bir kere yıl on iki ayın emeğidir bu. Bu iki başağı meydana getirinceye kadar bir bilsen biz ne terler döküyoruz! O zaman bir başak değil, bir tane bile bırakamazsın yerde. Bir de bırakmaya alışırız. Onun için gözümüzün gördüğü hiçbir başağı bırakmamalıyız.»

Yel yalım gibi esiyor. Ekinler sıcak, dünya çatırtı içinde. Biçerdöverlerin demirine elini dokunduramıyorsun. Köze değmişsin gibi yakıyor.

Akan buğdaydan, dökülen samandan, makinenin ağzındaki ufalanan başaklardan havaya altın bir toz savruluyor. Güneş sarısı, başak sarısı, toz sarısı...

Ekin kısa olursa tablayı indirirsin. Uzun boylu olursa tablayı yukarı kaldırırsın. Bazan ekinler çok kısa, ben tablayı yerde hiç başak bırakmamak için indiriyorum. Tabla toprakla beraber. Tabla bazan, tümsek yerler gelince, toprak alıyor. İşte Memet o zaman, o terbiyeli, efendi çocuk, kızdığını belli ediyor.

«Aman,» diyor, «aman!» Ellerime sarılıyor. Tablayı yukarı kaldırıyor.

«Peki, başak kalıyor Memet,» diyorum.

«Kalsın,» diyor.

«Sabahleyin ne dedindi? Bir tek başak kalmayacak dedindi.»

«Hesap meselesi gene,» diye gülüyor. «Bir makine kaçadır biliyor musun? Çok çok paradır. Makinenin ölümüne başak koparmak yok. Kalsın.»

İnsanın bu kadar namuslusu. Aşkla şevkle işine sarılmışı!..

Depolar doldu, depolar boşalttık. Kamyonlar geldi, kamyonlar gitti. Öğle oldu.

Öğleyin de makineler buğday denizinden dışarı çıkarılıp, on beşer on beşer sıraya sokuluyorlar.

Memet, biz tarladan çıkarken direksiyonu elimden aldı. Sebebini sordum.

«Aziz abi kızar,» dedi. «Cetvelle çizilmiş gibi bir hizaya getirilmezse makineler, Aziz abi deli olur. Onun da tadına böylesi gider. Biz de cetvelle çizilmiş gibi bir hizaya getiririz.»

Yemekler geldi.

GEZEN FABRİKA

Yemeği yemiş dinleniyorduk. Bu ara, altında cip, müdür yardımcısı Mehmet Bey geldi.

«Daha işe başlamaya epey var. İlerde yeni bir biçerdöver grubu ilk olarak tarlaya sokuluyor. Onu görelim. Hemen geri döneriz.»

Vardık. Biçerdöverler sıra sıra bekliyorlar. Mehmet Bey yürüsün işareti yaptı. Biçerdöverler homurdandılar. Tarlanın kıyısında eli bıçaklı birisi bir koyun tutuyordu. Mor bir koyun. Ekinler koyunun boyunu aşıyordu. Güneş yakıyordu. Buğdaylar kara kılçıktı. Yerli buğday. Yel esip usuldan yatırıyordu. Adam, öndeki biçerdöver yürüyünce koyunu yere yatırdı. Biçerdöver tam ekine girerken tekerinin önünde kesti. Sonra işçiler geldiler, ellerini kana soktular. Alınlarına birer parmak kan sürdüler. Bazıları da beş parmaklarını kana batırıp biçerdövere bastılar. Biçerdöverde bir sürü kırmızı el izi. Biçerdöver tarlaya daldı. Sonra arkasında öteki biçerdöverler...

Geri dönüp geldik ki bizimkiler hazırlanıyorlar. Yağcılar, yüzleri, üstleri başları tüm yağa kesmiş, yağcı çocuklar işe koyulmuşlardı. Bir çocuk yağı pompalıyor, öteki biçerdöverin altına, en girilmez yerine girerek, cambazlıklar yaparak biçerdöverin içinde, üstünde, en ince deliğe, en küçük vidaya kadar yağlıyordu. Biçerdöver demirleri sıcaktan nerdeyse kıpkırmızı kızaracaktı.

Yağlama işi bitti. Biçerdöverler çalıştı. Her biçerdö-

verin üstünde sürücünün bulunduğu yerde bezden birer gölgelik var. İyi ki akıl etmişler. Tepeden sıcak, alttan kılçık, yandan yönden ateşe kesmiş demirlerin kızgını... Yeniden teker teker buğday denizine girdik. Burada adam her dakikada bir susuyor.

«Su,» dedim.

Memet:

«Yana çek de durdur makineyi abi,» dedi.

Aklımdan bilmem nereden su gelecek geçti. Keşke susamasaydım.

Memet arkadan telis bir çuvala sarılmış bir teneke çıkardı. Bir de lastik bir boru verdi elime... Borunun bir ucunu tenekeye soktum. Bir ucunu da ağzıma aldım. Suyu somurdum.

Ekin denizine daldık. Dönüyoruz. Depomuz doldu. Yana çekip boşalttık. Gene girdik ekine. Buğday kokuyor ortalık. Taze taze buğday. Kırmızımsı kırmızımsı, pırıl pırıl kokuyor. Toz, kuru, savrulan toz kokuyor. Acı. Bir de arada sırada biçerdöver bir ot kümesi kesiyor. İğne yapraklı bir ot bu. Açık yeşil. Kesilince işte o ot bir kokuyor... Ortalığı, bütün buğday denizini tatlı bir koku alıyor. Acı.

Yaprak kıpırdamıyor. En küçük bir fisilti yok. Ağır bir güneş çökmüş. Kılçıklar, toz... Yanan yağ kokusu... Benzin kokusu...

İkindi oluyor. İnce, belli belirsiz bir yel ekin denizini yalıyor. Deniz dalgalanıyor. Deniz canlanıyor. Soluk alıyor.

Ter içinde kaldım. Dört bir yanımdan oluk oluk ter akıyor. Bizim Memet, öteki sürücüler yüzlerini gözlerini kalın paçavralarla sarmışlar. Gözleri gözüküyor yalnız.

«Güneş gözlüğü...» dedim.

Memet:

«Tecrübe ettik,» dedi. «Gözlüklerde gözler terliyor. Kör ediyor gözleri güneş gözlükleri. Gözler, gözlük içinde sıcaktan bunalıyor, yanıyor.»

Sabahtan beri biçtiğimiz alana baktım döndüm de...

Biçtiğimiz yerlerin ucu görünmüyor. Beş altı bin dönüm var. Bu bir köylük toprak demektir. Biz bir köylük toprağı öğleye kadar hasat ettik.

Önce oraklarla girişilirdi. Bir ekin, on beş yirmi dönümlük bir ekin, bir hafta, on gün sürerdi. Sonra kadınlar biçilmiş desteleri gene günlerce sırtlarında harmana taşırlardı. Sonra, ölgün bir beygir kırık dökük bir döğene koşulurdu. Beygir sapların üstünde döner babam dönerdi. Saplar yumuşayınca savurma işi başlardı. Sonra kasar sürülürdü. Yine savrulurdu. Buğday elenirdi en sonunda. Çuvallara konurdu. Bu, en az bir buçuk aylık bir zaman alırdı. On beş, yirmi dönümlük yeri şimdi, az önce, iki dakikada hasat ediverdik.

Memede söyledim düşündüklerimi.

Gözleri dolu dolu:

«Heye abi,» dedi, «ben de şimdi bizim köyü düşünüyorum. Biçerdövere ne zaman binsem de ekin biçmeye başlasam bizim köy gelir aklıma. Bir hoş olurum. Kılçığa bata bata avratların sırtlarında gün akşama kadar, iki büklüm deste çekişleri gelir aklımda. Gelir gözlerimin önüne. Gitmez.»

Çukurovanın sarı sıcağı. Benim zehir zemberek çocukluğum. Köyüm, köylüm! Sizin köycek çalışıp iki ayda bitiremeyeceğiniz işi, biz bir gün öğleye kadar, dev makinelerle yapıverdik.

Memet:

«Abi,» dedi, «biliyor musun bu nedir?»

«Nedir Memet kardaş?»

«Bu, gezen bir fabrikadır.»

«Öyle kardaş.»

Dümdüz çölde güneşin doğuşu gibi batışı da bir başka. İniyor iniyor, insana hiç batmayacakmış gibi geliyor. Sonra birden batıveriyor. Battıktan sonra da bir saat, bir buçuk saat ortalık güneş varmış gibi aydınlık kalıyor. Sonra gene birden karanlık basıyor.

Karanlık basınca biçerdöverler farlarını yakıyorlar. Biçerdöverlerin ışıkları çok kuvvetli. Çölün güneşi gibi sert.

Buğday denizinde ışık yanınca, çöl donanıyor. Dört bir yan karanlık. Koyu bir karanlık. Düzlüğün ortasında donanma. Dört beş yerde ışık şehirleri. Yürüyen ışık şehirleri... Şehrayin. Buğday sapları cam gibi yansıtıyor ışığı. Düzlük, çöl yer yer ışığa boğulmuş. Bir uçtan bir uca ışıklı şehir, ışıktan şehir yürüyor.

Buğday denizinde donanma var. Karanlık, koskocaman denize donatılmış bir gemi topluluğunu salıvermiş. Dolanıp duruyor. Işık saçıyor dört bir yana. Yakamozlanıyor ortalık.

Işığa boğulmuş yürüyen şehirler durdu.

Memet:

«Durdu,» dedi. «Şimdi ışıklar söner. Yıldız şehirleri de yok olur az sonra. Bir varmış, bir yokmuşa döner.»

Memedin dediği gibi yıldız şehirleri gürültüyle birlikte ortadan siliniverdi. Masal sona erdi.

Gecenin saat onu. Biçerdöverleri yine cetvelle çizilmiş gibi hizaladık.

Her zaman, sabahtan akşama kadar, arkasında pulluk, bir traktör, ekin biçen biçerdöverlerle birlikte dolanır durur. Sorduğumda yangın için dolaştığını söylediler. Bir yerde yangın çıkınca, yangının dört bir yanını sürüverip dağılmasını önlüyorlar. Biz makineleri sıraladıktan sonra bu traktörle biçerdöverlerin etrafını güzelce sürdüler. Bu da dışardan yangının içeriye girmemesi için.

İşimizi bitirdikten sonra yatmaya, çadırlara, kamyonlara dolup gittik.

AĞCA CEREN

Çadırlara geldiğimizde saat on buçuk olmuştu. Yemekler hazır. Herkesin kaşığı beline sokulu. Belinden kaşığını çeken yanaştı yemeğe. Bir de gezici mutfakları var. Mutfağın deposunda çay kaynıyor. Yemekten sonra çayı içtik. Sürücülerin hepsi, koskoca biçerdöveri Arap tayı gibi kullananların hepsi yakınlardaki toprak

kubbeli evleri olan köylerden. Topraksız köylüler. Traktörün yerlerinden yurtlarından ettiklerinden. Çölde çıt yok. Yalnız gece cikiliyor.

Ne oldu, ne olmadı öteden yanık bir türkü geldi kulağımıza. Sustuk. Dinledik. Türkü uzun sürdü. Gecenin üstünden üstünden uzaklara, usul usul akan bir ses.

Dost, can... üç kere konuştum. Üç kere ses verdi bana güzel sesiyle. Gözleri ceylan gözleriydi. Arap atına benzerdi. İnceydi öylesine. Kalem parmakları vardı. Bir dönüm toprak, bir damla su... Göç edelim, dedim. Devran kötü, dedim. Dayattı. Gitmem, dedi. Gözleri ceylan gözleriydi. Gözleri ateşe kesti. Kan çıkacak kurban. Kan çıkacak dost, can. Ayrılmadı. Kurşunlar vızıldadı bir gece. Yağmur yağdı bir gece. Bir gece toprak yağmur emdi. Kan emdi. Bir karanlık gece... Gece gibi ağırdı. Ceylan gözlerini yumulu gördüm. Üç kere bağırdım. Ses verecekti vermedi. Kalem parmakları yarasını tutuyordu. Sevgilisi üstüne atıldı. Anası üstüne atıldı. Ses vermedi. Toprağa verdik. Biz ayrıldık, o topraktan ayrılmadı. Üstüne parlak yıldızlar doğar. Cümle yıldızlar ışığını onun toprağına gönderir. Biz yurdumuzu yuvamızı bıraktık da, o orada toprağında kaldı. Dost kaldı, can kaldı. Ona üç kere seslendim. Dost! Dost! Dost! Karşılık vermedi. Bir parça toprak için, bir damla su için...

Buraya kadar türkü bir parça duyuluyordu. Sonra bir inleme gibi gelmeye başladı. Duyulmadı. Sözleri anlaşılmadı.

Yanımdakilere sordum:

«Bu ne türküsü böyle?» dedim.

«Anlamadık,» dediler. «Ama bu adam, her gece bu türküyü söyler.»

Çok sonra, İstanbula dönmeden iki gün önce türkünün aslını yine bir köylüden öğrendim. Vurulan bir delikanlı üstüneymiş. Delikanlı yiğit bir kişiymiş. Ağa köye traktör almış. Traktör aldıktan bir yıl sonraya kadar emektar köylüleri topraklarından atamamış. İkinciye çıkın demiş. Bu kadarı da yetmez mi? Delikanlı dayatmış.

Çıkmam da çıkmam demiş. Birkaç kişi ona uymuş. Bizim soyumuzun mezarları burada, biz nereye gidelim, demişler. Bir gece, yağmurlu bir gece delikanlı vurulmuş.

Türküde ceylan lafı geçtiği için laf döndü dolaştı ceylana geldi.

Bir tanesi dedi ki:

«Ocak, şubat aylarında buralarda otuz, kırk bin ceylan bir arada gezer. Ova kapkara kesilir.»

İnanmadım. Otuz kırk bin caylan bir arada. Olacak şey değil...

«Şimdi niçin yok? Nereye gitmişler?»

«Yazın karşıki Abdülaziz dağlarına çekilirler.»

Yorgundum. Gözlerimin içi barut gibi yanıyordu. Uyku gözlerimden akıyordu. Şimdi uyusam dört saat sonra kalkacağım. Zor.

Memet Barut:

«Abi,» dedi, «bu bizim için hiç. İnsan alışıyor. Çiftliğin merkezindeki duşlardan burada da olsa, işten çıkınca altına girip bir soğuk yıkansak... Kılımız kılçığımız, tozumuz toprağımız gitse... Bütün yorgunluk gider. İşten çıkınca duş, cana can katar. Adamı anadan yeni doğmuş gibi eder. Burada da duş olsa, uyku bile uyumasak bize vız gelir.»

O da olur.

Uyuduk.

Saat üçte bir gürültü, bir hayhuyla uyandık. Herbir yanım kırık dökük, ezilmiş gibi. Çarnaçar uyandık.

İşimi bitirdim. Daha fazla da çalışmaya dayanamazdım. Çiftliğe geldim. Müdürü ara ki bulasın. Kimbilir çiftliğin hangi köşesinde. Talihim varmış. Öğleye doğru geldi.

«Bitti mi?» dedi.

«Bitirdik.»

«Bugün de benimle çalışacaksınız. Size çiftliği gezdireyim.»

Pikabı var. Atladık pikaba. Kendisi kullanıyor. Gece

gündüz durmuyor. O yüzden incecik, derisi kemiğine yapışmış bir ddam. Hep çizme giyiyor. Bu sıcakta bile. Yılan korkusu. Yılandan çok korktuğunu söyledi. Öyle yılanlar varmış ki burada, güneşte soksa, gölgeye ulaştırmazmış.

Buğday denizinden son hızla ilerlerken, önümüze birden bir sürü ceylan çıktı. Bizi görünce başlarını dikerek uzaklaştılar... Bir hoş koşuşları var. Gidiyorlar, gidiyorlar, sonra birden birkaç metre uçarcasına atlıyorlar. Kovalasak birini yakalardık. Düz ovada otomobile dayanamıyorlar. Vazgeçtik. Cana kıymayalım.

Onları geçtik, bir sürüyle daha karşılaştık. Sonra bir daha... Çiftlik değil ceylan bahçesi mübarek.

Dedim ki:

«İşçiler söylediler, ocak, şubat aylarında burada otuz kırk bin ceylan bir arada dolaşırmış. Doğru mu? Ben şaştım. İnanmadım.»

Önümüzdeki ceylan sürüsü bir bulut gölgesi gibi tarlaların üstünden kayarak ötelere gidiyordu.

«Doğru,» dedi müdür. «Otuz kırk bin değil, saymadık ya, tahmini söylüyorum, elli altmış bin olur. Ocak aylarında bütün çölün ceylanı buraya toplanır. Köylüler tarlalardan ceylan yavrusu toplarlar sonra. Binlerce ceylan yavrusu oradan oraya gider. Ben yasak ettim şimdi. Çiftlik sınırı içinde kimse ceylan yavrularına dokunamayacak. Biz de yirmi tane yavru tuttuk... Büyütüyoruz. Bundan sonra her yıl kırk elli tane tutup büyüteceğim. Bir ceylan bahçesi yaptıracağım. Beş yüz ceylanlık... Buraya dünyanın her yanından turist geliyor. Ceylanpınarının dünyanın en büyük çiftliği olduğunu yabancılar biliyor da bizler bilmiyoruz. Dünyanın en çok ceylanının burada olduğunu yabancılar biliyor da biz bilmiyoruz.»

«Şimdi, şu anda Abdülaziz dağlarına gitmeyen ceylanlar nerededirler? Gördüğümüz gibi hep gezerler mi?»

«Etraftaki tepelerde mağaralar var. Oralara da sığınırlar. Köylüler ağ gerip mağaralarda ceylan yakalarlar.»

Ceylan saatte altmış kilometrelik bir hızla koşuyor.

Akşama çiftliğin görmediğim yerlerini de gördüm. Bu yıl Ceylanpınarından kırk bin ton buğday bekleniyor. Tohumluk buğday temizleme yerini gördüm.

Çiftlikte ceylanların yanına gittik. Küçük küçük yavrular. İçlerinde yalnız bir tanesi büyük. Kocaman, kadife gibi yumuşacık, kapkara, gece gibi gözleri var. Kederli. İnsan gözlerinden daha cana yakın, daha dost. Vurulunca ağlarmış ceylanlar. Kırmızı, ışıltılı tüyleri, ince, uzun, uçmaya hazır bacakları var.

1955

Peri Bacaları

DÖNER KÜMBET

Temmuz ortolorındoyız. Daha dün Çukurovanın sorı sıcoğındoydım. Kurumuş Ağcosozın ovosındoydım. Anovorzonın kayalıklarında com kırıkları gibi ipllеşen bir güneş vardı. Ovoyo com kalınlığında, ağır bir ışık dökülüyordu... Yanıyordu ova, Çukurova ateş püskürüyordu.

Şimdi Koyserideyim. Koyseri de yonıyor. Koyseride de sıcak bir güneş var. Ama com kırıklarının ipiltisi yok güneş ışıklorındo. Sıcak olsa da tepedeki Erciyeşten bir serinlik geliyor. Ya do insan bir serinlik geliyor sonıyor.

Koyseri büyük, ağır, güzel, nazlı yapıların memleketi... Göçebe Selçuk, taşı oya gibi işlemiş. Kümbetleri, kervonsoroyloro, hanları, comileri... Sonra kalesi, eski zamandon kalma surları... İşlenmiş, canlı, güzel bir geometri kafası taşa can, taşa yoğunluk vermiş. Sonra da Erciyeşin düzlüğüne ölmez yapılarını oturtmuş. Göçebenin hünerli eli, harika yapıların üstünde doloşır gibi. En şaşılacak şey Selçuk göçebesinin bu kadar güzel şeyleri yapabilmesi... Bono öyle geliyor ki bir iş var bu işin içinde. Selçuk göçebesinin ellerinin hünerini, bu hüner nereden geliyor, dünyanın iyi bellemesi gerek. Övünmek için değil. Öğrenmek için.

Konumuz periler diyarıydı. Selçuku bir yana bırakalım. Hoyronlığımız, sevgimiz berdevam. Ama, buralara

da bir peri eli dokunmamış diyemezsiniz. Ne gelir insanın aklına, insan neler düşünür bu diyarda bilemezsiniz... Kafana bir peridir takılmışsa, aklından en olmaz şeyler geçer, sen de o düşünceyi sonuna kadar kovalayamazsın... Dersin ki Asyanın bozkırından çadırlarını alıp, atlarına binip, devesini, koyununu, keçisini, malını toplayıp Anadoluya bir periler kavmi geldi. Herbiri bir taşa dokundu, nakış oldu. Tuttuğu taş nakış oldu. Sonra kümbet oldu, cami, tımarhane, kervansaray, han oldu... Kafan bir an periler üstüne çalışmışsa bu böyledir. Çaresiz.

Bizim Mustafa Gümüşkaynak var Kayseride. Ince çocuktur. Kayseriye her gelişimde Mustafa beni ilkin Döner Kümbete götürür. Mustafa huyumu bilir. Ben Kayseride ilkin Döner Kümbeti görmek isterim. Bunda da öyle oldu. Döner Kümbeti görüp de büyülenmemek imkansız. Mustafa doğma büyüme Kayserili olduğu halde, binlerce kere Döneri görüp tattığı halde, o da her görüşünde büyülenir. Mustafa bana her gidişimde Dönerin efsanesini de anlatır. Bilir ki isterim. Yahut da hoşuna gider efsaneyi anlatmak.

Dönerin arkasında Erciyeş vardır. Alakarlı. Erciyeş gece bile aydınlık içindedir.

Sonra, ayışığı varsa, Erciyeş, Döner Kümbet ve insan başka, aydınlık, bir tuhaf ülkededir. Yıldızlar döner... Günlerden perşembeyse, cuma gecesi ise, ilk akşamdan Döner Kümbet kendi etrafında fırıl fırıl dönmeye başlar. Gece yarıya doğru dönmesi gittikçe hızlanır, uğunur, görünmez olur. Öyle hızlı döner. Ona bakarak alakarlı, aydınlık içindeki Erciyeş de döner... Ala şafak sökünceye kadar, Döner Kümbet mevlevi dervişi gibi döner... Gece yarısından sonra Kümbetin dönmesi yavaşlar. Günün ilk ışıkları üstüne düşünce yavaşlar, sonra eskisi gibi yerinde zınk diye durur.

Diyeceksiniz ki, bu görülmeğe değer bir olay. Bence de ele geçmez, görülmeğe can atılacak bir şey. Ama, işin bir de aması var... Döner Kümbetin döndüğünü

yalnız iyiler görürler. Haksızlık etmemişler, insanoğluna kötülük etmemişler, karıncayı bile incitmemişler, yüreklerinde çocuk saflığı bulunanlar görürler. Cümle kirlerinden arınmışlar, yunmuşlar görürler.

Kendine güvenen varsa, durmasın doğru soluğu Kayseride alsın. Bir cuma gecesi geçsin, daha iyidir, manzara daha parlaktır, seyretsin. Döner Kümbet nasıl dönermiş görsün.

Döner Kümbetin karşısındaydık. Mustafa yanımdaydı.

Dedim ki Mustafaya:

«Mustafa kardaş,» dedim, «bu sefer seninle biliyor musun nereye gideceğiz?»

Mustafa:

«Yok,» dedi.

«Periler memleketine...»

Mustafa bu bölgeyi köy köy bilir. Anladı. Güldü.

«Gidelim,» dedi. «Yarın.»

Sustuk. Ben içimden Mustafayla konuştum. Mustafa bana öylesine baktı ki, konuşmazsam edemezdim.

«Periler memleketi de ışıklı... İyiler çok şey görürler orada da... Yüreğinde iyiliği olan gelsin. Yüreğinde ağzına kadar, silme, sevgisi aşkı olanlar gelsin...»

«Mustafa, sen adamı zora çekersin. Gitmemiz gerek. Kötü olsak da görmemiz gerek. Karınca kararınca... Belki yüreğimizin bir köşesinde yunmuş arınmış azıcık bir yerimiz vardır... Gönül gözümüzün açılmasına sebep olur...»

Mustafa belki güldü, belki düşündü. Geceydi. Yüzünü görmüyordum. Karanlıktı.

Başını kaldırdı:

«Yarın dokuzda Ürgübe otobüs var,» dedi.

Sabah sekizde buluştuk Mustafayla. Honat Hatunun türbesini ziyaret ettik. Sinanın önünden geçtik. Kale duvarının yanından kalkıyor otobüs. Eski kale duvarı kararmış. Küskün bir hali var. Otobüse, nereden duymuşsa, Ali de geldi bizi uğurlamağa... Ali iyi çocuktur.

Yüreği temizdir. Saz çalar. Kalender meşreptir. Ali yirmi beşinden yukardadır. Yüzüne bakarsan yedidir dersin yaşı... Bakın işte Döner Kümbetin döndüğünü Ali görebilir. Periler memleketinin sırrına Ali erebilir. Alinin işi var. Ali bizimle gelemez.

Otobüs doldu. Otobüs dokuzu on beş gece yola düştü. Kayseriyi çıktık. Eski Selçuk o canım yapılarıyla geride, efsanesinde kaldı.

Ver elini Ürgüp dedik.

ERCİYEŞTE KOCAMAN BİR ÇİÇEK VAR

Otobüs tıklım tıklım. İçerde heybeli köylüler, çarşaflı kadınlar var. Köylüler bugün nedense konuşmuyorlar. Hep düşünüyorlar. Yarı uykuda gibiler. Çoklarının gözleri kapandı kapanacak. Çıt yok. Mustafayla yanyana oturuyoruz. Birisi Mustafaya Polis Müdürüyle nasıl, niçin kavga ettiğini anlatıyor. Ankarada telgraf çekmedik büyük bırakmamış. Kirli bir iş. Benim dalgamı bozuyor. Anlatıyor da anlatıyor. Otobüsten inip ovanın ortasında yürümek işten bile değil. Mustafa da sıkılıyor. Ne yapsın çocuk. Tanıdığı olsa gerek. Dinlemek zorunda. Bütün otobüs halkı da dinlemek zorunda. Bizim aslanlar açık havada büyüdüklerinden seslerinin ölçüsünü bilmiyorlar. Kapalı yerde de bağ başındaymış gibi bağırıyorlar.

Mustafa bir yolunu bulup adamı susturdu. Bana döndü. Adam, bir daha bizimle konuşamasın diye, birbirimizle konuşmağa başladık. Adam, konuşmak için ikide birde denemelere girişmiyor değil, ama biz duymamışcılıktan geliyoruz.

Önümüze ne gelirse uzun uzun ondan konuşuyoruz. Yolcuların teker teker kim olduklarını, şimdi neler düşündüklerini tahmine çalışıyoruz. Orta yerde bir karı koca var. Kocanın boynunda bir fotoğraf makinesi... Gezgin biçimi giyinmiş. Kadın zevkli. İki de çocukları var.

Mustafa:

«Bunlar,» diyor, «Ürgübe, Göremelere gidiyorlar.»

«Ne biliyorsun?»

Mustafa gülüyor:

«Ben bilirim. Üstelik bunlar karı koca öğretmen.»

Karı kocanın çocukları da yanlarında... Dörder beşer yaşında iki erkek çocuk. Cin gibi ikisi de. Otobüsü birbirine katmak üzereler. Anaları fırsat verse... Büyüğü boyuna kolluyor.

«Ne biliyorsun öğretmen olduklarını?»

Mustafa:

«Bak anlatayım,» diyor. «İyi dinle. Bunlar bir yerden bir yere aktarılan memur olsalar, yanlarında eşyaları olur. O yok. Yanlarında kaynanaları olur. O da yok. Yüzlerinde bir bıkkınlık, perişanlık olur. O da yok. Bunlar bahtiyar bahtiyar gülüyorlar. Bir yere gitmenin, yeni bir yer görmenin sevinci içindeler. Bak nasıl çocukça gülüyorlar. Bak, bunların öğretmenden başka bir memur olamayacağını da anlatayım... Şimdi bunların Göremeyi görmeye giden insanlar olduklarına karar verdik mi? Verdik. Bak, öğretmenin fotoğraf makinesi de var. Bunlar geziye çıkmış olsalar hususi otomobilleri olur. Yahut taksi tutarlar. Sonra zenginlerin gezme mevsimi bu mevsim değildir. Bahar, ya da sonbahardır. Bu sıcakta, bu tıklım tıklım otobüste gitmezler. Başka bir memur olsalar, gene çıkmazlar... Memurun bir aylık bir tatili var, yorulmuş, imanı gevremiştir. Onu da evinde geçirir... Ondan da geçtik, karısını, çocuklarını alıp geziye çıkmaz. Yalnız çıkar. Bunlar öğretmen... Hem de karı koca öğretmen... Kışın dişlerinden tırnaklarından artırmış bu geziye çıkmışlar.»

Mustafa daha uzun uzun bunların üstünde durdu. Öğretmen olduklarına karar verdik. Otobüste bu dört kişilik aileye muhabbetle bağlandık.

Mustafa ikide bir:

«Ne hoş,» diyor. «Bundan daha güzel şey olmaz. Bundan daha güzel seyahat olmaz... Seyahatların çoğu

can sıkıntısındandır. Başka yapacağı işi olmayanların işidir. Ama bunlar... Bütün kış maaşından, canını dişine tak para artır, okul tatil olur olmaz, yayından boşanmış ok gibi düş Ürgüp yollarına... Bu insanoğlunun en güzel tarafı... Biliyor musun, insanları böyle şeyler mesut eder...»

Onlara bakıp bakıp biz de bahtiyar oluyoruz.

İçimde bir de korku var. Ya bunlar öğretmen değilse... Kurduğumuz düşler tuz buz olacak. Buna da en çok Mustafa üzülecek. Kendimi kandırmağa çalışıyorum. Bunlar öğretmen de öğretmen... Hayaller ülkesine gidiyorlar. Bir kış sıkıntı çekip, biriktirdikleri parayla, kimbilir kaç yıldır hayalini kurup kaç yıldır konuştukları periler diyarına gidiyorlar... Kim onların yerinde olmak istemez...

Mustafa:

«İşte Sultansazı bataklığına geldik,» dedi. «Erciyeş nereden baksan başka güzeldir. Burada da başka bir güzellikte.»

Bence Erciyeş en güzel Kayseriden görünüyor. Boşuna oraya kurmamışlar şehri... Bütün gün durup seyretmek için olacak. Erciyeş bir Selçuklu elden çıkmış gibi. İşlenmiş, oyulmuş, üstüne karları yerli yerince oturtulmuş, boyanmış, nakışlanmış, oracığa koyulmuş gibi. Ağır. Ama ince.

Erciyeşin aksi Sultansazında... Erciyeş mor, Sultansazındaki Erciyeş sütbeyaz. Kayalıkları sütbeyaz... Sultansazının tam yanında gökyüzü gözükmez oldu. Dünya yalnız Erciyeşten ibaret. Erciyeş yıldız yıldız ışıldıyor. Arkasında, tam doruğunda da bir parça ak bulut var. Bir kayadan, bir koyaktaki karlıktan fışkırmış gibi.

Sultansazı su gibi görünmüyor... Sanki binlerce kalaycı gelmiş de toprağı kalaylamış gitmiş. Bu yüzden olacak, Sultansazında direk direk ışıklar. Işıklar ağmış göğe doğru.

Erciyeş küçüldü. Gerilerde kaldı. Sultansazı Erciyeşin dibinin kalayı. Yakışmış oraya. Beyaz, pembe top-

raklara geldik. Toprak, dünya gittikçe değişiyor... Peri bacaları neredeyse göründü görünecek. Ürgüp yaylasına, Ürgüp dolayiarına geldiğimiz belli. Açık yeşil bir peri bacası ilk olarak göründü.

Yayiaya çıkınca bir baktım. Erciyeş bize yaklaşmış... Sultansazının kalayının ışıkları gözümde... Bu da tuhaf bir hal.

Açık yeşil peri bacasının başındaki pembe şapka eğilmiş. Neredeyse düşecek. Bir peri bacasına baktım, bir de Erciyeşe... Karşılaştırdım, Erciyeş dev bir peri bacasına benziyor. Tıpkı. Daha renkli, daha uzak, daha ağır, daha korkulu, daha ışıltılı, kalaylı, daha insan elinden çıkmış gibi, daha büyülü, dumanlı, bulutları salkım saçak, yürüyor gibi, daha da canlı...

Erciyeşte bir ejderha var... Yeşil, beyaz, turuncu, mor, kıpkırmızı, ateş kırmızısı, billur kırmızısı, çimen yeşili. Taze. Ejderha kımıldıyor. Renkler birbirine karışır, cümbüşlenir, dalgalanır... Bir billur kırmızısının üstüne, bir billur mavisi dalgası biner. Onun üstüne ak bir dalga. Ak dalga bulut gibi köpürür. Sultansazının kalayı gibi durulur. Işıklanır.

Erciyeşte bir çiçek var. Erciyeşin ucunda açar. Koskocaman bir çiçektir bu. Saatten saate, zamandan zamana, günden geceye rengi değişir... Beyaza çalan bir bal rengi... Beyaza çalan bir yeşil, beyaza çalan bir mavi... Yapraklarının arkasında gölgeler dolanır... Çiçek güz bahçesinde Erciyeşin, katmerlenir... Bu çiçek Lokman Hekimden bu yana orada. Erciyeşin ucunda durup durur... Kimse dokunamaz... Ejderha bu çiçeği bekler. İşi gücü budur. Ejderha yirmi dört saatte ancak bir kere uyur. Azıcık uyur... Derler ki bu çiçekte bir dünya var... Bu çiçeğe dokunabilene cennet kapıları açılır, her dilediğine erebilir... Bu çiçeğe dokunan bütün dertlerden yunur arınır... Bu çiçeğe dokunan hayat kazanır... Bir rivayet ederler ki, bu çiçekten tadan ölmezliğe erer... Bu çiçek yıllardır, asırlardır bilinir. Bu çiçeğe dokunmak, tatmak için nice kimseler hayatlarını ver-

mişlerdir. Erişememişlerdir. Bu çiçek için Lokman Hekim de gücünü sınamıştır. Erişmiş mi, erişmemiş mi belli değil. Bu koskocaman çiçek kapanır da. Yağmurlu günlerde büzülür. Tortop olur. Yüzyılda bir tomurcuklanır. Tomurcuğu usul usul aralanır. Gün gördükçe, ışığı emer aralanır...

Erciyeşten gelen sular şifalıdır. Hele bu çiçeğin yanından gelen sular daha şifalıdır.

Bu ejderi öldürmeli. Herkes aynı düşüncededir. Yıllar yılı bir hünerli yiğit çıkıp da şu ejderi öldüremedi.

Çiçeğin ölmezliği var. Yine rivayet ederler ki, bir gün gelecek bu şanlı ejder gözünü kapayacak. Yaşı uzun. Ettiği çok. Hayat çiçeği cümle insanlar için sersebii olacak. Yine rivayet ederler ki, bu ejderi öldürüp, çiçeği kurtaracaklar. Kurtaracak erler bozkırın yalnızlığından, düzlüğünden, ıpıssızlığından, yerden biter gibi çıkacaklar. Baharda ot biter gibi. Su fışkırır gibi.

Bu efsaneyi bilenler, ona inananlar bozkırdan çıkacak erleri bekliyorlar. Soylar soylara, kuşaklar kuşaklara aktarıyor bu bekleyişi. Umudu. Diyorlar ki, bir huruç olacak bozkırdan. Bir gün, çiçeğe mutlak kavuşulacaktır.

Ejder renk renktir. Renkleri dalga dalgadır. Çiçek efsanesi bizim öğretmenleri unutturdu. Derken Ürgübe geldik.

DELİLER DAMI

Öğle sonuydu, Ürgüp bembeyazdı ilk görüşte. Bulut gibiydi. Evler sarı, boz, yeşilimsi büyük bir kaya parçasına yapıştırılmış gibiydi. Hani seksen katlı apartımanlar var ya, Ürgüp onlardan birine benziyordu. Kocaman bir Ürgüp üstüste yapılmış, kat kat çıkılmış dev bir apartımandı. Sonra başka bir hal göze çarpıyordu: Ürgübün evlerini dik, kesilmiş gibi dik kayalığa zincirlerle bağlamışlardı sanki. Ürgübün tepesinde iki büyük kaya asılı. Kayalar düştü düşecek. Adama korku veriyordu.

Mustafa dedi ki:

«Şu kaya birkaç yıl önce koptu. Evleri yıktı. Büyük tehlike, her an kopabilir. Eskiden, duyduğuma göre zincirlerle bağlamışlarmış bu kayayı. Kocaman zincirlerle.»

Yine bağlasınlar. Adamın içine emniyet gelir. Korkmaz Ürgüpte dolaşırken. Sonra hoş da olur: Zincirle bağlı kaya!

Diyarbakırın Kulp kazasının Şıkevt (Mağara) köyünde kayalıklarda yüzlerce kartal yuvası görmüştüm. Üst üste. Ürgüp şöyle bakarsan tıpkı onlar. Onlar karanlık deliklerdi. Bunlar sütbeyaz. Açık pencereleri bile beyaz.

Kayalığın birinin üstü düzlük. Düzlükte eski, çok eski Ürgüp emirlerinden birinin sarayının yıkıntısı varmış. Şimdi bir Ürgüplü oraya bembeyaz bir yapı kondurmuş. Saray gibi duruyor orada.

Öğle sonuydu. Acıkmıştık. Bir lokantaya girdik. Bu bembeyaz Ürgüpte bir karanlık var. Ortada bir karasinek bulutu dönüyor. Lokantada sinek göz açtırmıyordu. Aşağıya, kayalığın dibine, çarşıya bir çeşme yapmışlar. Sular akıyor. Yani Ürgüpün suyu da var. Peki bu kadar karasinek ne acep?

Yemek yiyorduk ki, öğretmen dediklerimiz gelip yanımıza bir masaya oturdular.

Mustafa:

«Sorayım mı?» dedi.

Ben çekindim. Öğretmen efsanemi bozmak istemiyordum. Ama Mustafa kendine güveniyordu.

Ben:

«Sorma,» demeye kalmadan, o döndü:

«Siz öğretmen misiniz?» diye sordu.

Onlar hiç hayret etmeden:

«Öğretmeniz,» dediler. «İkimiz de Lüleburgazda resim öğretmeniyiz.»

Mustafa bana zaferle baktı. İkimiz de öğretmenler kadar bahtiyar olduk.

Mustafa:

«Sen içmezsin ya, şimdi bunun üstüne içilmez mi?» dedi.

«Körkütük olunur,» dedim.

Mustafa:

«Burada bir meyhane vardı eskiden... Çok tatlı. Adı neydi biliyor musun? Adını duysan sarhoş olursun...»

«Söyle adını da içmeden sarhoş olalım. Böylesi daha iyi.»

«İçmeye söz verirsen...»

«Söyle. Verdik gitti...»

«Deliler Damı.»

«Deliler Damı mı? İyi...»

Asırlardan beri şarabın, üzümün en güzeli çıkan memleketin meyhanesinin adı, başka bir ad da olamazdı ya...

Varalım görelim şu deliler damını dedik. Vardık, sorduk ki «Deliler Damı» kapatılmış. Mustafa üzüldü. Muradı içinde kaldı fıkaranın.

Ürgüpte üzümün çeşidi var. Kütür kütürü var. Başparmak büyüklüğünde olanları, kehrübar renklisi, ballısı var. Son yıllarda Ürgüpe bir şarap fabrikası yaptırmış hükümet. İyi akıl. Ama hocalar durur mu? Bu şarap fabrikası Ürgüpün felaketi olacak, demişler. Gökten ateş yağacak başınıza, demişler. Müslüman memleketinde şarap fabrikası ne ola ki, demişler. Demişler oğlu demişler. Orta Anadolu halkı başka yerlerin halkına benzemez. Aldırmamışlar hocaların lafına, işin belasına bakın ki, şarap fabrikasının kurulduğu ilk yıl mahsul iyi olmamış. Hocalar düşmüşler ortalığa: Demedik mi? Daha daha neler gelecek başınıza! Kim şarap fabrikasına üzüm verirse, içenin günahının iki misli onun boynuna yüklenir. Birçoğu korkup üzüm vermemiş birkaç yıl. Şimdi Ürgüp halkı fabrikayı yaptırana da, yapana da, işletene de dua ediyor...

«Deliler Damı» neden kapalı? Buna aklım ermedi. Adam adının hatırı için olsun açık tutardı.

Ürgüpte bir lokantanın, bir otelin adı «Turistik.» Fa-

kat isim ile müsemma arasındaki alakayı siz tayin edin.. Madem turistiğe bu kadar meraklılar, Delller Damını güvercinlikler gibi, aynı mimari üzere bezesinler, görsünler turistik ne demekmiş! Kırmızımsı toprak var ya, işte onunla.

Göremelere gideceğiz. Göreme Ürgüpe yedi kilometre kadar. Ürgüp çukurda kavruluyor. Yamaçtaki beyaz evler başka. Ben çukurundan, çarşısından konuşuyorum. Bir ağırlık, sinekli bir uyku çöküyor insanın üstüne. Sıcak da Çukurovadan beter. Bereket Göremeye gidecek cipler var. Bir cip tuttuk. Düştük Göreme yoluna.

Yolu da bir başka buranın. Ürgüpten az çıkınca, çukurdan yükseklere, bir yaylamsı yere varıyorsunuz. Yol ne toprak, ne asfalt, ne de döşeli yol... Kayaları, daha doğrusu arazinin yumuşak taşlarını kesip bir yol açmışlar. Peynir gibi kesilmiş iki taş duvar arasından ilerledik bir zaman. Sonra bir köye geldik. O köyden sonradır ki peri bacaları başladı. Dünya başkalaştı. Biz kendi dünyamızdan, bildiğimiz taştan topraktan koptuk. Gökyüzü başkalaştı. Bağlar, ağaçlar başkalaştı. Bağların beyaz, ufalmış gibi duran topraktan bir yeşilliği var, fışkırmış gibi... Beyazlıktan, dumanlanarak, terü taze, su gibi, yapışmış bir yeşillik tütüyor. Bu kurakta, bu yangında bu çölümsü belalı dünyada bu serlliş, bu yeşillik bir büyü gibi.

Ben toprağa, dünyaya dalmışım. Bağların, ağaçların yeşiline dalmışım. Dünyamı yitirdiğim yüzümden belli olmuş ki, Mustafa kolumu dürttü.

«Daha kaybetme kendini, burada başlarsa sarhoşluk sonra kendini bulamazsın. Sana bir şey deyim mi, buralarda yum gözünü Göremeye kadar, varınca Göremeye ben sana haber veririm, gözünü açarsın... Birdenbire gördüğün, ya da getirilip atıldığın bu acayip dünya içinde, ayakta kalabilecek dermanı dizlerinde bulabilirsen bana da Mustafa demesinler. Ben buraları bilirim. Çok geldim. Her seferinde de kendimi bir hoş olmuş bul-

dum. Bir acayip dünyada buldum. Sonra düşündüm ki alışa alışa değil de birdenbire düşseydim, burada, bir şafak vakti burada gözlerimi açsaydım, ne yapardım? Sen yum gözlerini. Daha iyi olur.»

«Boş ver Mustafa,» dedim. «Sindire sindire bir yeni dünyaya girmek daha iyi. Şimdi periler dünyası buradan başladı mı?»

«Başladı...»

«Gerisini bana bırak. Üstesinden gelirim. Şaşmamı mı istiyorsun? Bir şey karşısında vurulmamı mı? Bende şimdiden başladı zaten... Neredeyse peri taifesi yolumuzu kesiverecek...»

Gün ortasındayız. Güneş batıya doğru yıkılmış. Sıcak var. Dünya öyle değişti ki birden, kendimi bir geceyarısında buldum. Bu güneş değil de ay. Bu ışıklar ayışığı.

Mustafa:

«Bakma etrafa hiç olmazsa, o kadar çok bakma Göremeye kadar,» diyor boyuna... «Bir renkler dünyası açılacak gözlerinin önünde... Bir peri bacaları ormanına düşeceksin... Bir peri bacaları denizini göreceksin. Yum gözlerini.»

Bu gördüklerim de bana yeterdi. Gözlerimi yummadım.

KAYADAN KALE OYMUŞLAR

Ortahisar köyü... Peri bacaları ormanın ortasında.

Bozkır bomboştur. Kıraçtır. Tuzludur. Tuz parçaları yaz sıcağında ışıldar. Uçsuz bucaksız, yapayalnız, düz uzar gider. Yanığa çalar. Çok zaman büyük bir yalım geçmiş sanırsın bu toprağın üstünden. Sarımşı. Ta uzakta, ötelerde, belki de göremeyeceğin kadar uzakta bir gökyüzü vardır. Bomboz. Bu büyük yalnızlıkta insanlar, hayvanlar, çok çok da bulunmazlar ya, karınca gibidirler. Yanında da olsa bir küçücük kara nokta gibi kalırlar.

İşte bu yalnızlıktan, bu uçsuz bucaksız topraktan al karınca gibi, nokta gibi insanı, götür Ortahisar kalesinin dibine koy... Gözünü açınca karşısında Ortahisarın kırk pencereli yekpare kayadan oyulmuş kalesini görsün. Bir şafak vakti bıraksan daha iyi olur. Alacakaranlıkta da olur. Şaşırmazsa, bir zaman lalü ebkem kalmazsa, bana da adam demesinler.

İşte ben öyle oldum. Dondum kaldım. Bir şeyler uçuşmağa başladı bir yerlerden. Kalenin burçlarından kanat sesleri geldi. Bembeyaz... Alacakaranlık silindi. Köy silindi. Bir ben kaldım, bir de kale. De pay edin kozunuzu, dediler sanki.

Köylüler aldı dört bir yanımızı, iyi, akıllı köylüler. Efsane köylüleri.

Köyü görür görmez, peri bacaları ormanına girerken, Mustafaya demiştim ki:

«Mustafa, ben burada yapacağımı biliyorum. İnsanlar bu diyarda gece gündüz efsane yaratırlar. Bu köyden, peri bacaları ormanının dolaylarındaki öteki köylerden yüzlerce peri efsanesi derleyeceğim.»

Mustafa demişti:

«Bu köyler senin bildiğin köyler değil, hepsi okur yazar. Osmanlıdan beri bu köyde okul var... Öyle efsaneye mefsaneye inanacağı zor bulursun.»

Ben biliyordum ki, efsane öyle okumuşluğa falan bakmaz. Efsane insanoğlunun içindedir. Ölüm gibi, ayrılık gibi, korku gibi temellidir insanda. İnsanoğlu yaratıcıdır. Sıkışınca taşı un eder, kayaları deler, toprağın altını üstüne getirir, en umulmaz yerden kendine bir dost çıkarır. Yani insanoğlu, yaratmadan edemez. Bulunduğu bölgeye, durumlara bağlıdır yaratmasının patlak vermesi... Göçebenin kilimi, nakışı, yerlinin taşı, yapısı, heykeli, resmi. Bunlarla birlikte destanı, türküsü, masalı, efsanesi... İnsanoğlu yaratır oğlu yaratır... Bunun çaresi yok. Ötesi yok. Getir buraya doldur dünyanın en katı insanlarını, fizikçilerini, kimyagerlerini, atomcularını, maddeyi oyuncak gibi kullananlarını. Getir şu Ortahisar ka-

lesinin karşısına dik, salıver şu peri bacaları ormanının ortasına, bir yıla kalmadan sana, inanmasalar da, bir şiir döktürsünler, parmağın ağzında kalsın... Bir dünya kursunlar, efsane dünyası gör.

Ortahisarın çok güzel bir oteli var. Bu otelin bir eşi Türkiyenin hiçbir kasabasında yok. Tertemiz. Modern. İçinde akar suyu. Turistik mi? Al sana turistik! Turist mi gelir, zenginler mi, milyarderler mi gelir, rahat ederler. Otelin bakıcısı Hikmet Hanım bir İstanbul hanımı. Eski İstanbuldan. İnanmayanlar, gitsinler Ortahisar köyünün otelini görsünler de beni yalancı çıkarsınlar. Ya da bana hayır dua etsinler.

Gazeteciyiz dedik. Kendimizi tanıttık. Köylüler başıma toplandı otelde. Ben sabırsızım. Şu Mustafaya bu topraklarda efsane yaratılır mı yaratılmaz mı ilk ağızda göstereyim dedim. Eski folklorculuk tecrübem, güvenim de var ya kendime. Şöyle bir yokladım.

«Efendi,» dediler, «burada efsaneye mefsaneye inanacak ahmak kalmadı şimdi. Periye cine inanacak cahil kalmadı. Arama,» dediler.

Mustafa demedim mi dercesine bana baktı.

Ben hata ettim... Biliyorum, bu işe böyle girilmez. Köylünün ağzından laf böyle alınmaz. Ben, duygularıma kapılarak, ölçüp biçmeden bodoslamadan girmişim.

Geveledim:

«Demem o ki,» dedim, «eskiden falan kalmış, atadan, dededen kalmış... Birinin başından geçmiş... Perilerin düğünlerine uğramış... Hem buraya neden peri bacaları demişler? Bunun bir sebebi?»

Köylülerin hemen hepsi adam mı kandırıyorsun der gibi yüzüme baktı...

«Yani buna dair... masal... Mademki peri bacaları demişler. Perilerle bir ilişiği olacak... Olması gerek...»

«Burada peri meri yok. Ne düğünü var, ne sarayı... O, düzmece masallarda.»

«Peki bunları, bu görülmedik dünyayı kim yapmış?»

Ben böyle sorunca, bir köylü lafa başladı. Biraz gü-

vençsiz, biraz alay ettiğimi sanarak, başladı jeolojiden söz etmeğe... Erciyeş bir yanardağdı, dedi, ondan çıkan lavlar... Sonra yağmur, yel, bu yumuşak kayalıkları...

Böyle tam yarım saat bir söylev çekti. Göremelerin tarihini anlattı, devrini bir bir söyledi. Miladdan önce, Miladdan sonra, dedi...

Bir ara Mustafa kulağıma eğildi:

«Aldın mı efsaneyi?» dedi.

Mustafaya yenilgime kızdım.

«Siz,» dedim, «bana konuşkan seksenlik yerli bir hanım bulamaz mısınız? Köyünüze yazı yazmağa geldik!»

«Buluruz,» dediler. «Ama o da efsaneye inanmaz. Bulamazsın. Hocayı da getiririz. O da bilmez.»

Canım sıkıldı:

«Şurdan Sarıza, Afşar ellerine bir açılırım, iki gün sonra size yüz tane peri bacaları efsanesiyle gelirim...»

«Onlar göçebe,» dediler, «onlar perîye cine inanır. Göçebe daha onlar...»

Umudum azıcık kırılmadı değil. Öyle kesin konuşuyorlar ki... Böyle bir toprak parçasının efsanesi olmasın!

«Sarızdan, Afşardan buraya gelirler mi?» diye sordum.

«Arada sırada gelen giden olur. Hele eskiden çok gelirlerdi.»

Tamam. Görsünler türküyü, efsaneyi. Afşarlılar peri bacalarının her taşı için bir efsane yaratmamışsa bana da yuf olsun.

Ayışığı vardı. Dışardaydık. Otelden az uzakta, göğe doğru yükselmiş, bir minareden daha uzun, geniş, pencereli bir kaya parçası görünüyordu.

«Bu ne?» dedim.

«Bu da Sak kalesi. Adı öyle.»

Bir yaşlı başladı anlatmağa:

«Bu kale çok çok eskiden kalmıştır. Zaman belli değil. Ortahisar kalesiyle bu kale alttan bir tünelle birle-

şir. Eskiden kaleler muhasara edilince bir kaleden bir kaleye bu tünelden gidilirmiş. Çok geniş bir tünel. Gidelim dedik bir zaman, ancak yarı yola kadar varabildik. Tünelin ortası yıkılmış. Gidemedik, geri döndük... Bu Sak kalesi de yekpare kayadır. Tepeye yine kayadan oyulmuş merdivenlerle çıkılır. Tepeye doğru geniş bir odası vardır. Sabahleyin sizi götürelim de görün.»

Sabahleyin götürdüler gördüm. Çıkması bir bela. Bu ağır bedenle bir yuvarlanırsan aşağı, bin parça olursun. Önce Mehmet Bey çıktı. Sonra ben, sonra da Mustafa... Yıllar dış merdivenleri aşındırmış. İç merdivenler öyle duruyor. Minare merdivenleri gibi döne döne çıkıyor. Kayayı böyle oysunlar! Akıl almıyor. O kadar yumuşak da değil taşı... Dedikleri tünel de karanlık... Yerin altına doğru kayıp gidiyor. Bu kale de peri padişahının sarayı değilse, ben de hiçbir şey bilmem. Bu kale üstünden yürümeli. Belki bir efsaneye rastlarız. Çocuklar gelir bunun hakkından.

Kaleden bir koyağa indik. Bağlıklı, bahçelikli. Koyağın sözünü sonra edeceğim. Çocuklar maden suyuna gelmişlerdi. Onar yaşında üç tane çocuktular. Mustafayla öteki arkadaş su içip uzaklaştılar. Bir dutun altında beni beklemeğe başladılar.

Ben çocukların maşrapalarıyla bir su daha içtim. Okula gidip gitmediklerini sordum. Gittiklerini söylediler.

Birden:

«Siz biliyor musunuz, Sak kalesine çıktım. Hem de tepesine kadar çıktım. Şimdi oradan geliyoruz.»

«Ahmet emmiyle mi çıktınız?» diye sordular.

«Ahmet emmiyle...»

«O iyi çıkar,» dediler.

«Siz hiç çıktınız mı?»

«Tabii,» dediler, «biz her zaman çıkarız.»

«Korkmaz mısınız? Orası peri padişahının sarayıymış. Öyle söylediler bana. Perilerden korkmaz mısınız?»

«Peri padişahının sarayı değil orası. Kale,» dedi biri.

Başka biri, bu sarışın bir çocuktu, mavi gözlüydü:

«Amca,» dedi, «geceleri elleri ışıklı adamlar dolaşır o kalede. Biz de zaten gece çıkamayız. Gündüz orada hiç mi hiç kimse olmaz.»

«Peki kimmiş o elleri ışıklı adamlar? Adam mı, peri mi?»

Çocuk:

«Adamın ne işi var orada gece vakti? Çok çok adam, ışıklı adam varmış geceleri... Dolaşır dururlarmış sabaha kadar. Sessiz dolaşırlarmış. Çıt çıkarmazlarmış. Ebem görmüş...»

Mustafaya geldim. İşi anlattım.

«Ucu söküldü Mustafa,» dedim. «Bekle efsaneyi gayri...»

Mustafa:

«Olamaz,» dedi. «Uyduruyorsun.»

Yanımızdakine sordum:

«Sen köyde kaleye ait böyle bir laf duydun mu?» dedim.

«Söylerler,» dedi... «Ama böyle söylemezler... Karanlık kavuşurken elleri ışıklı adamlar Damsı yanlarından gelir, kaleye girerlermiş... Ben böyle duydum.»

Bazı tarihçilere göre, bu kaleler Tunç Devrinden kalmaymış.

KIRK GÜN KIRK GECE

İkindiye doğru Mustafayla yola düşüp Göremeye geldik. Göremede peri bacaları ormanına düştük. Göreme büyücek bir koyakta. Biz doğu yanından geldik. Üstbaşa oturduk. Az ilerimizde, aşağılardan büyük bir orman başlıyor. Koyağın yamaçlarındaki peri bacalarının boyları kısarak. Ortalarına, koyağın dibine, çukura doğru bacaların boyları uzun, herbiri birer minare yüksek-

lığında... Yamaçlardaki bacaların boyları on beşle otuz metre arasında değişiyor, ortadakiler elli altmış metre arasında.

Bacalar ormanı alabildiğine uzuyor gibi. Buradan, bu oturduğumuz yerden bakınca bacalar ormanı hiç sonu yokmuş gibi görünüyor. Ormanda türlü şekiller. Kendini bir heykel ormanında sanırsın. Öylesine biçimler... Yürüyen, duran, hemen kalkıp koşacakmış gibi tetikte duran, uçmağa hazırlanan, at, insan, kuş, fil, türlü başlar, kuş başları, kartal kanatları, keşişler, sarıklı hocalar, doludizgin atlar... Saymakla bitmez... Halat çeken bir alay... Ata binmiş gelin... Gelin alayı... Bir büyü içinde kalıyor insan... Seyrederken bütün bunları, dünyayı unutuyorsun. Öteki, gerçek dünyayı, ağacı, kuşu, tarlası, evleri ile bıçak gibi kesip, o dünyada hiç yaşamamışın gibi, bu peri bacaları dünyasına kendini kapıp koyuveriyorsun... Belki asırlardır bu sarhoşluk içindesin. Dizlerinde derman kalmıyor hayretten. Başın dönüyor.

Bildiğimiz ormanın bir yeşili vardır. Ağaçların gövdeleri, yaprakları, dalları vardır. Suyu, pınarı, kokusu, çiçekleri vardır. O kadar. Peri bacaları ormanının türlü renkleri vardır. Ormana şöyle uzaktan, bizim bulunduğumuz yerden bakınca türlü türlü renk görüyorsun... Koyağın üstüne renkten, açık renklerden bir örtü örtülmüş sanki... Bir kısım açık yeşil. Bir pembenin üstüne konmuş. Açık, tatlı bir pembe. Ötede bir kısım açık mavi... Mavi mi değil mi belli değil. Öylesine açık. Düşte görünen bir mavi. Uçup gidecekmiş gibi bir mavi. Dokununca yok olacakmış gibi bir mavi... Yine öyle açık bir sarı... Kırmızımsı taşlar... Bir an geliyor, bu türlü renkler değişiyor, birbirine karıştırıyorsun. Renkler dedim ya, belki de renkler değil. Durup da hah şu renk diyemezsin. Belki yalan çıkarsın. Gözlerin seni kandırır. Renkleri anlatsan anlatsan şöyle anlatabilirsin: Buralardan durmadan, hani bulutların gölgesi geçer ya topraktan yaz günlerinde, geçip gider, işte renklerin de gölgesi durmadan gelip gidiyor. Tam böyle. En çok duran renk göl-

gesi, pembeye çalan bir gümüşi, pembeye çalan bir boz.

İşte böyle, renk babında buralar böyle... Renk gölgeleri saatten saate, güneşin ışığına, bulutun gelişine göre değişiyor. Daha önce de dedim ya, renk gölgeleri uçan biçimler üstüne bir düşüp bir kalkıyor. Renk gölgeleri oynaşıyor.

Şimdi yamaçlarda duran peri bacaları ormanından birini anlatmalıyım, bir tek peri bacasını anlatmalıyım. Belki daha iyi anlatırım. Bu peri bacalarından yürüyerek, bir orman yapabiliriz belki. Kafamızda...

Varalım bir peri bacasının karşısında, bir metre kadar ötesinde duralım. Önce tepeden başlayalım. Tepede bir şapka var. Düşmek üzeredir. Bir iki ot vardır bazan üstünde. Rengi çoğu zaman koyu kurşunidir. Peri bacasının başka yerlerinden daha sert görünüyor. Granit sertliğinde. Onun için olacak, yağmurlar, seller, önce tepeden yiyecekken, yiyememişler, şapka gibi başında kalmış. Sert.

Şapkadan sonra bir kuşak geliyor. Ha, biçimini söylemedim peri bacasının. Bir gaz hunisini al, ağzı aşağı yatır. Binlerce kere büyüt hunlyl, işte sana peri bacası. Başına şapka da oturtmayı unutma.

Şapkadan sonra kuşak geliyor demiştim. Bu kuşağın rengi açık pembedir. Yumuşak bir taştır. Taş da diyemeyiz belki, sert, volkanik topraktır. İkinci kuşağa gelince o, açık bir mavidir. Üçüncü kuşak kırmızıya çalar. Bu da kırmızı gölgesidir diyelim. Turuncu gelir sonra da. Turuncu bizim bildiğimiz turuncudur. Bir çizgi gibi durur kuşakta. Bir çizgi dedim de aklıma geldi: Kuşakları birbirinden ayıran çizgiler vardır. Renkleri çürümüş bal rengidir. Sonra, tabana doğru, en geniş yerin kuşağı beyazdır. Fildişi beyazıdır. Sonra yeşil otlarla biter sonuncu kuşak. Sonbaharda sarıdır.

Ağzı aşağı konulmuş huniler her zaman öyle düzgün değildir. Eğilmiş, bükülmüş, yana yatmış, türlü biçim almıştır her biri. Uzun sözün kısası her bir baca baş-

ka bir biçimdir. Hareket halindedir hepsi de... Uzun bir sefere çıkmışlar...

Bu türlü biçimlere, türlü hareketlere halk burada türlü efsaneler yaratmıştır. Maçandaki bacalar ormanının efsanesi şudur:

Zamanında buralar güzel bir ülkeymiş. Bereket fışkırırmış topraktan. Insanlar birbirlerini sayarlarmış, severlermiş. Fakiri fakir, zengini zengin değilmiş. Hırsızlık, katillik yokmuş. Üzümler ballı, buğdaylar tanellymiş. Bura halkının bir tek kaygısı varmış, o da ölümden... Bir kapalı ülkeymiş. O yüzden de kimler, kimsecikler, yani istilacılar uğramazmış. Bu yüzden de askerleri azmış. Askeri ne yapsınlar! Yıllardan bir yıl, günlerden bir gün bakmışlar ki, Maçandan beri yazıyı yabanı tutmuş bir ordu gelir. Yakıp yıkıp gelir. Asker yok karşı koyacak... Güzel ülkeleri yakılıp yıkılacak. Bütün halk, gözleri yaşlı, toplanmışlar bir tepeye, gelenleri seyrederlermiş... Ne gelir elden! Ölümlerden ölüm beğen... Korkudan titrer, vaveylaları gökyüzünü tutarken, bir bakmışlar ki önlerinden çekilip duran, az sonra ülkelerini darmadağın edecek ordu yerinden kımıldamaz. Aman bu nasıl iş? Gece olmuş ordu kımıldamamış, sabah olmuş gene öyle. Ertesi, daha ertesi gün ordu durup durur. Cesaret edip ordunun yanına varamamış kimse. En sonunda bir çoban değneğini havaya fırlatıp, «ölümse de ölüm. Ben varacağım duran ordunun yanına,» demiş. Koşarak inmiş koyağa. Varmış ki, bir de ne görsün, ordu tüm taşa kesmiş... Haber vermiş. Güzel ülkede toy düğün başlamış. Kırk gün kırk gece.

İşte şimdi Maçanda, bir ordu, peri bacalarına kesmiş bir ordu donmuş kalmış. Yum gözünü ordu hareket edecek gibi. Mızrakları ellerinde, silahları bellerinde saf saf olmuş bir ordu.

Sırası geldikçe şekillerin efsanesini söyleyeceğim. Şimdi biz Göremede peri bacalarının içine inellm. Görelim bakalım insanoğlu kayayı oyarak ne şekiller yapmış, ne hünerler göstermiş?

BACALARIN İÇİ

Bulunduğumuz yerden Mustafayla Göremenin koyağına indik. Bekçiyi bulduk. Altmış yaşlarında bir adam. On dokuz yıldır burada bekçilik yapıyormuş. Eski, kayaya oyulmuş evierden birini kendine ev yapmış. Bir defteri var, her gelene imzalatmış ve Göreme karşısında ne duyduklarını yazdırmış. Yazıları okuduk Mustafayla ilk önce... Durup Göremenin karşısında bayılanların, ayılanların hesabı yok. Gözyaşı dökenler bile var. Bu topraklar üstüne nutuklar, hem de miting nutukları gırla gidiyor. Adamlar kendilerini Göremede değil de, seçimde, seçim kürsüsünde sanmışlar. Şöyle edeceğiz, böyle yapacağız. Göreme bir cennet olacaktır. Göremeye dünya hayran kalacaktır.

Bekçi istemeyerek, önümüze düştü. Cansız. Gönülsüz. Elinde bir sürü anahtar var. Anladık ki hükümet buradaki yapılara kapı yaptırmış. Hem de demir kapı. Bekçinin evinden yukarılara çıktı. Kayalıkların dibine varınca bir an durduk. Durduğumuz yerden kayalıklar kesilmiş, düz, pencereli kapılı, yüz yüz elli metrelik bir uçurum. Böyle görünüyor.

Bekçi:

«Burası Elmaslı Kilise,» dedi. «Buradaki kiliselerin en ışıklısı...»

Bulunduğumuz yerden aşağı inmeye başladık. Dar, iki yanı kayalık bir yol. Yolun üstünü bir asma örtmüş. Üzümler daha koruk. Sarkıyor. Asmayı geçip bir kapıya geldik. Bu kapı sonradan açılmış. Belli. Kapı demir kapı. Bekçi açtı. İçeri girdik.

Hiç umulmadık bir şey. Birden bir renkler, resimler dünyasıyla karşılaştık. Renkler taze daha. Kiliseye girdik. Renkler öyle çiğ değil. Toprak rengi... Yani tabii. Kilimlerdeki kök boyanın renklerinden. Bu Elmalı Kilise aydınlık. Bekçinin söylediğine göre bütün bölgedeki en ışıklı kilişe bu Elmalı Kilise imiş. Fresklerin gözlerini oymuşlar, çok yerlerini kazımışlar ama, kalanlar daha pırıl

pınl. Daha dün boyanmış gibi... Boyaların solmamalarının sebebi buralarının rutubetsiz oluşuymuş. Dediklerine göre bu kayalıklarda hiç mi hiç rutubet olmazmış. Kayaların, toprağın yapısı öyleymiş. Coğrafyacılar, jeologlar böyle yazıyorlar. Bence boyanın da bir tesiri olsa gerek. Boyalar has boya bence. Kök boya, toprak boya.

Kilise bildiğimiz kiliseler gibi kubbeli. Ortada büyük bir kubbe, yanlarda küçük kubbeler. Kubbelerin birleştiği yerlerde Bizans stilinde sütunlar... Bu kilise kayadan oyulduğuna göre, kubbeleri kayalar tuttuğuna göre, sütunların ne gerekliği var? Görülüyor ki, bu sütunlar olmasa da, kayaya oyulmuş kubbeler, öyle ayakta kalacak. Mimar kayayı oysa da, öğrendiğinden, Bizans stilinden ayrılmak istememiş. Gereksiz de olsa sütunları dikmiş. Elmalı Kilisede sütunlardan birini yerinden koparmışlar. İnsana kubbe ha düştü ha düşecek hissi veriyor. Biliyoruz ki direklerin hiçbiri de olmasa kubbeler yine oldukları gibi kalacaklar.

Elmalı Kilise tepeden tırnağa resim; nakış... Bütün resimlere koyu mavi bir renk hakim. Resimler primitif devrin tam özelliğini taşıyor. Resimler hareketsiz. Sanatçı bütün gücünü yüzlerin, gözlerin anlamına harcamış gibi... Kubbelerde peygamberler, melekler, evliyalar var. Bunların ellerinde yazılı kağıtlar var.

Elmalı Kilise öteki kiliselere bakarak o kadar büyük değil ama, Göremedeki kiliselerin en neşelisi... Renkleri taze. Sevinçli. Bütün bu resimlerde, kilise olmasına rağmen, hiçbir mistik taraf yok. Duvarlarda da insanın hayatından bazı sahneler var. Sonra resim olmayan yerlerde nakışlar var. Koyu mavi üstüne beyaz... Nakışlar çok güzel. Kilim nakışları gibi.

Eskiden Elmalı Kiliseye aşağıdan, kapıdan giriliyormuş. Şimdi kapının bulunduğu yer uçurum. Oradan girmenin mümkünü yok, yıkılmış.

Ortahisarlıların anlattıklarına göre, Birinci Dünya Savaşına kadar resimlere hiç dokunulmamışmış. Öyle oldukları gibi, terü taze duruyorlarmış. Birinci Dünya Sa-

vaşında buralara sığınan asker kaçakları, aylarca, yıllarca burada kaldıklarından resimleri bozmuşlar. Nedense de hep gözleri oymuşlar. Gözleri oyulmamış pek az resim var.

Burada gözüme çok tuhaf bir şey çarptı: Duvarlardaki kadın resimlerine pek az dokunmuşlar. Örneğin yanyana iki figür var. Biri kadın biri erkek. Erkeği kazımışlar, kadın öyle duruyor.

Tarihçilerin dediklerine göre Elmalı Kilise Göremedeki en yeni kilisedir.

Elmalı Kiliseden çıktık. Yukarlara yürüyoruz. Elmalının üstü merdiven merdiven, oda oda, kilise kilise, üstüste oyulmuş. Kayalığın yamacının yüzü pencerelerden, kapılardan ibaret. Bir merdivenden çıktık... Epeyce yükseğe çıktık.

Bekçi:

«Burası mezarlık,» dedi.

Bir oda burası. Kapısı penceresi var. Yerde de kayaya oyulmuş, bir insan boyunda, dikdörtgen biçiminde mezarlar. Şimdi içi boş. Kemik bile yok. Çürümüş. Bütün kaya tepeye kadar mezarlar, odalar, küçük killselerle dolu.

Bir küçük kiliseye girdik. Burada resim yok. Oyulmuş. Direkli nakış. Nakışlı. Nakışları aynen kilim nakışları. Bir iki de figür var. Kuş figürleri, ağaç figürleri... Boyası turuncuya çalan bir kırmızı. Toprak boya. Sonradan aynı boyayı Ortahisarın evlerinde, güvercinliklerinde gördüm. Boya hala demek ki devam ediyor.

Yine tarihçiler diyorlar ki, bu nakışlı kiliseler sekizinci dokuzuncu asırdan kalmadır. Hıristiyanlığın İkonaklast devrinden kalmadır. Ikonaklastlar kendilerinden önceki resimleri parçalamışlar ve resme düşman olmuşlar. Resimli kiliseler dokuzuncu asırdan sonra yapılmamış... Yahut da o devirden sonra boyamışlar. Çünkü bazı kiliselerin resimlerinin altından yukarda anlattığım toprak boyalı nakışlar çıkıyor.

Göremede üç esaslı kilise var. Bunlar birbirine yakın: Karanlık Kilise, Tokalı Kilise. Karanlık Kilisede de İsanın hayatına ait resimler çok ve güzel. Bütün dünya resminin müşterek konularından biri olan «Son Ziyafet» görülmeğe değer.

Karanlık Kilisede mum yakıp öyle seyrettik resimleri.

Sonra oradan Tokalı Kiliseye indik. Tokalı Kilisenin giriş kısmı yıkılmış. Göremedeki en büyük kilise bu. Meydan kilisesi diyorlar. Burada da gözleri oyulmuş yüzlerce resim. Tokalı Kilisenin ustası başka usta. Resimler öteki kiliselerdekinden daha olgun. Burada da peygamberler, melekler, evliyalar var. Doğumundan ölümüne kadar İsanın safha safha hayatı var. Uçuşuna kadar. Bu bölgede ne kadar kilise gördümse hemen hemen bütün resimleri birbirine benziyor. Yalnız Tokalı Kilise bunun dışında... Burada fon açık mavi. Kubbeler, sütunlar, dua yerleriyle büyük Bizans kiliselerinin tıpkısı. Bence en yeni kilise bu olacak. Resimlerin olgunluğu bunu gösteriyor.

Her yerde, her kayanın burcunda bir kilise, bir oda... Amma da çok oda... Bir deyişe göre, bölgede 365, bir deyişe göre de 500 kilise varmış. Ben bir otuz kadarını gördüm. Evlerin sayısı üç dört bini geçiyor. On binden fazladır da diyenler var. Hiçbiri yalan değil. Say sayabildiğin kadar. İçinden çıkamazsın.

Buralarda ilk yaşayanlar, ilk insanlar olacak. Ev yapmak, kayayı oymak kolay. Mağara devri insanlarının ilk cemiyet kurdukları yer. Mağara devrinden kalma hiçbir eser yok, ama başka türlüsü de olamaz diyorlar. Tunç devrinden izler var. Sonra Bizanstan kaçan Kapadokya Greklerinin sığınma yeri. Hıristiyanlığın yayılmağa çalıştığı ilk yer.

İstilalara uğramış: Moğol, Selçuk, Bizans istilalarına... Birkaç kere dolmuş, birkaç kere boşalmış. Bundan bin yıl önce de tamamen boşalmış. Bin yıldan beri buraları perilere bırakılmış. Bir de kaçaklara... Göremenin

tarihine ait bilinen yalnız bu kadar. Araştırmalar yapıldıkça, daha birçok bilgiler elde edebileceğiz.

Hıristiyanlığın ilk devirlerinde keşişler tek tek bu yamaçlardaki odalarda yaşamışlar. Yiyecekleri üzüm ve güvercinmiş.

Tarihte, bu bölgede ne kadar insan yaşadığı da belli değil. Kimi diyor ki bir milyon. Kimi diyor ki birkaç milyon.

Bütün bölgede 500.000den fazla peri bacası olduğu söyleniyor. Birçoğunda da ev, kilise olduğuna göre, yukardaki söylediğim ev, kilise sayısı bana az geliyor... Daha çok olsa gerek.

Gün batarken, Göremeyi gezdikten sonra Mustafayla oradan ayrıldık. Göremenin üst başındaki düzlüğe çıktık. Gün batarken peri bacaları bir başka. Renkler bir değişmiş. Gün sırça sarayiara vuruyor gibi. Terkedilmiş, bir acayip şehir aşağılar. Işıklar kırılıyor. Pare pare dökülüyor. Renkler turuncuya kesiyor bir an, sonra birden kurşunileşiyor.

Bu terkedilmiş şehirden bir yalnızlık gelmeli, boşluğun, yalnızlığın, terkedilmişliğin acısını duymalıyız içimizde. Öyle olmuyor. Şehir bize canlı, doluymuş geliyor. Hayat var Göremede. Bir de sesler gelse... Korna sesleri, otomobil gürültüleri... Göreme modern bir şehir havasında olacak. Yine de öyle.

Mustafa dedi ki:

«Ben ne zaman buraya gelsem, başım döner, bir acayip olurum. Bir sarhoşluk, bir büyü alır beni...»

Ben de öyle oldum bu akşam vaktinde. Başka, taze bir büyü içindeyim. Başım dönüyor. Bir toprak ki... orada peri bacalarının saltanatı. Görünmezden adamlar çıkacak.

Güneş batarken bozkırda, peri bacalarının bir kısmı karanlığa, bir kısmı ala bulandı. Gün battı. İçimizde bir ürperme. Peri bacaları diyarında gün batınca, alacakaranlıkta uçsuz bucaksız bir harekettir başladı.

Ayrıldık.

Ortahisara gelişimizin ikinci günü, Ürgüp Tahrirat Katibi Mehmet beyle tanıştık. Mehmet bey Ortahisar köyünden. Köyünü seviyor. Pazardı. Mehmet beye usuldan efsaneler işini açtım. Şöyle bir düşündü. «Bilenler var,» dedi. Sonra, «Bugün vaktim var. Sizi ben gezdireyim,» dedi.

İlkin, daha önce anlattığım Sak kalesine çıktık. Sonra oradan Hallaç deresine gittik. Hallaç deresinde de kiliseler var. Evler var. Bizi çok büyük bir kiliseye götürdü. Kilise yalnız kubbeler ve direklerden ibaretti. Bir köşede de yarım kalmış bir İsa kabartması vardı.

Mehmet bey:

«Bu kilise tamamlanmamış. Yarım kalmış. Belki istiiaya uğramışlardır bitecekken. Olmamış. Bu yönlerde bundan büyük kilise de yok.»

Kilise aydınlık. Kilisenin üstündeki kayalık göğe ser çekmiş derler ya, öyle bir dağ.

Mehmet bey:

«Bu kilise nasıl oyulmuş biliyor musunuz?»

«Bilmiyorum,» dedim.

«Yani kapıdan mı, başka yerden mi başlamışlar oymağa?»

Ben ne bileyim. Mimar değilim. Hiç düşünmedim.

Mehmet bey anlattı:

«Bakın şu deliği görüyor musunuz? (Kubbeye yakın bir pencere gösterdi.) İşte o delikten girip, önce kubbeyi oymuşlar, sonra da direkleri, yukardan aşağıya doğru çıkarmışlardır. Aşağıdan yukarıya direkleri, kubbeyi çıkarmalarına imkan yok. Zor olur. Hem de şaşırır mimar. Biliyor musunuz, bu ne zor iştir! Taşları üstüste koyarak plana göre yapıyı yapmak kolay... Ama böyle oyarak olgun bir mimari ortaya çıkarmak büyük güç ister. Bence bu kiliseler dünya mimarisinin en enteresan yapılarıdır.»

Başka bir kiliseye götürdü bizi. Bu, o kadar büyük

olmamakla beraber, kubbeleri çok yüksekte. Direkleri kırmızı toprakla nakışlanmış. Haçları büyük, biçimli. Bu kilisede bir tablo var. Ama iyice kazımışlar. Zarif, ince, biblo gibi bir yapı.

Kiliseden çıktık. Kayaların altında biraz önceki kilise gibi olgun bir yapının saklandığını söyleselerdi daha önceden, mümkünü yok inanmazdım. Kilisede bir yarım saat kaldıktan sonra, dışarı çıkıp kayaya şöyle bir baktım, şaşırdım. Bu mükemmel yapı bu kayanın içinde mi?

Mehmet bey kayalığın doruğuna yakın yerleri, kayanın yüzünü gösterdi:

«Şu pencereleri, şu yüzlerce delikleri görüyor musunuz? İşte oralar odadır. Küçük kiliselerdir. Yalnız zamanla merdivenleri aşındığından çıkılamaz. Kapılarını kapayıp köylüler oralarını güvercinlik yapmışlardır.»

Mehmet beye:

«Belki de,» dedim, «kazılmamış, gözleri oyulmamış, hiç dokunulmamış, resimler vardır o kiliselerde. Çıkılmadığına göre.»

Mehmet bey:

«Çıkılmıştır. Bozulmuştur,» dedi.

Dedim ki:

«Hiç bozulmamışını bulamaz mıyız? Çok iyi olur.»

«Var,» dedi. «Tavşanlıda. Bir bağın içinde. Hiç dokunulmamış.»

«Nasıl kalmış o?»

«Bağın ortasında. Şahısların elinde. Onun için dokunulmamış.»

Görmek gerek.

Ayrıldık. Koca kaya bütün heybetiyle, içinde gizlediği güzel eserlerle arkamızda kaldı.

Hallaç deresi bu yönlerin en bereketli koyağı. Bağlar yeşil, bereketli. Ekinler bile, Orta Anadolu ekinleri gibi bir karış değil... Yüksek. Başaklar dolu dolu. Kayısılar, armutlar ballı, büyük...

Sonra Mehmet beyle Üzengi deresine indik. Orta-

hisara üç kilometre kadar. Üzengi deresi kırk, kırk beş kilometre boyunca uzanıyor. Bahçeler var. Söğütlük, yeşillik. Üzengi deresinde maden suları var.

Mehmet bey:

«Üzengi deresinde birçok biçimler göreceksiniz,» dedi. «Bölgenin hiçbir yerinde bu kadar güzelini, insan elinden çıkmış gibisini göremezsiniz.»

Gerçekten de öyle.

Ortahisarı çıkıp da Üzengi deresine yaklaşınca, birden karşımıza, karşıda, bir kayanın üstünde, koskocaman bir deve heykeli çıktı. Ikmış bir deve. Canlı gibi. Yaklaştıkça heykel büyüyor, taştan olduğu ortaya çıkıyor. En usta heykelci, otursa da bir deve heykeli yapmağa kalksa, yıllarca uğraşsa, yapsa yapsa ancak bu kadar güzelini, canlısını yapabilir. Belki yapamaz da.

Mehmet beye:

«Işte bunun bir efsanesi olacak,» dedim.

«Ne bildiniz?»

«Mümkünü yok. Olacak.»

«Var,» dedi.

«Biliyor musunuz?»

«Hem biliyorum, hem de anlatacak çok kimse var.»

Ak sakallı bir ihtiyarmış deveci. Sakalı uzun. Yıl kıtlık yılıymış. Deveci çok uzaklardan, bir yerlerden çocuklarına yiyecek getiriyormuş. Nereden almışso almış, denkleri çuvalları dolu doluymuş. Dereyi geçip, kayalığın üstüne varınca yolu, karşısına bir sürü aç, perişan çocuklar çıkmış, birer parça birer parça onlara vermiş yiyecekten... Sonra duyan gelmiş, duyan gelmiş, herkese vermiş. Bir de bakmış ki, ne denklerde, ne çuvallarda zırnık kadar bir şey kalmamış. Devesini oraya ıktırmış. Başlamış dövünmeye: «Çocuklarıma ne götüreyim, ne götüreyim? Çocuklarımın rızkını elaleme dağıttım. Taş olayım, taş olayım. Taş olayım daha iyi. Keşke taş olsam.» Gece çökmüş. Sabah olmuş. Oradan geçen köylüler bakmışlar ki, yolun üstbaşında, kayaların üstünde taş olmuş bir deve, yanıbaşında da taş olmuş bir ihti-

yar. O gün bugündür, deve, ihtiyar orada öyle durup dururmuş.

Üzengi deresi belki de Orta Anadolunun en çok güvercin bulunan yeri... Dere Ürgüpten başlıyor, Ortahisarı dolanıp aşağı, Nevşehire doğru gidiyor. Derenin iki kıyısı çoğu zaman yüz metre yüksekliğinde kayalarla çevrilir. Bu kayalarda binlerce, yüz binlerce göz göz delik. Kayalar merdiven merdiven... İşlenmiş. Nakışlanmış. Derenin içi ağaçlık. Yazın Ürgüplüler, Nevşehirliler buraya geliyorlar. Orta Anadolunun kıracında Üzengi deresinin yeşilliği bir cennet yeşilliği. Maden suları var adım başında. Yukarıda söylediğim göz göz delikler güvercinlerin yuvası. Yüksek, bembeyaz kayaların içini oda oda oyup yuva yapmışlar. Burada hemen hemen her köylünün bir güvercinliği var. Güvercinlerin sayısı belli değil... Milyonu geçkin diyorlar.

Mehmet bey:

«Bir güvercinlik, küçük bir servet demektir. Orta bir güvercinliğin fiyatı 3000-4000 lira arasındadır,» diyor. «Güvercin gübresi en makbul gübredir. Suni gübre tarlalara zararlı oluyor. Yakıyor toprağı. Halbuki güvercin gübresi toprağa can verir. Verimini birkaç misli yükseltir. Güvercin gübresi çok pahalı satılır. Mesela güvercinliğini satan adam, en fakir düşmüş adam sayılır burada...»

Üzengi deresinde silah atmak yasak. Köylüler güvercinliğe bekçi tutmuşlar.

Bizim Mustafa:

«Bir zamanlar burada bir el silah atmıştık. Yuvalardan havalanan güvercinler kapkara bir bulut gibi gökyüzünü tutmuştu.»

Üzengi deresinde de yüzlerce, binlerce peri bacası var. Buradaki peri bacaları güvercinlik. Herbir peri bacası bir arı kovanı gibi... Arı nasıl oğul verir, güvercinler de yuvalarından çıkarken öyle kalabalık. Oğul verir gibi üstüste.

Tarihte, ilk çağlarda, Kapadokya devrinde, Bizans

zamanında buraların halkının, çoğunlukla keşişlerin, yedikleri güvercin eti ve üzümden ibaretmiş. Şimdi de öyle gibi bir şey... Esas unsur gene güvercin eti ve gübresi, sonra üzüm... Son yıllarda güvercin etini yemek bir nevi yasak sayılmış aralarında.

GÖREMELERDE BİR ADAM

Ortahisar Belediyesi bizim önümüze Hacı Ahmet adındaki adamını kattı. Bir de gezdirme programı yapmış. Hacı Ahmet buralarını baca baca biliyor.

«Önce,» dedi, «köyün içinde bir kilise var. Ona gideceğiz. Amma kilisenin sahibi kadın evdeyse para almadan bizi içeriye sokmaz. Kapı yaptırmış. İleri geri söz söylerse kadın, kusura bakmayın. Yaşlıdır.»

«Nerden sahibi olmuş kilisenin?»

«Evinin yakınında. Korumuş da kiliseyi. Bu yönlerde en az tahribata uğramış kilise bu kadının kilisesidir.»

Kilise köyün ucunda, bir damın bitişiğinde. Vardık kimsecikler yok. Hacı Ahmet kapıyı açtı. İçeri girdik. Resimler pek az bozulmuş. Yaşasın kadın. Renkler taze taze... İsa, Meryem Ana, evliya, peygamber resimleri ilk tazelliklerinde... Kilise taze bir mavilik içinde gene. Nakışlar bugün vurulmuş gibi. Bembeyaz.

Sıcaktı. Mustafa, Hacı Ahmet üçümüz yola düştük sıcakta.

Hacı Ahmet:

«Buraya gelmişken Balkanı görmeden olmaz. Azıcık zor ama. Esas kiliseler, peri bacalarının şahı orada.»

Sıcaktı. Beyaz toprak yalımlanıyordu. Otlar sararıp, kavrulmuştu. Kadının kilisesinin serinliğinden Balkan deresine indik. Balkan deresi bağlık bahçelik. Sular var. Hem de bol bol. Ama dere kurumuş.

«Bu sular ne suyu Hacı Ahmet?» diye sordum.

«Beyim,» dedi, «bu sular, birikme sulardır.»

«Nasıl birikme?»

«Durun size göstereyim.»

Sustu. Bir kilometre kadar yürüdük. Bir çeşmenin başına geldik. Bir de susamışız ki... Çünkü çok sıcak... Ter kulunçlarımızdan fışkırmış. Ağzı aşağı yatıp doya doya suyu çektik. Çeşme bir kayanın dibinde. Kaya yüksek, heybetli.

Hacı Ahmet:

«Bakın,» dedi, «şurda bir tünel var. Kayalığa oyulmuş. Bu tünel çok uzundur. İşte bu tünele kayadan su sızar. Tünel dolar. Bir delikten de çeşmeye bu birikmiş su akar. İçilir, bahçe sulanır.»

Tünele baktım, kayanın altına yağmur suyuyla değil de damla damla kayadan sızarak süzülmüş bir sarnıç. Bu sebepten suyu tatlı. İçimli. Balkan deresinde böyle bir sürü sarnıç gördük. Biri bu sularla bağını suluyordu. Onu da gördük.

Gittikçe dik kayalar başlıyor. Kayalar dikleştikçe dikleşti. Güvercinlikler sarplarda çoğaldıkça çoğaldı. En sonunda kendimizi apartımanlar arasında, koskocaman, pırıl pırıl bir şehirde bulduk. Perilerin esas memleketi burada olsa gerek.

Sıcaktı. Derede azıcık serinlemiştik. Kayaların arasından bir keçi yolu bulduk, yukarlara tırmanmağa başladık. Bir on beş dakika yürüyünce Balkan dedikleri yere geldik. Beyaz, pembe peri bacalarının ormanı. Bacalar üstüste binmiş. Omuz omuza. Sonra her bir peri bacası bir minare boyu. Başlarında şapkaları yok. Düşmüş. Uzakta bir peri bacası görünüyor, yemyeşil... Az sonra baktım, peri bacası, ama aynı peri bacası, sarıya kesmiş. Periler göz açıp kapayıncaya kadar yeşili sarıya boyamışlar... Çok yukarılara tırmandık. Yine bir sürü kiliseler gördük. Gözleri oyulmuş resimler gördük. Toprak boyasından yapılmış. Sonra kabartma haçlar gördük. Bir kilisede bir hurma ağacı gördük ki, değme heykelci çıkaramaz böylesini... Adam bir kayaya varıyor, bu ıpıssız, insan ayağı değmemiş yerin içine bir kapıdan giriyor, birden karşısına canlanmış, gözleri oyulmuş resim-

ler, nakışlar çıkıyor. Renkler oynaşıyor... Bu ıssızlıkta, birden resimleri görünce insan şaşırmıyor. Başka yerde, başka bir kayalıkta, başka insan ayağı değmemiş ıssızlıkta görse bu güzelim resimleri, renkleri, yapıları insan allmallah küçük dilini yutar.

Buraya, bu peri bacalarının büyüsüne yakışıyor insanın karşısına bu birdenbire, bu yoktan çıkan resimler, yapılar.

Çıkması nisbeten kolay oldu ama, buralardan, bu sarp yerlerden sıcakta inmesi de var. Uçurumlardan ineceğiz. Düşüp parçalanmak da var. Sıcakta her saniye renk değiştiriyor koyak. Göremede anlattığım gibi... Renk dalgaları gelip gidiyor. Ama bu sıcakta, bütün renkler sıcağın içinde erimiş gibi. Elini daldırsan bir pembe, bir mavi, bir kurşuni, bir sarı eline bulaşacak gibi.

Çıpıldak tere battık ama, sürüne sürüne uçurumlardan indik. Perilerin boyadıkları resimler, oydukları yapılar bir düş sonrası gibi silindi gitti.

Dereye indik, bir söğüt gölgesine tatlı canımızı zor attık. Şimdi herbirimizin kafasında bir düş dünyası uçuşuyor. Şimdi oturup herbirimiz Balkan üstüne birer destan, birer efsane yaratabiliriz.

Efsane babında Ortahisardan yine eli boş dönmedim. Sak kalesinin efsanesini öğrenince yolunu buldum. Yeri, toprağı sorunca efsanesi de arkasından geliyor.

Hamus baba yaşlıydı. Sakalı uzundu. Seksenini geçkindi. Beli bükülmüş bir çınar ağacı gibiydi. Kaşları beyaz, püskül püskül, gözlerini örtüyordu. Ortahisarda işte bu Hamus babayı tanıdım. Gurbet görmüştü Hamus baba. Memiş hocayı, bunlara benzer birçok insanı tanıdım. Peri bacalarının efsanesi dillerinden su gibi aktı. Ve ben öğrendim öğreneceğimi.

Kavak, Avcılar, Maçan, Üçhisar, Ortahisar, Ürgüp, Avanos, İncesu, Nevşehir, Hasandağı yöreleri. Peri bacaları bu büyük alanda... Peri efsaneleri bu bölgenin malı.

İyice bilmiyorlar. Avcılarda mı geçmiş, Maçanda mı?

Bir adam varmış. Köyün en çalışkan adamıymış. Ağzını açıp da bir tek laf ettiği görülmezmiş. Bir toplantıya da geldiği yokmuş. Her zaman işinde gücündeymiş. En verimli bağ, en yüce, en büyük güvercinlik, en verimli tarla onunmuş. Bağı her zaman gübrell, toprağı un gibi, işlenmiş, temizlenmişmlş. Kış yaz bütün gün, gece gündüz toprağının içinde tek başına çalışırmış. Güçlü kuvvetllymiş. Her zaman terli, her zaman yüzü kızarmış habire bel beller, bağ budar, ekin biçer, güvercinlerini yemler, döğen sürermiş. Buğdayında bir tek taş, bir tek toz, bir tek ayrı tohum bulunmazmış. İri taneli, parlak, kıpkırmızıymış buğdayı... Arıları varmış yılda iki üç oğul veren. Bu adam hiçbir zaman tarlada karısını, çoluğunu çocuğunu çalıştırmamış. Severmiş toprağı, aşk ile, şevk ile severmiş. Köylüler şafaklayın tarialarına giderlerken, her şafak onu bağının içinde, tarlasının içinde, güvercinliğinin kayasında doğan güne karşı dikilmiş bulurlarmış. Yetmişini bulmuş, seksenini, doksanını bulmuş, beli bükülmüş, ak kaşları gözlerini örtmüş. Yine her şafak vakti gençliğindeki gibi tarlasındaymış, yine gençliğindeki gibi en verimli, en temiz bağ onunmuş, en balli armut, en güzl elma, en tatlı, aşılı kayısı onunmuş. Gençliğindeki gibi ilk ekinini o biçer, ilk döğenini o sürer, ilk tohumu ambarına o koyarmış. Eli ayağı tutmaz olmuş. Yine de aynı minval üzere işi devam etmiş... Bunun sebebi var... Dedik ya, insanların iyisi, hası, merhametlisi, yiğidi, dedikodusuzu, güzeliymiş. Elleri elierin en güzeli, büyüğüymüş. Nurluymuş diyor görenler. Elleri ışıklıymış.

Eli ayağı işe varmadığı, yaşlandığı günlerden bir günmüş. Akşam yine çalışmış. Ama eskisi gibi değil. Elleri titreyerek, beli ağrıyarak yatmış. Her gün şafaktan önce uyanırmış ya, yine uyanmış. Ekin yolacakmış. Şöyle bir doğrulayım da ekini yolayım demiş. Zorlanmış, ellerini toprağa dayamış, kalkmağa uğraşmış. Elleri bükülüvermiş. İhtiyarlamış, çökmüş gövdesini kaldıramamış. Uğraşmış. Akşamın yorgunluğu bedeninde zehir gibi çö-

reklenmiş kalmış. Bakmış ki fayda yok. Gözlerini dikili ekine dikmiş kalmış. Keder içinde. Ömründe ilk olarak candan ölümü istemiş. Tam bu arada, başını çevirince, Göreme yönünden birtakım insanların geldiğini görmüş. Adamların ardında bir parça aydınlık varmış. Onlar geldikçe aydınlık da geliyormuş. Gelmişler, tarlanın ortasında durmuşlar. Sonra eğilmişler, ekini yolmağa başlamışlar. Gün doğarken yolup bitirmişler. Yığıp harman etmişler. Günün ilk ışıkları Erciyeşin arkasından dökülürken çekilip gitmişler. Kaybolmuşlar. Adam şaşkın, orada kalıp kalmış. Gün doğunca tarladaki evine çekilmiş. Çıkmamış. İkinci şafak adamlar yine gelmişler, topladıklarını dövmüşler. Buğdayı ceç edip harmanın ortasına yığmışlar. Bizim ihtiyar bu sefer canlanmış. Köye gidip çuval getirmiş. Buğday yığınının yanına koymuş çuvalları. Üçüncü şafak gelip çuvalları doldurmuşlar. Gece de gelmişler köye, kapısının önüne kadar taşımışlar.

İhtiyar gencelmiş, çok yaşamış. Bağına bakmışlar, güvercinlerini çoğaltmışlar, yılda üç oğul veren arısı beş oğul vermiş. Velhasıl gençliği nasıl geçmişse, yaşlılığı da öyle geçmiş. Köylüler ihtiyarın sırrını bir ara çakmışlar, işi ona sormuşlar, ağzını açmamış, açıp da bir tek laf etmemiş. Ölünceye kadar da sırrını kimseye söylememiş.

IŞIK ÜSTÜNE

Buralarda perilerin epeyce hünerleri var. Sırasıyla hünerlerini sayıp dökeceğim. Uzun zaman kalabilseydim bu periler diyarında, daha çok güzel efsaneler derleyebilirdim. Bundan ötesi genç folklorcularımıza düşer. Gitsinler, bir toprak parçasından dolayı ne güzel efsaneler doğuyormuş görsünler, derlesinler. Göreme efsaneleri diye bir kitap, çalışılmış, işlenmiş bir kitap çok faydalı olur.

Önce kaç peri tarifesi var, onu görelim. Hocanın bana söylediği gibi yazıyorum:

1 — Leltahtil
2 — Kahtahtil
3 — Mehtahtil
4 — Fehtahtil
5 — Nehtahtil
6 — Lectahtil
7 — Lemukfencil.

Bu peri taifelerinin çoğu sünni, bir kısmı da gavur. Sünniler insanların, iyi insanların dostu. Yukarıda anlattığım çalışkan adama yaşlılığında yardım edenler sünni taifeden. Görünmezler. Dünyada en çok peri bu peri bacalarındaymış. Göremeyi, Maçanı yurt tutmuşlar. İnsanlarla yakın ilgileri varmış.

Geceleri Göremeye gidilmez. Neden? Çünkü, Göremenin bir peri bekçisi var. Bir pir-i ebedi. Gündüzleri ortadan kaybolur, elinde ışık, geceleri peri bacalarına seğirtirmiş. Göremeye yaklaşanı da vururmuş. Orada barınan asker kaçaklarına musallat olmuş.

Yukarıda yazdığım yedi peri taifesinin de işleri var. Her taife bir güne hükmediyor. Mesela Leltahtil taifesi pazar gününün hükümdarıdır. O gün peri padişahı Leltahtil taifesi arasından seçilir. Akşama kadar güne onlar hükmederler... Ondan sonra sırasıyla...

Bundan yıllar önceymiş. Gece karanlıkmış. Bir rüzgar esiyormuş. Köylüler bağdan dönüyorlarmış. Bir tanesi arkasına dönmüş ki ne görsün, bütün Balkanın, Göremenin, Maçanın, Üçhisarın üstü ışık içinde, binlerce ışık. Işıklar gidip geliyor, uzayıp kısalıyorlar, koşuyorlarmış.

Köylülerin bulundukları yer, Balkan deresinin üstündeki düzlükmüş. Dizlerinin bağı çözülmüş bu yıldız yıldız ışık yağmurunu görünce, oturuvermişler oraya... Gökten bir tuhaf ışık yağıyormuş. Sonra sesler gelmeğe başlamış. Üç yüz bin, beş yüz bin peri bacasının her birinin üstünde oynaşan bir top ışık... Donakalmışlar. Gözlerini almış ışık. Bir ara Balkandan yukarı binlerce ışı-

ğın kendilerine doğru çıkmağa başladığını görmüşler. Işık dört koldan geliyormuş üstlerine... Önlerinden beş yüz kişilik bir ışık kalabalığı geçmiş... Bunlar, ellerinde ışıklar, renk renk giyinmiş, aynen ışık gibi giyinmiş küçücük adamlarmış. Büzülmüş, korkularından yere yapışmış köylülere bakmamışlar bile. Görmezlikten gelmişler. Arkadan daha büyük bir topluluk gelmiş. Ellerinde daha büyük ışıklar... Önlerinde çalgıcılar... Birer hava çalıyorlarmış ki, dayanılmaz... İnsanın hemen kalkıp oynayası geliyormuş.

Bunlar, yere yapışmış köylülerin önüne gelince, biri demiş ki:

«Bakın, bakın burada insanoğulları var. Büyük düğünümüze, mademki padişahımızın oğlu evleniyor, insanoğullarını da davet edelim.»

Başka birisi:

«Ya içlerinde hoca varsa...»

Öteki:

«İçlerinde hoca olsaydı, şimdiye bize yapacağı kötülüğü yapmıştı. Demek ki yok. Götürelim.»

Köylüleri ortalarına almışlar, götürmüşler. İkramda bulunmuşlar. Sarayın bir ucu burada, bir ucu Erciyeşin eteğindeymiş. Sabaha kadar bir cümbüştür gitmiş. Davullar çalmışlar, oyunlar oynamışlar. O kadar ışık birikmiş ki saraya, güneş ışığından yüz defa, bin defa aydınlık olmuş ortalık. Peri kızı, yani gelin bir güneş ışığı ortasında çıkmış meydana... Gün ağarınca ortalıkta kalakalmışlar köylüler... Ne düğün, ne dernek kalmış ortada, sllinivermiş.

Köylülerin dediklerine göre, insanoğlunun düğünlerine benzemiyormuş. Halleri insanoğlunun hallerine benzemiyormuş. Orada herkes birbirini sayıyor, seviyormuş. Perilerin hepsi aynı biçimde güzel giyinlyorlarmış. İçlerinde, katili, hırsızı, hastası, sayrısı yokmuş. Büyüğü küçüğü, hükmedeni yokmuş. Padişahları bile, bütün periler gibi bir periymiş. Soyanı, soyguncusu yokmuş. Kulu, kul edeni yokmuş. Bizim dünyamızdaki cümle kötülük-

lerden haberleri bile yokmuş. Yalan yokmuş, yalan... Aşkmış, sevgiymiş...

Bir gece periler bütün iyi huylarını, insanoğullarının önüne serivermişler. Bir bir göstermişler. Demek istemişler ki, ey insanoğulları siz de böyle olabilseniz. Harp yokmuş. Adını bile bilmiyorlarmış harbin. Silahın. Kurşunun. Kan nasıl akar bilmiyorlarmış.

Buradaki efsanelerin çoğu ışık üstüne. Burada perilere tutulanlar önce ışığa tutuluyorlar.

Tam on beş yıldan beri ışık ardında koşan bir adam var. Adam uzun boylu. Ellilik var. Gelelim macerasına:

Tam bundan on beş yıl önce, bizimki tarladan dönüyormuş. Birden Göremenin üstünde bir ışık görmüş. Gece yarıyı geçiyormuş. Işık ona el etmiş... Bizimki de dönmüş ışığa doğru koşmağa başlamış. Varmış ışığın yanına, ne görsün, ışık yerinde yok. Geri dönmüş, ne görsün, ışık geldiği yerde. Oraya koşmuş. Sabaha kadar ışık gitmiş, o gitmiş. Bir türlü ışığın yanına varamamış. Sabaha karşı yarı baygın, yorgun düşmüş bir peri bacasının yanına...

İşte o gün bugündür, tam on beş yıldır, her gece sabaha kadar ışığın ardından koşar dururmuş bizimki... Geceyarısı birden uyanır, dededen kalma kılıcı eline alır, «ışık, ışık,» diye fırlarmış dışarı... «Sana yapacağımı bilirim ışık. Seni tutarım ışık... Tutarım da köyün kalesine asarım ışık...»

Bir gece ışık ardında koşarken, ışık fırlamış bir uçurumun başına çıkmış. Uçurum minare gibi. Dik. Orada durup dururmuş. Bizimkisi de buna dayanamazmış. Uçuruma tırmanmağa başlamış. Dizleri, elleri kan içinde kalmış. Ama epey tırmanmış. Derken ayağı kayıp uçurumdan aşağı düşmüş. Kolu kırılmış. Bu arada ışık da gelmiş bir ağacın tepesine, karşısına konmuş. Ağaç aydınlık içinde kalmış. Bizimkisi kalkamazmış yerinden, kılıcını sallamış, «ah ışık, vah ışık, bir ellme geçersen ışık...»

On beş yıldır dağ, taş, kaya, ova, bozkır, peri baca-

sı demez ışık ardında... Işığın etmediği kalmamış adama... Daha koşuyor. Ölünceye kadar da koşacağa benziyor ışık ardında. Vakta ki, ışığı yakalayıp getirsin köyün kalesine taksın.

Bir saz şairi var o köylülerden. Adını yazmıyorum.

«Gencim. Sazım elimde. O köy senin, bu köy benim. O peri bacası senin, bu peri bacası benim. Gittiğim yerlerde saz çalıyorum. Dolanıyorum dağları, kırları. Her gittiğim yerde, arkamda bir ses. Bir ah çekme. Ses, seslerin tatlısı. Ah, ahların en yakını... Hayretler içindeyim. Bu ne ola ki? Kimseye söyleyemiyorum. Uykumda, düşümde, saz çalarken, çift sürerken, her nereye gitsem o ses... Bana noldu? Bu böyle iki yıl sürdü. Bir gün oturmuş, bir yaz günü, bir peri bacasının yanında saz çalıyorum. Kendimden geçmiştim ki, sağıma döndüm. Ses:

«Ey insanoğlu,» dedi. «Sensiz edemeyeceğim. Senin için yanıyorum. Beni kabul et. Sırrımı kimseciklere ifşa etme de sana kavuşayım.»

Dilim dolaşarak:

«Etmem,» dedim.

Ses kayboldu. Bekledim. Ne gelen giden, ne de bir görünen oldu. Kalkıp kaçayım dedim, kaçamadım. Gün battı. Gün batar batmaz başımı kaldırdım bir baktım ki, karşımda ayın on dördü gibi bir kız. Güzel mi güzel. Allah bir yaratmış. Bana bakıp durur. Uzun boylu. Saçları sırma gibi. Işıl ışıl.

Yanıma geldi oturdu. Aramizda bir sevda başladı. Yüreğime bir ateş düştü. Yandım kıza. Ben o perl bacasının yanına gittim. Peri bacasını kendime ev yaptım... Kızla evlendik. Çocuklarımız oldu. Biri kız biri erkek. Ben başka kadınla evlenemedim. Müsaade etmiyordu. «Sen insanoğlu, ben perl kızı,» diyordu. «Sevişenlere dağ dayanmaz.» Dediği doğruydu. Ben bir insanoğlunu sevseydim bu kadar sevemezdim.

Bir gün çift sürüyordum. Yorulmuştum. Bizim avrat dedi ki: «Ben süreyim çifti azıcık da.» «Sür,» dedim.

Sabanı eline verdim, ben çekildim tarlanın bir köşesine. Tarla yol üstüydü. Birkaç tanıdık köylü geçiyordu yoldan. Bana selam verdiler, sonra da öküzlere baktılar. Ağızları bir karış açık kaldı. Şaşırdılar. Biri:

«Bak,» dedi bana. «Öküzler insansız çift sürüyorlar. Bu nasıl iş? Saban arkasında insan yokken nasıl öyle dimdik duruyor da, düşmüyor? Öküzler öyle nasıl hattı sapmadan gidiyorlar?»

Anladım işi ama, iş işten geçmişti. Adam varmış sabanın kulpuna yapışmıştı. Koştum vardım. Bizim avrat ortalarda yok. Bir daha da görünmedi.»

1957

Süngerciler

Yüzü kırış kırıştı. Koyu yeşil gözleri, bembeyaz püskül püskül kaşlarının altında derinlerde kalmış, bir ışıldayıp bir kararıyordu. Gözlerindeki karaltı, gözlerindeki keder, en karanlık gecelerden daha koyuydu. Bu koyu karanlığın üstünden uzun bir zaman geçtikten sonra, bir kıvılcım gibi, bir ışık parıltısı hızla yanıp sönüyordu.

Belini yaşlı bir çama dayamıştı. Süt gibi beyaz sakalı titredi:

«Bak bana delikanlı,» dedi, «o kafirin lafını etme bana.»

Bu köy, Fesliyen yaylasındadır. Fesliyen yayiası Ege denizinde, Gökova körfezinin üstündedir. Gökova körfezi içerilere, toprağın karnına doğru keskin, ışıltılı mavi bir hançer gibi sokulur. Bodrumdan gündoğuya doğru yol alırken Fesliyen yaylası sola düşer. Sol yandaki dağlar, dağların yalçın kayaları uzun ve yeşil yeşil gözükür.

İbrahim Kaptanın oturduğu köy, yaylanın kuzeyinde, bir vadinin baş tarafındadır. On beş evliktir. Ve İbrahim Kaptan bu köyün yerlisi değildir. İşte ben sırf onu görmek, onunla konuşmak için sarp kayalardan, keçi yollarından aşarak buraya yaya geldim.

Buraları apayrı, yapayalnız, kendine göre bir dünyadır. Bu taşların arasında bir güncük kalan adam, aşağıda, uzaklarda başka bir dünyanın varlığını unutur. Gün batısında dünyanın en güzel mavisiyle çalkanan bir deniz mi var? Kimse hayal bile edemez. Ve deniz şu te-

penin ötesindedir. O tarafın esen rüzgarında deniz kokusu, deniz nemi bile yoktur.

Israr edip:

«Kaptan,» dedim, «neden bıraktın denizi de geldin bu in cin yok yere?»

Kaptanın grek burnu bembeyaz kesildi:

«Bre etme o cenabetin sözünü.»

«Kaptan,» dedim, «ben eski süngercilerle konuşmaya geldim. Senin için en iyi sünger avcısıdır, ama bıraktı, on yıldır ıssız bir kayada yaşıyor, diyorlar. Senin için türlü türlü şeyler söylediler.»

Kaptan oturduğu yerden kımıldamadan söylendi:

«Ben bilmem onları. Deniz yüzü görmüş değilim. Ben bu taşlı köyde doğdum. Bu taşlı köyde büyüdüm. Ben bilmem öyle laneti. Misafirsin, hoş geldin. Etme lafını o cenabetin.»

Baktım ki kaptanda iş yok. Yanından ayrıldım. Köyde köylülerle onun hakkında konuşuyorum. Kaptana, toprak adamları bir hoş bakıyorlar.

Beni köye kadar kaptanı görmeğe getiren sebep, onun başından geçen maceradır. Bana şöyle anlatmışlardı:

İbrahim Kaptan adalardanmış. Anasından düştü düşeli de denizdeymiş. Yani denizde doğup, denizde büyümüş. Ve bana dediler ki, bütün Akdenizde İbrahim Kaptan gibi bir kaptan yoktur. İbrahim Kaptan denizin adını «deli kısrak» koymuş. Bütün Akdenizi, Akdenizin dibini taş taş, karış karış bilirmiş. Daha Türkiyede, Bodrumda, Marmariste, Bozcaburunda sünger bilinmezken, o adaların en namlı dalgıcı, en namlı kaptanıymış. Adalılar yirmi beş kulaçtan aşağı inemezken, o, elli kulaca bana mısın demezmiş.

İbrahim Kaptanın denizi ne kadar sevdiğine dair bir misal getirdiler. Bu, bir insanın bir tablat parçasına aşkını en güzel söyler: İbrahim Kaptan evlendiğinde, vebali günahı söyleyenin boynuna, gerdeğe evde değil de, denizin ortasında, motorun içinde girmiş. Karısını, evlen-

dikten bir ay sonra, ancak eve getirebilmiş. Ve kadın bir ay sonra evinin yüzünü görmüş. Bundan sonra da kaptan bir aylık gelini evde bıraktığı gibi denize açılmış. Uzun sözün kısası, İbrahim Kaptan deniz, deniz İbrahim Kaptan demekmiş.

Deniz durgun ve güneş batıya doğru inliyor. Akdeniz tuzsu tuzsu kokuyor. Bir kayalıkta İbrahim Kaptanın arkadaşı dalgıçla konuşuyoruz. Denizlerin tek yaşlı dalgıcı. Dalgıç, elinin tersiyle kalın, düşük bıyıklarını sıvazladı. Deniz, küçük kayıkla oynuyordu.

«Git bul onu,» dedi. «İyi çocuktur. Denizi, yoktur onun kadar bilen.»

Sonra anlattı:

«Denizi onun kadar seven bir insana daha rastgelmedim. Nasıl oldu da ayrıldı denizden? Daha şaşarım. Denizden kaçan bir bunu bilirim, bir de Rodoslu Ali Kaptanı. Rodoslu Ali Kaptanınki başka hal... Bununki başka. Ali Kaptan bir gün bana geldi. Çok kızgındı. Yüzü de sapsarıydı. «Al,» dedi, «motorumu. İskelede bağlı.» Şaştım kaldım. Ne pazarlık etti, ne bir şey... İskeleye bile uğramadı. Bir daha da ömrü boyunca denize çıkmadı. Karada, toprakta çok çekti, ama bir daha denizin yüzüne bile bakmadı. Buna bizde deniz korkusu derler. Hastalık gibi bir şeydir. Bu hal çok insanlarda olur. İbrahim Kaptanınki başka, onunki yürekler acısı... Onun denize düşman olmağa hakkı var. Herkes şöyle böyle diyor ya, ben yerden göğe kadar hak veriyorum ona.

«Yaş gelmiş altmışa, bir tek çocuğu olmuş kaptanın. O da daha on yedisinde. Ama çocuk iyi bir dalgıç. Sünger mevsimi ayva çıkmışlar. Bu, ilk uzun gidişi çocuğun. Fakat kaptanı günler uzadıkça bir kederdir sarmış. Bir gündü, gördüm ufalmış, boyuna denize bakıyordu. Düşünüyordu suratı bir karış. Kurban bayramıdır. Süngerciler toptan seferden dönecekler. Kaptan yollara bakıyor. Karısını elinden tutmuş. Seren boylu yavrusunu bekliyor. O günkü hali hiç gözümün önünden gitmez. Gelen motorlara baktı baktı, sonra deli gibi yerin-

den fırladı. Karısıyla elele tutuşmuşlardı. Bütün motorları aradılar. Çocukları yoktu. Kaptanın ağzından çıt çıkmadı. Herkes bayram etti, bizim kaptan... Çocukla süngere giden arkadaşları anlattılar: Denize bir girdi miydi bir saat, iki saat çıkmak bilmiyormuş. En sonunda elli kulaçta vurulmuş. Çıkarmışlar, yarı ölü imiş. Kaptan buna inanmadı. Yıllarca karısıyla elele tutuşup, kıyıdan uzaklara, denizin ötesine baktı. İskeleye her motor gelişinde oğlunu sordu. Böyle yıllarca denize baktılar, baktılar. Bir gün baktık, kaptan ve karısı ortalarda yok.»

Köyde köylüler anlatıyorlar: Bir şafak vakti, iki ihtiyar elele tutuşmuşlar, önlerinde bir çobanla köye girdiler. Kaptana ne sorduksa hiç cevap vermedi. Yalnız bir aaah çekip: «Oğlumu deniz yedi,» diyordu.

Bir köylü:

«Deniz adamları yarı delidir. Onların emekleri kan emek. Onların hayatları ölümdür. Yüz metre denizin dibine gidiyorlar. Akıl mı bu? Ama geçim... Toprakları yok onların. Onların toprakları da denizdir,» diyordu.

Sonra İbrahim Kaptanı kastederek:

«Gördün mü akıllı adamı... Ömrünü deniz dibinde süngер peşinde geçirmiş, şimdi lafını bile ettirmiyor denizin. On yıldır bu köyde yönünü deniz tarafına bile dönmedi. Denizi görmemek için kasabaya bile gitmedi,» dedi.

O gece köylülerle hep kaptan üstüne konuştuk. Kaptanın köyde derdi günü topraktan söz açmakmış.

«Allah size toprak gibi bir nimet vermiş, siz onu cennet edin,» diye öğütler veriyormuş.

Köyden ayrılırken kaptana bir daha uğradım. Sırtını çama dayamış güneşleniyordu.

«Oğul,» dedi, «zahmet etmişsin, ben o lanetlemeyi unuttum bile. En iyisi toprak. Ayakların sağlam basar. Kalleş değildir. Ne var, ne yoksa toprakta. Bütün denizcilere söyleyin, toprak gibi güzeli yok. Deniz gibi oropu, kalleş değildir. En güzeli toprak.»

Akşamdan usul usul bir yağmur yağmıştı. Toprak kokusu, çam kokusuna karışıyordu.

«En rahatı, en tatlısı toprak.»

Kaptanın arkamdan söylediği söz bu oldu.

TOPRAKLA DENİZ

Aydın-Milas arası... Otobüste yanıma yaşlıca bir köylü düştü. Konuşmaya başladık. Tabii ilk olarak o sordu, ben söyledim. Söze, her Anadolulu gibi:

«Nerelisin, nereden gelip, nereye gidiyorsun?» sualiyle başladı.

Sünger avcılarına gittiğimi söyledim. Bana acıyarak baktı:

«Başka hiçbir iş bulamadın mı? Yazık değil mi gençliğine?» dedi.

Sözümü yanlış anladığını söyledim, süngercilere niçin gittiğimi anlattım.

«İyi yapıyorsun,» dedi. «Bunların çektikleri görülmeğe değer.»

«Ben,» dedim, «sünger avcılığı diye bir iş olduğunu İstanbulda duydum, meraklandım, kalktım geldim. Süngercilik hakkında hiçbir şey bilmiyorum. Bildiğim tek şey, metrelerce, denizin dibine daldıklarıdır.»

Köylü, çatlamış nasırlı elini denize doğru savurdu:

«Biz toprak adamlarıyız. Denizin yüzünü bile görmek istemeyiz. Bizler, köycek, şaşarız deniz adamlarına. Onların kazançları kan emek. Olmaz olsun öyle dirlik. Deniz adamları bir başka türlü, bir hoştur. Kazandıklarını tutmazlar. Verirler içkiye, verirler içkiye... Ben, onların içinde bir tek akıllı adam görmedim. Hepsi kaçık, hepsi deli.»

Arakmızdaki sırada ince, kavrulmuş kara yüzlü kupkuru bir adam var. Her hali bizi ilgiyle dinlediğini gösteriyor.

Ve köylü anlatmağa devam etti:

«Bunların yaptıkları delilikleri tımarhanedekiler, beş yaşındaki çocuklar bile yapmaz. Bunlarda hiç akıl olsa yüz metre denizin dibine, karanlık suya, kötü bir lastik boruya güvenir girerler mi? Daha ne delilikleri var bunların bir söylesem!»

«Peki, bu adamlar, bu işi sırf keyif için mi yaparlar? Geçim falan?»

«Keyif için yapıyorlar ya, ne sandınız? Toprak bizi nasıl geçindiriyor?»

«Keyif için ölüme ha?»

«Cümlesi denize sevda bağlamıştır. Atadan, dededen kalma bir laf vardır: Denize değen iflah olmaz bir daha, derler. Ölünceye kadar gider bu aşk... Akıl, sır ermez. Dalarlar denize, çıkarlar içerler... İşleri güçleri bu, dalarlar, içerler... Bakın efendi oğlum, bu adamları kurtarmak insanlık vazifesidir. Bir çare düşündüm, hükümet bunu nazarı dikkate almalıdır. Yani bütün süngercileri Bodrumdan, Marmaristen, Bozburundan toplayıp Orta Anadoluya sürmeli, onlara orada toprak vermelidir. Denize dönmemeleri için bir de kanun çıkarmalıdır. Yasak etmeli onlara denizi. Çünkü efendim, onlar kaçarlar denize. Yoksa buradaki insan nesli mahvolacak. Deniz yiyecek onları. Bakın size bir şey daha söyleyim, söyleyim de ibreti alem için yazın: Bu deliler çocukları üç yaşına gelince kollarından tuttukları gibi yallah denize savururlar. Çocukların hepsi balık gibi. Böyle çocuktan vatana, millete hayır gelir mi hiç?»

«Herkesin şu yeryüzünde bir türlü işi var. Sen topraktan, öteki denizden.»

Köylü kızdı:

«Evlat,» dedi, «onlarınki iş değil, oyun. Kocaman çocukların oyunu! Altı ay denizde çoluğundan çocuğundan uzak kal... Sonra çoğunun kazandıkları para... bir hiç... Açlıktan ölürler. Yani efendim nefesleri kokar. Çoluk çocukları çırılçıplaktır. Çoğu da denizde ölür. Karıları altı ay, onlar seferden dönünceye kadar denize bakıp beklerler. Elleri de boş dönerler, dönebilenler. Çünkü hep-

sini içmişlerdir. Başka çare yok. Bunların topunu Orta Anadoluya sürmeli. Bunlar, denizde ölürler, yine ayrılmazlar. İlle hükümet zoru.»

Arkadaki kuru adam yutkunuyor. Bir şeyler söyleyecek oluyor, söyleyemiyor. Daha doğrusu fırsat bulamıyor. Yaşlı köylü baktı ki kendisini yalnız ben değil, bütün otobüs dinliyor, bütün otobüse hitaba başladı. Deniz adamlarına çok kızgın.

«Bunlardan bir kaptan Memed Ali vardı. Bir yıl çok sünger çıkarmış. Denizden de usanmış. Bıraktı denizi, geldi bizim köyden toprak aldı. Bahçe yaptı, bağ yaptı. Hepimiz sevindik. Kaptan bu yaşında bile bir çalışıyordu ki, bir görsen maşallah derdin. Çocuklara, bebelere analar nasıl bakar, öyle bakıyordu ağaçlara. Bir yıl, iki yıl... Kaptan, delikanlılar gibi çalıştı. Bir şevk vardı kaptanda... Hepimiz imreniyorduk. Bir de kuvvetlenmiş, gençleşmişti ki sorma. Ona: Kaptan, işte toprak böyledir. Adamı gençleştirir, diyorduk. Doğrudur, hakkınız var, diyordu.

«Yalnız son yıllarda kaptanın karısını bir telaş aldı. Gelip bana yalvarıyordu. Bana gelmesine sebep de, kızımı kaptanın oğluna vermiştim. Ne bilirsin böyle yapacağını... Kadın, «Kaptan tekneyi satmadı. Geceleri hep tekneyi, denizi sayıklıyor. Başımıza bir iş açacak. Bir gece biri şu tekneyi yaksın. Kıyıda yarı çürümüş duruyor,» dedi. Aldırmadık. İnanmadık. Karının hakkı varmış. O tekne orada durdukça onun içindeki kurt da büyüdü. Gün günü zayıflamağa, bahçeye, tarlaya bakmamağa başladı. Bir gün baktık ki seninki tekneyi onartıyor. Sonra, boyuna önüne gelene küfretmeğe başladı. Evde kimseye rahat vermiyordu. Bir gün her şeyi satıverdi, gitti denize... Denizde öldü. İşte böyle deli bunlar. Mezarı bile yok... Balıklara yem oldu. Çoluk çocuğu, torunları, yani benim torunlarım sersefil şimdi. Toprakta kalsaydı ne iyi olurdu. Duramadı. Deniz çekti onu. İşte böyle hergele bunlar. Deniz oyununa kurban gittl.»

Köylü susunca, arkadaki kara kuru adam daha faz-

la dayanamayarak söze karıştı. Köylünün gevezeliği onu iyice doldurmuştu. Bıraksak iyi bir kavga edeceklerdi.

«Bana bak amca,» dedi, «ben dalgıcım. Hiçbir zaman oyun oynamadım. Keyfimden denize girmedim. Ekmek için. Başka iş bulamadım da ondan... Yalan söylüyorsun, keyif için ölüme gidilmez. Deniz çekti de, durmadı da toprakta... Palavra... Bir karış toprağım yok benim. Bin lira verseler, bir metre daimam yoksa... Ama çaresizlik.»

Yaşlı köylü söve söve Karova bucağında indi. Biz de dalgıçla ahbap olduk. Bir geceyarısı Bodruma girdik. Bana bundan yirmi yıl önce dalgıçlığa nasıl bir korkuyla başladığını anlattı. O da köylüye sövdü.

DENİZ ÇEKER

Gecenin hayli ilerlemiş bir saatinde Bodruma geldik. Bodrumun bembeyaz evleri üstüne ayışığı dökülüyordu ve evlerin aksi denize vuruyordu. Bodrum bir deniz kasabasıdır. Türkiyedeki hiçbir deniz kasabasına da benzemiyor. Bambaşka bir özelliği var. Ayışığı altında bir masal şehri gibi. Nefes almıyor. Durgun, bir göl kadar durgun denizin üstünden gümüş parıltılar kayıyor. Denizin üstünde yer yer bir top ışık uçuşup duruyor.

Bodrumda otel yok. Otobüste köylü ile çatışan dalgıç Ahmet bizi pansiyon gibi bir eve götürdü.

Sabahleyin bol bir güneşle gözümü açtım. Kış ortasında yaz! Bu Bodruma has bir özelliktir. Kasaba deniz, kasaba acı acı tuz kokuyordu. Tuzun genzimi yaktığını duydum.

Gece kaldığımız evde kapılar kilitsiz, pencereler açıktı. Evde de kimsecikler yoktu. Sabahleyin de kapılar ardına kadar açık kaldı, biz dışarı çıktık. Odada eşyalarımız var, çalmazlar mı? Bende merak ve korku. Sordum:

«Bu kasabada hırsızlık olmaz. Yıllardan beri de bir tek cinayet olmadı,» dediler.

Bodrumun insanları pek öyle uysal görünmüyorlar. Gürültüyle konuşan, alıngan, kavgacı, içen insanlar. Bodrum bambaşka bir yer, bir toprak. Insan burada denizden çıkmış balığa dönüyor. Bir bağıra bağıra, lafı karıştıra karıştıra konuşuyorlar ki. Ancak iki üç gün sonra konuşmalarından bir şeyler anlayabildim.

Bodrum başka yerdir, dedim. Türkiyede ekmeğini denizden çıkaran iki üç yerden biri, birincisidir: Marmaris, Bozburun, Bodrum. Buradaki insanların çoğu toprakla ilgisini kesmiştir. Deniz, toprağa hiçbir suretle insan vermiyor. Aksine alıyor. Topraktan koparıyor. Dalgıçlar arasında Konyalılar, Erzurumlular bile var. Yakın köylüler de dalgıçlık ediyorlar.

Dalgıç Ahmet de köylü. Babası da dalgıçmış. Bir akşam yanıma oturdu da, başından geçenleri bir bir anlattı. Konuşmasından öyle hissettim ki, bu Ahmedin yarısı toprakta, yarısı denizdedir.

«Aklıma şöyle geliyor: Üç aydır babam denizdeydi. Bir mektup almıştı anam çok uzaklardan. Babam iki aya kadar geleceklerini yazıyordu. Mektubu küçük bir limandan postaya atmıştı. Mektup sevinçliydi. Çok sünger çıkarmıştı babam. Mektuptan bir hafta sonra, babamı yarı ölü getirdiler. Vurgun yemiş. Bir tarafının eli ayağı hiç tutmuyordu. Babam vurgunu kırk beş kulaçta yemiş. Bir ay yatakta yattı. Sonra da öldü. Ölürken de anama vasiyeti şu oldu: «Oğlumu dalgıç yapma!» Ben anamla bir başıma kaldım. Tarlamız yok. Takımımız yok. Sersefil. İş yok, güç yok. Vasiyet masiyet para etmedi açlığa. Bir gün anama dedim ki: «Dalgıç olacağım. Başka çare yok. Alnıma yazılan gelir.» Ama denizden ödüm patlıyordu. Bir korku vardı içimde tarifsiz. Denizi, dalgıçları görünce hep babamın yataktaki hali geliyordu gözümün önüne. Ne gelirdi elden! Anam deniz lafı edilince deli oluyordu. Ben hem korkuyor, hem de denize çıkmak için anama yalvarıyordum. Anamın hali kötüydü. Çökmüştü.

Köy... Allahın belası kıraç tarla. Ekin vermez. Ekin verse bile benim tarlam yok. En sonunda ver elini deniz dedim.

«Babamın arkadaşı kaptana gittim, söyledim. Bu yıl süngere çıkacağım, dedim, avans ver! Avansı aldım. Sefer zamanı geldi, biz denize açıldık. Hatırlıyorum: Yağmurlu bir gündü. Denizin üstüne usuldan usuldan yağmur iniyordu. Bana, formayı nasıl giyeceğimi, başlığı nasıl takacağımı, havayı nasıl alıp vereceğimi günlerdir usta dalgıçlar tarif edip duruyorlardı. Dalgıç elbisesini giydirdiler. Ben tirtir titriyordum. Bir insan kaplanın ağzına, ateşin içine atılırken, yani bile bile ölüme giderken nasıl korkar, ben de öyle korkuyordum. İşte korkudan elim, ayağım tutmuyordu. Ya bir daha denizin dibinden geri çıkamazsam. O otobüsteki herif, serseri ne diyordu? Deniz çekermiş adamı... Yalan! Ne deniz çeker, ne bir şey. Ekmek çeker, ekmek... Tuttular atıverdiler beni... Kendimi, her şeyi unutmuştum. Bir türlü dibe gidemiyorum. Denizin yüzünde kalakaldım. Ne aşağı, ne yukarı. Korkumdan elimi bile kımıldatamıyorum. Bir zaman denizin yüzünde bir balık leşi gibi kaldıktan sonra çektiler. Arkadaşlar gülüyorlardı. Ben bitmiştim. Kendi kendime acımdan ölsem de denize girmem dedim. Borcum vardı kaptana. Ne yapmalıydım? Deniz yüzünde kaldığımdan bir hafta sonra, dalgıçları seyrede ede birazcık ısındım denize... Ve girdim. Nasıl oldu, ne yaptım, ben de bilmiyorum. Kendimi denizin dibinde buldum. Bir ay kadar sonra alışmıştım. Ben yirmi yıllık dalgıcım, her denize girişimde o ilk korkuya benzer bir korkuyu, yüreğimde bir sızıyı daima duydum. Her yıl seferden dönüşümde dalgıçlıktan ayrılmağa karar veririm, bir türlü ayrılamam. Başka iş yok. İki kere vurgun yedim. Bu iki kere ölüm demektir. Evlendim, iki oğlum var. Onlar hiçbir zaman dalgıç olmayacaklar.»

Ahmedin kuru yüzü terlemiş, hatları sertleşmiş, bıçak gibi olmuştu. Bir şey ifşa eder gibi eğilip kulağıma:

«Bey,» dedi, «şu lanet denizin bir de tiryakiliği var.

Denizin dibini bir görsen. Orası da kendine göre bir dünya... Bilen bilir. Tadına varan bilir. Güzel bir dünya. Hani insan bazan özlemiyor da değil!»

«Yani,» dedim, «otobüsteki köylü boşa söylememiş.»

«Ama ekmek, başta geliyor. Öteki sonradan...» dedi.

«Bu kadar güzel mi? Karanlık değil mi?»

«Yüzünden aydınlıktır. Bir gün denizin dibini anlatırım sana.»

Sonra gözleri yaşararak ilave etti:

«Birkaç dönümlük bir tarla alacak param olsa. Mandalina dikerdim bahçeye... İhtiyarlığımda medar olurdu. Yüzüne bile bakmazdım denizin.»

Birdenbire söylediğine pişman gibi oldu:

«Yok,» dedi, «canım çektiği zaman dalardım denize.»

Dalgıç Ahmedin gözlerinde ışıklı bir toprak parçasına hasretin kederi vardı.

SU ALTINDA YÜRÜMEK

«Hazır, bozulmamış makine var. Mevsim geçmekle beraber av yapabiliriz. Kokaçi Hüseyin de Gökova taraflarında çalışıyor.»

Güneyin en güneşli günlerinden birindeydi. Aralık ayıydı ama, insan terliyordu. Deniz durgundu. Denizde en küçük bir kırışık bile yoktu. Gökyüzü de apaçık, bulutsuz, pırıl pırıldı. Akdenizin ta ötesinden, güneyinden süt beyaz bir top bulut, denizden çıkarmışçasına yükseliyordu.

Cevri Kaptan:

«Hem kangava, hem dalgıçlı motor, hem de aynayla av yapabileceğiz.»

Bodrum iskelesinden dalgıçlar, Cevri Kaptan, Bodrumlu arkadaş Hüseyin Nayırla bir motora binip açıldık. Öyle güneş vardı ki, çok derin olmayan yerlerdeki deniz

dibi ayan beyan gözüküyordu. Deniz dibi yeşildi. Tek tük de balıklar geçiyordu.

Cevri Kaptan önce kangavayla avlanmamızı teklif etti. Kangava, ağla sünger avlamağa diyorlar. Büyük bir motor vardı. Bu motorda büyük ve kalın bir dingile takılmış karşılıklı bir tekerlek... Tekerleklerin arasına, dingil boyunca sağlam bir ağ gerilmiştir. Bu dingil, denizin dibine indiriliyor.

Gözüm denizin dibinde, altta dönen tekerlek... Motor üç dört mil üstüne yol alıyor. Bazan, derin yerlerde ne tekerlek, ne ağ gözüküyor. Kıyıda birkaç sefer, birer ikişer mil gidip döndük. Bir saat sonra ağ denizden çıkarıldı. Ağ, deniz kabukları, yosunlar, türlü deniz bitkileriyle dolmuştu. Hepimiz her yerden ağa sarıldık. İçinde sünger arıyoruz. Dalgıç Hüseyin bağırdı:

«İki tane kocaman sünger!»

Ve iki tane kurşuni, salyalı yuvarlağı sevinçle motora fırlattı.

«Bunun ikisi yarım kilo gelir. Gündelik, motorun masrafı çıktı demektir.»

Bu iki kocaman, salyalı yuvarlağın süngere benzer yeri yok. İnsan elini sürmeğe korkuyor. Cıvık, yapış yapış, pis bir şey.

«Şimdi bu götürülür eve... Dövülür... Üzerindeki pislik gider... O ince bir zardır zaten... Bildiğin sünger çıkar meydana... Kolaydır...»

Kangavayı bırakıp makineli, yani dalgıçlı motora geçtim. Epeyce heyecanlıyım. Çoktan beri arkadaşlık ettiğim ve kendisinden denizin altına dair bir sürü olaylar duyduğum sıcakkanlı, kara yağız dalgıç Hüseyin girecekti denizin altına. Elbisesini, hiçbir şeyini çıkarmadan, forma dedikleri dalgıç elbisesini giyiverdi. Sonra motorun arka tarafına oturdu. Yüzü dalgındı. Düşünceli haliyle denizin ötelerine bakıyordu. Bir zaman oturduğu yerde kalakaldı, her ne hal ise... Ben Hüseyini hiç böyle görmemiştim. Sonra Cevri Kaptan getirip başlığı Hü-

seyinin başına geçirdi. Başlık miğfere benziyor. Önünde de dört tane cam penceresi var.

Hava makinesi işlemeğe ve dalgıca hava vermeğe başladı. Forma yavaş yavaş şişiyor. Dalgıç, denize yavaşça indi. Şimdi bir kurbağa ölüsü gibi denizin yüzüne serilmiş duruyor. Bu pek az sürdü. Usul usul batıyor. Fotoğrafçı arkadaş fotoğrafını almak için dalgıcın deniz yüzünde biraz beklemesini istiyor.

«Fazla bekleyemez,» diyorlar.

«Neden?» diyorum.

«Bekleyemez. Çünkü hava alıp veremez. Tazyik yok,» diye cevap veriyorlar.

Ve dalgıç usul usul, sanki gittikçe su alan yün dolu bir çuvaldır. İşte öyle iniyor. Bir zaman sonra da gözden kayboluyor. Benim merakım denizde artık. Denizin dibinde dalgıcı görmeğe can atıyorum ama, dalgıç yok ortalarda. Kılavuz:

«Bak orada su kabarcıkları var ya, tam onun civarındadır. Çünkü denizin altında hava değiştiren dalgıç ilerler gider, ondan sonradır ki su kabarcıkları denizin yüzüne çıkmağa başlar. Tabiidir ki, ilerleyen dalgıç, kabarcıkların altında bulunamaz.»

«Şimdi orada yürüyor mu? Kolay mı yürüyüşü? Kaç kulaçtadır şimdi?»

Kılavuz cevap veriyor:

«Şimdi 18 kulaçtadır. Yürüyor. Ama deniz altında yürümek yer üstündeki yürümeğe benzemez. Şimdi bir ayna olsa sana gösterirdim. Seker gibi yürür. Dik de yürüyemez. Öne doğru biraz eğilmesi gerektir. Eğilmek zorundadır. Aynayla yürüyüşünü bir görsen.. Bir insan getirin gözönüne... O adam uykudadır ve uykulu uykulu havada yürüyor... adımlarını boşluğa atıyor. Öyle yürür.»

Sonraları ben de aynayla baktım dalgıca... Dediği doğruydu. Denizin dibinde dalgıç uykulu uykulu yürüyordu. Çok yavaş... Arada bir boşlukta asılmış gibi duruyor, sonra kımıldıyordu. Sonra, sünger koparırken gördüm bir dalgıcı, süngerle çarpışması görülecek şeydi.

Yumulmuştu süngerin üstüne, etrafında dönüyordu. Kopardım sanıyor, kalkıyor, sünger elinden kayıyordu.

Kılavuz:

«Ama adam, denizin dibindeyken, böyle yürüdüğünü bilmez. Söylesen de, aynayla bakmayıncaya kadar inanmaz,» dedi.

Kılavuz, kılavuz diyorum. Nenin nesi olduğunu söylemedim. Kılavuz şudur: Dalgıç denize girerken hava veren hortumdan başka dalgıca bağlı bir de ip vardır. İşte bu ip kılavuzun elindedir. Kılavuz kaç kulaçta, dalgıcın kaç dakika kalacağını bilir. Bu biraz da dalgıcın bünyesine bağlıdır. Bir de yorgun olup olmamasının rolü vardır. Mesela bir dalgıç kırk beş kulaçta beş dakika kalabilir. Öbürü on dakika... Beş olunca kılavuz hemen dalgıcı çeker. Eğer çekmezse dalgıç vurgun yer, ya felç olur, yahut da hemen ölür. Mesela yirmi beş, otuz kulaçta yorgun olmayan bir dalgıç bir saat kalabilir, eğer bunun gözünü hırs bürür de fazla kalırsa vurgunu yer. Kılavuz vaktini geçirmeden dalgıcı çeker. Bir de aşağıda dalgıç herhangi bir tehlikeye maruz kalırsa, kılavuza işaret verir, kılavuz onu çeker. Süngerişinde en büyük iş kılavuza düşer. Dalgıçların hayatı onlara bağlı gibi bir şeydir. Onun için kılavuzları eski dalgıçlardan yaparlar. Bir dalgıç elli yaşını geçtikten sonra dalgıçlık yapamaz.

Kılavuz bir heykel gibi sakin bekliyordu. Bütün dikkati elinde.

Bir saat mi, iki saat mi geçti, Hüseyin artık meydanlarda yok. Motor ilerliyor ve kabarcıklar yer değiştiriyor. Artık Hüseyini unutmuş gibiyim. Sanki denizin altında bir adam yok. Biz deniz gezintisine çıkmışız sanki.

Kılavuza:

«Peki, bir saattir denizin altında. Hani fazla kalamazdı ya?»

«Şimdi on sekiz kulaçta. On sekiz kulaçta bir dalgıç akşama kadar da kalabilir. Tazyik azdır...»

İçimde tuhaf bir his... Bir adam su altında bu kadar kalamaz. Yani bu adamdan umudumu kesmiş gibiyim... Bunu kendime de söyleyemiyorum.

Birden, bir seviniyorum ki... Hüseyin denizin yüzünde, motora tırmanıyor. Gözlerime inanamıyorum. Motorda, Hüseyinin başından vidalı başlığı çevire çevire söküyorlar. Hüseyin hiçbir şey yapmamış gibi... Yalnız yüzü biraz solgun ve terli... Sonra formanın içinden kupkuru çıkıveriyor. Elindeki sepetin içi sünger dolu...

Bunları bırakıp aynacılara gidiyorum. Aynacıların da işi bir başka türlü.

GEMİLER

Çok erken uyandık. Akdenizin uçsuz bucaksızlığını güneş doldurmuştu. Bodrumun tepeden tırnağa beyaz evleri ışık içinde kalmıştı. Kıyı boyunca yürüyorum. Kıyı boyunca küçücük evler var, kahveler var. Çardaklı bir süngerci kahvesine girdim. Daha kimsecikler gelmemiş.

Kahveci:

«Biraz sonra,» diyor, «burada kimi ararsanız bulursunuz.»

Gerçeten az sonra süngerciler birer birer sökülüyorlar. Hemen hepsi uzun boylu ve düşük bıyıklı. Renkleri sarışına çalıyor. Ama hepsinin tenini güneş yakıp kavurmuş. Bu sebepten buranın ne esmeri esmer, ne de sarışını sarışın. Hepsi güneş renginde.

Cevri Kaptan beni önce Taşçı Hasan Kaptanla tanıştırdı. Dakikasında ahbap olduk. Öyle yakınız ki birbirimize, sanki çocukluğumuz bir mahallede geçti. Açık deniz insanlarının yürekleri de deniz gibi açık... Bu Taşçı Hasan çok hoş bir adam. Söylediklerine bakılırsa, bütün Akdeniz kıyılarını taş taş, dalga dalga biliyor. Tam otuz yıllık süngerci.

Kaptan benimle tanışır tanışmaz veryansın etti:

«Süngercilerin halini sorma. İşleri iş değil. Sünger-

cilik külfetli bir meslektir. Ben yirmi beş yıldır süngerciyim. Bir gün bile rahat yüzü görmedim. Bak, sana bu işi olduğu gibi anlatayım. Bütün teçhizatı hazırlayıp süngere çıkmak için çok paraya ihtiyaç vardır. Ben bu parayı hiçbir zaman bulamadım.»

Hasan Kaptan, iri yarı, kırmızı yanık yüzlü, gürültüyle konuşan bir adam. Otuz yıldır denizciymiş.

«Bir yıl sünger satılmadı mıydı hapı yuttuk. Sefere çıkmak için yaptığımız borç yığılır kalır. İkinci yıl da satılmadı mıydı öldük demektir. Buyurun cenaze namazına... Artık limanda motorlar çürür... Dalgıçlar perişandır. Kaptanlar perişan... Denizin yüzü gülmez. Sünger işi zor iştir. Çekilmez iştir. Lakin yok başka geçim. Yok toprak. Bahçe yok. Söyleyin başka ne iş görelim?»

En sonunda Hasan Kaptan öyle kızdı, öyle çok bağırmağa başladı ki, sözlerini anlayamaz oldum. Fakat ondan sonra önüne gelen süngerci bana dert anlatmağa başladı.

Zor olan, yüzde elli sakatlık, ölüm getiren bu mesleğin adamlarına hiçbir yerden, hiçbir suretle yardım yapılmıyor. Yıllar yılı hükümet dönüp de: «Şurada da süngercilik diye bir şey var. Bu da nedir acaba? Bu işin memlekete ne gibi faydası, zararı var. Bu işi yapan insanların halleri, geçimleri ne alemde?» dememiş. Bu konuya gelince, o yumuşak ruhlu deniz adamları bağırıp çağırmağa başlıyorlar:

«Bize bakan yok. Bütün servetimizi, evimizi, barkımızı ipotek yapıp, canımızı dişimize takıp giriyoruz denizin dibine, çıkarıyoruz süngeri, alıcı yok. Beklesin ambarda yıllarca. En sonunda bir alıcı çıkıyor o da rakipsiz. Kalimnos adasından bir Yunanlı geliyor, istediği fiata alıp gidiyor. Bizim sattığımız süngerler en iyi kaliteli süngerlerdir. Yunanlılarda böyle bir kaliteli süngerler bulunmaz. Sebebi de: En iyi kaliteli süngerler, çok derinlerden çıkar. Yunanlılar hiçbir zaman yirmi beş kulaçtan aşağı inmezler. Bizimkiler kırk beş, elli kulaca bana mısın demiyorlar. Bizim süngerleri alan Yunanlı-

lar, Yunan süngeri markasını yapıştırıp sürüyorlar Amerika, Avrupa piyasasına...

«Kendi, iskarta süngerlerine de Türk süngeri etiketini yapıştırıyorlar. Süngerlerimiz çok ucuz fiata gittiği gibi, şöhreti de berbat edilip, istikbali öldürülüyor. Mesela bu yıl bizim en pahalı sünger sattığımız yıldır. Kilosunu otuz liraya sattık. Yunanlılarsa, kalite bakımından bizimkilerden çok aşağı olan süngerlerini yüz on liraya sattılar.»

Tek kurtuluş yolunu bir «Süngercilik Kooperatifi»nde buluyorlar. Kooperatifin tüzüğünü, her şeyini hazırlamışlar, hükümetin kendilerine el uzatmasını bekliyorlar. Kooperatif her eksiklerini tamamlayacak. Süngerciler buna o kadar inanmışlar ki, insan şaşıyor. Süngerciliğin gelişmesi için bir laf açılsa hemen koopetarifi yapıştırıyorlar. Varsa da kooperatif, yok sa da kooperatif... Bana öyle geldi. Kooperatifden başka çareleri yok. Benim de bütün umudum kooperatife bağlı. Ben de onlar gibi, süngerciliğin gelişmesi dendi mi yapıştıracağım kooperatifi. Hakikaten bu iş acaba neden böyle başıboş bırakılmış? Yıllar önce bir kooperatif kurulamaz mıydı buraya? Bu süngercilik işi hiçbir işe benzemez. Düpedüz denizin dibinden döviz çıkarmak demektir. Bu işe yardım edilse, bütün Ege kıyıları süngercilik yapar. Milyonlar girer memlekete. Bütün Ege kıyılarının süngerciliğinden vazgeçtik. Hiç olmazsa şimdi süngercilik yapan iki kasaba ilerler, şimdikinin en az on misli döviz getirir.

Okuduğunuz yazı serisi boyunca, bu deniz altı insanlarının sefaletlerini, acılarını, bir lokma ekmek uğruna canlarını düşünmeden verişlerini göreceğiz ve hükümetin bunlarla niçin ilgilenmediğine şaşıp kalacağız. Süngerciler artık denizden ayrılıp başka iş yapamazlar. Hayat şartları ne olursa olsun, çekeceklerdir. Bu iddia, boş bir iddia değildir. Süngercilerin hemen hepsinin tarlası, bağı, bahçesi yoktur. Yani süngercliikten başka yapacak işleri yoktur. Bundan dolayı, tez elden gereken yardım yapılıp bu meslek bir hale yola girmelidir.

Süngercilerin haklı bir istekleri daha var. Marşal planından yardım istiyorlar. Ne kadar müracaat etmişlerse, bir sonuç alamamışlar. Dert yanıp duruyorlar. Bunları Marşal yardımından faydalandırmayanlar çok haksızlık ediyorlar. Yunanistanda Marşal yardımından en çok yardım görenler balıkçılar ve süngerciler olmuş.

Bodrumun gün batısını gösterdiler. Orada bir sürü kıyıya çekilmiş tekne gördüm.

«Orası gemi mezarlığıdır. Yıllar yılı, yemez içmez, bir tekne satın alırız, bir kötü yıl gelir, tekne düşer oraya. Bir daha da çıkmaz. Çürür gider.»

Gemi mezarlığını Taşçı Hasan Kaptanla dolaşıyoruz. Beş tonluk, on tonluk tekneler kumsalın üstünde uyukluyorlar. Beş yıldır, on yıldır buraya düşüp de çıkamamışlar var aralarında... Yan yatıp, çürümeğe yüz tutmuşlar. Bazısının boyası dökülüp kel olmuş.

Taşçı Hasan, ölmüş gemilerin maceralarını, buraya düşüş sebeplerini teker teker anlattı. İçinde göz yaşartacak kadar acıları var.

Hasan sözünü şöyle bağladı:

«Uzun sözün kısası, hepsi yokluktan. Bunlara biraz yardım yapılsa, motor verilse, bir ay içinde bu tersane mezar olmaktan kurtulur.»

BALIK KUSTU

Kayık maviye boyanmıştı. İçinde üç kişiydiler. Ellerinde üstüvane şeklinde bir cisim vardı. Bu deniz aynasıydı.

Kayıkçı:

«Karınca kaderince...» dedi. «Biz üç kişi akşama kadar çalışırız, ne bulursak bin bereket. Ne masrafı var, ne bir şey...»

Aynayı denizin dibine tutuyorlar... Denizin dibi onlar için apaydınlık oluyor. Yosunlar var. Süngerleri yosun kaplamış. Ne çeşit yosunun altında sünger vardır,

onu bilmek için çok usta olmak gerekir. Onu en iyi, dediklerine göre, burada Baluko bilirmiş. Bu işi hiç olmazsa biraz bilmeyen aynacılık yapamaz. Baluko, denizin dibine, geniş bir yosun tarlasına baksın, altında kaç tane sünger, ne kadar ahtapot yuvası var, teker teker eliyle koymuş gibi bulurmuş.

Aynayla denizin dibinde sünger tespit edildi miydi, dalgıç dalar, alır getirir. Bu dalgıç, öteki süngerciler gibi dalgıç elbisesi giymez. Çıplak dalar. Bütün kârı da buradadır. Çıplak bir dalgıcın otuz kulaca kadar dalabildiğini bana söylediler. Bu ne derece doğru, onun orasını bilmem. Otuz kulaç kırk beş metre kadar eder. Bir adam kırk beş metre su içine gidecek, oradan sünger çıkarıp dönecek... buna nefes yetişir mi? İnanmadığımı söyledim. Otuz kulaca dalmış bir sürü dalgıç gösterdiler.

«Dalgıç elbisesiyle neysem ne, çıplak girince balıklarla, köpek balıklarıyla ne yaparsınız?»

Çok uzun boylu, güneşte yanıp kapkara kesilmiş dalgıç söze karıştı:

«Ben on yıl çıplak daldım. On yıl hiçbir hayvandan zarar görmedim. Kılıma bile dokunmadılar. Balıklar olsun, öteki hayvanlar olsun, deniz dibinde insana dokunmazlar. İnsandan kaçarlar. Bazı balıklar da takılırlar peşine, sen nereye gidersen onlar da oraya giderler.»

Çıplak dalgıcın elinde birkaç kiloluk mermer vardır. Dalarken bu mermerle dalar. Bunun sebebi de dalgıcın hızla denizin altına inebilmesidir.

Aynayla denizin dibine bakıyorum. Vakit öğleyle ikindi arasıdır. Denizin altına gün vurmuş, denizin altında renkten renge geçen kumlar dalga dalgadır. Denizin üstü ne çeşit dalgalıysa, altı da öylesine dalgalı. Sonra dalgalı kumlara çakılmış kocaman midyeler görülüyor. Öylesine çok ki... Hani sivri sivri taşlı tarlalar olur, denizin dibi de bu midyelerle öyle döşenmiş. Bu kocaman midyelere burada pina diyorlar... Pinanın içini açarsak, bol güneşte gözümüzü bir şavk kamaştırıverir. Bu

sedeftir. Sedeflerin de en hasıdır, diyorlar. Sonra yosun tarlaları geliyor... Yosun tarlaları da iki çeşit... Birisi koyu yeşil... Bu yer yerdir. Sonra, ötekine bakarak azdır da... Açık yeşil olanlar bazan bir uçtan bir uca denizi tutuyor. Balıklar geçiyor arada bir... Bir aydınlık içinde balıklar... Deniz derinleştikçe karanlıklaşıyor ve dibindeki bitkiler koyulaşıyor... Çok derinlerde gözüme bir balık ilişti. Hani kapkara bir kağıda çok hafif bir griyle resim çizerler, bu balık da öyle gözüküyordu. Ben, denizin bu kadarını görebildim. Çünkü dolaştığım yer kıyıydı.

Dalgıç:

«Ağabey,» dedi, «deniz mi burası sanki. Seni götürmeliydim uzaklara, bilmediğin, tanımadığın bir dünya görmeliydin...»

Denizin altındaki dünya... Şimdi gözümün önüne en güzelini getirebiliyorum artık. Güneşi güneş, ormanı delicesine orman, otu bütün rengiyle ot... Bizim dünyamız gibi, daha da renkli bir dünya...

Dalgıç:

«Geceleri de hoş olur,» diyor. «Çıplak dalarsan olmaz tabii. Giyeceksin dalgıç formasını, bakacaksın gökyüzüne... Deniz altından yıldızlara bakmak, şaşırtıcıdır. Yıldızlar uçuşur, yıldızlar birbirine karışır, yıldızlar sarmaş dolaştır. Bir tuhaf oyundur bu yıldızlar işi. Bazan olur, gökyüzünde çalkanan yıldızdan başka bir şey göremezsin. Hani deniz nasıl çalkanır? Gökyüzünde de yıldızlar birleşip kocaman bir güneş denizi gibi çalkanırlar. Ben böyle gördüm.»

Çıplak dalmak, masrafı olmamasına rağmen, o kadar rağbet görmüyor. Çünkü sünger avlamak için uzaklara gidemiyorlar. Bir de vurgun yemek daha çok oluyor bunda.

«Kocaman bir sünger gördüm, ama çok derindeydi. Aldım mermeri kucağıma bütün hızımla indim. Sünger, kocaman bir sünger, yapıştım. Çıkaramadım ama. Çalıştım. Nefes alamıyorum. Boğulacağım. Mermeri bıraktığım gibi fırladım. (Mermer bir ipe bağlıdır.) Yolda dün-

yayı göremez oldum. Her yer karanlık kesildi. Kayığa tırmandığımı biliyorum. Ağzıma bir sigara verdiler. Olan olmuştu. Bir tarafıma kurşun sıksalar haberim olmazdı. Tutmuyordu...»

Bunu söyleyen üç defa vurgun yemiş kara kuru dalgıçtı... Vurgunun ne olduğunu, tedavisinin nasıl yapıldığını ileride göreceğiz.

Bir de bu anlattığım çıplak dalgıçlığa ait bir vaka var ki, burada bütün dalgıçların dilinde... On beş yıl kadar önce olmuş... Anlattıklarına göre her zamanki gibi kocaman bir sünger görmüş dalgıç... Gerisini o dalgıcın arkadaşı altmışlık Gavur Ali Kaptandan dinleyelim:

«O benim en iyi arkadaşımdı. Bana şöyle anlattı: Kocaman bir sünger gördüm çak derinlerde. Derin olduğu için, zaman kazanayım diye bütün hızımla iniyordum dibe. Ne oldu, nasıl oldu kendimi bir cehennemde, bir karanlıkta hissettim. O anda geldi aklıma ki bir balığın karnındayım. Elimdeki mermeri balığın karnına bütün şiddetiyle vurdum. Balık beni geri geri kustu.»

Gavur Ali Kaptan bu adamın hala Sömbeki adasında yaşadığını, sırtında balığın diş yerlerinin hala durduğunu da söyledi.

Böyle, buna benzer bir sürü olaylar, bir sürü masallar da anlatıyorlar.

Çıplak dalgıçlar dalarken yüzlerine bir maske geçiriyorlar. Sıkıştıkları zaman bu maskeyi çıkarıp atmak güç oluyor. Maskesiz de giriimez tabii... Deniz gözü yakar.

Aynacılarla avdan sonra Bodruma döndüğümde Bodrum bayram ediyordu. Sebebi de bir iki tane sünger alıcısının gelmesiydi. Süngerler satılıyor ve dalgıçlar içiyorlardı. Sevinçlerine diyecek yoktu. Bu gece, deniz altı insanları toprağın üstünde, Bodrum sokaklarında tıpkı denizdeki gibi, tıpkı deniz gibi sallanıyorlardı.

«On sekiz kulaç, yirmi kulaç denizin altında sabahtan akşama kadar bile kalınabilir. Fakat derinlik yirmi kulacı geçince bir saatten fazla dayanılmaz.»

Sordum:

«Sen hiç sabahtan akşama kadar denizin altında kaldın mı?»

«Kalmadım. Sebebi de var. Helaya gitmek gerekince su yüzüne çıkmak gerekiyor... O yüzden... Yoksa kalınabilir. Beş saat kaldığımı... Tam beş saat denizin altında yürüdüğümü bilirim. Zor oluyor, zor oluyor ya, kendine göre de bir tadı tuzu oluyor bu işin... İnsan denizin altında, çalıların, yosunların arasında sıkılmadan dolaşıyor... Yalnız, bazan bir ürperme, usuldan bir üşüme geliyor insanın içine... Bazan, bir balık kayıyor gözünün önünden, pırıl pırıl, ışık saçarak... Bütün çalışmalara, bütün uğraşmalara rağmen denizin altında hayaller kuruluyor... Toprağın gürültüsüne benzer gürültüler, patırtılar olmuyor denizin altında. Onun kendine göre bir uğultusu var. Derinden, çok derin, karanlık bir mağaradan, mağaranın derinliğinden gelen bir uğultu... Deniz, bazan insanı tutup sarsıyor... Yani yeryüzünde ne varsa, başka türlü, başka biçimde deniz altında da var. Bir şey eksik: Tozu toprağı yok dediğim gibi... Hayaller kuruluyor... Toprak üstüne... Toprak aşkı üstüne... Çocuklar geliyor insanın gözü önüne... Uzun sözün kısası, ne yapsan, ne etsen bir parçan toprakta... Hayallerin, saadetin toprağa ait...»

Hüseyin, bıraksam daha anlatacaktı. Halbuki benim verilmiş sözüm vardı:

«Hüseyin arkadaş,» dedim, «denizi iyi anlatıyorsun. Gökova körfezine gidip geleceğim, ondan sonra bana deniz altında geçen hayatını anlatmağa devam edersin..»

Bir öğle üstüydü. Muammer Kaptanın Nasip motoruyla Bodrumdan Gökova körfezine doğru yola düştük...

Fotoğrafçı arkadaş, Bodrumlu arkadaş Hüseyin Nayır, bir de Muammerin makinisti Kemal vardı motorda...

Gün aşağılara doğru iniyordu... Akdeniz bütün maviliğiyle uzanmış yatıyordu. Bu kadar büyük bir denizin hiç mi hiç dalgalanmayacağını söyleseler inanmazdım. Şimdi, önümüzdeki denizin yüzü mermer taş yüzü gibi dümdüz, hareketsizdi. Türlü ışık oyunları oluyordu. Birden, bir turuncu, sonra sarı... Birden, bir açık mavi, sonra gece gibi karanlık bir mor... Akdenizin bir hali daha var: Işıklar güneşten gelmiyor gibi... Yani güneşi bir süs olarak asmışlar oraya... Öyle geliyor insana... Işıklar Akdenizin altından, maviliğinden kanıyor... Sonra uzaklardan, bir bulut parçasının altından, büyük bir top ışık fışkırıyor.

Gündoğuya doğru dört, beş mil süratle yol alıyorduk. Kokaçi Hüseyini bulacağız. Ben, Kokaçi Hüseyinle av boyunca denizde kalacağım, öteki arkadaşlar dönecekler. Kıyı boyunca gidiyoruz... Belki her milde bir koy var. Ege kıyıları, delik deşiktir demek, buralarını bence en iyi anlatır. Ege kıyıları parça parça... Ege kıyıları kırılıp serpilmiş bir yığın cam gibidir.

Birkaç koya girdik... Bunlar koy değil, havuzdular. Küçücük bir yerden içeri giriyorsun, biraz ilerledikten sonra arkana dönüp bakıyorsun ki girdiğin yer belli değil... Nereden girdik, nereden çıkacağız? Şaşırıp kalıyorsun... Böyle yüzlerce koy... Bodrumdan Çökertme köyüne kadar on, on beş tane koy var... Çemberci tarlası koyu, Derinkuyu, Yalı Çiftliği, Kargıncık, Oraklar adası, Küsle, Şeytan adası, Çalacık koyu, Göktaş, Ilgın. Sedef, İbrahim Reis, Çökertme... Daha yüzlerce koy...

Usuldan usuldan karanlık basıyordu. Biraz sonra ay doğdu. Ben, başta Muammer Kaptanla konuşuyordum. Buraya geldim geleli kafama takılan bir olay vardı. Denizin altı... Denizin altının güzelliğinden dolayı dalgıçlar her tehlikeyi göze alarak denizden ayrılmıyorlarmış... Bu doğru mu acaba? Önüme gelen denizciye bunu soruyordum. Muammer Kaptana sordum.

«Ben üç kere girdim denize... Birinci girdiğimde bir tuhaf oldum. Ama bir tadı kaldı bende... Deniz dibi cennetine hayran kaldım. İkinci sefer girdiğimde ne başım döndü, ne bir şey... Üçüncü sefer girdim, kanım kaynadı denize... Şimdi bile gözümü yumarsam deniz dibi bütün güzelliği ile beliriyor. Ya yirmi yıl, otuz yıl onu görenler... Ben boyuna denize girmek istiyorum. Ya dalgıçlar!.. Onlar tiryakisi olmuşlardır denizin... Sigaranın, rakının nasıl tiryakisi olursa insan onlar da deniz dibinin tiryakisi olmuşlardır. Ölürler giderler de denizden ayrılmazlar.»

Bir zaman sonra Kemalle konuşuyorum. Bunlar iki ayrı insan... Kemal, Muammerin makinisti... Muammerin yanında yüzde on beşe çalışıyor.

Kemale sordum:

«Kaç yıllık denizcisin?»

Cevap verdi:

«Kendimi bildim bileli...»

«Dalgıçlık yaptın mı hiç?»

«Aslında işim odur...»

«Peki, diyorlar ki, denizci olan bir daha, toprakta daha çok para kazansa bile, denizden ayrılamaz, tiryakisi olurmuş... Mesela sen dışarda iş bulsan ayrılmaz mısın?»

Tam yarasına basmışım. Kemalin bütün kızgınlığı üstünde...

«Ben kendimi bildim bileli... Yani dokuz yaşımdan beri denizciyim. Tiryakisi olsam ben olurdum. Bir laf vardır denizciler arasında: Zift bulaşan insan bir daha denizden ayrılamaz. Yalandır o laf... Denizcilik, denizcilik değil ölümdür. Hiçbir denizci gönlüyle, yani zaruret olmazsa denizcilik yapmaz. Benim karada ayda elli liralık bir gelirim olsun, denize ayak atarsam lanet olsun bana... Ben, bu yaşa geldim geleli ne kadar ölüm tehlikesiyle karşılaştım, hesabı belirsiz... Fırtına, deniz, zatürree... Yokluk, açlık... Hayatın bir dalgaya, rüzgara

bağlı olur da, küçük bir motora, delik deşik bir lastik boruya bağlı olur da güzel olur mu hiç?»

Kemal, uzun boylu ve çok zayıftı... Motorun üstünde yalınayak oraya buraya gidip geliyordu. Bodrumlu arkadaşa bana Kemalin ve Muammerin anlattıklarını söyledim. O da bana birkaç ay önce Kemalin başından geçen bir vakayı anlattı: Kemal bir gün denizden dönünce çekmiş kafayı, çekmiş kafayı, eline almış bir satır, beş tane çocuğu varmış, bu çocukları kesmeğe kalkmış... Ondan beri de rakıya tövbe etmiş. Bir türlü yüzüm tutup da Kemalden yaptığı işin sebebini soramadım. Ama anlaşılıyordu. Kemalin yüzündeki kahırdan, küfreder gibi konuşuşundan anlaşılıyordu.

Kemal, ben her yanına varışta hiddetli hiddetli:

«Dalgıçlık mı? Deniz dibinin tiryakiliği mi? Yalan... Yok böyle şey... Benim nazarımda deniz en büyük düşmandır,» diyordu.

Geçe saat on birde Çökertme koyuna girdik. Çökertme koyunda Ören diye bir köy var. Bir kahvesi var. Kahvede köylülerle sohbete giriştik. Bir köylü soruma şöyle cevap verdi:

«Biz mi, biz mi neden süngercilik yapmıyoruz? Tarlamız var. Tütün ekiyoruz. Neden yapalım süngerciliği?»

O gece motorun başaltında uyuduk. Deniz yumuşacıktı. Arada bir motoru usuldan sallıyordu. Beşikte uyur gibiydik... Ve ben bir motorda deniz üstünde ömrümde ilk olarak uyuyorum.

Sabahleyin erkenden uyandık. Kokaçi Hüseyin Yediadalar tarafında imiş. Onu arayacağız. Ve motora yol verdik.

VURGUN

O koy senin, bu koy benim, Gökova körfezinde hayli dolaştık. Bir gece Söğüt limanında geceledik. Sivrisinek vardı. Gece yarısına kadar ateş yaktık limanda. Söğüt limanı, liman değil bence. Denizden ayrılmış küçük

bir göl... Bu gölün dört bir yanını ulu çam ağaçları çevirmiş. Bir de su akıyor bu çamlar arasından. «Bal suyu» diyorlar buna.

Muammer:

«Bu su ballı akar. Bal gibi tatlıdır. Bir için isterseniz...»

Sidori adası küçük bir adadır. Onun da çok güzel bir koyu var. Bana öyle geldi ki dışarıda kıyamet kopsa, tufan olsa Sidori limanı, Söğüt limanı gibi Ege kıyıları limanlarına sığınmış gemilerin tüyü bile kıpırdamaz. Buralar ayrı birer göl, Ege de ayrı deniz. Bu iki denizin birbirleriyle ilişkileri yok...

Ne uzatayım, bir zaman Ege kıyılarının cennetinde dolaştık. Girmediğimiz koy, görmediğimiz ada kalmadı. Adam yitiği bulunur mu? Bu söz topraktakiler için söylenmiştir. Biz Kokaçi Hüseyini denizde arıyoruz... Bulamadık tabii...

Bodruma dönmeğe karar verdim. Muammer dedi ki:

«Benim bu kıyılarda işim var. Gavur Ali Kaptan buralarda balık avluyor. Siz onunla Bodruma gidersiniz.»

Kabul ettim. Süngercilik yapamadımsa da balıkçılık yapacağım.

Bir ikindi üstü, ağlarını denize serpmiş Gavur Ali Kaptanın motoruna Muammerin Nasibinden aktarma edildik. Gavur Ali, biz motora girer girmez bize barbunya balığı ikram etti... Gavur Ali Kaptan neşeli, hoşsohbet, altmışlık bir denizci... Düşük bıyıkları, uzun, heybetli yüzüne bir kat daha heybet veriyordu. Gözleri bir çocuğun gözlerinin ışıltısında...

Ağları denize atıp on beş, yirmi mili üç millik bir süratle gidiyoruz. Bu sürat azalırsa balıklar kaçabilirler ağdan... Dört tayfa bir de ben, denizden ağı çekiyoruz. Ağdan balıkları gemiye boşaltıyoruz. Çok zor bir iş. Ağdan türlü, renk renk balıklar çıkıyor. Soka balığı diye süslü püslü, yedi renkli bir balık var. Bu balık yılan gibi zehirli... Balıkları ayırırken elimizi sokmasın diye dikkatli davranıyoruz. Domuz balığı, kırlangıç balıkları...

Yetmiş iki çeşitten balık... Deniz, bütün renkleri veryansın etmiş bunlara... Her ağ atışımızda bir renk dünyası çıkarıyoruz.

Kaptan tam on beş gündür Gökova körfezinde balık avlıyormuş... Tayfalar balıktan usanmışlar... O canım balıkların yüzüne bile bakmıyorlar.. Bir istakoz çıkıyor, kocaman.

Ayışığı var... Buna rağmen denize baktıkça, motorun yanından yönünden bir kıvılcım yağmurudur dört yana savruluyor. Ben bunu ilk görüyorum.

Gavur Ali Kaptan:

«Yakamoz diye buna derler işte,» diyor.

Ve deniz boyuna kıvılcımlanıyor.

Tilkinin... Ben de lafı döndürüp çevirip süngere, dalgıca getiriyorum en sonunda... Yalnız yazmak için değil... Beni dehşetli bir merak sardı. Kokaçi Hüseyini bulamayışımız da çoğalttı merakımı... Hep soruyorum, konuşuyorum. Gavur Ali de içinde sevgisi, söyleyecek lafı olan adam. Nargilesini yanına alıp oturuyor dümenin başına... Gavur Ali, bütün Akdenizi, Ingilteresini, Fransasını, Avrupa denizlerini dolaşmış adam.

«Ben bunlar gibi formayla falan dalmazdım denize, ben çıplak dalardım. Bu ne! Çocuk oyuncağı şimdiki dalgıçlık... Ben süngerciyim. Süngerciliğin her çeşidini yaptım. Kangava var ya, onu ben icat ettim. Dalgıçlık ustalık ister. Her dalgıç, dalgıç değildir. Her kılavuz, kılavuz değildir. Vurgun yemeyen kaç dalgıç var bu zamanda. Hepsi pisi pisine vurgun yer. Acemilikten... Dalgıç ne kadar acemi olursa olsun kılavuz usta olursa, vurgun yemez dalgıç. Sonra her kaptan da kaptan değildir. Kaptan dediğin vurgun nedir bilmeli... Vurgun yiyen dalgıç nasıl tedavi edilir bunu bilmeli. Bunu bilmeyen kaptan, kaptanlık yapmamalıdır. Geçmiş zaman... Bir dertli Memet vardı. Allah için iyi, usta bir dalgıçtı. Bir sünger tarlasına düşmüştük. Aylardan ağustostu. Sıcaktan deniz kaynıyordu. Yalnız sünger tarlası çok derinlerdeydi. Ölçtüm biçtim, otuz kulaç derinlik var. Bu

kulaçta yetmiş dakikadan fazla kalınmaz. Dertli Memet giydi formayı, girdi denize. Kılavuz benim. On dakika, on beş, yirmi dakika geçti. Ben bir şeyler sezdim. Dertli Memet hala süngerleri topluyor. Otuz dakika geçti, bir şeyler var mutlaka... Fakat Memet çek işareti vermiyor. En sonunda kırkıncı dakikada Memedi çektim. Çıkmak istemedi. On dakika böyle uğraştık. Ellinci dakikada çıkardım Memedi. Memet: «Kaptan,» dedi. «Kocaman bir süngер buldum. Çalıştım, çalıştım koparamadım.» Tekrar girmek için ısrar etti. Bütün direnmeme rağmen tekrar girdi denize. Çek işareti verdi biraz sonra. Çektim. Baktım, Memet ölü çıktı. Başlığı çıkardım, hareket ettireyim dedim. Oralı bile değil seninki. Kalbinin attığı bile belli değil. Aksuna yaptırmak için başlığı tekrar başına geçirdim. Aksuna demek, vurguna uğramış adamı tekrar denize indirmek demektir. Ama denizin altına kadar indirmeyeceksin. Aksuna, dalgıç kaç kulaçta vurgunu yemişse, onun yarısı kadar kulaca indireceksin. Orada kendine gelinceye kadar kalacak. Dolgıcın ayağı aksuna yaptırırken toprağa değecek olursa, ölür. Dertli Memedi de indirdik.»

«Kaptan,» dedim, «şu vurgun dedikleri nedir? Neden olur? Şunu bana anlatsana.»

Bu kaptan öğretmesini, sevdiği şeyleri anlatmasını şevkle istiyor.

«Bak oğul, çok derinlerdeki suyun tazyiki... bu bir... iki akıntı arasında kalıp sıkışmak, bu iki. Bir de havayı muntazam alıp vermemek... bu üç... Vurgunu az yiyen felç olur. Çok yiyen boyluyor öteki dünyayı. Bunun tek tedavisi aksunadır. O da her zaman sökmez.»

Sözünü kestiğim kaptan tekrar Dertli Memedi anlatmaya başladı:

«Dertli Memet üç dört saat aksunada kaldı. Çektim çıkardım ki gene ölü gibi... Çıkardım formayı üzerinden, soğan ve yağ getirin, dedim. Getirdiler. Sürtelim bunu Memedin vücuduna... Saatlerce sürt babam sürt. Dalgıçlar: Kaptan, dediler, biz öleceğiz bu gidişle... Sürtü-

yorum soğanı, yağı... Ağustosun da bir sıcağı ki... Döktürüyorum kova kova soğuk suyu... Bu, akşama kadar böyle devam etti. Herkes bana: Öldü bre kaptan o!... diyor. Yok, ölmedi, diyorum. Akşama doğru baktım Memet sağ elini başladı sallamaya... Şimdi bir kara tavuk gerek... Köye haber gönderip kara tavuğu getirttim. Kara tavuğun karnını yarıp sıcak sıcak geçirdim başına... Biraz aklı başına geldi. Başına gelenden habersiz... Konuşamıyor. Gece yarısına doğru dile geldi. Dedi ki: Ali kaptan bende bir şey yok. Şimdi bir iş daha kaldı. Buna su içirmeyecek, yemek vermeyecek, uyutmayacaksın... Birazcık uyursa derhal ölür. Su içer, yemek yerse de ölür. Ha gayret... Çocuklara sabaha kadar nöbet tutturdum. Sonra sabah oldu... Şimdi bir tuzsuz çorbadan başka bir şey vermeyeceksin. Tuzsuz çorbayı verdim... Taktım koluma, gezdir ha gezdir. Ayakları sürükleniyor. Öğleye kadar gezdirdim. Ayakları yeri biraz tutmaya başladı. Vurgun yiyenler kabız olurlar. Kurtuluşları da helaya gitmelerine bağlıdır. Ah şu işi bir yapabilse, kurtuluş tamdır o zaman. O gün akşama kadar koşturdum. Akşama doğru helaya da gitti. Kurtuldu. Götürdüm evine... Bir ay sonra baktım ki dipdiri... Beyim bu işten doktorlar hiçbir şey anlamıyorlar... Ben gavur gemilerinde çalıştığım zamandan bilirim. Gemilerde tazyik odaları vardır. Tazyik odalarına koyarsın vurgun yemişi, kaç metrede yemişse vurgunu, o kadar tazyik verirsin, dipdiri kalkar... Ama yok. Her yıl on, on beş kişi sakat kalıyor ve birkaç kişi ölüyor. Benim gayretim olmasaydı Dertli kurtulmazdı.»

Dertliyi merak ettim. Gidip konuşmalıyım onunla...

«Kaptan,» dedim, «Dertliyi görmek istiyorum. Şimdi nerede? Vurgun yiyen bir daha denize girmez, dalgıçlığı bırakırmış. Dertli de bıraktı mı?»

Kaptan güldü:

«Dertli daha o yıl denize tekrar girdi,» dedi. «Sonra başından bir büyük iş daha geçti. Antalyada, hava veren hortumlara dolaşıp tam sekiz saat suyun altında

kaldı. Dertliye göre bir şey olmadı. Sapasağlam çıktı oradan da... Vurgun yiyenlerden bir dalgıç Balcı vardı, o bıraktı işte denizi... O korkuyordu denizden.»

Vakit gece yarısını çoktan geçmişti. Motorun içi keskin bir balık kokusuyla kokuyordu. Gavur Ali Kaptan durmadan vurguna, süngercilere dair konuşuyordu. Ağları son defa çektik ve Bodruma doğru yol aldık. Ben de başaltına gidip derin bir uykuya daldım.

KÖTÜRÜM

Bodrum süngercilerin, ekmeklerini bilmem kaç kulaç heybetli, gümbürtülü denizin derinliğinden çıkaran insanların diyarıdır. Denizde kalmışların, kayığı parçalanmış, denize oğul vermiş, kardeş vermişlerin diyarıdır. Elli kulaç su altında vurguna uğrayıp felç olmuş, sakat kalmışların diyarıdır.

Burası, çocuk gibi gülen, deniz gibi konuşan, gözlerinin kenarlarına güneş kırışıkları dolmuş, gözleri güneşli, deniz yanığı insanların diyarıdır.

Süngercilik bir belalı iştir. Zordur. Ekmek parasının dünyada belki de en güç kazanıldığı iştir. Süngercilikte türlü acayip haller olur. Onlardan bir tanesini anlatmak isterim. İnanılmaz gibi gelir insana, ama doğrudur. Bunun böyle olduğuna ben ve bütün deniz adamları kalıplarımızı basarız. Toprak adamlarına bir hoş gelir.

Çok dolaştım Ege denizini. Ege denizi kıyıları oya gibi işlenmiş. Bir sürü dolaşmadan, yorgunluktan sonra gene Bodrumdayım.

Bodrumda bir Deli İbrahim Kaptan var. Denizcilerin en yüreği açıklarından biri. Bir tabir vardır: «Yiğidin iyisine deli derler.» Deli İbrahime de onun için böyle demişler, anlaşılan. Benim Kokaçi Hüseyini bulamayışım zoruna gitmiş:

«Süngerleri satar satmaz, kış seferine çıkacağım. Bir ay kalırız. Bizimle beraber bir ay denizde yaşar, deniz dibine dalarsın,» dedi.

Bekledim, bekledim. Deli İbrahim Kaptan süngerleri bir türlü satamadı. Ama buna üzülmedim. Denizcilerin seferini, uzak denizlerdeki hayatlarını her yönüyle görmüş gibi öğrenebildim. Çünkü denizciler, çok ve tatlı konuşuyorlar. Toprak adamlarından onları en çok ayıran tarafları, bunların çok konuşmaları, onlarınsa ağızlarını açmamalarıdır.

Bodrumdaki bir süngerci kahvesinde ben, Limasollu Naci, Hasan Kaptan, Deli Ibrahim Kaptan oturmuş konuşuyoruz. Bermutat yine Hasan Kaptan konuşuyor. Dalgıçlardan, vurgundan bahsediyor. Arada öteki dalgıçlar da konuşuyorlar. Kahvedeki kalabalığımız gittikçe büyüyor. Anlatan anlatana... Bir baktım yanıma yönüme, en az yirmi kişi olmuşuz.

Sordum:

«Bunların hepsi dalgıç mı?»

«Hepsi de dalgıçtır,» dediler.

«Burada hiç vurgun yemiş dalgıç var mı şimdi?» dedim.

«Çok,» dediler.

İskeleden, kahvenin önünden insanlar geçiyor. Bunların arasında topallayan, bir tarafı tutmayan insanları gösteriyorlar: «Şu, falan yerde, falanca yıl vurgunu yedi. Şöyle kurtuldu. Bu da şu şekilde yedi de sakat kaldı. Az daha ölüyordu,» diyorlar.

Sonra, bir topallayan adam gösterdiler. Adam titrer gibi döküle döküle yürüyordu.

Bir dalgıç:

«Bey,» dedi, «bu, denizin dibinde sapasağlam kesilir. Ne topallar, ne bir şey olur. Ve bunun kadar da sünger avlayan yoktur buralarda.»

Neden topallamaz denizin altında? Sebebi ne? Topallayan, sakat kalmış adam her yerde, her zaman sakattır. İnanmadım. Bastonla yürüyen adam denizin dibinde o kadar su yükü altında nasıl sünger avlar?

Dalgıç:

«Sakatlığı vurgundan olan insan denizde açılıyor

ve hiç mi hiçbir şeyi kalmıyor. Şaşılacak iştir, inanılmayacak iştir ama doğrusu bu. Eskiden bir Memet vardı, iki ayağı da tutmuyordu. Vurgun yemişti eskiden. Kötürümdü bütün manasıyla. İçeriden dışarı, yahut helaya sırtta taşınırdı. Bir de zayıftı ki, bir deri bir kemikti. Sapsarıydı yüzü. Süngere çıktığımızda bir sedyeye koyar, motora getirir, yatırırdık motorun içine... Benim dalgıçlığa yeni heveslendiğim günlerdeydi. Memedin ününü yıllardan beri duyardık... Ayakları tutmadığı halde en iyi dalgıçtan daha derinlere daldığını, daha çok sünger çıkardığını söyler dururlardı... Sefere çıkıyorduk... Memet de gelecek, dediler. Ben inanmıyordum. Neyse, sedyeyle Memedi ben taşıdım motora... Ölü gibiydi. Bu ölü adam nasıl olur da sünger avlar kırk beş kulaçta? Uzaklara açıldık. Bir ağustos günüydü ve sıcak vardı. Kayalık bir yere gitmiştik. Bizim kaptan, burada avlanmayalım, dedi. Sebebini sordum, dalgıç Memet kayalarda sünger avlayamıyormuş... Memedin sünger avlayabilmesi için ayaklarının denizin dibine değmesi gerekmiş... Halbuki kayalıklarda sünger avlarken dalgıcın ayakları bir yere değmez. Sünger bulunan kayaların etrafında yüze yüze sünger toplar. Bu kayalıklarda çok sünger vardı ama, biz ondan vazgeçtik. Felakete uğramış bir arkadaşımızın da para kazanması gerekti. Bunu biz temin edemezsek aç, sefil kalırdı. Heyecandan içim içime sığmıyordu. Arkadaşlara:

«Ben ayna ile Memedin sünger avını seyredeceğim, dedim. Benim bu merakıma güldüler. Deniz rahattı. Ağustos güneşi ortalığı kaynatıyordu. Memedin ölü yüzünde boncuk boncuk terler vardı. Başaltından iki arkadaş Memedi dışarı çıkardı. Deli oluyor, bir ölünün sünger avlayacağına inanamıyordum. Olan oldu. Arkadaşlar ölü adama, zor güç dalgıç formasını giydirip başlığı başına geçirdiler. Sonra kendini kaldırıp suya bıraktılar. Ben aynayı aldım. Memet bir zaman suyun yüzünde kaldı. Sağlam bir dalgıçtan daha çok kaldı. Sonra usuldan aşağılara süzülmeğe başladı. Bir zaman sonra denizin dibine

indi. Yüreğim çatlayacak. İçimden, şimdi, diyorum, dipte oturup kalacak ve hava boşaltamayıp zehirlenecek. Bir dakika mı, iki dakika mı ne denizin altında oturdu kaldı. Sonra toparlandı. Memet yürüyor. Bu olacak iş mi? Sahiden yürüyor. Sünger topluyor. Sağlam bir dalgıçtan daha sağlam. Sağlam bir dalgıçtan daha çok uğraşıyor bir süngerle. Inanmıyorum. Bu bir mucize midir? Sırrı nerede bunun? Iyice bakıyorum. Sürünmesin denizin dibinde. Sürünmüyor, bal gibi yürüyor. Hem de hızlı hızlı. Memet şimdi yirmi beş kulaçta çalışıyor.

«Bir saat kalabiliyor. Acaba ne kadar kalacak? Bir saati geçiyor, Memet kılavuza işaret veriyor. Tam iki saat sonra Memedi kılavuz çekiyor. Deniz yüzüne çıkar çıkmaz Memet serilliveriyor. Yine ölü gibi. Elinden tutup motora alıyoruz. Forma ile upuzun uzanıyor döşemeye. Başından başlığı çıkarıyoruz. Yüzü gene eski ölülüğünde. Yalnız birazcık kızarmış... Gözleri ışıl ışıl yanıyor. Az sonra yüzündeki kırmızılık, canlılık uçuyor, gözlerindeki ışıltı sönüyor. Eski tas, eski hamam. Biraz evvel denizin altında sünger toplayan adam bu değil sanki. Sünger torbasına bakıyorum, dopdolu. En usta, en genç, en sağlam dalgıç bile bu kadar toplayabilir. O yıl hepimiz kadar sünger çıkardı Memet.»

Başka biri soruyor:

«İnanmamış bir halin var. Şu bastonla gezeni indirelim mi denize?»

«Inandım,» diyorum.

Bu kadar insan söylüyor, inanmayıp da ne yapacağım.

«Sonra,» dedim, «ne oldu bu dalgıç Memede? Nerede şimdi?»

«Memet öldü,» dediler. «Hem de denizden çıktıktan sonra. Bir gün istedi, beni denize götürün, aldık götürdük. Denizin altında uzun zaman dolaştı. Akşama evine getirdik. Rahat görünüyordu yüzü. Sabahleyin bir haber geldi ki, dalgıç Memet ölmüş.»

Denizciler hep birden:

«İyi ki o gün istediğini yerine getirdik,» dediler. «Yoksa gözü açık giderdi.»

Kahvenin önünden topallayan, titreyen insanlar geçiyordu.

Murat Kaptan sağ yanımdaydı. Birkaç kere vurgun yemişti. Şimdi bir bacağı tutmuyordu. Ve bana vurgunu anlatıyordu... Sonra, vurgunu nasıl yemişti? İlk önce inceden bir karıncalanma... Sonra iğne batırıyorlar gibi hal...

Murat Kaptan:

«Eğer denizin altına girersem hiç topallamam orada. Topallamadım şimdiye kadar, ne zaman girdimse...»

Süngerci kahvesinde çocuk yüzlü dalgıçlar düşünüyorlardı. Akdenizin uzakları güneş altında yıkanır gibiydi.

DENİZ DİBİNİN BAHARI

Bozburun Türkiyede biricik süngerci köyüdür. Ege denizi kıyılarının başka yerleri gibi verimli toprakları olan bir yer değildir. Kayalıktır. Bozburun diye iyi ad takmışlar. Yakışmış.

Tarlalarının en büyüğü kayalık dağın yamacında beş on dönümlüktür. Burada çifti kadınlar sürer, hasadı kadınlar yaparlar. Burada çiftçilik ev işi gibi, kadın işi bir şey olmuştur. Cümle erkekler süngere çıkarlar. Bu kayalık, bu verimsiz topraklar bire beş verir. Emeği çıkarmaz. İş olsun gibi bir şey.

Bozburunda otuz yıldır süngercilik var. Ama bu son yıllar artmıştır. Bir de yardım edilse... İlerler.

Kadınlar toprağın erkekler denizin. Toprak kokusu, başak, ot, saman, kırmızı, tozlu buğday tanesi kokusu, mor mısır püskülleri kayalıkların arasından toprağa sarkar. Mısır püskülü kokusu, kadın kokusu, kadın teri kokusu... Öte yandan erkek deniz kokar, mazot, benzin, yağ, balık, süngер kokar.

Bozburunlular, bundan seksen yıl öncesine kadar yörükmüş... Develeri, koyunları, çadırları, o yayla senin, bu yayla benim... Sonra bu kıraç, durgun sıcak koya gelip yerleşmişler. Uzun zaman denizi bilmemişler. Uzun zaman bir tek kayıkları bile olmamış. Şimdiki Bozburunun toprakçı kadınları gibi denizi uzaktan seyretmişler. Ama şimdi denizi en iyi Bozburunlular biliyor. Süngeri, sünger tarlalarını, denizin baharını, kışını, balıklarını, derinliğini, ahtapot yuvalarını en iyi onlar biliyorlar.

Onunla Marmaris'te tanışmıştık. Bozburuna beraber geldik. Kısa boylu, koyu esmer tenli, boyuna gülümseyen, bir hoş, bir tatlı yüzlü insanlar var ya, onlardandı. Çocuk gibi saf saf güler, çocuk gibi konuşurlar... Bozburunun bir kahvesinde on beş kadar dalgıçla oturmuş konuşuyorduk. Aramızdaki genç dalgıçlar aşk ile, şevk ile denizin dibini anlatıyorlar. Ben, bu gezimde denizin dibine ait en çok bilgiyi Bozburun dalgıç delikanlılarından aldım.

Benim kısa boylu ahbap bu yıl süngercilikten ziyan etmiş... Sebebini mahzun mahzun anlatıyor:

«Oldu olan,» diyor, «ne gelir elden? Ben ister miydim. Ben iki yıldır kaptan oldum. On sekiz yıllık dalgıcım ben... Şimdi de hem motorum var, hem de yine dalgıçlık ediyorum. İki kere vurgun yedim. Bu yıl ziyan etmenin sebebi benim motordaki dalgıçlardan birinin vurgun yemesidir.. Bizim onun vurgun yemesinde ne kabahatimiz var? Gitme demiş kılavuz, sen yoruldun demiş, dinlememiş... Yarı ölü çıkardık denizden... Elimizden geleni yaptık... Kurtulmadı, öldü. Bunu gören dalgıçlar denizden korktular... Herbir dalgıç benden kışın iki yüz, üç yüz, beş yüz lira avans almış... Bir zaman direttiler: «Biz denize girmeyiz.» Borçları olduğunu söyledim. Girdiler denize. Girdiler ama, ne giriş! En güzel bir sünger tarlasına girdiğimizi iyi biliyorum. Dalgıç giriyor, bir saat, iki saat dolaşıyor denizin dibinde, bir türlü süngere çıkarmıyor. Aynı yere ben dalıyorum, yarım saat içinde

bir kilodan çok sünger çıkarıyorum. Dalıyorlar boş, dalıyorlar boş... Sarfettiğim mazot, emek boşa gidiyor. Yer değiştiriyorum, belki gönülleri olur, belki imana gelirler, insafa gelip de bir tanesi denizden küçücük bir sünger bile çıkarmıyor. İş anlaşıldı. İş inada bindi. Olmayacak dedim, bu yıl vazgeçelim süngerden. Dalgıç vurgun yemişse kabahat bende mi? Ben de iki kere vurgun yedim. Ama ölmedim. O öldü. Ne yapalım? Allah rahmet eylesin...»

Kara Memet dertleniyor, arkadaşları olan dalgıçları incitmeden onların kendisine yaptıkları kötülüğü söylüyordu.

«Biz dalgıç milleti böyleyiz işte. Patrona bir kafamız kızmasın, denizin dibi sünger dolu olsun, bir tek sünger alıp da çıkarmayız. Bir gün, iki gün değil, haftalarca girsek yine çıkarmayız... Halbuki başka günler, yani inat etmediğimiz zamanlar, sen fazla sünger çıkardın, ben fazla çıkardım, diye birbirimizin gözlerini oyarız.»

«O neden öyle?» dedim.

Sebebini anlattı:

«Bu bir yarıştır. Dalgıçlar gündelikle çalışmazlar. Tecrübeli bir dalgıç çıkardığının yüzde otuz üçünü, yeni dalgıçlar yüzde yirmi beşini alırlar. En çok çıkaran, en çok para kazanır... Bir de...»

Ali Kaptan Kara Memedin sözünü kesti:

«Bu benim oğlumdur.»

Yanımda esmer, kuvvetli bir delikanlı oturuyordu. Onu gösterdi:

«Benim malım bunun demektir. Yüzde falan alacak değil ya, çıkardığı süngerler benim süngerlerime bir karışmayagösün, kıyamet kopar... Yani evlat, bu meslek dünyanın en kıskanç mesleklerinden biridir. Kimse kimsenin kendisinden çok çıkarmasını istemez... Bu yüzden dalgıçlar arasında kavgalar bile olur...»

Ali Kaptanın oğluna Arap diyorlar... Burada herkesin bir lakabı olurmuş... İsimleriyle değil de lakaplarıy-

la çağırırlarmış... Arap, beş yıllık dalgıç... Fakat çok övüyorlar Arabı...

Ben:

«Maşallah dağ gibi delikanlı,» dedim. «Bu olmasın da en iyi dalgıç kim olsun ya...»

Birkaç dalgıç birden:

«Dalgıçlığın güçlü, babayiğit olmakla hiçbir ilişiği yok,» dediler.

Buna dair de bir sürü misaller verdiler. İri yarı, çok kuvvetli bir köylü dalgıçlığa heveslenmiş... Yaşı da on sekizmiş... Suriyeye sünger avına gitmiş... Delikanlı denize girer, pörsümüş, bitmiş bir halde geri çıkarmış. En sonunda vurgunu yeyip ölmüş.

Araba dedim ki:

«Mademki yeni bir dalgıçsın... Hem de iyi... Denizin dibine ilk girdiğin günü olduğu gibi anlat.»

«İlk formayı giyip başlığı takınca başa, bir korku girer insanın yüreğine... İlkin bir iki metre daldım... Sonra on beş yirmi kulaca kadar indim. Buna ilk dalış derler... İlk dalışta kim olursa olsun, ne kadar güçlü olursa olsun insan, ağzından burnundan kan gelir... İkinci dalışta da kan gelir... Ama ikinci dalışta gelen kan azdır. Ondan sonra...»

«Ondan sonra?»

«Ondan sonra...» dedi Arap, «denizin dibi evinin içi gibi rahat olur. Girer çıkarsın.»

Araba:

«Ya vurgun?» dedim.

«Ben daha yemedim,» dedi.

Kara Memet:

«Usta dalgıçlar kolay kolay vurgun yemez, calaba olmaz,» dedi.

İlk defa duyuyorum, «calaba» lafını.

«Bu calaba da nedir?» dedim.

«Dalgıç acemi olur, havayı değiştiremez. Bu yüzden ağzı eğrilir, dili tutulur dalgıcın. Buna calaba derler,» dediler.

«İçinizde calaba olan var mı?»

Uzun boylu dalgıç atıldı:

«Ben oldum,» dedi. «Kayalıklardan sünger topluyorum. Bir sünger kopmadı. Uğraştım, uğraştım kopmadı. Bana bir şeyler oldu, çektiler. Kayalarda sünger avlamak, dalgıçlığın en zorudur. Çünkü ayağın yere değmez. Hava değiştirmek zor olur... Çıktım dışarı, çıkardılar formayı... Bende bir şey yok, dedim. Daha epeyce konuştum. Biraz sonra anladım ki dilim dönmüyor... Ben söylüyorum ya, ağzımdan ses çıkmıyor. 'Aksuna'ya attılar da yakayı kurtardım. Bir kere de vurgun yedim. O da inattan. Dalgıcın inadı, hırsı olmasa ne vurgun yer, ne bir şey olur. Bir gün otuz beş kulaçta avlanıyordum. Bir sünger gördüm, kocamandı. Koparayım dedim. Bir hayli uğraştırdı. Sol koluma iğne sokuyorlarmış gibi oldu... işaret verdim, çektiler. Bir sigara verdiler ağzıma, bir çektim, çeker çekmez sol yanım tutmaz oldu...»

«Bu sigara da ne oluyor?» dedim.

«Dalgıç sudan çıkar çıkmaz ağzına sigara verirler. Eğer dalgıç vurgun yemişse, sigarayı çeker çekmez belli eder... Çünkü çok zaman vurgun yeyip yemediğini dalgıç da bilemez. Vurgun yeyip de haberi olmayan ve tekrar denize giren çok dalgıç görülmüştür.»

Biz bir tarafta böyle konuşurken Arap da ötede denizin dibini arkadaşlarına anlatıyordu. Kulak verdim:

«Bir kere Söğüt adası açıklarında elli kulaca indim. Elli kulaçta bir tuhaf oldum. Dudaklarımda bir kuruma, tenimde bir kıpırdanma... Başlığın önünde dört tane cam pencere var ya, elli kulaçta camları çatır çatır ediyordu... Beş dakikadan fazla kalamadım.»

Sonra Arap denizin dibini tutturdu, şiir okur gibi tatlı tatlı anlatıyor. Benim sormak aklıma gelmemişti:

«Denizin dibinin de mevsimi var... Baharı, kışı var... Dört mevsim değil de, iki mevsimi var. Deniz dibinin baharı yazındır... Yani temmuzda deniz dibine bahar iner. Türlü otlar, türlü çiçekler olur. Lapa diye pamuk gibi, beyaz bulut gibi bir çiçek açar... Palavan otu, iki

metre yüksekliğinde üzüm otu... Sonra badem otları... Bu badem otları ilkbaharda beyazımtırak, daha sonraları karaya çalar... Pinalar... Ahtapotlar, balıklar... Renkler birbirine karışır... Yosun kaplamıştır herbir yanı... Yosundan hiçbir yer gözükmez... Bu yosunların altında sünger olduğunu nasıl billriz bilir misiniz? Kırmızı kırmızı şeritler geçer yosunun üstünden... İşte o şeritlerin altında sünger vardır... Eylülden sonra, yosunlar solar, üzümler yapraklarını döker... Deniz dibi de toprak gibi çırılçıplak kalır... Biliyor musunuz kışın sünger avlamak daha kolaydır.»

Tam yerini buldum ve suali yapıştırdım:

«Ben sünger avlamağa geldim. Niçin ava çıkmıyorlar şimdi ya?»

«Yaz için dalgıçlar dinlenirler. Kışın da av yapılırsa eğer dalgıç o zaman halsiz düşer, yazın avlayamaz. Bir de fırtına olur kışın. Uzaklara açılınmaz.»

Arap boyuna anlatıyordu:

«Deniz dibinin otları, ağaçları... Deniz dibinin hayvanları... Deniz dibinin... Akya balıkları sarar dört bir yanını... Gelir formayı ısırırlar... Sen nereye gidersen bir sürü akya balığı da peşindedir... Balıklar kaçmaz dalgıçtan... Biz kocaman balıkları elimizle tutarız... Deniz dibinin baharı bizim dünyamızın baharından daha güzeldir... Yalnız deniz dibinde on beş metreden ötesi görünmez... On metreden sonra koyu bir karanlık başlar... O da öyle olmasa... Kimbilir...»

1957

Van Gölünden

VAN GÖLÜ, TURNALAR GÖLÜ

Aylardan mayıs. Kar kalkmış. Ova yemyeşil. Küçük dağlar ala karlı. Süphan dağı sütbeyaz. Bu ova Patnos ovasıdır. Dümdüz. Otlar dizboyu. Eksiksiz, kesiksiz. Kadife gibi. Yeşil bir halı gibi. Ovayı gün ışığı doldurmuş. Yağmur sonu güneşi gibi. Islak ıslak... Düz ovada, karşına bütün haşmetiyle Süphan dağı çıkıveriyor. Tam tepende durup duruyor. Başını kaldırıp doruğuna bakamıyor, korkuyorsun... Süphan dağı şöyle uzaktan bakınca Ağrıdan daha heybetli gözüküyor, birkaç Ağrı büyüklüğünde gözüküyor. Bir yanı Van gölü, bir yanı da Patnos ovası... Düzlüğün ortasından fışkırıvermiş bir haşmet. Ama Süphan dağına çıkmak kolay... Doruğuna yakın yerlere kadar katırla çıkılabiliyor. O kadar sarp da değil... Kar fırtınaları da olmuyor yazın. Tepesinde bir de kocaman krater gölü var.

Yol çamur. Ne otomobil, ne otobüs, ne cip işliyor. Ben Karaköseden geliyorum. Üç arkadaşız. Üçümüzün altında da çok iyi, cins atlar var. Bir arkadaş bana binek atını verdi. Ceylan gibi bir at. Bu kadar yolu yürüdü de bir kere olsun tökezlemedi bile. Yalnız yelesinin altı, boynunun kulaklara yakın kısmı terledi.

Ovada küçük gölekler var. Yağmur gölekleri bunlar. Göleklerin yanında türlü kuşlar. Belki bin türlü. Toy,

balıkçıl, turna... Ovayı turna almış. Her adımda bir turna. İnce, uzun bacakları üstünde kocaman kalçalarını sallayarak dolaşıyorlar. Uzun telleri sarkıyor. Tellerinden, yahut da başından, kuyruğundan, bir yerinden yeşil bir kıvılcım fırlıyor, bir anda da sönüyor. Turnalar, kuşlar içinde, yakınına yaklaştırmayan bir kuştur. Çok turna gördüm. Yanımda çok turna avladılar. Hiçbir turna üç yüz metreden fazla yaklaştırmadı yanına. Buradakilere yüz metre bile yaklaşabiliyorsun. Bunun da sebebi var: Van gölü dolaylarında turna vurmak büyük günah sayılıyor. Onun için kendini bilen bir kimse turna vurmaz. Bu yüzden de buraları turna yatağı olmuş.

Üstümüzden bir turna kataı gidiyordu. Bir turna kataı değil, birkaç turna kataı... Her katarda sayılamayacak kadar turna var.

Yanımdaki arkadaşın adı Mustafaydı. Ağrılıydı kendisi. Buraları da çok iyi biliyordu.

«Bu turnalar,» dedi. «Van gölüne gidiyorlar. Orada, bir adaya, kimsesiz bir kıyıya yumurtlayacaklar. Van gölü dolayları turna mahşeri. Belki yeryüzünün hiçbir yerinde bu kadar turna yok. Bir yere varırsın ki turnalar, bütün ovayı kaplamışlar. Koyun gibi üstüsteler.»

Ovayı gösterdim:

«İşte burada da üstüste. Bundan daha çok turna olur mu? Bütün ova silme turna.»

«Hey bre arkadaşım,» dedi, «bunlar da mı turna! Bunlar tek tük. Bir karşılaşsak da, bir ovada onları görsen. Dilini yutarsın.»

Karşımızdan köylüler geliyordu. Buralarda köylülerin tek biniti öküz. Herbir şeyleri öküz. Yüklerini öküze yüklüyorlar. Çiftlerini öküze sürdürüyor, harmanlarını öküze dövdürüyorlar. Karşımızdan gelen köylü topluluğunda on kadar öküz vardı. Öküzlere palan vurmuşlar, üstlerine kilim atmışlardı. Bir öküzün üstüne de nakışlı bir beşik oturtulmuştu. Bir bebek mışıl mışıl uyuyordu beşikte. Gözlerini yummuş.

«Öküz buralarda kutsal hayvandır.»

Üçüncü arkadaşımızın çok güzel sesi var. Nereyi, neyi görse oranın, onun türküsünü hemen söyleyiveriyor. Patnosa geldik. Patnos üstüne çıkarılmış bir türküyü hemen söyledi. Bir köy geçtik, o köye çıkarılmış bir türküyü, daha köyü çıkmadan tutturdu. Turnaları gördü, uzun uzun bir turna türküsü çekti.

Süphan dağının dibine doğru yaklaşıyoruz. Karlı doruğu gökyüzünde. Artık karlı doruk gözükmüyor. Gökyüzünün mavisine karışmış. Bizimki bu sefer de bir Süphan dağı türküsü aldı. Türkü bir aşk efsanesini anlatıyor. Efsaneyi tam üç saat söyledi, bitiremedi.

Bir öksüz... Amcasının yanında. Bütün köy ona kötü kötü bakıyor. Sevmiyorlar onu. Kirli, pasaklı, saçbaş karmakarışık bir oğlan. Amcasının çobanlığını yapıyor. Keçilerini güdüyor. Günlerden bir gün, Süphan dağı eteklerinde keçileri otlatırken uykusu geliyor. Bir koca kayanın dibine varıp uykuya dalıyor. Uykusunda gökten ak sakallı, kır atlı biri iniyor. Onun arkasını sıvazlıyor. Uyanıyor, uyanıyor ki ne görsün, kır atlı ak sakallı adam doludizgin, uçarcasına gidiyor. Çocuk ah vah ediyor. Kır atlr dönüp çocuğa diyor ki: «Senin ölümün insan eliyle olmayacak. Senin sırtını insan oğlu yere getiremeyecek.» Gözden kayboluyor. Çocuk köye geliyor. Köy çeşmesinin başını tutuyor. Kimseye su vermiyor. Köylüler geliyor, herbirini bir yana fırlatıyor köylülerin. Köylüler gidip amcaya şikayet ediyorlar. Amca geliyor. Amcayı görünce seninki korkuyor. Başını alıp Süphan dağına kaçıyor. Dağda bir eşkiya var. Gördüğü canlı yaratığı boş salmıyor. Öldürüyor. Çocuğu da görünce saldırıyor. Ama çocuk onu aldığı gibi yere. Öldürecekken öteki amana geliyor. Kardeş olmayı teklif ediyor. Kan yalaşıp kardeş oluyorlar. Düşüyorlar Süphan dağına, o kaya senin, bu kaya benim... Avlanıyorlar. Bir gün, bir de bakıyorlar ki, dağda tek başına bir çadır. Çadıra varıyorlar. Çadırda ay parçası bir kız. Soruyorlar. Kız, yedi kardeşi olduğunu, yedisinin de yıllardan beri kendisini zorla almak isteyen bir Arap şeyhiyle harp ettiğini, halen de

muharebede olduklarını söylüyor. Seninkiler muharebenin yerini soruyorlar kızdan. Oraya gidiyorlar. Arap şeyhini mağlup ediyorlar. Geliyorlar çadıra geri. Kardeşler buna memnun oluyorlar. Birinizden biriniz kız kardeşimizle evlensin diyorlar. Neyse, uzun hikaye... Çocukla kızı nişanlamağa karar veriyorlar. Çocuğun şehre nişan yüzüğü almağa gitmesi gerekiyor.

Çocuk şehre gidecek ama, kardeşine kızı güvenemiyor. Alır kaçar diye korkuyor. Kardeş bunu sezlyor, Ellerimi ayağımı iyi bağla da öyle git, diyor. Çocuk da dediğini yapıyor. Şehre gidiyor. Bu sırada Arap şeyhi bir baskın yapıyor. Yedi kardeşin yedisini de öldürüyor. Kardeşin eli ayağı bağlı bir şey yapamıyor. Onu da yaralıyor, kızı alıp kaçıyor. Çocuk şehirden dönüyor ki ne görsün! Ortada hiç kimse yok. Bir koyaktan, bir inilti duyuyor. Yanına varıyor ki kardeşi... Böyle böyle, diyor. Sonra da ölüyor. Çocuk bu sefer düşüyor kızın arkasına, uzun dövüşlerden sonra kızı Arap şeyhinden kurtarıp Süphan dağına geri getiriyor.

Oğlan yorgun. Başını kızın dizine koymuş uyumuş. Bu arada oradan bir dişi geyiğin arkasında yedi erkek geyik geçer... Erkek geyiklerin içinde çelimsiz biri var. Öteklere dişi geyiği vermez. Yaman bir şey. Kız, bunu böyle görünce yedi kardeşi aklına düşüp ağlar. Bir damla göz yaşı düşer oğlanın yüzüne. Oğlan uyanır. Ağlamasının sebebini sorar. Kız da geyikleri gösterir. Bunları böyle görünce kardeşlerimi hatırladım, der. Oğlan kızar, vay seni ağlatan bu geyikler mi, der. Onların hepsini öldüreyim de... Okunu yayını alır, arkalarına takılır. Teker teker geyikleri vurmağa başlar. En sonunda da o çelimsiz geyiği vurur. Geyik bir uçurumun başına düşer. Yanına varıp onu kesmek ister. Geyik ayağıyla ona vurup uçurumdan aşağı atar. Oğlan varır, kesilmiş, dipleri kalmış sivri çalıların kıymıkları üstüne düşer. Kıymıklar sırtından girip göğsünden çıkarlar. Kız bir bekler, iki bekler, sevgilisi gelmez. Vurulmuş geyikleri takip ede ede sonunda çelimsiz geyiğin ölüsü yanına gelir. Bakar

ki aşağıda oğlan bu halde... Karşılıklı birbirlerine türkü söylerler. Oğlan onun amcasının evine gitmesini ister. Kız ondan ayrılamayacağını söyler... Bir zaman söyleşirler. Kız kendisini oğlanın üstüne atar. O da onun gibi çalıların üstüne düşer. Çalılar sırtından girip göğsünden çıkarlar... Yanyana ölürler. Şimdi Süphan dağında bir pınar vardır. Birisinin mezarı pınarın bir yanında, birisinin mezarı öbür yanındadır. Her bahar kızın mezarından bir kırmızı gül, oğlanın mezarından bir mavi gül çıkar. Güller katmer katmer olurlar. Tam birbirlerine yaklaşıp öpüşeceklerken geyikler gelip gülleri yerler. Bu hep böyle.

Türkü yanık. Deniz dalgası gibi. Üstümüzden, Van gölüne doğru katar katar turnalar gidiyor. Katarın bir ucu Süphan dağının eteğinde, bir ucu Van gölünde...

VAN GÖLÜNÜN ŞAFAĞI

Ernis, Van gölünün doğu ucunda, Esrük dağının eteğine kurulmuş doksan evlik bir köydür. Esrük dağının toprakları, kayaları kan dökülmüş gibi tepeden tırnağa kıpkırmızıdır.

Kan kırmızısı ve çimen yeşili... Gün ışığı da yeşile, kırmızıya boyanıyor. Toprak alaimisema gibi oluyor. Uçsuz bucaksız karlar ortasında kurulmuş birer adacık, bu topraklar.

Ernis köyünde bir yaşlı adam var. Adı Ali Menco. Doksan sekizinde bu yıl. Ama daha dinç. Yüzü büyük, pembe. Sakalı sütbeyaz, kocaman. Sanki kucağındaki sakal değil de bir kucak pamuk. Ali Mencoyla dost olduk. Sohbeti tatlı bir adam. Çok az konuşuyor. Belki günde bir kere. Ama konuşunca da hoş konuşuyor. Boş, havaya laf ettiği yok. Kuştan, kurttan, böceklerden, yılanlardan, cümle mahlukattan haberdar. Yaşayışlarını bir bir biliyor. Suyu, toprağı, yağmuru, ekini, ağaçları en ilginç yerinden yakalamış. En ilgili yönlerini söylüyor. Bil-

mediğim, duymadığım şeyler söylüyor dünyaya dair.

Ali Menco her gün, gün ışımadan önce kalkıyor yataktan. Ay boynuzlu öküzlerini önüne katıp, doğru tarlaya gidiyor. Tarlaya giderken, kaldığım evin önünden geçip bana da haber veriyor. Alelacele giyinip arkasına düşüyorum. Tarlaya kadar hiç mi hiç konuşmuyoruz. O, varıyor öküzlerini sabana koşuyor. Sabanın kulpuna yapışıp, taşlı tarlanın bir ucundan bir ucuna ağır ağır gidip geliyor. Sürdüğü toprak ıslak ıslak parlıyor gün vurdukça... Ben de bir taşın üstüne oturup, bu beli bükülü asırlık ihtiyarı seyrediyorum. Öğle yemeğini beraber yiyoruz. Birkaç baş soğan, biraz lor peyniri... Yemekte konuşuyoruz. Ali Menco açılıyor, hem yiyor hem söylüyor.

Bir gün de bana gölü gösterdi. «Bu göl sihirlidir,» dedi. «Bu gölü baştan aşağı gez. Gece gündüz gez. Sihrini sen de göreceksin. Bu gölde günün doğuşunu, günün batışını mutlak seyret. O zaman sihrini görürsün.»

Küçücük mavi birer düğme gibi gözlerini uzaklara, göle dikmişti. «Gölü gez,» dedi. Konuşkanlığı üstündeydi ama, gene de gölü, gölün sihrini anlatmadı. Yüzü öylesine bir hal aldı ki, bu şafağı görmeden edemezdim. İçime kurşun gibi ağır bir merak oturdu.

Van gölü dağların ortasındadır. Denizden yüksekliği 1720 metredir. Derin, kocaman, dev bir kuyu gibi... Fırdolayı, dört bir yanındaki dağlar tepeden tırnağa karlıdır, uludur. Dağlar, Süphan dağına kadar, hemen hemen hep bir hizadadırlar. Süphan dağında gelip bir ulu düğüm olurlar. Süphan dağı bu yanların en yüksek dağı... 4434 metre. Tepesinde masmavi, büyük bir krater gölü de var.

Van gölünün mavisi hiçbir maviye benzemiyor. Bir başka mavi. Kalın bir camı kesip, kesitine bakın, işte o maviye azıcık yaklaşıyor. Bir başka mavi ki tarif edilemez.

Yalnız mavi değil. Göl, günün her anında bir başka renge giriyor. Bu renkler de bildiğimiz, gördüğümüz

renklerden değil... Mesela bir an yeşil oluyor. Görülmemiş bir yeşil. Yeşilin de bir yanı yaprak yeşili, bir yanı zehir yeşili... Karışıyor.

Bir bakıyorsun, morumsu bütün su, bir bakıyorsun açık maviye dönüyor. Bir yeri turunculaşıyor durup dururken. Bir yeri de bozarıveriyor. Sonra da dalga dalga renkleri görmek için zamanını beklemek gerek. Göl kıyısının insanları bunu biliyorlar.

Günün batması da bir alem, bir acaip... Süphan dağının ardına usuldan çekiliyor gün. Derken iniveriyor. Sonra Süphan dağından bir al ışık fırlıyor, gölün batı ucundan giriyor, şimşek gibi kayarak, dağa doğru uçarak doğusundan çıkıyor. Bu al ışık oyunu bir iki üç dakika sürüyor. Bundan sonra da göl karanlık olacağına bir an için sütbeyaz kesiliyor. Tabii gölün ortaları gene kapkaranlık. Sadece kıyılar beyazlaşıyor. Karlı dağların göle vuran aksi olsa gerektir.

Dağlar da yarı dumana, yarı ışığa batmış. Bir an geliyor, cümle dağlardan ışık fışkırıyor. Ortalık aydınlığa, ışığa boğuluyor. Gölün ışıkları karlı dağlara, karlı dağlarınki göle... Bazı, ışıktan göle bakamıyorsun. Gözlerin yoruluyor. Dağlar altından aydınlatılmış gibi. Dağlar billurdanmış gibi. Çok gezdim tozdum. Bu dağlara benzer dağlara hiç rasgelmedim. Dağlar biraz heybetli, biraz karanlık olur.

Gece yarısından iki saat önceydi ki motorcu beni uyandırdı.

«Babo,» dedi. «Tam sırasıdır. Denize açılalım. (Buralarda göle deniz diyorlar.) Dağın dibine ancak varırız.»

Motoru bir kayaya bağlamıştı. Binip açıldık. Batıya, Süphan dağına doğru gidiyoruz. Sular hışıldıyor. Ay batmış. Ortalık gene aydınlık. Yıldız ışığı var. Kıyılar, beyaz beyaz görünüyor. İncecik bir soğuk var. Hoş bir soğuk... Uzaklardan, geceden, köpek havlamaları geliyor. Çobanlar kepeneklerine bürünüp uyuşmuşturlar şimdi.

İnsan şaşırıyor. Burada yepyeni, alışmadığımız bir

toprak, bir su, bir dağ... Sanki harikalar diyarı. Gölde nereye gidersen git, batıya git, doğuya git, Süphan dağı yanında, tependeymiş gibi durup duruyor. Ne kadar uzaklaşırsan uzaklaş ondan, gene tepende Süphan dağı.

Biz motorla pat küt yol alırken, doğudaki dağların başı ağarıverdi. Motorcu gazı kesti. Göl hafif dalgalı. Beşik gibi usul usul sallanıyor.

Ben gözümü günün doğacağı yere, gittikçe ağaran dağların tepelerine diktim. Heyecanla sihri bekliyorum. Bizim ak sakallı ihtiyarın sihrini. O söylemedi sihrin ne olduğunu ya, ben başkalarından duydum, inanmadım. Şimdi bekliyorum. Bulunduğumuz yer tam gölün yarı yeri, doğudaki ucundan Süphan dağına daha yakın...

Ağaran tepelerden birkaç bulut kalktı. Bulutların alt uçları parlıyordu. Derken, bir dilim kırmızı köz gibi, güneşin bir ucu çıktı battı. Derken yarısı çıktı battı. Çıktı battı. Sayamadım. Belki on, on beş kere... Dağlar sallanıyor gibi. Azıcık bir ara verdi. Sonra çıkıp çıkıp batmağa başladı. Sonra güneşin tümü birkaç kere şimşek hızıyla dağların tepelerine çıktı çıktı geri battı. Sonra kan kırmızı bir yuvarlak karlı dağın tepesine oturdu.

Ve her gün Van gölüne güneş böyle doğar işte. Gerçekten bir sihirdir bu, büyüdür. Güneşin büyüsüdür. Kocaman güneş yalımı karlı dağları kana boyayarak çıkıp çıkıp batıyor. Bir dakikada belki on kere.

İkinci gün Ali Mencoyu tarlasında buldum. Gülerek baktı. Gözlerinde soru vardı. «Tamam,» dedim.

Bundan sonra gölün bütün kıyılarını dolaştım. Van gölü kıyıları tarih yatağı. Urartulardan kalma Van kalesi... Bu kaleyi Semiramisin de yaptırdığını söylerler. Bir de göle karışan çaylar, dereler var. Bunlar bol miktarda balık getiriyorlar. Gölde, su sodalı olduğu için, hiçbir hayvan yaşayamıyor. Balıklar, akar suların ağızlarında, göl suyuyla tatlı suların katıştığı yerde yaşıyorlar.

Haziran on beşten sonra da gölden çayların gözlerine doğru bir balık akınıdır başlıyor. Sular, yukarı doğ-

ru balık akıyor üstüste. Köylüler sepetlerini daldırıp çaydan balık çıkarıyorlar, zahmetsiz... Yukarı akan balıklar, mısır patlağı gibi çay sularının üstünde sıçraşıyorlar.

Bir de göldeki Adır adasında seyrettim şafağı... Adır adası bin dönümlük bir yerdir aşağı yukarı. Eskiden kalma badem ağaçları da var. Yarısı kayalık, yarısı topraktır. Adır adası pelikanların adası. Adada o kadar çok pelikan var ki ada almıyor sanki. Hepsi birden uçunca adanın üstü kapanıyor.

1957

Sabahçı Kahvesi

Bu Karabaşta, Tophanede, Galatada bir sabahçı kahvesidir. Bu sigara dumanıdır. Pis havadır. Sümkürüktür. Sarı, tozlu, yer yer portakal kabuğudur. Lahana yaprağıdır. Taze marul yaprağıdır. İzmarittir. Balık kuyruğu, yağlı, balık kılçığıdır. Balık başıdır, gözleri hayretten, korkudan açılmış. Kirpiksiz. Sigara dumanı tabaka tabakadır. Aynı masada oturan öteki adamı zor görürsün. Gözlerin yanar.

Başını masaya dayamış. Masada bir parmak kir. Saçlarında mavimsi bir duman. Kırlaşmış, sarı, ya da kapkara kirli, yağlı saçların ardında. Bir yumak renk renk kirli saç. Yumulmuş. Yerler tozlu, karmakarışık. Ya kaskettir, ya da asıl biçimini yitirmiş bir şapkadır. Mavisi solmuş. Belli belirsizleşmiş bir yeşili var. Saçlar, yağlı şapkalar bir hoş yarı aydınlık, sigara dumanları içinde. Tabaka tabaka. İniyor, kalkıyor. Kapı açılıyor, yorgun. Her şey yorgun. Belalı. Her şey belalı gibi gözüküyor. Yalnız. Sevgisiz. Aşırı. Aşktan, şevkten taşıyor. İnanılmaz. Kızarmış burunlar. Sıra sıra. Biri başını kaldırmayagörsün. Dördü beşi birden... Uykulu. Bulanık bir su nasıl akar, durgun. İşte öyle. Yalnız. Uyuyanlar kucaklaşmış. Bebekçesine gülüyorlar. Melek güldürdü. Tıpkı. Kahrolmuş. Koyu bir sisin yapışkanlığında, kirinde, bulaşıklığında. Kırışıklığında. Kırışığını bıçak açmış sanki. Parmak sığar alnının kırışığına. Dizilmiş masaya. Di-

zi dizi. Kaşları gür, kara, yoluk, sarı, ta saçlarına değen, kıvırcık, ağarmış.

Masaların, sandalyaların ayakları kırık, topallayan... Kapıyı yeşile boyamışlar. Yer yer açılmış, yarılmış, dökülmüş. Bazı deli bir rüzgar açıyor. Bazı dökülmüş biri. İncelmiş, olduğundan daha çok uzamış, sararmış, yüzü iki yüz uzunluğunda. Gelip oturuyor. Bulanık. Yüzünü aynada göremiyor. Göremez de ondan. Oturuyor. Dayanıyor. Yavaş yavaş gidiyor. Baş masaya usul usul eğiliyor. Sonra da yapışıyor.

Bu sabahçı kahvelerinde tam bir ayım var. Yatağım mı yoktu, belki vardı. Canım mı istiyordu, belki de istiyordu, bilmem. Adamları mı, yalnızlığı mı, belalı kederi mi görmeyi canım çekmişti, orasını da söyleyemem, tam bir ay sabahçı kahvelerinde sabahladım. Bir hoştu. Bir sarhoşluğu vardı. Gıllığışsız adamların cömertliği, açıklığı vardı. Yalanı da vardı. Yalan söylüyorlardı. Söylüyorlardı ama, yalanlarını yalan olarak, bile bile, ben yalan söylüyorum diye diye, apaçık yalan söylüyorlardı. Duvarları, bentleri, kaygıları, riyayı az da olsa yıkmışlardı. Bu da yetiyor muydu bana? Yalanı yalan olarak, bile bile dinlemek bir dinlenme, bir ferahlık veriyordu. Anlatan da yalan macerasını yalan olduğuna inana inana anlatıyordu. Sen hoşlanıyorsun. O hoşlanıyor.

Adanalıyız. İnkar edilmez. Yüzünden belli. En küçük bir olaya candan sarılışından belli. İnsancıllığından, bir olayı birkaç misli büyütmenden, bir insana, bir işe dört misli önem verişinden belli. Bir sözü öteki insanlardan üç dört misli büyülterek, aşırı, gülerek, sarılarak, ağlayarak, yaşayarak, duyarak söyleyişinden, üstünde duruşundan belli. Güney adamı. Ayrı bir gelenek mi? Sıcaklığından belli. Öyle bir sıkar ki elini, sanırsın ki bu sıcaklık yıllarca gitmeyecek. Öyle dost öyle candan... Cömertcesinedir. Öylesine övünür ki, inanasan ağlarsın. Gene de gözlerin yaşarır.

Altmıştan yukarı gösteriyordu. Kırçıl bıyıkları iğne

iğneydi. Kaşları püskül püskül ta çukurdaki gözlerini örtüyordu. Püskül püskül kaşları ağarmıştı. Saçları da kökünden kazınmıştı. Güçlü bir çenesi vardı. Dudakları buruş buruştu.

Kahve ısınmıştı. Akşamdan kızarmıştı sobanın bir yanı. Üstüne bir portakal kabuğu atmışlardı. Kokuyordu. Sigara dumanıyla karışık kokuyordu.

Şafağa karşı uyandım. İçeri bir damla ışığın sızmasıyla, açılan kapıdan serince, soğukça bir yelin bedenimi yalamasıyla uyandım. Ak bir ışık sızıyordu yırtılmış, mavi kağıtlanmış camiarın ardından... Kirlenmiş camiarın ardından.

Masada bir baş gördüm. Kımıldamış mıyım ne, o da uyandı. Gözgöze geldik. Bana baktı. Gözlerinde bulanıklık yoktu. Gözleri çakırdı. Bana gülerek baktı. Gözlerinde uyku da yoktu. Uyuklayan kahveciyi çağırdı. Sesi duyan kahveci önce irkildi. Sonra yanımıza geldi.

«Buyur Salman ağa,» dedi.

«Hemşerime bir çay,» dedi. «Bana da... demii.»

Kahvecl bana baktı usuldan, bıyık altı bir gülümsedl.

«Başüstüne Salman ağa.»

Salman ağa bana döndü:

«Sen,» dedi, «bu yerlerin adamı değilsin. Neden düştün hemşerim? Ne zaman geldin Çukurovadan?»

«Benim Çukurovalı olduğumu ne bildin?»

«Peki sen benim Adanalı olduğumu ne bildin?»

«Konuşmandan.»

«Ben de senin... Yeni geldiğin belli Çukurovadan. Bizim topraksı bir halin var. Salman emmin adam sarrafı.»

Cömertti. Yüreğinden sevgi taşıyordu. Herkese karşı.

«Bak sana bir şey deyim hemşerl, ne yap yap, bir daha buraya düşme. Bir alışırsan bir daha kurtulamazsın. Git Gülhanede yat. Git Köprünün altında yat. Koruluklar dolu. Git oralarda yat. Amma burada yatma. Alı-

şırsın. Alışır bir daha kurtulamazsın. Seni burada görmesin gözüm. Bozuşuruk. Heyye. Valiaha da bozuşuruk. Hayatın azap olur. Hemşerim, bana demedi deme. Heyye işte.»

Ben ikinci gün gene iskemiede uyudum. Öteki, sağ baştakl masada beni gördü. Yanıma geldi. Ama bana bir şey söylemedi. Bir çay daha ısmarladı şafaklayın. Çayın demll, tavşan kanı, billur kırmızısı olması için de çaycıya bir iyice çıkıştı.

«Heyye arkadaş,» dedi, «sen ne belliyon karşındakini. Bize Adanalı demişler. Biz buralara düşecek adam deelik ya, feleğin, kahpe feleğin, çemberi kırılasıca da dönemeyesi feleğin gözü körolsun. Heyye kardaş? Öyle deel mi hemşerim?»

Çaylar geldi. Millet uyuyordu. Çoğu da horluyordu. Çoğu çocuk gibiydi. Günahsız. Çoğu bıçkındı. Bir şey emer gibi dudaklarını uzatarak uyuyorlardı. Sigara dumanı döşemeye inmişti. Ayak altında dolaşıyordu.

Düşündü. Bir sigara sardı. Tabakasını bana uzattı. Ben de bir sigara sardım.

«Heyye hemşerim. Sıcak olur bizim oralar. Dünya bizim oralarda. Geldiğine iyi etmemlşsln. Istersen sana bir yol parası... Git canım memlekete. Memleket gibi var mı. Bulunur bir yol parası canım. Sana hemşerim. Heyye dedik. Seni görünce. Valiahi öyle... Anam avradım olsun öyle... Yüreğim yeynidl. Vallaha... Bir bahar yell estl. Heyye dedik. Yüreğimin başı nennilendi. Soğudu. Var git memlekete. Allah senden razı olsun. Beni dersen, şu kuru iskemle var ya, inanmazsın, inanmasan daha iyi ya, ama Inanırsın. Keşke Inanmasan... Palavra desen gözlerinden öperlm hemşerim. Şu kuru iskemle var ya, o kuru Iskemle üstünde biz kırk yıldır uyuruk. Kırk yıl yatak yüzü görmemişik elhamdüllllah... Heyye. Kırk yıldır şu sandalyada uyuruk. Gül, gül oğlum. Heyye gül. Bana ne. İstediğin kadar gül. Deel ml? Amma hemşerlmsin. Yol paranı veririm. Hem de cebine harçlık koyarım. Var git memlekete. Var git Çukurovamıza.

Heyye demişik. Alışma demişik bu havaya. Kırk yıldır şu iskemiede tünerim. Kuşlar gibi. Heyye tünerim. Şaşma hemşerim. Memlekete gitmezsen, eğer ölmez yitmezsen kırk yıl da bu gidişie sen tünersin iskemlede. İnanma oğlum. Bana ne, inanma. Sarı tarlalar gözümün önünde. Tüt babam tüt ediyor. Heyye. Tüt babam tüt. Kırk yıl... Kuru iskemle. Heeeey bire hemşerim. Vay dünya vayl Sözümü tut. Büyük sözü yabana atılmaz. Tam kırk yıl. Aklından çıkarma.»

«Burada kırk değil ya, ben en eskisiyim, on beş yıl iskemieye tünemiş çok. Var git memlekete hemşerim. Gözünü severim. İstersen sana elbise de yaptırırım. Çalıştım, para kazandım dersin İstanbulda. Durma git.»

Sigara dumanları tabaka tabaka. On beş gün her şafak vakti. Soba sönmüşken bana, memlekete gitmemi sırasını getirdi getirdi, beni incitmeden söyledi.

Son gün şafaktan önce usulca masadan kalktım. Kahveciye yanaştım. İnce sivri yüzlüydü. It oğlu mu, It oğlu it biriydi.

«Bu benim amca,» dedim, «neyle geçinir?»

Göz kırptı:

«Onunla,» dedi. «Yanaş, iş var senin amcada. O kimseye böyle davranmaz. Sana nedense kanı kaynadı. Sana canını verir. Bırakma ardını.»

«Kaç yıldır tanırsın?»

«Ben on bir yıldır bu kahvedeyim. O da bir yıldır şu sandalyada uyur. İyi tanırım. Çok iyi adamdır Halo Salman. Ondan iyi adam bulunmaz. Sana ısındı. Sabah olunca, seni göstererek kardeşim gelmiş memleketten der. Önüne gelene seni kardeşim diye tanıtıyor. Sana canını verir. Halo Salman Tophanenin kırk yıllık Halosudur. Dört beş yıl önce senin gibi bir kardeşi daha gelmişti memleketten. Giydirdi kuşattı, memlekete gönderdi. Çiçek gibi. Cebine çok para koymuş dediler.»

Halo Salman çocukcasına, horultusuz uyuyordu. Uzun, tel tel, uçları sararmış bıyıkları masanın üstüne taşmıştı.

Sigara dumanları yere inmişti.

Dışarı çıktım. Karaköye doğru indim. Cadde çiğden ıpıslaktı. Yağmur yağmış gibi. Köprüye geldim. Kara mavnalar, vapurlar daha uykudaydı. Sessiz. Denize azıcık bir sis çökmüştü.

Köprüde durdum. Pis kahveyi düşündüm. Dalmışım. Sabah açıldı. Turuncu tanyeri usul usul silindi. Çayını içmiştir Halo Salman. Uyuyanlara kardeşinden, memleketinden söz açmıştır. Bir düş içinde. Sabah ışığıyla birlikte bir duman çökmüştür kahveye.

İki gün üç gün beklemiştir. Kardeşi bir daha gözükmemiştir. «Yolladım,» demiştir. «Yolladım memlekete. Doldurdum cebini paraylan. Beylerin elbisesinden elbise diktirdim sırtına. Heyye arkadaş. Sevinsin çocuk.»

İlk vapur düdüğü öttü. Köprüde, Köprü altında bir kaynaşma başladı.

1958

İsraelde 10 Gün

MODERN BABİL KULESİ

İsrael, modern bir Babil Kulesidir. Dış benzerliği söylüyorum. Bunun böyle olacağını İsraele gitmeden de kestirmek zor değildir. Azıcık tarih okuyan, İsrael oğullarının binlerce yıllık macerasını şöyle bir öğrenen, bunun böyle olacağını bilir.

Bu dağılış, toparlanış insan soyunun büyük maceralarından biridir. Büyük, sürekli, zor bir macera.

İsraele ayak atar atmaz ilk göze çarpan şey bu. Daha hava alanında karşınıza hemen çıkıveriyorlar. Bizi getiren uçağın hostesi sarı bir kızdı. Mavi gözlü. Uçak alanında, gümrüklerde koyu esmer adamlar vardı. Koyu, Arap rengine çalan adamlar. İngilizler gibi, sırık gibi uzamış delikanlılar. Almanlar, Amerikalılar, Ruslar. Bir sürü, her milletin özelliği...

Tel-Avive gelince, burada bu Babil Kulesi işi daha da çok göze çarpıyor. Her köşede bir millet. Bir millet her şeyiyle, kültürü, rengi, geleneği, görgüsü, her şeyiyle eksiksiz denebilir bir şekilde İsraelde temsil ediliyor. Bence İsraelde hiçbir milletin insanı yabancılık çekmez. Bizim yabancılık çekmediğimiz gibi. Tel-Avivde önce bir manifaturacı... Sonra bir ayakkabı boyacısı, daha sonra bir polis, sonra yolda giderken bir aile... Sonra bir şoför, bir dükkancı, bir manav, bir gazeteci, bankacı, balıkçı, fırıncı... Sayması uzun. Türkiyeden bir sürü insan gördük. Çokları, yani Anadolulu Museviler hep Türkçe

konuşuyorlardı evlerinde. Aralarında. Yemekleri Türk, kahveleri Türk. Ve Türkiyenin diliyle, kültürüyle, geleneğiyle bir parçası orada.

İsraelde gezdiğimiz günler Purim Bayramıydı. Bu Purim Bayramında bütün şehir, daha doğrusu bütün İsrael türlü kılığa girmişti. Daha çok gençler, çocuklar kılık değiştirmişlerdi. İsrael sanki büyük bir kılık balosundaydı. Arap kılığı, Macar, Yugoslav, Kovboy, Acem, İspanyol, Rus, İngiliz kılığı, dünyada ne kadar millet varsa, Israelde o kadar kılık... Bir kadın da bizim sırmalı Maraş üçeteğini giymiş, ayağına kırmızı Maraş yemenisi geçirmiş, renkli başörtüsünün dört bir yanını Antep dantelasıyla çevirmişti. Sanki az önce bir Anadolu düğününden çıkmış taptaze bir Anadoluluydu.

Bu Babil Kulesinde, sokaklarda daha çok Ibranice konuşulur gibi oluyor. Konuşulur gibi oluyor, diyorum. Bütün çalışmalara rağmen İbranice kolay öğrenilmiyor. Her aile kendi memleketinin dilini konuşuyor. On yıldır İsraele yerleşmiş bir aileyle tanıştım, aileden hiçbirisi daha İbranice öğrenememişti. Öğrenenler de ekmek, su isteyecek kadar...

İsraelde sekiz dokuz dil konuşanların sayısı İbranice bilenlerden daha çok. Yani şöyle böyle bilenlerden. İsraelde gerçek, doğru İsraelceyl, daha doğrusu İbranlceyi bilenlerin sayısı parmakla sayılabilecek kadar az diyorlar. Gene dediklerine bakılırsa, İsraelde, bu yüzden, söz sanatları, öteki sanatlara bakarak çok gerideymiş. Romanları hikayeleri bizim yirmi yıl önceki hikayelerimiz, romanlarımız soyundanmış. Belki, azıcık daha da kötüymüş. Biraz şiir iyiceymiş. O da Tevrat geleneğinden dolayı. Buna rağmen İsraelde gazetelerin çoğu Ibranice çıkıyor. Bunlar arasında elli altmış bin satan Ibranice gazeteler var.

İsraelliler, tarihin en büyük, yok etme değil, yerleştirme göçünü biz yaptık, diyorlar. Kırk ay içinde yedi yüz bin kişi. Bunlar temerküz kampı artıkları, bunlar yurtlarından kovulmuş, bunlar Işkence görmüş, bunlar sınır-

dan sınıra kovalanmış,. bunlar hemen hemen hiçbir şeysiz gelmiş göçmenlermiş. Bunları yerleştirmek zor olmuş. Bunların aralarında din bağından ve bir yurt edinme aşkından, isteğinden başka hiçbir bağ yokmuş. Birbirlerini sevmek için, ellerinde insan olmalarından başka hiçbir şeyleri yokmuş.

Bir İsraelli yazar diyor ki, «İsraelin büyük epopesi bu göçlerden, bu bir yere, bir yurda toplanma şevkinden çıkacaktır.»

İsraelde dünyanın hemen her yerinden, Türkiyeden, Yunanistandan, İrandan, Rusyadan, Çinden, Japonyadan, Koreden gelmişi var. Çin, Japon Yahudileri de, Çinliler gibi çekik gözlü. Zencisi bile, kapkara zencisi bile var Musevinin dediler ama, ben göremedim. Iraktan, Yemenden, Amerikadan, Güney Amerikadan, Fransadan, Cezayirden, Fastan, Adenden, Afganistandan, Güney Afrikadan, Almanyadan, Avustralyadan, Avusturyadan, Birmanyadan, Bulgaristandan, Polonyadan, Kanadadan, Seylandan, Kıbrıstan, Kongodan, dünyanın her yerinden gelmiş insanlar var. Ve bu dünyanın her köşe bucağından kopup gelmiş Musevilerden herbir göçün bir macerası var. Ayrı, kendine has bir macerası. Gerçekten epope yapılmağa değer.

Yemen göçmenlerini bir örnek olarak görebiliriz: Bunlar kendilerini lanetlenmiş sayıyorlarmış. Babilon sürgünü zamanında Yahudiler yeniden yurt edinince, bunlar yurda çağrılmışlar. Fakat bunlar yurda dönmemişler. Ezra Peygamber de bunları lanetlemiş. Bunlar gidip Yemene yerleşmişler. Gel zaman git zaman, aradan uzun bir zaman geçmiş, İsrael Devleti kurulmuş. Bunların da kulağına böyle bir şeyler çalınmış. Sormuşlar soruşturmuşlar, anlamışlar ki, gerçekten kutsal toprakta böyle bir devlet kurulmuş. Kendilerini bağışlatmak için, Yemenden düşmüşler yola... Yaya yapıldak. Kızgın kum çölünde, azıklarından başka her şeylerini arkada bırakarak, günlerce yürüyerek Adene kadar gelmişler. Adende kamp kurmuşlar. Bu Yemenliler hayatlarında maki-

ne namına bisikleti bile görmemişler. O kadar cahil, o kadar dünyadan habersiz. Elektrik mi? Hak getire. Tren mi, uçak mı? Hiçbir şey...

Her gördükleri şeye hayret edlyorlarmış. Derken Adene, bunların yola düştükleri haberini alan İsrael hükümetinin uçakları gelip inmiş. Bizim Yemenli göçmenler uçağa hayret etmemişler. Kırk yıllık uçak yolcusu alışkanlığıyla uçağa rahat rahat binmişler. Ne ürkmek, ne korkmak... Bağışlandıklarının güveni içlerinde, Kutsal Toprağa uçmuşlar. Uçağa neden şaşmamışlar? Efendim, Tevratta, bir gün büyük bir kartalın gelip, onları kanatları üstüne alıp, Kutsal Toprağa götüreceği yazılıymış. Efsane böyle diyormuş. Uçakları görünce, işte demişler, bizim kartallar geldi. Doğru Kutsal Toprağa... Bu, Yemeniilerin kartal meselesini bilmeyen, önüne gelene söylemeyen İsraelli yok herhalde. Ben kiminle konuştumsa kartal işini bir kere açtı. Hem sevinir, hem inanmaz, gülen bir halleri vardı.

Yemenden iki yüz bin kişi gelmiş. Bu iki yüz bin kişi İsraelin en çalışkan insanları. İsraelin rengi bunlar. Güzel elişleri yapıyorlar. Kilimler dokuyorlar. Tarlalarda çalışıyorlar. İsrael bunları seviyor. İsraelde birinci sevilen topluluk Sabralar. İkincisi de bunlar.

Göçmenlerden epeysiyle, göçmenlerle konuşmuş tanışmış tanıdıklarımla konuştum: Oralarda, eski yurtlarında çok çekmelerine rağmen, yeni bir vatan kurmanın gururu, sevinci içlerinde olduğu halde, doğdukları, büyüdükleri toprakların özlemi içlerinde... Yalnız Yemenliler bunun dışında... Onlar Yemeni unutmuşlar bile.

Bu iki bin yıllık macera. Bu yetmiş iki milletin hamuruna karışmış. Sonra yetmiş iki milletten kopmuş gene gelmiş. Ve bu yetmiş iki milletin adamını, dilini, kültürünü bir potada, İsraelin potasında eritmeğe çalışıyorlar.

Şu insanoğlunun başına gelene bakın: Yerlerinden yurtlarından edilerek, dünyanın dört bucağına dağıtılmışlar, iki bin yıl sonra geri döndüklerinde dört yüz bin Ara-

bı yerlerinden yurtlarından etmek zorunda kalmışlar. Bu işte kim haklı, kim haksız, orası başka ya, olay acı. İnsanlığın epopesi, İsraelin epopesi bu acı aykırılıktan doğacak. Ben buna kader demem.

Bu insanlar on yıldır bir arada. On yıldır bir kavgada. On yıldır bir potada erimeğe çalışıyorlar. Büyük bir gayretteler. Küçücük, avuç içi kadar bir toprakta insanoğlunun hayatındaki en görülmeğe, üstünde en durulmağa değer olaylardan biri oluyor.

TAASSUP HER ŞEYE HAKİM!

Bir İsraelli, tarih bir karışım (kokteyl) yapıyor, diyor. Şöyle bir karışım: Azıcık batı, azıcık doğu, azıcık Ortadoğu, biraz atom çağından, bir tutam mistik, birkaç damla Marksizm, bir sürü dil, her memleketten gelmiş insanlar, gelenekler, gururlar, yıkılmışlıklar, inançlar, inanmamazlıklar, umutlar, umutsuzluklar... Hayaller, kehanetler... Buna, başka, mağrur milletlerinkini de katınız. Sıcak, tatlı bir karışım olur. Olacak mı?

Bunun için uğraşılıyor. Bu büyük karışım imbikten iyi çekilsin diye uğraşılıyor. Bu İsraelde elle tutulurcasına ortada.

İsraellllerce, onları bütün işkencelere, bütün yok etmelere karşı koruyan Tevrattır. Tevrattaki inançtır. İki bin yılda kaybolmamak bir mucizedir. Tevrat, bir din kitabı olduğu kadar da, bir yaşama tarzıdır. En dinsizinden, en inanmışına kadar böyle düşünüyorlar. Tevrata minnet duyuyorlar.

Onun için burada dindarlar, ama koyu dindarlar, hiçbir yerde görülmemiş şekilde el üstündeler. Bir dedikleri iki edilmiyor. İsrael devletinin her işlerinde parmakları var. Bunda o kadar ileri gitmişler ki, İsrael halkının ellerinden çekmediği kalmamış. Bir İsraelli dedi ki: Türlü işkencelerden, getolardan, kamplardan kurtulduk ama,

burada da bu dindanların getosuna düştük. İşi biraz büyütüyor ya, hakkı da yok değil.

Kudüste koyu mutaassıp bir Yahudi mahallesi var. Buradaki Yahudiler hiçbir zaman Kudüsten ayrılmamışlar. Kendilerini kutsal şehrin bekçileri sayıyorlar. Mesihi bekliyorlar. Mesih gelecek de, şehrin kapısının anahtarlarını ona verecekler. Mesih çıkacak da, yıkılan tapınak gene yapılacak. Bu tapınak kaç kere yıkılmış, kaç kere yeniden yapılmıştır. Gene yapılacaktır. Tapınak yapılacak, bütün sefaletlerden kurtulacaklar. Mesih gelmeden kurtulacaklarına inanmıyorlar. Bunlar için en büyük felaket İsrael devletinin kuruluşudur. Tabii bütün dindarlar böyle düşünmüyorlar. Bunlar, dindarlar içinde bir azınlık, Kudüsün bekçileri. Bütün İsrael her kuruluş yıldönümünü büyük coşkunlukla kutlarken, bu dindarlar yas tutuyorlar. Oruç tutuyorlar. Mabediere kapanıp İsrael devletinin ortadan kalkması için dua ediyorlar. İsrael devleti kurulduğundan bu yana elçilik elçilik dolaşıp İsrael devletinin hürriyetlerini gasbettiğini söylüyorlar. Buna bir çare bulmalarını öteki milletlerden yalvarıyorlar.

Hiçbirisinin nüfus cüzdanı yok. İsrael devletini kabul etmediklerinden, bu devletten nüfus cüzdanını almıyorlar. Bu mutaassıp dindarlar, fırsat bulurlarsa, açık kollu, açık yüzlü kadınlara tükürüp, hakaret ediyorlar. Polislere, sokaklarda «Nazi» diye bağırıyorlar.

Geçen yıl Kudüste büyük bir yüzme havuzuna başlanmış. Bunu duyan mutaassıplar, «vay siz misiniz kutsal şehre yüzme havuzu yapan? Yüzme havuzu yapıp, kadınları çırılçıplak güneşte soyacaksınız. Kutsal şehir öldü, kutsal şehir bitti...»

Protestolar, gürültüler. Bunlarla önüne geçemeyince, geceleri başlamışlar taş doldurmağa havuza, havuzu yıkmağa başlamışlar. Hükümet havuzu gündüz yapıyor, koyu dindarlar ne yapıp yapıp geceleyin havuzun bir yerini yıkıyorlar. Bu havuz dövüşü İsraelde epeydir sürüp gidiyor. Bakalım sonu neye varacak.

Diyorlar ki, iktidarda olanlar bu din partilerini hü-

kümete almasalar da olurdu. Yukarıda da söylediğim gibi, işin içinde iş var. Şimdilik birliği tutan ilk şey. Çağa uymasa da. Bir de dünyanın öteki yerlerindeki Yahudiler, bu dindarların yüzü suyu hürmetine İsraele yardım ediyorlarmış. Bunlar hükümette olmasalar, dışarıdaki dindarlar, dinsiz bir hükümete o kadar fazla yardım etmezlermiş.

Bundan faydalanan mutaassıplar da azıttıkça azıtıyorlar. Kabine buhranlarının çoğu din konularından çıkıyormuş. Biz İsraelde bulunduğumuz sırada, İsrael Parlamentosuna gittik. Gene dini bir mesele konuşuluyor, tartışılıyordu.

İsraelde cumartesi istirahat günü oluyor. Dini bayramlar da milli bayram oluyor. Orduda dini yemek prensiplerine uyuluyor.

Bütün bunları dini partilerin baskısıyla hükümet adeta zorla kabul ediyor.

Bu kadarla kalsalar dini partiler, ona da şükür. Ferdi meseleler için dini mahkemeler iş görüyor. Dahası var. Dindar genç kızlar askerlikten muaf tutuluyorlar. Cumartesi günü belediye taşıtları işlemiyor. İşleyen taşıtlar taşa tutuluyor. Cumartesi günü ne kahvede oturmak, ne sinemaya, ne tiyatroya, ne konsere gitmek, ne meyhanede birkaç kadeh atmak, ne müzeye uğramak, ne de çıkıp şöyle bir gezmek var. Her yer kapalı. Her yerde bir yasak. Burada haftalık tatil bir işkence, bir bela halini alıyor. Dini partiler bununla da yetinmiyorlar. Daha çok, daha çok istiyorlar.

Bu yüzden mutaassıplarla halk arasında Kudüste her cumartesi bir arbede çıkıyor. Bu dindarlarla dinsizler arasında değil. İstediği gibi istirahat etmek isteyen halkla, koyu dindarlar arasında oluyor çoğunluk.

İsraelde şöyle bir birlik vardır: «Din baskısına karşı birlik.» Bu birlik dindarların bütün isteklerine karşı koyuyor. Bunlar hem çoğunluktalar, hem de aydın kişilerdir. İsraelin bütün aydınları, gençler, Sabralar koyu dindarlara karşıdırlar. İsraelde dinin bu kadar azıtmasın-

dan korkan yok. Panzehiri olduktan sonra, zehirden ne korkarsın, diyorlar. Ve Vayzman Enstitüsünü, Kudüs Üniversitesini, Hayfa Teknik Okulunu, irili ufaklı yüzlerce okulu gösteriyorlar. Bunlar oldukça onlar, günler geçtikçe erimeğe mahkum, diyorlar. Ve Sabralara çok güveniyorlar. Diyorlar ki, bu Sabralar birçok Yahudi şeye İsrael damgasını vurdular. Bir gün gelecek, bu koyu Yahudi dinini de İsraelleştirecekler.

Anlattığım gibi, birinci olarak, taassup ile böyle bir kavga, dine böyle bir sarılma var.

Şimdi dil işine gelelim, İbranicenin, yani kutsal kitabın dilinin konuşma dili olması için, elli yıldır çalışılıyor. Bu çalışmaya karşı koyanlar gene koyu dindarlar. Bunlar diyorlar ki, kutsal kitabın dili sokak dili olamaz. Sokakta herkesin ağzında dolaşamaz. İbranice konuşanları lanetliyorlar.

Zor dil, diyorlar. Yazması daha bir bela, diyorlar. Otuzundan yukarıdakiler, çoğunluk İbranîceyi hiç bilmiyorlar. Herkes de harıl harıl öğrenmeğe çalışıyor. İsraele gelen göçmenler çalışma vakitlerinin çoğunu dil öğrenmeğe veriyorlar.

Her köyde, her mahallede, Kibutsta, Moşavda, her yerde dil öğrenme kursları var. Okullardan, ordudan başka. Çünkü orduda olsun, okullarda olsun başka dil konuşulmuyor. Kurslara yetmişlik yaşlılarla birlikte, otuzluk gençler de devam ediyorlar. En güzel İbranice konuşmak, yazmak İsraelde en övünülecek bir şey. Öyle adamları parmakla gösteriyorlar ve hayranlıkla bakıyorlar. İsraelin üç tane resmi dili olmasına rağmen, ötekilere iltifat az. Resmi dilden bile sayılmıyor. Gücü İbraniceye vermişler. Bir İbranice seferberliğidir almış yürümüş. İsraelde her şey biraz da seferberlik ya... Öteki resmi diller İngilizceyle Arapça... İbraniceyi öğretmek için gönüllüler var. Bunlar gençler, Sabralar. Bunlar köy köy dolaşıp İbraniceyi öğretiyorlar. Radyo basit bir İbranice ile bültenler yayınlıyor.

İsraelliler diyorlar ki bir de, millet olmak için dinle

dil yetmez. Onun için başka unsurlara başvuruyorlar. Folklora eğiliyorlar. Eski gelenekleri diriltmeğe çalışıyorlar.

Hiçbir zaman Israelden ayrılmamış Yahudiler var. Bunlara Samarit diyorlar. Bunlarla Yahudi folkloru, Yahudi gelenekleri daha yaşıyor. Bunlar Israelin bu kadar çabuk modernleşmesi karşısında az zamanda kaybolacaklar. Bu kaybolmanın önüne geçmek için, Israelliler en son usullerle bu folklorik malzemeyi derliyorlar. Türkülerini, ilahilerini, geleneklerini, herbir şeylerini...

Dünyanın dört bucağından gelen Yahudilerin de herbirinin bir folkloru var. Oyunu, türküsü, masalları. Bunları da yabana atmıyor, bunları da derliyor, faydalanıyorlar.

Bir Halk Oyunları ekipleri var. Her Kibutsta, Moşavda bir halk oyunları ekibi var ya... Bunların halk oyunları ekibi bir dünya oyun festivalinde birincilik kazanmış.

Sordum soruşturdum bu işi nasıl yapmışlar diye. Usta bir koreograf. Belki birkaç... Samaritleri, Yemenlileri esas alarak, öteki halkların oyunlarının da en güzel yanlarını alarak, yeni halk oyunları yapıyormuş. Bu, gerçekten çok başarılı olmuş.

Milli İsrael müziği de bu folklor derlemelerinden doğacak, diyorlar. Milli balenin doğuşu gibi...

Bunun dışında eski törenler Tevrattan alınıp diriltiliyor. Eski köylerin, yerlerin adları bulunup yeni köylere, şehirlere, yerlere takılıyor. Soyadları değiştiriliyor. İbranice soyadları alınıyor. Tevrattan çıkarılıyor bu soyadlarının çoğu. Ordudaki rütbeler de Tevrattaki rütbelerden alınıyor. Bunların dışında da yeni gelenekler yaratılıyor. Örneğin Mısırdan ilk çıkışlarını kutlamak, hatırlamak için güneye, Elata kadar bir hac yolculuğu yapılıyor.

Gene bir İsraelli diyor ki, buradaki hayatın zorluğu da bir milletin doğuşuna, insanların birbirlerine sarılmalarına yardım ediyor.

Harp, korku, yurtsuzluk korkusu, insanüstü bir ça-

lışma, az zamana rağmen bunlara bir mazi, bir millet olabilecek kadar bir mazi de vermiş.

KARMAKARIŞ

İsraelde yeni bir tip insan doğuyor. Diyorlar ki, bunlar dünyadaki öbür Yahudilere benzemiyorlar. Yeni bir köylü doğmuş bulunuyor. İsraelde köylü ile şehirli farkı yok. Belki dünyada yalnız İsraelde yok. Belki yalnız İsraelde bu fark sıfıra inmiş.

Şu traktör üstündeki, şapkasını gözlerinin üstüne indirmiş, şu buruş buruş bez pantolonlu adamın evine vardığında büyük bir kitaplık bulacaksın. Belki bu traktördeki adam bir Her Doktordur. Belki de çok değerli bir bilim tezinin sahibidir. Hiç kestiremezsin.

İsraelde en çok satılan şey kitap diyorlar. Tel-Avivi gezerken çok kitabevi gördüm. İki milyonluk memlekette elli, altmış binden fazla satan gazetenin sayısı beşten fazla. Daha irili ufaklı bir sürü gazete var. İngilizce, Fransızca gazeteler.

Tel-Avivde bir çekirdek satıcısı gördüm. Tezgahını elektrik direğinin altına çekmiş, kitabına dalmıştı. Yaşlıca bir adam. Bir Kibutsta, kitabını ineğe yediren bir süt satıcısından da söz açtılar. Bir sürü okuma hikayeleri anlatıyorlar. Daha okuma ve toprakta çalışma hikayeleri. Bu, bizlere biraz tuhaf geliyor. Bizim toprakta çalışanlarımızın çoğu okuma yazma bilmez. Değil Efiatunu okumak. Bu tuhaflığı İsraelliler de biliyorlar.

Tel-Aviv büyük bir şehir. Modern. Yeni kurulduğu belli. Ha, şunu da söylemeden geçmeyim. İsraelde her şey yeni, yepyeni, pırıl pırıl. Evler, yollar, hastaneler, garajlar. Her şey yepyeni. Bir otel gösteriyorlar. Daha on gün önce açıldı, diyorlar. Bir sendika evi gösteriyorlar. Güzelliğine şaşıp kalıyorsun. Geçen yıl yapıldığını ardından yapıştırıveriyorlar.

Göze çarpan ilk şey İsraelde, bütün İsraelin daha

yapılmakta olduğudur. Yarım olmayan, olmuş bitmiş pek az şey görülüyor İsraelde. İnsanın içi açılıyor. Bu temizlik, bu güzellik yeni yapılmadan mı geliyor acaba? Şu oteli bundan yirmi yıl sonra görsek bu kadar temiz olur mu dersin?

Evler, yollar, köprüler, fabrikalar, okullar, üniversiteler, her şey yepyeni. Doğa bile yeni. Şu Kudüse giderken gördüğümüz orman, daha yenice ışkın, en çok on yıllık. Şu göl... Bundan altı yıl önce göl yokmuş burada. Yani doğa bile yeni...

Kutsal toprak dedikleri şu Filistin toprağı öyle yabana atılacak toprak değil. Yukarı kısmı, yani Berşebadan yukarısı bizim Çukurova gibi bereketli. Bir bereket, bir yeşillik fışkırmış ki topraktan, tam bizim Çukurova. Berşebadan ötesi çöl. Silme çöl. Kızıl çöl. Berşeba çöle kurulmuş. Belalı çöl burada. İnsan gücünün altedemeyeceği doğa.

Filistin toprağında bol bol çöl bitkileri vardır. Bunların başlıcası kaktüstür. Kaktüs belalı, dikenli bir bitkidir. Saksılarda belki güzelce duruyor ya, çölde o kadar çok ki güzelliği kalmıyor. Yalnız, bu kaktüslerin bir yerleri, çiçekleri güzel. Sarı, mavi, kırmızı açarlar. Renkleri billur rengine çalar. Öyle parlaktır. Çiçek düştükten sonra üstü dikenli meyvesi kalır. Bu meyve çok tatlı, çok hoş bir meyvedir. Bizim Çukurovada olur da ondan bilirim. Bizim Çukurovada kaktüsün meyvesini ilaç sayarlar. Romatizmaya birebirdir derler. İşte İsraeililer bu meyveye «Sabra» diyorlar. İsraelde doğmuş büyümüş olanlara da Sabra adını takmışlar. Yani çöl meyvesi.

Bütün İsrael Sabralara hayran. Sabralar başüstünde tutuluyor. İsraelin gururu bunlar. Umudu da. Sabraların adları hep İbranice... Ama eski adlar değil bunlar. Yani İbrahim, Yakup, Yusuf falan değil. Yeni kelimelerden yeni adlar yapılıyor Sabralara. Işık, Sevinç, Umut, Bahar, Yaz gibi...

Bunlar toprağın adamları. Sağlam çocuklar. Sağlam, kültürlü. Bir toprak adamı ne kadar kendine güvenir, ne

kadar güçlüyse, bunlar da o kadar güçlü. Sabralar çok idealist yetiştiriliyorlar. Kibutslarda, Moşavlarda çalışan bunlardır. Ordu toptan bunlardan kurulmuştur. Bunlar, İsraelin nüfusunun üçte birinin bir şehirde, Tel-Avivde oturmasına, bir şehirli, bir köylü milletin ortaya çıkmasına taraftar değiller. Bunlar şehirdeki lüks otellere, otellerde eğlenenlere kızıyorlar. Fakir, kalkınmaya muhtaç köylerde çalışan bunlar. Hudutlarda ölenler de bunlar.

Bunlara da yukarıda söylediğim gibi, bütün İsrael gözü gibi bakıyor. Bir Kibutsta ilk kurulacak beton yapı, çocukların yapısı oluyormuş. Bir şehirde ilk iş çocuk bahçesi yapmak. Boyuna İsraelliler de çocuk yapıyorlarmış.

Bütün İsrael gençliği, yani Sabralar, toptan bir kamp hayatı yaşıyorlar. Kız erkek. Kibutslarda, Necef çöllerindeki köylerde, askerlikte... Hep gençler. İsraeli gezerken yollarda hep kadın erkek askerler görüyorduk. Bu memlekette yollarda bellerde, sokaklarda, caddelerde sivil kadar, belki de daha çok kadın erkek asker gördük. Asker... Asker... Sabralar o işten o işe koşuyorlar. Boş durmuyorlar. İyi bakılıyorlar ve çalışıyorlar.

Bu asker, bu modern kadınların yanında peçeliler de var. Uçağın yanında devenin olduğu gibi. Kaktüsün yanında çam ağacının bittiği gibi. En modern bir hastaneye gelen kadının yakasında mavi boncuktan nazarlığın olduğu gibi...

Burada sınıf farkı da arayı kapatmış gibi. Yeni yeni doğuyor ya. Bir doktorun kızı, Necefte çobanlık ediyor. Bir bakanın oğlu Akkada balıkçılık. Bunu, hiç kimse, bu yeni yurtta yadırgamıyor.

Diyorlar ki, burada her şeye bir uzman bulabiliyoruz. Toprağı Yemenliler iyi görüyorlar. Dokumacılık biliyorlar. Tunuslular, Macarlar çobanlıkta birinci... Almanlar makineyi iyi biliyorlar. Sistem sahibidirler. Bizden giden Yahudilerin çoğu polis olmuşlar. Bir kısmı da gene esnaflık ediyor.

Her şeysiyle yeni, yepyeni, kurulmakta olan bir mem-

leket. Her şey öyle karışık ki İsraelde, anlayabilene aşkolsun. En ileri idarecileri bile bu karışıklığın altından kalksın, anlayabilsin bu memleketi... Sanmam.

En koyu dindarın yanında, en dinsiz. En belalı sendikalizmin yanında en belalı özel teşebbüs... Sosyalizmin en ileri tatbikatının yanında, onunla kolkola kapitalizm. Çıkabilirsen çık bu işin içinden. Harp içinde yaşıyor kadın erkek, nüfusunun çoğu asker. Sokaklarında Şalomdan geçilmiyor. Şalom, İbranicede hem barış, hem de selam, merhaba anlamına geliyor. Bu Şalom lafı İsraelde salgın halinde. Birbirlerine selam veriyorlar desem, hiçbir yerde, bir ayak üstünde, kırk tane Şalom çakan millet yoktur herhalde. Bütün bir şehri bir kelimedir doldurmuş. Şalom da Şalom...

Hem batılı, hem doğulu. Hem geri, hem ileri, en ileri. Öylesine rahat yerleşmişler ki oraya. Sanki on beş kilometre ötelerinde sınır yok. Sanki onlara kırk milyon insan diş bilemiyor ötede.

Kudüste, yeni Kudüs Üniversitesi Urdün sınırına o kadar yakındı ki. Beş yüz metre ya var ya yok. Israel parlamentosu sınıra elli altmış metre. Gel de çık bu karışıklığın içinden!

Her sınırda bir Birleşmiş Milletler bayrağı, askeri...

İnsan şu İsraelin sonunu bir merak ediyor ki! Bu karmakarışıklığın içinden nasıl çıkacaklar? Ne türlü çıkacaklar? Yoksa bu karmakarışık hal sürüp gidecek mi böyle?

ÖLÜ DENİZİN KIRMIZI DOMATESLERİ

İsraelde nereye gittikse, yollarda bellerde hep asker gördük. Sivilden daha çok asker göze çarpıyordu İsraelde. Bunlar çok genç askerler. Çocuk denecek kadar genç görünüyorlar. Genç kızların, genç erkeklerin sanki tümü İsraelde. Sanki değil, öyle.

Akdeniz kıyısına dar bir şerit gibi uzanan bu küçük

memleketin yüzlerce kilometre sınırı var. Bu sınırı korumak için herkesin asker olması gerekiyor gibi bir hal.

Sokaklardaki kadın erkek askerleri böyle çok görünce, insanın aklına, uzun süren bir harp hali geliyor. Uzun, yıllar süren bir seferberlik. Bir harp korkusu. Öyle ya, on beş kilometre ötede kırk milyonluk, ant içmiş bir düşman onları bekliyor. Ne zaman bir karışıklık çıkacağı belli değil. Bu on beş kilometrenin ötesi düşman, bu yanı deniz. Ya düşmana, ya da denize. Yaygın bir savaş psikozu olması gerek değil mi? İsraele girerken ben hep bu korkuyu düşünüyordum. İnsanların korkularını göreceğimi sanıyordum. Böyle olmadı. Hiçbir insanda, şu kadarcık olsun korku görmedim. Bu bir alışkanlık yüzünden mi? Yoksa güçlerine sonsuz güvenlerinden mi geliyor? Yoksa, ne olursa olsun aldırmamazlığı mı?

Ortada bir gerçek var ki, o da, İsraelli bizim sandığımız Yahudi değildir artık. İsraelin şartları yeni bir tip insan yaratıyor artık. Bizim bildiğimiz Yahudi tüccar, çıkarı için herbir şeyi yapar, idealizmi yok, çekingen, daha doğrusu korkak... Toprakla, gerçek hayatla ilgisi yok. Kompleksli.

İsraelde her insan önce toprakla, hayatla kucak kucağa geliyor. Aşağılık duygusu yok. Kendini, kendi asıl vatanında, evinde sayıyor. Çıkarını düşünmüyor. Artık bir şey yapma, bir ev, bir vatan yapma kaygısında.

Birkaç yılın, bir vatanın insanları bu kadar çabuk değiştirmesine insan şaşıp şaşıp da kalıyor.

İsrael Başbakanı, «İsraelde mucizeye inanmayanlar realist değildir,» diyor. Gene İsraelde dolaşan bir söz var: «İmkansız kelimesi İbranicede yok.»

İsraelliler ne yaptıklarının farkındalar. Herbir şeyleriyle övünüyorlar. Kibutslarıyla, Moşavlarıyla, Sosyalizmleriyle, fabrikaları, işçi sendikaları, askerleri, Sabraları, dindarları, dinsizleri, bunların bir arada yaşamalarıyla, üniversiteleri, teknik okullarıyla. Her şeylerliyle, hatta yukarıdaki sözlerle bile övünüyorlar. Kutsal toprak onlar için çocuğu olmamışın, yıllar sonra çocuğu olması gibi

bir şey. Üstüne titriyorlar ve övünüyorlar. Her şeylerini, mucizelerini bütün dünyaya göstermek istiyorlar. Bunda propagandanın payı olduğu kadar büyük bir sevincin payının olduğu da gerçek. Yaptığı güzel şeyin sevinci. O sevince öteki insanların da katılmalarını sağlamak.

İsraelde büyük işler yapmışlar. Bu, her adımda görülüyor. Sonra, kısa zamanda yaptıkları işleri insan karşılaştırabiliyor da. On yıl önce neymiş, bugün ne olmuş.

İsraelin türlü imkanları var. Amerika Yahudileri var. Siyonistler var. Bunların yardımları var. Dünyanın her yerinden faydalanılacak bilginler, teknik adamları, yetişmiş politikacılar gelmişler. Bir vatan yaratmanın inançları da içlerinde. İsraelde bütün bunlar var. Ama bir şey var ki, en üstünü, en işe yararı. İsraeli İsrael yapanı: «İsraelde her şey planlıdır. Plansız, ölçüsüz adım bile atılmaz İsraelde. İsraelde her işin başı plandır. Bütün açılmaz kapıları açan, yapılmazı var eden sihirli anahtar plandır.»

İsraelin bu plancılığının bir örneğini vereyim: Planın adı, «Vapurdan Köye».

Örneğin, Lakiş diye bir yerleri var. Eskiden, çok eskiden güzel bir yermiş Lakiş. Yabancıların Filistinde en çok göz diktikleri bir bölgeymiş. Sonra güzelliğini kaybetmiş, ormanları bitmiş, unutulmuş, insan yaşamaz bir yer olmuş.

Şimdi buraya, önce bir A merkezi kuruluyor. A merkezine gelen göçmenler, evlerine girer girmez, hemen toprağı ekmeğe başlıyorlar. Daha önce her şeyleri hazırlanmıştır. Bunlar toprağı sürüp ektikten sonra ne yapacaklar? Yatıp uyuyacaklar mı? Hayır. Bunlar hasat zamanına kadar B merkezi inşaatında çalışacaklardır. Her B merkezi, birkaç A köyünün merkezidir. Bu B yi yapmak için de birkaç A, burayı yapmak için çalışıyor.

1 — A da bir ilkokul, bir revir, bir bakkaliye vardır evlerden başka.

2 — B de dispanser, merkez kooperatifi, sosyal yar-

dım ve zirai öğretim büroları vardır. B ler de, C yi yapacaklardır.

B yapılınca, hemen C nin yapılmasına başlanıyor. Bu C merkezi şehir olacaktır. Bütün bölgenin merkezi olacaktır. Orada lise, hastane, bankalar, hükümet daireleri, fabrikalar olacaktır.

Göçmene önce iki odalı bir ev veriliyor. Sonra yavaş yavaş bu evlerden çıkarılıp daha iyi, daha güzel evlere yerleştiriliyor göçmenler.

«İsraelde mucizeye inanmayanlar realist değildir,» sözünü söyleten bu plandır. Şimdiden bütün memleketi, parseller gibi, planlamışlar. Nereye varsan, hangi yerde dursan: «Efendim burası falanca yılda şu şekilde, şöyle yapılacaktır. Plan gereğince burasını şuraya kadar getirdik. Şu günde de bitecektir.»

Necefe gittik. Necef çölünün tam ucunda Berşaba var. Burası on yıl önce 200 kişinin yaşadığı bir köymüş. Osmanlıdan kalma bir camiden başka doğru dürüst bir yapısı görünmüyor. Şimdi bu çöl kasabasında yirmi beş bin insan yaşıyor. Kasaba, modern apartımanlar, asfalt caddeler, büyük, inanılmayacak kadar güzel otellerle dolu. Bu çöl kasabasında ağaç bile yetiştirmişler.

Şimdi çölü adam etmeğe çalışıyorlar. Kum çölünün ortasına Kibutslar kurmuşlar. Fabrikalar kurmuşlar. Fosfat fabrikaları. Sonra uranyum elde ediyorlarmış. Ortadoğuda en çok fosfat elde edilen fabrika bu Necef çölündeki fabrikaymış.

«Çöl adam olacak. Çöl bereketlenecek. Çöle su götürdüğümüz zaman çölün işi iş.»

Su işi çok önemli bir iş İsraelde. Az suları var. O yüzden suları çok ölçüyle kullanmaları gerekir. Bir damla sularının denize akmaması gerekir. Tel-Aviv yakınında bir Yarkon suyu var. Şimdilik bu su denize dökülüyor. Bunu çöle çevirmeğe hazırlanıyorlar.

İsraelde dünyanın en büyük, en modern iki şeyi var. Biri suları çöle çevirecek boru fabrikası... Öteki de oditoryum. İki bin yedi yüz yirmi kişilik konser salonu. Dün-

yanın en modern konser salonu diyorlar buna.

Hani bizim Hiltonun önünde döne döne çimenleri sulayan fıskiyeler var ya, İsraelde o fıskiyelerle tarlaları suluyorlar. Nereye gittikse, tarlalarda dönüp duran bir sürü fıskiye gördük. Suyu borularla tarlaya taşıyorlar, fıskiyelerle de suluyorlar.

İsraelde suların çöle, öteki bereketli topraklara yetmeyeceğini anlamışlar, denizden tatlı su çıkarmaya çalışıyorlar. Bunu başarmışlar. Yalnız çoğa maloluyormuş. Biz İsraelde iken kulağımıza çalındı: Bir mühendis suyu çok ucuza çıkarmanın yolunu bulmuş.

Yanımdaki, birkaç yıldan beri İsraele yerleşmiş arkadaş dedi ki: «İşte bayramı o zaman gör. Birkaç yıl sonra gel de kupkuru çölü o zaman gör.»

Tiberyat gölüne doğru gidiyorduk. Yanımdaki arkadaş tarlaları gösterdi. Baktım, yer yer tarlaları su basmış.

«Su mu basmış?» diye sordum. «Yok,» dedi, «balık tarlaları. Buralılar sazan balığını çok seviyorlar. Ne yapsınlar? İşte böyle balık tarlaları yapıp, balık ekiyorlar. Balık yetiştiriyorlar.»

Ölü denizde, yani bizim Lut Gölü diye bildiğimiz dünyanın en çukur yerinde, denizden iki yüz, üç yüz metre aşağıda da domates yetiştiriyorlarmış Kibutsçular da.

Balık tarlaları... Lut Gölünün domatesleri... Her şey bir plan, bir ölçü.

AĞAÇLAR VE BALIKLAR

Her şey, doğa bile yeni demiştim İsraelde. Öyle. Kuzeyde küçük Hule Gölünü kurutuyorlar. Bu gölü, salt toprak kazanmak için kurutuyorlar. Yalnız, bu gölün bir kısmı kurutulmayacak. Göldeki yaratıkların, balıkların, kaplumbağaların, su yılanlarının ölmemesi için. Bu gölde, pek az olan pembe kuşlar da var. Bu, az bulunan pembe kuşlar da kalan çöl parçasına sığınacaklar.

Kurutulan gölün suları, göle akan derelerin suları da yabana atılmıyor. Başka bir koyakta toplanıyor, oradan da güneye, Necef çölüne gönderiliyor.

Nerede boş bir toprak parçası bulmuşlarsa oraya bir ağaç dikivermişler. Eskiden buralar ormanlıkmış. Bakarsan bağ, bakmazsan dağ olur dedikleri gibi. Bu toprağa yüzyıllarca bakılmamış. Yüzyıllarca ormanını kesmiş, otunu biçmişler. Orman gidince arkasından toprak da gitmiş. Kalmış mı kayalar? Kalmış mı alaboz bir kepir taşlık. Artık bu topraktan bereket bekle. Artık bu toprak vatanımdır, yurdumdur, diyebilirsen de. Kepir kayalıktan vatan olmaz olsun. Bir damla su, bir damla yeşillik, bir parça, avuç içi kadar kara toprak arama. Ne ekersen bitmez. Oraya toprak taşıyacaksın ki, ektiğin bitsin. İsraelliler bu toprakta vatan kurmak zorundalar. Zorunda olunca da bu toprağı, toprak etmek zorundalar. Onun için ne yapılması gerek? Toprağın toprak olabilmesi için, toprağın bereketlenmesi, toprağın sulu, toprağın kara topraklı olması için ormanlı olması gerek. Öyle mi? Al sana orman. Siyana, Karmel dağına, öteki irili ufaklı Filistin tepelerine otuz milyon ağaç tutturmuşlar.

İsraelden döndükten sonra bir arkadaşım benden sordu: «İsraelde sana en enteresan, en güzel gelen bir tek şeyi sorsalar, hiç düşünmeden neyi söylersin?»

Gene de ben düşündüm. Vayzman Enstitüsünü mü desem? Köyden köye, kentten kente uzayıp giden asfalt yolları mı desem? Kibutsları mı, mantar gibi birkaç yılda topraktan çıkan şehirleri mi? Tel-Avivi mi? Çöldeki suni vahaları, fabrikaları mı? Bu kupkuru Israeli, bu doğu toprağındaki yüzde yüz batı medeniyetini mi? Şaşırdım. Ve aklıma geleni söyledim.

«Tel-Avivdeki 1720 kişilik modern konser salonu,» dedim.

Şimdi düşüncemi değiştirdim. Biri bana soracak olursa, şöyle diyeceğim:

«İsrael toprağının değiştirilmesi, ormanlanması. Ku-

rak, ağaçsız topraktan bereketli, yeşil bir toprağın ortaya çıkarılması. Toprağın yenilden yaratılması...»

Bir toprağın yurt olabilmesi için ilk şart bu. Toprağın yaşaması. Toprağın öldürülmesi değil. Ölmüş bir toprağın yeniden dirilitilmesi. Bu iş en güç iş. İnsan ölmüş bir toprağın diriltilişi karşısında saygı duyuyor.

Kudüsü gördüm. Bizim eskiler Kudüsü anlata anlata bitiremezler. Kudüs gözümün önünde bir kepir taşlık, kızgın bir kayalıktı. Görünce ilk şaşırdığım şey Kudüs oldu. Yeni yeni ışkın vermiş, yeşil yeşil tüten ormanlarını gördüm.

«İşte şuralar birkaç yıl önce taşlıktı. Taşları kırarak, set set yaparak, burayı ormanladılar. Tuttu. İyi bakıldı ormana ve tuttu.»

İsraelde şehirler, köyler, kentler, her şey yeni, yalnız Kudüs eski. Her yerinde bir eskilik, köhnemiş bir hal. Adamlarının çoğu da Kudüse yakışıyor. Cübbeli papazlar, sarıklı hocalar, uzun zülüf bırakıp kapkara giyinmiş Samaritler, hahamlar... Evleri, caddeleri, otelleri de İsraelin öteki yerlerindeki evlere, otellere benzemiyor. Başta eski Kudüsü ikiye bölmüşler. Yüz elli bini İsraellilerde, elli bin kadarı da Ürdünlülerde kalmış. Sınırda Birleşmiş Milletler askerlerini gördük. Başka bir sınırda, sınır şehrin içinde, bir damın üstünde, kum torbalarının ardında Ürdünlü askerleri gördük. Bu askerlerin on metre ilerisinde İsraelli çocuklar oyun oynuyorlardı. Onlardan yana uzatılmış namlulara bakmıyorlardı bile... Musevilerin ağlama duvarı, kutsal yerleri, Davudun mezarı, Süleymanın tapınağı Ürdün yanında kalmış. Bunlar Hazreti Ömer camiinin içindeler.

İsraellller:

«Ağlama duvarının gerekliği kalmadı artık,» diyorlar. «Yalnız turistik bakımdan işe yarardı, olsaydı.»

Dar sokakları, türlü kiliseleri, tepeleri, her şeyiyle eski, Kudüs. Her taşı kutsal. Şu kilise, İsayı çarmıha germek için kestikleri ağacın yerine yapılmıştır. Şurada İsa çarmıha gerilmiştir. Şurada da gerilmiştir. Tam yedi yer-

de çarmıha gerilmiştir. Şurada taşlanmış, şurada saklanmıştır. Şurada göğe çekilmiştlr.

Şu cami Hazreti Ömer camii. Kabeden sonra Müslümanlar için en kutsal yer. İkinci Hac.

Museviler için... Davudun mezarı... Ağlama duvarı... Her karış toprakta bir dinin anısı. Yüzyıllardan beri öpülmüş, koklanmış, medet umulmuş toprak. Yüzyıllardan beri uğruna kan dökülmüş toprak.

Bir yanda kilise çanları, bir yanda ezan, bir yanda koç boynuzunu çalarak sabahı müjdeleyen Musevi.

Burada şimdi Museviler çoğunluktalar. Belki de tarihte ilk olarak bir yerde Museviler çoğunluktalar. Müslümanlar, Hıristiyanlar azınlıktalar.

Kudüs eskiliğini, kutsallığını belki sonuna kadar koruyacak. Bu boyuna yıkılmış, yeniden yapılmış Kudüs.

Ben Gazzeyi de çöl bilirdim. Bizim pehlivan ustanın babası Gazzede şehit düşmüştü. Künyesini göndermişler anasına ustanın. Oradan duyarım. Ne ağıtlar yakılmamıştır Gazze üstüne Türkmende! Bu Gazzeyi de yemyeşil gördüm. Bir Kibuts gördüm, ormanın içindeydi sanki. Öyle sık ağaçlık.

Bir de kuzeyde Akka kalesini gördüm. Onun da kalesi Kudüs gibi eski. Bu Akka, bizim tarihimizde önemli yer alan bir yer. Fransızların tarihinde de öyle belki. Türk kumandanı Cezzar Ahmet Paşanın Napoleonu yendiği yer. Napoleonun ilk olarak yenilgiye uğradığı yer. Bir tepe var Akkanın az ilerisinde. Adı, Napoleon Tepesi. Kimbilir, belki beyaz atlı Napoleon ordusunu bu tepeden idare etmiştir.

Akkada Cezzar Ahmet Paşanın camiini gezdik. Camiin içinde Ahmet Paşanın türbesi. Türkçe bilen bir Arap bekliyor camii. Akka daha Osmanlı kokuyor. Oradan dün çıkmışız gibi. Kale daha yeni duruyor. Bazı yerlere, kulelere işlenmiş ayyıldızımız bile duruyor. Bir muhallebici dükkanında Atatürkle İnönünün resimleri asılıydı. Akka şimdi balıkçı şehri. Arapların şehri. Kale öyle yeni

ki, belki ayakta kalan en yeni Osmanlı kalesi bu. İç içe surlar, kuleler.

İsraelde bir de Elatı gördük. Elat da güneyde, Kızıldenizde. Yani kum çöllerinin ardında Elat. Akabe körfezinin üstünde kurulmuş. Kurulmuş ama ne kurulmuş! Küçücük bir yerde, küçücük bir körfezde dört sınır bir araya gelmiş. Mısır, Suriye, Ürdün, İsrael sınırı. Hepsi de Elattan gözüküyor. Bir burunda, yanyana dört sınır. Şaşılacak iş. Daha Elat kurulalı beş yıl olmuş. Elat, buradaki İsraelin limanı. Arkası çöl. Çölü ağaçlandırmağa başlamışlar. Bir de çöle fabrika kurmuşlar. Bakır fabrikası. Tevratta Sultan Süleymanın bakır madenlerinin burada olduğu yazılıymış. Aramışlar ve de bulmuşlar. Fabrika yapmışlar. Hani Necef taşı dedikleri mavimsi bir taş var ya, işte bu bakırlı taşlardan işlerlermiş bunu.

Elatta bir deniz müzesi kurmuşlar. Yepyeni bir otelleri var. Günde iki kere uçak işliyor buraya. Evleri çölün sıcağına göre yapılmış. Serinletme usulleri bulmuşlar. Otel, biz varmadan sekiz gün önce açılmıştı. Bizde öyle güzel otel az var.

Bu deniz müzesinin başına bir delikanlı geçirmişler. Bu delikanlı iyi bir dalgıç. Meşhur kaptan Custo ile birlikte çalışmış Kızıldenizde. Hani, şu sessiz dünya filmini çeken Kaptan Custo var ya, işte onunla. Müzeye Kızıldenizde ne varsa toplamışlar. Balıklar, köpek balıkları, pinalar, süngerler, mercanlar, ne varsa.

Elatta, denizi gezdirmek için bizi bir kayığa bindirdiler. Kayığın dibini camdan yapmışlar. Altından su gözüküyor. Açıldıkça, denizin dibi de açık açık, güneşli, herbir şeyiyle, balığı, yosunu, süngeri, pinası, kumu, cümle bitkileriyle gözüküyor.

Dünyanın en güzel deniz diplerinden birine Kızıldeniz sahipmiş. Denizciler hep birden öyle söylüyorlar. En güzel, çeşitli, renk renk balıklar Kızıldenizde olurmuş.

Sessiz dünyadaki alacalı, renkli balıklar var ya, onlardan epeysini biz camlı kayığın altında, güneşli deniz-

de, yosunların arasında gördük. Hani bir balık var, gövdesi mosmor. Billur moru, su moru, camgöbeği moru. Kuyruğu da sarı. Billur sarısı. Sarının en güzeli. Onu da gördük. Kapkara balıklar vardı. İs karası. Üstü alacalı çizgili yassı balıklar. Uzun, ince, yedi renk üstüne çalışan ışıklı balıklar da gördük. Kızıldeniz, balık cenneti. Renk cenneti.

İsraelliler bu Elatı, denizaltı balık avlama merkezi yapmayı düşünüyorlar. Elatı zümrüt yontma merkezi de yapacaklar. Bakır madeninin yanında zümrüt madeni de var.

Bize basit bir cam parçasıyla dünyanın en güzel deniz diplerinden birine sahip Kızıldenizi gösterdiler.

Arkeoloji, doğa, kutsal yerler. Turizm üstüne de hayli çalışmaları var.

GİRİŞİLEN YÜREKLİ DENEY

Tiberyat gölü denizden tam 200 metre daha aşağıda. İsanın doğduğu yer bu gölün kıyısında. İsa deniz üstünde yürümüş derler ya, işte bu gölün üstünde yürümüş. Bu İsanın doğduğu yeri eski bir şey sanır adam, yepyeni. Koku yok burada. Koyu din kokusu. İsanın yaşadığı şehri, Nazereti de gezdik. Orası eski. Kiliseler var orada. İsanın doğduğu yer şimdi modern bir kasabacık.

Tiberyat gölü kıyılarında sarı sarı amberler, gür bir yeşillik, hurma ağaçları, karabiber ağaçları, çam ağaçları, kaktüsler, her türlü bitki bir arada dersek yeri var. Yalnız şu bizim bozkırın söğütleri eksik, söğüdün olmadığı yer de olur muymuş diyeceksiniz, belki de vardır da biz görmedik.

İlk Kibutsu bu Tiberyat gölünün kıyısına kurmuşlar. İlk Kibutsun adı Deganya... 1909da kurulmuş. Ondan sonra boyuna Kibutslar kurulmuş. Kibuts ilk zamanlarda İsrael için ideal bir şeymiş. Bu toprakta bir kökü de var bu Kibuts işinin. İsraeldeki Kibutsçuların bir kısmı ken-

dilerini Esenyenlerin torunu, onların vârisi sayıyorlarmış.

İsadan önce yaşamış bir çeşit din, mezhep sahipleriydi Esenyenler. Yerleri de bu kutsal topraklardı. Bu yakınlarda, ölü denizin oralarda bir mağarada bir sürü yazı bulundu. İsadan önceki zamanlar anlatılıyor. Yazılar Aramice. Bu yazılarda Esenyenlerin hayatlarından da söz ediliyor. Esenyenler müşterek bir hayat yaşıyorlardı. Bütün mallar, giyim eşyaları, neleri varsa hepsi müşterekti. Bir sofrada yemek yerlerdi toptan. Çalışmaları müşterekti. Yaşlılara, hastalara müşterek çalışmadan bakılırdı. Bir tek kasaları vardı. Yalnız Esenyenler, aralarına kadın almazlardı. Kadınlar bu dine, bu mezhebe giremezlerdi. Yani bir manastır hayatı yaşarlardı.

Bazıları Kibutsları sosyalizmin en ileri şekli saydıkları gibi bazıları da Kibutsları Esenyenlere bağlıyorlar.

Daha önce de söylediğim gibi İsraelliler Kibutslarla sosyalizmin en ileri, en güzel şeklini uyguladıklarını iddia ediyorlar. İsraelliler dedimse hepsi değil tabii, aydınların bir kısmı.

Kibuts eskiden ileri ve ideal bir şeymiş. Kibuts bir zaruretmiş. Toprağın, çalışmanın, zaferin ve hürriyetin sembolüymüş. Bir toprağa erişmenin sembolüymüş. Şimdi Kibutslar ikinci derecede kalmışlar, hem maddi, hem manevi hayatında İsraelin. İsraeldeki 444 köyden yalnız 101 tanesi Kibuts. Kibuts İbranicede birlik demekmiş.

Kibuts nedir, nasıl yaşanır, nasıl çalışılır orada, onu anlatabilmek için gördüğüm Afikim Kibutsunu anlatayım.

Afikim Kibutsuna bir sabah gittik. Kibutsun kapısı eski kalelerin kapıları gibi. Kibutsun dört yanı da sur gibi çevrili. Demir çubuklarla, tellerle. Kibutsun ortasında uzun bir kule var. Bu bir gözcü kulesiymiş. Bu, surun diyelim, içinde evler var. İki katlı evler. Her aileye bir ev veriliyor. Afikim 26 yıl önce kurulmuş. 600 üyesi, 1500 nüfusu var. 3000 dönüm toprağı, bir kontrplak fabrikası, bir sineması, 12 sınıflı bir lisesi, üç Kibutsun birlik, bir de tiyatroları var.

Her evin bir bahçesi vardı. Bahçeler bakımlıydı. Çi-

çek, hurma, karabiber, bol bol çimen ekilmişti bahçelere. Evlerin araları, ara yolları asfalttı. Sokaklar asfalttı. Ve iki katlı evleri çok güzeldi. Bizim gittiğimizde cumaydı. Öğleden sonra tatil olacaktı.

Önce çocuk yuvalarını gezdik. Kibutsta, en çok önem verilen şey çocuk. Bu çocuk yuvalarına çocuklar doğar doğmaz alınıyorlar. Kibutsun bütçesinin tam yarısı bu çocuklar içindir. Çocukların yaşlarına göre evleri var. Bebekler ayrı, iki yaşından beş yaşına kadarkiler ayrı, ondan ötesi ana okulu, sonra da ilkokul. Babalar analar işten gelince yuvadan çocuklarını alır onlarla eğlenir, yemek zamanı gelince yuvaya geri götürürler. Cuma günü öğleden sonra, cumartesi günü bütün gün, yemek zamanları hariç, çocuklar babaları analarıyla kalabilirler.

Kibutsta yemekler müşterek yeniyor. Kocaman, 1500 kişilik bir yemekhaneleri var. Biz öğlen yemeğini Afikimde yedik. Yemekler iyi yemeklerdi. Bu kadar kişiye böyle güzel yemeği nasıl yapıyorlar? Şaşılır.

Kibutsların toprağı devletindir. Devlet, Kibuts kuracaklara bu toprağı az bir kirayla kiralıyor. İlk sermayeyi devlet veriyor. Evler yapılıyor. Örneğin, ilkin Afikim Kibutsunun hepsi göçmen. Burada doğup büyümüş 150 çocuk var. Daha doğrusu 150 Kibuts üyesi büyük insan var. Yani Sabra var. Yetişmemişleri saymıyorum.

Kabiliyetli çocukları, Kibuts liseden sonra üniversiteye gönderiyor. Bir ressamını Fransaya göndermiş. Delikanlı Fransada çalışmış, sergiler açmış. Resimler satmış. Bu sattıkları resimlerin parası tabii Kibutsa, Kibuts bütçesine. Kibutsta para yok. Sembolik olarak, her ay birkaç lira veriyorlar. Her şey, her ihtiyaç sağlanıyor. Ancak bir aylık tatilini dışarda geçirmek isteyenlere yetecek kadar para veriyorlar. Kibuts üyesi o parayla istediği yerde istediği gibi eğlenip, gezip tozabiliyor. Kibutsa isteyen üye olabilir. Hiçbir şeysiz girer, çalışır, yer içer, sonra da hiçbir şey almadan çıkıp gidebilir.

Kibutsta herkes gücünün yettiği kadar çalışıp, ihtiyacı kadar yiyebiliyor, giyebiliyor. Eski söyleyişle, gücü

yettiği kadar istihsal ediyor, ihtiyacı kadar istihlak...

Kibuts zenginleştikçe, ki eskidikçe zenginleşiyor, oradaki hayat seviyesi de yükseliyor.

Kibuts devlet içinde bir devlet gibi. Nedense İsrael-de Kibuts kurma ilk günlerdeki, yani 1948 öncesi günleri gibi hızlı değil. Yavaşlamış. Çünkü Kibuts kurmak, Kibutsta çalışmak şehirde kalmaktan daha zor. Son gelen göçmenler de ilk gelenler kadar idealist değiller. Bütün bunlara rağmen İsraelde en müreffeh insanlar Kibuts üyeleri. Her şeyleri var. Yoğurtları, sütleri, sebzeleri, etleri, arıları, balları, meyveleri. Her şeyleri. Şehirdekilerin çoğu bunları bulamıyor tabii.

Afikim Kibutsunun 150 ineği, 10.000 kümes hayvanı vardı. Muz, hurma, portakal bahçesi, bağı vardı. Kovarı kovan balı da vardı. Fabrikasından çıkan kontrplakları dışarıya satıyordu. Çok kazanıyor. Bir de taşıt kolu kurmuş. Otuz kadar kamyonu var. Bu kamyonlar Israelde çalışıyor, kazancı Kibutsun kesesine.

Kibutsun dört kişilik bir sekreteryası var. Bunlar yalnız kırtasi işlere bakıyorlar. Bütün kararları 600 kişilik Kibuts üyesi veriyor.

İsraeldeki köylerin 225i de Moşav. Bunlar kooperatif köyleri. Moşavda her ailenin bir hektar toprağı var. Herkes bu toprağını kendisi işler. Bunun dışında bir de köyün genel toprağı vardır. Bu toprağı da köylü toptan işler. Köylüler makineleri müşterek alırlar. Tohumluğu da müşterek. Sonra götürür mahsullerini kooperatife verirler. Kooperatif onlara paralarını verir. Herkes parasını istediği gibi harcar.

Şimdi İsraelliler başka bir şekil de denemeye başlıyorlar. Bu şekil Kibutsla Moşav arası bir şekildir. Bunun adına da Moşav Şitufi diyorlar. Bunda toprak köyün müşterek malıdır. Aynı Kibuts gibi. Hep birlikte toprağı, köyün makineleriyle işliyorlar, birlikte hasat ediyorlar, satıyorlar ürünü. Sonra eşit olarak pay ediyorlar parayı. Herkes parasını istediği gibi sarfedebiliyor.

İsraelde idealist Kibutsların, Moşavların, büyük sendika Hisdatrutun karşısında, dış ticaret, birkaç büyük fabrika tamamen şahsi kapitalin elinde.

Ne derlerse desinler, Israel doğu ile batı arasında bir köprü, sosyalizmle kapitalizmin yan yana yaşadığı bir yer desinler, İsrael daha durulmuş değildir. İsrael şimdilik yürekli deneylerin yapıldığı bir yerdir.

28.3 - 1.4.1958

Neden Gelyorlar?

GERDEK GECESİNİN SABAHINDA YOLLARA DÜŞEN SÜLEYMAN

Otobüs ağzına kadar hınca hınç dolu. Taksim alanındaki duraktan dört kişi daha bindi. Arka yere bir iyice sıkıştık. Otobüs, Levent - Tünel otobüsü. Taksimden binen dört kişinin köylü oldukları kılıklarından belli. Dördü de genç. Dördünün de gözleri yeşil. Dördü de kavrulmuş. Ayakkabıları çamur içinde. Onların otobüse binmesi bizi biraz daha sıkıştırdı.

Arka köşede bir adam var, pos bıyıklı. Elinde filesi. Öfkeli. Burnundan soluyor. Yeni bineniere ters ters, öfkeli bakıyor. Baktıkça da öfkesinden burnu, kulakları ha babam kızarıyor. Sonra kendi kendine söylenmeğe başladı. Sonra da nutuk atmağa başladı bütün otobüse.

Pos bıyıklı, binenlere gözlerini çivilemiş, söylüyor. Dört yeşil gözlünün yüzleri, çocuksu yüzleri kızardıkça kızarıyor. Bir utangaçlık içindeler. Otobüste büzülecek köşe arıyorlar. Öteki de bastırdıkça bastırıyor:

«Eskiden böyle miydi İstanbul? Yaa, böyle miydi efendim? Hepiniz bilirsiniz. Böyle kıyafetli adamlar değil Taksim meydanına gelip otobüse binmeye, Taksim meydanına yaklaşamazlardı bile. Şimdi tam Beyoğlu çarşısının ortasında volta atıyorlar. Beyoğlu çarşısında bunlardan geçilmiyor. Ya eskiden, hey gidi günler hey. Beyoğlu bir zarafet meşherliydi. Bu dil bilmez köylüler geldiler. Yürümesini bile bilmiyorlar. Kaya parçası gibi

yürüyorlar efendim. Kaya parçası gibi. Pislik içindeler. İstanbul pislik içinde bu sebepten. Bir otobüse binemezsin. İkisi bindi miydi otobüse bunlardan, kokudan burnunu tıka da kaç oradan.»

Büzülmüş gitmiş dört kişiyi parmağıyla gösterdi. Herkes onlara bakıyor. Onlar da onulmaz bir utangaçlık içinde. Köşeye sıkıştıkça sıkışıyorlar.

«Gördünüz mü otobüsü nasıl bir koku sardı! Aman Allah. Burnumun direği kırılacak. Birazcık yıkanmazlar da. Su düşmanı bunlar efendim. Yemini billah ederim ki, bir kaşık suya, bir damla suya düşman efendim. Sorun şunlara, analarından doğduklarından bu yana, hiçbir yerlerine yağmur suyundan başka su değmiş midir?»

Dört kişi kalabalığa arkasını dönmüş. Sıkıştıkça sıkışıyorlar köşeye. Arkadan dört taş gibi görünüyorlar.

«Bunlar geldiler, her gün elli cinayet işleniyor. Her gün yüz ev soyuluyor. Bozdular İstanbulu. Bozdular, viran eylediler. Eskiden olsa bu otobüste ayakta kalır da böyle sıkışır mıydık. Hey anam hey! Sereserpe otururduk. Bunlar gelince efendim...»

Herkes, hemen hemen herkes onu onaylıyor. Kimisi doğru diyorsun gibisine başını sallıyor.

«Tarlaları var, takımları, evleri yurtları var, her şeyleri var efendim bunların. Ama koparlar koparlar gelirler. Bırakırlar bırakırlar gelirler. İstanbulun taşı toprağı altın der, gelirler. Çoğu da burada sürünürler ya, gitmezler geri. İstanbul gözlerini kamaştırmıştır, keyif için gelirler. İstanbulu görmeye gelirler.»

Neşelenmiş, gülüyor, eğleniyor, kızıyor, söylüyor ha söylüyor. Arada bir de köşeye büzülmüşlere bakıyor. Onların halinden de, onları köşeye sıkıştırdığından dolayı da gururlu. Bir zafer kazanmış gibi.

Derken köşedekilerden biri kalabalığı açtı. Adama doğru yürüdü. Uzun kirpikleri yanakiarını gölgelemişti. Uzun boyluydu. Yüzü sapsarı kesilmişti.

Ağır, okkalı, öfkeli:

«Sen namussuzun birisin. Sen yalancısın amca. Tak-

simden beri hep yalan söylersin. Hem de yalanın büyüğünü. Istanbul senin başına yıkılsın. Sustuk diye, ne söyler durursun. Bizim babamız kan dökmedi mi bu topraklar için? İstanbul babanın malı mı?»

Pos bıyıklı:

«İstanbul, İstanbulluların malı. Sizin hepinizi kovmalı buradan. Hepinizi. Rezil ettiniz şehri. Sizin hepinizi sürecekler buradan.»

Delikanlı, pos bıyıklıyı ıslatacak. Korkunç bir öfke içinde. Elini tuttum. Pos bıyıklıya vurdurmadım. Bana da öfkeyle baktı.

«Aldırma kardaş,» dedim.

Öfkesi daha da büyüdü.

«Boş ver,» dedim.

Pos bıyıklı korkmuş, biraz önceki meydan nutukçusu değil. Zart-zurtu yok. Sesini indirdi. Ama söylenmesi durmuyor. Bu sefer tersine:

«Ben ne dedim ki, çoğu keyfinden geliyor, dedim, taşı toprağı altındır diye geliyorlar, perişan oluyorlar. Onu dedim işte. Ben ne dedim ki... Yazık dedim. Ben bilmez miyim ki, köylü bizim efendimizdir. Vatanımız düşmandan onlar sayesinde kurtulur. Yediğimiz ekmek onların topraktan çıkardığıdır. Benim korktuğum bunlar şehirleri doldururlarsa, yediğimiz ekmeği, meyveyi kim çıkarır topraktan? İşte bunu dedim. Köylü, yoksa, bizim velinimetimizdir efendim. Kızma kardeşim kızma. Keyif için geliyorlar. Ben bunu söyledim işte.»

Levente gelmiştik. Delikanlı:

«Keyfimizden geliyoruz, keyfimizden geliyoruz hayvan... Sana öyle gelir,» diye söylenerek indi. Büyük asfalta doğru yürüdü.

Dört kişiydiler. Bir de ben, beş.

Delikanlıya:

«Çok öfkelendin,» dedim.

«Aaah,» dedi, «gurbet. Yoksa o söylediklerini ben onun yanına kor muydum! Herif durmadan sövdü. İt oğlu. Ama zoru görünce nasıl indirdi. Köpoğlu.»

«Ne iş görürsünüz?»

Uzakta bir tuğla ocağı bacası gösterdi:

«İşte o tuğla ocağında çalışırım. Tam yedi yıl oldu. Tam yedi yıldır gurbetteyim. Tam yedi yıldır, kızgın yalım karşısında pişerim. Bak ellerime. Yanmış odun gibi değil mi bu eller? Kömür gibi, bak.»

Elleri yanmış odun gibiydi.

Tuğla ocağına doğru yürüdük.

Ocakta billur kırmızısı yalımlar. Sonra boz duman. Sonra kömür kokusu. Sonra delikanlı, kavrulmuş, elleri kocaman, elleri belalı insanlar. Burunlarında sıla kokusu. «Gülistan içinde bülbül yuvalar, çalısı çırpısı güldür sılanın.» Dayanılmaz bir sıla özlemi. Öyle geldi bana.

Bütün sılacılar, gurbet kuşları, başımıza toplandı. Ben derdimi anlattım.

«Bu işleri yazalım,» dedim. «Derdinizi, belanızı kitaba geçirmek iktiza eder,» dedim.

Öfkelenen delikanlıya:

«Nerelisin, adın ne?» diye sordum.

«İyi yaz,» dedi. «Yaz ki, yedi düvele gitsin benim hikayem. Sinopluyum. Hacılar köyündenim. Adım Ahmet Taş. Yedi yıldır gurbetteyim. Ellerim tanıktır ki, yedi yıldır da tuğla ocağındayım. Keyfimden gelmedim.»

Birisi atıldı:

«Ahmet,» dedi, «ilk gelişini söyle. Orası firaklı.»

Ahmedin kirpikleri solgun, uzun, yumuşak yüzünü gölgeledi:

«Bunu da iyi yaz. Anlasınlar ki, biz keyfimizden yurdumuzu bırakıp gelmeyiz. Babam beni evlendirdi. Evlendikten beş gün sonra baktım anam ağlar. Babamın boynu bükük. Kardeşlerimin yüzü hiç gülmez. Karımın eli ayağı kesilmiş ben farkında değilim hiçbir şeyin. Sordum, babam: Evde un kalmadı, yiyecek bir tane mısır bile kalmadı. Sen evlendin. Gurbete gidecek hal kalmadı bende de. Üç gün sonra Trabzon postası limanda olacak. Yol hazırlığı yap! dedi. Yol hazırlığı yaptım. Bindim güverteye. Vapura ilk binişim. Başım döndü. Kustum. Gel-

dim İstanbula. Bir hafta işsiz, aç dolaştım. Bizim hemşerileri bulamadım da ondan. Sonra bu tuğla ocağında buldum onları. Çok zor geldi ilkin. Köye dört ay bir kuruş yollayamadım. Şimdi ayda elli lira yolluyorum. Keyfimizden geliyoruz, öyle mi? Yedi yılda yedi ay kalmadım karımın yanında. İstanbulun taşı toprağı altın değil. Bizim yerin taşı toprağı çürük.»

Yaşlı bir tanesi atıldı. Bir utangaç delikanlıyı kolundan tuttu bana gösterdi:

«İşte,» dedi. «Bana Bayburtlu Süleyman demişler. Gerdeğe girdiğinin sabahı karıyı uyandırmadan, yatakta bırakmış, sağlıcakla kal demeden başını almış da yürümüş gelmiş. Bir yıl oldu daha gitmedi. Ne de bir mektup gönderdi. Ne de bir mektup geldi köyden. Hasretinden deli olur. Geceleri hep yavuklusunu sayıklar. Buna Bayburtlu Süleyman derler, türküler çıkarır gurbet üstüne.»

Süleymanın kalın kaşlarının altındaki iri kara gözleri dumanlıydı.

Bir tanesi:

«Ulan,» dedi, «Süleyman, insan gerdek gecesinin sabahı da karıyı bırakır gurbete düşer mi?»

Gülüştüler.

«Gurbete düşer de gece sayıklar, gündüz de durmadan türkü söyler mi?»

Çok yaşlı bir işçi:

«Kör olsun yokluk,» dedi. «Öyle bir söyler ki... Öyle bir bırakır ki...»

(Bayburtlu Süleymanın hikayesini ayrıca yazacağım.)

Ahmet, dertli, belalı, çok çekmiş, olgun Ahmet, içinden gelen büyük bir arzuyla, temenniyle:

«Süleyman karısını altı ay sonra gidip alıp getirecek,» dedi.

«Getirecek ama, bir evin kirası yüz lira. Süleyman nasıl verecek?»

Hep bir ağızdan:

«Süleyman karısını getirecek,» dediler.

«İnşallah,» dedim.

Süleymanın gözleri doldu.
Gene hep bir ağızdan:
«İnşaallah,» dediler.
Levent sırtlarındaki tuğla ocağına altı ay sonra yine gideceğim. Süleyman karısını getirmiş mi, getirmemiş mi diye bakacağım. Meraktayım.

ÖLÜMDEN KAÇAN ADAM

Taksim Alanı, Çemberlitaşın dibindeki yer, Nuruosmaniye Camiinin avlusu, Mecidiyeköyün alanı, Levent, Kadıköy, Kuştepe, Esentepe, Gültepe, Yandımtepe, yüzlerce tepe, boş yerler, sabahçı kahveleri, mahalle aralarındaki gurbetçi kahveleri insanlarla, iş bekleyenlerle dolu. İstanbul şehrinde nerede küçük bir açıklık görürsen orası, iş bekleyenlerle dolu. İstanbul ağzına kadar, iş beklemenin kederinde, iş bulmuşun sevincinde insanlarla dolu. Yani gurbetçilerle, gurbet kuşlarıyla dolu. Yurdundan yuvasından, ana toprağının kıracından ayrılmışlarla dolu. Memnunlar, memnun olmayanlarla dolu. Kimisinin dumanı başında tütüyor hasretten. Kimisi, çok şükür kurtulduk, diyor. Kimisi, yağmurdan kaçarken doluya tutulduk, diyor...

Köylerden şehire akının bir tek sebebi yok. Çoğunluk tabii sosyal sebeplerden gelmiş. Bazısı da, kişisel yönden. Bunlardan ikisini size anlatayım:

Beş kişiydiler. Ellerinde çekiçleri, taşları kırıp, kaldırım döşüyorlardı. Sağ başta çalışan adamın yanında 7-8 yaşlarında bir kız çocuğu duruyordu. Bir hafta her gün oradan birkaç kere geldim geçtim. Yolumun üstüydü de ondan. Kız çocuğu hep orada, o adamın yanında dikilmiş duruyor, adamın ellerine bakıyordu. Karda, kışta, kıyamette kız çocuğunun işi ne? Belki anası yoktur. Belki de evleri yok.

Adama yaklaştım. Konuştuk. Ahbaplığımız ilerledi. Beni evine götürdü. Hürriyet Tepesinde bir gözcük, tah-

tadan yapılmış bir gecekondu. Karısını tanıdım. Ellisinde ya, doksanında gösteriyor. Adamın adı Ömer Budaklı. Çorum köylüklerinden.

«Sen de mi tarlasızlıktan, geçim darlığından düştün gurbete?»

Güldü:

«Herkes öyle ama, ben değil.»

«Neden sen değil?»

«Benim memlekette üç yüz dönüm tarlam var. Üstelik de sulak. Her dönümü bir kan öder. Ineklerim, atlarım da vardı. Rahatım da yerindeydi. Bana da köyde Budaklı Ömer Ağa derlerdi. Bir de damım vardı, Allah seni inandırsın, tam dört göz, beş pencereli. Bir de kavaklığım vardı. Bizim memleket gurbetçi memleketi. Bizim köyden çokluk çalışmağa, memleketin her yanına giderler. Adanadan tut da İstanbula kadar. Ama bizim sülale, ne babam, ne de babamın babası köyden dışarı bir adım atmamış. Ben de atmazdım ya... Geldim buraya, şuna bak, ev mi bu? Ben köyde böyle yere bizim eşeği bile sokmazdım. Köyün telli kavakları gözümün önünden gitmiyor. Köyüm burnuma burcu burcu tütüyor. Hasretlikten ölmüşüm. Ama köye bir daha geri gidemem. Aaaah kardaş, çaresiz, bu derdin dermanı yok, gidemem.»

«Nedir bu büyük derdin? Adam mı öldürdün? Kan davası mı?»

«Söyleyemem... Söylersem gülersin. Herkes de güldü. Bizim memleket gurbetçi memleketi. Avradına darılır gurbete çıkar da kimse gülmez. Ben gurbete çıkarım da herkes güler.»

Karısı söze karıştı, hınçla:

«Gülsünler,» dedi. «Gülecek ne varmış ki. Açık bir yerimizi mi görmüşler ki gülüyorlar. Oh olsun düşmanlara, gözü yemezlere, gülsünler. Onlar gelir burada aç kalırlar. Kira verirler. Sen ayda üç yüz lira kazanırsın ağa gibi, bir de evin var paşa gibi, gülsünler varsınlar. Onlar gelirler aç aç sürünürler, para kazanamadan arkalarına baka baka geri giderler de, avratları da aç ka-

lır. Gülsünler. Deli desinler de sana gülsünler. Allah gül kızımı bana bağışladı ya, gülsünler. Söyle efendi kardaşa da, bakalım güler mi?»

Ömer Budaklı başladı anlatmağa. Çabuk çabuk, sözlerin yarısını yutarak, heyecanlanarak söylüyor:

«Bak kardaş, hiç gülme benim üstüme. Allahını seversen bana deli deme. Herkes deli dedi de... Bak kardaş, benim işim çok ibretli bir iş. Başına gelmeyen bilmez.»

Karısı sabırsız:

«Ne uzatıp duruyorsun. Söyle kardaşa ki, bak bakalım gülecek mi? Akıllı adam bizim başımıza gelene güler mi?»

«Kardaşım,» dedi, «uzun sözün kısası, ben evleneli otuz yıl olur. Otuz yıldır ne kadar çocuğum doğduysa öldü. On bir, on iki çocuğum doğdu öldü.» Kızı gösterdi: «İşte bu kız doğunca, avrada dedim ki, avrat, dedim, biz de gurbete gidelim. Bize çocuk vermeyen bu yurdu neyleyelim.' Varalım gidelim, belki şu kızcağızı kurtarırız. Işte yedisine geldi. Çok şükür kurtuldu. Tosun gibi. Köyde üç yüz dönüm tarlam yatar, işte bu sebepten köye gidemem. Gidemem kardaş, gidemem.»

Kadın öfkeyle:

«Gitmemizin de bir gerekliği yok. İstanbul iyi,» dedi. «Bana kızımı veren, evliyası güzel İstanbul. Doktoru güzel İstanbul!»

Adam boynunu büktü:

«Gidemem kardaş, gidemem,» dedi.

Yaş yetmişten yukarı. Memleket Eğin. Köyü çok kayalık. Doğduğundan bu yana gurbetçi. Türlü mesleği var. Saraçlıktan tut da hallaçlığa kadar. Şimdi hallaçlık yapıyor. Canı sıkılınca da soba tamir eder, ayakkabı boyarmış. İşin kötüsü olmaz, diyor. İşin kötüsü çalışmamak, diyor. Türkiyede hiçbir il komamış gezmedik.

«Neden bir yere yerleşip de mekan tutmadın amca,» diye sordum. «Bak elinde bunca hünerin var.»

Başını kaldırdı, ak sakalı ışıladı. Gözlerinin kirpikleri de bembeyazdı. Gözleri kırışık içindeydi. Yukardan güldü:

«Cümle mahlukatın mekanı var, kurdun mekanı olmaz oğul,» dedi. Gözlerime delercesine gözlerini dikti.

«Olmaz amca,» dedim.

«İşte bu yüzden...» dedi.

İri, çok uzun boyluydu. Beli azıcık bükülmüştü.

«Ben hiçbir zaman mekan tutamam. Bir ay sonra da... ver elini... gene gurbet. Gurbet eldir bizim vatanımız.»

Bir hoş ihtiyar bu. Bir hafta on gün, bunun ilden ile dolaşışının sebebini bulayım, dedim. Bir türlü çözemedim. Adı Osman Uzunyatmaz. Kendi kendine taktığı adı, Mekansız.

Ahbaplığı ilerlettikçe, sözü derinleştirdikçe, adam usul usul kendini vermeğe başladı.

Bir gün birdenbire:

«Ben gurbeti sevmem,» dedi. «Gurbet batsın. Yerin dibine batsın gurbet el. Beni kocaltan gurbet. Gurbet olmasa ben daha on beşinde gibi olurdum. Bir gurbet batsın, bir de... bir de ölüm.»

Ölümden müthiş korkuyordu. Her işinin, sözünün başı ölümdü. Durup durup en olmayacak bir yerde ölümden söz açıyor: «Demek hep öleceğiz. Hiçbirimiz, hiçbirimiz kalmayacak... Yüz yıl sonra şu yaşayanlardan hiçbirisi kalmayacak. Vay anam vay! Hiç hiçbir mahlukat kalmayacak. Yok olacak. Dayanılır mı?» diyordu.

Osman Uzunyatmazın derdini sezinler gibi olmuştum. Azıcık çözer gibi.

Bir sabah eve damladı, gülerek:

«Mekansız Osman gidiyor,» dedi. «Sağlıcakla kal. Kimbilir nerede kalır ölümüz!»

Güneye, Urfaya gidiyorlardı. Onları Haydarpaşadan uğurladım. Karısı küçücük, tatlı tatlı bakan, buruşuk, ter-

temiz, hep «kurban olayım» diyen bir yaşlıydı. Gülerken, arada da bir öfkeleniyordu. Biz Uzunyatmazla konuşurken (gene ölüm-kalım konuşuyorduk) sözümüzü kesti:

«Oğul, bu adam deli,» dedi. «Bu ölümden, Ezrailden kaçar. Sanki Urfada ölüm onu bulamayacakmış gibi. Vallahi, bu delinin aklındaki, yaşlandı yaşlanalı, hep bu. Kaçar kaçar kaçar. Sanki kaçınca onu ölüm bulamayacakmış gibi. Kaçsın bakalım. Güldüğüne bakma. Vallahi ölümden kaçıyor. Deli bu.»

Anadolu Ekspresine bindirdiğimde Osman Uzunyatmazın yüzü sevinç içindeydi. Gülüyordu.

Kimbilir daha kaç gün gülecek? Sonra sonra Urfada ölüm korkusuna düşüp, gene böyle güterek başka bir şehre göç edecekti.

KÖYDE TARLAMIZ, KAPIMIZDA SIĞIRIMIZ VE İSTANBULDA KAYIKLARIMIZ VAR

Burası Çankırının Apsarı köyü. Yüz yirmi evlik. Düzlükte. Uzun telli kavakları var. Toprağını dersen susuzluktan yarılmış, kıraç. Susuzluktan yarılıp da diş diş olmuş tarlalar bire üçten fazla vermez. Netsen neylesen vermez.

Bu bire üç verimi de yağmura, kara bağlı. O yıl yarayacak kadar kar, yetecek kadar yağmur yağmamışsa yandın battın. Bir tek tane bile kaldıramazsın topraktan. Tohumların çürür gider. Karıncalara yem olur gider.

Apsarının yanından küçücük bir çay akar. Kıyısında sıska söğütler, telli kavaklar çatlamış toprağı gölgeler. Hep düzlük, hep çatlamış toprak, hep dayanılmaz sıcak.

Bu küçük çay da yazın kurur mu sana. İçecek suyu bile zor bulursun.

Apsarı köyü yüz yirmi evlik. Apsarının tarlası öylesine az ki, her yıl güzel güzel yağmur yağsa, toprak da bire üç yerine bire beş verse gene köylüyü geçindirmez.

Apsarı köyü Apsarı köyü oldu olalı, kendini bildi bileli gurbetçi.

Orta Anadolunun kıracı, Karadenizin kayalığı, Eğinin, Erzurumun, Dersimin dağları gibi gurbetçi...

Görüntü uçsuz bucaksız, bir iki söğüt, telli kavak. Yalnızlık koydukça koyar. Başını al da düş yollara. Başka bir çaresi, mümkünü yok.

Ver elini Istanbul, ver elini Çukurovanın tarlaları, ver elini Izmirin inciri, ver elini...

Tez gel ağam tez gel, olma muhanet
Gurbet icat eden görmesin cennet

Ver elini gurbet türküsü...

Ve burası Kadıköy iskelesi, ve burası Haydarpaşa garı. Haydarpaşaya, siyah, sağlam, durmuş oturmuş, çirkin taşlarına kar yağıyor. Kadıköyün denizine kar yağıyor. Insanlar üstüste, insanlar birbirlerine abanmışlar, vapurdan çıkıp, vapura biniyorlar. Paltolarına, gocuklarına, kürklerine sarınmışlar. Trenden inip, trene biniyorlar. Kadıköy iskelesi, Haydarpaşa garı binbir ayak. İnsanların üstüne kar yağıyor. Saat sabahın yedisi. Ve güzelim Istanbul bilcümle sivri minareleriyle kar altında. Istanbul üşümüş, İstanbul büzülmüş soğuktan. Istanbul ellerini koynuna sokmuş.

Ve Kadıköy iskelesinin denizinde bir sıra kayık ve kayıkların içinde kayıkçılar. Omuzlarında Istanbulun karı. Kadıköyden Haydarpaşaya götürmek için yolcu bekliyorlar.

İki kadın, bir çocuk merdivenleri inip beklediler. En öndeki, sıradaki kayıkçı kayığını kıyıya çekti. Kayıkçı sarışın bir genç.

«Buyurun efendim,» dedi.

Çok terbiyeli. Kadınları ellerinden tutup kayığa aldı. Sonra da çocuğu. Küreklere asıldı, kara dumana boğulmuş Haydarpaşaya çekti. Güçlü bir çekişi var kürekleri ve usta elleri...

Bir başka kayığa da ben bindim. Kayıkçı yaşlı. Bilekleri kıllı ve kalın. Kılları ağarmış. Saçları, gür kaşları ağarmış. Altmış beşten yukarı.

«Adın ne?» dedim.

«Mustafa,» dedi.

«Nerelisin?»

«Çankırılı.»

«Nereliyim dedin baba? Haaa?»

«Çankırılı oğul. Çankırının Apsarı köyünden.»

«Çok güzel kürek çekiyorsun.»

«İşimiz.»

«Ben Karadenizli sanmıştım seni.»

«Herkes öyle sanır.»

«Burada kayıkçılar içinde senden başka Orta Anadolulu yok herhalde. Sen de nasılsa...»

«Şu gördüğün kayıkçıların tümü de Apsarılı. Çankırının Apsarı köyünden.»

«Öyleyse köyünüzden büyük bir su akar.»

«Kel bir çaydan başka bir su akmaz. O da yazın kurur.»

Mustafa Ağa ilk denizi görünce şaşmamış. Ben de Orta Anadolunun kıracından kopup gelip de İstanbulun denizinde usta kayıkçı olan Mustafa Ağanın haline şaşmadım.

«Kaç yıldır gelirsiniz?»

«Ben kendimi bildim bileli geliriz.»

«Nasıl icat olunmuş bu iş buraya? Apsarı köyü nasıl düşmüş denize?»

«Uzun iş. Bir gün gel de sana anlatırım.»

Mustafa Ağanın yakasını bırakmadım.

«Burada çok eskiden, zamanını iyice bilmiyorum, benim dedem zamanında belki, buranın kayıkçılarını bir Rum çalıştırırmış. Bizim köyden birisi de o Rumun yanında çıraklığa yerleşmiş. Birkaç kuruş kazanıp köye yollarmış. Rumun yanında uzun zaman çalışmış. Usta kayıkçı olmuş ki, olmaya gitsin. Ama Rum ona hakettiği kadar parayı hiçbir zaman vermezmiş. Bir gün Rum-

la kavga etmişler. Adam bunu yanından kovmuş. Bizimki de bir kayık almış, başlamış çalışmağa. Rumun adamları bizimkini çalıştırmamışlar burada. Dövmüşler. Eskiler böyle anlatıverdiler. Bizimki de soluğu köyde almış. Uşakları başına toplamış, mesele böyle, böyle demiş. Haydi gidelim İstanbula, Kadıköyle Haydarpaşa arasında kayıkçılık yapalım. Amanın, bizim ustalar nasıl gitsinler de Kadıköyde kayıkçılık yapsınlar? Bu olacak iş mi? Çoğu daha denizin yüzünü görmemiş. Ama, öteki adamın da hemşerilerine ettiği onurlarına dokunmuş. Tam böyle anlatıverirler eskiler. Bizimki de demiş ki, şurada varız on kişi, İstanbula varınca kırar sırar, iki kayık alırız, bir de benim kayığım var, etti mi üç? Ben sizin hepinize kayıkçılığı, denizi, yüzmeyi öğretirim. Sonra biz de nöbetleşe üç kayıkta çalışmağa başlarız. Böyle yapmışlar, gelmişler İstanbula. Yaz günüymüş. Almışlar kayıkları, başlamışlar tallme. Tam altı ay talim etmişler. Ondan sonra başlamışlar Haydarpaşayla Kadıköy arasında adam taşımağa. Rumun adamlarıyla da kavga uzun zaman sürmüş... Ama bizim köyden bundan sonra gelen gelene. Tabii bizim köylüler onları oradan püskürtmüşler. Kadıköyle Haydarpaşa arasının denizi bizimkilerin olmuş. O gün bu gündür Apsarılılar buraya gelir gelir giderler. Ovamızda tarlamız, bağımız, bahçemiz, kapımızda sığırımız... İstanbulda da kayıklarımız... Gurbet zor. Ne de olsa, denizimiz, yerimiz yurdumuz da olsa gurbet zor.»

Dün Kadıköye gidince ilk işim Mustafa Ağayı aramak oldu. «Yok,» dediler. «Köye gitti. Yazın gelir ancak,» dediler. «Kışın o kadar iş olmaz. Kar yağarken işler çok kesat gider.»

Bu köy kaç yıldan beri gelir de burada kayıkçılık yapar? Sordum soruşturdum bilen yok.

Mustafa Ağa altmış beş yaşında. Mustafa Ağanın babası da kayıkçılık yapmış burada. Onun da babası... Demek ki, şöyle düz hesapla yüz, yüz elli yıl.

Yüz elli yıldan bu yana, İstanbulda kayıkçılık. Sonra

Haydarpaşa garı... İlkin geldikleri yer Kurbağalıdere de olabilir. Başka yerler de. Ama ortadaki meraklı olay, su bilmezin, deniz görmemişin denizden ekmeğini çıkarması.

«KADIKÖY - HAYDARPAŞA ARASINDA 48 SANDAL İŞLER, 49 OLMAZ!»

Arkadaşım Muhlis Hasayla birlikte Memet Çürüğün kayığındayız. Haydarpaşadan Kadıköyüne gidip gidip geliyoruz. Memet Çürük hoş adam, can adam. Tatlı tatlı, çocuksu gülüyor. Bir anda kaynaşıverdik. Hep anlatıyor. Köylünün, hele şehir görmüş köylünün konuştuğu herkese bir itimatsızlığı vardır. Memette o yok.

Memet köyü anlatıyor, gurbeti anlatıyor. Kendilerini anlatıyor. Yattıkları kalktıkları yerleri... İşleri, işsizliği anlatıyor. Çekinmeden, açık yürekle her şeyi anlatıyor.

«Şu Haydarpaşa - Kadıköy arası kayıklarında hiçbir vaka olmamıştır,» diyor. «Ellik bu, burası İstanbul. Adam nelerle karşılaşmaz. Neler gelmez adamın başına! Ama biz kayığımıza binen hiçbir kadına, ne olursa olsun, bakmayız bile. Bizim buranın kendine göre sıkı sıkı töreleri var. Törenin dışına kimse çıkamaz,» diyor.

«Memet,» diye soruyorum, «buraya ilk gelişini anlat.»

«İlkin yedi yıl önce geldim. Hiç denizi görmemiştim. Yeni de evlenmiştim. Çocuklarım da var şimdi. Kayığa bindim, kayık sallanır. İnsanın azıcık başı döner gibi olur. Kayık sallandıkça insanın içinde bir güvensizlik... Sonra bir günde alışıverdim. Köyden gelince, burada tam altı ay kurs sürer. Yüzmeyi, kayık çekmeyi altı ay talim ettirirler. Bu altı ay çıraklık süresince, çırak ne kadar iyi kayık çekerse çeksin, Kadıköy koyunun dışına çıkamaz. Salacağa, Modaya bile gidemez. İzin vermezler. Altı aylık talimden sonra istediği yere gidebilir. İsterse kayığını alır Marmarayı geçebilir. Benim ilk ustam Yakup Tercandı. Akrabamdı o, bana yüzmeyi bile öğretti. Bu ka-

yık çekenlerin içinde yüzmeyi bilmeyenler bile vardır. Eskiler, yani kırkını geçmişlerin hiçbiri yüzmeyi bilmez. Denizin ortasında, Allah etmesin, kayıkları batacak olsa, bir kulaç atıp da yüzemezler, yüzüp dışarı çıkamazlar. Suya batar giderler. Ama yeniler, altı aylık talimde yüzmeyi de öğrenirler. Bu da Apsarı töresine girdi.»

«Günde ne kadar kazanırsınız?»

«Belli olmaz. Belki on, belki on beş. Kışın iş olmaz. Birkaç günlük kar belimizi büktü. Hiç, bir kuruş bile kazanamadık karda. Karda kışta kimse kayığa binip de Haydarpaşaya geçmez ki... Kışın gelenler ancak boğazı tokluğuna iş görürler. Belki de içimizden birkaçı elli lira artırıp ayda, köye gönderebilir. Bu yüzden kışın burada o kadar kalmazlar.»

«Kaç kayık çalışır burada?»

«Kırk sekiz kayık.»

«Peki bir tanesi gelse de, bir kayık alıp burada çalışmaya başlasa. Bir yabancı.»

«Olmaz.»

«Neden olmaz?»

«Olmaz işte.»

«Bu altımızdaki kayık senin mi?»

«Babamın.»

«Kaç kişi çalışırsınız bu kayıkta?»

«Babam, ben, bir de kardeşim.»

«Sırayla, öyle mi?»

«Nöbetleşe.»

«Peki sen kendine bir kayık alsan...»

«Olmaz. Yasaktır. Burada kırk sekiz kayık vardır. Kırk dokuz olamaz.»

«Bu kaç yıldır böyle?»

«Ben bilmiyorum. Belki elli yıldır böyle. Elli yıldır kırk sekiz kayık.»

«Diyelim ki, bir ailede on beş erkek oldu. Ne olacak?»

«Çalışanlar, çalışabilenler gelirler kayıklarında, çalışamayanlar başka bir iş bulurlar. Orası aile arasında halledilir. Şunu da söyleyeyim ki, burada olsun, köyde

olsun kayık yüzünden yüz elli yıldır hiç vukuat olmamıştır. Ne hırsızlık, ne cinayet, ne de bir kadın meselesi.»

«Kışın kayıkları nereye çekersiniz?»

«Kurbağalıderede Memede teslim eder, köye gideriz. Dışarda aylığı on beş, içerde elli lira kiraya.»

«Köyden gelenlere, çalışmak isteyenlere kayık kiraya veren bulunur mu?»

«Kira almadan verirler. Öyle, çalışsın diye verirler. Ama para almazlar. Alamazlar.»

Ötedeki bir kayıkta şişman, göbekli birisi var. Kılık kıyafeti şehirli.

«Bu da Apsarılı mı?» diye sordum.

«Bizim köyden ama...»

«Aması ne?»

«O buradan evli. Köylü onu unuttu bile.»

Yıllardan beri İstanbuldan, iki kişi hariç, hiç kimse evlenmemiş. Burada parayı kazanır, gider orada evlenirlermiş. Belki, buradan evlenmemek de törelerinde var. İnsanlar yaşayabilmek, rahat edebilmek için, kendi kendilerine ne sıkı töreler koyabiliyorlar. Ben şunu sezdim ki, Apsarılılar buradan evlenenlere öyle iyi gözle bakmayacaklar.

«Bu kayıkları sıraya kim sokar?»

«Nizam ustası.»

«Nizam ustası kim?»

«Az önce kayığından indiğimiz adam. İsmail Aslan...»

«Birisi sırayı bozarsa ne olur?»

«Nizam ustası ceza verir. Yirmi dört saat, nizamı bozanın kayığını karaya çektirir.

«Gene dinlemezse?»

«O zaman İbrahim Reise haber verir.»

«İbrahim Reis kim?»

«İşte şurada motoru var. Biz her ay ona bir lira veririz. O da işimizi görür.»

«İbrahim Reis ne yapar nizamı bozana?»

«Kayığını bir hafta karaya çektirir.»

«Gene itlik ederse?»

«O zaman kayığını alır gider.»

«Hiç kayığını alan giden oldu mu?»

«Olmadı.»

Tatlı sözlü Memet Çürük. İşte bir tanesi daha: İsmail Aslan. İsmail Aslan altı kardeş. Babadan kalma on beş dönüm tarlası altıya bölünmüş. İsmaile bir avuç toprak kalmış. Oraya da fasulye ekermiş. Elli dönüm olsa ne ki, geçindirir mi ki?

Aşağı yukarı köydeki herkesin toprak durumu böyle.

İsmailin evi dört göz, üç pencere. İsmailin burnuna tüten çocukları var. İki kardeşi de başka gurbetlerde.

Apsarı köyünün erkeklerinin hepsi kayığa, İstanbula gelmezler. Başka gurbetlere de giderler. Bu böyle gelmiş, böyle gidecek.

Ve Kadıköye, Haydarpaşaya, inanılmaz kalabalığına Apsarı kıracının çatlamış toprağından kuşaklar gelecekler. İlkin denizi görünce başları dönecek, azıcık şaşıracaklar. Sonra kürek çekmeyi, martılara bakmayı, güzel kızları seyretmeyi, onlarla evlenmemeyi, aşık olmamayı, denizin mavisini sevmeyi, yüzmeyi, geniş, sağlam, sağlıklı bedenleriyle, kollarıyla denizi sarmayı öğrenecekler.

Sonra gurbet türküleri düzmeyl öğrenecekler. Sevgililere ucu yanık, ucu telli mektuplar gönderecekler.

Dudaklarında denizin tuzunu, yüzlerinde güneşin tunç yanığını götürecekler köye. Ve İstanbuldan masallar götürecekler. Deniz ejderhasının, jetlerin, güzel kızların, ulu minarelerin, içine bir köyü koysan alacak kadar büyük apartımanların masalını.

Sonra gide gele, belki de bir gün gelecek, Apsarı köyünü unutup gidecekler.

Kimbilir?

EK:

Birinci röportajımda sözünü ettiğim gerdek gecesi evini bırakıp yollara düşen Süleyman, okuyuculara me-

rak olmuş. «Bunlar niçin evlendikten hemen sonra yollara düşmek zorunda kalıyorlar?» diye soruyorlar...

Anadoluda evlenmek, en fakiri için de olsa epeyce masraflıdır. Başlık vermek, düğün masrafı iflahını keser adamın, işte bu yüzden yeni evlenenler, para kazanmak için, hemen gurbete gitmek zorunda kalırlar.

BİR ODADA YATAN YİRMİ KİŞİ

İstanbul İstanbul diye özendim
Kuru mermerlerde yattım uzandım
Yedi yılda yarım akça kazandım.
Onu da elimden aldı İstanbul...

Hasan Hüseyinin işi iş değil, işi kötü. Hasan Hüseyin, Divriğili. Yaman gurbetçi Divriğililer. Eğinliler, Karadenizliler, Darendeliler gibi...

Hasan Hüseyinle Unkapanındaki Divriğililer kahvesinde tanıştım. Burada, İstanbulda her bölgenin bir yeri, bir kahvesi, bir toplanma mahalli var. Bozkırlıları arar-sanız, hani şu Konyanın Bozkır ilçesi halkından, burada sırtında sebze, meyve satanları, onları Mercanda Haticenin kahvesinde bulursunuz. Eğinlileri falan yerde, Malatyalıları, Arapkirlileri, İzolilileri, Bayburt dadaşlarını, Karslıları, Elazığlıları, Dersimlileri... Herbirinin bir kahvesi, bir semti var İstanbulda. Bu saydığımız yerler eski gurbetçi. Hani şu belalı, şu dertli, şu yedi yıl, on yedi yıl bekleten gurbet türkülerinin çıktığı yerler. Tez gel ağa, diye avaz avaz bağıran yerler. Hasretten toprağın bile çat diye yarıldığı verimsiz topraklar.

Bugünlerde gayri hasretlik türküleri yakılmayacak. Gayri sevgililer on yıl beklemeyecek. **«Gelenim yok, gidenim yok yanıma — Dağlar perde kurmuş aralarına»** denmeyecek. Çünkü efendim, şu gecekondu icat oldu olalı, herkes sevgilisini, çoluğunu çocuğunu kaptığı gi-

bi, başını bir gecekonduya soktuğu gibi, ben İstanbul-luyum, diyor. Bir daha da o ot bitmez topraklara yönünü dönüp de bakmıyor. Kiminle konuştumsa öyle bir kopmuş ki yurdundan, aklına bile getirmek istemiyor.

Hasan Hüseyinin daha niyeti yok. Daha epey zaman çoluk çocuğunu İstanbula getirmeyecek. Elinden gelse yönünü dönüp de İstanbula bir daha bakmayacak. Ama köyde de hali hal değil. Ne yapsın Hasan Hüseyin.

Orta boylu, sarı bıyıklı. Bıyıkları uzun, ağzını örtüyor. Belki yüzü de sarı Hasan Hüseyinin. Ama güneş o kadar yakmış yüzü, o kadar kırışık içinde ki yüz, kararmış gitmiş.

Kahvede yırtık elbiseler, perişan yüzlüler, yıkılmış gitmiş, yüzü gülmezler... Kahvedeki tek neşeli adam kahveci. Ötekilerin boynu bükük.

«Nerede yatarsınız?»

«Sorma...»

«Görebilir miyim?»

«Gösteririm.»

Zaten görmüştüm. Bir sabahtı. Tahtakaledeydim. İnsanlar sırtlarında kendileri kadar büyük yüklerin altında iki büklümdü. Karıncalar gibi. Denizden de ağır bir sabah kokusu geliyordu. Bir kahvenin yanındaki kapıdan girdim. Bir odanın kapısını açtı arkadaşım. Suratıma ağır, koyu, taş gibi bir hava çarptı. Yumruk yemiş gibi sendeledim. İçerde kir içinde, kapkara kesilmiş ranzalar. Kirli çar çaput yığını yataklar. Yatak oldukları belirsiz. Ve kaşık gibi birbirinin içine girmiş yatan, yirmi beş, otuz kişi. Oda şu kadarcık, oda avuç içi gibi.

Hasan Hüseyin de yattıkları yeri gösterdi. Beterin beteri...

«Ayda on beş lira veririz.»

«Kaç kişi yatarsınız?»

«Yirmi kişi.»

Avuç içi kadar bir oda üç yüz liraya.

«Ne iş görürsün Hasan Hüseyin?»

«Belli bir işim yok. İnşaattan tut da hamallığa kadar her bir işi...»

Hasan Hüseyinin üstü başı perperişan.

«Eve ne kadar para gönderiyorsun?»

«Hiç.»

«Kaç yıldır gelir, kaç ay kalırsın?»

«On yıldır gelirim. Her yıl sekiz ay kalırım.»

«Elbet bir şey kazanıyorsun ki, bu gurbeti çekiyorsun.»

«Şimdiye kadar iyiydi. İş vardı, para da kazanıyordum. Şimdi İstanbul adamla dolu. Adam almıyor İstanbul. Ağzına kadar dolu. Gelmeyelim desem, o da olmuyor. Aç kalsak da, sürünsek de gene de tek umut kapısı İstanbul. Belki bir gün bir iş bulunur. Bekliyorum. Evde de çocukların hali perişan. Geleli tam dört ay oldu, bir kuruş gönderemedim eve. Perişan, aç sefil, bir kuruşsuz, ekmeksiz aşsız koyup gelmiştim. Benim oğlan boyuna mektuplar yazıyor. Her bir lafı yağlı kurşundan da beter... Bu dört aydır, birkaç kuruş kazanıp da köye göndereyim diye neler yapmadım. Ne işlere girmedim. Bir türlü kazanamadım. Arkadaşlardan isteyelim, dedim, başvurmadığım gurbetçi kalmadı. Kimsede para yok ki... Gurbet çok zor, ölümden de beter ya... Başka çaremiz de yok. Öleceğiz, aç kalacağız, sürüneceğiz ya. Mümkünü yok, gurbete de düşeceğiz. Ben de, parayı bulamayınca çocuklara bir mektup gönderdim ki dokunaklı, buradaki halimizi anlattım. Bilsinler ki, İstanbulda biz Cennette yaşamıyoruz.

Masamızdaki, söze karışmayan biri:

«Bilin ki Cennette yaşamıyoruz,» diye pekiştirdi.

On iki yaşlarında bir çocuk vardı ötede. Arkasını kahvenin insanlarına dönmüş, başını direğe dayamış uyukluyordu. Yüzü kıpkırmızıydı. Uzun, kara, yağlı saçları alnını, gözlerini örtmüştü. Sırtında liyme liyme bir ceket vardı. İnanılmayacak kadar yırtıktı üstü başı.

«Bak,» dedi birisi, «bakın şu çocuğun haline. Köyünde olsa anası bunu yün yataklara yatırmağa kıyar mıydı?

Kimbilir ne kadar uykusuz kalmış fıkara. Kimbilir kaç gündür de açtır. Anacığı bunu öpmeye kıyar mıydı? Kimbilir, belki de hasta babasına bir kutu ilaç parası için gurbetlere düşmüştür bu yaşında...»

Konuşmak, macerasını öğrenmek için çocuğu uyandırmağa çalıştım. Bir türlü uyanmıyor. Kahvedekilerin de gayretiyle uyandırdık. Ama konuşmuyor, yüzü yerde, müthiş bir utangaçlık içinde. Kimsenin yüzüne bakamıyor. Yüzü kıpkırmızı, gözleri, kocaman, kara gözleri dopdolu, dokunsan boşanacak. Zorladık zorladık, yalnız Dersimin bir köyünden olduğunu öğrenebildik.

Ben öpmeye kıyamazdım
Belemişler kızıl kana.

Gurbet senin öpmeye kıyamadığını dinler mi anacağım, çaresizim, eli kolu bağlım. Gel gör ki, senin oğlunu, canını, ciğerpareni gurbet ne hale getirmiş! Boynundan da kocaman bir bit gidiyordu.

Burada bite gurbet kuşu diyorlar. Senin oğlun gibi gurbetçilere de «gurbet kuşları».

Derdini anlatmak Hasan Hüseyinin hoşuna gidiyor. Adam dolmuş ki, dolmuş.

Bir ara kulağıma eğildi. «Bu benim dediklerime inanmıyorsan, oğlanın mektubu dün geldi. Al da oku. Yenir yutulur mu bu mektup...»

Mektubu usulca, utana utana, etraftan görüyorlar mı diye çekine çekine elime sıkıştırdı.

«Mektubu gazeteye koymağa iznin var mı?» diye sordum.

«Koy,» dedi. «Nasıl olsa bizimkiler görmezler. Kimse okuma yazma bilmez ki...»

«Pek kıymetli babacığım,

«Evvela üzerime farz olan Tanrı selamlarını sunarak her iki ellerinden öperim. Bacım Satı selam ederek her iki ellerinden öper. Validem Meryem Hanım selam

eder, her iki ellerinden öper. Nasılsın babacığım, iyi misin? İyi ve rahat olmanı bizi yaratan ulu Tanrıdan dileriz. Eğer sen de bizlerden bir sival edecek olursan, hamdolsun çok iyi, rahatık. Senden başka bir kederimiz yok. Baba, yazmış olduğun kelimeler bizlere malum olmuştur, yüreğimizi dağlamıştır. Darlıktan halimizi biliyorsun. Sen giderken hiçbir şeyimiz kalmamıştı. Bir kuruş bile yoktu. Bu zamana kadar nasıl geçindiğimizi sana buraya gelirsen söylerim. Malımızın canı yerinde. Daha hiçbir şey satamadık. Yatır öküzü de satamadık. Ve alan da yok. Çok zayıf, hiç ileri gelmiyi. Inek kısır ama, sağıyız burada. Durum vaziyetimiz işte böyle. Baba, yalnız darlığımız budur. Ot ve odun yok. Gaz da yok. Kız hastalandı. Dört tane iğne vurdurdum. Parası daha duruyor. Doktor daha çok iğne vurmak gerek diyor. Utandığımdan doktorun yanına gidemiyorum. Parasını veremedim. Kız da biraz telef... Ne yapalım. Bize biraz yardım et elinde varsa. Buğday sat diyorsun. Yiyeceğimizi nasıl satarım. Aç kalırız sonra. Eey baba, beni iyi bir belaya attın da gittin. Elin elime değdiği zaman konuşuruz. Sana bir çift sözüm var ki... Komşu Osman da selam ediyor...»

Hasan Hüseyin para diye, kızına iğne yaptıracak birkaç kuruş diye, kıvranıyor. Eğer iş bulursa, dağı yüklesen sırtına alıp götürecek. Oğluna da içerliyor. «Durum vaziyetimizi bilmezler onlar,» diyor.

Hasan Hüseyin:

«Kız ölürse,» diyor, «ben kimsenin yüzüne bakamam. Ben köye gidemem. Elim eline değemez oğlumun...»

Unkapanı, Dolapdere, Feriköyün arkası, alanlar, alanlar, gurbetçi dolu hanlar. Sokaklar, caddeler...

Sarışın, esmer, gün görmüş, Anadolu adamları... Bir lokma ekmek için... Kahvelerin, hanların, yatakhanelerin kurşun gibi değen, çarpan kokulu ağır havası... Veremler, hastalıklar. Onulmaz yaramız.

Ve tez gel ağam, tez gel... Ne pahasına olursa ol-

sun, gel. Bir kuruşun bile yoksa cebinde, çabuk ol!

Ala karlı dağlarımıza, boz ardıçlı yaylamıza çabuk gel!

TEPEDEN DEREYE İNİP TEKRAR TEPEYE ÇIKARILAN TARLALAR

İstanbul koyakları, tepeleri, sırtları gecekonduyla dolmuş. Yurdundan kopup gelenlerle dolmuş. Birer gözcük sandıklardan, tenekelerden, topraktan, kerpiçten, kırık tuğladan yapılmış evler. Bir adamın yarı beline gelen evler. Çarpık, yamrılmış, penceresiz, bir tuhaf evler. Çamurlu, tozlu, yokuş yukarı, lağım kokan, lağımı akmış sokaklar... Ve pisliğin içinde yarı bellerine kadar debelenen yüzlerce çocuk. Çocuklar, çocuklar, çocuklar... Kirli, paslı, kirden renklerini yitirmiş çocuklar.

Gecekondular da bölge bölge kurulmuş. Karadenizliler çoğunluk buradaysa, Kastamonulular, Bayburtlular, Erzurumlular şurada.

Örneğin Esentepede çoğunluk Karadenizliler oturuyor. Gültepenin bir kısmında Erzurumluları, bir kısmında Kastamonuluları buldum. Esentepede bu kadar Karadenizli arasında bir de Vanlı gördüm. Daha yeni gelmiş. Bir de bakkal dükkanı açmış.

Gecekondu mahallelerinde küçücük gecekondu kahveleri. Peykeler... Kirli kağıtlarla oyun oynayan gecekonducular...

Esentepedeki kahvede kahveci Ömer konuşuyor. Oflu Ömer. Buraya gelinceye kadar çok çekmiş Ömer. Bileğine kuvvetli Ömer. İlkin Tophanedekilerin, o korkunç serserilerin arasına düşmüş. Ekmeğini oradan, yani taştan da beter bir yerden çıkarmış.

Macerası beter. Köyleri Ofun o kıraç, kayalıklı dağlarında.

«Bizim köylerdeki halimiz beterin beteri,» diyor. «Sana bir macera söyleyim ki, dillere destan olsun, yaz da... Bu bizim işlerimiz görülmüş değildir. Zor iştir Karade-

niz toprağı. Bir yıl, bizim bir dönümlük tarlanın bütün toprağını bir kış yoğmur aldı, aşağıya dereye indirdi. Kupkuru kaya kaldı bayırın yüzünde. Tohum ekecek, ilaç için arasan, tek bir toprak parçası kalmadı. Çok yıl böyle eder sel bize. Kayalar mosmor. Yıkanmış gibi kayalar. Işıl ışıl. Bal dök yala, bizim bir dönüm tarlanın yerine. Bizimkiler bana dediler ki, vazgeç, dediler. Vazgeç Omer. Bu bir dönümlük tarlanın toprağını, sen bir yılda yukarı, tarlanın yerine çıkaramazsın. Çıkaramaz mıyım, görürsünüz. Aldım çuvalı, aldım sepeti sırtıma. Bayır dik. Bayır bıçak sırtı gibi. Başladım sepeti ağzına kadar dereden toprakla doldurmağa. Doldurup taşımağa. Sabahtan öğleye kadar ancak iki yük götürebiliyorum tarlaya... Taşıya taşıya sırtım yaraya kesti. Cılık yara oldu. Tam dört ayda bir dönümlük tarlanın toprağını taşıdım, serdim kayaların üstüne. Sonra da gübreyi taşıdım, iyice karıştırdım. Bir mısır ektim ki... Dört ay da mısır tarlasının başını bekledim. Sonra mahsulü kaldırdım. Elime ne geçti bilir misiniz? Iki teneke mısır. Öteki yıl, gene yağmur geldi, tarlamı aldı dereye indirdi. Gene kayalar çırılçıplak, ışıl ışıl kaldı. Bal dök de yala. Ben de başımı aldım, ver elini İstanbul, dedim ama, İstanbulda iş yok, güç yok. Tophane serserilerinin arasına düştük mü? Bileğimiz de kuvvetli. Fakat pis iş orası. Bize göre değil. Uzun zaman orada burada çalıştıktan sonra buraya geldim, bu kahveyi tuttum. Geçen yıl da karımı getirdim. Şimdi rahatım. Havası suyu iyi ya bizim memleketin, neylersin ki, geçim yok. Yaşamak cehennem. Dönüp bakmak istemiyorum. Görmek istemiyorum. Ama bizim memleketin havası, suyu, adamı gibi yok.»

Küçücük kahve ağzına kadar dolu. Ömeri herkes bir kulak olmuş dinliyor. Hepsi de Ömerin anlattıklarını onaylıyor. Fırsatını bulan da kendi toprak macerasını anlatıyor.

Ötede bir yaşlı adam var. Memet Ağa. Elli yaşlarında olduğunu söyledi. Burada, gecekondularda kardeşleri varmış. İşte bu Memet Ağa, hiç ağzını açmıyor,

hiçbir söze varmıyordu. Millet elinden geldiğince derdini anlatıyor, o susuyor, dinliyordu. Birden ne oldu, ne olmadı, patlayıverdi. Sırtını döndü:

«İşte bu sırtta deri kalmamış sıyrılmıştır. Otuz yıldır sırtımda sellerin götürdüğü toprakları taşırım. Bir teneke mısır için.»

Zayıf, incecik, avurdu avurduna geçmiş bir adamdı Memet Ağa. Gene sustu. Bütün bedeni bir öfke, bir hınç kesildi.

Başka birisi aldı:

«Üç yıl önceydi,» dedi. «Büyük bir sel geldi. Bizim köyden yirmi evin tarlasını aldı dereye doldurdu. Tekmil toprağını sildi süpürdü dereye doldurdu. Böyle zamanlarda köylü imece yapar. Imece demek, toprağı gidenlerin hepsinin bir araya gelip, bir arada çalışması demektir. Mesela tarlalar sıraya konur. Birinci gün Ahmedin tarlasına toprak taşınacak, denir. Bütün köylü, çoluk çocuk, kadın erkek başlarlar Ahmedin tarlasına... Onu bitirince Memedin tarlasına geçerler. Onu bitirince de ötekine. Benim tarlam on ikinci idi o yıl. Biz o zaman, yirmi evin tarlasını bütün köy, bir buçuk yılda taşıdık, bitirdik.»

Yıl, 1953 yılıydı. Ben Sürmenedeydim. Bu toprak taşıyarak tarla yapma olayını duymuş, inanmamıştım. Bunu söyleyen Trabzonlu arkadaş kızmış, beni aldığı gibi bir Sürmene köyüne götürmüştü. Kayalıktı. Bayır duvar gibi aşağılara iniyordu. Ve safi kayalıktı. Kayalığın günden yanına dönünce yirmi otuz kadar kadının sırtlarında küfeleri, bir kayalığın, düzcene bir kayalığın üstüne toprak serdiğini görmüştüm.

«Bu ne olacak?»

«Tarla.»

Sonra bu tarlaya mahsul ekecekler. Oradan kaldırdıkları mahsulü de yeyip iflah olacaklar. Güle damdan gel!

O gün bugündür bu olay gözümün önünden gitmedi.

Sırtlarında küfeleri, ter içinde, yalınayak, boyunları uzamış babam uzamış, uzamış, gerilmiş. Gözleri dışarı uğramış, pörtlemiş. Kadınlar...

«Olmaz olsun böyle dirlik...»

Başka biri. Bu çok genç. Çocuk denecek kadar genç.

«Ya bizim başımıza geleni anlatsam. Bir anlatsam... Çok beter bizimkisi... Bunlardan beter. Bizim köyün tüm köyünün tarlasını geçen kış sel aldı da gitti. Bir tek zerre toprak bırakmamacasına toprağın hepsini torladı topladı da aldı gitti. Biz gene her zamanki gibi imeceye toplandık. Sel toprağı almış da çok uzaklara götürmüş. Sürüklemiş ki, ta denize götüre mübarek. Öyle uzak. Başladık bir uçtan toprağı bayıra taşımağa. Anan yahşi, baban yahşi bir buçuk, iki ayda bütün köy, ancak bir evin tarlasını yapabildik. Bir buçuk iki ayda bir evin tarlası yapılırsa, var altmış ev köyde, yıllarca sürecek bu iş. Köylü bunun üstüne büyük bir müşavereye toplandı. Uzun uzun konuştular, tartıştılar. Dediler ki, haydi on yıl çalıştık, bu toprakları gene yerlerine götürdük, ikinci, bundan beter bir selin gelmeyeceği ne belli. Karar verdik ki, aç da kalsak, sefil de kalsak, gurbetten başka çaresi yok. Geldik İstanbula ki, işler duman. Bir köy nereye sığar ki... Ev yok, bark yok. Boşalmış köyün kimsesiz insanı...»

Buna talih mi denir ola? Şu talihe bakın. Şimdi hepsinin de birer gözcük gecekonduları bayırın üstünde... Duvar gibi bir bayıra aşağı sıralanmış evleri. Karadeniz yağmurları gibi yağmur yağsa hepsini alıp götürecek.

Ama, küçücük bir işi olan buradan, şehirden memnun. İşi olmayanların hali tabii köydekinden de daha beter. Duman.

«Köyde kalsaydık ne geçerdi elimize? Bir ömür boyu toprağı yağmur alsın götürsün, sen sırtında taşı. Sırtının yarası bir ömür boyu iyi olmasın. Burası... Bu şehir, hiç olmazsa bir umut kapısı... Belki çocuklar büyür. Belki iş güç sahibi olurlar...»

Ve çocuklar, çocuklar, çocuklar. Sokaklar, caddeler, gecekondular dolusu çocuklar.

TRAKTÖR YÜZÜNDEN

Başka yerler, Zeytinburunlar, o tepeler, Yandımtepeler, Çeliktepeler, Kartal, Yakacık sırtları dururken neden Eyüp sırtlarını, hiç bilmediğim bir yeri seçtim?

Köyden ayrılışların türlü sebepleri var. Nüfus artıyor, tarla bütün aileye yetmiyor, ver elini gurbet. O yıl kurak gidiyor, aç kalıyorlar, ver elini gurbet. Üst üste üç yıl kurak gitti mi, o köyde artık durulmaz oluyor.

Bir tanesi de traktör yüzünden. Hani bir zamanlar köylere traktör girdi de, ağalar traktörü ele geçirince ortakçılarını topraklarından attılardı. İşte traktör yüzünden topraktan ayrılmış bir aileye gidiyorum. Adresini aldım ama, bulmak zor. Şu gecekonduların imi timi bellisiz. Nerede başlayıp nerede bittiği belli değil ki mübarekler in. Dağlara, sırtlara nokta nokta dağılmışlar. Her önüme gelene Mustafa Kulaksızın evini soruyorum.

«Mustafa Kulaksız. Buralarda otururmuş. Diyarbakır köylüklerinden.»

«Mustafa Kulaksız mı? Ne gördük, ne de biliriz. Zaten bu semtte hiç Diyarbakırlı yok. Onlar başka yerde.»

«Nerede?»

«Başka yerde.»

Kaldık mı ortada.

«Mustafa Kulaksızı bilen var mı ağam, görmüşlüğün var mı?»

«Duymadık. Görmedik ki... Sen onun hemşerisi misin?»

«Yok.»

«Öyleyse ne ararsın? İş mi vereceksin?»

«Yok.»

«Bilmem.»

Gide gide Eyübün arkasındaki gecekondulara düş-

tüm. Minareler, Haliç, mezarlıklar dünyası çok gerilerde kaldı. Teneke evler dünyası başladı. Ölülerin mermer, herbiri saray gibi mezarlarından sonra, dirilerin beş para etmez, birer gözcük, bunlara gözcük bile denmez, barakaları başladı.

Kapıda bir kadın oturuyordu. Başını dizlerine koymuştu. Ayak sesimi duyunca başını kaldırdı. Evden yanık bir yün kokusu geliyordu. Sonra da sıcak süt kokusu geldi burnuma. Doğu Anadoluda hep böyledir: Yanık yün kokusu, kaynamış süt kokusu, acı gübre kokusu bayıltır insanı.

«Mustafa Kulaksızın evi?» dedim.

«Aha işte orada,» dedi. «Sen onu ne yapacaksın?»

«Görmeye geldim.»

«Hemşerisi misin?»

«Yok.»

«İş mi vereceksin ona?»

«Yok.»

Yüzüme bir acaip baktı.

Yeniden:

«Halo Mıstoyu mu ararsın?» diye sordu.

«Onu ararım.»

«Aha orada işte evi.»

Uzakta bir yanı delinmiş, yamru yumru, çatısındaki tenekeler paslanmış, parçalanmış, sarkmış bir kulübecik gözüküyordu.

«Orası mı?»

«Orası...»

Kulübenin önünde kadın yün eğiriyordu. Yaşlıydı. Başında yırtık pırtık, nakışlı bir poşu vardı. Alacalı. Sivri burnu incecikti. Titriyordu. Gözleri kömür karasıydı. Tüm kara. Keder içindeydi. Alnı, dudakları, gözlerinin kenarları da kırışık içindeydi.

«Mustafa Kulaksızın evi burası mı bacı?»

Ayağa kalktı, ellerini önüne kavuşturdu.

«Burası,» dedi saygılıca. Hemen içeri koştu, bir kırık sandalye getirdi.

«Büyür babam. Hoş gelmişsin. Ne var, ne yok? Çoluğun çocuğun nasıl? Hoş geldin. Sen Mıstonun hemşerisi misin? Mısto şimdi neredeyse gelir. Şuna aşağı ot toplamaya gitti. Yakmak için. Başka yakacak yok. Aaaah memleket. Aaaah babam... Sen Mısto Ağanın hemşerisi misin? Memleketten mi gelirsin? Şimdi nasıldır kimbilir? Çayır çimen çıktı mı? Dağların karı kalktı mı babam? Mor koyunlar meleşir mi? Hıdırelleze daha ne kadar var babam? Dünya, el, dağlara, yazıya yabana döküldü mü? Sarı çiçek döşendi mi ovalara? Kokar mı toprağımız gene öyle?»

«Az da olsa hemşeri sayılırım,» dedim. «Yakında sizin oralara gitmedim ama, daha Hıdırellez gelmedi. Daha sarı çiçek sarvan kurup oturmadı bacı. Daha mor koyunlar meleşmiyor. Ben gurbetcilerin derdini destan ederim.»

«Sen,» dedi, «aşıksın. Hani sazın nerede?»

«Ona benzeriz ya, bizde saz olmaz. Kalemle yazarız.»

Durdu, uzun zaman düşündü.

«Yaz babam,» dedi, «yaz kurban olayım babam. Büyük deftere yaz ki, benim derdim tükenmez. İyi yaz.»

Yanında şişleri takılı yarım kalmış nakışlı bir çorabı vardı.

«Mıstonun işi yok babam. Üç ay var, beş ay yok. Mısto da ihtiyar olmuş gayrı babam. Çok ihtiyar olmuş. Mısto bu şeherin dilinden bilmez babam. Genç adamlar çabuk alışırlar. Mısto alışamaz. Vah Mısto, Mısto, o dağ gibi Mısto burada avrat gibin olmuştur babam. Ben de eve bir sıtara olsun diye, Mıstoya yardım olsun diye, nakışlı çorap yapmağa başladım ya babam, kimse burada yüzüne bakmıyor. Memlekette olsa Zarenin bir çorabı için can verirdi herkes. Benim bir çorabıma, Resul Ağa bir altın gönderirdi. Burada, öyle güzel, öyle parlak nakış koyuyorum ki gözler kamaşa, kimse bakmıyor bile yüzüne. Memlekette, bir çorap yapsam, Zare çorap yapmış diye dilden dile giderdi. Almak için çoraplarımı öküz veren bile olurdu. Ben de bir çorabı üç ayda yapar, türlü nakışlar ko-

yardım ki, Kaf dağından gelmiş. Aaaah babam. Sebep gözün kör olsun, evin yıkılsın sebep.»

Zare ağlamaklı. Uzun parmaklı ellerinde, incecik, güzelim bileklerinde çok eski bir kınanın izi duruyor.

«Kim bilir Zareyi. Zare it mi köpek mi, kim bilir? Evin yıkılsın sebep, gözün kör olsun sebep...»

Zare boşanacak. Ben ne yapayım şimdi. Zareyi başka yöne çekmek gerek. Ah Halo Mısto gelse. Aaah bir gelse.

«Nerede kaldı şu Mısto Ağa?»

«Aman gitme babam, şimdi gelir Mısto. Mısto misafiri çok sever. Çok oldu, çok oldu bize misafir gelmeyeli. Mısto misafire susamıştır. Mısto gelinceye kadar bir yere gitme babam. Söylersem, misafiri neden gönderdin diye bizi öldürür. Sana bir çay yapam babam. Memleket çayı gibi kınalı. Kurban babam. Hoş gelmişsen. Kara gözlerinde memleketim var. Sen bana memleketi getirdin kurban. Zare sana kurban olsun babam.»

Dayanamadım, soracağım soruyu, Mıstoya sakladığım soruyu ona sordum.

«Sebep gözün kör olsun, evin yıkılsın sebep,» diye başladı. Başladı ki durmuyor. «Kardaş o yıl, hani o traktor mu neydi, bir bela geldi, işte o yıl, ağa iki tane aldı. Biri mavi, biri kırmızı. Ateş gibi yanar. Senin kara gözlerine kurban olsun Zare, kardaş, babam, kurbanım. Ağa o traktorlar gelince ortakçıların hepsini çağırdı, güle güle arkadaşlar, dedi. Sizin gerekliğiniz yok. Mısto dikildi ağanın karşısına, Mısto böyle değildi eskiden, dağ gibiydi, babayiğitti Mısto. Mıstoyu gurbet yedi kardaş, Mısto, ağa dedi, hey ağa, bizi nasıl atarsın toprağımızdan? Ağa güldü. Mısto, bu topraklara biz emek vermedik mi ağa, dedi. Ağa, bele, Mısto emek verdin ya, şimdi traktor geldi. Size lüzumum yok. Mısto ben toprağımdan çıkmam, dedi. Ağa da dedi ki, sen bu yıl çıkma, dedi. Gelecek yıl oldu. Ağa, dedi ki, tamam kardaşım artık. Başının çaresine bak. Mısto gene inat etti, topraktan çıkmadı. Traktor geldi ki, toprağı sürsün. Mısto önüne yat-

tı. Ağa, tıraktora emir verdi. Ez de geç Mıstoyu. Traktorcu merhametli bir uşak. Mıstonun önüne gelince durdu. Mısto da ona dedi ki, kardaş, dedi sen ağadan daha merhametli çıktın. Ben otuz yıldır bu kapıda çalışırım. Herif beni ezdirecekti tıraktora, dedi, oradan ayrıldık.

«Önce Adanaya gittik. Orada bizim hemşeriler vardı. Irgat olduk tarlalara. Sıcak ki sıcak. Yanar Adana. Yanar ki yanar babam. Dayanamadık. Elimizdeki malımız mülkümüz, paramızın da epeyisi eridi. Bir hemşeri Mıstoya dedi ki, Mısto Ağa burada hemşeriler var, hamallık yakışmaz bize. İstanbul büyük.

«Bizi kimse tanımaz. Varır gideriz, orada hamalcılık ederiz. Geldik. Geldik ki, burada ev yok, bark yok. Bir evin kirası yüz elli lira. Kiraya ev tuttuk. Paramızın çoğu da oraya gitti. Dediler ki çaresi yok, gecekondu yapmak gerek. Mısto çalışır bir yandan, ben çalışırım bir yandan. Çalışa çalışa üç tane gecekondu yaptık, üçünü de yıktılar. Bu dördüncü gecekondu ama, bizde de hal kalmadı. Mısto da iyice ihtiyar oldu... Aaaah bizim memleket olsa, ayda bir çorap yapsan, bir altın verirlerdi. Burada nakış ne bilirler, bir şey ne bilirler...»

Öteden Mısto sırtında biraz ot, biraz çürük tahta parçası, bir teneke eskisiyle gözüktü. Beli bükülmüş, saçı sakalı ağarmış, iri bir yaşlıydı.

Zare sevinçle ayağa kalktı:

«Misafir,» dedi. «Misafir geldi bize bu bey. Hem de hemşeri. Bütün gün Mıstonun evi nerde diye aramış.»

Mısto gözleri yaşararak beni kucakladı:

«Hoş geldin babam, canım. Başım üstünde yerin var. Gözüm üstünde... Memlekette ne var, ne yok. Gülü çiçeği açtı mı? Hıdırellez geldi mi? Lale sümbülü oldu mu? Haso türkü söylüyor mu? Sofi kaval çalar mı? Hoş geldin kurban. Gözüm üstünde yerin var...»

«Hoş gördük,» dedim.

«Bu eve misafir gelmeyeli hanidir...»

«KÖY, ŞEHİRDEN BETER OLDU!»

Yusuf, Çeliktepenin aşağısında kerpiç karıyordu. Çimen yeşili gözlüydü. Yüzü çok çekmişlerin karışıklığı içindeydi. Konuşması, çok görmüşlerin konuşukluğundaydı. Geldi yanıma oturdu:

«Eskiden bu kadar çok gelmezlerdi şehire,» dedi. «Neden gelsinler ki? Akıllarını mı yitirmişler ki? Adam sıkışmayınca yuvasını terkeder de bu belaya eyvallah der mi? Benim azıcık tutar dalım olsaydı, dönüp de bakmazdım bile İstanbula. İstanbulluların olsun İstanbulları. Bizim için İstanbul, İstanbul değil. Başka yerde kazanabilsem parayı, vallahi billahi adımımı atmam İstanbula. İşte gelip oturmuşuz buraya. Ne farkı var burasının bizim köyden? Suyu desen yok. Çeşmeler şakır şakır akmıyor. Bizim köyün hiç olmazsa suyu vardı.

«Ne bileyim ben, ben söyleyim de sen anla. Burasının hiç mi hiç köyden farkı yok. Saat dörtte kalkıp, yaya yollara düşüp, ta buradan Yedikuleye fabrikaya gidiyorum. Akşam da yaya dönüyorum çoğu zaman. Buradakilerin de çoğu yaya düşerler yola, sabahın alacakaranlığında. Köyde de sabahın alacakaranlığında böyle yola düşer, tarlaya giderdik. Eskiden ne diye gelsinler İstanbula? Eskiden giydikleri elbiselere kadar kendileri yaparlarmış. Yağları, etleri, sebzeleri hep kendilerindenmiş. Dışardan, çarşıdan bir iğne, bir de tuz alırlarmış. Yaşarlarmış bol bolamadı. Tarlaları kendilerine yetermiş ki, nohut, mercimek, fasulye, arpa, buğday, yulaf, soğan, sarımsak ekerlermiş. Eker, biçer, kaldırır, artanını da satarlarmış. Babam, dedem aklını mı yitirmiş ki, köyünü, baba ocağını bıraksın da buraya gelsin. Ben neden geldim, sana onu bir bir söyleyim de ibret için yaz. Yaz da okusunlar ki, okusunlar.

«Babam öldüğünde biz sekiz kardeş kaldık. Evde tam yirmi beş nüfus kaldık. Hallmiz vaktimiz yerindeydl. Kapımızda koyunlarımız, atlarımız, eşeklerimiz, ineklerimiz, öküzlerimiz vardı. Babam ölür ölmez biz birbirimize düş-

tük. Sanki kardeş değil, düşmanız. Uzun zaman birbirlmizle konuşmadık. Sonra tarlayı, malları pay ettik. Her birimiz ayrı ayrı evler yaptırdık. Babadan düşen payın çoğu evlere gitti. Tarla da yirmi dönümden az. İki yılda babadan kalmış elde avuçta ne varsa, hepsini tükettik. Bu zaman eski zamana benzemez. Hiç benzemez. Köy şehirden beter oldu. Elbiseyi çarşıdan alıyorsun. Yağı, sabunu, gazı, her şeyi şehirli gibi çarşıdan satın alıyorsun. O zaman da buna para dayanmıyor. Köy dediğinde rahat yaşayacaksın, eskiler gibi rahat, hiç bir şeyini çarşıdan almayacaksın. Elde avuçta hiç bir şey kalmayınca şaşırdık kaldık. Tarla da hiç mahsul vermedi o yıl. Köyde son yıllarda herkes de benim gibi. Bizim gibi yani. Herkesin tarlası bölünmüş, Kimseninki yetmiyor. Anlamıyorum kardaş, tarlalar da eskisi gibi verimli değil. Sanki bizim köy şehir olmuş. Köylü de diyor ki, köy böyle şehir olunca, biz ne yapalım köyde? Düşelim yollara, dedik. Tarlalarımızı köyde kalanlara beş aşağı, beş yukarı sattık. Düştük yollara. Ben önce Sivasa, sonra Kayseriye düştüm. Fabrikalarda çalıştım. Kayseride işim iyiydi. Ama ev kirası belimi büküyordu. Önce de şehiri hep garipsiyordum. Köy, tarlalarımız, atlarımız hiç gözümün önünden gitmiyordu. Şimdi unuttum. Hem de iyice unuttum. Ölünceye kadar köyümüz hiç aklımdan çıkmaz sanırdım. Bir çıktı ki, bir daha aklıma gelmiyor. Kayseride işim iyiydi, diyordum. Çok iyiydi ama kazancım hep ev kirasına gidiyordu. Tutunamadım. Duydum ki, bizim köylülerin İstanbulda işi iyi, ben de varayım gideyim İstanbula, dedim. Geldim ki İstanbula, bir inşaat, bir inşaat almış yürümüş. Para dersen etekle. Ha gayret Yusuf, dedim. Çalışmanın, bir ev bark sahibi olmanın sırası. Bu günü de kaybedersen, ömrü billah ev sahibi olmazsın. Dört ay çalıştım. Bir kuruşunu bile boşa sarfetmedim. Şu tepeyi bizim hemşeriler tutmuşlar. Uydurduk bir gecekondu Allah sayesinde. Dört tane çocuğum var arkadaş. Dördü de oğlan. Şehire geldiğime memnunum. Çok çektim. Çalışmaktan imanım gevredi ama, gene de memnunum. Az

da olsa, kazandığım para yetmese de gene memnunum...»

Bunu söylerken gözleri parlıyordu. Yukarıdan bir kadın geliyordu. Onu gösterdi. Karısı olduğunu söyledi.

«Bu bizimki,» dedi. «Bu da çalışır. Evlere gider çalışır. Önce ağırına gidiyordu ya, şimdi alıştı. Elin evinde çalışmak zor, ağır. Ama çalışmamız gerek.»

Kadın geldi. Yere bir tabak koydu. Bir de ekmek çıkını.

Sonra bana:

«Hoş geldin, safalar getirdin, kardaş,» dedi. «Yemeği çok getirdim, ikinize de yeter.»

Yusuf:

«Biz gece demez gündüz demez karı koca çalışırız. Kazandığımız parayı da çarçur etmeyiz. Bu karı benden çok kazanır. Dünya avrat dünyası kardaş... Biz paraları iyice birlktirince, dört çocuğun dördünü de adam edeceğiz. Maşallah çocukların hepsi de akıllı. Zehir gibi. Vallahi şehirli oğlanlardan daha cin gibi. Fatma, dedi ki, bir yerde çalışıyor, o evin bizim Ali kadar bir çocuğu varmış, daha iki lafı bir araya getiremiyormuş. Bizim Aliyi dersen, Memo türküsünü radyo gibi söylüyor. Maşallah çocuklar çok akıllı.»

Kadın hep umutlu, hep ışıltılı gülüyor. Derin, kara kara gözleri var. Işık gibi bahtiyar gülüyor. Çok da genç gösteriyor. Belki yirmi beşinde dersin. Ama dört çocuğu var. Esmer, genç kız gibi. Duruşu, oturuşu öyle. Elleri güzel. Uzun parmakları ince.

«Çok şükür koca Allahımıza,» dedi kadın, «çocuklarımız akıllı... Çok şükür. Verene kurban olayım. Şu İstanbulda çok çektik ama, para da biriktiriyoruz. Büyük bankaya koyduk. Daha çok koyacağız.»

Yusuf:

«Çocuğun büyüğünü doktor yapacağım. Bizim sancağa göndereceğim. Orada çok olur hastalık. Çok para kazansın, geri gelsin İstanbula ki hayat yaşasın. Bizi de yaşatsın. Birisini tüccar yapacağım. Onun okuması iktiza

etmez. Benim kadar bilirse yeter. Birisini de şoför yapacağım. Varsın taksi çalıştırsın. Hiç bir zaman işsiz kalmaz akıllı olursa. Bizim köyden Kazım gibi. Askerlikte şoför çavuşuydu, şimdi iki tane taksisi var. Birini de gönlüme göre okutacağım. İstediği kadar okusun, şerefli bir adam olsun. En küçük Musa oğlan. En akıllısı. Kafalı adam olsun... Dört kişi, çalışan dört kişi, bir adamı beslemeğe gücümüz yetmez mi? Varsın o da canının istediği gibi olsun.»

Kadın:

«Varsın o da gönlünün istediğini olsun,» dedi inançla. «Dört kişinin çalışması ona artar da yeter bile.»

Yusuf:

«Evvel zamandan gelen bir hikaye var. Hikaye de değil ya, olmuş. Çok zengin bir kişi varmış. Gündeşlioğlu derlermiş adına. Bir gün düşünde ak sakallı bir derviş gelmiş, demiş ki ona, eey Gündeşlioğlu, demiş, sana bir devlet kuşu var, gençliğinde mi istersin, kocalığında mı? Gündeşlioğlu, düşünmüş düşünmüş, kocalığımda isterim o devlet kuşunu, demiş. Sabahleyin kalkmış ki, bütün malları ölmüş, tarlalarını sel almış gitmiş. Öğleye karşı da evine ateş düşmüş yakmış. Cırılçıplak kalmış senlinki ortada. Ama kocayıp da ak sakala erince, eli ayağı tutmaz olunca bir zengin olmuş, bir zengin olmuş ki, olmayagitsin. Ayağını uzatmış yatmış. Öyle değil mi avrat? Biz de kocalığımızda onun gibi... Sakla samanı, gelir zamanı. Biz de kocalığımızda ayaklarımızı uzatıp yatacağız. Çok çalıştık, canımızı verdikse de işte iyi günler geldi, diyeceğiz. Doktor olan çocuk bize Adada bir ev alacak. Tüccar boğazımıza bakacak. Öteklerin her biri de bir işimizi görecek.»

Kadın:

«Gençlikte çalışasın ki, yaşlılıkta... Ben, o günleri görecek olmasam ne der de gider, ellerin evinde hizmetçilik ederdim. Akşamlara kadar belim bıkınım kırılırdı. Kazandığımın bir kuruşunu ne demeye yemezdim. Bir eve gel de kardaş çocukları gör. Her biri bir nur parçası.»

Yusuf:

«Vallahi nur parçası. Gel kardaş bir eve de gör turnalarımı.»

«Gelirim,» dedim.

Yemeğe oturdu Yusuf. İri, pütür pütür, çok çalışmış elleri vardı Yusufun. Ortalıkta güneş vardı. Toprak kırmızıydı. Bir yanı yeşile batmıştı. Yeşillerin üstünde güneşe çıkmış böcekler. Ötede bir fabrikanın bacası tütüyordu. Üstümüzden bir jet geçti bütün hızıyla. Havayı yardı.

Kadının kara gözlerinde ışıltılı bir umut. Toprakta, Yusufta umut vardı.

Birkaç gün sonra Yusufun çocuklarını, turnalarını görmeğe gideceğim.

BOŞALAN KÖYLER, DOLAN ŞEHİRLER

İçinizde, Hopadan, Rizeden, Trabzondan, Giresundan Karadeniz vapurlarına binip de İstanbula gelen var mı? O vapurların merak edip de güvertelerine, başınızı uzatıp şöyle bir bakanınız var mı? Güvertelerin, ambarların manzarası inanılmayacak bir şeydir. O kadar ağzına kadar doludur ki ambarlar, güverteler, bir ayak basacak kadar yer bulamazsın. Kokudan, pislikten yanına yaklaşamazsın. Üst üste, insanlar köylerinden, ana topraklarından kopup bir daha dönmemek üzere İstanbula, gurbete dökülürler. Bunun acısını bilen bilir.

Sonra Anadolu trenleri. Doğu Ekspresi... Birinde koridorlardan geçecek yer bulamamış, pencereden atlamıştım. Sırtı yorganlılar üstüste uyumuşlardı koridorda.

Böylesi yolculuklar bir gün, iki gün değil, bir hafta, on gün sürüyor. Ve buna dayanılıyor.

Önce mevsim gurbetçileri geliyorlar. İstanbula alışıp, kendilerine burada bir yer sağlıyorlar, arkadaş edinıyorlar, ondan sonra da gidip ailelerini getiriyorlar. Birdenbire, ev ocak, köyden kopup da şehire akın eden çok az kimse var.

Ne olursa olsun, ne derlerse desinler, isterse köylerine, kurağına, ot bitmezine düşman olsunlar, yüzlerinde gurbetin çöreklenmiş acısı var. Bu, belki de yokluktan, daha bir iyice yerlerine oturamamalarından.

Anadolu oldum olası gurbetçi. Gurbet üstüne çıkarılan türküleri, hikayeleri bir araya toplasan ciltler olur. Kimbilir bundan sonra daha ne kadar gurbet türküsü çıkarılacak? Ne kadar gözü yaşlı, bağrı köz köz hikaye uydurulacak?

Gurbetçiler yalnız İstanbula, İzmire gelenler değil. Küçük kasabalar da gurbetçilerle dolu. Örneğin bizim kasabaya, Kadirliye, yıllardan beri dağlardan, Toroslardan insan akını olur. Hemen hemen çok kasaba da böyledir. Onlara da yakın köylerden akın... Bu böyle gidecek olursa, toprak böyle bakımsız kalırsa, ormanlar yanıp da bir tane yağmur düşmezse toprağa, Anadolu kaynaşacak, oradan oraya vuracak başını, orada aç kalıp buraya gelecek, buradan oraya... Sürekli bir göç... Eskiden beri gurbetçiydik ya, bundan sonra besbeter olacağız.

Ver yansın edeceğiz gurbet türkülerine.

Dadaloğlu gibi:

Çıktım yücesine seyran eyledim
Cebel önü çayır çimen görünür
Bir fırkat geldi de coştum ağladım
Al yeşil bahçeli Kaman görünür
.....
Şaştım hey Allahım, ben de pek şaştım
Devrettim Akdağı Bozoka düştüm
Yozgatın üstüne bir ateş saçtım
Yanar oylum oylum duman görünür

diyenler bir gün gelecek, yücesine çıkıp yurtlarını seyretmeyi unutacaklar. Ağaç büyütmeyi, ekin ekmeyi, biçmeyi unutacaklar. Fabrika dumanları, mekikleri, volanları, gürültüleri arasında kendilerine yeşilsiz, topraksız, acı pırıltılı bir dünya kuracaklar. Dünyaları kendilerince tatlı,

acı, efsaneli, şiirli olacak... Bir gün çok uzak yılları ansıyanlar da çıkacak içlerinden belki. Diyecekler ki, biz nereden gelmişiz biliyor musunuz? Eğinin kayalığından, Sivasın çatlamış bozkırından diyecekler. Belki de çok eskiden kalmış bir gurbet türküsünü tadına, acısına varmadan mırıldanacaklar.

Habibe teyze doksan yaşında. Bir gurbetçinin ninesi. Gurbetçi Osman inşaatlarda kalorifercilik ediyor. Ayda da üç yüz liradan fazla kazanıyor. Ninesini de canı gibi seviyor. Ninesi de onu seviyor.

«Habibe teyze sen niçin geldin?»

«Geldim ya gideceğim.»

Torunu Osman kulağıma eğildi:

«Aldırma,» dedi. «Geldi geleli her gün ben yurduma gideceğim, der,» dedi. «Ben onu göndermem. Nereye gidecek? Kim bakacak ona?»

«Niçin gideceksin oraya Habibe teyze? Kimin kaldı ki köyde?»

Sağ elinin beş parmağını açtı:

«Beş kişim var orada,» dedi.

«Beş kişi mi?»

«Ne sandın ya... Sonra da köylülerim var orada. Beni çok severler. Benim köye geleceğimi bir duysalar, ta su yolunda karşılarlar beni. Çok çok severler beni. Çok severler yavru. Ben de onları severim.»

«Gidemezsin nine oraya. Sana el bir gün bakar, iki gün bakar.»

«Hani beş kişim var diyordu?»

«Beş kişim dediği, ölmüş beş oğlunun mezarı.»

«Öyle mi Habibe teyze?»

«Öyle ya. Onları yalnız orada koyup da nasıl buralarda dururum? Varır gider de köyümde ölürüm.»

Bu konu üstünde Habibe nineyle çok konuştuk. «Köyüme giderim, köyüme kurban olurum,» diyor da hiç bir şey demiyor. Torunu Osman da onun inadına tatlı tatlı gülüyor.

Habibe nineden ayrılırken, anladım ki, ne Osman, ne kimse, Habibe nineyi burada tutamayacak. Bağlasalar durmayacak. Varıp gidip de köyünde ölecek. Habibe ninenin bu isteğine başta torunu Osman, orada bulunan bütün genç gurbetçiler şaşıyor, gülüyorlardı. Anlamıyorlardı onu.

Rizeden, Trabzondan, vapurların güvertelerine sıkışıp, binbir bela içinde şehirlere akacaklar. Sürünecekler. Fakat bir yolunu bulacaklar.

Bayburtun, Sivasın, Konyanın kıracı boşalacak, fabrikalara dolacak. Ama, nerede fabrika, diyeceksiniz. Olacak.

14.2 - 23.2.1960

İstanbul Çocuğunun Gözüyle Anadolu Köyleri

AĞRININ BİLİKAN KÖYÜNE GİDEN SAHNE SANATÇISI EROL GÜNAYDIN ANLATIYOR

Bir şehrin tadı olan adamlar vardır. Bir şehrin tadı olan yapılar, doğa parçaları vardır. Örnekse, İstanbulun yapı olarak bir tadı Süleymaniyedir diyebiliriz. Doğa parçası olarak Boğaz.-Ne bileyim ben, daha bir sürü İstanbulu İstanbul yapan şeyler. Kumkapıda balıkçı meyhaneleri... Bunlardan birisi, ya da birkaçı olmayınca artık bu İstanbul, o İstanbul değildir. Bir başka şeydir. Belki bir başka tadda, güzellikte ama, o şehir değildir.

Bir de şehrin tadına kendisini katmış insanlar vardır. Artık o, yüzlerce, yüz binlerce insan arasında bir şehirdir. Bir şehrin tadı tuzudur. O insan oradan çekilip gidince o şehirden bir şeyler yitip gider. Orası bomboş kalır. İnsan o yerin eski tadına gelebilmesi için o adamın orada olmasını ister.

İstanbulda böyleleri vardı. Üsküdarda bir Arif Dino vardı. Çok zaman evinden çıkmaz, İstanbula inmezdi ama, onun tadı İstanbul caddelerindeydi. Bilirdin ki, İstanbulda; bir yerde dağ gibi, tepeden tırnağa sevgi dolu, çocukçasına dünyaya, insanlara hayran, bir koca insan yaşar. İnce çizgileri dünyamızın en güzel tadlarından biri-

dir. Arif Dino öldü. Üsküdara, İstanbula bir hal oldu. Gözlükleri alnında, kocaman, tatlı, çocuksu gülüşüyle İstanbul bir yanını yitirdi.

Beşiktaşa bir Neyzen Tevfik vardı. Gür ak saçlarıyla küçücük bir kahvenin peykesinde otururdu. Son zamanlarda kahveciğinden çok az çıkıyordu. Epeyce de yaşlanmıştı. Ama İstanbulun bir yanını İstanbul yapan, ona bir tad katan bir adam, elinde, neyi, orada durup duruyordu.

Sonra Sait Faik... Yeşil, çocuksu gözleri vardı. Onulmaz öfkesi vardı. Hikayeleri kadar da, kendi kişiliğinin tadı vardı. Küfürleri vardı. Ve İstanbul Salt Faiksiz edemezdi. Öfkeli, kendi kendini yiyen adam Tünelden yukarıya çıkarken, hep Beyoğlunun sol yanındaki sinemaların önünde dolaşırdı. Durur afişlere, insanlara bakardı. Bir aşağı bir yukarı dolaşırdı. Çoğunluk oradaydı. Hasta olmadan önce İstanbul meyhanelerinde imiş. Sonra kara köpeğiyle Burgaz adasında idi. Burgaz adası Burgaz adasıydı o sağken. Şimdi Sait koyup gittikten sonra o Burgaz adası Burgaz adası mı, söyleyin Allah aşkına.

İnsanlar gelir, bir zaman için şehre bir tad katarlar, şehrin güzelliği, tadıyla bir olurlar, sonra çeker giderler. Şehrin bir yanı bomboş kalır, boşalıverir. Sonra gene insanlar gelirler. Şehir boş kalmaz.

Şimdi aktör Salih Tozan var. Ama çoktandır ortalarda gözükmüyor. İlk karşılaşmada bir canım efendim çeker ki, işte bu İstanbuldur, dersin. Salih için söylediklerimi Salt Faik ağzıyla söylüyorum. Bir de bizim bilip duymadığımız ne tatlı insanlar var şu koca İstanbul semtlerinde. Gönülleri hoş olsun.

Bir de, bizim semtin diyelim haydi, bir Erol Günaydını var. Daha yeni. Daha beş yıldır sanat piyasasında. Ama bir yeri tutuyor. Şakacı, arkadaş canlısı. Bir gün Atlas sinemasının oralardan, Beyoğlundan geçerken, Erol Günaydını da arayacaklar, buralarının, Beyoğlunun bir tadıydı diyecekler. Yedek subay öğretmen olarak gitti de

hep aradık. Bir yer, bir yerler boş kalmıştı. İnsan ister istemez bir yerlerde Erol Günaydını arıyordu.

Erol, 1933 yılında Akçaabat ilçesinde dünyaya gelmiş. Sonra evcek Akçaabattan İstanbula göç etmişler. Erol Galatasaraya yazılmış. Orasını da bir güzelce bitirmiş. Önce Devlet Tiyatrosuna gitmiş. Sonra Dormen tiyatrosuna kapağı atmış. O gün bugündür Dormen tiyatrosunda oynar. «Nina» komedisini Fransızcadan dilimize çevir iştir. «Nina» Küçük Sahnede oynanmıştır.

Erol Günaydının bir derdi var şimdi içinde. Erol Günaydın bir şeye tutkun, Allah başa vermesin dedikleri. Bir ah çekiyor ki, dumanı tepesinden çıkıyor dedikleri. Keremin arpa tarlası gibi yanmış, dedikleri. Bir dert ki, düşman başına, dedikleri. Sevda dersen, ondan da beter.

İşte böyle bir sevda içindeyken, Erol Günaydını yedek subay öğretmen olarak almışlar, dağları karlı Ağrı iline vermişler.

Erolun kara sevdası başka, tutkunluğu başka. Ne olacak, olsa olsa sanatı üstüne olacak. Efendim Erol Günaydın, bir kukla tiyatrosuna merak sarmış. İstanbulu semt semt dolaşıp, kahvelerde eski kukla ustalarını bulmuş. Onlarla tanışıp konuşmuş, arkadaş, ahbap olmuş. Adamlar gün görmüş, eyyam geçirmiş kişiler. Dünyanın kaç bucak olduğu avuçlarının içinde yazılı. Kuklayı, kukla dünyasını bizim Erola bir aşkla şevkle anlatmışlar ki, bizim Erol bir daha delisi olmuş kuklaların. Derken, Erol Günaydın böyle kukla delisi olmuş dolaşırken, kukla tiyatrosu kurmak gerektiğini önüne gelene söylerken, tiyatroyu kurmak için para ararken boylamış Ağrıyı. O zamana kadar da bir kukla, bir tek bebek yaptırmışmış. Bebeğini de almış kucağına, düşmüş yola. Ver elini Ağrı III. Ağrı ilinden sonra, kuş uçmaz kervan geçmez Yukarı Bilikan köyü. Şimdi adını değiştirip Dalören yapmışlar. Onlar değiştiredursun, halk yine oraya Bilikan diyor. Boyuna da diyecek.

Şimdi bu gezisini, yukarı Bilikan köyünü Erol anlattı, ben dinledim. Ben söyledim Erol dinledi.

Erolla konuşmağa gelirken, bir röportajcı gibi konuşacağımı kurmuştum. Yani Erol söyleyecek ben yazacaktım. Ben soracaktım o söyleyecekti. İşte biz böylece okuyucunun karşısına, yedek subay öğretmen Erol Günaydınla çıkacaktık.

Bir zaman düşündük. Sen de buraları benim kadar biliyormuşsun deyince, bir zaman bakıştık kaldık.

Biraz sonra aklıma bir şey geldi:

«Erol kardeş,» dedim, «haydi birlikte çıkalım seninle yola. Örnekse, Haydarpaşadan trene binelim, Erzurumda inelim. Yine birlikte Ağrıya varalım... Oradan kuş uçmaz kervan geçmez Bilikan köyünde duralım. Son durağımız burasıdır, diyelim.»

Erol:

«İşte bu güzel,» dedi.

Şimdi Erolla birlikte Doğu Ekspresindeyiz. Yataklı vagondayız. Erzuruma doğru yol alıyoruz.

Uzun sözün kısası Erol söyledi ben dinledim. Ben söyledim Erol dinledi. Benimki eskimiş. Erolunkiler ter-ü taze. Erol bir coşkunluk içinde. Yeni bir dünya bulmuş ki, anlatıyor. Erol söyledi, ben dinledim. Sonra da oturdum yazdım. Sonra da Erolla birlikte Sivas ovasından aşıp, Erzincanın karlı yazısına düştük. Pasin ovasını, Palandökenleri gördük. Hasankalede bir mola verdik.

«Erol,» dedim,

«Söyle,» dedi.

«Murat derler bir su akar,» dedim.

Erol:

«Gördüm,» dedi.

«Yeşil bir su,» dedim.

Erol:

«Yaaa, yeşil,» dedi.

Erol hoş anlattı, güzel anlattı, candan anlattı. Haydi hep beraberiz, siz de beraber, dağları karlı Ağrıya doğru yola düşelim. Haydi hep beraber.

ERZİNCAN, ERZURUM DERKEN, KARAKÖSE, KAR KAR KAR... BİLİKAN KÖYÜNE DAHA YIL VAR!

Doğu Ekspresi. Erzurum ovasını bir uçtan bir uca geçtik. Yollarda yeşil akan Muratı gördük. Kayalıklı dağlar, uzak bir gökyüzü gördük. Bir garipseme çöktü Erolun içine. Ötelerde birkaç kavak ağacı. Yalnız yalnız istasyonlar. Sonra Erzurum göründü. Bu eski, çok eski şehir. Selçuklulardan bu yana, hiç bozulmadan, yapılmadan öyleoe durur.

Tren geldi Erzurumda durdu. Erol çoktan giyinip hazırlanmıştı. Çok da Erzurum sözü edilmişti ona. Erzurumu merak ediyordu. Bavulu, elinde. Yükünü vagonun penceresinden aşağıya vermişti. Yükünü kapıp bir faytona götüren genç bir delikanlıydı. Erol da vardı faytona bindi. Erol duymuştu ki, Erzurum istasyonundan şehrin içine kızaklarla gidilir. Bu fayton da nereden çıkmıştı. Kızak mızak gözükmüyor ortalarda.

Erol, kızağın karlı günlerde değil de buz tutmuş günlerde işletildiğini bilmiyordu.

Şimdi Erol bugünlerde İstanbulda izinli. Birkaç gün sonra dönecek. Gene yataklı vagondan Erzurumda inecek. O zaman kızaklar ortaya çıkmış olacak. Erol da kızağa binecek. Yerinmesin. Her şeyin bir sırası var.

Fayton Erolu Erzurumun en güzel oteli Temelli Palasa götürdü. Yeni bir otel. Kaloriferi bile var. Erol orada rahat bir uyku çekti.

Sonra Erzurumu dolaştı. Selçuk eseri Çifte Minareyi gördü. Selçuk kümbetlerini gördü.

Arkasında Palandöken dağları Erzurumun. Kar içinde her bir yan. Buradan otobüse binip Ağrı ilinin merkezi Karaköseye gidecek. Otelciden otobüsü sordu. Gene bir fayton çağırdılar. Erolun başı döner gibi. Erzurumun eskiliği onu bir daha garip etmiş. Düşünceli yüzünde, gözlerinde bir acı var.

Otobüs durağına geldi. Soğuk var. Erolun görmediği

bilmediği bir kuru, acı soğuk. Bu soğuk öteki soğuklara benzemez. Ustura gibi bir soğuk. O cıvık, insanı hamur eden İstanbul soğuklarından değil. Çakı gibi yapar adamı buranın soğuğu.

Erol otobüse bindi. Öteberisini de otobüsün üstüne attılar. Otobüste köylüler. Önce köylüler konuşmuyorlar. Sonra usuldan konuşmağa başlıyorlar. Otobüste bir de İranlı var.

Ve otobüs Ağrıya doğru yol alıyor. İlk uğrak Hasankale, bu gittikleri yol da Hasankale yolu.

Şehrin kapısından çıkıyorlar. Bu eski kalenin kapısıdır. Yücelere tırmanmak gerek. Dört bir yan silme kar. Karda mavi ışıltılar. Sonsuz aklıktan başka bir şey görünmüyor. Bir de dağların karlı engebeleri. Erol böylesine silme karı, aklığı, sonsuz bir aklığı ömründe görmüş değil.

Aklına bir kuyu geliyor. Kendini yalnız, yapayalnız bir kuyunun içinde buluyor. Hep kuyular, kuyular.

Otobüsün içindeki insanlar, bilmediği, tanımadığı, şimdiye kadar hiç karşılaşmadığı kişiler. Yüzleri kederli, bıyıkları sarkık. Sarışın, esmer, kavrulmuş yüzlü kişiler. Susup konuşmadıkları zaman, bir heykel vurdumduymazlığında. Hep düşünen, kederli bir halleri var.

Erol bu insanlara karşı merak duyuyor ya, bir iki söz bulup da konuşamıyor. Bir konuşma açılsa, bir ucunu yakalayabilse konuşmanın... Erol konuşkan adam, bu kuyuyu yırtabilir. Kuyudan aydınlığa çıkabilir. Ama bir türlü kuyusunun karanlığından kurtulamıyor. Gayreti de yok değil, yok değil ama, ne gelir elden?

Bu kuyu içindeki hali Hasankaleye kadar sürüyor. Hasankalede birazcık bir çıkma gibi bir şey oluyor kuyusundan.

Hasankaleye doğru, Pasin ovası. Erol bir arkadaşından, yola çıkmadan önce buralarını dinlemiştir. Cebinde de bir mektubu var ki, mektup Ağrıda birisine. Bir haritanın üstüne yazılmış, Türkiye haritasının üstüne. Bir de yalnızlık üstüne bir şiir var haritanın üstünde. Mektuba

sıkı sıkı sarılmış. Onu kuyusundan bu mektup çekip alabilir. Yalnızlık şiiri, tam buradaki haline uygun.

Pasin ovası. Düzlük. Kar altında köyler. Ve uzaklarda tek tük kavak ağaçları. Kavak ağaçları buz tutmuş. Pasin ovası, uçsuz bucaksız, sonsuz. Sürüp gidiyor. Gökyüzü çok uzakta. Karlı, buz tutmuş, ak bir gökyüzü. Erol ömründe ilk olarak, ak gözyüzünü görüyor. Ama uzak, ama el yetmez, kol uzanmaz bir gökyüzü.

Yola çıkarken, arkadaşı ona Pasinler ovasını anlatmıştı. Bir de türkü söylemişti Pasin ovası üstüne. Türkünün ilk mısrası hep kafasında dönüyor. **«Bir ay doğar Pasinden - Pasinin ortasından.»** Gökyüzü, toprak bir aklıkla karmakarış olmuşlar. Şimdi bir ay doğsa, Pasin ovasının ortasından mı, apak kesilmiş gökyüzünden mi doğuyor, kestiremezsin. Gökyüzünde, Pasin ovasında en küçük bir leke yok. Uzaklarda birkaç gölge dolaşıyor. Kar gölgesi, ayın gölgesi gibi bir şey. Ama sonsuz aklığı bu gölgeler lekeleyemezler.

Pasin ovası sihirli bir toprak parçası. Erolu karanlık kuyusundan çekip alıyor. Bıyıkları sarkık, konuşmayan insanlar... Pasin ovası. Ovayla birleşip ova gibi serilmiş uzak bir gökyüzü. Erol için yepyeni, bilmediği bir masal dünyası.

Masal dünyası nasıl olur? Erol onu da bu anda iyice kestiremiyor ya, ona masal dünyası gibi geliyor. Çok uzak bir şeyler duyuyor, içinde bir sıcaklık, bir yakınlık var bu görünen, inanılmaz doğaya.

Hasankale geçiliyor. Sularla çevrilmiş bir kavaklığın üstüne kurulmuş Hasankale, onun eteğindeki Hasankale kasabası gerilerde kalıyor.

Tahir dağında bir yemek yiyorlar. Hasankaleden kurtulup, Pasinler ovasından kurtulup yukarılara çıkıyorlar. Kayalıklar, kar örtmüş uçurumlar. Şimdi Erol artık bir otobüste değil. Bir uçakta. Kulakları uçaktaymış gibi. Öylesine uğulduyor.

Erol bilmiyor. Bu yüksek yaylalar böyledir. İnsanın kulağını uğuldatır.

Sonra geldik Eleşkirte. Kasaba mıdır, köy müdür belli değil. Sonra uzaktan Karaköse gözüktü. Bir otele vardı. Otele iner inmez mektubun sahibine koştu Erol. Ve yalnızlıktan, masal dünyasından kurtuldu. Karşısında şimdi konuşan, candan bir arkadaş var. Erolu iyi karşıladı. Ağrı üstüne konuşuyorlar.

Sabah oldu, gün açıldı. Diri bir hava. Gökyüzü aklığından sıyrılmış. Gökyüzü gökyüzü olmuş şimdi, karlı topraklar, toprak olmuş. Her şey yerli yerinde. Karlar da biraz erimiş mi. Çamur denize dönmüş mü Karaköse sokakları. Uzakta da güneşin doğduğu yerde de başını alıp gitmiş, mavimtrak gökyüzüne ulaşmış Ağrıdağı. Bakmaya doyamazsın. Gene Erolun masalı başlıyor. Eğitim bir kurs açmış. Karaköse ilkokullarında kurs görecek Erol. Derse giriyor. Çocuklar, Erol derse girer girmez hep birden ayağa fırlıyorlar. Erol bir hoş oluyor. İlk defadır ki bir insan topluluğu onun önünde ayağa kalkıyor. Bütün çocukların gözü onda. Bütün sınıf bir göz olmuş ona bakıyor. Erol, ne yapacağını, ne edeceğini şaşırmış. Erol, yıllarca seyirci önünde oynamış, kendisine bakan gözlere kanıksamış Erol, ellerini nereye koyacağını bilemiyor. Bir ders saati ona bir ömür işkencesi gibi geliyor. Bu gelen yeni adam hakkında bu çocuklar ne düşünüyorlar, ne diyorlar acaba?

Karaköseyi gezen Erol, bir masal dünyasıyla daha karşılaşıyor. Karaköse camiinin önüne nakışlı kilimlerini sermişler ki, bir renk dünyası. Bağıra çağıra pazarlık ediyorlar. Arkada olanca ağırlığıyla Ağrıdağı. Karlı ovalar. Çamur içinde sokaklar. Bir tuhaf giyinişli, bıyıklı, kocaman bıyıklı insanlar.

Kurs iki gün sürüyor. Erola Diyadin kazasının Bilikan köyü düşüyor. Soruyor soruşturuyor. Bir dünya kadar uzakta Bilikan köyü.

Ver elini Bilikan köyü. Gelen Erol Günaydındır.

DUYDUK Kİ BU BÖLGEDE CÜZZAMLILARIN SAYISI 20.000 DEN FAZLA İMİŞ!

Erol bu, nesi olsun? Biraz öteberi. Bir kuklası. Bir de bavulu. Türkiye haritası. Haritasında mektubu ve şiiri. Erolun da yükü, bir deve yükü olacak değil ya. İşte o kadar...

Mektubu götürdüğü Süleyman Kutlay diyor ki: «Hani yatak yorgan?»

Erolda şafak atıyor. Yataksız yorgansız. Başka öteberiler de gerek.

İki fener alıyorlar Karaköseden. Sonra gaz. Yatak, yorgan. Bir keser, bir sürü çivi. Bilmem ki, Erol bu keserle çivileri ne yapacak? Belki bir gerekliği olur. Erola hemen ısınıveren bir dükkancı da, ona bir kurt baltası hediye ediyor. En önemlisi bu. Bu dağlarda kurt çok. Köylere kadar inenleri var. Dağda belde insanların yolunu kesenleri var. Aç kurt sürüleri bir baştan bir başa, Ağrı İlinin dağlarını, köylerini dolaşır. Kurt baltasını hediye edenin adı, Hamza Karadenizli.

Erolun ıvır zıvır tamam. Ertesi gün otobüse binip, Diyadine doğru yol aldık.

Otobüsteki insanlar, Erzurumdan birlikte geldiğimiz insanlar değil. Bunların üstü başı perperişan. Otobüste iki kişi kavgaya tutuştu. Yirmi beş kuruş için. Birisi genç bir köylü. Öteki de otobüsün adamı. Haydi biletçisi diyelim. Genç köylünün yirmi beş kuruşu eksik. Ya da eksik vermek istiyor. Kavga köylünün indiği yere kadar, bir zaman durmadan sürüp gidiyor. Erol bir yirmi beş kuruş için dönen bu kavgaya şaşıyor. Ben şaşmıyorum. Ben oralarda yirmi beş kuruşun ne demek olduğunu bilirim.

Yol üstünde Yoncalı köyünü görüyoruz. Evleri yer üstünde Yoncalı köyünün. Önünde de kavak ağaçları var köyün. Hem de uzun uzun kavaklar.

Sonra Taşlıçay diye bir kasabaya uğrayıp orada bir

zaman duruyoruz. Büyücek bir doğu köyü bu Taşlıçay. Taşlıçaya ortaokul bile yapmışlar.

Erolla hep beraberiz ya... Bu otobüste cüzzamlı bir kişi var. Kolunun biri kopmuş. Sonradan anladık ki, bu doğuda çok cüzzamlı kimse var. Cüzzamlılar insanların yüzlerine bakamıyorlar. Öyle bir ürkek yüzleri, insanlardan kaçan bir halleri var ki... İçlerine yumulmuş. Tüm umutlarını yitirmişler. Dışarı, insan yaşayışından dışarı atıldıklarının kederi, öfkesi yüzlerinde.

Bu bölgede duyduk ki, cüzzamlılar yirmi binden fazlaymış.

Birinde, Diyadinden dönerken on beş yirmi kadar cüzzamliyla bir arada, otobüsle Ağrıya indik.

Erol utangaç çocuk, insan çocuk. Cüzzamlıların içine binmekten insanlar korkuyorlar, ürküyorlar. Erol ne yapsın, ben cüzzamlıların içine binip de gidemem, diyemiyor. Cüzzamlılar ondan çekinir, o cüzzamlılardan çekinir gibi. Çekingenliğini, elinden geldikçe belli etmemek istiyor ama, cüzzamlı bu, leb demeden leblebiyi anlıyor bu yolda. Onlardan kaçan çok insan görmüşler. Aktör Erol bir insan dramının içinde. Ezilmiş, aşağılatılmış insanlarla yanyana. Bu insanlara, onlardan iğrenmediğini göstermekten başka elinden ne gelir ki...

Köyde de birtakım cüzzamlılar gördük. Birisinin iki elinin parmakları kökünden düşmüştü. Bu insanlara ne yapılabilir? Erol, kendi kendine soruyor. Erol, bana soruyor. Ne gelir ki elden? Biz ne yapılabileceğini bilmiyoruz. Belki bir bilen vardır.

Cüzzam belalı bir hastalıktır. Ama ondan beteri de insanların bu dünyada bu hale düşürülmeleri. İnsanların onlardan, onların insanlardan kaçmaları. Bunun önüne, bu insan yıkılışının önüne nasıl geçersin?

Başka bir cüzzamlı gördük köyde. Bu cüzzamlıların en mutlusuydu. Cüzzamlının da mutlusu olur mu, diyeceksiniz. Oluyor işte.

Bu mutlu cüzzamlı bir çobandır. Dağlarda koyunlariyla birlikte gezer. Çoğunluk, ne insanlar onu görür, ne

de o insanları... Kendi derdi içinde. Dökülmüş burnu yüzü, kırılmış kanadı koluyla, kendi derdiyle başbaşadır. Bir de kavalı vardır. Parmaksız, kavalını nasıl çalar? Belki bir yolunu bulmuştur. Gözlerinde kederi büyük gene de. Kederi yaman ama... İşte bu en mutlu cüzzamlıdır. Cüzzama çare yok ama, insanları bu hale düşürmemeğe bir çare de yok mu?

Erol şimdi hep bunu düşünür, hep buna bir çare arar. Arasın bakalım.

Taşlıçayı geçtik. Daha yirmi beş kuruş kavgası sürüyor. Kavganın yanında bir masal dünyası gene başlıyor. Ağrıdağı gittikçe bize yaklaşıyor.

Otobüste insanlar konuşuyorlar ya, Erol dillerinden anlamıyor ki...

Erol bana dönüyor:

«Çok dağ gördüm ama, onlar hep tepecik. Dağ dediğin şu karşıdaki gibi olur,» diyor. «Heykel gibi dağ.»

Sahiden Ağrıdağı heykel gibidir. Birisi özenmiş, bezenmiş yıllarca, yapmış Ağrıdağını, götürüp oraya oturtmuş. Dev bir heykelci.

Yol gidiyor, gidiyor ve dağlar bitiyor gibi.

Yol gittikçe soğuk artıyor. Üşümeyip de ne yaparsın...

İşte Diyadin kasabası. Diyadin kasabasında bir otel. Otelin kapısında Erol Günaydın. Bir de gölgesi ben. Bir oda, diyor Erol. Odadan çok ne var.

Yatağı yorganı, öteberisi otele. Otelin adı 27 Mayıs Oteli. 27 Mayıs Otelinin odasında karyola da var. Devrim oteli. Karyolasız olacak değil ya...

Önce Kaymakamın yanına gidiyoruz. Başka kime gidilir ki... Yalnızlık beter. Erolun içinde bir çığsime. Bir karanlık, yalnızlık içinde ki, tarifsiz. Kaymakamın yanında gideceğimiz köyün muhtarını tanıdık. Cin gibi birisi. Biraz da Türkçe biliyor. Tanışıyoruz. Muhtarın işi, derdi var Kaymakamla. Kaymakamla bir kız kaçırma meselesinde tartışıyor.

Karnımız aç. Kaymakamdan çıkıyoruz. Bir lokanta

bulmak gerek. Orada bir lokanta var. Memurlar adını Mecburiyet Lokantası koymuşlar. Memet Ağanın lokantası. Memet Ağa şakacı bir kişi.

Erolu görür görmez, Yedek Subay Öğretmen olduğunu anlar anlamaz, bir boyun kırıp şakalarına başlıyorlar.

Lokantanın içinde, ocağın sıcaklığının yanında, yaralanıp gidememiş, kanatları düşük, mahzun mahzun duran bir de leylek var.

Memet Ağa elinden tutup Erolu leyleğin, garipsi garipsi duran leyleğin yanına götürüyor.

«Aha, sen bu leyleğe benzirsin oğul,» diyor.

Erol gülümsüyor ama, ne desin... Bu benzetme iyi bir benzetme.

Memet Ağa en güzel yemeklerini önümüze seriyor. Ye yiyebildiğin kadar. Düşmüş bir leyleksin sen de mademki...

Yemekleri acı zulüm yiyoruz. Memet Ağa iyi adam ama, burası Diyadin. Kusura kalmayın arkadaş. Garip leylekçik. İstanbulda lokantalar, her halde bir başkadır. Burada lokantalar acı yağ, bulaşık kokar. Kusura kalınmaz.

Yemekierin parasını vermeliyiz. Hesap, diyor Erol.

Hesabı falan yok. Memet Ağa, şu ocağın kıyısında, sıcağında duran leylekten de para almaz, Eroldan da almaz. Israr ediyoruz, ediyorum ama, Memet Ağaya para aldırmak ne mümkün.

Akşam oluyor, gün batıyor. Kasaba silme karanlığa gömülüyor. Biz ömrümüzde böyle silme, böyle gözgözü görmez karanlık görmemişiz. Buralarda her şey sonsuz ve silme. Karın aklığı, gecenin karanlığı sonsuz. Kaplan sökemez bir karanlık. Hani kaplan sökemez orman derler ya, öyle kaplan sökemez bir karanlık. Kurşun işlemez bir karanlık.

Bir Kürt türkûsünde ne diyor, bin yıllık bir karanlığı getirip önüme yığdılar, diyor. Bin yıllık bir karanlığı getirip Diyadinin üstûne yığmışlar.

BİLİKAN KÖYÜNDE HALK TOPRAK ALTINDA YAŞIYOR, GÖRÜNÜRDE YALNIZ OKUL VAR

Diyadinde 27 Mayıs Oteli. Köylüler otelin koridorlarında. Üstüste, koyun koyuna yatmışlar. Ürkek lambalar yanıyor otelin içinde. Yanmaktan, ışık vermekten korkar gibi. Bu, bin yıllık karanlıktan korkar gibi.

Yataklarına girmiş usul usul konuşan köylülerin yüzleri sakal, bıyık içinde. Ama kara, süzgün, kederli gözleri ışıl ışıl, insanca, dostça. Erol ömründe ilk olarak gözlerin bütün bir insanlığı taşıdığını farkediyor. Ürkek, korkulu. Buralarda her şeyde bir korku var. Doğadan, insanlardan, hayvanlardan korkan, ürken insanlar. Usul usul konuşup, türkü söylüyorlar.

Erol karyolasının üstüne oturmuş, yüzünü elleri arasına almış düşünüp kahırlanıyor. Konuşkan adam Erol ama, bir iki söz bulup onlarla konuşamıyor. Onlar da hiç Türkçe konuşmuyorlar ki...

Birden birisi soruyor. Yarımyamalak bir Türkçeyle:

«Nereden gelipsen, dîçi ki dere? (Nereye gidiyorsun?)»

Erol Kürtçe karşılık veriyor:

«Ez muallimem, hatime İstanbule. (Ben öğretmenim, İstanbuldan geliyorum.)»

Köylüler sevinçlerinden çığlık atıyorlar.

Hep bir ağızdan Erola «Ser seran, ser cevan,» diyorlar. Demek ki, «gözümüz üstüne, başımız üstüne geldin.»

Güler Erenyol ona yol hediyesi olarak bir kutu çikolata vermişti. Erolun aklına hemen o geldi.

Erol ikircikli. Çikolatayı versem mi vermesem mi?

Ben, ver be Erol, diyorum.

Erol, ya kabul etmezlerse? diye soruyor.

Ne olursa olsun vermeli.

Erol çikolatayı teker teker tutuyor köylülere. Birer birer alıyorlar. Müthiş bir sessizlik oluyor ortada. Yalnız ağız şapırtısı. Çikolatasını bitiren: «Sağol beğ,» diyor.

Erol, Bilikanı soruyor:

«Elli haneliktir. Eyi bir köydür,» diyorlar.

Erola işini soruyorlar. Erol işini nasıl anlatsın. Anlatıyor anlatıyor, bir türlü anlamıyorlar. Dil bilenler, bilmeyenlere Erolun anlattıklarını çeviriyorlar. Ama, hep yüzlerinde anlamamanın hayreti, şaşkınlığı. Erol seziyor bunu. Sonra yolunu buluyor.

«Çıkarım bir masanın üstüne. Başlarım konuşmağa. Muhtar olur muhtar gibi, kaymakam olur kaymakam gibi, mebus olur mebus gibi, kıral olur kıral gibi, peri padişahı olur peri padişahı gibi konuşurum. Onların kılıklarına girerim. Ağzımı burnumu onların ağzı burnu gibi yaparım. İnsanlar seyrederler, ibret alırlar.»

Anlıyorlar bir şeyler:

«Sağol,» diyorlar hep bir ağızdan.

Burada gelenek. Ne söylersen, hep bir ağızdan sağol demek bir gelenek.

Bir zaman susuyorlar. Erola bir büyücüymüş gibi bakıyorlar.

Sonra başlıyorlar gene konuşmağa. Sabaha kadar konuşuyorlar. Ne konuşkan adamlar.

Saat dört. Azıcık kestirdik. Birden uyanıyoruz. Köylüler, bir gürültü şamatayla giyindiler. Hemen sokağa fırladılar. Pencereden baktık. Karanlıkta ikişer üçer kümeler. Ayakta, karşı karşıya gelip konuşuyorlar. Gün atıncaya kadar karşılıklı durmadan konuştular. Bu kadar çok, acaba ne konuşurlar?

Sabahleyin muhtar bir öküz getirdi. Erolun yükünü öküze yükledik. Erkenden yola düştük. Bir köylü topluluğuyla yürüyerek Bilikan köyüne gidiyoruz. Yolları buz tutmuş.

Gün minare boyuydu. Bilikan öteden göründü. Bir yamaçta. Ya da yamaç gibi bir yerde. Ortada eve benzer bir şey yok. Yalnız bir tek yapı görünüyor. Sorduk, okul dediler. Ak badanalı. Kırmızı kiremitli. Yanı yönü bomboş gibi okulun. Birkaç duman tütüyor. Baca falan gözükmüyor. Bu dumanlar nereden çıkıyor? Yer altından

mı? İnsana öyle geliyor. Buğu değil, düpedüz duman, ama yer altından çıkıyor.

Köye giriyoruz. Yer altından bir sürü kadın erkek, çocuk birden bizi görünce yerüstüne uğruyorlar. Evleri köstebek yuvaları gibi oymuşlar, kuyu gibi yapmışlar, bu kuyunun da üstünü örtmüşler. Sana bir dam olmuş burası. Evin içine merdiven merdiven iniyorsun. Bu damların pencereleri baca gibi yukarda. Işık oradan sızıyor, sızıyorsa eğer. Bütün ev iki gözden ibaret. Birisi insanların yattıkları göz, öteki hayvanların yattıkları göz. İki göz arasında bir küçücük duvarcık var. Duvarın üstü tavana varmaz. Aralık kalır. Kışın hayvanların sıcaklığı insanlara gelsin diye, insanlardan hayvanları ayırmazlar. Birlikte yatarlar. Evin kapısı bir tanedir. O kapıdan hayvanlar kendi odalarına, insanlar kendi odalarına giderler.

Önde öküz. Öküzün arkasından muhtar, Erolla öbür köylüler. Evlerin önüne çıkmış insanlar, yani kuyularının önüne çıkmış insanlar şaşkınlıkla, hayretle Erolu süzüyorlar. Erolun başı yerde. Biraz utanır bir hali var. Gözüne bütün kadınların çıplak ayaklı olduğu çarpıyor. Bütün çocuklar da yarı bellerine kadar çıplak.

Kadınlar kalın birer çuval gibi. Erol sonradan sorup öğreniyor ki, bu kadınlar bir tane değil, iki üç tane değil, beş, altı, yedi fistanı üstüste giyiyorlar. Hali vakti yerinde olanlar fistan adedini on ikiye kadar çıkarıyorlar.

Öküzü doğru muhtarın evine çektik. Yükü indirdik. Bavulu, yatağı, kurt baltasını bir delikanlı omuzlayıp içeri atıverdi.

Erol, okulu merak ediyordu.

«Haydi okula gidelim de okulu açalım.»

Okul yapıldı yapılalı hiç açılmamış.

Okula doğru yürüdük.

Anahtarı soktuk. Açılmaz ki açılsın. Paslanmış. Yapılıp kapandığı günden bu yana kapısını kimse açmamış ki... Her neyse, bir saatten fazla çabaladıktan sonra kapıyı açtık. İçerisi bomboş. Bir felaket daha... Bütün duvarlar yarılmış. Bu yapı nasıl ayakta durur, anlamadım.

Duvarlar dilim dilim. Hey gidi düşükler hey... Binde bir, bir okul yapmışlar, onu da böyle yapmışlar. Neden böyle olmuş? Temeli çürük. Koyağın içi. Sel yatağı da yapıldığı yer, ondan. Başka yerler var köyde. Düz bir kayalığın üstü var. Oraya yapılsa sittin sene bir şey olmaz yapıya. Kimbilir düşüklerin adamları ne düşünmüşler?

Köylüler diyor ki:

«Bu yapı yıkılır. Hiç dayanmaz.. Şimdi kıştır. Donmuştur her şey. O yüzden bu yapı bu kış öylece durur. Buz yapıyı beton gibi tutar. Ama bahar gelip de bahar güneşi buzları çözmeye başlayınca, yarılmış yerler çatır çatır sökülür. Bir de bahar selleri başlar, bu koyaktaki sökülmüş kalıntıları alır, önüne katar götürür.»

Yeni yapılmış yapı. Daha giremeden bu hale düşerse...

Erol ne yapsın, bu yarı yıkık okula girip çocukları okutmaktan başka çare yok.

Buz yarılmış, göçmüş duvarları beton gibi tuttuğuna göre... Yıkılacağını bilse köylüler, hiç çocuklarını okula gönderirler mi?

Diyadinde Eğitim on iki tane tahta vermişti. Sıra yapılsın diye. Kim yapacak? Erol marangoz değil ki...

Gece oluyor. Bu gece muhtarın evinde kalacak Erol.

BİLİKAN OKULUNDA DERSLER BAŞLIYOR, FAKAT BİNA ÇÖKMEK ÜZERE...

Ocakta tezek yanıyor. Dumanı evin içini kaplıyor bir ara, Erol tezek dumanına alışmış değil ki... Burnundan, gözlerinden yaşlar boşanıyor. Bilikan köyü Erola bir duman ziyafeti çekiyor ki...

Sonra yemek geliyor. Yemekte bulgur pilavı ve kete. Erol onlara öykünerek yemeğini yiyor. Muhtar hoşsohbet birisi. Türkçe de bildiğinden dolayı Erolla anlaşıyorlar.

Muhtarın odasına köylüler geliyorlar. Her gelen bir

hoş geldin çekiyor. Arkasından bir de sağol diyorlar. Sağolu iyi ki öğrenmişler.

Çok ezelden beri bir baş göreneği var bura halkının. Misafirlere, has, iyi misafirlere buralılar, türkülerini dinletirler. Onun için dengbejlerini, yani türkücülerini çağırırlar. Muhtar da değerli misafirlerine oraların türkücü başını çağırıyor. Türkücü başı eli kulağa atıp türkülere başlıyor ki, Erol kulak kesilmiş. Anlamıyor ama, seviyor. Çok güzel, diri bir sesi var türkücünün.

Muhtar söylenen türküleri Türkçeye çeviriyor. Erol çok seviyor türküleri. Hele Sürmeli Memet Paşa türküsüne bayılıyor. Ondan sonra o türküleri önüne gelene anlatıyor.

İkinci günün gecesi bir düğüne çağırıyorlar Erolu. Yakın bir köye. Düğünde bir kadın, bir erkek kolkola girip halay çekiyorlar. Kaç göç yok. Zaten burada kadınlar erkekler gibi.

Davul zurna, gene uzun uzun türkü söyleyen aşıklar. Şölen de var. Et şöleni.

Düğünü bütün yanlarıyla anlatmak uzun sürecek. Uzun sözün kısası Erol bilmediği, görmediği bir dünyaya giriyor. Yeni insanlar, yeni bir yaşayış. Doğanın ve yoklukların koynunda insanlar.

Erol bu insanları, meselelerini, her bir şeylerini seviyor.

Bu insanlara yardım etmek gerek.

Erol onlardan türküler öğreniyor. Onlar gibi söylemeğe çalışıyor. Türkülerin birini Eroldan yazdım. Aşağıya alıyorum.

Vasiley Vasiley
Seni üç sesimle çağırdım
Sen dükkanımdaki terekelerin içindeki
Elmaların en güzelisin
Seni iftar için cebimde ayırdım
Cebimin elması
Cebimin yemişi Vasiley

Hani bizim kararımız vardı
Ağaçlar yemiş tuttu
Bahşiş diye mi verdin gözlerini Vasiley
Senin tarafların karşı dağda
Bizimkiler bu dağda
Düzde vuruşalım
Gücü olan seni alsın Vasiley.

Erol dedi ki:

«Seninle yola çıktık ama, bazı şeyleri yanlış görüp, yanlış yazıyorsun. Bizim köyde, o senin anlattığın gibi, hayvanlarla insanlar bir çatı altında değil.»

«Peki neredeler ya Erol?»

«Evler tam anlattığın gibi. Kuyu gibi. Yer altında. Yalnız hayvanları aynı çatı altında değil.»

«Nasıl olur Erol? Ben bunca doğu köyü gördüm, Erzurumdan, Vandan, Karstan Ağrıya kadar. Bütün köylerde insanlar hayvanlarla birlikte aynı çatı altında yaşarlar.»

«Burda öyle değil.»

«Yoksa hayvanları mı yok?»

«Var.»

«Öyleyse?»

«Bizim Bilikan köyünün yukarısında kayalık bir tepe var. İstersen dağ de. İşte bu dağda, kayalıklar arasında mağaralar var. Köylü hayvanlarını bu mağaralara koyuyor.»

Ben bu işi anlamadım. Hayvanlarını mağaraya koyuyorlar da kışın ne yapıyorlar? Nasıl ısınıyorlar. Onların en baş ısınma araçları hayvanların sıcak solukları. Belki bunların tezekleri çok.

Erolla köyün mezarlığını gördük. Hep çocuk mezarları. Küçücük küçücük. Köy mezarlığında binde bir büyük insan mezarı görüyorsun.

Muhtara:

«Nedir bu?» diye soruyor Erol. «Sizde hiç büyük insan ölmez mi?»

«Büyük insan çok az ölür. Asıl çocuklar ölür bizde. On çocuktan bir tane yaşar ama, çok yaşar.»

Köyde doksan beşlik, yüzlük epeyi yaşlı insan var.

Okulu çocuklarla birlikte temizliyoruz. İkinci gün okul başlayacak. Erol da yatağını okulun bir odasına taşıyor. Bir soba var. Soba okulun sobası. Erolun bir de yardımcısı var. Karaköse Lisesi son sınıfta takıntısı olan bir genç.

Saat altı sıraları. Okulun kapısında bir kaynaşma. Erol, ne imiş, diye uyanıyor. Bakıyor ki, ne görsün, tüm öğrenciler kapının önünde. Çoğunun ayağı yalın. Ellerinde de birer tezek.

Köy okullarında böyledir. Öğrenciler sınıfta yakacaklarını kendileri getirirler.

Sınıfı da sırasıyla her gün iki öğrenci temizler.

Erol kapıyı açıyor, çocuklar sınıfın sobasını yakıyorlar. Sıra falan yok. Öğrenciler yere bağdaş kurup oturuyorlar. Kalemleri, defterleri, kitapları yok. Küçücük bir tahta, bir de tebeşir.

Erol bir ara dışarı çıkıyor. O giderken çocuklar hep birden ayağa kalkıyorlar.

Erol onlara:

«Oturun!» diyor.

Çocuklar hep bir ağızdan:

«Oturun!» diye Erola karşılık veriyorlar.

Erol epeyce şaşırıyor.

Geri döndüğünde gene ayağa kalkıyorlar.

Erol gene:

«Oturun,» diyor.

Çocuklar gene hep bir ağızdan gürlüyorlar:

«Oturun.»

Erol şaşırıyor. Eliyle oturun işareti yapıyor. Anlıyor ki, çocuklar hiç Türkçe bilmiyorlar. Ne söylesin, nasıl konuşsun? İş çatallaşmış ki, çatallaşmış. Ne söylersen aynısını söyleyecekler. Aynısını tekrar edecekler.

«Çocuklar.»

Hep bir ağızdan:

«Çocuklar.»

«Bakın çocuklar, beni dinleyin.»
Hep bir ağızdan:
«Bakın çocuklar, beni dinleyin.»
«Siz konuşmayacak, beni dinleyeceksiniz.»
Çocuklar yankı gibi:
«Siz konuşmayacak, beni dinleyeceksiniz.»
Erol ne yapsın. Ellerini açıp sesli:
«Eeee şimdi ben ne yapabilirim buna?»
Çocuklar yankı gibi:
«Eeee şimdi ben ne yapabilirim buna?»
«Çocuklar, hiç Türkçe bileniniz yok mu içinizde?»
Yankı:
«Çocuklar, hiç Türkçe bileniniz yok mu içinizde?»
Erol eli kolu bağlı orada kalakalıyor. Ağzını açamıyor. Bir açsın da görsün. Ne dersen çocuklar, aşkla şevkle bağırarak onu tekrar ediyorlar.

Derken imdada yardımcı yetişiyor da, tercümanlığa başlıyor. Bundan sonra da ders başlıyor.

Erol her gün on kelime Türkçe ve bir harf öğretiyor. Buna «Aaaa,» derler.

Hep bir ağızdan:
«Aaaaaaa...»
«Beeeeee...»

Bu minval üzere Erol Bilikan köyünde yirmi beş gün kadar öğretmenlik yapıyor. Türkçe ve harf öğretiyor. Köylüler onu seviyor, o köylüleri seviyor. Erol çocukları seviyor. Türkçesini ve harflerini canla başla öğretiyor Erol. Erol köyden söz açarken hep «bizim köy» diyor. Öteki Yedek Subay Öğretmenler de hep «bizim köy» diyorlar ya...

Derken kazadan bir heyet geliyor, rapor veriyor ki, bu okulda öğretim yapılamaz. Çökmek üzere okul. Anan yahşi baban yahşi, Erolu Bilikandan alıp başka bir köye veriyorlar. Erolun yardımcısı delikanlı orada kalıyor. Bir köy odası bulup öğretimine orada devam ediyor.

Erol diyor ki, «Bu iş çok faydalı oldu bana. Halkı, içinde yaşadığımız dünyayı öğrendim. Biz de Türkiyede yaşıyoruz ama, Türkiyeyi, onun insanlarını bilmiyoruz. Anladım ki, Türkiye, İstanbul değil.»

Eski Erolla, yenisi arasında gerçekten dağlar kadar fark var.

Erol bir sürü kurt hikayeleri, keklik hikayeleriyle döndü. Ona çarpan hikayelerden biri de «Üç Taş» hikayesi.

Üç Taş hikayesini anlatıp Erolun hikayesine son vereyim.

Doğuda en büyük yemin üç taştır. Bir adamın eline üç taş verip, yalan söylemeyeceğime, üç taşı atarak yemin ederim diyeceksin, dersiniz. Adam üç taşı attı mı, mümkünü yok yalan söyleyemez. Mahkemede de bazı yargıçlar sıkışınca üç taşı attırırlarmış. Eğer adam yalan söylediyse, söylemenin mümkünü yok ya, bir daha köylülerin yüzüne bakamazmış. Lanetlenmiş bir kişi olurmuş. Köylü onun yalan söyleyip söylemediğini ne bilecek, diyeceksiniz. Köyde herkes herkesi bilir. Yalan söyler mi söylemez mi, söyledi mi söylemedi mi bilir. Gizli bir şey kalmaz.

Üç taş yemini doğunun cankurtaranı.

ENGİN CEZZAR DİYOR Kİ: «YENİ BİR DÜNYA İLE, DAHA GERÇEK BİR DÜNYA İLE KARŞILAŞTIM.»

1935 doğumlu Engin Cezzar, İstanbulda Amerikan Hastanesinde doğdu. Fındıklı ilkokulunu bitirdikten sonra, Amerikan Kolejine gitti. Sonra da tiyatro tahsili yapmak üzere Amerikaya gitti. Yale Üniversitesinde okuduktan sonra, iki yıl ünlü rejisör Elia Kazanın tiyatro okuluna devam etti. Sonra İstanbula geldi. İstanbula tatilini geçirmek için gelmişti. Geri dönecekti. Tiyatro yapmak üzere bir zaman Amerikada kalacaktı. Sanatını ilk olarak Amerikada göstermek, sonra memlekete dönmek istiyordu. Kendine, seçtiği sanat kolunda güveni vardı.

İlk önceleri Kolej tiyatrosunda oynamıştı. Tiyatro sevgisi bu sahnede başlamıştı.

Ünlü Leyla Gencer onu Ertuğrul Muhsine tanıttı. Ertuğrul Muhsin ona Hamlet rolünü verdi, Enginin oynadığı Hamlet bizde altı ay sürdü. Bu oyunu beğenenler oldu, ye-

renler oldu. Ama Hamlet Türkiyede altı ay oynadı. Bu Hamletin dünyada ikinci olarak en çok sahnede kalışıydı. Birincisi İngilteredeydi.

Engin Amerikayı bilir. İngilizce bilir, Fransızca bilir. Köklü bir İstanbul ailesindendir. Onun iki dünyası vardır. İstanbul ve Amerika. Memleket mi, Anadolu mu, ona Çin kadar uzaktır. Anadolu insanı olarak İstanbul sokaklarındaki yorganlılardan başkasını görmemiştir. Anadolu toprağı olarak birkaç dağ, ova görüntüsü. Başkaca, Anadolu onun için büyük bir hayal, uzak bir hayal...

Bir dünya ki, mavi deniz, apartımanlar apartımanlar, Beyoğlu caddesi, rahat bir ev... Baba evi. Kolej... Bebek sırtları. Arkadaşlar.

İstanbul dünyası... Bir de kitaplar dünyası... Bir de çocukluk dünyası. Engine göre Anadoluya gidip döndükten sonra, bu dünya küçücük, daracık bir dünya. Bu dünyanın dışına taşmamış, taşmak imkanına sahip olamayan bir gençlik. Bir de Hamletlerin dünyası.

Bu kadarcık bir dünya bir insana yeter mi? Belki de yeter. Engin diyor ki, Antep köylüklerini gidip gördükten sonra, bu kadar bir dünyanın bir insana yetmeyeceğini anladım. Doğanın adamlarını gördükten sonra, yeni bir dünyayla, bizim dünyamızdan başka, ondan daha gerçek bir dünyayla, insan yaşayışıyla karşılaştım, diyor.

Şimdi biz Enginin dediklerini bırakalım da onun hikayesine başlayalım.

Hani Erolla nasıl Ağrıya kadar gitmişsem, Enginle de Antep köylüklerine kadar birlikte gideceğim. Engin anlatacak, ben dinleyeceğim. Enginin anlattıklarını birlikte yaşayacağız. Engin, macerasını, içini, duygularını bana en ince ayrıntılarına kadar söyledi. Bu genç adamların çok güzel bir huyları var. Hiç saklamadan zayıf yönlerini, halk karşısındaki biçareliklerini, çekinmeden, açık gönüllülükle bir bir anlatıyorlar. Her yönleriyle bir büyük olayın içerisinde, bir roman kahramanı olabiliyorlar. Bir gün, bir sanatçı kişi tarafından bunların güzel romanları yazılacak.

Şu benim yazdıklarım da o romancının elindeki sahici kozlardan biri olacak.

Engine diyorlar ki, Yedek Subay Öğretmen oldun. Gideceğin yer Antep.

Antep mi? Vay anam vay! Antep neresi? Hani Kurtuluş Savaşımızın bir Gaziantebi var. Orası mı? Orası ama, nerede? Güneyde. Güneyde ne var? Sıcak var. Sonra Antep çıbanı dedikleri çıban var. Sonra yılanlar çiyanlar. Engin o gece, Antep sözünü duyduğu gecesi bir türlü uyuyamıyor. Kafasında kırmızı kayalıklı, bomboz topraklı, ıpıssız bir yer. Yılanlar çiyanlar... En beteri Antep çıbanı dedikleri çıban. Engin aktör. Daha çiçeği burnunda bir aktör. Antep çıbanı bir aktör için bir püskküllü bela ki, sorma. Bu çıban her zaman öyle güzel yerlerde çıkmaz. Örneğin yanakta, boyunda, elde ayakta çıkmaz. Gözde çıkar, gözü alır götürür. Burunda çıkar, burunun yarısı yok. Kulakta çıkar, kulağın yerinde, bakarsın ki, yeller esiyor. Bir aktör için bundan daha korkuncu olur mu?

Yılanlar, korkunç sarı yılanlar... Çiyanlar, Antep ovasında kıvıl kıvıl kaynaşır.

Bir ara, daha iyimser bir duyguya kapılıyor Engin. Belki yılan da yoktur. Belki Antep çıbanının önü alınmıştır. Sonra Antep çıbanı gelip de Engini mi bulacak? Öyle ya, ne ister Enginden? Bir garip delikanlıdır Engin.

Yılan, çiyan, çıban faslı bitince, Engin bir yalnızlık, bir karanlık, bir bilinmezlik dünyasına düşüyor ki, tarifsiz. Sonra hiç bilmediği, görmediği insanların dünyası... Bu insanlar, nasıl insanlar? Gelenekleri görenekleri ne?

Her halde, duyduklarına göre, onların evlerinde kalorifer yoktur. Onların İstanbul gibi şehirleri yoktur. Onların o kadar çok ekmekleri yoktur. Onlar birbirlerini öldürürler. İngilizce de bilmezler. Onların okur yazarlıkları bile yoktur. Onlar pantolon bile giymezler, kılıkları başka kılık. Dahası var, dilleri var, bizim dile benzemez, dedikleri.

Bir sonsuza, bir bilinmeze gitmenin acısı kadar, bir yerden, bir alışkanlıktan kopmanın acısı da çöküyor Enginin içine.

Anası babası, evi barkı, güzelim kitaplarla dolu çalışma odası. Tiyatrosu, arkadaşları. Bütün bunlardan iki yıl için kopmanın korkunç acısı. En zor olanı bu. Müthiş bir keder.

Düpedüz askerliğe gitmek, bilinen bir şey. Şu kadar zaman okul, talim. Sonra yedek subay rütbesi. Engin gibi her gencin başından geçmiş, geçecek bir şey. Elinen gelen düğün bayram. Bu da el ile geliyor ya... Bu başka geliş.

İçinde bir de merak yok değil, neler görecek, nelerle karşılacak? Ama bu Anadolu bizim memleketimiz. Neden bu kadar ilişiğimizi kesmişiz? Enginin Kolejde Gazianteplı arkadaşları da vardı. Onun gibi yetişmiş, onun okuduklarını okumuştu. Öyleyse bu sonsuza, bilinmeze gitmek korkusu ne mene iştir ki, çökmüş üstüne? Bir insanın halkından, kardeşlerinden, öz toprağından bu kadar ayrı kalması, kalabilmesi, ne iştir? Kim yapmış bunu? Kim becermiş bu ayrılığı? Enginin bunda, bu kadar genç adamın, Amerika görmüş, kendisini bir sanata vermiş bir delikanlının bunda bir günahı var mı? Engin üzülüyor, var mı acaba? Şimdiye kadar, karşı karşıya gelinceye kadar, niçin ilgilenmemiş kendi insanlarıyla Engin? Engin şimdiye kadar bir Antep türküsü bile duymamış. Kongo türküsü, Amerika yerlilerinin türkülerini biliyor da Engin, bir Antep türküsü bilmiyor. Afrikaya gitse, daha az yabancılık çekecek, daha az bilinmeze gidecek. Çünkü Afrika hakkında daha çok şey biliyor. Çini maçin hakkında daha çok şeyler biliyor.

Engin bu bilgisizlikte yalnız mı? İşin en korkunç yönü, Engin bunu ta yüreğinin derininde duyuyor, bütün çağdaşları, bütün onun gibi yetişenler, kendi yurtlarını, yurtlarının insanlarını bilmiyorlar.

Engin diyor ki: «Bu benim için, hiç bir günahım olmasa da, utanç verici bir şeydi. Bir zaman için bir utanç duygusu içinde bunaldım kaldım.»

Şimdi Engin Antebe gidecek. Belki onu dostça, belki düşmanca karşılayacaklar. Bu insanların yüzüne Engin

nasıl bakacak? Onlara, biz aynı milletteniz, kardeşleriz, diye nasıl diyecek!

Bu duygusunu öylesine çocukça, öylesine güzel, duygulu anlattı-ki Engin, onun bu hali bana çok dokundu. Ben, hiç bir zaman böyle bir duyguya kapılmadığım için, Enginin düştüğü utancın derinine varamadım. Ama Engin, varamasam, bilemesem de duyduklarını, utancını iyice anlattı.

Bizim insanlarımızdan ben de utandım. Onları bilmediğimden değil. Onlarla ilgilenmediğimden değil. Onların düştükleri yoksulluktan utandım. Dedim ki, bu insanlar, bizim insanlarımız bu hale düşmeğe layık değiller.

Ben de utancımda haklıyım. Engin Cezzar da utancında haklı. Şu topraklar, şu yaşanası, cennet olası topraklar üstünde, hepimizin utanmağa hakkı var.

Şubede sigara üstüne sigara içiyor Engin. Meyhanede içiyor Engin.

Karmakarış duygular içindeki delikanlı, yarın yola düşecek.

Yüreğinde bilinmezi, yerinden yurdundan koparılışı, yalnızlığı, cümle acıları, biraz da bir sevinç ışığı, en köklü, onu yıkan en bela duygusu utancı. Şimdi varıp Antep köylülerine ne diyecek, onların yüzlerine nasıl bakacak? Onlar ona nasıl bakacaklar?

Bir Antepli arkadaşı var. O da Yedek Subay Öğretmen olmuş. O da Antebe gidiyor. Ne güzel. İşte bu delikanlı ona birazcık güven veriyor. Bir ışık. Antebe bir Antepliyle gitmek azıcık ferahlatıyor onu.

Antepli delikanlının otomobili de var.

Bir sabah iki arkadaş, otomobilleriyle Üsküdardan Antebe doğru yola düşüyorlar.

ENGİNİN ÜZERİNE BİNLERCE MERAKLI GÖZ DİKİLMİŞTİ

Üsküdardan otomobil Ankara yoluna düştü. Engin dalgın, düşünceli. Ağzını bıçaklar açmıyor. Otomobilin bir köşesine büzülmüş, öylecene kalmış. Belki kımıldamıyor bile. Belki de hiç düşünmüyor. Bir dalgınlık, bir yokluk içinde. Gittiği yerler ne olursa olsun, nelerle karşılaşırsa karşılaşsın, artık Enginin umurunda değil.

Bir gece Ankarada konakladıktan sonra, sabahleyin gene yola düşüyorlar.

Engine soruyorlar :

«Kayseriden geçerken Erciyeşi gördün değil mi? Ne güzel dağdır.»

Karşılık :

«Görmedim.»

«Orta Anadolu bozkırı. Bir bela iştir bozkır. Bozkır o kadar geniş, o kadar ıssızdır ki, üstünde gök bile yok, dersin. Gördün değil mi?»

«Görmedim.»

«Toroslar. Korkunç, gökyüzüne uzanmış Toros kayalıkları, ormanlar. Toros bir başka taddır değil mi Engin?»

Engin :

«Görmedim.»

Engin bütün bir Türkiyeyi bir baştan bir başa geçiyor da bir şey görmüyor. Başını kaldırıp da bakamıyor. Otomobilin bir köşesine sığınmış. Orada öyle kuyunun dibindeki taş gibi kalakalmış.

Engin :

«İlk olarak, Gavurdağlarını çıkarken dünyanın farkına vardım. Kendime birazcık gelebildim. Sonra Gavurdağlarını indik. Bana öyle geldi ki bu kocaman dağ bir daha çıkılmaz.»

Antebe geldik. Antepte Gül Palas Oteli. Engin kendini iyi saymıyor. Bir oda. Kafayı vuruyor, sabaha kadar kendine gelemiyor. İki gün otelden dışarı çıkamıyor. Antep bir otel odasıdır. Bir sürü karmakarış duygular içeri-

sinde. İki gündür yemek falan da yemedi Engin.

Sonra Antepte kurs. İki iki nasıl dört eder, onu nasıl öğretecek Engin? En zoru, en belalısı da bu.

Derken, güneşli, pırıl pırıl bir gün. Engin kurayı çekmiş. Kilis yolu üstündeki Mazmahor köyü öğretmenliği çıkmış. İlk olarak Engini öyle bir merak sarıyor ki... Bir de sevinç. Ama korkusu, utancı, yalnızlığı içinde dağ gibi. Cipe öteberisini yerleştirip, düşüyor yola. Yol asfalt yol. Bundan iyisi de can sağlığı.

Derken uzaktan köy görünüyor. Engin gözlerine inanamıyor. Anadolu köyleri hep bu mu? Amma da kötü anlatmışlardı bu köyleri ona. Amma da bela anlatmışlardı. Ne demişlerdi? Demişlerdi ki, Anadolu köyleri yer altındadır. Hayvanlarıyla birlikte yatarlar. Ya şu karşıdan görünen köy. Ak badanalı evler görünüyor. Güneş altında evlerin çinkoları, evlerin camları parlıyor. Ama böyle apaydınlık, böyle bütün dünyayı şıkır şıkır doldurmuş güneş görülmüş değil. Köyün arkasında masa gibi oturmuş bir de kayalık tepe. Görüntü tam. Ne güzel görüntü.

Gittikçe içindeki sevinç artıyor. Ne İstanbuldaki yalnızlık, ne korku, bir anda hepsi hepsi siliniyor. Köy bir pırıltı gibi içine doluyor. Biraz sonra bir korku, çekingenlik gene başlıyor. Köy iyi has, güneş de belalı bir güneş. İnsanlar nasıl, insanlarla nasıl anlaşacak?

Şimdi sevinç bitmiş. Merak bitmiş. İçinde müthiş bir heyecan. Önüne geçilmez, kahreden bir heyecan.

Şoför :

«Bey,» diyor, «yüzün sapsarı.»

Engin heyecandan ne yapacağını bilmiyor. Cipten inip köye doğru yürüse mi?

Asfalttan köy yoluna düştüklerinde heyecanı daha daha da artıyor. Yüreği küt küt.

Engin diyor ki :

«Ben böylesi bir heyecanı ömrümde ilk defa duyuyorum.»

Erol Günaydını yazarken de hep ömrümde ilk kere sözü bol bol geçiyordu. Bu öğretmen yolculuğunda bizim

delikanlılar, birçok şeylerle ömürlerinde ilk defa olarak karşılaşıyorlar. Ol sebepten bu yazılarda hep ömrümde ilk olarak sözü sık sık geçiyor.

Cip köye giriyor. Cip köye girer girmez çamura saplanıp kalıyor. Bir çamur ki görülmüş değil. Diz boyu. Samanlarla karışmış. Samanlar da bir sarıca su bırakmışlar ki. Engin rengin böyle pisini de hiç mi hiç görmüş değil.

Birden cipin yanını yönünü yüzlerce köylü, çoluk çocuk, kadın erkek, genç yaşlı çeviriyorlar. Delikanlılar bir anda cipi çamurdan çıkarıyorlar. Köylüler Engin öğretmenin geleceğinden haberli.

Engin müthiş bir cümbüşle karşılanıyor. Cip yürüyor, köylüler, çocuklar arkasında.

Engin okulun önünde cipten iniyor. Öteberisini gençler, hemen okulun içine taşıyorlar. Okulun önü bir ana baba günü. Yüzlerce meraklı göz Enginin üstüne dikilmiş. Ama nasıl bakıyorlar, nasıl, nasıl bakıyorlar! Engin üstündeki bu gözlerin ağırlığını sırtında öyle duyuyor ki:

«Her şeyi aniatırım belki. Çok şey aniatırım. Bu gözleri bir türlü mümkünü yok anlatamayacağım.»

Bırakıp dağlara kaçmak. Bu gözlere bir daha gözükmemek. Bu ne meraklı bakış?

Engin diyor ki:

«Tepeden tırnağa liyme liyme ediyorlar insanı. Bakmadık hiçbir yerini bırakmıyorlar.»

Ortalıkta, bu gözlerin ortasında, çemberinde kalakalıyor. Gidemiyor, kıpırdanamıyor. Ellerini, ellerini nereye koysun? Gözlerini kulaklarını, bütün bedenini nereye koysun? Yer yarılmaz ki, altına giresin. Ne yapmak gerek, insanlar bir şeyler bekliyor ondan, bir söz istiyorlar belki. Biraz gülümsemek istiyor ama, onu da beceremiyor.

Sonra, ortada kalakalmış, donmuş kalmış Engini bir yaşlı okulun içine çağırıyor. Onun peşine takılıp, öylecene okulun içine giriyor. Otur dedikleri yere oturuyor.

Köylüler içeri giriyorlar, onlar da oturuyorlar. Çocuklar pencerelere yığılmışlar ona bakıyorlar. Bir bakıyorlar ki...

Bir şey yapmak, bir şey söylemek gerek onlara. Ya bir pot kırarsa, ya onların hoşuna gitmeyecek bir söz söylerse! Ya köylüler, bir sözünden, bir hareketinden dolayı onu küçük görürler, onunla alay ederlerse... Rezalet. Bu insanların hiçbir huyunu, hiçbir geleneğini bilmiyor. Bu insanların arasına gökten düşer gibi düşmüş Engin. Bunu ta yüreğinin başında duyuyor. Onlar da ona, gökten düşmüş bir insana bakar gibi bakıyorlar. Ya da Engin öyle sayıyor.

Köylüler oturmuşlar ona bakıyorlar. Ondan bir söz, bir hareket bekliyorlar. Çok şeyler yapmak, ben de sizler gibi insanım, demek istiyor. Beni yabancı görmeyin... Ama bu nasıl söylenir. Usulü ne? Bütün bu duygular içinde hiçbir şey yapamıyor.

Burada, bu insanların karşısında en büyük başarısı bir iki kere usuldan gülümsemek oluyor. Nasıl gülümsüyor, buna kendi de şaşıyor.

Engin tanımadığı, hiçbir şeylerini bilmediği insanlar içinde eli ayağı kesilmiş kalakalıyor.

BİTMEYEN MERHABALAR CANKURTARAN GİBİ İDİ...

«Bu köy toprağına basınca bebek gibi ufaldım. Bir de bu gözler çökünce üstüme, ne yapacağımı bilemez oldum. Ben bunca zaman kalabalıkların karşısında oyun oynamış adamım. Kılı kırk yaran gözler her hareketimi, parmağımın kımıldayışını kaçırmadan bana bakarlardı. Böylesine bir ufalma, yok olma duygusuna kapılmadım. Bu çok tuhaf, anlatılmaz bir duygu. Ben bu duygunun adını koyamıyorum. Belki bir gün bu duygunun adını da koyacak çıkar.»

Nerede kalmıştık? Engin bir şeyler söylemek istiyor, söyleyemiyordu. Şu sözü bir açan olsa. Derken öteden bir kişiden bir:

«Merhaba,» geliyor.

Engin azıcık ferahlıyor. Bu merhabaya karşılık ne de-

nir? Bir an bir duraklama. Aman bir pot kırıp, şu insanlar karşısında küçük düşmeyelim. Rezil olmayalım amanın. Merhabaya karşı ne denir? Merhaba, derlerdi. Burada da böyle olacak. Enginin dilinin üstündeki değirmen taşı kalkıyor:

«Merhaba!»

Artık köylüler bir uçtan merhaba demeğe başlıyorlar.

«Merhaba!»

«Merhaba!»

Yaşasın merhabalar.

Ama o merhabalar bitip tükenmiyor ki... Oradaki her köylüden bir merhaba. Bir de karşılığı.

Can kurtaran merhaba.

Merhabalar bitiyor. Merhaba faslı Enginin büyük bir zaferi.

«Yanlış bir şey yapmamak... Psikolojileri tamamen meçhulüm. Afrikanın her hangi bir köyüde kendimi böylesine yalnız saymazdım. Kendime bir yandan da kahrediyorum. Ya yanlış bir şey söyler, ya küçük düşersem. Ya alay ederlerse benimlen.»

Etsinler varsın. Olur mu? Burada iki yıl kalacak, çocuk okutacaksın. Hayatlarına karışacaksın. Hayatına karışacaklar.

Merhabalardan sonra, uzun, ağır bir sessizlik. Kimse ağzını açmıyor. Aah şu merhabalar daha uzun sürseydi. Her kişi üç kere merhaba dese. Engin her merhabaya üç kere karşılık verse. Böyle uzasa gitse. Ne güzel olacaktı.

Şimdi ne söylesin Engin köylülere? Hepsi bir göz olmuşlar Engine bakıyorlar. Bir kulak olmuşlar, onun, yeni öğretmenin ağzından çıkacak sözü bekliyorlar. Eee nolacak şimdi?

Birden Enginin aklına geliyor, bir zafer çığlığıyla:

«Köyünüz ne güzel,» diyor. «Kaç evlik bir köy?»

«Yaa köyümüz güzeldir,» diyor bir tanesi.

Başka birisi köyün kaç evlik olduğunu söylüyor.

Bu iş, Enginin zaferi burada bitiyor.

Sözü alıp da başka söze geçen yok. Ha gayret En-

gin. Bir iki söz daha bul. Ya saçma, hoşlanmayacakları bir söz ederse!

Uzun bir sessizlik gene. Herkes ağzının içine bakıyor. Konuşun, siz konuşun be adamlar. Konuşmuyorlar.

Bir iki söz daha bulmalı. Engin ter içinde kalıyor. Yüzü yalım yalım.

«Ben İstanbuldan geldim,» diyor Engin. «İstanbulu gören var mı?»

«Bir tane vardı ama, o burada yok.»

Bu da burada kesiliyor.

Hey Allah. Gene uzun bir sessizlik. Bir tanesi sözü alıp da başka bir yöne aktarmıyor.

Enginin aklında sorular. Nasıl geçinirsiniz? Ne kadar toprağınız var? Fıkaranız çok mu? Ne yer ne içersiniz? Bunlar hep sorulabilir. Ya bu sorulardan alınırlarsa?

Öğretmenin gelişinden geç haberlenenler de teker teker okula, yeni öğretmeni görmeye geliyorlar. Gelenlere karşı nasıl davransa? Nasıl saygı gösterse. Yaşlı olsun, genç olsun her gelene ayağa kalkıyor. Elini sıkıyor. Ya bir tuhaflık yapıyorsa... Kime daha az saygı gösterip, kime göstermemeli? Gelenekleri ne? Her gelen bir temenna.

Yazık, çok yazık. Gelenlerin de arkası kesiliyor.

Gene uzun bir sessizlik. Gene Enginin ağzının içi.

Birden sigara düşüyor aklına. Bir sigara yakıyor. Onlara da teker teker ikram ediyor.

Hep «içeni severiz,» diyorlar. Sigarayı almıyorlar. Bir kusur mu işledi acaba? Yanlış bir şekilde mi ikram etti? Çünkü bir tek kişi bile sigarayı kabul etmedi.

Uzun bir sessizlik.

Dışarda bir gürültü patırtı. Çocuklar okulun dışında kaynaşıyorlar.

Birisi :

«Bak hoca,» diyor, «senin çocuklar dışarıda gürültü yapıyorlar. Söyle de dağılsınlar.»

Birden Engin sevinlyor. Kendine güveni geliyor. Demek o burada bir şey. Sevinçle ayağa kalkıp, kapıya gidiyor. Biraz sallanıyor, biraz ayağı ayağına dolaşıyor ya...

«Çocuklar, haydi artık evlerinize gidin. Yarın görüşürüz.»

Çocuklar ses çıkarmadan dağılıyorlar.

«İşte bu anda, bu anda üstümdeki ağırlık biraz hafifledi, insanların yüzlerine bakabildim,» diyor Engin.

Bundan sonra, gene sessizlik. Engin kendi içine gömülmek üzere, eski haline düşmek üzere ama, artık birazcık kendine güveni var.

Bir zeklce, bir iyi, onların hoşuna gidecek bir söz bulmalı ki, bu arada buz erisin.

Orada kapının eşiğinde, iki küçük çocuk. Daha okul çağına gelmemişler. Birbirlerine o kadar benziyorlar ki... Birbirlerinin tıpkısı. Bakalım bu çocuklar cankurtaran olabllecekler mi?

«Bu çocuklar ikiz değil mi?» diye soruyor.

Birden ortalıkta bir şimşek çakıyor.

«Hoca hemen anladı.»

«Bizim hocada iş var.»

«Nasıl da anladı.»

Bundan sonra sessizlik duvarı yıkılıyor. Tek tük konuşanlar var.

Sonra akşam oluyor, köylüler dağılmaya başlıyorlar.

Engin yorulmuş, bitmiş bu havadan. Öylesine yorgun ki, ayağa kalkacak hali yok.

Köylüler dağılırken, yanında oturan elli beşlik Ali Dayı onu evine buyur ediyor.

Okul macerasını savdı Engin. İşte şimdi beterin beteri başlıyor. Evde nasıl hareket edecek? Nasıl yemek yiyecek? Nasıl yapacak? Ooof, mesele bir çatallaşıyor ki... Vay anam vay! Öteberi gene köy gençleri tarafından alınıp All Dayının evine götürülüyor.

Engin karar veriyor. Evde hiçbir şey yapmam. Denizanası gibi kendimi bırakıveririm.

Ayağa kalkıyorlar ama, Enginin başı dönüyor. İyice hasta. Eve geliyorlar. Merdiven başında Ali Dayının karısı. Ona başıyla bir selam veriyor. Öyle ya, selam vermemezlik olmaz. Selam her yerde selamdır. Yaşlı hanım

Enginin selamının farkında olmuyor. Karşılık vermiyor. Neden sonradır ki, hoş geldin kardeş, diyor.

Bir de genç kadın. Çamaşır seriyor. Ona da selam vermeli mi? Yaşlı kadın selamı almayınca, bu da almaz. Boş veriyor. Hani kendini denizanası gibi bırakacaktı? Olmuyor, yapamıyor.

KÖYDE GEÇEN BİR GECENİN HİKAYESİ

Uzun sözün kısası, yere bir sofra kuruluyor. Sofraya Engini buyur ediyorlar. Ali Dayı, birkaç köylü, Ali Dayının genç bir oğlu, sofranın başına halka olup oturuyorlar.

Sofrada pilav, yani bulgur pilavı, bal, yoğurt var. Bir de yufka var. Bir de kaşıklar var.

Sofraya oturmuşlar ama, hiç kimse de uzanıp bir kaşık almıyor. Engin, hissediyor ki, misafir olduğundan dolayı, yemeğe önce kendisinin uzanması gerek.

Ama nasıl başlasın. Ortada bir tek kaşık var. Önce pilavdan mı başlasın, yoğurttan mı, baldan mı? Bir pot kırarsa bir rezalet olacak ki, öğretmenin acemiliği dillere destan olacak. Yemek yemesini bile bilmiyor, diyecekler.

«Buyur hoca.»

Hoca kaşığı eline alıyor, eviriyor çeviriyor, geri bırakıyor.

«Siz buyurun hele.»

«Yok yok. Sen buyur hoca...»

Ah be. Hoca nasıl buyursun. Buyuramayacak işte.

Kaşığı yeniden ele alıyor. Kaşık elinde ağır ki ağır.

«Buyur hoca.»

«Buyur hoca...»

«Buyur hoca... Hoca buyur. Buyur... Buyur... buyur.»

Kendinde olmayarak, elindeki kaşık önce pilava gidiyor. Ağzına bir lokma atıyor. Atıyor ama boğazından bir türlü aşmıyor bulgur pilavı. Yutmak gerek. Zorlan yutuyor.

Sonra ötekiler de aynı şekilde pilava kaşık sallıyor-

lar. Bir kısmı yufkayı dürüp, yufkayla alıyorlar pilavı. Engin bir göz kesilmiş, nasıl yediklerine bakıyor. Pilavı yufkayla, yoğurdu balı kaşıkla... Engin öğreniyor ama, iştahı kapanmış ki kapanmış.

Ali Dayı :

«Hoca yemeğimizi yoksa sevmedin mi?» diye soruyor.

Engin :

«Sevdim sevdim, çok sevdim. Çok güzel yemek.»

Lokmalar boğazına diziliyor. Gözlerini yumup yutuyor. Yemek değil işkence. Acı zulüm yemeği yiyorlar ama, Enginde de şafaklar atıyor.

Midesinde bir bulantı, başında bir ağırlık.

Midesinden dolayı çatlayacak. Ama bunların yüz numaraları nerede? Merdivenden çıkarken bir yer görünmüştü ya gözüne. Orası olmasın? Nasıl söylenir? Ne biçim söylenir. Kıvranıyor ya, bir türlü soramıyor.

Sonunda o hale geliyor ki, dayanamıyor. Ayağa fırlıyor.

Ali Dayı soruyor :

«Hoca dışarıya mı?»

Engin o anda dışarının ne demek olduğunu anlıyor.

«Dışarıya.»

İki delikanlı lamba yakıyorlar. Ellerinde bir de ibrik. Enginin önüne düşüyorlar. Merdivenleri inip evden çıkıyorlar. Çamurlara bata çıka köyün dışına doğru yürüyorlar.

«Dışarı nerede?»

«İşte buralar. İstediğin yerde işini gör.»

Orada da bekliyorlar. Engin lambayı, ibriği alıyor, ta uzaklara, Karataş kıyılarına doğru gidiyor.

Gece yapılır ya... Ya gündüzün ne yapacaksın? Şimdi kafasındaki büyük problem bu.

Bir de diyare olmuş ki... Bu karanlıkta sabaha kadar Karataş kayalığına taşınmak gerek.

Ya gündüz?

Şimdi yatak faslı başlıyor. Bir odaya yatağı yapılıyor. Yer yatağı. Çarşaflar sakız gibi. Enginin içi bulanmış bir

kere. Yatağa giriyor. Odada başka bir kişi de var. Yatağa giriyor. Girer girmez bir kaşıntı alıyor ki Engini... Yanındaki adamdan dolayı lambayı açıp yatağa da bakamıyor. Kaşın babam kaşın.

Bit mi, pire mi? Sabaha kadar kaşın ha kaşın. Uyuyamıyor.

Sonradan öğreniyor ki, yatakta ne bit, ne de pire. Engin kurmuş, sonra da kaşın ha kaşın etmiş. İnsanoğlu bu.

Sabah oluyor, gün doğuyor. Cümlemizin üstüne hayırlı, aydınlık, güzel günler ama, olacak gibi değil. İbriğl kaptığı gibi Engin doğru Karataş kayalığının arkasına...

Sabah çay peynir. Engin artık yemek yemekten korkmuyor ama, perişan. Köylülerin de dili çözülmüş ama. Enginde konuşacak hal nerede? Oda öğleye kadar Enginl ziyarete gelen köylülerle dolup dolup boşalıyor ama, Enginde hal yok. Hasta... Öğleden sonra Karataş kayalığına gidip, akşama kadar tek başına kayalıklarda kalıyor. Bir kayanın dibine yumulmuş, orda kalakalıyor.

Okulu açsa, her şeyden kurtulacak ama, olmuyor. Çünkü okulun anahtarı öğretmen vekilliği yapan bir delikanlıda. Delikanlı okulu kilitleyip doğru Gaziantebe gitmiş. Onu bekliyor. Okulu açsa belki düzelecek. O gün Karataşta akşama kadar kalıyor, delikanlı vekil Antepten gelmiyor.

Gene aynı yemekler, gene aynı yatak. Kaşınmalar. Enginin ayakta duracak hali yok.

İkinci gün oluyor, bu sefer Engin Karataşa ta sabahtan yerleşiyor. Kuşluğa doğru bakıyor ki, aşağıdan bir çocuk geliyor:

«Öğretmenim,» diyor, «küçük öğretmen geldi.»

Engin Karataştan inip okula geliyor ve vekille tanışıyor. Enginle birlikte Mazmahora gelen arkadaşı yedek öğretmen de gelmiş.

Engin yedek öğretmen arkadaşına diyor ki:

«Ben hastalandım, doktora gitmem gerek. Sen okulu vekilden devral. Ben yarın gelirim.»

Köylüler diyorlar ki :

«Asfalt yol çok uzak. Şu Karataşın arkasından inersen, bir saate kalmaz Antebe varırsın. Biz hep bu yoldan işleriz. Asfalt yol çekilir mi?»

Yolu bir iyice tarif ediyorlar.

Şu Karataş kayalıklarını aşacak. Bir ince çığıra düşecek. Aşağılara inecek. Sonra bir dere gelecek önüne. Yolda yolcularla da karşılaşır. Ondan sonra dereye inecek. Dereden çıkınca karşısına bir kavak gelecek. Kavaklıktan sonra Gaziantebe girdin demektir.

Kolay, Taksimden Emirgana kadar. Daha da yakın. Mecidiyeköyden Köprüye kadar.

Engin yalnız gitmek istemiyor gene de ama, yanına adam istemeye utanıyor. Köylüler yolu o kadar küçümsüyorlar ki, sakallarını uzatıp, aha şuracıkta, diyorlar.

Engin Karataşa doğru tırmanıyor.

SİLAH SESLERİ SABAHA KADAR DEVAM ETTİ, FAKAT SABAHLEYİN KİMSE BUNDAN BAHSETMİYORDU

Karataşa çıkınca dizinin bağı çözülüyor. Orada bir kayanın dibinde bir zaman kalıyor. Titremeye başlıyor. Geri döneyim, diyor, kendi kendine. Geri dönsem ne diyecekler diye düşünüyor. Köylüler korkak diyecekler, bir sigara içimi yolu tek başına gidemedi de onun için geriye döndü diyecekler. Korktu da... diyecekler.

Bir zaman kayanın dibinde titreyerek kalıyor. Sonra ağır ağır ayağa kalkıyor. Karataş kayalığının arkasına geçiyor. Geçiyor, bir on, on beş dakika da yürüyor.

Hani bir iz var demişlerdi. O ize düşer, bir anda Antebe inersin. Nerede iz? Engin habire iz arıyor. Uçsuz bucaksız bir kara taşlık. Taş, taş, her şey taş... İz nerede, yol nerede? Burada her şey, her taş, her ot birbirine benziyor.

Bir zaman çırpındıktan sonra izi bulmaktan umudunu kesiyor Engin. Dizlerinde bir dermansızlık. Dizleri tirtir.

Uçsuz bucaksızlıkta, bu Karataşta iz belli değil yol belli değil. Uzayıp gidiyor her şey. Bu ıssızlık, bu yalnızlık ürkütüyor onu. İçine bir an sonsuzluk korkusu çöküyor. Sonsuzluk korkusu bir beter korkudur. İnsanın içine girmeyegörsün.

Engin diyor ki: «Bu uçsuz bucaksız taşlığın sonsuzluğunda bir zerre kaldım. Ufaldım kaldım. Daha önce insanlar karşısında ufalmıştım. Doğanın karşısında ufalmanın yanında hiç kalır o ufalma. Karataşlık büyük. Karataşlık sonsuz...»

Ne demişlerdi, bir sigara içiminde Antebe varısın demişlerdi.

Bir sigara içimi oldu, beş sigara içimi de oldu... Sabahleyin çıkmıştı. Gün geldi batıya yıkıldı. Görünürlerde yok Antep. Bu köylüler de hep yalancı zaten. Cahil adamdan ne umulur ki. Ne bilsin Antebin buraya ne kadar olduğunu...

Geri dönsem mi? Ya köylüler ne derler? Bir Antebe gidemedi. Bu ne biçim Hoca, derler. İki yıl kalacaksın bu köyde. Sonra insanların yüzüne nasıl bakacaksın? Bir de şimdi geri dönse, köy o kadar uzakta kaldı ki... Gece yarısına bile varamaz. Geri dönse bu hep birbirine benzeyen taşlar arasında geldiği yolu bulamaz. Köyü bir daha bulamaz.

İçine müthiş bir korku düşüyor. Kapkara bir taş yığınından ibaret dünya. Önü taş, arkası taş. Gidiyor gidiyor. Bir çıtırtı duysa ürküyor. Ayağının ucundan bir taş yuvarlansa sıçrıyor.

Yorulmuş, ter içinde kalmış, bir an durup da yanına yönüne bakamıyor. Ha bire tabana kuvvet. Yürü ha yürü. Yürümekten, hareketten cesaret alıyor. Durursa ölecekmiş gibi geliyor ona. Karataşın uçsuz bucaksızlığı, sonsuzluğu, Karataşın karası üstüne bir çökmüş ki...

Şimdi karşısına bir köpek çıksa... Azgın bir köpek... Onu parçalayıverir. Tutunacak bir ot bile yok. Bir dal parçası bile yok. Nasıl savaşırsın köpeklen? Ya bir yı-

lan çıksa, kara bir yılan... Gözünü açmadan koşuyor. Nereye koşuyor? Koşuyor işte.

İki saat geçiyor, üç saat geçiyor. Enginin dizlerinde derman kalmıyor. Neredeyse gece bastıracak. Daha çok var geceye ama, bu gidişle gece de gelir, geceler de... Boyuna Karataşın düzlüğü, kayalığı... Hani bir dereye varacaktı? Oradan kavaklık. Görünürlerde ne kavaklık, ne de dere. Kendini bıraksa burada düşüp kalacak. Ölüp kalacak. Öyle hissediyor ki, bir daha Engin düştüğü yerden kıpırdayamayacak. Onun için yürümekte, durmamakta inat ediyor.

Birden gözüne bir at pisliği gözüküyor... Tamam. Yolu bulduk. Ne gezer, git git, yol yok, bel yok.

Birden bir sevinç. Tarifsiz bir sevinç. Bir dere görünüyor. Umudu tüm kesilmişken. Bir de iz! Hey be! Dünya varmış. Demek Karataş da bitermiş! Dereye sevinçle giriyor. Sonra dereden çıkıyor bakıyor ki, uzakta kavaklar. Ama çok uzakta. Kavakların ötesi Anteptir, biliyor. Ama kavakların ötesini aşacak derman yok ki dizlerinde... Antep mi acaba kavakların ardındaki? Kavakların ardı bomboş.

Bir insan, bir canlı. Yok yok yok! Derken kavakların sağına doğru bir çardak görüyor. Hiç olmazsa bir insan yapısı. İnsan elinin sıcaklığı değmiş. Bu kadarı bile insana güven veriyor. Çardağa doğru yürüyor. Bir de ne görsün!... Bir sürü koyun, çobanları da başında. Sürüye yaklaşıyor. Yanına varacak, ama olmuyor. Sürünün yanında kuyruğunu kıvırıp uzanmış kocaman bir köpek. Orada durup kalıyor. Ne bir adam ileri, ne bir adım geri. Çobana doğru gitse, köpek üstüne gelse, çoban da yetişemese... Parçalar köpek. Amma da kocaman köpek! Engin olduğu yerde kalakalmış. Çoban ona olduğu yerde bakar durur. Engin de ona bakar durur. Engin bağırsa sesini ulaştıracak gibi değil. Ulaştırsa bile ağzını açacak halde değil. Uzun bir zaman Engin orada durmuş, kalakalıyorlar. Engin düşünüyor ki, bunun sonu böyle neye varacak?

Köpek üstüne geldiğinde kendini nasıl koruyacak? Birden aklına düşüyor. Bir sigara yakarım, diyor. Köpek ağzını açmış bana gelirken, sigarayı ağzının içine atarım. Ağzı yanar da beni ısıramaz. Elinde sigarası. Hele bir köpek gelsin, Engin yapacağını bilir. Tam ağzının içini nişanlayıp yanık sigarasını atar. Köpeğin de ağzı yanar kavrulur. Kuyruğunu kısar, Engine dokunmadan gider.

Korka korka çobana yaklaşıyor. Bir gözü köpekte, bir gözü çobanda, yaklaşıyor, yaklaşıyor, köpeğin kımıldadığı yok. Bir ara hırlıyor, çoban birkaç söz söylüyor. Köpek başını ayakları üstüne geri koyuyor.

Selam veriyor. Çoban, ayağa kalkmış, selam alıyor. Engin Antebe gittiğini söylüyor.

Çoban gülümsüyor: «Sen Antebe değil, Suriyeye gidiyorsun ağam,» diyor. «Bura nere, Antep nere? Antep şu yanda kaldı, sen bu yandasın.»

Elinden tutup onu Antep yoluna çıkarıyor.

Uzatmayalım, gün kavuşurken Engin Antebe giriyor. Bir giriyor ki, pir giriyor.

Bir arkadaşı var Antepte, doğru ona gidiyor. Arkadaşı Enginin yüzüne bakıyor. Afallıyor. «Bu ne hal Engin?» diyor. «Sen hiç aynaya baktın mı?»

Engin:

«Yoook,» diyor.

«Baksana aynaya...»

Bakıyor ki, yüzü sapsarı. Sarıya boyamışlar gibi yüzünü. Doktora gidiyorlar. Doktor, sarılık olmuşsun, diyor. Engin sarılıktan bir hafta yatıyor. Tedavi görüyor. Sonra gelip Mazmahorda derslerine başlıyor.

Yavaş yavaş köyü, köylüyü öğrenmeye çalışıyor. Göreneklerini öğreniyor. Köylüleri seviyor. Köylülere kızıyor. Ama onları, onların hayatlarını öğreniyor. İnsan tipleri buluyor ki, hiç görülmemiş. Cesur, korkak, hergele, kurnaz. Kan davası var. Köy iki yana ayrılmış. Bir yan Demokrat, öteki yan Halk. Halkçılar Demokrata geçse, ötekiler hiç düşünmeden Halka geçecek. Çocuklar çok istidatlı... İki iki dört eder. Engin aşkla şevk-

le öğretiyor. Düğünlerine gidiyor. Dedikodularını dinliyor.

Engin artık okulda yatıyor. Kendi yemeğini okulda kendisi pişiriyor. Artık köylüler gibi yemek yemesini de öğrenmiştir. Bir sahana uzanan on kaşıktan iğrenmiyor.

Bir gece kurşun sesleriyle uyanır. Bir adam, hem kurşun sıkıyor, hem de var gücüyle bağırıyor. Başka yerlerden de ona kurşun sıkılıyor. Bağıran Enginin on beş adım ötesinde. Engin hemen pencere duvarının yanına yere yatıyor. Bağırtı, kurşun sesleri bir zaman sürüyor. Okulun duvarına da kurşunlar geliyor.

Engin sabaha kadar uyuyamıyor. Sabahleyin bakıyor ki, hiç kimse oralı değil. Sanki gece hiçbir şey olmamış. Sabaha kadar kurşun sıkılmamış köyün üstüne...

Engin merak ediyor, soruyor:

«Haaa geceki kurşun sesleri mi? O mu? Bir şey değil. Burada her zaman olur böyle işler... Kan davası... Bir şey değil. Aldırma hoca,» diyorlar.

Hiçbir şey değil! Aldırmasın hoca! Ya sabaha kadar uykusuz kaldığı?

Engin diyor ki: «Çiğ idik, piştik kardaş,» diyor Antep ağzıyla. «Daha da pişeceğiz.»

Bana da öyle göründü.

Bu doğanın ve halkın potası belalı bir pota... Bu yedek öğretmen işi hiç bir şeye yaramadıysa bile, şu delikanlıların gidip halk arasında «hayat kursu» görmelerine yaradı.

SOSUNGA KÖYÜNDE BİR DEKORATÖR!

Duygu Sağıroğlu 1932 de doğdu. Babası kaymakamdı. Babasıyla birlikte memleketin birçok yerini dolaştı. İlkokulu Antalyada, Banazda, Elmalıda okudu. Orasını bitirdikten sonra Teknik Üniversite Mimarlık Fakültesine gitti. Mimarlık Fakültesini bitirdi bitirecek derken dekorlar yapmaya başladı. Lisede zaten okul temsil-

lerinde dekor yapıyordu. İlk dekorunu Küçük Sahnede yaptı. Başarı kazandı. Sonra Şehir Tiyatrolarına geçti, onlara dekor yaptı. Sonra da tanınmış, sevilmiş, tutulan bir dekoratör oldu. Mimarlık Fakültesiyle de ilgisini kesmedi. Bir gün gelip, nasıl olsa bitirecekti.

Son günlerde tam işi yolunda. Yıllardan beri çalışmasının ürünlerini yeni yeni almaya başlamış. Şimdiye kadarki çalışmaları yarı amatörce.

Yedek Subay Öğretmenlik işi çıkıyor. Duygu da başvuruyor. Şubeden diyorlar ki, «git de fakülteden ilişiğini kestiğine dair bir kağıt getir.»

Tam işleri yolunda. Elinde bir de dekor var. Öğretmenliğe gidince işleri altüst olacak. Parası da yok. Karısını nereye bırakacak? Acaba gitmese mi?

Fakülteye gidiyor. İlişiği olmadığına dair bir kağıt istiyor.

Fakülteden diyorlar ki:

«İstersen gitmeyebilirsin. Fakülteyle ilişiğin olduğuna dair sana kağıt verebiliriz.»

Duygu ikircikleniyor. İşleri var. İşleri var ama, bu da bir ödev. Ödevden kaçmak gibi olmaz mı? Bir zaman bu ikircik cehenneminde dönüp duruyor. Bir de öğretmenliği bir merak ediyor ki... Karısını kayınbabasının yanına bırakıp, fakülteyle ilişiği yok kağıdını alıp doğru şubeye varıyor.

Diyorlar ki orada, gideceğin yer Erzincan...

Duygu gurbet görmüş. Her bir şeyleri tamamlıyor. Yatak yorgan, karyola... Marangozluk aletleri, ilaçlar, bir insana ne gerekse hepsini hepsini alıyor. Denk yapıyor, biniyor Erzincan trenine.

Acaba bizim köy, nasıl bir köy? Şiirleri, destanları, masallar var mı? Ne yerler, ne içerler, ne dokurlar, nerede yatarlar? Ağa ve toprak ilişkileri nedir?

Erzincan treninde Erzincan üstüne kitaplar okuyor. Tarihini, coğrafyasını, folklorunu, her bir şeyini öğreniyor. Erzincanın dört yüz köyü varmış. Onu da öğreniyor ya... Duygu kendisini hiç bir şey öğrenmiş saymıyor.

Erzincanda, sisli bir sabahta, trenden iniyor. En güzel otelini soruyor Erzincanın.

Duygu diyor ki:

«Şu insanoğluna bak, en geri köye gidiyor, başına ne gelip ne gelmeyeceği belli değil, Erzincanın en lüks otelini arıyor.»

Erzincanın en lüks otelinde o gece kalıyor.

İkinci gün kuralar çekiliyor. Duyguya Sosunga köyü düşüyor. Duyguda bir sevinç ki, sormayın. Şu Sosunga adı ne güzel ad. Böyle güzel adlı bir köyü duymuş değil Duygu. Vay anasını, ne güzel ad be! Duygu zaten o kadar korku, ürküntü içinde değil. Köyün adı bu kadar güzel olmasa bile aldırmazdı. Ama şimdi içi düğün bayram.

Bu Sosunga ne yanlarda? Tercan yöresine düşer.

Erzincanda bir posta memuru. Sosunga adını duyunca:

«Tam yerine düşmüşsün,» diyor. «Onlar Alevidir. Yandın bu Alevilerin içinde. Yandın bittin arkadaş... Sana bir şey söyleyim de, onu yap da hiç olmazsa canını kurtar. Gidip de odalarına oturduğun zaman, üstünde oturduğun halının, kilimin bir ucunu içe doğru kıvır. Onlar, bundan anlarlar ki, sen de onlardansın. Sana iyi bakarlar.»

Duygu yutar mı bunları? Alevilik hakkında az çok bir düşüncesi var. Posta memuruyla alay edip geçiyor. Köyün Alevi olması daha da çok hoşuna gidiyor.

Ama meraktan çatlayacak. Kanat taksa da, kuş olsa da Sosunga köyüne varıverse. İçi içini yiyor.

Tercana doğru trene biniyor. Ineceği istasyon Pekeriç istasyonu. Yükünü trenden rayların arasına atıveriyorlar. Yük ağır yük. Rayların arasından kaldırıp da Duygu kendisi götüremez. Yük orada kalakalıyor. Mesele. Orada, istasyon yapısının yanından iki tane genç çıkıyor, yükü kaldırıp yapının önüne getiriyorlar. Duygu para vermek için elini cebine atacak. Delikanlıların yüzüne

bakıyor. Para alacak cinsten değil. Bir garibe yardım etmekten başka maksatları yok.

Pekeriç istasyonuna Sosunga köyü 55 kilometre.

Duygu köyü hayalliyor...

«Ben çok köy gördüm. En iyi köyle, en kötü köy arasında kıl payı fark vardır bizim memlekette. Onun için bizim Sosunganın ne mene bir köy olduğunu şimdiden, Pekeriç istasyonunda bile, onu görmeden biliyorum.» diyor Duygu.

Buna rağmen köyü görmek için bir sabırsızlık, bir merak... Bütün bedenini bir ateş gibi sarmış. Duygu şimdiye kadar böyle bir duyguyu hiç mi hiç tanımış değil.

Çayırlı kazasının köyü Sosunga... Çayırlı dersen, çamur içinde, yeni kaza olmuş bir kasabacık.

Çayırlıda Eğitime gitti Duygu. Gitti ama, sabırsız. Orada ona dediler ki:

«Sizin Sosunganın öğretmeni burada.»

Ne güzel. Duygu hemen öğretmeni buldu. Öğretmen onu Sosunga köylüleriyle tanıştırdı. Kahvede oturup çay içtiler.

Sonra yola düştüler. Bindikleri ciptir. Sekiz kişi doluşmuşlardır. Bir de Duygunun zırıltı yükü. Bu cip bu yükü, bu yollarda nasıl çeker? Duygu şaşırıyor ya, çekiyor işte.

Korkunç bir kar uçsuz bucaksızlığı. Erzincan ovası kalaylı bir siniye benzer.

Manzara kardan, uçsuz bucaksız, sonsuz bir ovadan, bir de ıssızlıktan, boşluktan ibaret. Ta git, güneşin doğduğu yere, bir yumruk kadar oraya kara bir leke yapıştır. Buradan gözükmezse...

Duygunun içi içini yiyor. Yol gidiyor gidiyor, bitmiyor da bitmiyor. Bitmiyor da...

Saatler geçiyor, yıllar geçiyor, altlarındaki cip soluyor, homurdanıyor, yol bitmiyor.

Duygunun sabırsızlığını herkes çakmış. Ona bakıp gülümsüyorlar.

Duygu sabırsız duygular içindeyken, bir de bakıyor,

güm diye köyün içine düşmüş. Gökten düşmüş gibi düşmüş. Afallıyor.

İlk bakışta bir tek şey gözüküyor, ak badanalı okul. Başkaca, toprak nerede başlıyor, köyün evleri nerede başlıyor, nerede bitiyor, kestiremiyorsun.

Köy görmüş ya Duygu, biliyor ya, aşağı yukarı bütün köyler birbirine benzer, diyor ya Duygu, öyleyse al sana Duygu. Böylesini görmüşlüğünüz var mıdır köyün, Duygu kardeş?

Duygu kardeş, gözleri faltaşı gibi açılmış, köyün ortasında kalakalmış.

DUYGUNUN ÇİLESİ

Geldik okula. Eski öğretmen, o da askerliğini yapıyor ya, onun asıl mesleği öğretmenlik, öğretmen bir yıllık evli, bir de 47 günlük çocuğu var. Okulun bitişiğine yapılmış öğretmen evinde kalıyorlar. Bir tek odacıkta kalıyorlar. İki tane de sandalyaları var.

Öğretmen odasında otururken arkadaş dedi ki:

«Haşim Ağaya gideceğiz.»

Duyguda garip bir duygu. Haşim Ağaya gidip ne yapacağız?

Burada güneş dağların ardına iniyor. Güneş dağların ardına iner inmez de ortalık kararıveriyor. Saat dörtte her yer karanlık.

Gidiyorlar Haşim Ağanın odasına. Odayı Duygunun anlattığı gibi anlatsam uzun sürecek.

Haşim Ağanın odasına köylüler geliyorlar. Burada da köy iki taraf. Bir taraf Haşim Ağalar, bir taraf da Çavuşlar. Çavuşların tarafları gelmiyor tabii Haşim Ağaya.

Yemek yiyorlar. Bulgur pilavı, sonra da yoğurt. Oldum olası bozkırın gıdası bu.

Yatma zamanı geliyor. Duygu nerede yatacak?

Haşim Ağa soruyor:

«Bey burada mı kalacak?»

Öğretmen:

«Sizde kalacak,» diyor.

Haşim Ağa bir gönülsüz söylüyor ki... Duygu yerin dibine geçiyor. Elinde olsa bu evde bir gece değil, bir saat bile kalmayacak. Gel de istenmeyen bir evde bir gece kal, olur mu? Duygunun yatağı yorganı var. Her bir şeysi var. Bir saçak altı bulsa... Her neyse, bu gece yarısı çekip gidemezsin. Kadere rıza, demişler.

Neyse efendim, o gece bizim Duygu, Haşim Ağanın evinde kalır. Sabaha kadar gözlerine uyku girer mi ki...

Sabahleyin doğru okula. Arkadaş bana bir oda, bir ev, başımı sokacak bir yer... Ben bir daha misafirlikte kalamam. Şu karın üstünde yatarım da. O gün akşama kadar ev arıyorlar köyde, yok yok. Var ama, öğretmene ev veren yok. Bu ne iştir ki... Öğretmen evinin bir odasında oturuyor eski öğretmen arkadaş. Öteki odası boş. Boş ama, her yanı delik deşik. Tavanı yok. O yüzden açık çatıdan soğuk doluyor ki, soğuk derim.

Yer bulamayınca ne yapsın Duygu, delik deşik odayı düzenlemeye bakıyor. Deliklere kağıt yapıştırıyor. Pencerenin camı yok. Bir yerlerden bir cam buluyor. Bir de soba buluyor. Ah şu tavan da olsa... Çatının açık yerlerinden bıçak gibi yeller girmese. Her ne ise, başını sokacak bir yer buldu ya Duygu, gerisine karışma.

Ev kaygısından bugün Duygu hiçbir şeye bakamadı. Bir ara, yükünü açmış, odaya öteberilerini yerleştirirken, ona, öteberilerine şaşkınlıkla bakan bir sürü gözler görmüştü. Gözlerin bir kısmı duru çocuk gözleriydi.

Köylü onun yükünden çıkan her şeye şaşırmıştı. İlaçlarına, yatağına, karyolasına, kitaplarına... Her şeyine, her şeyine şaşırmıştı.

Ev telaşından bugün Duygu buraya ne için geldiğini unutmuştu. Sanki başını sokacak bir odadan başka bir şey aramıyordu burada.

Gece soğuk odasında bir uyku çekiyor ki Duygu, uykuların şahı. Ama çok soğuk. Buna bir çare buluna-

maz mı? Bugünlerde bulunamaz. Tavan yapmak gerek. Buralarda tahtaya benzer şey var mı ki?

İkinci gün başka bir engel çıkıyor. Okulda yalnız bir ders evi var. Onlar iki öğretmen. Ne yapmalı? Gene Duygunun tecrübesi yetişiyor imdada. Okulun büyücek bir holü var. Duygu orayı hemencecik bir ders evi haline getiriyor. Başlıyor derse.

Duygunun en korktuğu, Duygu insanlar üstüne çabuk karar verir. İlk kararı son kararıdır. Duygu çoğunluk bu huyunu beğenmez. Öğrencilerini seviyor. Onlar üstünde düşünüyor. Bazı bazı da ısınamadığı öğrenciler oluyor. Acaba onlara haksızlık etmiyor muyum?

Duygunun ilaçları var. Oradaki öğrencilerin, hepsinin demeyelim, çoğunun başlarında yaralar var. Duygu her sabah, derse girmeden önce, çocuklarının yaralarını sarıyor, temizliyor, ilaçlıyor. Az zamanda Duygunun adı o yörelerde doktora çıkıyor. Öylesi hastalar geliyor ki, Duygunun da ağzı açık kalıyor.

«Öğretmen bey, üç yıl önce İstanbula gittim, gözüme bir fayda bulamadım. Senden bir fayda olma mı ki? Hele bir bak, hele.»

«Öğretmen bey, yirmi yıldır sancı çekerim. Gitmediğim ocak, doktor, yatır kalmadı. Seni duydum da sana geldim. Bir imdat olma mı ki?»

Tatilde İstanbula geldiğinde Duygu yalnız ilaç topladı arkadaşlardan. Ecza fabrikalarından...

Duygu çok çalışıyor. Hayatından kıvanç duyuyor. İnsanlara elinden geldiğince yardım ediyor.

Toprak nerede başlıyor, evler nerede bitiyor? Şimdi bunu biliyor artık. Toprakla evlerin sınırını seçebildi birkaç ayda.

Yalnız burada, bu köyde hiçbir şey yok. Ne kilim dokuyorlar, ne türkü söylüyorlar. Ağaç yok ki, tahta oysunlar. Yıl on iki ay oturup konuşuyorlar. Her an kar, her yanda bir sonsuz boşluk. Bu hışım gibi boşluğun ortasında topraktan ayrılmayan bir köycük... Sonra toprak bire beşten zırnık fazla vermiyor. Su yok, gübre yok...

Tezeği yakıyorlar. Koyunları da öyle ahım şahım değil. Burayı, bu köyü nasıl kalkındırırsın?

«İstersen hepsini üniversite mezunu yap, bu durumdaki bu köy nasıl kalkınır? Ben buna imkan göremiyorum. Ben düşündüm, düşündüm, bu köyleri kalkındırmanın bir yolunu bulamadım. Belki insanlar bir çaresini bulurlar. Belki de bulmuşlardır. Ama ben hiçbir umut, kurtuluş yolunu şimdilik göremiyorum. Bu köyler her şeyin sonsuzluğunda. Yoksulluğun, verimsiz toprağın, bilgisizliğin. Doğa hiçbir şey vermemiş.. Boz bir toprak. Sonra ak kar. Bir de gökyüzü. Arada sırada bir iki ak bulut. Bir de köstebek yuvaları gibi köy evleri...»

Burada ilk günlerde her şey birbirine benziyor. Duygu çocukların yüzlerini birbirine karıştırıyor. Birkaç ay sonradır ki, çocukları birbirinden ayırt edebiliyor.

Sonra bu köylerde, bu Alevi köylerinde kaç göç yok. Kadınla erkeğin hiçbir farkı yok.

Duygu mum söndü hikayesini de soruyor. Öğreniyor ki, bu bir masal bile değil. Softaların uydurduğu, üstünde durulmaya değmez bir kötüleme hikayesi.

Konuşurken Duygu arada sırada dalıp dalıp gidiyor, sonra da bana bakıyor:

«Söylesene bu köyler, bu durumdan nasıl kurtulur?»

Bin türlü kalkınma yolu buluyor, sonra da vazgeçiyoruz. Sonra da iyi bir yol bulunca çaresizlik önümüze geliyor dikiliyordu:

«Sahiden şu bizim köylerimiz bu durumdan nasıl kurtulur?»

Bilen var mı, duyan var mı, gören var mı?

15.2 - 28.2.1961

Karanlıkta Yol Açanlar

15 YILDA 37 KAYMAKAMI ALAŞAĞI ETMİŞLERDİ. ŞİMDİ SIRA 38.DE İDİ.

Daha çarşıya adımımı atar atmaz önüme çıkan ilk kişi, daha hoş geldin bile demeden:

«Bu kaymakam mı...» diye başladı, «bu kaymakam mı... bir diktatör. Evleri yıktı, ocakları söndürdü. Çingeneler var ya, hani bilirsin çingene Sami, daha yenilerde öldü. İşte onlar. Evlerini yıktı da bu kaymakam. Aaaah bu kaymakam... Allah hiç bir kasabanın başına vermesin böyle bir kaymakamı. İşte kara kış ortasında çingeneler açıkta, saçak altlarında kaldılar. Bu yüzden çocukları satılıcan oldu da öldü. Sonra bu kaymakam var ya, yola bir metre giden evi toptan yıktırdı. İşte böyle. Diyorlar ki...»

«Ne diyorlar?»

«Ben sana söylüyorum ki kardaş, sen de bu memleketin bir çocuğusun. Elbirliği edelim de bu afeti şu kasabanın üstünden kaldıralım. Hazır İçişleri Bakanı da kasabamızdan iken. Sen bir, İçişleri Bakanı iki, bir de dört milletvekilimiz, üç, bir de ağalarımız, beylerimiz, parti başkanlarımız, bir de şu kaymakamın zulmünü görmüş muhtarlarımız. Bir de köylülerimiz... Fıkara, ağzı var dili yok köylülerimiz. Amanın şu kaymakamın, şu zulüm makinesinin önüne geçin. O Milli Birlik devrinde onun önüne geçilemiyordu. Şimdi tam sırası. Hep birlik olup, şu ayağı yalın köylü oğlu kaymakamın hakkından gelelim.

İçişleri Bakanıdır hemşerimiz. Neden atmaz bu kaymakamı? Ne sebepten? Varmış, demiş ki Bakana, ağamız, ben seni milletvekili yaptım... yoksa sen bu koltukta oturamazdın. Koskoca Türkiye Cumhuriyeti bir hükümetinin koskoca bir İçişleri Bakanı olamazdın ben olmasaydım. Sen de bu kaymakamı atmazsan, ben de sana hakkımı helal etmem. Ve de sen bir daha milletvekilliği, İçişleri Bakanlığı yüzü göremezsin. O da, peki, demiş. Sen gözümden iste o kaymakamı atmayı... Hele bir sandalyamıza oturup yerimizi sağlamlaştıralım. Bir kaymakam da ne ki? Sen onu benim gözümden iste. Önce Van ilinin Muradiye ilçesine kış ortasına sürdülerdi. Şimdi, sen onu benim gözümden iste ki, ben onu Ağrının Diyadin kasabasına süreyim ki, kuş uçmaz kervan geçmez...»

«Kim etmiş bu sözleri kim etmiş?»

«İçişleri Bakanı.»

«İnanmam. İşte buna inanmam. Hepiniz kadar ben de tanırım İçişleri Bakanını. O öyle demiş de siz neden benden yardım istiyorsunuz?»

«Hani bu memleketin çocuğusun dedik de... Gazatacısın dedik de... Bir yardımın olur dedik de...»

Başka biri yaklaştı yanıma:

«Sen,» dedi, «o şom ağızlılara inanma. Böyle bir kaymakam bir daha bu kasabaya ne gelir, ne de gider. Elini yüksek gazeteci vicdanına koy. Koy ki yarın şu kasabayı bir iyice dolaş. Dolaş ki, bu kasaba eski kasaba mı, bir iyice gör. Bu kasaba çamur deryası mı? Bu kasaba pislik yatağı mı, bir iyice gör de, var git kaymakama de ki, arkadaşım, aslanım, sana çok teşekkür borçluyum. Kasabamı bu hale getiren adamın yüce alnından öperim. Ben seni bilirim, sen ki vicdanı temiz hakçı hakkaniyetçi bir vatandaşımızsın. Hem de kasabamızın yetişmiş, İstanbullarda gezen bir evladısın. Gel bizim eve ki sana sağlam, güzel vesikalar arzedeyim ki, nedir bu kaymakam göresin...»

Benim bir dostum vardır. İnsanlar içinde sevdiğim bir insandır. Saydığım bir insandır. İlk olarak, kasabaya

varır varmaz, onu görmek iktiza eder. Yoksa gücenir. Gönül beklenmedik bir yerden bir acı gelirse gücenir. Onunla acı tatlı günlerimiz oldu. Bu dostumu bir gün belki enine boyuna anlatırım. Yaşı yetmişi aşkındır. Eski Yunan filozofları kadar akıllıdır. Ne öğrenmişse topraktan, hayattan öğrenmiştir.

Kasabaya varır varmaz gittim elini öptüm. Hoşbeşten sonra ilk iş, gene kaymakam sözü çıktı karşıma.

«Bu kaymakam var ya, sana söyleyim ki, bunu peşinen söyleyim ki, böyle bir kaymakam daha gelmedi kasabamıza... On beş yılda bu kasaba ağaları 37 tane kaymakamın arkasından teneke çaldırdı. Ama böylesi bir kaymakam gelmedi bu kasabaya. Hakkını inkar edenin gözünü Allah kör eyler. Kör eyler de şu güzelim gün ışığından mahrum eyler. Bu kaymakam bir iki yıl daha kalsın bu kasabada, bu kasaba cennete kesmezse, ben de şu elimi kökünden keserim. Bu kaymakam insan değil, ne uyku biliyor ne dünek. İnsan olan bu kadar çalışmaya dayanamaz. Ama bu adam burada kalmasın. Sen benim dostumsun. İçtiğimiz su ayrı gitmezdi bir zamanlar. Haaa, şunu da söyleyim de iyi öğren, sen bu kaymakamı çok seversin. Çok kusurları var ya, gene de seversin. Bu kasabaya gelir gelmez, ilk işi ne oldu bilir misin? Ne oldu, dersin? Bir bilsen, varır da kaymakam dairesine, tutar da o kaymakamı, tam alıncığının ortasından öpersin. Arkadaş sana bir şey deyim mi, kaymakamı da valiyi de köylü oğlundan yapacaksın ki, halkın değerini bilsin... Ne diyordum hele, bu kaymakam kasabaya gelir gelmez, bir emir vermiş ki, bir lanat vermiş ki, bundan böyle hiç bir ağa, bey köylünün önüne düşüp benim daireme getirmeyecek. Köylü hiçbir aracısız benim yanıma gelecek. İşini gördürecek. Artık aradaki ağa aracısını istemiyorum. Aracının bir gerekliği yok. Bunu duyan ağalar yandı bitti. Köylü üstündeki nüfuzlarının çoğu bu aracılıktan dolayıdır, bilirsin. Sen herkesten iyi bilirsin canım. İşte kaymakam bunu yapınca, ben de bir memnun oldum ki, sormayın. Tarifsiz memnun oldum. Artık köylü insan gibi

gidip kaymakamın dairesine, ağaya beye yalvarmadan, kendi işini kendisi takip edecek. O zaman ne oldu? Ağaların değirmeninin suyu kesildi. Derken efendim, bu kasabaya gün doğdu. Allah bize bir baba, bulunmaz bir kaymakam gönderdi derken, deyip sevinirken... bir de baktım ki, Allah bize yeni bir Menderes göndermiş. Değirmenlerin suyunu kesip, çeltikçilere satar...»

Herkesin bir derdi var, değirmencininki de su, derler. Benim dostumun derdi de suydu.

Aaaah kaymakam aaah, hiç değirmenin suyu kesilir de çeltikçiye satılır mı? Kasabanın en akıllı bir adamı bile sana düşman kesilir. İnsan iş yaparken hiç yanını yönünü kollamaz mı? Bre gözünü sevdiğim kardeşim.

Nereye gitsem, kiminle konuşsam bir kaymakam sözüdür gidiyor. Peki bu kasabada başka konuşulacak söz yok mu? Sonra hep bana niçin söylüyorlar?

İşin aslını bir öğretmenden öğrendim. Kasabalılar sanıyorlarmış ki, ben buraya kaymakam için röportaj yapmağa geldim. Böyle bir niyetim yoktu. Aklımdan bile geçmiyordu. Salt kasabamı görmeğe gitmiştim. Eşimi dostumu, akrabalarımı, sularımı, ağaçlarımı görmeğe gitmiştim.

Bu kaymakam işinde iş var diye düşündüm sonra da. Şu, hani bana kötü bakanlar var ya, şimdi onun sebebini anladım. Bunlar kaymakama düşman ağalar, ağaların çocukları. Şu bana dostluk gösterenler var ya, aşırı sevgi, bunlar da kaymakamın yaptığı işlere sevinenler, öğrtmenler, memurlar, köylüler, esnaf... Kısacası halk. Hani kasabamda karşılanışım o kadar da kötü değil.

Ve oturdum, kasabada on gün kaldım, bu kaymakamın kasabadaki bir yıllık macerasını yazdım.

İLK KIYAMET, KAYMAKAM KÖYLÜ İLE TEMASINDA AĞALARI KENARA İTİNCE KOPTU

Sanırım 1950 den önceydi. Kadirlide Çamlı kahvede ağalardan birisiyle konuşuyordum. Bu sıralar Kadirliye ortaokul açılması için bütün Kadirlililer canla başla çalışıyorlardı. Her nedense bu bizim ağa kasabaya ortaokul yapılması aleyhindeydi. Ağayla bunun tartışmasını yapıyorduk.

Hiçbir şey söylemiyor, yalnız:

«Kel başa şimşir tarak, şimşir tarak,» deyip duruyordu.

Ben de oturmuş, dilimin döndüğünce, kasabaya ortaokul açılmasının zararlı değil, çok faydalı olacağını, gençlerin okuyacağını, kültürlerinin artacağını, ne bileyim ben, söylüyordum. Bunun üstüne ağa bir ara ağzındaki baklayı çıkarıverdi:

«Biliyorum, biliyorum,» dedi, «okuyacaklar da bu fakir fıkaranın çocukları hep senin gibi olacaklar. Olacaklar da servetimize göz dikecekler. Okuyacaklar da köylünün önüne düşüp bizim topraklarımızı paylaşmağa çalışacaklar.»

Ben o zamanlar Kadirli çarşısında Hacı Ali Çavuşla bir dükkan saçağı altına sığınmış bir arzuhalciydim. Hikayeler karalıyordum, roman denemeleri yapıyordum. Günde de en çok on lira kazanıyordum. Köylüler, ağaların elindeki hazine tarlalarının listesini çıkarıp bana getiriyorlardı. Falan ağada şu kadar devlet toprağı var, falanda şu kadar, diye. Ben de arzuhallerini yazıyordum. İşte bütün suçum buydu.

Ağalar bu kadarcık şey için o kadar kesif propagandaya girişmişlerdi ki benim için, vay babam vay! Altından kalkılmaz. Evimde telsiz istasyonları mı yoktu, verici radyo mu yoktu, neler de neler. Her gece Sülemiş tepesine çıkıp, Rusyayla mı konuşmuyordum. Üstelik de, her hafta candarma dairesine ihbar edilyordum. Bizim komşu, ama kapı bir komşu candarma çavuşu eve geli-

yor, bizim evi baştan sona tarıyordu. İş öyle bir hal almıştı ki, candarma çavuşu bizim evde ne var ne yok ezbere biliyordu. Kaç tane şiir yazdım, kaç satır hikaye yazdım, hepsini biliyordu. Bir de kasabanın yarı halkı, millete seyir gerek ya, bizim kapıya yığılıyor, bu aramayı seyrediyordu. Benim alıcı verici radyom öyle gizli bir yerdeydi ki, hiç mi hiç bulunmuyordu. Belki hala arıyorlar!

Sonra, boşu boşuna hapisler mi? Şöyle arkama dönüp bakıyorum da bunca zulme insanoğlu dayanamaz. Gençlik işte, dayandık. İnşallah bir gün bu korkunç macerayı okurlarıma iyice yazarım da, ağalar nedir, faydaları için inson hayatına nasıl kıyarlar, bir iyice anlarsınız.

Yukarıdaki örneği kendimden söz etmek için vermedim. Demek istedim ki, ağanın en küçük bir faydasına dokundun mu, yandın. Yandın da bittin. Sana edilmedik iftira, yapılmadık zulüm kalmaz. Birgün bir yazar çıkar da Anadolu kasabalarının içyüzünü yazarsa, işte o zaman niçin bir çıkmazdayız, niçin bu kadar geri, korkunç durumdayız, her şey gün gibi ortaya çıkar. Türkiyenin en büyük problemi ortaya çıkar.

Osmaniye de Adananın bir ilçesidir. Kadirli kazasına komşudur, bitişiktir. Memet Can, Osmaniyenin bir köyündendir. Okumuş, kaymakam olmuş. Ben kendisiyle ancak yarım saat görüşebildim. Sanırsam bundan önce de bir kasabaya kaymakamlık etmiş. Uzun boylu, esmer, güçlü, gösterişi olan, otuz beş, otuz altı yaşında gösteren birisi.

Milli Birlik Komitesi ihtilalle idareyi ele alınca, işte bu köylü Memet Can Kadiriiye kaymakam tayin ediliyor. Üç ay hiçbir işe karışmıyor. Öyle donmuş gibi duruyor. Yalnız tek şey yapıyor, diyor ki, ağaların, başkalarının aracılığıyla gelen hiçbir işi, haklı da olsa yapmam, herkes kendi işini kendisi kovuşturacak. Kaymakamlık odası herkese açıktır.

İlk homurtu buradan başlıyor. Nasıl olur da ağalar kendi öz köylülerinin işini kovuşturamazlarmış. Yüzyıllardan bu yana süregelen bir alışkanlığı bir kaymakam na-

sıl kaldırırmış! Nasıl kaldırır da, ayağı çarıklıları odaya doldurumuş.

Kasabada kötü sözler dolaşmaya başlamış:

«Ne olacak, fukara çocuğu değil mi? Servet düşmanı, ağa düşmanı değil mi? Fukara çocuğu oluşundan dolayı içinde derdi var, ağalara karşı. Odası Kaymakamlık odası değil, köylü odası. Çarık kokusundan odasına girilmiyor.»

Ağalar, bunu böyle söylemişler ya, yaymışlar ya... Köylüde de, halkta da bir kıvanç bir kıvanç... Yerden mi bittin, gökten mi yağdın bire kaymakam?

Buraya Kadirli derler. On beş yılda 37 kaymakam değiştiren kasabadır bu. Bu Kadirli ağaları burada kaç kaymakamın kuyruğuna teneke bağlamadı. Sen arandan, köylülerle kendi arandan, nasıl olur da ağaları çeker bir yana atarsın? Geleceğin varsa, göreceğin de var. C.H.P. li ağalar geliyor, iş yok. D.P.liler geliyor, iş yok. C.H.P.liler diyor ki, bu adam D.P.li. Bizi halkın gözünde beş paralık etti. D.P.liler diyor ki, ne olacak, zaten Milli Birlik kaymakamı... İki uç burada bir iyice birleşiyorlar. Bir şey yıkılıyor Memet Canın kişiliğinde, o feodal nizam dedikleri ortaçağın bir düzeni yıkılıyor. Bunu nasıl yapar bu adam? Hiç köylü yanında ağası olmadan hükümet kapısına gidebilir mi, gider de kendi eliyle kendi işini görebilir mi? Öyleyse, bu ağaların, beylerin hikmeti vücudu ne?

İş bununla kalsa iyi. Üç ay sonra bu kaymakam, bu ayağı çarıklı köylü oğlu azıttıkça azıtıyor. Halkı yanına aldı ya, arkasında da Milli Birlik hükümeti var ya... Aaaah, eski günler. Bir kaymakam ne ki, el kiri bile değil. Gidersin Ankaraya, çıkarsın İçişleri Bakanına, onun bile gerekliği yok, gidersin bir şube müdürüne, İl Başkanı selam eyledi, dersin. Bu kaymakamın burada durması iktiza etmez. Hemen alırlaar, en münasip yere atıverirler. Bu Milli Birlik daha yeni. Üstelik de ilan edip duruyor, ağalara karşıyım, diye. Bir çare yok. Bu kaymakamın ettiği ettik değil ya, başta ihtilal hükümeti var, ne gelir el-

den. Beklemekle koruk helva olurmuş, bunu ağalar kadar dünyada hiç kimse bilmez. Ben, bunun öz bir tanığıyım ki, hiç kimse bunlar kadar beklemeyi bilemez.

Ağıya ağıda bulduk ilacı, derler ya, bu kaymakam tam ağaların dişine göre adam. Köylü milleti kurnaz olur. Ağaları kendisiyle halk arasından kaldırınca, gerçekten bu büyük devrimi yapınca, halkın kendisine bağlanacağını biliyor. Kimbilir, babası, dedesi, ağa aracılığıyla hükümete, neler pahasına iş yaptırmışlardır.

Bizim kaymakam üç ay bekledikten, bütün ilçeyi köy köy tanıdıktan sonra işe başlıyor. Köylüyü de bir iyice biliyor ya... Kadirlinin köylerinin bir kısmı ovada, bir kısmı Torostadır. Ova köylerinin birçoğunda okul yok. Kaymakamın elindeki okul tahsisatı da az, hepsine yetmez. Kaymakamımız köylü ya, köylünün yüreğini bir iyice biliyor ya...

Köylere ilanat veriyor:

«Behey arkadaşlar, kıymetli köylülerim, vatandaşlarım, bilesiniz ki, köyünüze okul yaptırılacak. Ama elimizde tahsisat az var. Şimdi, siz köylüler, kendi öz bir gönlünüzce, devlet zoru, kaymakam korkusu yok, bunu böylece, bunu isterim ki, bir iyice bilesiniz, kumunuzu, çakılınızı, bir de kirecinizi alır getirir, okul yapılacak yere yığarsanız, sizin okulunuza hemen başlatırım. Bu işi hangi köy lik olarak yaparsa, ben de ilk olarak o köyün okuluna başlatırım...»

Köylülerde bir ikircik, bir ikircik. Şimdiye kadar gelen hangi hükümet adamı sözünü tuttu ki... Her neyse, bir iki köy çakılı, kumu, taşı, kireci taşıyıp yığıyorlar okul yapılacak yere. Kaymakam, gün geçirip fırsat vermeden zamana, hemen okula başlatıyor. Az bir zamanda da okul bitirilliyor. Bunu gören köylülerde bir yarış, bir yarış... Kumu, taşı, kireci yığan yığana. Ve ova köylerinin okulları birkaç ay içinde tastamam oluyor. Öğretmen bekliyor.

Amanın bu ne iştir, bu ne sihirdir, bu ne keramet? Derken senin kaymakam, aynı usulle, aynı şekilde ovada-

ki köy yollarına başlıyor. İmece yoluyla. Seninkiler, görüyorlar ki, az bir zamanda da köy yolları tamam olmaz mı?

Bu sefer de dağ kollarının adamları gelip kaymakamın başına musallat olmazlar mı?

«Arkadaş, biz adam değil miyiz? Biz, vatandaş değil miyiz? Dağ koluysa da vatanımız, bu topraklar Türkiye Cumhuriyetinin içinde değil mi? Arkadaş, ova köylüleri imece bilir de biz bilmez miyiz?»

Ve kaymakam aynı usulle dağ köyleri yollarına ve okullarına başlatıyor.

Kadirii ilçesinin 67 adet köyü var. Bu 67 adet köyden yalnız 27 sinde okul vardı.

Hükümetin bir programı varmış. Türkiyede on yıl içinde okulsuz köy kalmayacakmış. Adana Valisi söyledi bana, Adana ilinde bu program beş yılda tamam olacakmış. Ben, buna inanıyorum. Mukadder Öztekin adındaki Adana Valisi de namlı çalışkanlardan.

Bu on yıllık program Kadirli ilçesinde, yani Adana ilinin Kadirli ilçesinde, kaç yıla inmiş? Bir düşünün bakalım, mümkünü yok bulamazsınız? Akıl almaz bu işi. Yani bizim memlekette akıl almaz. 34 okul yapılacak bir ilçeye. 34 okul öyle kolay kolay biter mi? Sabrınızı fazla taşırmayım. Kadirlideki bu 34 okul bir yılda yapılıp bitecek. İçine öğrenciler girip gürül gürül okuyacaklar. Gittim gördüm, son birkaç okul da bitirilmek üzereydi.

Siz olsanız bu kaymakamı ne yaparsınız? Ne mi yaparsınız? Düşüncenizi söylemenizi istemiyorum. Elin adamı böylesi kaymakamı ne yapar, ilerdeki yazılarımda göreceksiniz.

On yılı bir yıla indiren!

Ya biz dokuz yılı ne yapacağız?

BİR KASABANIN DÜNÜ, BUGÜNÜ VE YARINI

Nolaydı da Kozanoğlu nolaydı
Sen ölmeden ecel bana geleydi
Bir çıkımlık canımı da alaydı
Böyle rüsvay olmasaydık cihanda

Derviş Paşa gayri kına yakınsın
Böbür böbür dört bir yana bakınsın
Ama bizden gece gündüz sakınsın
Öç alırız ilk fırsatı bulanda

Dadaloğlu söyler size andını
Şimdiden yok bilsin hasım kendini
Bağlasalar parçalarım kendimi
Yatacağım bile bilsem zindanda

O zamanlar, yani 1846 dan önceki zamanlar, Çukurovanın kuzey, kuzeydoğu yöreleri salt kışlaktı. Göçebe aşiretler kışın gelip buralarda yurt tutarlardı. Yazın da yaylakları olan Binboğalara, Toroslara, bir de Orta Anadoluya, Niğdeye, Bora çıkarlardı. Bu göçebeler de oba oba, el eldi. Avşar eli, Barak eli vardı. Obalar çoktu. Cerit obası, Bozdoğan obası, Tecirli, Kumarlı, Tatarlı, Sumbaşlı obaları gibi. Daha bir sürü oba. Ellerin, obaların başlarında beyler vardı.

Bu aşiretler, aşiretin başındaki beyler, birbirleriyle kavga ederlerdi.

Bazı bazı da birleşirler. Osmanlıya karşı koyarlardı.

Bizim bildiğimiz en büyük aşiret, karşı koyma hareketi, Kozanoğlu ayaklanmasıdır.

Osmanlı, türlü sebeplerden ötürü aşiretleri yerleştirmek istiyor, aşiretler de buna karşı koyuyorlardı. Aşiretlerin bir düzenleri vardı. Yerleştiklerinde bu düzenleri altüst olacaktı. Önce hayvancıydılar. Bundan dolayı gezginci olmaları gerekti. Çukura yerleşince, yazın sıcak-

tan, hayvanları da kendileri de kırılacaklardı. Sonra hayvancıyken çiftçi olmak zorunda kalacaklar. Bir de vergi verecekler. En beteri de asker olacaklar. Yıllarca Yemen çöllerinde sürün ha sürün. Aşiretler birleşip buna karşı koyarlar. Yukardaki şiirde Dadaloğlu bu yenilginin utancını, acısını söyler. Aşiretler yenilince köyler, kasabalar kurulmağa başlar. Bu kasabaların yerini ünlü tarihçi Cevdet Paşa tayin eder. Hatta planlarını da o yapar. İşte Kadirli kasabası da bu sıralar kurulur.

Kasabanın kurulduğu yerde, kars ağacı ormanlığının içinde bir tek yapı vardır. Bu yapı bir Grek tapınağının üstüne kilise olarak Romalılarca yapılmıştır. Sonraları bu kilisenin kapısına bir minare dikmişler, cami yapmışlardır. Uzun zamanlar kasabaya bu eski kilise camilik eder. Şimdiki adı Ala Camidir.

Kars ağacı ormanı kökten sökülüyor. Ala Caminin dört bir yanına evler yapılıyor. Ama Cevdet Paşanın planınca. Bu planın uygulayıcısı da Ali Bey adında bir binbaşı. Kasabadaki bir mahallenin adı onun adını taşır. Bir de Alibeyli köyü vardır. Kasabanın ilk adı Pazar olacak. Benim çocukluğumda Türkmenler oraya Kars Pazarı derlerdi. Sonra kasabanın adına eski haritalarda Kars olarak rastladım. Daha sonra Zülkadriye oldu adı. En son adı Kadirlidir. Elinize Türkiye haritasını alıp Adana iline bakarsanız, Akdenizden yukarda, tam Toros eteğinin ucunda Kadirli adını görürsünüz.

Zamanla kars ağaçları kesiliyor biçiliyor. Şimdi kasabanın yanında yönünde bir tek kars ağacı bulamazsınız. Sonra kasabaya Orta Anadoludan Ermeniler gelip yerleşiyorlar. Türkmenlerle Ermeniler bir arada. Sonra Birinci Dünya Savaşı... Ermeniler gidiyorlar. Kasaba bin, bin beş yüz nüfusludur. Kasabanın yanı yönü bataklık. Bir Akçasaz bataklığı var ki, hem ovanın havasını zehirliyor, yaşanılmaz hale getiriyor, hem de bir sivrisinek çıkarıyor ki, her biri bir zehir. Yazın Çukurda kalmayagör. Zehirli sıtma hemen yakana yapışır. Onun için yazın koskoca Kadirli kasabasında, benim çocukluğumda, beş on

kişiden başka kimse kalmazdı. Yavaş yavaş Kadirlinin etrafındaki bataklıklar kurudu. Bu küçük bataklıkların kurumasında çeltiğin büyük faydası oldu. O çeltik ki, Çukurun başına bela, o çeltik ki, şimdi sıtma ve ölüm kaynağı. Sonra da Akçasaz bataklığı kurutuldu. Hava azıcık değişti. Sıtma da o kadar olmaz oldu. Ama gene de var. 1950 den önce kasabadaki insan sayısı 3000 idi. Şimdi 7000 den fazlaymış. Kasabaya akan köylüler, burasını taşırmışlar.

Bu kuruluş halindeki kasabaya Ala Camiden sonra bir başka cami de yapılmış. Bir de çarşısı vardı. Bu çarşıyı irice çakıl taşlarından döşemişlerdi. Ben o çarşıyı severdim. Kocaman da dut ağaçları vardı. Başkaca bu kasabanın hiçbir yerine dokunulmamıştı. Cevdet Paşa nasıl yapmış, kurmuşsa öyleydi. Önce kasabaya Saffet Bey adında bir belediye başkanı geldi. Kasabada o zamana kadar birkaç dut ağacından başka hiç bir ağaç yoktu. Çarşının yanına küçücük, el içi kadar bir park yaptırdı. Şimdi o parkı kahve olarak kullanıyorlar.

Sonra Hakkı Dayı geldi. Yani Hakkı Çözeli. O da dut ağaçlarını kestirip, kasaba çarşısına çimentodan kaldırım yaptırdı. Kasabanın caddeleri, sokakları çamur deryası. Kadirli halkı lastik çizmeyle dolaşırdı hep. Lastik çizmesi olmayanların Allah yardımcısı olsun. Bir kasaba getirin gözönüne, bir koca kış durmadan yağmur yağar, bu yağmurda bütün evler, sokaklar, caddeler çamur içinde. Kasaba değil, düpedüz bir bataklık. Çekmeyen bilmez. Bu kasaba benim kasabam. Burada büyüdüm. Ben çarşıdan eve, ayakkabılarım koltuğumda, yalınayak çok gidip geldim. Büyütmüyorum, geceleri kahveden dönerken beline kadar bataklığa girmiş çok kişi var Kadirlide. Çok şükür hepsi de sağ. Yıkık dökük evler. Huğlar... Huğun ne olduğunu bilen var, bilmeyen var. Çok yazdım ya, gene de bir iki sözcükle söyleyim. Huğun duvarları çittendir. Çatısı ince ağaçlardandır. Çatının üstünü bataklık sazlarıyla örterler. Ve ev diye içinde otururlar.

Kadirlilller, şu kasabaya çeltik ekelim diye şakala-

şırlardı yağmurlu günlerde. Pirinç bataklıkta yetişir, bilirsiniz. Sonra bir de yazın bu bizim Kadirli kasabası çok kokardı. Çünkü efendim, bu bizim kasabada bir genel yüznumara yoktu. Birçok evde de yüznumara yoktu. Onun için kasabanın çok kuytu yerleri yüznumara olarak kullanılıyordu.

Bu kasabada ağalar oturuyorlardı. Bunlar çok kazanan insanlardı. Çeltik ekiyorlar, o kadar insanın kanına girip, çok para kazanıyorlardı. Bir yazda Kadirli ve köylüklerinde sıtmadan 500-600 çocuğun öldüğü oluyordu. Sıtmalılar doktor kapısında üç günlük kuyruklar yapıyorlardı. Salt ağalar milyon kazansın diye. Ve ağalar milyon kazanıyordu ama, ne evlerine, ne kasabalarına bakıyorlardı. Bir de pmuktan buğdaydan kazanıyorlardı. Aslan yatağından belli olurdu. Bizim ağaların da yatağı böyleydi. Bizim ağaların çoğu, üstelik de okumuş kişilerdi, kimi İstanbullarda hukuk, ziraat okumuştu. Avrupalara bile giden vardı içlerinde. Ben, benim kasabamdan çıkmış hiç bir yobaz tanımadım, ne ağadan, ne de halktan. Peki, niçin bu kasabayı it yaşamaz bir halde bırakıyorlardı? Bu ağaların çok büyük bir suçları vardı. Hepsi birbirinin aleyhine, öldürürcesine yürüyorlardı. Halk da onların düşmanı oluyordu, türlü sebeplerden. Ağaların, beylerin birbirleriyle uğraşmaktan, dövüşmekten iş yapmaya vakitleri kalmıyordu. Öyle bir çarpışma vardı ki bu kasabada, kıyamet kopuyor sanırdın. İncir çekirdeğini doldurmaz işler için düşmanlıklar, kavgalar, dedikodular. Bir vahşi kabilede bile bu kadarı olmaz. Öylesine asılsız bir dedikodu ki, insan sıkıntıdan boğulur. Bu kasabada yaşamak istersen, başka bir şey yapmayacak, yakın bir köye kapağı atacaksın. Oradan seyredeceksin. İçinde olursan boğulursun.

Bu insanlar birbirlerinden ne isterler böylesine? Ben, bu kasabada bunca yıl yaşadım, hiçbir şey anlamadım. Anlayan varsa beri gelsin. Dedikodu, dedikodu... Bir zamanlar dağlara eşkiya çıkartıp birbirlerini ve halkı öldürtüyorlardı. Çok şükür, şimdi o huylarından vazgeçtiler.

Öldürmek ve dağdaki eşkiya ortadan kalktı. Ağaların himaye ettiği, hatta beyefendilerin himaye ettiği son eşkiya da yakalandı.

Her neyse, bu kasabaya kimse, ağası, beyi, memuru, kaymakamı, kimse sahip çıkmamış.

Unutmayayım, bir de Emin Özdemir Belediye Başkanı oldu. Çamur deryasına dayanamamış olacak ki, bir çare bulmuş aklınca. Caddelere, sokaklara çakıltaşı, kum döktürmüştü. Sonradan seller gelip Emin Özdemirin çakıltaşlarını, kumunu aldı da gitti.

Gene çamur denizi. Işıksız, karanlık ki, ne karanlık! Susuz, susuz ki, ne susuz! Yazın dağlara çeltik ekiyorlardı. Kasabanın üstüne. Çeltikten inen sular, kasabanın tek içme suyu olan Savrunu sapsarı, pis, irin gibi yapıyordu. Ve insanlar bu suları içiyorlardı. Bu kasabada, ağası, beyi, ırgadı, köylüsü, türlü türlüsü, karnına sıtma girmemiş hiçbir insan yok. Bu kasabada insanlar birbirlerini yiyorlar. İnsan insanın kurdudur, derler ya, gelin de bu kasabada görün. İnsan insanın kurdu nasıl olurmuş! Karanlık mı karanlık. Kasvetli mi kasvetli.

Kadiriliye son olarak 1958 de gitmiştim. Cevdet Paşa devrinden bu yana olduğu gibi duruyordu. Bir Allahın kulu gelip de o günden bu yana, yukarda anlattıklarımın dışında, bir çöpü alıp da şuradan şuraya koymamıştı.

1962 yılı ocak ayının 12nci günü... Ben Kadiriliye girdim. Şaşırdım da kaldım. Sevincimden deliye döndüm. Hangi sihirli değnek değmiş de bu kasabaya, eski, yıkık, çamurlu, pislik içindeki kasabayı bir yana atıvermiş. Atıvermiş de yerine bu güzelim kasabayı getirmiş? Bu kasaba mümkünü yok, benim eski kasabam değil. Bu kasaba eskiye bakarak bir cennet. Işık vardı, ışık! (Işığın birkaç yıl önce geldiğini biliyorum.) Su gelmişti. Hem de ne güzel bir su. Ve caddeler, sokaklar...

Bu kasabanın üstüne inen büyülü eli... Bekleyin, hikaye daha bitmedi.

KAYMAKAMIN SAVAŞI BAŞLIYOR

Size şimdi azıcık Çukurova ağalarından söz açayım da, sonra gene asıl konumuza geçeriz. Çukurova ağalarının Kadirli kolu...

Bunların çoğu eski oba beylerinin, ağalarının soylarından gelmedirler. Birkaçı da Türkmen ulemasından. Türkmenin okur yazar kısmı. Bir de son yıllarda türlü sebeplerle toprak sahibi olmuş kişiler.

Türkmen ağalarından, beylerinden gelenler epeyce okumuşlardır.

Türkmen yerleşince, kasaba olunca bu ağalar ikiye, üçe ayrılmışlar, savaşmışlardır. Eskiden savaşları talan içindi. Şimdiki savaşları toprak için, nüfuz içindir.

Bir de çeltik vardır ki, su, ark, toprak bunları birbirine düşürür.

İlk zamanlar, 1920 sıraları, bunlar o kadar güçlü, o kadar zengin değildiler. Kozanoğlu isyanından sonra burunları azıcık kırılmıştı. 1923ten sonradır ki bunlar canlanmaya başladılar. 1925ten sonra dağlara eşkiya çıkarmaya başladılar. 1930da öyle hale geldi ki Toroslar, ağa eşkiyalarından geçilmez oldu. 1933te Nazmi Sevgen kumandasında bir birlik gelip eşkiyaları ortadan kaldırdı. Ağaları da Diyarbakıra sürdü.

Ağalar Diyarbakır sürgününde birkaç ay kaldıktan sonra geri döndüler. Geri döndüler ama, iyice de güçlenmeğe başladılar.

Oldum olası, Osmanlı devrinden bu yana bu ağalar ikiye üçe ayrılırlar. Kasabaya gelen memur, kaymakam, jandarma kumandanı, mal müdürü bir yandan bir yanı tutmak zorundaydı. Bütün ağaların suyuna gitmek zorundaydı. Hükümete işi düşen halk, önüne ağa katmadan dairelere gidemezdi. Gitse de işini gören olmazdı. Bu bir ortaçağ geleneğiydi. Halk insan değildi. Konuşmasını bilmezdi. Gelen memur ağalara dayanmak, bunların faydalarınca gitmek zorundaydı. Yoksa iki gün bile dayanamazdı.

Gelen memur, bir yanı tutup da bir yanı tutmadı mı, yandı. Öbür taraf onu hemen allem eder, kallem eder attırırdı.

İyi biliyorum, 15 yılda otuz yedi kaymakamın Kadirliden gidişinin sebeplerini iyi biliyorum. Çoğunun içinde bulundum.

1 — Halkın faydasıyla birlik olup, ağalara karşı koyanlar. Bunlar çok genç adamlar. İki üç gün içinde ağalar onları toz ediverirler. O fıkaralar da neye uğradıklarını bilemeden geldikleri gibi apar topar giderler. Yıllar geçtikten, tecrübe sahibi olduktan sonradır ki, neye uğradıklarını, başlarına neyin geldiğini anlayabilirler ancak.

2 — Gelen yeni kaymakamı kasabanın ağalarının bir bölüğü tavlar. Nasıl tavlarlar, bunun da türlü yolları vardır. Bu sefer öteki bölük o kaymakama düşman olur. Başlar hakkında uğraşmağa. O da çok yaşamaz, çeker gider.

3 — Gelen yeni kaymakam feleğin çemberinden geçmiştir. Ağaların büyük güç olduğunu bilir. Bütün ağaların faydasına çalışır. Bu sefer de halk sızlanmağa başlar. Halk sızlanmağa başlar ama, kim dinler. Binde bir dinlerlerse halkı, o kaymakam da gider...

4 — Bir de kaymakamlar Kadirlide çeltik kurbanı olmuşlardır. Bazıları çeltikçilerle ortak olurlar. Para vururlar. Çeltik yüzünden bazan hepsiyle dost olanları olmuştur. Bazıları gene bir tarafın faydasına çalışır, bir tarafın zararına... Gene uçar kaymakam.

İşte on beş yılda otuz yedi kaymakam.

Şimdi gelelim Memet Canın macerasına...

Kış basıyor. Ortalık çamur deryası. Bir de İstanbulda Kadirliyi Güzelleştirme Derneği var. Kaymakam, düşünüyor ki, bu dernekten faydalanılabilir. Derneği Kadirliye taşıtıyor.

Derneğin elinde hemen hemen hiç para yok. Belediyeyse tamtakır. Bütçesi altı yedi bin lira kadar bir şey. Sormadım, belki daha fazla, daha az. Her neyse, bu pa-

rayla hiçbir şey yapılamaz. Bu derneğe para yolu bulmalı. Ama nasıl, nereden?

Burada bir Savrun çayı vardır. Bu çayın suyu altından da değerli. Çayın sularıyla çeltik ekilir. Eskiden beri burada, Savrundan su almak için arklar yapılmış. Bu arkların sahipleri var. Yani suyun mülkiyetine bir çeşit sahip çıkma. Bu arklardan birinin sahibi her yıl arkını altmış, yetmiş bin liraya kiralar. İşte bu arklar içinde Belediyenin de zamanında çıkarılmış iki arkı var. Kaymakam düşünüyor ki, bu arklarda iş var. Bu arkları ihya edip satmalı... Arkiarı ihya edip açık artırmayla satılığa çıkarıyor seninkisi. Sanırsam çeltikçilerden biri bir arkı altmış bine kiraya alıyor. Bir anda altmış bin lira. Derken ötekisini de satıyor.

Hikaye uzun, bu su işi çok önemli bir iş. Yazın Savrunun suyu azaldığından, bir damla su bir damla kan değerindedir.

Çeltikçiler doymazlar. Bu Savrun suyu ne kadar bir çeltik sahasını sular, hesaplamazlar. Su, ekilen sahalara yetmez. Yetmeyince de başlar kavgalar... Su çalmalar... Su için silahlı çatışmalar, cinayetler... Çeltiğin susuz kalması, ölmesi demektir. İyi sulanmış çeltik bire yüz, bire yüz yirmi verir. Halbuki suyunu alamamış çeltik bire otuzdan yukarı çıkamaz. Bu bir ölüm kalım savaşıdır.

İşte durum böyleyken, Savrun suyunun her damlası bir damla altınken geliyor kaymakam, bu sudan iki ark daha çıkarıyor, satıyor.

İki ark çıkınca, suları azalan, iki arklık suları azalan ark sahipleri kızıyorlar. İki saha çeltik daha ekleniyor çeltiklere, buna da kızıyorlar. Belediye arklarını açık artırmayla alan çeltikçinin düşmanları da, arkları o adamlar aldı diye kızıyorlar.

Şimdi, bir, kaymakam ağaların aracılığını ortadan kaldırıyor. Bu büyük bir suçtur. Gerçekten, bir kaymakam bu büyük suçu nasıl işler, ben kendi hesabıma buna şaşıyorum. Bence bu kaymakam salt yürek. İkinci

suça gelince, Belediye arklarını onarıp, iki arklık suları ellerinden alıyor. Bir de satıyor. Bu da olacak iş mi?

Şimdi dedikodular... Dedikodu makinesinin işlemesi gerek. Kaymakam hakkında Ankaraya teller çekmek gerek. Ağalar adamlar tutup, her gün, tel üstüne tel çektirmeğe başlıyorlar Ankaraya.

Ben arzuhalciydim eskiden... İnsan hali, ben de arzuhalciyken bir kaymakam, rüşvetçi bir kaymakam için arzuhaller yazmıştım. Öyle dokunaklı yazmıştım ki... Duyduğuma göre, on dört yıl önce yazdığım bu arzuhalin kopyesi ellerindeymiş, işte bu arzuhali adapte ederek kaymakam için çekmişler. Dostlarım söylediler, bu işte senin de suçun var, dediler. Arzuhalin az daha başımıza işler açıyordu. Memet Candan özür dilerim, bunca yıl sonra gerçekten kötü bir kaymakam için yazdığım arzuhalin kendisi için kullanılacağını ne bilirdim. Bir de Memet Can gibi bir kaymakamın, bu çağda kasabama kaymakam olacağını ne bilirdim? Elime geçirsem, bu arzuhalimi İçişleri Bakanlığı ilgililerine göndereceğim. Bir daha böyle bir arzuhal alırlarsa makbul saymasınlar.

Eline azıcık para geçirdi mi, kaymakam başlıyor işe... Gün geçirip vakit vermeden zamana. Hemen işe sarılıyor...

Bir elin nesi olur ki. «Kaba ağacın gürlemesi dal ilen» derler.

Bizim kaymakam da kasabada, kasabanın gerçekten güzelleşmesini isteyen iyi insanlarla birleşiyor. Bir de öğretmenler, memurlar, köylüler kaymakamı bir iyice tutuyorlar. Sen doğru çalış, eğri bulur belasını...

Kasabanın aydınları, aklı eren köylüler, tüm iyiler birleşip kolları sıvıyorlar.

Engel ne kadar büyük olursa olsun. İnanmış insan, iyi iş yapmağa yönelmiş insan başarır.

KAYMAKAMIN ORDUSU

Kış bastı ya, Kadirli bataklık oldu ya. Kaymakamın da elinde biraz para, bir de Kadirliyi Güzelleştirme Derneği var ya, bir de bu dernekte Kadiriiyi gerçekten seven insanlar var ya. Bizim kaymakam için ele geçmez fırsat. Bir şey daha var, ağalara bakmayın, bu Kadirlinin insanları zeki, cin gibi, şeytana külahını ters giydirir cinsten insanlar. Sonra bütün bunların yanında bir yapıcı yönleri de var. Gerçekten güzel işler yapmak istiyorlar.

Kadirlideki öğretmenlerin çoğu Kadirlili. Bunlar da kaymakama destek oluyorlar. Okumuşlar yazmışlar, eli kalem tutmuşlar, kasabayı, insanını sevmişler hep birlik oluyorlar.

Halk var, cömert, güzel bir halk. Aydınlar var, memurlar var, gerçekten bir şeyler yapmak, bu ortaçağ karanlığından bu halkı kurtarmak için çırpınan aydınlar, memurlar.

Kolları sıva bakalım genç kaymakam... Seksen yıldır bir dağ başı, bir bataklık, bir orman, bir çöl gibi el değmemiş duran kasabaya bir şeyler yapmağa çabala.

Köylere haber uçuruyor kaymakam, diyor ki: «Ey millet, ben bu kasabayı onarmak istiyorum. Böylesi bir kasabada yaşanmaz. Yolu yok, beli yok. Hiçbir şeysi yok oğlu yok. Kasabanızın gül gibi olmasını istemez misiniz? Bana yardım edin. Yardımınızı dilerim.»

Köylüdür bu. Kaymakamın iyi niyetini gördü ya... Dostluğunu gördü. 37 kaymakamın 38incisini gördü ya...

«Sen kaymakamsın ve de doğru dosdoğru, vatan uğruna çalışırsın. Neyimiz varsa sana feda.» diyorlar.

Kaymakamdır, aydınlardır bu işe sonsuz seviniyorlar.

Köylüler:

«Ne istersen gözümüzden ise kaymakamımız,» diyorlar.

Kaymakam:

«Sağ olun, var olun,» diyor. «Sizden dileğim şudur

ki, bana traktör, kamyon, araba gerektir. Bunlarla kum taşıtacağım. Taş, çakıl taşıtacağım.»

Bir anda köylerden, kasabadan otuz kırk kadar kamyon, arkasında naylon arabası olan traktör toplanıyor:

«Buyur kaymakamımız,» diyorlar.

Kasabalılar bu makine kalabalığına hemen bir ad takıyorlar: «Kaymakamın ordusu...»

Kaymakam lokantacıya gidiyor.

«Bu benim kamyonların, traktörlerin sürücülerine bedavadan kaç gün yemek verirsin?»

Lokantacı diyor ki:

«Mademki bizi bu bataklıktan kurtarmak için çalışacaklar, lokantam emirlerine hazır. Kaç kişi düşerse hisseme, istediği kadar, işleri bitinceye kadar yemek yiyebilirler.»

Bütün lokantalar bu kararı alıyorlar.

Otelciler, sinemacılar da öyle.

Şoförlere biraz da para veriyor kaymakam. Çünkü şoför milleti bu, makineye bir arıza yaptırdı mı, yandık. İyisi mi onları hoş tutmalı. Sonra efendim, Kadirliyi kalkındırma, ya da güzelleştirme derneği üyeleri zenginlere, esnafa başvuruyorlar: «Arkadaş, sen bu kasabanın imarı için ne verirsin, gönlünden ne kopar?» Herkes gönlünden kopanı veriyor. Çeltikçiler, pamukçular veriyor... O kış kasabanın bütün caddeleri, sokakları çimentoyla onarılıyor. Hani Burgaz adasını gören var mı, bizim bataklık Kadirli oluyor sana Burgaz adası. Bunun için yalnız 600.000 lira harcanıyor.

Adanada, Kadirliyi görmüş bir mühendisle görüştüm. Mühendis bana dedi ki:

«Ben bu işe şaştım kardeşim,» dedi. «Ne sihirdir, ne keramet, el çabukluğu marifet. Başka türlüsü olamaz. O Kadirlideki işler, o yollar caddeler, o park, o okul... Ne bileyim ben, bütün o gördüğümüz işler 600.000 liranın yapacağı iş değil... Bana sorsalardı, derdim ki, bu yapılan işlere en azdan bir üç milyon gerektir.»

Kaymakamın ordusu, bir de halkın yardımı sağ olsun. Elbirliğiyle olunca insan bir anda...

Kasabayı yaptın, işi kotardın pişirdin. Bu kadarı bu yüzyılda, İnsanlarımız, bizim memleketimiz ortaçağı yaşarken sen yirminci yüzyılda yapılacak işleri yaptın. Artık yerinde dursana gözüm, bundan fazlasını kaldırmaz Türkiyenin bu durumu. Durur mu kaymakam?

Ne yapmış yapmış, Savrun suyunun mecrasını da düzelttirmiş Bayındırlık Bakanlığına. Çünkü bu Savrun suyu kışın öylesine bir taşar ki, kasabanın bir kanadını su altında bırakır. Suyun mecrası yerine sokulunca, kazandığı toprağı park yaptırmış.

Çok Anadolu ilinde, örneğin Maraşta, Antepte, Sivasta, Kayseride, Niğdede, Nevşehirde, Aydında, Muğlada... Şimdi teker teker bu illeri gözümün önüne getiriyorum da, daha birçok illerde bu park gibi bir park yok.

Bu park da kaymakama birçok düşman kazandırmış. Bu yazıma sığmaz bu düşmanlık hikayesi, bir ileri yazıma saklıyorum...

Bir de bu kaymakam gene durmamış, gene doymamış, kasabanın üstbaşına, kel bir tepeye «Maarif ormanı» yapmağa kalkmış. Bunu öğrencilere yaptırmış. Her öğrenci bir ağaç dikmiş. Ve ağacını bellemiş, ağacına bakmayı üstüne almış.

Bu ormandan dolayı da birçok düşman kazanmış.

Dursana kaymakam, yanıyorsun kaymakam, bu kadar faydasına karşı gidilmez ağaların. Seni halk da, Milli Birlik hükümeti de kurtaramaz.

Kaymakamdır bu... Durur mu? Kasabanın güzel mi güzel, tatlı mı tatlı bir taş köprüsü vardır. Yerine öylesine uymuştur ki, güzelliğine doyum olmaz. Sülemiş tepesine bir elişi kağıdından resim gibi yapışmıştır. Ta uzaktan, Çukurovadan parlar. 1950den önce bu köprünün bir yanını sel alıp götürmüştü. Yanmıştım bu köprüye... Kimse onarmıyordu. Ağası, memuru, hükümeti kimse yüzüne bakmıyordu ki bu canım köprünün. Kaymakam o köprüyü de yaptırmış.

Şu kaymakamın yaptıklarına bakın. Bu kadar da kötülük olur mu bu kasabaya. Bu kaymakam biraz daha durursa bu kasabada öldük, bittik... Hemen, tezelden, bu kaymakamın da akibeti, öteki otuz yedi arkadaşının akibetine benzemeli ve arkasından teneke çalınmalı. Olacak iş değil, böyle bir kaymakam bir kasabada duramaz.

AĞALARIN TOPRAKLARI İLE UĞRAŞINCA KAYMAKAMIN BAŞI DERDE GİRİYOR

Cenuben Karakeçinin pınarı, şimalen Sapantaşı, garben Delice ark, şarkan Dudağı yarığın tarlasıyla çevrili 15 dönümlük tarla. Falan köyden falan oğlu filanındır, diye yazar. Bu bir tapudur. Tapunun çerçeve sınırlamasıdır.

Bunda ne var diyeceksiniz. Şöyle bakınca da sahiden ne var? Ama işin içinde iş var. İşte böyle sınırlanmış tapular bu memleketin başına beladır.

Şimdi yukarıdaki sınır içinde 15 dönümlük tarla yazıyor ya, bu tarla 150.000 dönüm olabilir.

Bu tarlayı Çukurovada Toros eteklerinde, Kadirlide farzedin. Bu 15 dönümlük tapulu toprak bir ağanındır deyin. Bunun dört bir yanında başka tapulu toprak olmadığını da gözönüne getirin.

Bizim ağa, Karakeçinin pınarını alır iki kilometre öteye çekebilir. Bu iki üç bilirkişinin tanıklığına bağlıdır. Sapantaşını alıp taa ötelere götürebilir. Tarla büyür de büyür.

Anadoluda yüzde doksan tapular böyledir. Adamın bir dönümlük tapusu vardır, sınırları içinde 1000 dönümlük tarlası vardır. Bu tarlalar hazinenindir. Ağalar, beyler gözgöre devletin malını gaspetmişlerdir.

Bir de böyle tapu sınırı içine girmeyen, devletin malı olup da ağalarca işgal edilmiş tarlalar vardır. Bunu birçok örneğiyle vereceğim. Bu devlet toprakları düpedüz, hiç bir sebep gösterilmeden işgal edilmişlerdir. Devletle

bu ağalar arasındaki savaş yıllardan bu yana sürüp gider. Şimdi bu ağalar karma oldular. Devlete, devletin adamlarına karşı toprakları korumak için birleştiler.

Kadirlideki ağaların elindeki devlet toprakları iki yerden ağaların eline geçmiştir: Giden Ermenilerin toprakları. Bir de bataklıklardan kurutulmuş topraklar. Ağalar bataklıkları kurutup da bu toprakları ele geçirmiş değillerdir. Kendiliğinden, çeltik yüzünden kurumuş bataklık topraklarına konmuşlardır.

Şimdi örneklerini sıralayalım:

1 — Bu ağa yüksek tahsil görmüştür. Bir köylü ağasının oğludur. 200 dönüm tapulu toprağı vardır. Ama bu adam 5000 dönüm toprağı zaptetmiştir. 5000 dönüm deniyor ya, Allah bilir onun orasını gayrı. Bu 5000 dönümün 4800 dönümü hazineye kayıtlıdır. Yani hazinenin 4800 dönümlük tapusu vardır. Yıllardan bu yana bu üniversite diplomalı kişi bu toprakları işletir, bir kuruş da kira vermez devlete.

Devlet bu tarlayı ele geçirmek için uzun yıllar uğraşmıştır. Ama, hiç bir zaman ele geçirememiştir. Bu gidişle de hiç mi hiç geçiremeyecektir.

1950 yılında bu 4800 dönümün 665 dönümünü hükümet göçmenlere tahsis etmiş. Ve de temlik etmiş. Bu tarlalar hükümetin değil mi, isterse göçmenine de verir, satar da atar da. Kim ne karışır? İşte 665 dönümcük yere bile 1950den bu yana göçmenler giremiyorlar.

Bu bizim kaymakam gelince, «Ne demek ola ki,» diyor. «Devletin göçmene verdiği tarlada göçmen oturmalı.» Sen misin bunu diyen ve de tatbike kalkan. İşte dananın kuyruğunun koptuğu yer tam burası. Tarla kutsaldır. Hele ağa tarlası bin misli kutsaldır. Elini sürenin eli bir iyicene yanar. Gelsin telgraflar, gitsin telgraflar. Bu 5000 dönümlük toprak genel müdür başları yemiştir. Bir sen mi dayanacaksın, genç kaymakam?

2 — Tapu 77 dönüm. Eldeki tarla 1000 dönüm. Bu tarlanın 220 dönümü göçmenlere tahsis ediliyor. Hiç bir zaman göçmenler gelip bu tarlaya da sahip olamıyorlar.

Ancak devrimden sonradır ki, kaymakam bu tarlayı göçmenlere teslim ediyor. Bu teslim edilen tarlaların sonuçlarını söylemiyorum. Sonuçları acı... Bir gün tarla meselelerini derinliğine, bütün ayrıntılarıyla yazacağım.

3 — 350 dönümü tapulu. 1000 dönüm tarla var elinde. 1927de bu 1000 dönümün 650 dönümü göçmenlere tahsis edilmiş, ama göçmenlerin eline geçmemiş.

Bunu da bizim kaymakam göçmenlere veriyor. Sonu malum.

Ağaların elinde böyle çok tarla var. Bu ağaların elindeki hazine tarlaları bile kurtarılabilse birkaç fıkara toprak sahibi olabilir. Ama bu toprakları ağaların elinden kurtaracak gücü ben şimdilik kimsede görmüyorum.

Her neyse, ben kaymakamdan söz ediyordum, bu tarla işiyle kaymakam, bu dokunulmaza dokunmakla başını iyice belaya sokuyor kaymakam. Bu kaymakam artık ağzıyla kuş tutsa bu kasabada kalamaz. Evliya olsa kalamaz. Çukurovada bir deyim vardır: «Suyu ılıdı,» derler. Bu işten sonra artık kaymakamın suyu ılımıştır. Bu kaymakam gidicidir. Bunu, herkes, herkesle birlikte kaymakam da biliyor...

Halkta müthiş bir üzüntü başlıyor. Kaymakam keşki bu tarla işine burnunu sokmasaydı. Sokmasaydı da bu kasabada biraz daha kalsaydı.

Şimdi burada bir iyice derleyeyim toparlayayım. Şu kaymakamın bir yılda bu kasabaya yaptığı işleri bir bir sıralayayım:

1 — Kasaba sokaklarının, caddelerinin betonarme olması, 2 — Kanalizasyonu, 3 — Park (Kırk dönüm. İçinde çocuk bahçesi bile var. İçinde yüzme havuzu da olacak), 4 — Hamam (inşaatı devam etmekte. Otuz tane kurnası olacak. Bundan önce kasabanın halkı nerede yıkanırdı, diyeceksiniz. Ha, şunu da söyleyim ki, şimdi bile bu kasabada ancak birkaç evde banyo vardır. İki üç zengin evinde. Gerisinde banyo yoktur. Küçümseyip bıyıkaltı gülmeyin, hamam hamamdır ve çok önemlidir), 5 — Cezaevi, 6 — Bando takımı tesisi, 7 — 213 dönüm çam

fidanlığı, 8 — 206 dönüm ökaliptüs fidanlığı, 9 — Verem dispanseri (inşaatı devam etmekte), 10 — Lise inşası için malzeme ihalesi yapılmıştır, 11 — Ortaokuldan 100 fakir öğrenciye yemek verilmeğe başlanmıştır.

Bir de size devrimden önce ve devrimden sonra Kadirlide öğrenci ve öğretmen sayısını vereyim. Bu liste size yeteri kadar bilgi verebilir.

1959 - 1960 yılı öğrenci sayısı: Köylerde 4412. 1961 - 1962 yılı köylerde 7041.

1959 - 1960 yılı öğretmen sayısı: Köylerde 60. 1961 - 1962 yılı köylerde öğretmen sayısı iki misli: 121.

Şu rakamlarla başınızı ağrıtmayayım. Biraz daha gayret edersem, bu yazı bir istatistik kitabı sayfasına döner. Vazgeçtim.

Şimdi bir adam, bir yılda günlerden beri saydığım işleri yapınca ne yaparlar ona?

Daha yazmadım, kaymakamın bütün yaptıklarını daha yazmadım. Bir de kültür çalışmaları, konferanslar, film göstermeleri var ki, hepsini yazarsam bu yazar da bir kaymakamı amma şişiriyor, diyeceksiniz. Bir gün, ellme biraz para geçerse İstanbuldan bir otobüs tutacağım, gazeteci arkadaşlarımı bindirip kasabamı göstermeğe götüreceğim. İsterse bir insan bu ortaçağ karanlığında, bu ağaların içinde bile bir şeyler yapabilir.

Yapar ama, başına da işler açar. Kuyruğuna da teneke bağlanır.

AĞALARIN BÜTÜN GAYRETLERİNE RAĞMEN KAYMAKAM YERİNDE KALIYOR

Tam kış ortası, ulu, acı poyrazlar Torostan Çukura delicesine inerken, işte böyle soğuk, güneşli bir günde kasabayı bir kara haber sarıyor. Kaymakamı atmışlar. Bu haber en kuytu köşedeki, en yaşlı, yatalak kadınlara bile ulaşıyor. Önce kadınlar ayağa kalkıyor. «Bize bunca iyili-

ği eden kaymakamı nasıl atarsınız? Bizi çamurdan, susuzluktan kurtaran bu insanı ne demeye atarsınız?» Toplantılar, kaynaşmalar... Kadınlar hazırlanıyorlar, kaymakamı attırdıklarını sandıkları kimselerin evlerinin önünde teneke çalarak gösteri yapacaklar.

Şoförler de klakson nümayişi yapacaklar. Sabahtan akşama kadar klakson çalacaklar.

Kaymakam adına, gitmesin, istifa etmesin diye, hemen halk arasında para toplanıp 5000 lira yatırılıyor bankaya.

Memurlar, kaymakam gidiyorsa biz de gidiyoruz, diyorlar, dayatıyorlar.

Bütün şoförler karar veriyorlar: Üç gün hiç bir araç, hiç bir yere işlemeyecek. Bütün makineli araçların motorları bozuk.

Otuz tane öğretmen istifaya karar veriyor...

Elhasılı kelam, kadını erkeği, çoluğu çocuğuyla bütün kasaba bir ayağa kalkıyor ki, ayağa kalkma derim sana.

Kaymakamı nereye tayin ediyorlar biliyor musunuz? Tam kışın ortasında Vanın Muradiye ilçesine. Yollar, belter kapalı. Kaymakam uçakla bile gidemez. Kin bu. Yolda fukaracığızı dondurup da öldürecekler. Mademki bu kaymakam işe yaramaz, mademki Muradiyeye tayin ettirmek elinizde, bari bahar gelsin de öyle tayin ettirin.

Kasabadaki kaynaşma ilgililerce duyuluyor. Kaymakamın gitmesi durduruluyor. Hiç olmazsa yaza kadar kalsın da öyle gitsin, yollar kapalı... Donar, ölür, diyorlar. Ne diyorlarsa diyorlar, kaymakam da eğreti olarak kalıyor. Ama ağalar durur mu, ille de şimdi gidecek. Mademki bu kadar kötülüğü etti şu kasabamızda. Burada bir dakika bile kalamaz. Olamaz böyle şey...

İş büyüyor, çatallaşıyor. Bu işi Milli Birlik Komitesi de duyuyor. Hele ne imiş şu Kadirlide dönenler diye, Milli Birlik Komitesi bu işlerin tetkikine, Kadirliye iki üyesini, Sami Küçükle Suphi Gürsoytrakı yolluyor.

Milli Birlik Komitesi kasabaya gelince kıyametler ko-

puyor. Ağalar bir yandan üyelere adamları eliyle arzuhaller yolluyorlar. Halk sokaklara dökülmüş, bağırıyor: «Ağaları istemiyoruz, kaymakamı istiyoruz.»

Ağaları tutan bir şikayetçi geliyor üyelere:

«Bu kaymakam,» diyor, «şu kış ortasında benim evimi yıkmağa karar verdi. Ev yıkılırsa çoluk çocuğum açıkta kalacak.»

«Bu ev sizin mi?»

«Kiracıyım.»

«Niçin yıkacaklar?»

«Yol geçiyor da...»

Bu bir şikayet. Kaymakama soruyor üyeler.

Kaymakam diyor ki:

«Gerçekten bu evi istimlake karar verdik. Bu kişiye evden çıkmasını söyledik, bir türlü çıkmıyor. Birkaç aydır çıkmasını bekliyoruz.»

Tam bu sırada bir şikayetçi daha geliyor.

«Ben,» diyor; «hani az önce gelen şikayetçi var ya, evimi yıkıyorlar diyen şikayetçi var ya, onun evinin sahibiyim. Ve de ben kaymakamdan şikayetçiyim. Gittim kaymakama başvurdum. Dedim ki, evimi size bedelsiz veriyorum. Yıkmanızı istiyorum. Bu kaymakam aylardır bedelsiz verdiğim evimi yıkmıyor.»

İş çatallaşıyor. İki şikayetçi de bir acayip.

Halk bağırıyor... Milli Birlik Komitesi üyeleri düşünüyorlar... Kaymakamın yaptıklarını bir bir gözden geçiriyorlar. Gözleri faltaşı gibi açılıyor. Bakıyorlar ki, karanlıklarda yol açan birisiyle karşı karşıyalar.

Sami Küçük orada kürsüye çıkıyor:

«Biz hükümet olarak, insan olarak şu sizin yakındığınız ağalara karşıyız. Bundan böyle ağalığa paydos. Biz hükümet olarak kaldıkça sizin bu çalışkan, sizin bu kadar sevdiğiniz kaymakamınız da sizinle birlikte kalacaktır.»

Köylüde bir sevinç, bir kıyamet.

Ama kaymakamda da şevk kalmıyor. Ha gittim, ha gideceğim. Bir zaman öylecene duruyor.

Ağalar seçimi bekliyorlar. Hele bir seçim olsun. Bu

askerlerle başa çıkılmıyor. Bu askerler de kaymakam soyundan kişiler. Politikacılar ele alınca hükümeti, hangi parti olursa olsun, bir kolları içinde olacak. O zaman kaymakamın suyu ılıyacak.

Derken seçimler oluyor. Artık bu devrim hükümeti kaymakamının yeri yok. Ağalarca gene telgraflar, iftiralar... Neler de neler...

Seçimlerden sonra karma hükümet kuruluyor. Karma hükümet kurulunca Ahmet Topaloğlu İçişleri Bakanı oluyor mu sana. Ahmet Topaloğlu Kadirlinin Satı köyündendir. Ağalara gün doğuyor. Bir sevinç, bir sevinç, etekleri zil çalıyor. Ahmet Topaloğlu A.P.den. Seçimde de onu birkaç kaymakam düşmanı ağa desteklemiş. Bir gazetede de çıktı daha önce, ağalar diyorlar ki, Ahmet Topaloğlu borcunu ödesin. Ben iyi kötü yanlarıyla Ahmet Topaloğlunu bilirim. Borcu ne olursa olsun, var mıdır, yok mudur onu da bilmiyorum ya, kasabamıza bu kadar iyiliği dokunan adamı kolundan tutup da atamaz. Yanlış anlaşılmasın, manevi borçtan söz ediyorum.

Bu adama kasabamızın daha ihtiyacı var. Diyeceksiniz ki, gitsin de Türkiyenin başka yerine de senin kasabana yaptığını yapsın. Burada işini sen tamamlatma da, o gitsin gene hiç bir zaman tamamlayamayacağını bildiği bir işe başlasın öyle mi?

Topaloğlu da ağaların tazyikine dayanamıyor olacak, kaymakam için kasabaya iki müfettiş gönderiyor. Müfettişler arıyorlar, tarıyorlar, Ankaraya geri dönüyorlar. Müfettişlerden ses seda yok. İyi mi dedi müfettişler, kötü mü dedi. Hiç bir kıpırtı yok.

Müfettiş raporlarının sonucunu bekle ha bekle... Bu, insanda çalışma gücü bırakır mı?

Müfettiş raporu Demoklesin kılıcı gibi tepende asılı dururken...

İnsanlara böyle bir işkenceyi yapmağa kimsenin hakkı yok. Suçun var, çekil git. Suçun yok, başım üstünde yerin var. Açık açık...

Size bir şey daha söyleyeyim mi, belki de aldanıyo-

rum, bu bizim kasabalı Ahmet Topaloğlu ağaların içyüzünü iyi bilir. Kaymakamlık da yapmıştır. Hileli telgrafları iyi bilir. Onun İçişleri Bakanlığında bulunması belki de Kadirli için talih olmuştur.

Belki o da ağaların safına değil de, Kadirli idealistlerinin safına geçip bizimle birlikte kaymakamın kasabada birkaç yıl kalması için uğraşır.

Şimdilik, bu macerayı ben kısa kısacık gözünüzün önüne serdim. Bu maceranın sonunu gerçekten merakla bekliyorum. Ne olacak?

Sayın okurlarım sonucu da size belki bir hafta, belki bir yıl sonra ve belki de beş yıl sonra, sağ kalırsak bildireceğim.

BİNBİR DUYGU İÇİNDE BOCALAYAN KAYMAKAM VE OZAN KUL HALİL

Gene bir gariplik çöktü serime
Ben de bilmem ya nicolur halımız
At sürüp bu ellerden gitmek dilerim
Belki tuz ekmektir bağlar yolumuz

Kul Halilim der ki nekes gülmesin
İyiler gidip de kemler kalmasın
Herkes bildiğinden geri durmasın
Allah sana malum olsun halımız

KUL HALİL

Bu Kul Halil kim, hangi çağda yaşamış, neclymiş, daha başka neler söylemiş, elimizde yukardakinden başka bir şiiri yok. Varsa da ben bilmiyorum, bulamadım bir yerde. Kul Halil yukardaki şiirinde önce yakınıyor. Sonra kaçmak gitmek, başını alıp gitmek istiyor. Sonra da gidemiyor. Onun yolunu bağlayan bir şeyler var. Kul Halil diyor ki, belki de, diyor, yolumuzu bağlayan tuz ekmektir. Sonra kara alkışlar ediyor, iyiler gidip de kemler kal-

masın, diyor, dayatıyor. Sonra da bir iyice öfkeleniyor, meydan okuyor: **«Herkes bildiğinden geri durmasın.»** Bu insanın var gücüyle, her şeyi göze alıp karşı koyması, başkaldırmasıdır.

Kul Halil, en sonuncu da inandığına sığınıyor. Sonucunu bekliyor. Girdiği kavganın onu nereye götüreceğini bekliyor.

Bu sütunlarda size uzunca bir hikaye, bir kaymakam hikayesi anlattım. Olayları olduğu gibi, kasabanın halkından duyup işittiğim gibi yazdım. Yazı uzamasın diye yazmadığım çok şeyler de var.

Bu kaymakam şimdi Kadirlide. İşinin başında. Onun bir yıllık macerası elbette bu kadar değil. Bir yıl içinde bu genç kaymakam neler çekmiş, neler duymuş. Nasıl bir dedikodu, nasıl bir gerilik, nasıl bir karanlık içinde boğulmuş...

Bir kere bu ıssız kasabaların yalnızlığı insanı öldürür. Bir de durup dinlenmeden seninle uğraşan, astığı astık kestiği kestik ağalar olursa karşında, insan deliye döner.

Bir yere gelmişsin, ortaçağ karanlığında o yer. O yerin insanları var. Onlar da senin gibi insan, senin kadar da okumuş çoğu, ama bunlar yaşadıkları yer için ve de çocuklarının yaşayacakları yer için hiç bir şey yapmamışlar, bir çöpü kaldırıp da şuradan şuraya koymamışlar.

Sen onların yerini yurdunu onarmağa, onlara insanca oturup yaşayacak bir yuva hazırlamağa bakıyorsun, onlar da karşına dikilip, olmaz, diyorlar. Tabii onların bir kısmı diyor bunu. Ne olursa olsun insana bu bir koyar ki... Ben bu kaymakamın acısını anlıyorum. İşte bu yazı dizisinde veremediğim, vermeğe de gücümün yetmediği yer burası.

Kaymakamla konuşmak gerekti. Kaymakam da belki duyup düşündüklerini bana açıkça söylemezdi. Yılgınlıklarını, yiğitliklerini, bunaimalarını söylemezdi.

Bir gün bir kaymakam hikayesi yazacaklara bu be-

nim yazılarım büyük ipuçları verebilir. İsterim ki, yirminci yüzyılın ışığıyla ortaçağın karanlık zihniyeti içine düşenlerin bu maceraları unutulmasın. Bizden sonra gelecekler örnek olsun. Işıklık etsin.

Aşağıdan, ovadan, Çukurköprü yolundan Kadirliye geliyorsunuz. Çukurovanın düzlüğünden Torosun sıralanmış karlı tepeleri yerden bitivermiş gibi gelir insana. Bir de sizin geldiğiniz vakit ikindi vaktiyse. Kadirlinin camlarına gün vurmuşsa, sıralanmış karlı Toros dağlarına yapışmış bir peri padişahı şehri duygusunu uyandırır Kadirli insanda. Sonra cup diye, bir karanlığın, bir viraneliğin içine düşersin.

İşte bu bizim kaymakam bu çamurluğu, bu karanlık yeri azıcık bir şeye benzetmiş.

Şimdi kaymakamı buradan, başka yerleri mamur eylemeğe (!) gönderirlerse ne olacak? Kaymakamın diktirdiği cümle ağaçlar kurutulacak. Ağalar ormanın toprağına konsunlar diye. Şimdi bile orman toprağına sahip çıkan çıkana. O güzelim park kuruyacak. Sonra o beton caddeleri inat olsun diye sökecekler. Bunlar deli mi, diyeceksiniz. Belki öyle inat için sökmezler, kendiliğinden sökülür de kimse bakmaz. O güzelim köprü yıkıldı da bir bakan oldu mu?

Pehlivan Usta gibi bazı iyi insanlar yıllar yılı yazıp çizdiler, köprü yıkılıyor, amanın önüne geçin, yıkılırsa yapılması zor olur, dediler. Kimse aldırdı mı? Yoook... En sonunda sular köprünün dibini oydu oydu, bir gün hızlı bir sel gelip köprünün yarısını aldı götürdü. Bu kaymakam olmasaydı daha sittin sene bu köprü yapılmaz, öbür yarısını da başka bir gün seller alır giderdi.

Hiç bir şey olmasa bile ben bu kasabadan olduğum için salt bu köprüyü onarttılar diye kaymakam Memet Canla arkadaşlarına minnet duyuyorum.

Kaymakam birkaç yıl daha kalırsa ne olur? Bu güzelim Savrun çayının kıyısındaki parkın ağaçları büyür, çimenleri güzelleşir. Savrun öyle tatlı bir sudur ki, çakıltaş-

larının üstünden akar. Yanını yönünü zakkum, çınar ağaçları sarmıştır. Yarpuzu uzaklardan kokup gelir. Ve Savrun suyunun altına gün vurur. Sovrun suyunun altı öylesine aydınlık olur ki, dibine Kuran düşse okunur bir su derler ya, işte Savrun suyunun ak çakıltaşlı dibi öyle olur.

Hani perl padişahının şehri gibi parlar Kadirli uzaktan demiştim ya, içine girince demiştim ya... İçine girince de rahat soluk aldıracak bir kasaba olacak. Bu kasabada çocuklar daha aydınlık, daha iyi, daha insan büyüyecekler.

Ben kasabamı severim. Bıraksalar bu kasaba üstüne nasıl nasıl hayaller kurarım. Bir gün gidip şu kasabama yerleşmek, orada oturmak isterim. Acı tatlı günlerim oldu, ama ben kasabamdan ayrılamam.

Bir türküde der ki:

Ora gidek ağ bebeğim
Bir gönlüm Çukurovada.

Benim de bir gönlüm Çukurovada. Kasabamı yaşanacak hale getiren, onu daha da güzelleştirecek olan insana burada candan teşekkür ederim.

Dikensiz gül olmaz, her güzelin bir kusuru var. Bizim kaymakamın da epeyce kusurları var. Onları neden yazmadın, diyeceksiniz. Çok çok küçük kusurlar.

Anladığıma göre biraz alaturkalığı var. Biraz şair adam. Ağalara ipuçları veriyor. Karşısında böyle ağaları bulunan adam işini çok sıkı tutar. Ağalar, en küçük sürçmeyi bağışlamazlar.

Şimdi kaymakamın en büyük suçunu yazacağım: Bu olmaz. İşte bunu bir kaymakam yapamaz. Bu bizim kaymakam ne yapmış biliyor musunuz, taaa kasabanın dibine kadar çeltik ekme izni vermiş. Toroslardan kasabaya kadar önüne gelen çeltik ekmiş. O güzelim Savrun suyu olmuş sana sapsarı bir zehir. Diyeceksiniz ki, kasabanın içme suyu var, kasabalı oradan içiyor. Ya Savrundan

içmek zorunda olan köylüler? Ya sivrisinek? Dediklerine göre gene Kadirlide sıtma başlamış.

İnşallah bu yıl Kaymakam, kasabanın çarşısının içine kadar çeltik ekme izni vermez.

Ne diyordu yukarda Kul Halil:

Herkes bildiğinden geri durmasın
Allah sana malum olsun halımız.

Ben, insanların iyiliğine, hakseverliğine, onuruna, çağımızın getirdiği güzel düşüncenin kötülükleri yeneceğine, çağımızın yenilmez halk gücüne inanırım.

Ve derim ki, güzel yirminci yüzyıl, sana malum ola halımız.

4.3 - 13.3.1962

Çetin Altan ile Bir Konuşma

«Ve yaşarsam da muvaffak olacağım, yaşamazsam da...»
Çetin ALTAN

Çağına layık olmak diye bir şey var. Yediğin ekmeğe, içtiğin suya, okuduğun kitaba, girdiğin düşünceye, konuştuğun kişiye, içinde yaşadığın halka, insanlara layık olmak diye bir şey var. Sonra haketmek diye de bir şey var. Yediğin ekmeği haketmek, aldığın ünü haketmek, sevdiğini, sevildiğini haketmek diye de bir şey var.

Yazarlık namuslu iştir. Hele bizimki gibi doğu toplumlarında yazarlık çok namuslu, çok güzel, çok kahırlı, çok zor bir iştir. Bizde yazarlığı hakedebilmek öylesine belalı bir iştir ki, bu işin içinden alnının akıyla çıkmış kişi o kadar çok değildir.

Bizde gazetecilik, bizde kitapçılık çok ilkel bir durumda olduğu için bizim yazarlarımız o gazeteci hürlüğünü, o yazarlık hürlüğünü hiçbir zaman tatmamışlardır. Sait Faik adını bilmeyen yoktur. Benim için dünyadaki büyük hikayecilerden biridir. Bu Sait Faikin en güzel romanı «Medarı Maişet Motoru» bir ünlü Babıali kitapçısında beş yıl beklemiş, basılmamıştır. Sonunda Sait kitabını kendi parasıyla bastırmıştı.

Eline bir rotatif nasılsa geçirmiş birisi kendisini rotatifin sahibi saydığı kadar, o rotatifle yazıları basılan ya-

zarın da sahibi sayıyor. Şimdiye kadar bu böyle olmuştur. Anlı sanlı, o ünü bütün memleketi sarmış yazarlar iki paralık rotatifçinin karşısında nasıl iki büklüm olmuşlardır, bunu Babıalide yaşayan herkes bilir. Ve bunu da herkes bir olaymış gibi kabul eder. Babıali yazara herhangi bir kimseden daha aşağılık davranmıştır.

Yazarların sahipleri onları istedikleri gibi kullanmışlardır. Babıali düşüncenin, düşünce namusunun olmadığı bir yer olmuştur çoğu zaman. Gazete sahibi küçücük faydası için sağa sola yalpa vururken zavallı, malı olan, azıcık şöhrete ve bir parça ekmeğe satın aldığı yazarı da sürüklemiştir. Şu yazıcılık tarihimize bakarsak başımız döner, bu bir fırdöndüler tarihidir.

Daha yakın tarihimizden biliyoruz, bir yazar gazete Mustafa Kemalci olduğu zaman Mustafa Kemalci olmuş, faşizmi tuttuğu zaman faşist olmuştur.

Bütün Babıali boyunca da satılık olmamış, yiğit yazarlar olmamış mı, olmaz olur mu? Olmaması doğaya aykırıdır. Babıaliye karşı koyan bu yazarlar, ki birçoklarını biliyor, tanıyoruz, kan kusa kusa, açlıktan, ya da hastane köşelerinde ölmüşlerdir. Bugün unutulmuş olan bu yazarlar düşünce tarihimizin şerefi olarak Türk milleti yaşadıkça anılacaklardır.

Niçin bu haldeyiz, biliyor musunuz, hala binlerce köy toprak altında, milyonlarca insan mağara çağını niçin yaşıyor, biliyor musunuz, bizde düşüncesini satan yazar çoğunlukta olduğu için.

Bir milletin başına büyük felaketler gelir. Büyük küçük felaketler... Örneğin o memleket iç ve dış sömürücülerin istilasına uğrar. Bu gerçekten büyük bir felakettir. Fakat memleketin yazarları, aydınları bu istilaya karşı koymazlarsa, işte bu, felaketlerin felaketidir. Ya korktuklarından, ya da satılmışlıklarından karşı koyamazlar. İkisi de aynı kapıya çıkar.

Bir milletin başına daha büyük bir felaket gelir. Toprağı ve kültürü sömürücüler tarafından öldürülür. Bu ölüme karşı da o milletin insanları karşı koymazlar, ya-

zarları, aydınları ses çıkarmazlarsa işte bu da toptan ölümdür. Ölümden daha kötü, daha büyük, ölümlerin en ağırıdır.

Karanlık günler yaşıyoruz. Türk milleti çok karanlık günler yaşadı. Bazı milletlerin direnme güçleri vardır. Bu o milletin başlıca özelliğidir. Bazıları bizim direnme gücümüzün olmadığını sanırlar. Onlar aldanmışlardır. Anadolu tarihine bakacak olursak bu tarih başkaldırmalar, direnmeler tarihidir. Bir gün gerçek bir Anadolu tarihinin yazılmasını isterdim.

Uzun sözün kısası biz şimdi, bu günlerde felaketlerin en büyüğüne ulaşmış değiliz. Başımızda türlü belalar var. Büyük çıkmazlarda bocalıyoruz ama, ışığımız yok değil.

Namuslu, her şeye rağmen ölümü ve açlığı göze almış, direnen, sonuna kadar da direnecek yazarlarımız var. Gerçekleri ne pahasına olursa olsun Türk milletine ulaştıracak insanlarımız, yazarlarımız. Türk milleti hiçbir çağda bu kadar mutlu olmadı, çünkü hiçbir çağda onun yazarları bu kadar kesin belayı göze almadı. Açlığı, sürünmeyi, hakareti böylesine göze almadı. İkbali, şöhreti, parayı böylesine tepmeyi göze almadı.

Nadir Nadiler, İlhan Selçuklar, Çetin Altanlar, Turhan Selçuklar, Orhan Kemaller, Sabahattin Eyuboğlular, Melih Cevdetler... Daha da sayabilirim. Cevat Fehmiler... Bu isimlerden bir teki bile düşünce tarihimizi şereflendirmeğe yeter. Düşünce kavgası tarihimizi.

Çetinin evine, onunla konuşmağa giderken Çetinle yapacağım konuşmaya böyle başlamayı kuruyordum:

Türkiyenin büyük meseleleri var. Bu meselelere hiç kimse dokunmuyor. Bana kalırsa dokunmayacaklar da. Bunlar tabular. Korkutucu, ürkütücü meseleler. Suyun gözünü tutmuşlar. Bu meselelerin üstesinden gelmedikçe de, hiçbirinin üstesinden gelemeyeceğimizi de biliyoruz. Bu meseleleri de seninle çok çok konuştuk. Şimdi de Yön okuyucuları için bana bu dokunulmaz meselelerden birkaçını söyler misin?

«Bunlardan birincisi Türk basınının iç yüzüdür. Kazanç mekanizmasının ne olduğunu kedinin pisliğini sağlar gibi saklamak zorunda olan bir basın o memleketin gerçeklerini halka söyleyemez.»

Niçin söyleyemez?

«Şunun için söyleyemez ki, o memleketin sefaletine ve perişanlığına sebep olan milletlerarası sömürücülüğün tam ortasında kolu kanadı gizli iplerle oynatılan renkli bir kukla durumundadır. Yerli ve yabancı şirketlerin bu gazetelere ilan yolu karşılığı verdikleri, sözde devlet siyasetini denetleyecek güçte görünen makine şahiplerini sermaye birlik gruplarına karşı bükük boyunlu bırakmakta. Bağımsızlıklarını haykırdıkları halde hemen hemen hiçbiri para aldıkları şirketlerle Türk halkının iktisadi ilintilerini, kâr nispetlerini, vergi meselelerini su üzerine çıkaramazlar. Böylesine, bir bakıma satılmış sayılabilecek bir basın, memleket gerçeklerine ve düşüncesine elbette ışık tutamaz. Çünkü ilancıların faydalarıyla memleketin faydası hiçbir zaman bağdaşamaz. Birisi aksa, ötekisi kara. Bunu da uzun uzun açıklamak gerekliğini duymuyorum. Bir memleketin fikir hayatı ilancıların elinde böylesine karanlıkta kalmışsa o memleket lanetlerin en büyüğüne uğramış demektir. Dünyanın hiçbir memleketinde, hiçbir basın böylesine ilancıların kulu kölesi olmamıştır. Basın ya ilancıların faydalarını savunacak ya da yok olacaktır. Yok olmayı göze alacaktır. Çünkü bir gazete 25 kuruşa satılır ve 25 kuruştan daha fazlaya malolur. Hayatı ilana bağlıdır. Türk düşüncesini kurtaracak, basın hürriyetini sağlayacak, bence bugün için tek çare ilansız gazetedir. Çünkü bu anda gazeteler ilana karşı koyacak gücü ve fikir yüceliğini kendilerinde bulamıyorlar.»

Ben bir şeye şaşıyorum. Sen, daha öteki yazarlarımız, bugün gerçek bir demokrasiyi savunuyorsunuz. İvazsız yalansız, bir gerçek demokrasinin savunuculuğunu yapıyorsunuz. Ben hepinizin yazılarını yıllardan bu yana okurum. Demokrasi aleyhtarı tek satırınızı görmedim. Demokrasiyi rotatif sahiplerinin sizlerden daha çok savun-

ması gerekmez mi? Bir diktatörlüğün onlara kaça malolacağını ancak Allah bilir. Gerçek bir demokrasiyi savunan sizlerin başına gelen belalara şaşıyorum. Türkiyede demokratik sistemi istemeyen kimsenin bulunmaması gerek. Gerçek bir demokrasi bizim basınımızın da işine gelmeli. Ama çok yazık, görüyoruz ki, bu basın kısıntısız, gerçek bir demokrasinin aleyhindedir. Bense bunu onların faydalarıyla bir türlü bağdaştıramıyorum. Ne yapmak istiyorlar, gerçekten on dört yıldır içinde olduğum halde bunların düşüncelerini anlamadım gitti. İnsan bindiği dalı böylesine keser mi, pes vallahi, ben anlamadım. Bir basının, Türkiye gibi bir memleketin basınının, demokrasiyi yerleştirmekten başka kaygıları olmayan sizler gibi savaşçı kalemleri baştacı etmeleri gerekmez mi? Üstelik de...

«Baştacı mı? Baştacı etmeleri şöyle dursun... Sana bir rakam söyleyeyim de meseleyi daha iyi anlatayım. Ayda altı yüz bin lira alan rotatif sahibi var. Bana para epeyce kördür gibi gelir. Demokrasi istemeyenlerin kendi durumları bu açıklıkta ortaya çıkacaktır çünkü. Demokrasi karanlıkta kalmış her köşe bucağa ışık tutar. Karanlıkta çalışanların işine gelmez demokrasi. Basınımızda demokrasiyi, gerçek demokrasiyi, her şeye rağmen savunmağa çalışanlar ışıktan korkmayanlardır. Işıktan korkacak kadar kirli işlere yatmış olmayanlardır. Demokratik gerçekler memleketin iktisadi platformunu da ortaya koyar. Böyle açık bir platformda milli gelir dağıtımına göre, işletmecilik esaslarına göre, eşitlik, özgürlük ilkelerine göre Babıali basınının durumu epeyce falsoludur. Gerçek demokrasi bu falsoyu ister istemez ortaya çıkaracağı için demokrasiyi uyutmağa çalışırlar. Bu ise az önce senin şaştığın gibi derinliğinde kendi aleyhlerindedir. Demokrasiye giden yolda bir uyutursun iki uyutursun, sonra yolun yönü değişir. Bu da onların belalarını bulmaları demektir. Onların yerinde olsam, ne kadar zararım olursa olsun, sonuna kadar gerçek bir demokrasiyi savunurdum. Çünkü ne yaparlarsa yapsınlar falsolu durumları bir gün mümkünü yok açığa çıkacaktır.»

Ne yapalım, basınımız bu basın. Biz de yazarız. O kapıdan o kapıya kovula kovula yazmaktan başka çaremiz var mı? Ben iki üç yıldır gazetesizim. Romanlarım imdadıma yetişmeseydi gerçekten açtım. Aç değildim, hamallık yapardım. Ya da başka bir iş bulurdum. Şimdi benim durumumda kalmış, yüzüne bütün kapılar kapatılmış başka bir röportaj yazarını düşünün. Babıalide sanırsam kapılar kötü gazeteci olduğum için yüzüme kapatılmadı.

«Demek istediğini anlıyorum. Bu basın kendi yolunda yürümeğe istediği gibi devam etsin ve edecektir de. Dilediği gibi, manevi afyon ticaretini devam ettirsin. Türk halkı da boş durmuyor. O da bir yandan örgütleniyor. Onların karşısında özgür sendikaların gerçekten özgür gazeteleri özgür yazarlarla yakında dimdik duracaktır. Ben buna inanıyorum. Bir millet ömrü billah afyon yutmaz. Afyon tiryakiliği bir hastalıktır ve ilacı mutlaka bulunacaktır. Özgür sendikaların gazeteleri çıktığı zaman basın diye oynanan komedinin ne olduğunu işte o zaman göreceğiz. İşte o zaman okuyucular büyük gerçeklerin kendilerinden nasıl saklandığını anlayacaklardır.»

Memleketimizin bugünkü perişan durumu... Bana göre toprağımız ölüyor. Kültürümüz yozlaştırılıyor. Çünkü kültürü yozlaştırılmamış bir millet her zaman sömürücülerin elinden kendisini kurtarabilir. Toprağımız iyice ölmeden, kültürümüz tamamen yozlaştırılmadan... Kurtuluşu sağlayabilecek miyiz? İleri aydınların bütün direnmelerine, insanüstü gayretlerine rağmen ben korkuyorum. Çünkü toprağımın yüzde doksan öldüğünü, yani acı çektiğini gözlerimle gördüm. Yani Türkiye ölüm kalım savaşındadır şimdi.

«Bir muayyen azınlığın akıl ve bilinç dışı, hakedilmemiş çıkarlarını Anayasaya aykırı olarak bütün araçlarla devam ettirme çabaları çoğunluğun uyanmasını, yaratıcılığa yönelmesini ve memleketin imkanlarını bilimsel metotlarla en üst seviyesine ulaştırarak nasibini alıp, mutlu yaşamasını kösteklemektedir. Toprak reformunun, orman

reformunun, mesken politikasının, sanayileşme hareketlerinin gereken köklü bir silkinmeyle en olumlu bir şekle sokulmaması bundandır. İki buçuk milyon köylü ailesi topraksızken yüz bin dönüme sahip toprak ağaları vardır. Bu toprak ağalarının servetlerinin tümü kimse tarafından bilinmemektedir. Kereste tüccarları, dış sömürücüyle işbirliği yapmış iç sömürücü, devlet eliyle zengin olan dış firmaların yaptıklarını devlete sokuşturarak bütçeden komisyon payı alan ithalatçı kliklerinin yarattıkları boş endüstri kalkınması, apartımancıların açıktan kârları, ihracatçıların üretici köylülerden ucuza alıp, yabancı firmalarla ortak olarak dışarıya sattıkları ürünlerden kazanılan servet kimse tarafından bilinmemektedir.»

Birkaç tane de izin verirsen ben ekleyim. İsviçre bankalarındaki paralar. İsviçredeki Türk fabrikaları. Bu fabrikalar Türkiyede servetini garantide bulmayan zenginler tarafından kaçırılan dövizlerle kurulmuşlardır. Devam edelim.

«Evet, bütün bu paraların ne kadarı gerçek çalışanlara, ne kadarı vergi olarak devlete, ne kadarı yatırımlara yönelmekte... Dediğin gibi ne kadarı döviz olarak dışarda kalmaktadır. Bunu kimse bilmemektedir. Oysa planlanmış bir tarım endüstrisinin dış pazarlarda sağlayacağı gelir bugün pek perişan bir durumda olan tütün, pamuk, incir, üzüm, fındık işçi ırgat ve yanaşmalarını insan gibi yaşatacak niteliktedir. Bu işçilerin ırgatların arasında dört yüz, beş yüz lira bile kazanamayanlar var yılda. Evet, bir yılda.»

Biliyorum. Bütün bunlar tamam... Yurdun imdadına erken bir zamanda yetişmek imkanı bulunacak mı? Onu soruyorum. Kültür yozlaşmadan, can çekişen toprak ölmeden... Hepimiz de açlıktan ölmeden.

«İlk iş memleketin aydınları, çıkarcıların oyunlarını olduğu gibi halka anlatmalıdırlar. Anlatma yolunu bulmalıdırlar. Doğruları söylemek her zaman zor olmuştur ama, mutlaka da bir yolu bulunmuştur. Doğrular ortaya çıktıkça, doğrular halka ulaştıkça tedbirlerin ve metotların ne

olacağı daha iyi anlaşılacaktır. Şimdiki büyük mücadele ortadaki doğruları halka duyurmak isteyenlerle istemeyenler arasında cereyan etmektedir. Bütün vatanını sevenler, aydınlar, öğretmenler, gençler, bütünüyle Türkiyenin zinde güçleri, tek kelimeyle kendilerini memleketlerine adamışlar, ne pahasına olursa olsun memleket menfaatlerinin aleyhine kişisel çıkarlarını güçlendirmemeğe, kurmamağa çalışanlarla kendilerini satmamışlar birleşerek gizlenmek istenen gerçekleri kitlelere mutlaka duyurmak için her fedakarlığı göze aldıkça Türkiyenin kurtulma hızı kimsenin tahmin edemeyeceği bir hızla gelişecektir.»

Ben diyorum ki, ne kadar hızla gelişirse gelişsin, ölüm de toprağımıza ve kültürümüze o kadar hızla yaklaşıyor. Ben diyorum ki, kurtuluş gününde elimizde bir şey kalacak mı?

«Türkiyenin kaynakları çok zengindir. Öyle olmasaydı yabancı sermaye başımıza böylesine çullanır mıydı? Hem de Abdülhamid devrinden bu yana. O günden bu yana memleketin en güzel çocukları emperyalistlerin kurşunlarıyla can verirler miydi, binlerce, binlerce... Türkiye ergeç kurtulacak, mutlu olacaktır halkımız. Bütün çabamız ve imanımız bunadır.»

Dünyada en değerli bir şey varsa o da umut olmalıdır. Umutsuz dünyanın Allah bin belasını versin. Çetine hak vermemek elde değil. Onlar toprağımızı öldürmeden, kültürümüzü yozlaştırmadan Türkiyenin canını dişine takmış iyi insanları Kurtuluş Savaşında olduğu gibi halkıyla birleşerek her zorluğu altedecektir. Bakın Kurtuluş Savaşındaki gibi Anadoluda gene mantar gibi küçücük gazeteler çıkmağa başladı. Halk işi eline aldı alacak.

Çetini böyle görmemiştim. Böyle umutlu, böyle öfkeli, böyle bilinçli. İnanmış adamın güzelliği gibi güzellik yoktur bu dünyada.

Sözlerimi gene Çetinin sözleriyle bitirmek istiyorum.

Başa koyduğum sözlerle. Dileğim bütün iyi insanların, bütün yürekli, ışık gibi insanların böyle başlayıp, böyle bitmeleridir. Her zaman, her zaman. Kıyamete kadar böyle.

«Ve yaşarsam da muvaffak olacağım, yaşamazsam da...» diyebilme mutluluğuna erişmeleridir.

5.3.1965

Bir Gecekonduyu Yıktılar!

Dün, Küçükçekmecede Menekşede bir gecekonduyu yiktılar. Kırk yaşında üç çocuklu Gıresunlu Hasan Aksoyun gecekondusunu yıktılar. Hasan Aksoy on iki yıl önce Cihangirde inşaat işçisi iken orada bir eczanede çalışan Fikriyeyle tanışıp evlenmişler. İkisi de gurbetçi. Fikriye Aksoy şöyle anlattı:

«Anamı sekiz yaşından beri görmedim. Bir anam var. Yaşadığını buraya gelen komşulardan duyuyorum. Sekiz yaşımda beni evlatlık verdiler. İstanbula geldim. O yıl bu yıldır ne anamı gördüm, ne de köyümü. Benim köyüm de Hasan oldu, evim de. Benim köyüm de Menekşe oldu, evim de.»

Evlendikten bir yıl sonra işte bu gecekondu yerine, Menekşe sırtlarına gelmişler. Paraları olmadığı için kendilerine bir çadır uydurmuşlar. Tam beş yıl, karda kıyamette, sıcakta tozda, susuz ışıksız mağara hayatı yaşar gibi tam beş yıl çadırda yaşamışlar. 1958 de de komşuların yardımlarıyla bu gecekonduyu, kırıp sararak yapmışlar.

Burası bir gecekondu şehridir. Önde deniz. Arkada kaygan Basınköy. Bizim evler. Yanda anlı şanlı Florya. Zengin, milyoner villaları. Mutlu azınlığa dayamış sırtını fıkara Menekşe gecekonduları. Florya bu yoksulluktan iğreniyor. Yanındaki gecekondulardan utanıyor. Utanıyor gibi gözüküyor. Her şey utanır. Bütün gayri insanî davra-

nışlardan herkes utanır da Florya utanmaz. Florya namussuzdur. Florya orospudur. Florya utanmazdır. Florya vatansızdır. Florya merhametsizdir, vicdansızdır, taş yüreklidir. Florya utanmaz. Florya taş yürekliliğinden yıktırır bu evleri. Florya kendine yakıştıramadığından yıktırır bu evleri.

Menekşe sırtları kaysa da güzel yer. Diyorlar ki zenginler gelip bu yamaca tapu uydurmuşlar. Hatta maslup Hasan Polatkan ya da akrabaları buradan ucuza arsalar kapatmışlar.

Bu gecekonduların hemen hepsi üç beş kere yıkılmış yapılmıştır. Gecekonducular toprağa inatla yapışmışlar, ayrılmıyorlar. Bin kere yıksalar, bin kere yapacaklar. Başka başlarını sokacak bir delikleri yok. Çaresiz insanla başa çıkılmaz. Çaresiz insan, dünyanın en güçlü insanıdır. Dünya dünyaya geçse gecekonducuları Menekşeden ayıramazsınız. Gayret boşuna.

Dün sabah sırtta dolaşıyordum. Güzel, belalı, insanın içini sevinçle dolduran bir güneş vardı. Deniz alabildiğine uzanıyor az ilerde. Dünya yemyeşil ve ağaçlar çiçeğe durmuş. Yamaçta küçücük, fıkara gecekondu evleri. Güneşte bahar tayları gibi oynaşan cıvıl cıvıl gecekondu çocukları.

İlerde, yamacın başında bir kalabalık gördüm. İnsanlar telaşlıydılar.

«Nedir bu telaşınız,» dedim.

«Gecekondumuzu yıkmağa geliyorlar,» dediler.

«Sebep?» dedim.

«Sebebi kolay,» dediler. «Sebebi var.»

«CHP iktidarı ele alır, onlar APlilerin gecekondularını yıktırırlar. AP iktidarı ele alır, onlar CHP ye oy vermişlerin gecekondularını yıktırırlar. İkisi arasında oyuncağa döndü gecekondular.»

«Siz de CHP den, siz de AP den yana olmayın.»

«Ya nereden olalım?» dediler.

«Kendinizden yana olun,» diyecektim, utandım.

Az sonra iki cip dolusu adam geldi. İçinde dört tane belediye zabıta memuru, bir polis komiseri, bir mühendis.

Yakası Arı rozetli. Dikkat edin yakası Arı rozetli. Yakası Arı rozetli. Teknik Üniversite bitirimli bir mühendis de vardı. İki de işçi vardı. Gecekonduyu yıkacak işçiler. Ellerinde kocaman kazmalar vardı. İşçiler önce çocukları çıkardılar evden. Küçücük el kadar çocuklar. Temiz pak. Sonra bir minder çıkardılar, eski ve tertemiz. Bu gecekondunun her şeyi eski, her şeyi tertemiz. Sonra iki yorgan. Sonra iki kapkacak. Bir su küpü. Bir sacayağı, bir kırık iskemle. İşte o kadar. Gecekondunun bütün zenginliği o kadar. Ama tertemiz. İki de yeni doğmuş, yumuk yumuk kedi yavrusu attılar gecekondudan dışarı. Çocuklarla birlikte dışarda bir köşeye sığınıp kaldılar yavrular. Bu gece kedi yavruları insan yavrularıyla birlikte ayazlayacaklar. Çocuklar hasta. Üç çocuğun ortancası daha yeni ameliyat olmuş. Sürünür gibi bir hali var. Birisi bebecik... Yerinden olmuş. Şaşkın kocaman gözlerle olan bitene bakıyor. Hiçbir şeyin, başına gelen felaketin hiç farkında değil. Şu yıkmak için boşalttıkları küçücük ev, . bu küçücük çocuğun oyuncağına benziyor. Çocuk öylesine küçük ki, elinden oyuncak evini almış yıkacaklar da oralı bile değil.

Bir de baktım, mahallenin bütün kadınları gecekondunun dört bir yanına halka olmuşlar ağlıyorlar. Genç, yaşlı bütün kadınlar ağlıyorlar. Duyan geliyor, gelen ağlıyor. Çocuklar, kadınlar, genç kızlar ağlaşıyorlar. Kimbilir, burada şu oyuncak evler için bu fıkara gecekondu kadınları ne kadar gözyaşı döktüler? Kimbilir, kimbilir? Ağlayan kadınlar içinden, yıkılan gecekondunun sahibi kadını seçmek zor. Sordum gösterdiler.

Gecekondunun arkasına bir yere sığınmış, bir yanında çocukları, bir yanında kedi yavruları uğunarak ağlıyor. İşte Anadolu kadınları ölülerinin başında böyle uğunarak ağlarlar. Anadoluda bir evden işte böyle ölü çıkar. Bütün köyün kadınları birikip ölüye ağlarlar.

«Hastayım,» dedi kadın. «Hastayım kardaşım. Hasan duymasın. O da hasta. Kalbi var. Ayılıp bayılıyor. Hasan duymasın. Hasan duymasın. Bu onu iflah etmez. Nasıl etsek de Hasan duymasa. Nasıl, nasıl da yaptık burayı. Beş

yıl, kar içinde, çamur içinde, beş yıl burada çadırda yaşadık. Çadırda doğan üç çocuğumuz da öldü. Üçü de burada soğuktan öldü. Sonra komşularla elbirliği bu gecekonduyu yaptık. Aaaaaaaaah, Hasan duymasa. Yüreğine iner Hasanın:..»

Hasan akşam işten gelirse duyacak yazık ki. Billyorum, anlıyorum Hasan deli olacak. Hasan kahrolacak. Hasan evini çok seviyor belli. Gecekondunun önüne güzelim ağaçları sevgiyle, aşkla dikmiş. Ağaçlar yaprakta, çiçekte. Büyümüşler. Benim de yüreğim götürmüyor. Ben de dayanamıyorum.

Yakası Arı rozetli bana:

«Fotoğraf çekemezsin,» dedi. Hem de öfkeyle. Kendimi tutmasam yüzüne tükürecektim. Elim ayağım titredi. Bu adamdan iğrendim. Bir adını öğrenirsem adını da yazarım. Bütün öfkemi yüzüne kusarım. İğrendiğimi söylerim. Ben fotoğrafını çekmeyeceğim de onların bu iğrenç halini millet görmeyecek.

Bu adamı millet, bu fıkara millet, işte şu gecekondusu yıkılan millet okutmuş. Okutmuş da adam olsun diye. Okutmuş ki, ta Teknik Üniversitelerde okutmuş ki evler yapsın. Şu gecekondularda yaşayan insanlara güzel rahat evler yapsın, diye okutmuş. Şimdi bu adam tutuyor da, bütün öğrendiği bilimi bir fıkara, bir bebe oyuncağı gibi mahzun evi yıkmağa kullanıyor. Bütün Teknik Üniversitelilere söylüyorum: Sizin Arı rozetinizden, bu olaydan sonra iğrendim. Siz isterseniz takın, ben artık yakanızda bu rozetl göremem. Gördükçe de yıkılan bu oyuncak gecekonduyu anımsarım. Mühendis ne yapsın, diyeceksiniz, öyle mi? İstifa etsin. İstifa etseydi de bu çocuk oyuncağı gecekonduyu yıkmasaydı. Sizin yerinizde ben olsam bir daha bu rozeti takmam. Bu rozet lekelendi.

Eli kazmalı işçi gecekondunun üstüne çıktı. Ev neredeyse çökecek. İşçi gecekondudan daha büyük. Elindeki kazma da daha büyük. Sonra edemedi indi. Koca kazmalı işçi gecekondunun üstünde çok duramadı indi. Aşağıdan yıkmağa başladı. Bir kazma vurdu, hooop, bütün gece-

kondu dağılıverdi. Duvarlar kontraplaktanmış, incecik. Bütün duvarlar kontraplaktan, taş değil, tahta değil, çimento değil, tuğla değil kontraplaktan.

Gecekondu dağılıp yere serilirken kadınlar, çocuklar bastılar ağıdı. Gecekondu sahibi kadından ölüm çığlığı gibi bir çığlık yükseldi. Floryanın üstünde söndü.

Ben istemesem de bu gecekondu yıkıcılarını birer cellada benzetiyordum. İnsan celladı kötü bir şeydir. Ürpertici bir yaratıktır. Gecekondu cellatlarından daha çok ürperdim. Daha, daha çok...

Akşama doğru yağmur başladı. Çocuklar ve kediler yağmur altında kaldılar. Hışım gibi yağmur yağıyor. Gecekondu mahallesi çamur içinde, karanlık içinde. Hasan işten geldi. Hiç bir şey söyleyemedi uzun zaman. Dili tutuldu. Bir süre sonra:

«Evimi yıkanlar eviniz yıkılsın,» dedi.

Benim bir tuhafıma gidiyor, Hasanın o hüzünlü, o küçücük çocuk oyuncağı eve, o kocaman kazmalarla, kocaman resmi giyitli, yakası Arı rozetli koskocaman adamların yıktığı eve, evim demesi tuhafıma gidiyor. Bu kocaman adam Hasan bu küçücük eve nasıl oluyor da evim diyor.

Karanlığa yağmur yağıyordu. Hasan, iki üç kontrapiağı yanyana getirip çocuklarına yağmurdan bir sığınak yaptı. Şöyle kontraplakları çadır gibi çatarak. Az sonra o kocaman resmi elbiseli adamlar kocaman kazmalarıyla gelip gene yıktılar. Çocuklar gene yağmur altında kaldı. Kocaman dev adamlar gittiler. Cellatlar gittiler. Hasan gene çattı kontraplakları. Yağmur indiriyor. Her yer çamur içinde. Çocuklar çamura belendiler. Hasan suya girip çıkmış gibi. Karanlık. Cellatlar gene geldiler, az sonra, çocukların üstündeki sığınak kontrapiağı aldılar, şuraya atıverdiler. Çocuklar yağmur altında gene kaldı. Ben oradan ayrılıncaya kadar bu üç kere oldu.

Bu dün İstanbulda, mutlu azınlığın Floryasında, bu cennet örneği yerin az ilerisinde oldu. Ve efendiler şahane villalarında, kuş tüyü yataklarında, kuş sütü eksik sof-

ralarında yemeklerini yeyip, viskilerini içip rahatça uyudular. Güzel düşler gördüler. Hasan Aksoy da üç çocuğuyla, hatta karısıyla bu gece sabaha kadar delice yağan yağmur altında titreşti durdu.

Bu yüzyılımızın yüz karası, bu utanç verici bir zulümdür. Buna kapitalist sınıfın köpeklerinden başka, insan olan hiç kimsenin yüreği dayanmaz.

Hasan Aksoyun evini haksız yıktılar. Anayasaya, hukuka, insanlığa aykırı olarak yıktılar. Avukatları, namuslu insanları bu gayriinsani davranışı mahkum etmeğe çağırıyorum. Gelmezseniz, Allah sizin de belanızı versin. Hasanın elinden bir şey gelmez. Üç çocuğu, bir karısıyla ayda üç yüz lira kazanıyor. İşte bu Hasanın hakkını korumazsanız, Allah sizin de bin belanızı versin.

Gecekondu gibi bir cehennemde, susuz, ışıksız bir yerde insanları yaşamağa mahkum edenler, bir de utanmadan, bu çocuk oyuncağı bile denemez kederli, hüzünlü, belalı evleri yıkıyorsunuz. Ayıp, rezalet.

Gecekonducuları oturtacak ev yapmadıkça, onları böyle yoksulluk içinde süründürdükçe ev yıkmayın. İhtar ediyorum, yıkmayın. Duydum ki sırasıyla gecekondu yıkmağa karar vermişsiniz. Hemen vazgeçin. Yoksa başınıza belaların belası gelecektir. Türkiyeyi cehennem ettiğiniz insanlar, Türkiyeyi size cehennem edeceklerdir. Bu benim size ilk ihtarımdır.

1966

Fakir Evleri, Zengin Mezarları

Bir Acem şairi :
«Ölüm adildir,» diyor.
«Aynı haşmetle vurur Şahı, fakiri!»
. . . . . .
. . . . . .
Şişeyi bırakın Ahmet Cemil,
Boşuna hiddet ediyorsunuz.
Biliyorum,
Ölümün adil olması için
Hayatın adil olması lazım, diyorsunuz.

NAZIM HİKMET

1

Halk zenginlere kızar. Kızgınlığını da her zaman şöyle dile getirir: «Gözlerini toprak doyursun. Doymuyorlar. Onların da sonu bizim gibi değil mi? Onlar da bizim gibi beş arşın bezle toprağa girmeyecekler mi? Akıbetin senin beş arşın bezdir. Dünya kadar malın olsa ne fayda.» Şiirlerinde, masallarında, efsanelerinde hep bunu dile getirir. «Sonu beş arşın bez değil mi? Biriktirdiği hep burada kalmayacak mı? Sarayları, hanları, hamamları, apartımanları, fabrikaları, avurları zavurları, ağızlarıyla havada kuşu

kapmaları, zulümleri, işkenceleri, yalanları dolanları hep hep burda kalmayacak mı?»

Bütün böylesi düşüncelerin dile gelmesi, halkın ölümün adilliğine yapışması yüzyıllar boyunca onun öfkesinin, çaresiz öfkesinin dile gelmesidir. İnsanoğlu, «Akıbetin senin beş arşın bezdir. Dünya kadar malın olsa ne fayda,» kadar büyük bir öfkeyi hiçbir zaman söylememiş, hiçbir zaman da söyleyemeyecek. Çaresiz kalmış da, ölümden, ölümden intikam alıyor. Halk kendisini ölümün eşitliğiyle tatmin etmiş yüzyıllar boyunca. Halbuki o da yalan. O da uydurma. O da hiçbir yol bulamamış, tatmin olamamış halkın uydurduğu yol. Halk, yüzyıllardan bu yana fakirlerin fakir gibi, zenginlerin de zengin gibi öldüklerini görmüyor mu? Görüyor ama, hıncını da alıyor: «O da, o da ölecek. O da benim gibi kara topraklara, beş arşın bezle gömülecek.»

Ben ne dedim, siz kendinizi istediğiniz kadar aldatın, dedim. Ben, ne dedim, ölümün adil olması için, hayatın adil olması lazım, dedim. Hayat adil olmadıktan gayri hiç, hiçbir şey adil olamaz bu dünyada. Ölüm bile. Sen başka türlü, sürünerek ölürsün, binbir kahır, eziyet, kir pas içinde, zengin bir başka türlü, çiçekler, gül gülistan, şefkatlar içinde ölür. Senin ölün it ölüsü gibi, bir hendekte dinlenir, zengin ölüsü... BEHEEEY, İNSANOĞLU, YA HAYATI ADİL EDECEKSİN, YA DA İŞTE BÖYLE YALAN DOLAN İÇİNDE SÜRÜNÜP GİDECEKSİN. ÖLÜM ADİL DEĞİLDİR!

İstanbuldan düştüm yola. Ver elini Çerkezköyün Yanıkağıl köyü. Neden Yanıkağıl köyünü seçtim, çünkü orada dostlarım var. Eski bir röportaj yazarıyım. İşe röportajla başladım. Babıali kodamanlarınca işim elimden alınıncaya kadar röportajcılık yaptım. Demem o ki, bir röportaj nasıl yapılır, bilirim. Epeyi deneyim vardır. Bu deneylerimden dolayıdır ki röportaj için Yanıkağıl köyünü seçtim. Çünkü onlar dostlarım, onlara derdimi anlatabilirim. Yoksa, varıp da herhangi bir köye, «eeey, köylüler ben buraya röportaj yapmağa geldim. Siz nasıl ölürsünüz, mezarlarınız nasıl, beni mezarlığınıza götürür müsünüz? Ora-

da mezarlarınızın resimlerini çekebilir miyim?» denir mi? Adamı tefe koyarlar. Deli derler adama. Derdini anlatıncaya kadar post elden gider. Onun için Yanıkağıl köyünü seçtim. Oradaki köylüler akıllı, kafalı insanlar, her şeyi, hanyayı konyayı anlamış kişiler, hem de arkadaşlar.

Haluk Tansuğla Çorluda otobüsten indik. Şu İstanbulun burnunun dibindeki Çorlu çamur içinde. Bir de karanlık ki, insanın yüreği kararıyor. Kirli mi kirli bir kasaba. Bizim Saviet Dağları bulduk. Yanıkağıla kadar taşıt işlemiyor. Dört beş kilometre yakınına kadar otomobille gittik. Sonra Velimeşeye kadar çamurda karda yürüdük. Bir de soğuk var ki, amanallah. Trakya soğukları derlerdi de ne farkı var diye aklımdan geçirirdim. Farkı var, hem de nasıl!

Velimeşenin kahvesinde azıcık oturup bizim Fazlıyı bekledik. Fazlıyı bulamadılar. Köylülerle kahvede şundan bundan, politikadan konuştuk. Velimeşe köylülerine dilim varıp da bir türlü, «ben ölü röportajı yapmağa geldim İstanbuldan, sizler nasıl ölürsünüz, mezarlarınız nasıl?» diyemedim. «İstanbulda öteki şehirlerde başka türlü ölüyorlar. Milyonluk mezarlara gömülüyorlar,» diyemedim.

Bir araba tutup Yanıkağıla vardık. Yolda arabacımıza şöyle bir çıtlatayım, dedim, yüzüme bir hoş, bir benimle alay mı ediyorsun, der gibi baktı, bıyık altından şöyle bir gülümsedi, bir söze varmadan atlarını kırbaçladı.

«Uian, ne oluyor? Ben bunu, böyle giderse, ne kadar anlayışlı olurlarsa olsunlar, Yanıkağıl köylülerine de söyleyemeyeceğim.»

Akşama doğru Yanıkağıla vardık. Köylüler kahvede birikmişler. Çok soğuk var. Yer karlı. Kahve sıcak. Bir delikanlı beni tanıdı. Muhtara haber vermeğe gitti. Bizim Rahmi geldi. «Ben de seni bekliyordum,» dedi. «Hoş geldin.» Rahmiye «hoş bulduk,» dedim ama, derdimi söyleyemedim. Rahmi onları ziyarete geldiğimi sanıyor. Ben de ölülerden ona hiç söz edemiyorum. İkide bir de Rahmiye «Ölümün adil olması için hayatın adil olması lazım, öy-

le değil mi Rahmi?» diyorum. Rahmi, «öyle,» diyor. «Hayat adil olmadan, hiçbir şey adil olamaz,» diyor.

Sonra, devri sabah, ağzımdaki baklayı çıkarıyorum: «Rahmi,» diyorum, «ben buraya niye geldim biliyor musun? Hem ziyaret, hem de ticaret.» Rahmi, «Ziyareti biliyorum, ticareti söyle,» diyor. Diyorum ki, «her zenginin mezarı bir apartıman gibi İstanbulda. Öteki şehirlerde. Bir milyona, bir buçuk milyona çıkan mezarlar var. İçinde elektriği olanlar bile var. Şu köylülerin mezarları kaça çıkıyor, onu öğrenmeğe, bir de köy mezarlığı fotoğrafı çekmeğe geldik,» diyorum. «Şunu köylüye nasıl anlatsak da bir konuşsak?»

Rahmi işi anlıyor ama, elinden bir gelir yok. Ne yapsın Rahmi?

«Hele bir kahveye gidelim. Şöyle ölümden falan gir işe,» diyor. «Sen işini bilirsin. Hacı Baba seni sevdi. Konuşur o seninle.»

Kahve ağzına kadar dolu. Fehim herkesi kahkahadan kırıp geçiriyor. Uzun boylu, cana yakın, yakışıklı, bu yörelerin çok sevdiği avcılar başı, yaman bir adam Fehim.

Ben:

«Ölüm, mezarlık röportajı yapmağa geldim,» diyorum.

Fehim:

«Ağabey,» diyor, «biz dirilerle uğraşamıyoruz. Sen ölülerden ne istiyorsun?»

Diyorum ki:

«Fehim kardeş, ölüm adildir diyorlar ama, inanma. Ölüm adil değildir,» diyorum. «Çünkü fakir başka türlü ölür, zengin başka türlü.»

Köylülerden birkaç ses birden geliyor:

«Doğru, doğru,» diyorlar. «Başka türlü.»

Diyorum ki:

«Bakın kardeşler, İstanbul mezarlıklarında bir milyona çıkmış mermer mezarlıklar var. İstanbul mezarlıklarındaki mermerleri toplasan İstanbul gibi beş şehri donatır. Sizin mezarlıklar?»

Gülüyorlar:

«Bizim mezarlıklar da onların mezarlıklarına yakın.»

Hacı Baba oturmuş orada sadece dinliyor. Yetmişinde var ya, kara sakallı, zeki bir adam. Birkaç kere Hacca gitmiş. Ağzından dua düşmeyen temiz bir müslüman:

«Bir milyona mezar mı var?» diye soruyor.

«Var,» diye karşılık veriyorum.

«A be,» diyor, «bunlar firavun mu olmuşlar? Müslümanın mezarı otuz yılda kaybolmalı. Müslümana mezar istemez.»

«Ne bileyim ben Hacı Baba, ne olmuşlarsa. Firavun mu olmuşlar, ne olmuşlar. Mezarlarının içinde elektrik tesisatı var.»

Fehim atılıyor:

«Bak,» diyor, «Hacı Baba, zenginlerin ölülerinin gözü karanlıkta görürmüş herhalde. Yoksa neye gerek ışık? Bizim dirilerimizin ışığı yok. Zenginlerin ölüleri görüyor. Işıksız yatamazlar. Ürkerler. Ölümden ürkerler onlar. Ölüleri karanlıktan korkar.»

Hacı Baba:

«Haşa,» diyor, «ölülere sataşma. Ölülerin bir kabahati yok. O ışık işi dirilerin işi...»

Konuşma uzun sürüyor. Hep hayatın ve ölümün eşitliği üstüne. En sonunda bir köylü işi kesip atıyor:

«Ne konuşuyorsunuz?» diyor: «Ne çene yoruyorsunuz? Onların ölüleri bizden yüz bin kere daha konforlu yaşıyor. Onların ölüleri yaşıyor. Bizim de dirimiz ölü. Yeter artık, kesin. Konuşurken siz, ben burada kahroluyorum. Onların ölüleri yaşıyor, bizim dirilerimiz ölü.»

Mezarlıklara gidiyoruz. Rahmi, Fehim, birkaç köylü daha, bir de Haluk. Trakya soğuğu deliriyor. Kuzeyden bir yel esiyor, amanallah. Bıçak gibi, ustura gibi. Dayanabilirsen dayan. Mezarlığı kar örtmüş. Hiçbir şey gözükmüyor. Haluk fotoğraf çekebilmek için bir tümsek, mezara benzer bir şey arıyor, yok. En sonunda koskoca mezarlığın içinde bir tek mezar taşı buluyor, onu çekiyor. Bu köye kadar da boşuna gelmemiş oluyor. Başka, başka resim çekecek

bir mezar... Mezarlar birer toprak yığını, toprak yığınlarını da kar örtmüş. Yandan yönden çekiyoruz.

Haluk:

«Hiçbir şey gözükmez,» diyor.

«Biz de o hiçbir şey gözükmezleri basarız,» diyorum. «İşte size bir köy mezarlığı.»

Fehime dönüyorum:

«Fehim kardeş, bir mezar kaça mal olur?»

«Mezar kazmaya beş lira, yaz. On beş lira da kefen, onu da yaz. Kefeni dükkancıdan veresiye alırız. Demek ki bir mezar beş liraya. O kadar pahalı değil...»

«Başka?»

Fehim alay ediyor:

«İki yüz liralık bir de çelenk parası. Çelenk kırmızı gülden olacak. Yoksa bizim ölülerin gözlerine uyku girmez. İlle de kırmızı gül kokusuyla uyuyacaklar.»

Köy mezarlığı yerle bir. Gözükmüyor. Issız. Yalnız. Kimsesiz ölüler. Köy mezarlıklarının tuhaf, içe dokunan bir garipliği kimsesizliği var. Burada da öyle.

Burada, bu Trakya ovasında mezarlar başka. Bir dahaca garip. Bizde Çukurovada böyle değildir. Bizde ölüyü mezara koyduktan sonra, hemen üstünü toprakla örtmezler. Mezara, ölünün üstüne bol bol güzel kokulu, solmaz yapraklı mersin dalları atarlar. Sonra da toprak atarlar. Bunu söyledim Fehime.

Fehim:

«Bizde de böyle gül içinde yatarlar,» diye alay etti.

İstanbula geldim. Beni bir düşüncedir aldı. Şu röportajı nasıl çıkarayım, diye. Zengin mezarlarında çok iş var ama, fıkaraların mezarları işte bu kadar. Ne yapmalı? Bunu bizim Yazı Müdürü Doğan Özgüdene söyledim. Doğan birkaç gün sonra bana dedi ki:

«Fakir mezarlarından vazgeç,» dedi. «Röportajın adı fakir evleri, zengin mezarları olsun.»

İyi bir düşünce. Zengin mezarları, fakir evleri... Fakir evleri! Ne var ki fakir evlerinde, bir gidin de zengin mezarlarını görün!

2

Gene başlayacaklar, dirilerimizi bitirdiler de ölülerimizi bile rahat bırakmıyorlar. «Ceride-i Küfri»ler gene veryansın edecekler. Ağza alınmadık küfürler sıralayacaklar. Eeeh, ne yapalım, «Ceride-i Küfri»lerin de ödevleri bu dünyada her gerçeğe küfretmek. Her gün yirmi dört saat küfür etmeseler kısmetleri kesilir, bu din, bu Allah tüccarlarının. Her neyse, biz bütün bunları bırakalım. Onlar kendi işlerine baksınlar, biz de kendi işimize bakalım. Yüzyıllardan beri şu Türkiyeyi onlar idare ediyorlar. Bu ayrıcalığı yapan onlardır. Fıkarayı perişan, çalışanı perperişan eden, kendi mezarlıklarını Cennet bahçesine çeviren, fıkaraların evlerini Cehennemden de beter eden onlardır. Biz de bu tezadı görüyoruz, yazacağız. Utanmak onlara düşer. Nasıl kudururlarsa kudursunlar, vız gelir. Ölülerine fakir fıkaranın dirisinden bin misli daha konfor sağlayanların yanına kalır mı bu dünya.

Yanımda bir inşaat mühendisi arkadaşım, önce Zincirlikuyu mezarlığına girdik. Daha önce buraya birkaç kere gelmiştim. İlkin Sait Falkin ölümünde gelmiştim. Bizim Koca Saidi buraya gömmüşlerdi de bir hoş olmuş, yüreğim paralanmıştı. Hey Koca Salt, başını kaldırsa da baksaydı kimler arasında yatıyor. Deli divane olurdu. Halbuki o halkı severdi ve halk içinde, kuru bir mezarlıkta yatmayı burada, bu mezarsaraylar arasında, zenginlerle yanyana yatmaya bin kere tercih ederdi.

Zincirlikuyu mezarlığına koskocaman, gösterişli, zafer kapıları gibi bir cümle kapısından girliyor. Sağa sola giden asfalt yollar. Ağaçlar, çiçekler. Ve beyaz mermerler... Bütün İstanbul şehrinin yapılarında buradaki kadar mermer yok. Türlü türlü, damar damar mermerler. Mermerleri eli hünerli ustalar oya gibi işlemişler. Gelin de Zincirlikuyu mezarlığını görün, insan eli ne hünerliymiş ve insan eli mermeri ne kadar güzel işliyormuş. Belki o kadar, dediğim kadar güzel değil ama, emekli, hünerli. İnsanın emeği, alınteri şu Zincirlikuyu mezarlığında sel gibi

akmış. İnsanın altın gibi alınteri yıllar yılı nasıl da Zincirlikuyu mezarlığına dökülmüş. Burası Zincirlikuyu, şöyle böyle bir mezarlık değil... Zincirlikuyu bir mermerler, bir masallar şehri. Ölülerin masallar şehri. Gene de bu masallar şehri, ölülerin, usturuplu ölülerin, smokinli ölülerin şehrinde bir resmiyet var. Bir tatsızlık var. Halkın mezarlıkları böyle değil. Halkın mezarlıklarında, mezar da olsalar, bir cana yakınlık var. Bunların mezarları da kendilerine, evlerine benziyor. Soğuk soğuk. Ölümün yüzü soğuktur, derler ya, şu Zincirlikuyu mezarlığında katmerli soğuk...

Ağaçlar, çiçekler, kuşlar. Burada da görüyoruz ki dünyaları mamur olanların öbür dünyaları da mamur. Şuradan bir mezarı, işlenmiş, oya gibi mezarı al... Bir tek mezarı al, götür Çeliktepe gecekondusuna on tane evi donat. Buradan bir tek mezarı al, götür Doğu Anadolunun mağara köyü Şikeftana, elli evi donat. Tam elli evi. Buradan bir tek mezarın mermerini al, götür beş yüz tane fakiri doyur. Buradan bir tek mezarın mermerini al, götür beş tane çocuğu birkaç yıl okut. Buradan bir tek... Buradan bir tek... Bir tek mezarı al, beş köyü donat.

İnşaat mühendisi, eski müteahhit arkadaşım burayı, bu Zincirlikuyu mezarlığını iyi biliyor. Mezarlığı yaya değil, yaya başa çıkamam bu karda kıyamette, mühendis arkadaşımın arabasıyla dolaşıyoruz.

Derken büyük bir mezarın önüne geldi durdu araba.

Mühendis arkadaşım:

«İşte bu mezar bugünün parasıyla en az yarım milyon liraya çıkar. En az diyorum. Yoksa bir milyondan aşağı değildir.»

Mühendis arkadaşım ölçüyor, biçiyor, mermerleri ayrı hesaplıyor, işçiliği ayrı, toprağı ayrı hesaplıyor, hesaplıyor oğlu hesaplıyor, sonra da:

«Yanılmıyorum,» diyor, «bir milyondan aşağı çıkmaz bu mezar.»

Mezar, yarısı yeşil, yarısı ak mermerden yapılmış ke-

merli bir mezar. Büyük, milyonlar kazanmış bir müteahhidin mezarı.

Kazanmış, haketmiş, bir milyonluk mezarda son uykusunu rahat rahat uyuyor. Allah rahmet eylesin. Soğuk mermerler altında.

Başka bir mezara gidiyoruz. Onun da fotoğrafını çekiyoruz.

Mühendis arkadaşım diyor ki:

«Bu da eder bir yedi yüz bin lira.» Bu da kemerli, kubbeli, süslü bir mezar.

Sonra başka bir mezar. Bu da İstanbulun milyoner ailelerinden birinin mezarı. İçinde hiç ölü yok. . Buna da yüz binlerce lirayı dökmüşler.

Mühendis arkadaşımla Zincirlikuyuyu dolaşıyor, mezarlara fiyatlar biçiyoruz.

Arkadaşım diyor ki:

«Şu mezarlıktaki mezarların dörtte birinin fiyatı yüz bin liranın üstünde. Ve beş bin liranın altında çok az mezar var burada.»

Mezarlıklar var iki, üç katlı apartıman gibi. Mezarlıklar var, hazırlanmış, tavında toprak gibi, ölüsünü bekliyor. Şu mezarlıklar, zengin mezarlıkları dünyası bir hoş dünya.

Birkaç saat dolaştıktan sonra Zincirlikuyu Cennetinden ayrılıyoruz. Birkaç mezar bakımcısı durmadan mezarlıkların üstündeki karları temizliyorlar, mezarlığın asfaltını temizliyorlar. Birkaç bahçıvan mezarlığın ağaçlarını budıyor.

Sonra şehre dalıyoruz. Şehrin bütün caddeleri kar içinde. Caddeleri temizleyen yok. Arabamız düz yolda kara batıyor. Nerdeeeee Zincirlikuyu mezarlığının konforu, nerdeeeeeeeee İstanbul şehri...

Mühendis arkadaşım diyor ki:

«Arkadaş,» diyor, «bu daha yeni mezarlık. Gidelim de sen bir de Edirnekapı Şehitliğindeki mezarları gör.»

Oraya çekiyoruz.

Edirnekapı Şehitliğinde sokaklar, caddeler var. Sokakların, caddelerin de adları var. Edirnekapı Şehitliği çok

çok modern bir şehir gibi. Burası da çok bakımlı. Yollar, yani caddeler, sokaklar, kaymak gibi asfalt. Otomobille dolaşıyoruz ölüler şehrini. Şöyle büyük, saray gibi mezarların fotoğraflarını çekiyoruz.

Arkadaşım durmadan, gözleri faltaşı gibi açılmış, fiyat biçiyor. Mezarlara fiyat biçmek de bir tuhaf ama, ne yapalım, bu bir gerçek. Bir zengin mezarı bin gecekondu fiyatına.

«Bu mezar bugünkü fiyatla beş yüz bin lira... Bu mezar... Yüz bin... Bu mezar elli bin, bu mezar seksen bin. Bu mezar iyi işlenmiş ama, mermeri az ve adi mermerden, eder on beş bin... Bu mezar! Bu mezar! Bu mezar!»

Koskocaman bir mezarın önünde duruyoruz. Bir apartıman gibi. İstanbul ithalatçılarından birinin mezarı. İçinde bir sürü mezar ve bir tek ölü yok. Allah gecinden versin ya, bu kadar erken telaş niçin? Bu hazırlık nemene iştir ki aklım ermedi. Bizim ithalatçı bey de daha epeyce genç. Doğru, ölümün genci yaşlısı olmaz ya. Her neyse, hayırlı olsun, çok güzel bir mezar. Öldüğü zaman rahat rahat uyusun.

Arkadaşım bu ölüsüz mezarlığı ölçüp biçiyor. Mezarın kapladığı alan tam 240 metrekare. Büyük, zenginlerin oturdukları apartımanlardan da büyük bir mezarlık.

Bu iki yüz kırk metrekarelik alanı som ak mermerle kaplamışlar.

«Bu kaça çıkar?» diye soruyorum.

«Bugünkü parayla, bir, bir buçuk milyon liraya.»

«İnanmam,» diyorum. «Bu olamaz. Kimse bir buçuk milyonunu buraya dökmez. Bir daha ölç biç bakalım da azıcık tenzilat yap. Okuyucuya karşı rezil olurum.»

Mühendis arkadaşım:

«Sen yaz,» diyor, «ben sana en ucuz tarafından söylüyorum. Yoksa şu İstanbul mezarlıklarının değeri milyar, milyar, milyar eder. Sen yaz bunu.»

Koca bir milletin, aç, yoksul, çıplak bir milletin servetini, alınterini, İstanbul zenginleri mezarlarına dökmüşler.

Her mezarda...

Bunu Çeliktepede bir gecekondu sahibi söylüyor.

«Her mezarda yüz Anadolu insanının çıplaklığı. Açlığı, yoksulluğu var. Her mezarda beş Anadolu köyünün yoksulluğu yatar.»

Zincirlikuyuda bir mezar gördüm. Eski Selçuk kümbetleri gibi. Yani ev gibi. Her yanı kapalı. Sarıya kaçan bir mermerden. En değerli mermer. Bu da kat kat.

Çeliktepede bu mezarları yapanlardan birisiyle, bir ustayla karşılaştım. Bizim Hamit Kalfa tanıştırdı.

«O büyük mezarlardan birini yapıyorum. Evin hanımı da başımdan hiç ayrılmıyor. Şurasını şöyle yap da burasını böyle yap. Çimentoyu sağlam döktürüyor, en küçük bir delik kalmasın diye bir dakika başımızdan ayrılmıyor. Bir gün tepemin tası attı. Bire hanım, dedim, öyle de olsa, böyle de olsa ölüm ölümdür. Kuru toprakta da yatsan, mermer içinde de yatsan çürüyeceksin, dedim. Hanım celallandı, kızdı. Yoook, dedi, yoook... Ben yılandan çıyandan korkarım. İlle de böceklerden. Ben ölünce beni böcekler yiyememeli. Hiçbir böcek benim etime değmemeli. Mezar bitinceye kadar başımdan ayrılmadı. Bir de güzelce yattı mezarın içine. Ölçtü. Provasını yaptı. Rahat rahat evine gitti. Hep böyle yaparlar. Bu zenginler hep de böcekten korkarlar. Halbuki altın tabuta girseler bile onları böcek gene bulur. Bunu bilmiyorlar. Bir mezar yaptım tam üç kat. Mezarın içinde hava boruları da var. Dışardan içeriye temiz hava girsin diye. Bir mezar yaptım birkaç yıl önce Adanada... İçinde elektriği bile var.»

Dedim ki:

«Ben de biliyorum o mezarı.»

Usta coşmuş, durmuyordu ki...

«Bunların bazıları mezarlarına öyle meraklı ki, bir süslüyor, bir püslüyorlar ki mezarlarını, öldükten sonra her gün göreceklermiş gibi. Bir mezar yaptım içi safi kakma mozaylk. Bazı yerleri de altın kakma.»

«Ya sizin evler?»

Usta çamur içindeki mahalleye şöyle bir elini uzattı:

«Git de gör. Şimdi evlerin yüzde eliisi su içindedir.

Rüzgar bir yandan girip bir yandan çıkıyordur. Çoğunda odun, kömür yoktur. Çoğunda ekmek yoktur. Suyumuz bile yoktur. Git de gör. Mezarlarımız mı?»

Hamit Kalfa, Bahri Sarı, bir de Mevlüt Usta düştük yollara. Kar yağıyor. Gecekondu mahallelerinden geçerek, yamaçlar, tepeler aşarak gecekondu mezarlığına geldik. Evlerden çoğu tütmüyordu. Bu korkunç, ustura gibi soğukta.

Hamit Kalfa:

«Çoğunun odunu yok,» dedi.

Duvar gibi bir sırta tırmandık.

Hamit Kalfa:

«İşte burası da bizim mezarlığımız,» dedi.

Baktım, kar altında küçük küçük tümsekler.

Hamit Kalfa:

«Bir de onların mezarlarına bak. Onların mezarları hep büyük mezarları. Onların mezarlıklarında çok az çocuk mezarı görürsünüz. Bizim mezarlığımızsa hep çocuk mezarlarıyla doludur. İşte bu yoksulluktur. İlaçsızlık, hastalık, bakımsızlıktır.»

Sonra Hamit Kalfa yarı alaycı bir öfkeyle elini şehrin üstüne salladı ve gecekonduların üstünde durdu:

«Yaşar arkadaş,» dedi, «sen konunu yanlış seçmişsin, diri mezarları, zengin mezarları yapacaktın. Bak şu gecekondulara, bunların hiçbirinin mezardan farkı yok. Diri mezarları herbiri.»

Ölü mezarlarına gelince:

«Burası bayırdır,» diyor Hamit Kalfa, «biz ölülerimizi ancak elli ya da seksen santim kadar toprağın altına gömebiliriz. Daha aşağısına kazma işlemez. Ne taş, ne mermer, ne bir şey. İki yılda mezarlarımız kaybolur gider. Bırak mezarları be Yaşar arkadaş, biz diri mezarlarına gidelim de sen belayı, yoksulluğu orada gör.»

«Şimdi,» diyorum Hamit Kalfaya, «bir ölü olsa, bu karda kıyamette, bu bayıra nasıl tırmanır da gömersiniz? Bu mümkün mü?»

Yüzümüz gözümüz kar içinde kalmış. Hamit Kalfanın

yalnız gözleri ışılıyor ve o acı, alaycı gülümsemesi ile gene gülümsüyor:

«Dirisi acı, dert içinde olanların ölüsü de böyle zor gömülür işte. Mümkün. Her şey mümkün.» diyor.

Şu duvar gibi sarp yamaca bakıyorum da, ne söyleyeyim, ben de:

«Mümkün Hamit Kalfa kardeş, insanoğlu için her şey mümkün,» diyorum.

3

«Kuşlar yuvalarını nasil yapar, hiç gördün mü kardeş? Kırlangıç nasıl yapar yuvayı? Hiç gördün mü kardeş? Çamur sıvayı sıvayı yapar kardeş, hiç gördün mü? İncecik incecik çöpler. Tüyler, zerrecik çamurlar. İşte biz böyle yaptık bu gecekonduyu. Beş kere başımıza yıktılar, beş kere gene yaptık. Kırlangıçlar gibi.»

«Dünyanın en güzel yaratığı yuva yapan kırlangıçtır. Kırlangıç uzun bir çabadan sonra yuvasını bitirince sevincine bir diyecek yoktur. Böylesine sevinen bir yaratık dünyaya ne gelmiş, ne de gelir. Bıcırdayarak yuvanın dört bir yanında döner durur. Sevinçten deli olur. Onu seyreyleyen insan da sevinir, mutlu olur. Gece gecekonduyu yapmaya başlayan, sabahleyin bitiren insanın da sevinci öyledir.»

«Gecekonduyu yaparken bu yamaca ağaç gerek, dedim. İki buçuk lira kazanıyordum balıktan o zamanlar. Fidanları iki buçuk liraya aldım. On yılda zengin çocuğu büyütür gibi büyüttüm. Bir kayısı oldu, kayısı derim sana. Nah böyle böyle.»

«İşte dün gece, bu ağaçlara vurdum baltayı. Kolumu kesiyor gibi, gözümü oyuyorlar gibi, ciğerimi parçalıyorlar gibi tekmil bedenim acıdı.»

«Şu Recep var ya, şu Recep... Bu Recep olmasa kıyamet kopsaydı, ölseydim bile ağacı kesmezdim. Dün gece bir bora, fırtına, kar. Ne kadar soğuk varsa içerde... Ne kadar yağmur yaş varsa içerde... Recep hastalanma-

sın mı? Çocuk donuyor, hepimiz donuyoruz. Baktım ki çocuk dayanamayacak, ölecek. Soğuk arttıkça artıyor, Recep çığlık çığlığa. İnandım ki Recep ölecek. Aldım baltayı elime, yanaştım kaysılara. Kökünden kökünden kestim. Keserken az daha yüreğim durup ölecektim. Recep kurtuldu. Ölümümü isterdim de kayısılarımın kesilmesini istemezdim.»

«Sorma kardeş sorma, görüyorsun ya halimizi! Gecekondu hayatı it hayatı. Geçende Kazım Ağabey ölü bulundu kondusunda. Sıçanlar tekmil yemişler Kazım Ağabeyi. Sen balıkçı Kazımı tanırsın.»

«Tanırım,» dedim.

Menekşe gecekondularından Paşa Ahmet konuşuyordu. Balıkçıydı. Menekşede on beş yıldır balıkçılık ırgatlığı yapıyor, günde ancak beş altı lira kazanıyordu. Bekardı. Ağabeyinin evinde kalıyordu. Ağabeyi de bir işçiydi. Yakışıklı, cin gibi zeki, her şeyi bilen anlayan bir kişiydi ama, kader bütün ırgatlar gibi onun da boynuna vurmuştu. Yıllar yılı yetiştirdiği ağaçlarının yerinde kanayan ağaç kökü duruyordu. İnsan, yüreği paralanmadan oraya bakamaz.

«Paşa Ahmet,» dedim, «ben mezarlık röportajı yapıyorum. Gel seninle mezarlığa gidelim de orada konuş. Ne diyeceksin bakayım.»

Paşa Ahmet:

«Biliyorum,» diye güldü. «Diyorsun ki, bir onların mezarlarına bak, bir de senin evine bak. Öyle değil mi?»

«Öyle.»

«Ben onların mezarlarını gördüm. Biliyorum. Herbiri bir apartıman kadar var. Som mermerden. Öyle değil mi?»

«Öyle.»

«Bir tek mezarı, bizim gecekondu mahallesini taşıyla toprağıyla satın alır. Öyle değil mi?»

«Taşıyla toprağıyla, adamıyla satın alır.»

«Bir tek mezarın bakımı bizim evi bir yıl geçindirir, öyle değil mi?»

«Öyle.»

Bu sefer ben başladım. Onların mezarlıkları asfalt,

sen gecekonduda gırtlağa kadar çamura batarsın. Onların mezarları şıkır şıkır ışık içinde, senin gecekondunda ışık yoktur. Onların mezarlıklarının çeşmelerinden gürül gürül su akar, senin gecekondu mahallesinde su kuyruğu beş yüz metreyi bulur. Susuzluktan yanar, kavrulursun. Onların ölüleri yaşıyor, sen ölüsün.

«Öyleyse niçin gideyim de derdimi tazeleyeyim. Ben mezarlığa gitmem. Derdimi, bir iken bin etmem.»

Kahveye indik. Kahvede de Kazımın ölümünü anlattılar. Ölüsü beş gün sonra bulunmuş. Sıçanlar yemiş ağzını gözünü.

Bir balıkçı:

«Bembeyaz kemik kalmıştı Kazımın yüzü. Vay Kazım,» dedi.

Başka bir balıkçı:

«Böyle yaşamak da, böyle ölüm de batsın,» dedi.

Kazımın öldüğü kulübeye götürdüler beni.

Bir buçuk metre uzunluğunda, bir metre genişliğinde sandıklardan, tenekelerden yapılmış bir gecekonduydu. Burada yaşanamazdı. Ancak sıçana yene yene ölünürdü. Kazımı bilirim, ne de hoş, şakacı, candan bir adamdı. Allah rahmet eylesin.

Paşa Ahmedin evi sanki Kazımın kulübesinden çok mu iyi? Biriketten yapılmış bir gözcük bir oda. Sıvanmamış. Üstü akıyor. Habire içeriye şıp şıp diye su damlıyor. Herbir yer yaş, çamur içinde. Recep gene hasta olacak bu gidişle, Paşa Ahmet bir ağaç daha kesecek. Sonra sonra ağaçlar bitecek. Recep gene hasta olacak. Evin içi çamur, çamur deryası. Recep ne yapsın hastalanmasın da. Buna can mı dayanır!

Kahvedekilere:

«Haydi sizi mezarlığa götüreyim,» dedim.

«Ne yapacağız biz orada?» diye sordular.

«Göreceksiniz. Gözünüz mezar görsün. Bir mezar, bir mezar ki, mezar derim size... Bir mezar ki herbiri. Gelin de görün. Buradan bir otomobile binerlz...»

Baliandıra baliandıra mezarları anlattım.

Oradan yaşlı bir balıkçı atıldı:

«Daha fazla anlatma, bak, hemen ölürüm,» dedi.

«Ölürsün ama, seni oraya gömmezler,» dedim. «Boşuna zahmet etme. Ölme.»

Hep bir ağızdan:

«Bizi götürme, biz o saraylı biliyoruz,» dediler. «İstersen sana bir bir anlatalım.»

Oradan Yenikapı gecekondularına gittim. Buraddkiler bir beter gecekondular. Uzun, çok uzun boylu birisini yakaladım.

«Adın ne?» diye sordum.

«Uzun Süleyman,» dedi. Sonra da ekledi. «Sen gazetecisin değil mi? Fotoğraf çekip, bizim gecekonduları millete anlatıp da bize acındıracaksın değil mi? Boşuna zahmet. Onlar bize acımazlar. Boş ver, zahmet etme. Çok fotoğraf çektiler buradan. Bir şeye yaramadığı gibi... Sizin fotoğrafiara kızıp bizim evleri yıkıyorlar. Boş ver kardaş. Ben her yıl bir gecekondu yaparım, her yıl yıkarlar. Bu yıl bir tane daha yaptırdım.»

«Kaç lira gitti?»

«Sorma sorma, battım, mahvoldum. On beş yıldo ödeyemem borcumu. Bu seferki gecekonduya çok, çoooook para gitti. Üstelik de komşular çok yardım ettiler.»

«Ne kadar para gitti? Kaç lira?»

«Sorma dedim ya. Belim bıkınım kırıldı. Çok gitti, çok. Bir ömür boyu çalışsam ödeyemem.»

«Yahu Süleyman ağa, boyuna çok gitti, çok gitti diyorsun. Söyle kaç lira gitti.»

Süleyman Ağanın başı övüngen, muzaffer bir kumandanın başı gibi dikildi.

«Bu sefer çok para harcadım ama, helal olsun. Bir ev oldu ki oturmalara seza. Bir ev ki ev derim sana. Bir ev ki tam bir buçum boyum gelir. Tam 1200 Türk lirası sarfettim. Tam 1200... Bin iki yüz ama, battım. Battım ama, bir ev oldu ki...»

«Çok para,» dedim.

Süleymanın gözleri parladı.

«Çok ki, ne çok. Ama canım sağ olsun, on yıl, on beş yıl da olsa çalışır ödeşirim. Ama ne ev, görmelere seza. Gel de gör.»

Elimden tuttu, beni evine götürdü. Kapıdan iki büklüm olaraktan içeriye girdim. Büzülerek oturdum.

Süleyman, boyuna:

«Nasıl ev, nasıl ev?» diye soruyor, ben de:

«Güzel güzel,» diyordum. «Oturmalara seza.»

«Çok para verdim, bir etek para verdim ama, bir ev sahibi de oldum. Eğer yıkmazlarsa.»

«Süleyman ağa.»

«Buyurun beyim.»

«Bir zengin mezarı kaça çıkar, biliyor musun?»

«Bilirim.»

«Kaç lira?»

Düşünmeden hemen karşılık verdi. Kendinden emin.

«Yirmi beş lira.»

«Sen deli misin? Bir zengin mezarının bir tek çiziği yirmi beş liradır...»

«Elli lira.»

Ben güldüm. Süleyman alındı.

«Haydi haydi... yetmiş beş lira olsun. Daha fazla da olur mu bir mezar?»

Süleyman ağayı kırmamak gerek. Söylesem de zaten inanmaz ya...

«Doğrusun,» dedim. «Olsa olsa yetmiş beş lira...»

«Vay, yezitler, demek yetmiş beş liraya bir mezar yapıyorlar? Bir etek para. Bu zenginlerde de hiç merhamet yok. Yetmiş beş lira bana üç ay yeter. Hiç merhamet yok.»

«Yok,» dedim, ondan ayrıldım.

Sonra oradan gurbetçiler kahvesine vurdum. İçeriye girdim. İçerisi tıklım tıklım.

«Size bir işim düştü,» dedim.

«Ne işi?»

Hemen ayağa kalkıp başıma biriktiler.

«Gündelik ne kadar?»

«Gündelik falan yok. Sizi mezarlığa götürüp, size mezarları göstereceğim.»

Birisi, genç bir adam atıldı:

«Ne varmış mezarlıklarda?»

«Çok güzel mezarlar var, gidin de gözünüz bir mezar görsün,» dedim.

«Biz mezar falan istemeyiz. Görmek de istemeyiz. Bir iş olsa...»

«Ama mermerden, som mermerden, saray gibi mezarlar. Görülmeğe değer.»

«Niye bizi götürmek istiyorsun?»

Oturdum, derdimi uzun uzun anlattım, saydım döktüm.

Uzun uzun aralarında müzakere ettiler:

«İçinde bir hükümet işi yok ya,» dediler.

«Yok,» dedim.

Gözü açık bir tanesi:

«Bizi mezarlığa götürüyorsun ama, her birimize birer paket sigara al hiç olmazsa,» dedi.

«Olur, alalım,» dedim.

Bir minibüse doluştuk, Edirnekapı şehitliğine gittik.

Bayburtlu:

«Ule, ule, ule,» diye bir şaşkınlık çığlığı kopardı ilk olaraktan.

«Ule, ule, ule! Bu mezarlık değil, bu bir memleket kadar var. İstanbuldan büyük.»

Sivaslı:

«Vay babo vay, ocağın bata. Bunların herbiri yüz liraya bile çıkmaz. Herbir mezar yüz elli lira eder. Vay babo vay...»

Malatyalı:

«Şu yollara bak gardaş, ne yollar, bal dök de yala.»

Tuncelili:

«Olacak gibi değil. Herifierin mezarları da mezar. Adam ölünce böyle ölmeli. Ölünce burada yatmalı. Böyle

yerde yatmalı ki adam, işte ona ölüm demeliyim. Bizimkisi it ölümü ağam, it ölümü.»

Güney Anadoludan kopup gelmiş yaşlı ırgat:

«Abooooooooooooovvv...» diyordu da başka bir şey demiyordu.

«Mezar değil bunlar kardaş. Mezar mı bunlar? Vallaha değil. Herbiri peri padişahının sarayı... Ule, ule, ule! Ocağın bata ha!»

Diyarbakırlı yaşlı işçi bir mezar taşına çökmüş yorgun, hiç konuşmuyordu.

«Sen ne diyorsun ağam?» diye sordum.

Ağır ağır başını kaldırdı. Bir süre bana öylece baktı. Sonra usulca konuştu:

«Örtki ölem ağam. Örtki ölem. Örtki ölem,» dedi.

21.2 - 7.3.1967

Proleter Şoförle Konuştum!

Proleterya — Latince proletarius sözünden gelir. Fransızcası proletaryadır.

1) Eski Romada sosyal ve ekonomik sınıfların en en altındakine derler.
2) Bir cemiyetteki en alt sınıf anlamına gelir.
3) Çalışan işçi sınıfı, bilhassa endüstrideki işçiler. Yani gündelikçiler için kullanılır.
4) Marksist doktrininde de gündelikçi işçi sınıfı, kendi üretim araçları olmadığından, emeklerini satarak yaşayan sınıf, demektir.

(Webster's, 1961 Şikago baskısı, 1814üncü sayfa)

Dünyanın en büyük sözlüklerinden biri olan Webster's işte proleterya sözcüğünü böyle yazıyor. Proleter de, bu sınıfa mensup demektir. Aşağıdaki gazete havadisinden anlayacaksınız ki, bu proleter sözcüğü üstünde bugünlerde fırtınalar kopuyor. Bir bardak suda değil bu fırtına, bir sözcükte, sözcüğün geniş büyük anlamı üstünde değil, salt sözcük üstünde kopuyor bu fırtına. Havadisi size verdikten sonra benim de bu proleter sözcüğü ve Türkiyede oturan burjuvalar üstünde bir iki sözüm olacak.

Gazete havadisi şu:

«Ben sosyalistim, bu fikirle de iftihar ediyorum,» diyen bir minibüs şoförü, vasıtanın üstüne «Proleter» keli-

mesini yazdırmıştır. Bir ihbar üstüne harekete geçen ve saatlerce üstünde «Proleter» yazısı bulunan minibüsü arayan Emniyet mensupları nihayet Yalkın Özerden adındaki şoförle birlikte vasıtayı bulmuşlardır. Kadıköy Emniyet Amirliğine getirilen minibüs yüzlerce kişi tarafından seyredilmiş ve bütün ısrarlara rağmen otuz yaşındaki sosyalist genç yazılan yazıyı silmemiştir.

«Eğer bir suçum varsa cezamı çekmeye razıyım,» diyen Yalkın Özerden, «herkes minibüsüne birtakım yazılar koyduruyor. Ben de bu şekilde hareket etmeyi uygun buldum,» demiştir.

Proleter yazısı üzerine şoför hakkında bir işlem yapılıp yapılmayacağını inceleyen Emniyet mensupları siyasi şubeyle temasa geçmişlerdir.

Öte yandan durum savcılığa bildirilmiştir.

Proleter gencin ne suçtan adliyeye nasıl sevkedilebileceği tetkik edilmeğe başlanmıştır.

Gördünüz mü havadisi! Ben bu utanç vesikasını okuyunca beynimden vurulmuşa döndüm. Türkiyede milyonlarca proleter var ve proleter sözcüğünü minibüsüne yazan bir genç için ne şekilde adliyeye sevkedileceği üstüne araştırmalar yapılıyor.

Böyle bir rezalet İranda olmaz, Turanda olmaz, Afganistanda olmaz, Afrikada olmaz, Habeşistanda olmaz. Hiçbir yerde olmaz. Ama Türkiyede olur. Çünkü Türkiyede, Türkiyede oturan burjuvalar hüküm sürer, «Proleter» sözcüğünü yasak ederler. Kimseler yasak etmez bu sözcüğü şu yeryüzü yuvarlağında, şu iki buçuk milyar insan yaşayan yeryüzü yuvarlağında proleter sözcüğünü yasaklamak kimsenin aklına gelmez. Ne demek yasaklamak, ne demek böyle olaylar... Ne demek, ne demek... İnsan düşündükçe çıldırıyor.

Havadisi okuyunca Yalkın Özerdene bir yüreğim acıdı ki sormayın, yüreğim paralandı. Delikanlı nereden bilsin «Proleter» sözcüğünü minibüsüne ad yapınca başına gelecekleri. Kimsenin, kimsenin aklına gelmez bu rezalet.

Azıcık uygar olanın, azıcık insanlıktan anlayanın. Hiç kimsenin... İşçi sözcüğünü yazsaydı ne olurdu? Ya «Burjuva» sözcüğünü tutsa birisi yazsa... «Proleter» in karşıtıdır. Karakollara çekilir, başına olmadık işler açılır mıydı?

Merak ettim bu korkunç, korkunç olduğu kadar gülünç havadisi okuyunca Yalkın Özerdeni. Kim bu delikanlı? Bütün ısrarlara rağmen minibüsünün adını değiştirmiyor. «Cezam neyse çekerim,» diyor. Bu burjuva sınıfı kanuni olarak bir şey yapamazsa, el altından Yalkın Özerdeni Iflah etmez. Bunu bilmez mi Yalkın Özerden? Bu kadar saf mı? Aslan polisimiz ezeli taktiğine başvurmaz mı? Mahalleye gelip ev ev dolaşıp, sizin mahallede birisi oturuyor kİ komünist mi komünist. Rus casusu mu Rus casusu, vatan haini mi, deme gitsin, demez mİ? Aslan polisimiz, koruyucumuz birtakım zavallıları kışkırtıp «Proleter» in üstüne saldırtmaz mı? Ben bunları biliyorum. Polisimiz kimbilir daha ne güzel Anayasamıza uygun, insanlara uygun, polisin bağımsızlığına, onuruna uygun kimbilir daha ne güzel insan yıldırma, insanları canından bezdirme, insanları yok etme metodları bulmuştur. Kimbilir polisimizin daha ne güzel, ne insani marifetleri var, şimdilik bize tatbik etmedikleri. Bir Türk olduğuna göre bütün bunları Yalkın Özerden bilmez mi? Yaşı otuz, o kadar da genç değil. Türkiyedeki demokrasi sadece bir burjuva oyunudur. Burjuva oyunu kalsın diye dehşet bir savaş veriyor burjuvazi, bütün bunlardan haberi yok mu, bu delikanlının? Türkiyede bir faşist rejim hüküm sürmektedir, Komünizmle Mücadele Derneklerİyle, el altından polis baskılarıyla... Delikanlı Yalkın bunları bilmez mİ? Hitler, Mussolini olmadık işler yaptılar. Adam kurşunladılar. Alanlarda kitaplar yaktılar, ama proleterya sözcüğünün üstüne, Yalkına oynanan oyuna tenezzül etmediler. Türkiyede oturan burjuvaların faşizmi Hitlerin, Mussolininin faşizmi gibi olacak, onların kalitesinde olacak değil ya. Türkiyede oturan burjuvaların faşizmi de böyle aşşağılık, böyle gülünç olur.

Gidip görmeliyim bu delikanlıyı, onunla konuşmalıyım. Türk milleti adına ondan özür dilemeliyim. Proleter sözcüğüne bu oyunu oynayanlar, bu kadar küçülenler Türk milleti değildir. Birkaç kişidir. Türkiyede oturan burjuvalardır ve onların paralı, parasız adamlarıdır. Yüce Türk milletini, bu toprakların mutluluğu, bağımsızlığı için ölmüş şehitlerimizin ruhlarını bu aşşağılık, yakışıksız, onursuz oyundan tenzih ederim.

Bizim Doğan Özgüdenle Kadıköy vapuruna bindik. Yalkın Özerdenin evi Bostancıda. Güneş altında yalp yalp eden İstanbulun denizi. Kurşun kubbeleriyle eski, dehşetli güzel İstanbul. Bacakları güneşten yanmış mini etekli İstanbul kızları. Pırıl pırıl, renk renk, yepyeni, gıcır gıcır burjuva otomobilleri ve proleter sözcüğünün yasak olduğu şehirde Amerikan marka gıcır gıcır otomobillerin bahtiyar fütursuzluğu. Ve sömürgelerin en zulüm görmüşü Türkiye. İstanbulun bir sömürge şehri olduğu her halinden belli. Ve çirkin burjuva apartımanları. Ve Sinandan, Süleymaniyeden utanmadan sırıtıyorlar. Kadıköy iskelesinde insan kalabalığı. Mutsuz, boynu bükük bir kalabalık. Bu kalabalığı hiçbir şey mutlu kılamaz duygusunu uyandırıyorlar insanda. İçimde bir acıma. Yıkılış.

Kadıköyde Bostancıya giden bir minibüse biniyoruz. Yalkının proleteri de böyle bir minibüs olacak. Boyaları dökülmüş, her bir yanı sallanan bir minibüs. Koltukları eskimiş, insanın her yanına batıyor, rahatsız. Şangur şungur Kadıköyden Bostancıya doğru yola düzüldük.

Minibüs şoförü bizi uzun bir sokağın ağzında indirdi: «İşte buradan gidersiniz Emin Ali Paşa caddesine,» dedi. Doğanla yürüdük babam yürüdük. Emin Ali Paşa caddesini bulduk. Saat altıda Yalkın bizi evinde bekleyecek. Uzun, çok uzun Emin Ali Paşa caddesinde, önünde üstünde «Proleter» yazılı bir minibüs olan bir apartıman arıyoruz. Git babam git minibüs gözükmüyor. En sonunda minibüsü uzaktan gördük. Proleter sözcüğünü de o anda seçtik.

Minibüsün yanına geldik ve oralarda aranırken, bir baktık Yalkın bize doğru geliyor.

«Hoş geldiniz,» dedi. Güleç yüzlü, uzun boylu, azıcık saçları dökülmüş bir genç adam. Çok tatlı, candan, insanı şöyle sevgiyle candan kavrayan bir gülüşü var. Böylesi güzel gülen insanlara insanoğlu çok güvenir. Böyle insanları, böyle candan insanları insanlar çok severler.

Kapıyı karısı açtı. Gencecik bir taze. Bir apartımanın ikinci katında oturuyorlar. Evi yeni döşemişler belli. Yeni ve gönülden döşemişler. Güler yüzlerini, sadeliklerini, çocuksuluklarını, candanlıklarını katmışlar herbir eşyalarına. Salonun pencereye yakın yerinde koyu mavi çok güzel bir kanepe ve iki koltuk. Bir güzelce halı. Salonun öteki yanında yemek masası, bir kitaplık. İnce ve zevkli. Masanın üstünde çiçekler. Karşıda bir televizyon. Sonra bir güzel radyo. Bir teyp makinesi. Şu Türkiyede hiçbir burjuva evinde böyle ince, böyle güzel bir zevk görmedim. İktidarın başı Süleyman Beyin evinin bir fotoğrafını görmüştüm bir baldır bacak dergisinde. Aman Allah ne evdi. Ne zevksiz evdi. Yerde bir halı vardı, cicili bicili. halı derim sana. Gözünü kapamadan o eve giremezdin. Bir de şu gencecik proleterin evine bak. Sinanın zevkine layık. Kökü olan, temeli olan, kişiliği olan Türklerin zevkine layık bir ev. Taklitsiz, özentisiz. Aydınlık, tertemiz, pırıl pırıl. Şu iki gencecik, inanmış proleterin gönülleri, yüzleri, kara güzel gözleri gibi.

Nasıl candan bir karşılayış, sanki kırk yıllık dost gibiyiz. İşte böyle gönlü yüce, gönlü pırıl pırıl temiz insanlar böyle dostça, böyle insanca, böyle sımsıcak karşılarlar insanları. İşte, insan bunlar.

«Kimsiniz nesiniz kardeş,» dedim, «şunu bana bir anlatıverin bakalım? Bir gazeteci gibi gelmedim. Bir dost gibi, bir meraklı insan gibi evinizdeyim. Bu macerayı merak ediyorum. Bu proleter sözcüğünü niçin seçtiniz minibüsünüze ad olarak, bunun Türkiye gibi bir yerde tehlike yaratacak bir şey olacağı aklınıza gelmedi mi?»

Yalkın, gene o dost, o kardeş, cana yakın gülüşüyle gülerek dedi ki:

«Maceramı anlatmağa değmez. Üsküdarlıyım. İşte maceram bu kadar.»

«Bak,» dedim, «Yalkın, bir gazeteci gibi değil, bir romancı, bir meraklı insan gibi soruyorum. Kim olabilir bu adam diye. Anlatırsanız, beni sevindirirsiniz.»

Biraz mahçup, nedense, niçin gereklik duymuşsa:

«Sizin hiçbir eserinizi okumadım,» diyor.

«Aldırma,» diyorum, «bir gün okursun.»

«Hiç vaktim olmadı,» diyor. «Bütün ömrümde hep çalıştım.»

Sonunda hayatını anlatıyor Yalkın. Belalı bir hayatı var. 1937 yılında Üsküdarda doğuyor. Küçük bir maliye memurunun oğlu. Babası, o sekiz yaşındayken ölüyor. Altı yaşındayken de anası ölmüş.

«Seni kim büyüttü?» diye soruyorum.

«Ağabeyim,» diyor. «Üvey ağabeyim.»

Ağabeyi sadece evine alıyor. Ağabey şoför. Çok az okuyabiliyor Yalkın. Bu arada İstanbulda kimsesiz bıçkın çocuklar var ya, bir süre onlara karışıyor. Bir süre onlarla ora senin bura benim sürtüyor. Hiç bir şeyden, dünyadan habersiz. Ağabeyi şoför olduğu için on iki yaşından bu yana otomobil kullanıyor. Sonra bir süre şoförlük yapıyor. Kendine geliyor. İş sahibi bir proleter oluyor. Sonra iki yıl da gazetelerin ölüm otobüslerinde çalışıyor. Hani şu, gazete ulaştırmak için saatte yüz, yüz elli kilometre uçan ölüm otobüsleri var ya, işte onlarda çalışıyor Yalkın.

«Ne delilik Ağabey,» diyor. «İki yıl, tam iki yıl... ölüm otobüslerinde.»

Eşi Halide şimdi yirmi üç yaşında. Halideyle karşılaşıyorlar. Halide o sıralar lise öğrencisi. Sevişiyorlar. Yalkın proleter ya. Kızın babası kızı vermek istemiyor Yalkına. Sevgililer kaçıyorlar. Sonra ailenin gönlü oluyor. Sonra nikah...

Yalkının bileklerinde altın bilezik. Şoförlük ve tamircilik. Hallde de terzilik biliyor. İki genç elele verip, ver

elini Alamanya, diyorlar. Yalkın Ford fabrikasına giriyor, Halide bir dikiş atelyesine. Alamanyada durup dinlenmeden tam beş buçuk yıl çalışıyorlar.

Yalkın diyor ki:

«Hanyayı konyayı orada öğrendim. Kendimi orada öğrendim. Kim olduğumu orada öğrendim. Proleter olduğumu orada öğrendim. Çok okudum. Kendimi orada öğrendim. İnsan olduğumu, hem de proleteryadan bir insan olduğumu orada öğrendim. O kapitalist memlekette her kitap var. Herbir şeyi istediğin gibi tartışırsın. Alamancayı çabuk öğrendim ve çok okudum.»

Beş buçuk yıl, dile kolay. Ve kendilerini öğrenen Halide ve Yalkın. Onlar artık memleketsiz edemezler. Biriktirdikleri para ile bir minibüs alıyorlar. Gümrük parasını da Halidenin büyükanası veriyor, memlekete geliyorlar.

«Geleli iki ay oldu,» diyor Yalkın. Minibüsü çıkardım, çalışmağa başladım, Kadıköy - Pendik arası. Baktım bütün minibüslerin bir adı var. Tatlım, Kartalım, Uğur, Yolalan, falan filan... Ben de minibüsümün adını Proleter koydum.»

«Neden proleter?»

«Ben bu kelimeyi çok severim. Kelimeyi değil de anlamını çok severim. Ben proleteryadan bir kişiyim. Ve proleterya insan soyunun en namuslu, en sıcak, en insan sınıfıdır. Kimseyi sömürmez, kimseye hükmetmez, kimseyi ezmez. Dünyayı yaratan proleteryanın elleridir. Proleteryanın elleri olmasa dünya olmazdı. Ben proleterya hayranıyım. Şu dünyada yapılmış güzel olan, faydalı olan ne varsa proleteryanın güzel ellerinin eseridir.»

Süleymaniye o güzel ellerin eseri, şu köprüler, şu sülün gibi güzelim minareler, vapurlar, trenler, uçaklar... Yediğimiz ekmek, içtiğimiz su. Şu kıpkırmızı domatesler, demir, bakir ve tereyağı... Ve tekmil sebzeler. Oturduğumuz evler. Proleteryanın güzel ellerinin eseri.

«Bu minibüs benim alnımın teridir. Benim ve Halidenin. Gözümüzün nurudur. Bu minibüsten dolayı da daha bir miktar borcum var. Bir minibüs alacak parayı bir pro-

leterin nerede olursa olsun biriktirmesi zor. Ben de tuttum, minibüsüme bu göz nuru, bu alınteri adamlarının adını koydum. Ve minibüsümün adına Proleter dedim. Uzun bir süre böyle, bu ad altında çalıştım durdum. Kimse bana nereden gelip nereye gidiyorsun demedi.»

Kim ne der, kim ne diyecek, Türk halkı uygardır, Türk halkı hoşgörür bir halktır. Ama işin içine Rüfailer karışınca iş değişiyor, bir sözcüğün üstünde kıyametler koparılıyor.

İşin arkasını gene Yalkından dinleyelim:

«Bu proleter sözcüğünden dolayı takibat, ya da bir söz işiteceğim aklımın köşesinden bile geçmezdi. Bu ayın altısında, yani geçen pazar günü Kadıköy iskelesinde müşteri bekliyordum. İki sivil polis memuru geldi, beni Emniyet Amirliğine götürdüler. Burada tam bir buçuk saat bekletildim ve ifade verdim. Burada suçumu öğrendim. Suçum arabamın üstüne plastik harflerle PROLETER kelimesini yazmakmış. Her şey bundan sonra başladı. Tekmil belalar bundan sonra başıma yağmaya başladı. Rahat huzur kalmadı. İfadeden sonra yolcu alarak Pendike gittim, oradan da Kartala geldim. Bu arada Komünizmle Mücadele Derneği Başkanı olduğunu söyleyen ve Kartalda çok nüfuzlu birisi olduğu söylenen bir kişi beni tehdit etti. Bana ağıza alınmaz küfürler etti. Proleter kelimesinin komünistlik olduğunu, bu kelimeyi kaldırmazsam beni yaşatmayacağını, hiç olmazsa bu hatta çalıştırmayacağını söyledi. Bu olaydan bir saat sonra da dolu olarak Kadıköye gelirken Maltepe karakolu önünde bir polis tarafından durduruldum, karakola götürüldüm..»

Evet, Yalkın, Maltepede de karakola götürülüyor ve yolcular arabanın içinde bekletiliyor. Karakolda şişman, aslan göbekli bir kişi var ki, öfkesi burnundan taşıyor ve zart zurtu dünyayı alıyor. Ve polislere emir veriyor. Bu kişi de Komünizmle Mücadele erneği Başkanı olduğunu söylüyor. Diyor ki, «bu delikanlı bu kelimeyi mutlaka şimdi, şu anda kaldırmalı. Bu kelime bir kere Rusçadır. Türk

milletiiiiiiiii, böyle Rusça kelimelerden hiç hoşlanmaz. Ve biz böyle kelimelerin yurdumuzun sınırlarından içeriyeeeeee girmesineeeee müsaade etmeyeceğiz.» Yalkın diyor ki, «bu kelime Rusça değil Fransızcadır.» Adam daha çok kızıyor. «Fransızca olsun Rusça olsun, farketmez,» diyor. «Türk sınırlarından içeriye böyle alçak kellmeler giremez,» diyor ve Yalkına veryansın ediyor. Küfürlerden küfür beğen Yalkın kardeş. Durmadan sivil kişi Türkiye Cumhuriyetinin karakolunda bir Türk vatandaşına polis marifetiyle küfrediyor. Yalkın diyor ki, «Polis beyler,» diyor, «bırakın yakamı da gideyim. Bu sabah Kadıköy Emniyet Amirliğinde ifademi aldılar ve bıraktılar. Bırakın da işime gideyim.» Bir telefon konuşması. Yalkını bırakıyor polisler. Polisler bırakıyorlar ama, Komünizmle Mücadele Derneği Başkanı olduğunu söyleyen kişi Yalkının yakasını bırakmıyor. Karakoldan çıkan Yalkının peşinde, boyuna küfrediyor, tehdit ediyor. «Seni linç ettireceğim. Linç ettireceğim, linç ettireceğim,» diye basbas bağırıyor. Ve halkı tahrik ediyor. «Şu kafiri, şu komünisti, şu vatan hainini linç edecek bir vatansever müslüman yok mu? Kanınız mı kurudu?» diye bağırıyor. Yalkın edemiyor, geri karakola dönüyor, «Bu adam beni linç ettirmek istiyor. Siz de kulaklarınızla duydunuz,» diyor. «Zabıt tutun.» Polisler aldırmıyorlar, yüzüne gülüyorlar.

İş bu kadarla bitse neysem ne... Kışkırtılmış minibüs şoförleri o gün bugündür üstüne saldırıyorlar Yalkının. Komünizmle Mücadele Derneğinden otuz kişi yolunu kesiyorlar Yalkının. Küfrediyorlar, tehdit ediyorlar. «Öldürürüz, linç ederiz,» diyorlar. «Böylesi kelimeler Türk milletinin şanına yakışmaz,» diyorlar. «Ne demek proleter kelimesi. Türk milleti böyle kelimeleri yurdunda yaşatmaz, sınır dışı eder,» diyorlar. Ve Yalkın elinde bir sözlük, «bakın kardeşler, bu kelimenin anlamı işte şu, işçi demek, çalışan demek,» diyor. Okuyorlar. «Olmaz,» diyorlar, «bu sözlük de komünist sözlüğü,» diyorlar. «Bize emir verenler yalan mı söylüyorlar, neyin komünistlik, neyin komünistlik olmadığını bilmezler mi?» diyorlar.

Birisi ihbar etmiş Yalkını. Kim bu? Niçin? Muhbirin adını vermiyorlar. Şimdi ben kalksam da« şu adamın adı Süleymandır,» desem, «bir adamın adının Süleyman olması suçtur,» desem... Süleyman adındaki adamı karakol karakol süründürür mü Türkiye Cumhuriyeti polisi? Karakol karakol dolaştırıp küfürbaz kişilere o adama ana avrat sövdürtür mü?

Dedim ki Yalkına:

«Yakanı bırakmayacaklar kardeş,» dedim. «Bunlarda insaf yok. Bunlar öyle bizim bildiğimiz normal insanlar değil ki... Ne yapacaksın, proleter adını kaldıracak mısın?»

«Ne pahasına olursa olsun kaldırmam..»

«Ben bunları çok iyi bilirim Yalkın, sen gençsin,» dedim. «Ne yaparlar biliyor musun?»

«Ne yaparlar?»

«Hiçbir şey yapmazlarsa Proletere bir şey yaparlar.» dedim.

«Yapsınlar,» dedi. «Proleteri ben kazandım. Alnımın teridir bu. Borcu da var ama... Gene kazanırım.»

«Bunlar dinsiz imansız, bunlar vicdansız,» dedim. «Sana kötülük yaparlar. Kötü adam mı, satılık adam mı ararsın bu dünyada...» dedim.

Karısı Halideye baktı:

«Biz Halideyle konuştuk,» dedi. «Ben olmazsam bile o çocuğumuzu büyütebilir,» dedi.

Halidenin kara gözleri sevgi, dostluk, inanmışlık doluydu.

Başıyla öyledir işareti yaptı.

Bu kadar genç insanların demek çocukları da varmış. İçerde, üç yaşında güzel mi güzel bir kız çocuğu mutlu, hiçbir şeyden habersiz uyuyordu. Bebeği kucağındaydı.

Ve bu gencecik proleter ana baba şu çocuk kadar tertemiz, şu çocuk kadar saf ve güzeldi..

Ve Yalkının evinden ayrılırken düşündüm. Bu yıkılası dünya, bu pisliği, bu kötü, çirkin insanlarıyla ayakta kalabil-

mışse şimdiye kadar, böyle insanların yüzü suyu hürmetine ayakta kalmıştır.

Yalkın bizi bırakmadı. Proleterle bizi Kadıköy iskelesine kadar getirdi. Yolda bir yaşlı adam bindi Proletere, Yalkın yaşlı adamdan para almadı.

Yalkın yılmayacak. Proleter sözcüğünü kaldırmayacak. Ama proleter düşmanları ne yapacaklar? Buna karşılık, Türk proleteryası ne yapacak? Türk aydınları ne yapacak? Ne yapacak, ne yapacak, ne yapacaklar?

15.8.1967

Bu Kanın Hesabı Ergeç Sorulacak!

17 Temmuz 1968in gecesi, Türk milletinin unutulmaz gecelerinden birisi olarak kalacak. Andıkça, akla düştükçe Türk kuşaklarının yıllar boyunca utanacakları bir gece olarak kalacak. Türk polisleri Amerikalı müstevliyi korumak için Teknik Üniversitenin Gümüşsuyu Talebe Yurduna gece saat 4 te, öğrenciler uykudayken baskın yaptı ve öğrencileri Amerikalılar adına güzel uykularında coptan geçirdi. Türk tarihinde bu gece «Utanç Gecesi» olarak anılacaktır. Gecelerimizin en namussuzu bu gecedir. Gecelerimizin en onursuzu, en halni bu gecedir, Türk milleti millet olduğundan bu yana böylesine bir alçaklıkla hiç bir zaman karşılaşmamıştı.

Sabahleyin haber verdikleri zaman başımdan kaynar kazanlar döküldü. Vurulmuşa döndüm.

Hemen Teknik Üniversiteye koştum. Sağda güzelim Boğaz suları. Boğaz sularında dev Amerikan uçak gemisi ve öteki savaş gemileri. Namık Kemali ansıdım. Satılmışların, vatan hainlerinin, alçakların son günlerde batırmak için dillerine doladıkları bu büyük, bu kardeş şairimizi. Düşman vatanın yüreğine getirip sokmuş hançerini.. Bu bahtı kara anayı kurtaracak yok mudur? Bunu Mustafa Kemal de sormuştu... Amerikan gemileri güzelim

Boğaz sularında yüzerken ve Türk şehirleri Amerikalılara geyşa limanlığı ödevini yerine getirirken mutlaka her Türk bir kere bu soruyu aklından geçirmiştir. Bu mezellet, bu küçülme hiç bir millete yakışmaz.

Boğaz sıcaktan yanıyordu. Boğazın mavisi kül rengine dönmüştü. Ve Amerikanın dev uçak gemisi Boğazın sularında salınıyordu. Kara bir utanç lekesi, kara bir utanç bayrağı gibi. Türk milletinin suratına inen kara bir tokat gibiydi her Amerikan gemisi. Karşılığı olmayan bir tokat gibiydi. Boğazın sularında küçücük ipiltiler vardı.

Eski, yaşlı bir röportaj yazarıyım. Gazetecilik hayatımda epeyce belalardan geriye kalmış bir yazarım. Çok deneyim var. Bir röportaj yazarı öfkelenmez, heyecanlanmaz. Ben Teknik Üniversiteye girer girmez öfkemden kudurdum, heyecandan elim ayağım çözüldü. Bütün gazetecilik hayatımın en utanç verici manzarasıyla karşılaştım.

Teknik Üniversitenin avlusu toz içindeydi. Çok sıcak vardı. Uzun bir kan izi tozların üstünden ta Teknik Üniversite duvarına gidip dayanıyor, sonra bir merdivenden aşağı iniyor, gene bir duvarın dibinde bitiyordu.

Çok sıcak vardı, Teknik Üniversite bahçesinde uzun kan çizgileri... Ve kan çizgilerinin yöresinde dolaşan gençler. Türkiyenin en şerefli insanları. Türkiyenin umutları.

Küme küme toplanmışlardı. Dün geceki olayı konuşuyorlardı. Bir alçaklıktan iğrenmenin nefreti yüzlerindeydi. Satılmışlıktan iğrenmenin. Geyşa otellerinde bekçi görmekten utancın nefreti güzelim, taze yüzlerindeydi.

Uzun boylu, esmer, yakışıklı genç anlatıyordu:

«Uykumdan sıçradım,» diyordu. «Düş gördüm sandım. Başıma, tekmil gövdeme coplar yağıyordu. Birden ayıktım. Polis yatakhaneyi basmış. Yüzlerce polis uykuyu copluyordu.»

Bu bir ortaçağ baskınıydı. Yirminci yüzyılda belki Hitler yaptı böyle bir baskını. Bir Üniversite yatakhane-

sini basmağa belki Hitlerin polisleri bile cesaret edememiştir.

Teknik Üniversite yatakhanesini gezdiriyor delikanlılar bize. Yerler bir savaş meydanı gibi. Kırılmış camlar, yırtılmış kitaplar, kırılmış gözlükler, dolmakalemler, parçalanmış gömlek artıkları, pijama artıkları, defterler, kırılmış masa, sandalye, karyola parçaları. Ve bir kitap gördüm, bir köşedeki küçücük bir masanın üstündeydi. Kitabın yaprakları kana bulanmıştı.

«Zelzele oluyor gibiydi ortalık. Her şey kırılıyor, dökülüyordu.. Yüzlerce polis pencerelerden, kapılardan giriyorlardı. Kol demiyorlar, bacak demiyorlar, göz kaş demiyorlar, copluyorlardı. Kapılar, pencereler kırılıyordu.»

Ve tatlı uykularda, en güzel çağlarında, Türklerin en yiğitleri, en onurluları, bir milletin gözbebekleri, yavruları coplanıyor, pencerelerden sokağa fırlatılıyorlardı. Yatakhanenin tabanları, kapıları, pencereleri kan içindeydi. Yatak çarşafları kan içindeydi. Parçalanmış çarşaflarda yaralı delikanlılar, acılar içinde.

Yatakhanedeki baskın, meydan muharebesi iki saat kadar sürüyor. 1000 polis sarıyor 400 kadar delikanlıyı. Bir istila ordusu kadar. Türk çocuklarına uykularını haram ettirenler, sanki düşman ordusuna baskın yapıyorlar. Bin baş polis. Bin baş polis... ve bir avuç delikanlı. Dumlupınarda da Türkler de bu kadar azdılar...

Yatakhaneden fırlayan gençler, don gömlek, yarı uykulu, yarı çıplak soluğu Taksim Meydanında alıyorlar. Atatürkün heykelinin oraya sığınıyorlar. Bin baş polisin elinden kurtulup...

Polisler pencerelerden çocukları ikinci kattan taşların üstüne fırlatıyorlar. Ve kan izleri. Polisler, pencerelerden fırlatılmış gençleri yerlerde sürükleyerek polis arabalarına dolduruyorlar. Yarı canlı yavruları... Ağır yaralıları kaçırıyorlar. İki genç komada. Üniversite bahçesinde kan aranıyor. Çok sıcak var. Öğrenciler arkadaşlarına kan vermeye koşuyorlar. Üniversitenin kapısı kırılmış.

Teknik Üniversite Öğrenci Birliği Başkanı Harun Ka-

radeniz anlatıyor. Uzun boylu, yakışıklı bir yüzü, pırıl pırıl, dost gözleri var. Candan bir adam. Candan ve öfkeli, candan ve heyecanlı...

«Şu Amerikan gemilerini Boğazda görmüyor muyum... Bir kere olsun gelip Türk donanmasının Boğazda demirlediğini görmedim. Tutsaklığımızın damgası gibi... Utanıyorum kendimden. Kahroluyorum. Bu gemilere, bağımsızlığımızı elimizden alan bu gemilere insan nasıl bakabilir. İstila ordusu nasıl çıkıp da İstanbulda dolaşabilir. Her Türk genci benim gibi düşünüyor, benim gibi öfkeleniyor. Dün akşam gençler ufak tefek olaylar yaptılar. Üniversiteyi sardı ve iki arkadaşımızı kaçırdı. İkisi de koma halindeydi. Bizimkiler de bir polisi almışlar. Üniversiteye getirdiler. Aramıza Merkez İnzibat Kumandanlığından Albay Hikmet Silahçılar girdi. Bir anlaşmaya vardık. Biz onlara polislerini vereceğiz. Onlar da bize arkadaşlarımızı... Bu iş, Amerikalılara yataklık eden, Üniversitenin karşısındaki Opera Otelinin yüzünden oldu. Polisler Opera Otelinde Amerikalılar kadınlarla rahat yatsınlar diye nöbet bekliyorlardı. Arkadaşlar buna dayanamadılar. Biz polisi verdik onlara. Onlar arkadaşlarımızı bize vermediler. Sonra Albay Hikmet Silahçılar siz gidin rahat uyuyun, dedi. Size hiç bir şey yaptırmam... Asker sözü dedik, yatakhanelere gittik. Uykumuz arasında... Kıyamet koptu ve Üniversite basıldı... Sonradan öğrendik ki Albay Hikmet Silahçılar polislerle başa çıkamamış, Üniversiteye bin polis saldırmış.»

Rektör Bedri Karafakioğlu getirildi. Gözlüklü, sarı benizli bir zat. Öğrenciler önce ona, «Rektör istifa» diye bağırdılar. Üç bin öğrenci bir ağızdan, «Katil Rektör istifa» diye bağırıyordu. Rektör merdivene çıkmış, terliyordu. Sapsarı kesilmiş, dudakları titriyordu. Öğrenciler bir gök gürültüsü gibi bir ağızdan: «Satılmış Rektör istifa...» Rektörün dudakları titriyor, konuşamıyordu. Uzun süre öğrenciler gök gibi gürledi. Uzun süre sapsarı yüzlü Rektörün dudakları titredi. Rektör öyle bir durumdaydı ki, öyle çaresizdi ki, öyle sarıydı ki yüzü, dudakları, elleri öy-

le titriyordu ki... Sadece ellerini açıyor, bir şeyler söylemek istiyor, söyleyemiyordu.

Uzun bir süre sonra Rektörün sesi çıktı:

«Polis Üniversite yatakhanesine girebilir. Çünkü yatakhane Üniversiteye dahil değildir,» dedi.

Sesi gene gök gürültüsüyle kesildi. Rektör Bedri Karafakioğlu doğru söylemiyordu. Üniversiteye baskın yapılmış, Üniversite avlusunda öğrenciler sürüklenmişler, dövülmüşlerdi. Rektör, Üniversite avlusundaki kanları görmedi mi? Yoksa Rektör Üniversite avlusunda tavuk mu kestirmişti? Bu kanlar neydi? Üniversite avlusu değil miydi orası? Bu sözleriyle neyi kurtarmağa çalışıyordu Rektör? Basılmış, öğrencileri dövülmüş, komaya sokulmuş bir Üniversitede Rektör olmak çok mu şerefli bir işti acaba? Yoksa istifa etmek bu kadar zor mu? İnsan öğrencilerinin karşısında bu hale düşer mi?

Saat birde bağımsızlıktan yana, istila ordusuna karşı gelen Türk gençleri, dünyada ilk bağımsızlık savaşının kumandanı büyük Mustafa Kemalin anıtına gidecekler, hallerini büyük kumandanlarına arzedeceklerdi. Teknik Üniversitenin kanlı avlusu saatler ilerledikçe doluyordu. Ve Üniversitenin oparlöründen gençler Cumhurbaşkanına, Türk halkına, Türk gençliğine sesleniyorlardı.

«Türk halkına ve gençliğine,

«Bugün sabat saat 4 te, 444 kardeşimizin barındığı İstanbul Teknik Üniversite Gümüşsuyu yurdu 1000e yakın toplum polisi tarafından kuşatılarak basıldı. Arkadaşlarımızı uykularında dövdüler, yaraladılar, yerlerde sürüklediler.

«Bu saldırının amacı, halktan yana güçleri sindirmek, halkın uyanmasını önlemektir. Amerikalılarla ortaklaşa halkı soyanlar, elbette kendilerini halktan korumak için çağırdıkları Amerikan filosunun protestosunu istemeyeceklerdir. Protestolara öncülük eden gençliği yok edeceklerdir...»

İncecik dal gibi bir delikanlı kanlı geceyi anlatıyor:

«Sabah erkenden imtihana girecektim. Bütün gece

uyumadan çalıştım. Saat dört sularıydı. Dalgındım. Bir gürültü duydum, gürültüyle birlikte copu başıma yediğimi biliyorum. Kendimden geçmişim. Kendime geldiğimde polisler beni koridora sürüklüyorlardı. Yırtık kitaplarım ayaklarının altında parçalanıyordu.»

Ve delikanlılarımız, oğullarımız, yiğitlerimiz kanlı baskın sabahında uykusuz imtihanlara giriyorlardı. İmtihana girip çoğu sınıflarını geçiriyorlardı.

Saat birde Gümüşsuyu yokuşu çıkıldı. Delikanlılarımız üç bini geçkindi. Atatürk anıtına gidildi ve konuştular. Tutsak bir memleketin genci olmanın utancı yüzlerinde, yüreklerindeydi. Onu dile getirdiler. Vakurdular. Bu mezelletten, bu utançtan bir gün kurtulacaklarına inanmıştılar. Büyük kumandanın eli ellerindeydi. Taksim anıtında dünyada ilk bağımsızlık savaşının kumandanı onurlu oğullarına elini verdi. Ve Taksimden delikanlılar utancından elini yüzüne kapamış Dolmabahçe rıhtımına indiler. Ve kirdiler döktüler. Ve Amerikan istila ordusunun erieri kendilerini denize attılar. Ve onları savaş gemisinin motorları topladı. Bir iki sivil polisi dövdüler. Bir sivil polis gençlere tabanca çekti. Bir teğmen polisin tabancasını elinden aldı. Polisi çok hırpaladılar. Oradan gençler Üniversiteye döndüler. Karşı koymanın insanca mutluluğu yüzlerindeydi ve Teknik Üniversite oparlöründen konuşuyorlardı:

«Türkiyeyi bağımsızlık yolundan hiç bir güç çeviremez. Amerika Türkiyeden ergeç kovulacak. Ve yurt içindeki yamaklarını toplayarak, Kurtuluş Savaşında olduğu gibi defolup gidecektir. Yaşasın bağımsız Türkiye...»

Hep bir ağızdan dağ başını duman almış marşını söylüyorlardı. Türküler söylüyorlardı kahırlı Anadoludan. Yanık, öfkeli, umutlu... Ve büyük kumandan Taksim meydanında oğullarına elini vermişti. Ve Türkiyenin bağımsızlık savaşı başlamıştı. Sürüyordu. Ve yarıya indirilmiş Mustafa Kemalin bayrağı en şerefli yerinde dalgalanıyordu.

Ve vatan satıcıları ve geyşa otellerinin bekçileri size bu gençler, size bu utanç gecesi, size bu hain gece, size bu kan izleri çok acıyacak...

Ve 17 Temmuz 1968 in kanlı gecesi Türk tarihinin unutulmaz bir gecesi olarak kalacaktır. Ve Türkler kuşaklar boyunca bu gecenin adına «Utanç Gecesi» diyeceklerdir.

***

Dünkü, Teknik Üniversiteden yaptığım röportajı sürdürmek zorunda kaldım. Çünkü olaylar sürüp gidiyor.

Adliyenin demir parmaklıklı pencerelerinden don gömlek, sadece don, yarı çıplak, atletleri, gömlekleri kana bulanmış, pantolonları yırtılmış gençleri seyrediyorum. İncecik bedenleri kederli. Sırtlarında yedikleri copların izleri. Yırtık, buruşmuş, toz içinde pijamalı otuz genç sıcak, terli bir kuyunun dibine yapayalnız bırakılmışlar gibi... Kimleri kimseleri yok gibi... Bunlar 17 Temmuzun kanlı, utanç verici gecesinde tatlı uykularından toplum polisi tarafından uyandırılarak getirilmişler. Yedikleri dayakların kara izleri incecik sırtlarında. Yalınayak çoğu da. Birkaçının kolu kırılmış gibi, sarkıyor. Esmer, topluca, güzel, dost gözlü bir genç ayağını ta arkalardan sürükleyerek geliyor. Belki de polisler ayağını kırmışlar delikanlının. Kir pis içinde delikanlılar. Perperişan. İçinde yaralanmamışı yok. Parçalamışlar, dövmüşler, komaya sokmuşlar. Bir tanesini polisler kör etmişler. Bunlar Türkiyenin istikballeri. Bunların hiç bir suçu yok. Bunlar tatlı uykularından alınarak getirilmişler. Bunların suçu, dışarda arkadaşları müstevli Amerikayı proteste ederken, içerde uyumak. Sadece uyumak. Milliyetçi polislerimiz, protestoya iştirak etmedikleri, uyudukları için bunları alıp getirmişler. «Dışarıda arkadaşlarınız Türkiyenin onurunu, bağımsızlığını, insanlığını korumak için kan revan dövüşürken siz burada uyursunuz ha!» diyerek vermişler dayağı, vermişler dayağı, komaya sokmuşlar bir kısmını, bir kısmını kör etmişler. Bunları da çırılçıplak, yaralar, kırıklar içinde almışlar Türk Adliyesine getirmişler.

Çıplak, ince bedenler kuyunun dibinde terliyorlar. İnsanın yüreğini paralayan bir halleri var. Bir ara bir ıslık

sesi duyuluyor. Ünlü Plevne türküsünü gençler ıslıkla çalıyorlar. Sonra bir iki mırıltı. «Olur mu böyle olur mu? Kardeş kardeşi vurur mu? Amerikan uşakları, Türkiye böyle kalır mı?» Yumuşak, kararlı, öfkeli, alttan insan sesleri.

Yer gök polis. Öylesine çok polis doldurmuş ki Adliye koridorlarını. Az önce bu polislerin arkadaşlarına Amerikan filosundan kumanya gönderilmişti. Üstünde, «Sadece toplum polisine verilecektir,» yazılı. Ve ellerinde copları. Ürpertici. Şu Türk milleti, insan tarihinin en büyük imparatorluğunu kurmuş Türk milleti sert değildir. Yumşaktır, candandır. Bu toplum polislerini nereden bulmuşlar? Öyle sert... Yüzlerine konan sinek kırk bin parça oluyor. Bunların sert, insafsız yüzüne bakınca insan hastanede komada yatan delikanlıyı anlıyor. Şu gencecik çocukların kanlı giyitlerini, parçalanmış derilerini, sırtlarındaki cop izlerini, kırık ayaklarını, kollarını anlıyor. Herhalde bunlar seçilip özel olarak demokrasimiz için yetiştirilmişlerdir. Amerikan donanmasını Türk çocuklarına karşı korumak için yetiştirilmişlerdir. Her neyse, ben hayatımda bu kadar sert, korkunç yüzler görmedim. Bunlar Amerikan tipi demokrasinin yarattığı yeni tip insanlar olsa gerektir. Adliyenin kapıları, koridorları, pencereleri, avlusu bunlarla lebaleb dolu. İğne atsan polislerden yere düşmez. Ben deyim beş yüz, siz deyin bin... Sanki Türk adliyesinde hükümet ihtilal liderlerini yargılıyor.

Saat yedi suları, belki de sekiz. Gün batmış gitmiş. Adliyenin altındaki kuyudan polisler gençleri alıyorlar, yargıca götürecekler. Her gencin kolunda iki polis. Uzun bir sıra polisler, gençler aralarında. Çıplak bedenlerinde boydan boya kara cop izleri. Geliyorlar sıra sıra, çıplak bedenleriyle yargıcın karşısına dikiliyorlar. İçlerinde bir tek kirli donla yargıç karşısına çıkanlar var. Pijamayla, çıplak. Gençlerimiz, umutlarımız, kardeşlerimiz çıplak bedenleriyle yargıç karşısında birer kürek mahkumuna benziyorlar. Hakimi tanıyorum. İçime su serpiliyor. Adı Celal Beykal. Bir zamanlar Anadolu üstüne milliyetçi şiir-

ler yazmış birisi... Ve bana, «ben Anadolu toprağına yalınayak basmış, Anadolunun yoksulluğunda yoğrulmuş birisiyim,» diyen bir kişi... İçimden diyorum ki, hakim, bu kürek mahkumlarını mahkemeye böyle çırılçıplak, kan revan kabul etmem, diyecek. Giydirin de öyle getirin şunları, diyecek. Hakim Celal Beykal güleç yüzlü, neşeli. Sonradan J. Menaşe adlı sanık gençle alay ediyor, şakalaşıyor. Ben istiyorum ki, Türk kuşakları bu Celal Beykal adını hiç unutmasınlar. Şiirleri şimdi hiç aklımda değil, herhalde güzel şiirleri. Bu Celal Beykal adını Türk kuşakları hiç unutmasınlar. Bir yazar olarak benim dileğim Türk kuşaklarından budur. Beni kırmasınlar. «Bu Anadolu toprağının yoksulluğunda yoğrulmuş hakimi hiç unutmasınlar...» Celal Beykal. Şiir kitabının adını bilsem onu da yazardım.

Otuz genç, otuz bitmiş, yorgun, ezilmiş, uykusuz... 24 saatten fazla karakollarda süründürülmüş, otuz hasta genç yargıç karşısında... Hakim Celal Beykal hüviyet tespiti yapıyor. Teker teker ayağa kalkıyorlar. Hüviyetlerini söylüyorlar. Her biri yoksul Anadolu bozkırından gelmiş. Aydınlık gözleri var. Umut dolu pırıl pırıl... Adım Atilla İncekara, İstanbul Teknik Üniversitesinden, adım Erdoğan Özkısacık, İstanbul Teknik Üniversitesinden... Çoğu köylü çocukları. Konyalı, Malatyalı... Sıvaslı... Ve köylü... Anadolu bozkırından kopup gelmişler. Ve Anadolu yoksulluğunun içinde yoğrulmuşlar. Tıpkı Yargıç Celal Beykal gibi.

Hakim Celal Beykal savcılığın sevk istemini okuyor: «Devletin emniyet kuvvetlerini tahkir ve tezyif - Hükümetin nüfuzunu kıracak asayiş bozucu hareketler - Müessir fiil ve darp - Polise mukavemet.» Solcuların soluk alışlarını takip eden Bay Sükan, bu gençlerin düşlerini de polislerine takip ettirmiş olacak ki Teknik Üniversiteyi bastırıp, böyle tehlikeli düşler gören gençleri komalık edecek kadar dövdürmüş, gözlerini kör ettirmiş, sırtlarında cop izleriyle mahkemeye sevkettirmiş, bir kürek mahkumu kılığında yargıç karşısına çıkarttırmış.

Hakim Celal Beykal, hep gençlere aynı soruyu soruyor:

«Bu suçları işlediniz mi?»

Ve gençler hep aynı karşılığı veriyorlar:

«İşlemedik, uykudaydık.»

Ve gençler tevkif ediliyorlar. Bir polis ordusu arasında cezaevine gönderiliyorlar.

Ve ben Anta dönüyorum... Yukarda öğrencileri karşısında dudaklarının titrediğini yazdığım Teknik Üniversite Rektörünün ve Senatosunun istifa ettiğini duyuyorum. Neden istifa etmişler beyler biliyor musunuz? Herkes ne sanır? Tam aksi, öğrencilerin sözleri nazik beyleri rencide etmiş de ondan istifa etmişler. Basılan Üniversite değil de, komadaki öğrenci değil de, kürek mahkumu gibi çırılçıplak, sırtlarında cop izleriyle yargıç karşısına çıkarılmış öğrencilerin yürek paralayıcı halleri değil de, öğrencilerin gençlik öfkeleri onları istifaya zorlamış. Üniversite penceresinden Üniversite avlusuna atılmış öğrenci değil de... Üniversite avlusuna göllenmiş kan değil de...

Bu adamlar şu Türk milletinin yüzüne nasıl nasıl bakacaklar, onu, onu, onu çok merak ediyorum. Ne yüzle bakacaklar?

Ve Rektörün dudakları titriyordu...

Ve Üniversitedeki kanın hesabı ergeç sorulacaktı.

23.7.1968

Abidin Dino 18 Yıl Sonra İstanbulda

Abidin Dino gurbete gideli tam on sekiz yıl oldu. Dile kolay... Dile kolay demenin de bir tadı var. Onun bileğinde bileziklerin hasından birkaç tanesi vardı. Vardı ama, gene de gurbet çekilmezdi. Abidin Dinonun Paris macerası, buna bütün anlamıyla macera demek gerek, çok ilginç ve dolu geçti. Parise bir büyük kişilik olarak gitti. Paristen çok öğrendiği olmuştur, bu bir gerçek. Onlara, batı dünyasına vereceği çok şeyi de vardı dağarcığında. Az zamanda çok sevilen bir ün oldu. Türkiyeden vıcır vıcır, çiçeği burnunda bir İstanbul götürdü. Binlerce yıllık İstanbul şehrini onun kadar güzel kimse tanımıyordu ve tanıyamazdı. Altın kubbeleri, suna gibi minareleri götürdü. Balıkçının türküsünü, Halicin sisini götürdü. Boyacı çocuğu, çingene kızını, dok işçilerinin ellerini götürdü. Ve çok uzak bir gökyüzü götürdü, Anadolu bozkırının üstünde salınan uçsuz bucaksız, yanık sarı bir bozkır götürdü. Uçsuz bucaksız, yürüyen, bükülmüş, canlarını dişlerine takmış insanlarıyla. Şekerkamışına yere düşürmeden yirmi bıçak atan oğlan Adanalıdır. Toz duman içindeki dut ağacı, yaprakları tozdan apak olmuş. Çukurovadadır. Bitmeyen yollar, bitmeyen yollara dökülmüş insanlar... Çok uzun yollardan geliyorlar. Ulu dağların ardından, büyük, uzak göklü bozkırlardan geliyorlar. Çakmaktaşından kayaları olan ulu dağlara vur-

muşlar. Düşüncell, durgun, vuruşkan, öfkeli. Hep yürüyorlar. Bir karanlıktan bir ışığa yürüyorlar. Nazım Hikmet, Abidin Dino için yazdığı bir şiirde aşağı yukarı böyle söylüyordu... O, bütün bunları götürdü beraberinde Parise. Nakışlı çam bardakları, Torosun hızmanı, Sivasın, Avşarın kilimi de vardı bir yanında... O Parise yalnız gitmedi. Bir memleketle birlikte gitti. Daha daha çok şeyle gitti. Daha daha çok şeyle gitti ki buradan, bitmez. Saymakla bitiremezsin, kaleme gelmez. Bir de ışıklar, renkler, biçimler götürdü. Götürdükleri ona orada on sekiz yıl yetti de arttı bile...

Ve Paristen gümbür gümbür bir İstanbulla döndü. Pariste on sekiz yıl yaptığı resimleri, satılmamış olsa da, beraberinde onları da getirseydi Dino, koskocaman, şaşırtıcı bir Anadolu getirecekti ki, lal-ü ebkem kalacaktık. Bir belalı Anadolu özlemi görecektik ki, olmayagitsin...

Onunla önce Nafi Baba tekkesine çıktık. Aşağılarda Boğaz binbir renk içinde dönüp duruyordu. Çok uzakta, yarılmış derin bir kuyu gibi. Işığa batmış gitmiş... Işıklar içinde... uçuşuyor. Oradan Rumelihisarına indik. Sonra Arif Dinonun mezarına gittik. Sonra da Orhan Veliye. Arifin, Orhanın mezarları erguvana batıp çıkmış. Bir İstanbul güneşi ki, veryansın etmiş. Bir de yeşil, bir de Boğaz mavisi, bir de İstanbul ışığı. Bir de Boğazda türlü renk ile yürüyen kayıklar, motorlar, gemiler... Kıyılara serilmiş binbir renk içindeki ağlar. Sarı muşambalı balıkçılar, durmadan bir şey yapıyor, işliyorlar, durmadan konuşur gibiler.

Kıyı boyunca yürüdük. Arifi, Orhanı, eski anıları, Çukurovayı, sarı sıcağı konuştuk. Abidin Dinonun bir huyu vardır... Gözlerini dünyaya diker, öylece saatlerce, günlerce dünyaya bakar. Bütün Abidin Dino bir göz olmuştur. Açılmış, biraz hayretten büyümüş, her gördüğü güzellik önünde bir sevinç çığlığı atan... Arif Dino bana demişti ki birinde, Abidin demişti, iki yıl gözleri açık konuşmadan, duymadan dünyaya hayretle baktı. Biz İstanbulu dolaşır-

ken Abidin Dino bir düşte yürür gibiydi. Biraz İstanbul gibi olmuştu. Tarabyaya vardık. Boğazın üstünde birkaç ak martı uçuyordu. Karşıya geçtik. Gittikçe düş içine giriyor, gittikçe sevinci artıyordu. Bir ara Üsküdardaki koru mor erguvana kesti. Camiler, arabalı vapurlar...

Bu halde, onunla konuşulamazdı. Onu bu havadan çıkarmak olmazdı. Yazık olurdu. İstanbul başına vurmuş gibiydi. Bir adamın başına İstanbul böylesine vurmuşsa... Hani dağ sarhoşluğu, denizaltı sarhoşluğu vardır, bir de İstanbul sarhoşluğu vardır. İstanbul, Türkiye sarhoşluğuna yakalanmış gurbetçi. Onu iyice anımsıyorum. Adanada sıcağın alnında, ortalık sıcaktan çatır çatır ederken, onu bir de böylesine Adananın sarı sıcağı tutmuştu... Sergisini gördüm sonra... Sergisi tepeden tırnağa İstanbuldu. Düş içinde, uzaklarda yapmıştı İstanbulu. Düş İçindeki İstanbul. İstanbuldan daha İstanbuldu. Bir büyük sanatçının özlemi vurursa böyle vururmuş demek. Kimbilir görmediğimiz Anadolu özlem resimleri ne kadar güzeldi... Parise götürdüklerinden daha gerçek, daha güzeliyle geriye geldi Dino. Sergiden sonra azıcık açıldı Dino. Azıcık belalı İstanbula alıştı... İstanbulu, resimlerini, Adanayı, Arifi, Nazımı konuştuk onunla. Yazık ki onunla konuştuklarımızın hepsini yazamayacağım. Konuşmalardan en ilginçlerini seçtim.

Ben sordum:

«On sekiz yıl sonra İstanbul?» dedim.

«Ferhat ile Şirin meselesi...» dedi.

«Nedir ki o?» dedim.

«Ferhat Şirine kavuşmak için elinde demir külünk, dağları deler yol eyler. Abuhayat suyunu akıtır ki Şirine kavuşsun. Sular gürül gürül çağlarken Şirin gelir Ferhadın yanına. Herkes bakar bunca yılın hasretine. Ferhat oralı bile olmaz. Şirini tanımaz. Bunca yıl Şirinin güzelliğini, bedenini unutturmuş ona. Şirin artık onun için bir düş olmuştur. Ben Şirini tanıdım. Öyle, olduğu gibi duruyor. Bıraktığım gibi. Öylesine kederli, öylesine sevinçli. Cesur, fakir, kirli, candan ve insan İstanbul... Elim-

le koymuş gibi buldum. Yerli yerinde duruyor ve güzel.»

«Dün sergiyi gezerken bir seyirci diyordu ki, Paris'te yapılmış İstanbul resimleri gerçekten daha gerçek. Düşten daha bela. Bunu söyleyen genç bir adamdı.»

«Flaubert'in bir sözü var... Aşağı yukarı şöyle olacak, gerçeği öylesine yoğun yaşayacaksın ki, her uydurduğun gerçekten daha gerçek olacak. Bendeki belki de bir İstanbul özleminin biriklmidir. Bu birikim bir parlama olmuş olabilir. Bana kalırsa bu sergi başarılı olmuş ya da olmamış, söz konusu olacak olan bu değil. Benim de üstünde durduğum asıl sorun bu değil. Bu bir deney. Düşle gerçek arasında, yarı yolda, anıyı gerçekle, düşle karşılaştırma sorunu. İçimde bir korku vardı, yapacağım İstanbul duygusal bir İstanbul mu olacaktı? Gençlerin beni, bir zamanlar benim Yahya Kemali gördüğüm gibi görmelerini istemezdim. Yani şahane bir İstanbul ressamı. Görkemli bir geçmiş. Şu bu...»

«Gene o genç seyirci, herhalde ressam falan olacak, sergide konuşuyordu. Güzel bıyıklı kumral bir adam. Diyordu ki, bir acaip sanat sırrıdır belki bu. Dinonun İstanbulunda hiç insan gözükmüyor ama, her köşe bucağında insan var. İnsanlar ev ev, sokak sokak, deniz deniz soluk alıyorlar. Delikanlı şaşkınlığını gizleyemiyordu.»

«Buna çok sevindim. Ama sergide gecekonduidr var. Fırtınaya tutulmuş bir gemi örneği şehrin iniş çıkışları var. Zaman zaman karanlık, zaman zaman ışıklar var. Fakat sergide önemli bir şey eksik. Bunu açılışta daha iyi anladım. Şehri uzaktan görmüşüm. Ve bu şehrin insanlarını uzaktan çizmeğe gücüm yetmemiş.»

«Ama delikanlı, Abidin Dinonun İstanbulunda sokaklar, evler insanla doluymuş gibi geliyor bana, dedi. Bu düş şehrinde gerçek insanlar soluk alıyor, dedi. Bu nedendir? Bir insana böyle geliyorsa bir gerçek payı olmalı...»

«Olmasına sevinirim. Bence vıcır vıcır insanın kaynaştığı kalabalıklar şehrin çizgilerinden de önemli. Şehri insanla doldurucaksın ki şehir olsun. Yazık ki İstanbulu İstanbul yapmaya uzaktan gücüm yetmemiş...»

«Ben öyle sanıyorum ki, bir sanatçı alanlarca insan yapar da bir tek insanın sıcak soluğunu duyuramaz. Başka bir sanatçı da boş bir şehirde vıcır vıcır insan kaynaştırır. Ben sergideki kumral bıyıklı delikanlıdan yanayım.»

«Doğru. Bu da sanat gerçeğinin bir yanı.»

«İstanbul böyle... İstanbul uzaktan insansız çizilmiş. Pariste Çukurova üstüne çizilmiş birkaç resminizi görmüştüm. Bir de Orta Anadolu bozkırı üstüne. Onlarda insan vardı. Hem de etiyle kemiğiyle. Uzun yürüyüşe çıkmış insanlar. Uzakta bir gökyüzü. Düzlükte akan, kan tere batmış, toza dumana bulanmış insanlar... Onları nasıl yaptınız? Biliyorum, Adanada, Kayseride, Çorumda yaptığınız resimler de böyleydi. Böyleydi demem, bu biçimdi demek... Bunlar ötekilerden daha belalı, daha olgun...»

«Kimbilir. Anadolu gerçeği daha ağır basıyor. Belki de Adana ovasını, Orta Anadolu bozkırını sanatçı insansız düşünemiyor. İstanbulu insansız çizebiliyor da insan, belki Anadoluyu, Çukurovayı insansız çizemiyor. Düz ova üstünde dikine durmuş, yürüyen, çalışan insanlar belki de kaçınılmaz bir önem taşıyor. Yıllar boyunca Pariste işlediğim temalardan biri uçsuz bucaksız sonsuz uzaklıklar ve insan... Düz topraklar uzak, gökyüzü uzak, her şey uzak ve düzlükte yürüyen insanlar... Kurtuluş Savaşının sonsuz uzaklıkta yürüyen insanları... Bozkırla insan arasında yaman bir ilişki olacak. Bozkırı tek başına çizemiyorsun...»

«İnsana gücün yetip yetmemesi mi?»

«İki oynanmamış piyesim var. Bu piyeslerde insan sorununu, deminden beri konuştuklarımızı daha iyi hallettim. Bu bir özür değil. Bugün vardığım yerden, insanı anlatabilme bakımından, daha ileri gideceğimi sanıyorum. Resmin kendine özgü araçlarıyla. Bir gün insanı da bütün tadı, acısı sevinci, güzelliğiyle, gücüyle çizebileceğim.»

«Yazarlığınızın resminizle bir ilişkisi oluyor mu? Çizgi, renk sanatına faydası mı var, zararı mı?»

«Bak, ben bir büyük ressam seviyorum. Duydun mu bilmem. Viktor Hugo...»

«Duymadım. Viktor Hugo ressam mıymış?»

«Resim de yapmış. Elde beş yüz kadar resmi var. Resimlerindeki imgeler şiirlerindeki imgelerden bambaşka. Ve güzeli, bu imgeler günümüzün imgeleri. Resimleriyle Hugo bugünün habercisi. Işık ve karanlık içinden fırlayan görüntülerin yepyeni mesafe kavramı... İç çelişmelerin şaşkınlığı içinde suratlar... Müthiş bir güç, müthiş bir resim tekniği. Bir sanatçı kendisini başka başka alanlarda anlatabilir. Bu da sanatın kuralları içinde.»

«Daha açık söyler misiniz?»

«Bir yazar da resim yapar. Ama ressamın araçlarından başka araçlarla. Aradaki başlıca fark malzeme farkı. Ve kıpırdama olanağı. Devinme işi. Yazar da sinamacı gibi dinamik oluşumun içindeyiz, diyor. Ressam, oluşumunu resmin içsel ögeleriyle seyircinin kafasında canlandırmak zorunda. Resmin renk ve çizgi diyalektiği. Göze yaptırdığı gezilerle...

Eisenstein, Film Duygusu ve Film Biçimi adlı kitaplarında resim sanatında durallık içinde hareketten söz etmiştir. Rönesans ressamlarının seyircinin gözünü istif sayesinde nasıl belirli bir gezintiye zorladığını anlatmıştır. Resimde devrimciliğin önemli bir yönü de bu. Devrimci konu yeterli değil, devrimci anlatım da gerekli. Zaten bunun ikisi başbaşa gitmezse, sanat olmuyor. Gerçi bu birlikte yürümesi gereken güç, kah birisinde, kah öbüründe ağır basıyor. Bu da zaman koşullarıyla ilgili. Resim tarihi boyunca konuyla anlatım arasında böylesine dengesizlikler olmuştur. Konu yenilliği yeni biçimleri, yeni biçimler de konu yeniliğini zorlamıştır. Yani biçim yeniliği konuları hazırlamıştır.»

«Şu uzaklık sorunu benim kafamı çoktandır uğraştırıyor. Göklerin uzaklığı, yolların, bozkırların uzaklığı... Bütün bu uzaklıklar içinde küçücük kalmış insanlar... Doğru, gerçek bu. Bunu başka deneyen sanatçılar da var mı?»

«Sinemacılar var. Elsensteln, Peter Brook bu mesafe işini işlediler. Ama ayrı ayrı biçimde ve ayrı ayrı düşünceler için. Örneğin Peter Brook Insan yalnızlığını bütün hışmıyla duyurmak Için. Benim için aynı şey değll... Benim insanım doğadan ayrılmıyor. Onun bir parçası da insan. İçiçe bir macera. Eisenstein'in Işi step yalnızlığını, sonsuzluğunu derinlemesine duyurmak. Gerçekçl Rus yazarlarının yaptıklarını yapmak aşağı yukarı. Anadolu insanı Için mesafe soyut değll, somut. Nazım bir şiirinde benim resimlerimdekl insanlar Için, bunlar Insanda bir yere mutlaka varacağı duygusunu uyandırıyor, diyor. Lurçat da bir yazısında aşağı yukarı aynı şeyi söylüyor...»

«Bu uzun yolda varılacak yere varamayan insanlar da var.»

«Ama varanlar daha çok ve varacaklar.»

«Gene Çukurova, gene İstanbul...»

«Bana öyle geliyor ki, görmeden insanları da yapmak... Bir soyutlama payı var. Adanayı, Istanbulu, bozkırı bir daha derinlemesine yaşamak gerek. İnsanı derinliğine işlemek, onu bir daha derinden yaşamak gerek. Nazım İstanbulu göremedl, bir daha İstanbulunu yaşayamadı. Çok özlemişti İstanbulu. Ben İstanbulu gördüm. İstanbula onun gözleriyle bakıyorum. Onun sevinci içindeyim. Burada olmayanların gözleriyle bakıyorum İstanbula. Bu bir acaip duygu.»

«Duydum ki Pariste Mayıs Olayları üstüne bir sergi açmışsınız. Günlük olaylar üstüne sergi. Belki de politik bir kavga üstüne. Bazı kimseleri yadırgattı bu.»

«Bu sergideki resimleri birkaç arkadaşla birlikte geçen Mayıs Olaylarında öğrenciler dövüşürlerken çizdik. Sonra da sergiledik.»

«Bir gazete foto muhabiri gibi.»

«Ona yakın. Biz olayın tanığıydık. Resimler iyi ya da kötüydü. Sorun o değll. Bunun bizce bir önemi yoktu. Önemli olan sanatçı olarak tanıklığımızı belirlemekti. Herbirimiz ayrı bir açıdan, sanat çizgisinin mantığı içinde olayları yansıttık. Beni Ilgilendiren belli bir kavga biçimi-

nin yarattığı belirli bir hareket düzeni. Şunu demek istiyorum ki her çağın, yer yerin kendine göre bir çarpışma görüntüsü var. Üstelik çağın içinde de bunların çeşitleri beliriyor. Herhangi bir memlekette haksızlığa başkaldıran gençlerle Vietnamda sömürgecilere karşı dövüşen gençlerin bedenleriyle anlattıkları şeyler farklı. Vietnamda ölüm bir milimetrelik ve bir anlık bir kıpırtıya bağlı. Oysaki kent sokaklarında (tehlike ne olursa olsun) boğa güreşinde toreador güzelliği içinde gençliğin direnmesi var. Ressam için bu gerçekleri çağı içinde perçinlemek...

Zamanın, hareketlerin oluşması... Olayların üstünden zamanın geçmesi, her şeyin arınması, durulması... Bir de hareketin, olayın içinde pişerek birlikte sanat yapmak...»

«Resmin gündeliğe girmesi ya da girmemesi... Tartışılıyor. Girsin diyenler de var... Giremez diyenler de...»

«Buna vereceğim karşılık sanat tarihine dayanıyor. Mağara devrindeki ya da Çatalhöyükteki neolitik kentteki av resimleri... Gündelik olayları hiç de büyüsel bir yola başvurmadan yansıtıyorlar. Bir de çok sağlam bir resim var, bir örnek. Ressam David'in, Marat'nın öldürülmesi sahnesi, Picasso da Guernica'yı İspanya iç savaşı bitmemişken dünyanın gözü önüne serdi.

Anıdan düşe, sonra gerçeğe, sonra gündeliğe... Binicinin sağı solu yok. Yeter ki sanatçının eli çağın elini sıkı sıkıya tutsun...»

Biz böyle oturmuş konuşurken ak bir martı gibi büyük bir gemi Boğazdan ağır ağır geçti. Bir özlem türküsü gibi.

27.5.1969

Denizler Kurudu

«ŞİMDİ HANGİ BALIKÇI İLE
KARŞILAŞSAN BOYNU BÜKÜK!»

Bir yol Küçükçekmeceden gelir, bir yol Floryadan. İşte bu kavşakta Menekşe vardır. Küçükçekmeceyi Marmara denizine bağlayan derenin ağzına kurulmuştur Menekşe. Öyle önemli bir yer değildir. Şanı şöhreti yoktur. Ya da bilinmez. Şimdi, şu anda yaşayanlar kurmuşlardır Menekşeyi. Vandan, Köstenceden, diyarı Rumdan, Karadenizden, Dobrucadan, Anadoludan ve biltekmil Rumelinden gelenler kurmuşlardır Menekşeyi. Ve burada bir tren istasyonu vardır. Görkemli çimento bütün ağırlığıyla yan yatmıştır Menekşe denizine doğru. Ha yıkıldı ha yıkılacak. Ama yıllardır yıkılmıyor. Bir gün göreceğiz ki bu istasyon iyice yan yatmış devrilmiş, ama yıkılmıyor. Yan yatmış istasyon, gene eskisi gibi işliyor. Bizim devletin, hükümetlerimizin mucizatlarından sual olunmaz. Bu böyledir. Belki de bir gün bizim Menekşedeki istasyon yapısı turistik, yeryüzünün bilmem kaçıncı harikasından birisi olur. İşte o zaman, devrilmiş istasyon yapısı sayesinde Menekşe dünyaca ünlenir. Biz de kurtuluruz şu son yıllarda başımıza gelmiş cümle belalardan.

Kazım Ağa balıkçıdır. Menekşenin ilk yerlilerindendir. Yetmiş beş gösteriyor yaşı, yetmişinden az değildir. Onu yıllardır tanırım. Yıllardır dostumdur. İnce adamdır Kazım Ağa, nazik, dost adamdır. Kerıncayı incitmez. Şu-

rada bunca yıldır yaşamıştır Kazım Ağa, kul olanın yüreğini incitmemiştir. Fötr, gümüşi şapkası eğri büğrü, kenarları çökmüş, başında her zaman uçacakmış gibi durur. Hep yalınayak gezer. Bacakları da çemrektir. Ben onu bildim bileli, tanıdım tanıyalı derenin kıyısına çekilmiş bir eski motorda yatar. Motorun altını kale temeli gibi taşlarla örmüş, eski motoru onun üstüne oturtmuştur. Kamarası yatak odasıdır. Yatağı yorganı, battaniyeleri, büyük kayığın, daha doğrusu teknenin üstünü örten naylon örtüsü vardır. Karda kışta, yağmurda Kazım Ağa burada yatar. Kazım Ağayı hiç halinden şikayet ederken görmedim. İnce, nazik hep güler. Dost. Gün görmüş adamdır, ömür geçirmiş. Ak saçları yer yer dökülmüştür. Çipil gözlerindeki kızartılar, kirpiklerini döken o ağrılar da olmasa, Kazım Ağa bu haliyle delikanlı sayılır. Hele rakıyı da bıraktıktan sonra.

Menekşe yamaçları, eskiden bataklık olan dere kıyıları şimdi tepeden tırnağa gecekondularla sıvalıdır. Küçücük, na bu kadar, bu kadar küçücük evler. Kontraplaktan, tahtalardan, briketten, ne bulmuşlarsa, Allah ne verdiyse onunla yapmışlardır evlerini, yapmışlar, başlarını sokuvermişlerdir. Şu Menekşe yamaçlarındaki, şu dere kıyısındaki her bir ev, hani üfürsen yıkılıverecekmiş gibi duran her bir ev kahramandır. Her bir kontraplak evin başından türlü maceralar geçmiştir ve her bir evin macerası dillere destandır. Gerçekten, iyi bir yazar olup, şair olup, destancı olup Menekşenin yüreğine girmeli ve bu her kahraman evin macerasını söylemeli yazmalı, insanoğluna, gelecek kuşaklara bu yiğit evlerin macerasını ulaştırmalı. Ve insan soyunun yiğitliğini, dayanma gücünü, varolma çabasını anlatmalı. Ve Menekşenin insanları o günlerden bu günlere nasıl gelmişler öğrenmeli. Bana gelince, ben Menekşeyle, Menekşenin insanlarıyla onların biraz hergelece, biraz çocukça çıkarcı dostluklarıyla iftihar ederim. Onların dostluğuyla öğündüğüm kadar hiç kimsenin dostluğuyla, hiç bir şeyle öğünmemişimdir. Ben yüreğimin derinliğine gömdüğüm acıları, sevinçleri,

dostlukları öyle kolay kolay, hemen yazanlardan değilim. Menekşeyi de daha uzun yıllar yazmak istemezdim, yani bu kadarcık olsun bile dokunmak istemez, yüreğimin köşesinde Menekşemi kendime, öyle sıcak, dostça saklamak isterdim. Balıkçıları, hergeleleri, serserileri ki, hiç bir yerin serserisine benzemezler, onurlu, vakur, yıkılmayan... Macera, hem de büyük macera yaşamış kişiler kusurludurlar. Kusurlarından, açmazlarından, haydi kıyalım azıcık, aşağılıklarından geçilmez. Ben bütün bunları bilmez miyim? İnsanoğlu, hele macera yaşamışlar öylesine açıktırlar ki, insanoğlunun en ahmakları bile onların kusurlarını, açmazlarını, haydi kıyalım, aşağılıklarını görürler. Yalnız kendileriyle uğraşan, kendilerini yeryüzünün, tekmil yaşamın ana temeli sayanlar, yani aydın kişiler bile. Onlar bile yörelerine hiç bakmadıkları halde, hiç bir şeyi öyle sağlıklı göremedikleri halde, insan açmazlarını, kusurlarını görürler, görebilirler. Kolaydır. Belki de bu kolaylığın bir sebebi vardır. En kör, en kendi benine kapanmış, fıkara aydın kişi bile, bir şeyler sezinler. İnsan insanı her an, ister istemez yaşar. Bu bir havadır. Evine kapansa, sokağa çıkmasa, ben, ben, ben diye sabahtan akşama kadar kendini düşünse, kendini yaşasa, gene de insanı yaşar. Belki de kendini daha yüceltmek, bastığı yeri azıcık sağlamlaştırmak için başka insanlarda kusurlar arar. Kusurlar da erdemler gibi açık seçiktir. Belki de kusurlar erdemlerden daha iyidir. Belki de diyorum. Halkın, çalışanın, serseri olmuşun, başını almış çekip gitmiş, diyar diyar dolaşmışın. Ta Erzurum dağlarından gelmiş, seksen yaşında daha geçen yıl öldü, kendini Menekşe denizine vurmuş. Tanıklık ederim ki, Şükrü Ağanın gecekondusunu altı kere benim gözümün önünde yıktılar. Hem de birkaç yıl yıl önce içtiği konyaktan çatlayarak ölen adam yıktı. Şükrü Ağa mütevekkil, hiç kimseye, hiç bir şey demedi, o görmüş güiümsemesi dudaklarında, güldü kaldı. Gecekondusunu yıkanlara sigara da ikram etti. Hem de hiç bir tarizde bulunmadan, bulunmak için değil, öyle gönüiden, ikram etmek için. Kahve de ısmarlardı eğer

gecekondusunda kahve pişirecek bir ocağı olsaydı. Çadırında öldü. Öldüğü sabah çadırının önünden geçiyordum. Çadırı kırağı bağlamıştı. Diktiği şeftali ağaçları, çiçekler tomurcuklamışlardı. «Şükrü Ağa ölmüş,» dedi komşular. İçeriye girdim, dudaklarındaki o gün görmüş gülümseme daha duruyordu. Uzun Kürtçe Erzurum türküleri söylerdi, belini incecik, eliyle diktiği şeftali ağacına verip... Çok var, çok var Menekşe üstüne söyleyecek, yazılacak.

Bu gecekondular kahramandır, hem de dünyanın en kahraman, tarihin gördüğü en kahraman kalelerdir. En kötüsü, en kurnazı, en rüşvetçisi bile beş kere yapılıp beş kere yıkılmıştır. Her gecekonduda bir apartıman emeği vardır, bir apartıman emeği. Camı bir yerden, briketi, tahtası, tavanı, kiremiti, çivisi bir yerden alınmıştır, alın teri göz nuruyla gıdım gıdım toplanmıştır. Yıkılmışı yıkılmış, inatla yapılmıştır. Menekşenin bütün kusurları bana vız gelir. Menekşede kötüler yok mu? Kıskançlar, kıskançlıktan birbirinin gözlerini oyanlar, tefeciler, en yakın arkadaşına kazık atanlar yok mu? Adam öldürmüşler, hapiste yatıp çıkmışlar, insanlığın yüzünü kızartıcı davranışlarda bulunmuşlar yok mu? Var, hem de ne kadarı Ama gene de Menekşe iyidir, hastır, dosttur. Kötülüklerinin yanında iyilikleri çoktur. İyilerini örnek gösteririm dünyaya.

Kazım kırk yıldır kayıklarda yatar. Ev yüzü görmemiştir. Kazım Ağa isteseydi buraya dizi dizi gecekondular kurardı. Gecekondularına kira da alırdı. İsteseydi gecekonduyu elli kere yıkarlar, o gene gecekondu kurardı. O kırk yıl kayığında uyudu. İşte şimdi de derenin kıyısında, karaya çekilmiş, renk renk, çiçek gibi kayıkların arasında tekneden gecekondusu, gündüz kondusu, her neyse. O başını belaya sokmamış, yüz suyu dökmemiş, rüşvet vermemiş, o çöp senin, bu çöp benim bir çivi, bir tahta kırığı, bir kapı eskisi, bir biriket yarısı toplamamıştır.

«Şu yamaçta, istasyonun üstünde, altında o zamanlar hiç bir şey yoktu. Ne ev, ne gecekondu, ne de bir

kulübe. Küçücük çalılar, birkaç da ağaç vardı. Ne ağacı olduğunu bilmiyorum. Birkaç ağaç işte. Bu aşağıda derenin kıyısında da bostanlar vardı. Kavun karpuz. Ama ne kavun karpuz. Ama ne salatalıklar. Çiçekler, hem de kadife çiçekleri, hem de iri güller. O zamanlar bu dere pınar suyu gibi dupduru akardı. Yüzen balıkları, Çekmece gölüne doğru uçan balıkları görürdün suyun dibinde, apaydınlık. Ve sayardık balıkları can sıkıntısından. Bütün balıkçılar kötü havalarda gelir buraya demirlerdik. Teknelerimiz balık dolu. Küçükçekmece o zamanlar birkaç evlikti, kayıklardan balıklar atardık evlere. Bostancılara balık verirdik. Hiç bir şey karşılığı değil, öyle, dostluk... Bostancılar bize kocaman karpuzlar verirlerdi. Hiç bir şey karşılığı değil, dostluk. Ne alırsak, ne verirsek bedavaydı. Ermeni balıkçılar, Rum balıkçılar kardeş gibiydik. Ermeni, Rum yemekleriylen denizin ortasında kayıkları halka yaparak, rakı şişelerini patlatırdık. Ve şişe, halka olmuş kayıklarda elden ele, elden ele dolaşırdı. Ve gören, ve gelen halkaya girerdi. Şişeler biter, şişeler biter, şişeler açılırdı.»

«Denizi kuruttular.»

«Ocakları kurusun.»

«Denizi öldürdüler.»

«Bu deniz bundan sonra iflah olur mu ki...»

«Denizi bitirdiler.»

«Bu ölü deniz bir daha dirilir mi ki...»

«Denizi yediler.»

«Ölü mezarından bir daha kalkar mı ki?»

«Sonra usul usul gecekondu yapılmağa başladı buraya. İlk gecekondu belki bir bostan kulübesiydi. Onu yıkmadılar sanırım. Sonrakini de yıkmadılar. Bostan sahibi balıkçı İsmail Ağanındı. İsmail Ağa saf temiz bir adamdı. Çok para kazandı, parasını elinden aldılar. Bostancılıktan değil de balıktan para kazandı, balıktan. İnsan balıktan zengin olmaz ama, rahat yaşar. Eli hiç bir zaman kuru kalmaz. Masası rakısız kalmaz. Yanına yöresine yardım edebilir balıkçı her zaman.»

«Denizi kuruttular denizi. Aaaaah, denizi...»
«Gözleri kör olasılar.»
«Eileri kuruyasılar.»
«Haneleri harap olasılar.»
«Denizi kuruttular denizi...»
«İsmail Ağa Yalovaya gitti. Bir sürü işlere karıştı. Buradaki gecekonduyu sattı. Bir kadın peşine düştü. Büyükçekmecede tarla aldı. Özkanın babasıydı. Özkan da kayıkta yatar. Sabri de kayıkta yatar. Yazın herkes kayıkta yatar. Kara Hüseyin de kayıkta yatardı. Öldü. İyi balıkçıydı. Balıkçılar başı, barbunyadan başka balık avlayınca canı sıkılan Kumkapılı Topal Hasanın kardeşiydi Kara Hüseyin. Hem balıkçı, hem de arayıcıydı.»

Menekşe yamaçları, derenin kıyıları doldu. Daha o zamanlar bu plajlar yeni yapılıyordu. Bu Haylayf plajı icat olunmamıştı.

«Denizi kuruttular denizi. Aaaaah, denizi...»

«Niye dolmasın, niye niye, niye dolmasın? Gecekondular bu akşam yıkılıyor, yarın sabah hooop olduğu gibi kuruluyordu. O zamanlar böyle değildi. O zaman insanlar birbirlerine yardım ederlerdi. O zamanlar insanlar... Birisinin başına burada bir hal gelmesin, birisinin gecekondusu yıkılmasın, o zamanlar insanlar, bir el, bir ayak, bir baş olurlar, başına iş gelen arkadaşın işini hemen görürlerdi. Karısı kaçana, hemen karı bulurlardı hemen. Ve hem de buldular. Dul kalana, altı çocukla dul kalana, kocası başını alıp gidene hemen koca bulurdu Menekşe hemen. Ve de buldu. İşte bu sebepten Menekşe doldu da taştı. Mardinden, Diyarbakırdan, Karstan, Suriyeden Menekşeye evler, insanlar, kadınlar, çocuklar düştü.»

«Niçin gelmesinler?»

«Denizi kuruttular denizi...»

«İş var. Yazın yazlıkçılar, kışın balıkçılar. Menekşe kıyıları gecekondularla, çadırlarla, maceracılarla doldu.»

Tatar Ali ağ örüyordu. İlya ustayla. İkisi de, hele Tatar Ali can dostumdur. İçtiğimiz su ayrı gitmez. Öylesine dostumdur. Bunu, en iyi dostumun Tatar Ali olduğunu

Menekşede herkes bilir. Buraya geldiğim günden bu yana en çok kanım Tatar Aliye kaynadı. İçersem, onun olmadığı masada içmek hoşuma gitmez. Akıllı, çalışkan adamdır. Cin gibi zekidir. Denizin altını üstünü bilir. Başından, Allah başa vermesin, bir insanı bir dokunuşta yerle bir edecek işler geçmiştir. Kim olsa bunca fırtınanın önünde eğilir yıkılır giderdi. Tatar Ali dayandı. Tatar Aliyi iyi bilirim. Dayanacak da. Onunla çok denize, çok balığa çıktım. Belki on yıldır. Kendi eliyle yaptığı ağlarını büyük bir özenle denize salıverir. Bazan Kazım Ağayla, bazan İlya ustayla çıkar. Bazı da benimle. Oğlu öleli Tatar Alinin keyfi eskisi gibi değil. Gene içiyor, gene elleri işliyor. Ağları yaparken gene elleri uçuyor. Ağları denize salarken gene Tatar gözleri umutla kısılıyor, ağları toplarken gene alışkan elleri kırmızı tekirleri incitmeden livara atıyorlar. Gene, gene, gene... Oğlundan iki torunu kaldı, birisine Ali bakıyor. Birisi anasının yanında. Tatar Alinin bir torunu da lise öğretmeni. Ali bu kız torunuyla hiç belli etmeden, elleri mekiği hızla atarken, öğünür. Öğündüğünü hiç belli etmeyenlerdendir Tatar Ali.. Tatar Alinin Fehminin ölümünden sonra keyfi keyf değil. Ben bunu bilir bunu söylerim. Bir de Tatar Alinin keyfi başka bir yüzden kırıldıkça kırılıyor.. Olgun, gün görmüş Tatar, bağırmıyor, çağırmıyor, beni ne zaman görse :

«Yaşar,» diyor, «işte sen tanıksın, biz eskiden denize çıkınca böyle mi, bu kadar mı balık alırdık? Ağlarımız kırmızı barbunyalarla sıvanmaz mıydı? Denizi kuruttular denizi...»

Tatar Ali, Allah uzun ömür versin, bu yıl altmış iki yaşında. Daha sırım gibi. Gözlerinin yöresi böyle kırışık içinde olmasa, böyle arada sırada dertli gülmese, denizi kuruttular derken böylesine üzülmese kırk beşinde demezsin. Uzun boylu, çıkık elmacık kemikleri, kısık gözleriyle hep düşünen, kuran...

«Denizlerden gelirdik. Kayıklarımız balık dolu. Hem de barbunya. Hem de çingene palamudu. Hem de, mercanlar. Mercanlar çabuk solar. Ağırlığı olmasın diye ço-

ğu kez mercanları tutmazdık. Renkleri solar diye. Uskumrular kayıklara tepelerce yığılırdı. İşte şuraya, nah şuraya çekerdik kayıkları. Balıkların çoğunu İstanbula gönderirdik. Sonra geceleri, şuraya bekar Osmanın gecekondusunun yerine bir meydan ateşi yakardık. Ateşimiz Ambarlıdan, Firuz köyden, ta uzaklardan gözükürdü. Ateş yanar, meydan silme köze keserdi.

«Denizi öldürdüler denizi.»

«Öiesiceler.»

«Bu dünyada her şey iflah olur. Her zulüm bağışlanır.»

«Fıkaranın ekmeğini kesenin...»

«Fıkaranın gecekondusunu yıkanın...»

«Fıkaranın ekmeğiyle oynayanın...»

«Fıkaranın evinin dumanını kesenin...»

«Fıkaranın azığının kokusunu yele verenin...»

«Zulmünden başka...»

«Zulmünden başka...»

«Zulmünden başka...»

«Tekmil zulümler icabında Allahça da, insanlarca da bağışlanır.»

«Denizi kuruttular denizi...»

«Meydan silme köze keserdi. Meydan silme köze keserdi.»

Kahveci Turan. Daha yeni evlendi. Vanın Tatvan kazasından ağabeyi Remzi gelmiş, burayı mekan tutmuşlar. Halleri vakitleri iyi. Turan evienirken ben gezideydim. Ona mutluluklar dileyemedim. Mutluluklar dilerim.

«Ben çocuktum o zaman. Ağabeyim de çok genç. Meydandaki ateşe, tuzunu, bir avuç tuzunu alan gelirdi...»

Safra köyden, Şenlik köyden, Küçükçekmeceden, yakın köylerden, ta İstanbuldan köprü altından açlar, yoksullar balık yemeğe gelirlerdi Menekşeye. Balık almağa, hastalara sayrılara balık yedirmek için balık almağa, bir kuruş vermeden, eğri bir yüzle karşılaşmadan, en doğal bir olaymış gibi balık almak, balık almağa gelirlerdi Me-

nekşeye. Karınlarını doyurur, kızarmış közde yanan yağlara bulanmış ellerle, parmaklarını yalayarak, doymuş, ince çubuklara dizdikleri taze, mis gibi kokan balıklarını sallayarak, mutlu evlerine dönerlerdi. Evleri olmayanlara yerler vardı. Gecekondular, kayıklar, tekne içleri, çadırlar vardı. Şu koca şehrin uğultusunda boğulmuşlar, aç kalmışlar, çaresizler, dost bulamamışlar, sıkılmışlar, yıkılıp insanlıktan çıkmışlar Menekşeye koşarlar, insanlıklarına kavuşurlar, doyarlar, itibar görürler, yatacak yer bulurlar. Açık köz sofrasında kızarmış balıkları yeni gelenlere büyük cömertliklerle ikram ederlerdi.

«Denizi kuruttular denizi...»

«Kendileri kurusun kendileri...»

«Hem de kurudular. Hem de daha kuruyacaklar...»

«En büyük zulüm... Denizi kurutaraktan... Fakir fıkaranın rızkını kesmektir!»

«En büyük zulüm... En büyük, en büyük, en büyük...»

«Denizi kuruttular denizi...»

Şimdi Menekşede, Kasımpaşa sırtlarında, Floryada, Büyükderede, Sarıyerde, Kavaklarda kışın, baharın burnu gözüktüğünde, sonbaharda insanlar mutlulukla, sevinçle ellerinde ipiere dizili o güzelim uskumruları, palamutları, kolyosları, sardalyaları, tekmil fıkara balıklarını sallayarak evlerine götüremiyorlar. Bacalar burun deliklerini okşayan yağlı, kızarmış, közde yanmış, iştah açıcı kokularla kokmuyor. Fıkara balıkları zengin sofralarının süsü oldu. Büyük otelierin listelerinin başına kuruldu.

«Sen bilirsin Yaşar, sen gözünle gördün. Şu Nuri bir günde kırk kılıçla döndü. Herkesin ödü koptu Nurinin... Nuri Koçerin kocaman teknesi batacak diye. Batmadı... Nuri bir çoğunu sattı, bir çoğunu da fakir fıkaraya verdi. Sen de gördün Yaşar, sen de gördün.»

Şimdi Menekşede, şimdi Ambarlıda, şimdi Sinan köyde, Büyükçekmecede, Marmara Ereğlisinde, şimdi Kumkapıda hangi balıkçıyla karşılaşsan boynu bükük, hüzünlü, her şeyden umudunu kesmiş, yılgın. «Denizi kuruttular, aaaah, denizi kuruttular,» diyorlar da başka bir

şey demiyorlar. Deniz kıyısının fıkaraları bir yılda bir kere olsun doğru dürüst bir balık yüzü bile görmüyor. Denizde ne kadar su varsa, belki azıcık abartma, eskiden o kadar istavrit vardı, diyorlar. Bir istavrit, izmarit, bir kaya balığı bile girmiyor bir fıkaranın kursağına bir yılda. Kimi görsen, kime sorsan: «Denizi kuruttular denizi... Denizi kuruttular denizi... Denizi kuruttular denizi...»

Nuri Koçer gibi öfkeliler de var. Denizi kurutanlara savaş açmış..'. Öfkeden dört dönerek, bütün yıl denizi kurutanlarla dövüşen. Eğer Nurinin öfkesi olmasaydı, ve beni etkisi altına almamış olsaydı bunca yıl, belki de ben bu yazı dizisine başlamazdım. Burada yaşayıp da, balıkçılardan arkadaşı, dostu olup da Nurinin sonsuz öfkesine yürekten katılmamanın mümkünü yok. Nurinin kutsal öfkesine katılıp, tekmil denizi kurutanlara savaş...

«Denizi kuruttular denizi. Ne oldular? Onlar da bizim gibi kurumuş denizin karşısına geçmişler, elleri göbeklerinin üstünde kurumuş denize bakıyorlar. Iyi mi ettiler? Eeeeeey Reisler! Eeeeey tırolcular! Eeeeeeeey gırgırcılar, eeeeeeeeeey lambacılar, eeeeeeeeeey radarcılar, iyi mi, iyi mi, iyi mi ettiniz? Alın işte, alın işte, alın işte kuruttuğunuz denizi! Alın, alın işte!»

NURİ BAĞIRIYORDU: «GÖREYİM O TIROLCULARI, BULSUNLAR BALIĞI!»

Bahar gözünü açınca Menekşeye balıkçılar gelirler. Kumkapıdan, köylerden, başka yerlerden. Menekşenin kahveleri tanımadığımız bir takım yeni balıkçılarla dolar. Bunların içinde her yıl buraya gelen, mevsimlik gelenler olduğu gibi, bir kere gözüküp, bir daha imi timi bellisiz olanlar da vardır. Bizim balıkçılar bunlara kızmazlar, bir şey söylemezler, gani gönüllülerdir, onları olduğu gibi kabul ederler. İçlerinde bazı balıkçılara, yani yeni gelenlere, acemilere balık yataklarını, böcek yataklarını gösterenler de vardır. Salt iyilik olsun, diye. Bu işten Muzaf-

fer yakınır. Muzaffer, kum çıkarır, her bir işi görür. Bir otobüs karoserinden yaptığı evinde kalır, kış yaz. Güçlü kuvvetli bir adamdır. Muzafferden yarsan iki tane iri adam çıkar, babayiğittir. Eski balıkçıdır, bekardır. Kendi halinde yaşayan, az konuşan bir adamdır. Küçükçekmecede doğmuş büyümüş, iyi günler görmüştür. Küçükçekmecede asmalı, bahçeli, kadife çiçekleri, akşam safaları, ipek çiçekleriyle donanmış, kuyulu, serin baba evini tatlı şiirle, gözleri dolarak ansır. Otobüs karoserinin içinde her gün yıkanır Muzaffer, her gün tıraş olur. Böylesine temiz bir adam görülmüş değildir. Bu olanaksızlıklar içinde böylesine temiz olmak az bir marifet değildir. İstakoz kalmadı, balık kalmadı, denizde aşağı yukarı canlı çok az yaratık kaldı. İstakoz avcısı Muzaffer gene de geçimini sağlayacak kadar bir istakozu her zaman bulur. Geçen yıl, birkaç bin liralık istakozu bulup gene çıkardı, sattı. Onun özel yatakları var. Yataklarını babasına bile, gözünün bebeğine bile söylemez. Geçen yıl yabancı birisiyle ortak oldu da iyi mi etti yani? Yatağını öğrendi, Muzaffere kazık attı. Bütün bunları Muzafferden duymadım. O çok onurludur, çocuksu bir kendini kuruşu vardır. Böyle küçük dedikodular yapmağa tenezzül etmez. Cocuksu öfkelenir, çocuksu güler, çocuksu üzülür ama, çocuksu dedikodu yapmağa, kimsenin aleyhine atmağa tenezzül etmez. Muzaffer, hayat karşısında hiç bir şey için küçülmez. İçerken tatlı, rahat, insanca bir yumuşaklıkla, yaşamı her yönü, iyi kötüsüyle kabullenmiştir. Onda daha çok yataklar vardır. Ne olacak birisi yerini öğrenmişse. Bir böcek, iki, üç böcek yatağı öğrenmişse, ne olacak yani. Deniz geniş ve bu denizde Muzafferin bir sürü böcek, balık yatağı vardır. Muzaffer yataklar öğrenildi diye kızar mı? Gani gönüllüdür o. Bir dostça el sıkmağa, bir arkadaşlığa bütün yataklarını gösterebilir. Onun kızdığı, öfkelendiği kalleşliğedir, kazığadır, yalanadır. Muzaffer yalan da söylemez. Belki de yalan söylemek olanağını bulamadığındandır. Olur mu, şu dünyada yalan söylemek olanağını bulamaz

insan olur mu? İstese Muzaffer de bulur. Ama bizim Muzaffer küçük işlere tenezzül etmez. Hiç bir olay karşısında küçülmez. Kim ne derse desin, ben Muzafferi böyle tanıdım, dokuz yıldır tanırım onu. Sohbetinde, İçkisinde. dostluğunda onun küçüldüğünü görmedim. Muzaffer bir filozoftur, filozofisi yaşamak, hem de şu dünyayı tadıyla tuzuyla pırıl pırıl yaşamak üstünedir. Çok düşünür az söyler. Sonra tutar tutar, yıllarca içinde saklar düşüncelerini, birden boşanıverir. Gün yüzü görmemiş, yaşam üstüne kurduklarını bir çağlayan gibi salıverir ortalığa. Ben bu yazı dizisini hazırlarken bir daha Muzafferle de konuşmak istedim. Önce çekindi, sonra şaşırdı biraz. Ben ona ait çok şey, hemen hemen her şeyi bilmez miydim. Bir fotoğrafının çekilmesini istedim. Olmaz, dedi Muzaffer. Niye, diye sordum. Gazetede fotoğrafının çıkması insanı düşman sahibi yapar, dedi. Yahu Muzaffer, dedim, bizim o kadar çıkıyor, düşman sahibi mi olduk? Muzaffer hiç bir şey diyemedi. Öyle şaşırdı, düşündü kaldı. Ol sebepten, düşman kazanmak korkusundan dolayı burada Muzaffer arkadaşımın fotoğraflarını göremeyeceğim. İnsan alçak gönüllü olmalı. Marmara denizinin dibini taş taş, nişan nişan bilse de, hangi kuyuda kanalda, yatakta ne kadar istakoz, ne kadar böcek, balık olduğunu bilse de, varıp eliyle koymuş gibi istediği yerden istediği kadar balık, böcek alsa da insan alçak gönüllü olmalı, öğünmemeli. Kamil insan kurnazlıkla kendini, öğünmesini tutan insan değil, öğünmeyi aklına getirmeyen, hünerine, balığın suya alıştığı gibi alışmış insandır. Ne olacak, bir gazetede fotoğrafın çıkıp da... Düşman kazanmak, kıskançlıkları üstüne çekmek de cabası.

Muzaffer kısa konuştu :

«Yani sen görmedin mi?» dedi, «Balıkları nasıl kırdılar, lambalar? Denizler kurudu bitti. İğne atsan balıktan denizin dibine inmezdi. Ama ben gene yataklarımdan böceklerimi toplarım. Bana tesir etmez.»

Muzafferin böcekleri yerinde duruyor. Gider yakalar satar.

Sağıma döndüm Tatar Ali ağ örüyordu gene. Tatar Ali çocukları, torunları, yaşlı hanımıyla Fatihte oturur. İlya Usta da Kumkapıda oturur. İkisi de her yıl baharın burnu gözükünce Menekşeye, işte bu kahveye dağılır, burada sabahın erkeninden, gecenin geç vakitlerine kadar ağ örerler. Bura balıkçıları için değil, dükkanlar için. Arada da İlya Ustayla, benimle, Kazım Ağayla balığa çıkar. Balık varsa. Ve Tatar Ali eski günleri en yad edendir. Eski altın balık çağlarını, o günleri unutmayandır. Bir yitik cenneti gönlünden, kafasından silemeyendir. Ve o yitik günler üstüne bitmez tükenmez balık hikayeleri anlatandır.

«Balıkçılar denizden dönerken kıyılara dizilmiş çocuklar, kadınlar, yaşlılar görürdük. Kayıkçıların yolunu beklerlerdi, bir mahalle, bir İstanbul. Her balıkçı kıyıdakilere balık atardı. Mahallelerde şenlik başlardı. Her evin bacası balık tüterdi. Bütün mahalle yağlı bir balık kokusuyla kokar, kediler köpekler, insanlar, tekmil yaratık, kurt kuş balıktan faydalanırlardı. Bahar güneşine, denizlerin kıyılarına ızgara balığa doymuş insanlar serilir yatarlardı. Yaşasın balık yaşasın balıkçılar, diye kıyamet kopardı mahallelerde. Heeeeyt, diye çocuklar ellerindeki balıkları sallaya sallaya evlerine koşarlardı.»

«Bir yıldı, 1953 yılı olacak... Aklınızda mı? Bir balık akını olmuştu ki... Lüfer akını...»

Gün gün, dakika dakika, saniye saniye anımsıyorlar. Bu balıkçılar balık üstüne her şeyi bir bir anımsıyorlar. Böylesine anımsama gücü olan insanlara rastlamadım. Bir gece de, 1953 yılında sabaha kadar Haliçte ben de balık tutmuştum. O geceyi de yazmıştım. Şimdi aklımda değil. Bir geceyi yazmış, gerisini yaşamıştım. O zaman Kürt Resul vardı, Ağrıdan olur. Belki onunla, belki Adanalı Kamille, belki de Hocayla çıkmıştım balığa. İstanbula çok balık akını olurdu eskiden. Çok uskumru, çok lüfer, çok palamut, çok torik, çok kofana akını olurdu. Kulağına kar suyu kaçmış balıktan başka, büyük balıkların önünden kaçarak kıyılara sığınmışlardan başka. Çok

balık akını olurdu. Oltayı, ağları atan hemen çekerdi. Kayıklar, tekneler, motorlar dolusu balığı köprünün altına, balıkhaneye, mahalle kaldırımlarına, hasırların üstüne tepelerce yığarlardı. Sokaklardan, evlerden surlardan, Beyoğlu caddesinden bile balık kokusundan geçilmezdi. Tekmil Boğaza, Kavaklara, Sarıyere, Beykoza, Kefeli köye, Emirgana, Vaniköye, Kanlıcaya, Kanlıca, Kuzguncuk tepelerine, Üsküdara, zengin, fıkara mahallelerine, Ayazpaşaya, Ayazpaşadan Şişliye, Şişliden Kumkapıya, Kumkapıdan Samatyaya, gecekonduculara kadar biltekmil İstanbula, havasına suyuna, insanına balık kokusu sinerdi. İstanbul şehri balıktan sarhoş olur, çıldırırdı.

«Hayda baliiiiiiiiiiiik... Hayda baliiiiiiiiik... Hayda balik... Çifti on kuruşa... Çlfti on kuruşa... Kilosu bir liraya... Bir kilo palamut bir liraya... Hay baliiiik... Hayda bedavaaaa...» Kafası kızanlar, «bedava, bedava,» diye bağırırlar, bir anda bedava çacalalar boşalıverirdl.

Bana ne be. Ben abartmıyorum. Ben bu cennetin ucuna yetişebildim. Ben İstanbul çocuğu değilim. Yalan söylüyorlar, abartıyorlarsa İstanbullular abartıyorlar. Uyduruyorlarsa balıkçılar uyduruyorlar. Bana ne.

Kamyonlarla, arabalarla, el arabalarıyla, zlfirl balık dumanlarının, yağlı balık kokularının arasından geçenler, kokulu, iştah açıcı havayı aşkla şevkle, mest olaraktan koklayanlar, balık kokusundan doyanlar, o günleri, ceplerindeki deste deste paralaria birlikte yaşayanlar, hem de daha bugünmüş gibi yaşayanlar, hem de gözlerini kapatıp o eski cenneti hayalieyenler işte burada Kumkapı kahvelerinde oturuyorlar. O günler üstüne tartışıyorlar.

«O günler bir daha gelir mi ki?»

Menekşede, Menekşenin altın günleri, yedi kat yabancıya, açа, yoksula, evinden köyünden tezlkmişe sığınak olan... Salt balık yüzünden, balık yüzünden...

«İstanbul hlç bir zaman aç kalmadı. İstanbul hlç bir zaman aç kalmazdı.»

Balık vardı balık. Balık var, arkadaş, balık. Bir mem-

lekette balık bolsa o memleketin insanı hiç bir zaman açlık bilemez. Her vakit karnı doyar arkadaş. Bir memleketin altın damarları olmasın, yeter ki balığı olsun. O memleket her zaman mutludur, sağlıklıdır ki... Bir memleketi yıkacak mısın, önce balıklarını öldür arkadaş. Balıksız memleket, zelzeleye uğramış memlekettir.

«Doğru mu be Avram Usta? Sahi mi? Şaka mı ediyorsun?»

Kırçıl Arnavut bıyıklarını sıvazlayan ki, küçük mavi gözleriyle hüzünlü, gitti gelmez diye bağıraraktan gülen ki, başını durmadan sallayarak hayıflanan ki odur. Uzun sararmış parmakları, kırış kırış olmuş göz kıyılarıyla, püskül kaşlarıyla boyun damarlarını şişiren, piposunu öfkeyle masaya vuran ki, boşaltmak üzere odur. Hem de seksen yaşındadır ama delikanlıdır.

«Ben bu yaşta emekli olacak adam mıydım, denizde balık kalsaydı. Ben böyle oğul eline bakacak adam mıydım, denizde balık olsaydı. Ben, ben, hazır yiyici olacak adam mıydım, denizde balık kalsaydı. Söyledim onlara, o tereslere, deyyuslara. Söyledim büyük reislerin hepisine. Dedim onlara Yunanistanı örnek al Hamdi reis. Dedim ona Yunanistanı örnek alın arkadaşlar... Yediler denizlerini bitirdiler... Denizde balık bitmez sandılar. Denizde balık da biter, hava da biter. Dünyada sersebil harcarsan bitmeyecek şey yok. Dünyada her şey biter. Akıl bitince dünyada her şey biter. Dedim, relsler siz bunu iyi etmiyorsunuz. Dedim, reisler siz öleceksiniz, çocuklarınız kalacak. Onlar da balık avlayacaklar. Dedim relsler yapmayın bu kötülüğü bu insanlara. Dedim reisler torunlarınız mezarlarınıza gelecekler. Dua etmeğe mi gelecekler sanıyorsunuz? Yoooook, sövmeğe gelecekler... Mezarlarınıza hakaret etmeğe, bir şeyler yapmağa gelecekler. Ne yaptınız balıkları reis dedemiz, nerede balıklar, cehennemlik dedelerimiz, biz açız, balıkçının torunu balıkçılıktan, bu güzel meslekten başka bir şey yapamaz ki diyecekler.»

Nuri Koçer, Menekşenin baş balıkçısı.

Ben de söyledim, diyor. Şimdi elleri böğürlerinde denizin kıyılarında. Tavla oynuyorlar. Denize bakıp bakıp. Bin pişmanlar. Daha da pişman olacaklar. Bir de bunlar, bir mahlukata...

Değil mi Avram Usta...

«Bir mahlukata bu kadar bir zulmü reva görenler...»

«Hiç bir zaman iflah olmazlar.»

«Ocakları sönecek.»

«Haneleri yıkılacak.»

«Biz de adam değiliz. Hiç birimiz.»

«O reislerin gözleri dönmüştü. Gözleri hiç bir şey görmüyordu. Sadece balık yakalayıp, satamadan çoğunu denize döküyorlardı. Biz biliyorduk gün be gün balığın azaldığını. Karşı çıkamadık. Sadece yakındık. Şu Marmarada, Boğazda balıktan doyan yarım milyon kişidir. Bu yarım milyon ölü olmasaydı, gözlerinin önünde rızklarının kurutulmasına izin verirler miydi?»

«Biz balıkçılar adam olsaydık...»

«O fakir fıkara adam olsaydı...»

«Iki yıldır, tam iki yıldır bizim mahalleye bir tane balık girmedi.»

«Bazı semtler balığı unutalı çok oluyor.»

«O kıyılara kuşlar gibi süzülüp de, sıralananlar, balıktan dönenler kardeş, ağabey, baba, yavuklu bekler gibi bekleyenler... Denizden balıkçılar gelirken bakmıyorlar bile. Dönüp de bakmıyorlar.»

«Görmek istemiyorlar balıkçıların asık suratlarını.»

«Bu balıkçılar dünyanın en asık suratlı adamlarıdır.»

«Bir de tekneler boş dönünce denizden yüzlerine bakamazsın.»

«Niçin baksınlar, niçin? Ağlamak için mi?»

«Çekip giden balıklara, bir yas bile tutamadık. Bir çingene türküsü bile söyleyemedik.»

«Mahalleliler de namkör çıktılar. Bunca balıktan doymuşlar.»

«Eti Allahtansa... Eti de kemiği de balıktan olanlar namkör çıktılar.»

Bunca ölmüş balığa, başını almış da çekip gitmiş, küsüp gitmiş, zulme dayanamamış da basıp gitmiş balık sürülerine, o güzelim mercanlara, o insan gibi bakan yunuslara, o dünya güzeli, dünyanın tekmil mavisinin en güzeliyle, denizin üstünde nazlı yüzen kılıçlara kimse bir türkü söylemedi, bir ağıt yakmadı. Bu insanoğlu gibi namkörü yoktur. Yaratıklar içinde en namkör yaratık insandır. Balıkların bunca nanü nimetiyle perverde olanlar, balıklar bitince, bitmeyenler de küsüp gittiklerinde bir kişi kıyıya gidip de sormadı. Bir kişi, ey vatandaşlar bu balıklara ne oldu, demedi. Nerede, nerede, nerede, demediler. Rızkımıza ne oldu demediler.

Avram Usta, İlya Usta, Tatar Ali, Nuri Koçer, Sarıyerden Ahmet Ateş, Adalardan Pandeli, Kavaklardan Muhtar Süleyman, Hasan Reis, Rıza Reis, bilcümle balıkçılar, balık dostları, bir yakınma, bir pişmanlık, sonsuz bir öfke içindeydiler...

Bin yıldır ekmeğini balıktan yiyen bunca balıkçı, bin yıldır balıkla doyan bunca fakir fıkara birkaç adama, birkaç balık celladına dur demediler. Yakalarına yapışmadılar. Ne yapıyorsunuz, bizim rızkımızla böyle niçin oynuyorsunuz, demediler. Sormadılar. Denize, ta Sarayburnundan Ambarlıya kadar yüzlerce motorla binlerce voltluk lambayı yakanlara, lambaları yakıp da tekmil denizi kör edenlere ne yapıyorsunuz, diye sormadılar. Söyleyin on binden fazla sayısı olan küçük balıkçıların, sandalcıların hangisi bilmiyordu, bu yanan binlerce voltluk lambaların, İstanbul Boğazından Çanakkale Boğazına kadar, Sarostan Gemlike, Gemlikten Marmara Ereğlisine kadar bütün Marmarayı kör edeceğini, denizdeki tekmil canlıları kör edip öldüreceğini hangi balıkçı bilmiyordu. İstesek bu lambaların üstüne bin sandalla, on kişiyle yürüyemez miydik.

«Bizden adam çıkmaz, biz balıkçılardan.»

«Biz korkak adamlarız, biz uşak.»

«Üçümüz bir araya gelsek, bir tanesi bir fit vermeye görsün, her birimiz bir günlük yola kaçarız, bir daha birbirimizi görmemesiye.»

«Biz adam olsaydık, bizde azıcık akıl olsaydı... Biz bir araya gelebilseydik, bir araya geldiğimizde de, bir kötü gelip de fit verince on düşman kola ayrılmasaydık, denizlere yaklaşabilir miydi lambalar. On bin kişi bir araya gelsek, sırtımızda ağlarımız, ellerimizde oltalarımız, küreklerimiz, şöyle bir gösteri yürüyüşü yapsaydık İstanbul şehrinde balıktan bin yıldır doyan mahalleler bizimle birlik olmazlar mıydı?»

«Biz adam olmayız biz. Dünyada her mahlukat bir araya gelir, güç olurlar, bir tek balıkçılar bir araya gelemezler.»

«Allah balıkçıları tek ve yalnız yaratmış. Ol sebepten üç balıkçı bir araya gelip bir iş yapamazlar. Yoksa bu kadar balıkçı denizleri kör ettirir miydi birkaç cellada.»

Tatar Ali ağ örüyordu. Yanında Nuri Koçer, onulmaz, büyük öfkesinin içinde dört dönerek, köpürerek bağırıyordu. Yırtılmış ağlarını onararak...

«Göreyim o reisleri. O lambacıları, o tırolcuları, bulsunlar da balığı şimdi harcasınlar bozuk para gibi. Bir günde yetmiş ton aviayarak altmış tonunu gerisin geri denize döksünler bakalım. Yüzlerce motorla, ağzına kadar dolu, tepelerce yığılmış balığı, balıkhane önüne çekip alıcı bulamayınca Marmaraya ölü balıkları eksinler bakalım.»

«İyi ki, iyi, iyi ki bu ağcılık da varmış, yoksa yoksa... Aç kalacakmışız çoluk çocuk..»

Tatar Ali kahvede ağ örüyor, İlyayla birlikte. Dükkanlara satıyor. Bu yıl bir kere balığa çıktılar, o da yarım kilo tekir aldılar, küçük küçük. Nurinin teknesi kocaman ağlarıyla birlikte köprünün altına demirlemiş, orada öyle yatıyor. Birkaç kere denize çıktı bu yıl, hepsinde de eli boş, öfke içinde döndü. Ben Nurinin bu büyük tekneyi almak için nasıl insan üstü bir çaba harcadığını, nasıl dişinden tırnağından artırarak bu tekneyi aldığını, nasıl umutlarla bu mavi tekneyi donattığını, Menekşenin bu en büyük, en güzel teknesinin açıktan süzülerek dereye girdiğini, hepimizin bu tekneye ne umutlar bağladığımızı

anımsıyorum, bugünkü gibi. Nuri bu tekneyle birkaç yıl Haliçte, Boğazda çalıştı, öyle sanıyorum ki daha borçtan kurtulamadı.

«Denizi kör ettiler denizi. Denizi kuruttular denizi.»

«Bunda suç hepimizin. Hepimizin.»

Bir gün ey cellatlar, rızkımıza ne yapıyorsunuz demedik. On bin el bir el olamadık. Korkuttular bizi, korkuttular. Bir o Ambarlılı mı, Selimköylü mü, bir o çocuk korkmadı. Tırolcularla döğüştü. Küçük sandalıyla kocaman motorların üstüne yürüdü. Onu sandalın içinde vurdular. Deniz kana bulandı. Balıkçı arkadaşları biz ölüsünü almağa gidemedik denize. Denizde kanlı ölüsünün yöresinde, suyun yüzünde balıklar, savunduğu balıklar, az daha tırolcular kalkıp gitmeselerdi, savunduğu, uğruna can verdiği balıklar onun gözlerini oyacaklardı.

Bir o çocuk savundu denizini, balıklarını. Onu da vurdular.

Denizi kör ettiler. Ne balıkçılar, ne nanıyla perverde olan fıkaralar denizlerini savunmadılar, savunamadılar, savunmayı akıl etmediler belki de... Bir yürüyüş yapmağa karar verdiler, o da, yürüyüşleri yarım kaldı.

Denizler kurudu. Kurumuş, bunca fıkarayı yüzyıllardır doyurmuş kör denize ağıtlar, türküler yakmadılar. Destanlar çıkarmadılar, hikayeler, masallar düzmediler. Deniz güme gitti. Deniz güme gitti. Kör kör, yaslı dolanıyor şimdi yöremizde. Yüreği kir içinde. Onu kör edenlerin, öldürenlerin yüreği gibi.

«Deniz bir daha dirilmez mi kaptan?»

Süleyman Muhtar güldü. Akıllı, canlı, cin gibi, dost, külyutmaz yaşamın hiç bir yerinde. Elinde en kadim, en güzel kitaplarla. Dünyanın ıncığını cıncığını bilerek..

«Deniz yedi canlıdır,» dedi. «Ölür ölür dirilir ama... Dirilmesi için ona çok yardım etmeliyiz.»

Yaaaaşşşşaaaa Reis, deniz yedi canlıdır. Ölür ölür dirilir.

Yeter ki yaşamın güzelliğinden yana olanlar, bir azıcık adam olanlar... Gerçeğin, yaşamın, doğanın ölmez

gücüyle kimse başa çıkamaz. Yeter ki biz azıcık adam olalım...

BALIK ÖLDÜRÜCÜ, KÂRI AZ İŞTİR,
DÜNYA DOYAR, BALIKÇI DOYMAZ.

Bugün altı Eylülü yedi Eylüle bağlayan Perşembe gecesi. Bizim evden Menekşe denizi gözüküyor. Saat iki suları. Denizde üç tane ateş yığını. Parlayarak yanıyorlar. Üç tane lambacı gelmiş denizin ortasına demirlemiş. Işık ne kadar çok olursa, uzaklara kadar uzanır etki yaparsa o kadar çok balık gelir ışıklı teknenin yanına. Demek ki daha ışıkla avianacak kadar balık kalmış denizde. Küçük balıkçıların deniz kurudu diye bastıkları feryadü figan şimdilik boşunaymış. Demek denizde üç tane lamba yakılabilecek kadar balık kalmış. Ya da küçük bir balık akını olabiliyormuş Marmarada. Balıkçılar ilginç adamlar. Cin gibi üstelik de. Öteki meslek kollarından daha bilgililer bence. Çoğunluk olaraktan. Daha filozof, daha düşünen, daha da yaratıcı. Balık işinde yeni Icatlar, değişen koşullara göre yeni olanaklar yaratmak gerekir. Deniz değişkendir, denizin olanakları da değişkendir. Bazı dalgalı, bazı durgun, bazı fırtınalı. Deniz her gün başkadır. Bazı balık dolar taşar, bazı bir tek balık bulunmaz. Ben çok rastladım, kıyıdan sütlimanken denizden ayrıldım, yarım saat sonra dümdüz deniz kabarmağa başladı, fırtınalandı sonra da. Az daha, canımızı kıyıya dar atmasak, Çanakkaleyl boyluyorduk. O da boylayabllirsek. Yolda teknemiz bir belaya uğramazsa... Bir keresinde Tatar Aliyle çıkmıştık. Kıyıdan bir mil açılmıştık ki Tatar bana yarı şaka, yarı ciddi gülümseyerek, «Yaşar,» dedi, «gel geriye dönelim.» Şaşırdım. «Neden,» diye hemen sordum. «Dönelim,» dedi, «bir fırtına geliyor ki amanallah.» Böyle de iş olur mu? Deniz dümdüz. Ortalık güneşli ki değme gitsin keyfine. Etme eyleme Tatar kardeş, böylesi denizde fırtına olur mu? Göğe bakarsan ta öteki uçta küçücük bir bulut parçasından başka bir şey yok. O

da apak, ışıklanıyor. Süs gibi bir şey. Oyuncak bir bulut gibi bir şey. O buluttan ne yağmur olur, ne fırtına. «Yahu Ali, sen aklını mı oynattın, fırtına nerede, bulut nerede?» Ali gülümsedi, olgun, bilmiş, hoş görülü bir gülümsemeyle. Sen bilirsin der gibi. Oltaları denize salıverdik. Birkaç kere oltaları çekmiş, çaparilere sıvanmış balık almışken, ne oldu ne olmadı, birden ortalık kararıverdi. Nereden, nasıl geldi de bulutlar gökyüzünü sarıverdiler, ben bu işi daha anlamış değilim. Doğudan bir yel esmeğe başladı, inanılmaz. Çekmece üstünden aldığı tozu toprağı üstümüze yığıyor. Ben şu denizden aldığım tozu toprağı, en yeğin poyrazlarda Çukurovada bile yemedim. Bir yandan tozlu bir sert yel, bir yandan fışkıran deniz. Çamur içinde kaldık az zamanda. Kıyı yakın olmasa, biz de hemen oltaları çekip geriye dönmeseydik, ama ne geriye dönüş, fırtına bizi alıp alıp denizin ortasına doğru atıyor, çoktan denizin dibini boylamıştık. Ipıslak canımızı zor kurtarmanın sevinci içinde Menekşe deresine canımızı attık.

Balık zor iştir, öldürücü, kârı az iştir. Dünya doyar da balıkçı, hele küçük balıkçı hiç doymaz, iflah olmaz. Balıkçının piri İflahsız Dededir. Hazretl Yunustur derler ya, siz inanmayın. Öyle olsa şu darı dünyada bir tek balıkçı bir kere iflah olurdu. Dünya dünyaya geçse, bizim Hoca Reis iddia eder ki balıkçı taifesinin piri Iflahsız Dededir. Nerede o İflahsız Dede? Nerede mi? Cehennemin dibindedir. Gene bizim uzun boylu, boynu bir kaz boynu gibi uzamış Karadeniz balıkçısı Hoca iddia eder ki, yüzü kırışıktan, gözleri kırışıktan gözükmeyen Hoca Mustafa iddia eder ki, eğer o Cehennemin dibindeki ermiş balıkçıların piri olmasaydı balıkçılar Iflah olmadıkları gibi, bunca felaketle karşı karşıya kalmazlardı. Ben Hoca Mustafa kadar denizden, denizdeki ölümden canını zor kurtarmış insan görmedim. Her yıl gelir bana: «Bak Yaşar,» der, «ben bu yıl denizi bırakıyorum, Allahın güzel izniyle. Yettl be, yettl ulan yetti. Öldük be, ne kazandık elli yıl denizden, ha, ne kazandık? Söyle Allahaşkına, söyle kar-

daş Yaşar, ne kazandık. Söyle gözünü seveyim. Bu lanet meslek adamı hiç bir zaman iflah etmez.»

Hoca Mustafa bir yerde durmaz. Bir yerin balıkçısı değildir. Deniz kıyısında da oturmaz. Bir bakmışsın Kumkapıda, bir bakmışsın Adalarda, bir bakmışsın Haydarpaşa mendireği önünde, bir bakmışsın Boğazda, bir bakmışsın, Allah sizi inandırsın Ege adalarında, Akdenizde, Karataşta, Mersinde, İskenderunda, Tunusta, Suriyede... Hocanın gezmediği yer, bilmediği deniz yoktur. Hem de o küçümencik teknesiyle. Hoca Mustafa Kuledibinde oturur. Belki otuz yıldır. Ben onu Karaköy köprüsünün Karaköy geçesinde Perşembe Pazarı yönünde Balıkhanenin önünde taze, oynar oynar balıkları satarken, kendi tuttuğu olta balıklarını satarken tanıdım. Bir pazarlık yapıyordu amanallah. Ben böyle pazarlık yapan, dediğinden dönmez hiç bir adam görmedim. Ben de onun bu huyunu anladım, bir daha onunla hiç mi hiç pazarlık etmedim, böylelikle de, onun bu sert, benim bu yumuşak huyumuzdan dolayı ahbap olduk. Ahbaplığımız yıllar var ki sürer gider. Bir yıl, iki yıl Hoca Mustafa ortadan yiter, bir de bakmışsın ki, birden bir yerden bitiverir. Birisinde ona Marmariste rastladım, süngercilere balık satıyordu. Taaa, eskiden. Yılını ben bile şimdi anımsayamıyorum. Onu Marmariste görünce şaşırdığıma çok şaştı.

Bir kez olsun batmak tehlikesiyle karşılaşmamış hiç bir balıkçı yoktur. Eğer balıkçıysa... Bir kere olsun soğuktan donmamış hiç bir balıkçı yoktur. Denizde yitmemiş, can çekişmemiş, balıkçılıktan her yıl iki kere vazgeçmeğe ant içmemiş hiç bir balıkçı yoktur, olamaz. Eğer candan, gönülden, balıkçılığa gönül vermiş, anadan doğma balıkçıysa bir kişi...

İlk olarak bu lambaları, lambaların balıklar için bir felaket olduğunu, balıkçılık için onursuzluk olduğunu söyleyen kişi Hoca Mustafaydı. Mustafaya niye Hoca derlerdi, şimdiye kadar ne ben sordum, ne de o söyledi.

«Bir balıkçı, bak sana söyleyim, balığı aldatmaz. Balığa yalan söylemeğe tenezzül etmez. Balıkçı dediğin

en yiğit, en erkek adamdır. Yiğitçesine salar oltasını, gelen balığı alır. Erkekçesine. Ağı icat etmişler. Bu mesleğin kadim geleneğidir ağ, ama o bile onurlu bir balıkçıya yakışmaz. Indireceksin oltanı, düşecek balık, alacaksın. Ağı at, yakala fıkaraları, bir felaket gibi in balıkların başına, bu erkeklik mi? Döğüşte eşitlik mi? Ben de yapıyorum bu işi, ben de yiyorum bu boku ama, olur mu? Bu eşitcene bir döğüş değil. Erkeklik değil. Ağların her şekli avcılığın dışında. Tekmil tuzaklar insanca değil, alçakça. Ama gelenek olmuş, her alçaklığı insanlık gelenek olmuş diye yapıyor. Ağcılık gelenek olmuş, biz de yapıyoruz. Ama böyle balık avlamak, o ağızsız dilsiz, akılsız, silahsız yaratıklar karşısına, salt gelenek olmuş diye insanlıktan çıkarak yürümek, öldürmek, insanlık değil. Bu insanlık olmayan düzen, insanlık olunca, arkası geliyor. Ne geldi arkasından, ne geldi? Işıkla, balıkları kör ederek avlamak geldi. Tutuyorlar balıkların gözüne ışıkları. Eskiden, lambalar yakarlardı, otuz mumluk, kırk elli, yüz, en çok iki yüz mumluk. Bir yel eserdi kıyıdan sönerdi en sonunda. Balıkçı, sözüm ona balıkçı da, ancak, en çok gözlerine ışık tutarak bir ton, iki, üç, on ton avlayabilirdi... Şimdi öyle mi ya. Bak kardeş, teknenin bir yanında dört tane beş yüzer mumluk ampuller, etti mi iki bin. İki bin de öteki yanda. Jeneratör istediğin kadar, istediğin süre çalışır. Millerce ötelerden ışığa tutulan balıklar sağılır gelir. Kulaçlarca dipten aşağıdan balıklar, böcekler, kurtlar süzülerek gelirler. Sonra kör olurlar, kör. Bu insanlık mı, balıkçılık mı, avcılık mı? Bu yıkımdır yıkım. Bu elele verip deniz dibindeki tekmil canlıyı öldürmektir, öldürmek. Soyunu kurutmaktır denizdeki tekmil canlıların. Ya tırollar... Hiç tırol gördün mü? Hiç gırgır, hiç ırıp? Ya dinamit, ya kanca? Biz balıklara çok ettik. Cooook... Bir gün balıklar ya toptan tükenecekler, ya başlarını alıp insanların yaşamadıkları denizlere, avlanmadıkları denizlere kaçacaklar. Yemin ediyorum ki bu böyle olacak.»

Mustafa Hoca bunu önüne gelene söyledi. İsmet Paşaya, Menderese, Komutanlara, Generallere, Candarma

Genel Komutanına bile bu minval üstüne mektuplar, telgraflar döşendi. Kimseden bir ses sada çıkmadı.

Ne zaman görsem :

«Bırakacağım,» diyordu, «bu kirletilmiş işi. Bu kancıklık bulaşmış işi. Bir de radar çıkardılar. Şimdi balık sürülerini, yataklarını radarla buluyorlar, tonlarca avlıyorlar fıkaraları. Düşünmüyorlar ki canavarlar balıkların radara karşı koyacak, ondan korunacak hiç bir silahları yok. Olmayacak da. Bırakacağım bu işi, it işini. Bu gittikçe puştlaşan işi. Ulan radarla balık avlanır mı? Bu insanlığa sığar mı? Ulan balıklar radarsavar yapabilir mi hiç? Balıkların elinden radarsavar yapmak gelir mi? Ulan alçaklar. Bu balıklar gidecekler, göreceksiniz, koklayacak balık bulamayacaksınız şu garip Marmarada. Koklayacak balık.»

Geçen yıl Mayıs ayında Hocaya Büyükadada rastladım. Beni görünce koşarak geldi, ellerime sarıldı:

«Ooooh,» dedi derinden, «ooooooooh, bir tane balık kalmadı Marmarada. Yalnız bir iki sersem balık dolaşıp duruyor. Birkaç tane. Onların da yakında akılları başlarına gelir, çeker giderler. Çekmezler gitmezlerse de bir lambaya, bir tırola düşerler, bir dinamite kurban gider parçalanırlar. Balıklar öç aldı, balıklar. Yaşasın arkadaş, akıllı dost balıklar. Şimdi ben de artık balığı bırakacağım.»

Seni tanıdım tanıyalı her yıl bırakıyordun, bırakamadın. Denizde bir tek canlı kalmasa bile sen balığa ölene kadar çıkacak, öfke içinde insaniyetsizliğe söğerek, balıkların çekip gitmelerine sevinerek, geri eli boş döneceksin. Hoca kardeşim, sen bundan sonra denizde öleceksin denizde. Allah gecinden versin gecinden, diyemedim. Kimsecikler ona bunu söyleyemez. O, balıkçılığı, puştluk karıştırılmış, insanca olmaktan çıkmış, radar, tırol, lamba, dinamit yıkımı karışmış zenaati bırakacak, hem de dünyaya, Japona Rusa, İngilize, Fransıza, hem de Vietnamda bir avuç pirince muhtaç fıkaraların üstüne günde yüzlerce ton bomba yağdıran, toprakları, denizle-

ri yakan, beterin beteri var, Amerikalılara ilanat vererek... Ben bu kadar alçalmış bir zenaata elimi süremem, diye ilanat vererek. Sesinin çıktığınca, bütün dünyaya duyurarak. Bu zenaat öldü, kirletildi diyerek...

Hoca ölecek sandık bu olaydan sonra... Hoca ölmedi. İnsan yedi canlıdır derler ya, baş örneği Hoca. Ölseydi Hoca ölürdü. Bir olayın ağırlığı bir adamı öldürebilseydi Hoca bu olaydan sonra mümkünü çaresi yok ölürdü.

Önce 1966 yılında oldu. Uskumru akını vardı o günlerde. Deniz kapkaraydı balıktan. Sabahın erken saatlerinde bin bir kayığa, çık denize, altından aşağılara doğru balığın üstüste aktığını görürdün. Üstüste ve dalga dalga. Bu balıkçının sevincidir, insanlığın sevinci. Balıkçılar, balıkçı çocukları, balıkçı kadınları, balıkçı komşuları, ağ ören, ağ onaran kadınlar, yaşlılar sevinçten denizin kıyısında dört dönerler. Balık gelmiş, balık akını, balık akını var. Tekneler, sandallar, motorlar hazırlanır, çapariler, ağlar teknelere dökülür. Coşkuyla, sevinçle ver elini deniz. Tekneler dolacak, küçük balıkçıların yüzü gülecek, borçlar ödenecek, kafalar çekilecek, mahalle balık kokusundan sarhoş olacak, şenlik şadımanlık tekmil İstanbulu saracaktı. Yollarda, caddelerde, sokaklarda herkes birbiriyle şakalaşacak, herkes birbirine takılacak. Yaşasın balık, yaşasın lüfer, diye naralar atılacak, sevgililere koşulacaktı.

Altı Eylülü yedi Eylüle bağlayan gece, ben yazıyı yazarken, üç tane koskocaman ışık denizi ta ötelere kadar aydınlatarak balıkları ışığa çağırıyordu. Kimbilir bu gece ne kadar balık kırımı olmuş, kimbilir bizim Nuri bunlara ne kadar öfkelenmiştir. Kimbilir, buralardaysa Hoca ne dellrmiştlr. Kimbiiir Hoca kaçıncı kez bu puştluk karışmış zenaatten vazgeçmiştir. Kimbilir Tatar Ali, Muzaffer, Topal Hasan, Ambarlı, Sinanköy, Selimköy balıkçıları öfkelerinden nasıl deliye dönmüşlerdir.

1966 yılında bahar gözünü açmışken, deniz pırıl pırıl, Menekşe koyunu sandallar doldurmuş, balık dolu kayıklar gidiyorlar geliyorlar. Bir gece baktık ki taaa Saray-

burnundan Sinanköye, Sinanköyden Silivriye kadar lambalar, bin, iki bin, beş bin voltluk, dizilmişler denizin üstüne. Bir ışıktan yol gibi taaa Sarayburnundan Silivriye, Silivriden de belki taaa aşağılara kadar sıralanmışlar. Balık yakalıyorlar. Çeviriyorlar gırgırı, alıyorlar balığı. Bir tekne bir ton, on ton, yirmi ton değil, yetmiş ton alıyor. Koca, ışıktan bir dev millerce denizin üstüne yatmış, binlerce vantuzuyla denizi, denizin içindeki tüm yaratığı sömürüyor. Ve deniz insafsızcasına, çılgıncasına kurutuluyor. Bizim Menekşe balıkçıları, Kumkapı, Sinanköy, Boğazın küçük balıkçıları kıyılara dökülmüşler, yas içinde, öfke, yılgınlık, çaresizlik içinde eli kolu bağlı bu lamba rezaletini seyreyliyorlar.

Birkaç kayıkçı sandallara binip lambalara gidiyorlar. Dayak yiyip geriye dönüyorlar. Biz Nuriyle o gün dizilmiş seksen tane lambalı motor saydık, Florya önünden Ambarlıya kadar. Bir bölük daha sandallarla lambacılara gidiyorlar. Bunlar kararlı. Bir süre lambalı motorlardan bağırtılar çağırtılar geliyor. Sonra birden kesiliyor ve bizimkiler sevinçle geriye dönüyorlar. Bir de bakıyoruz sandalları uskumru dolu. Lambacılar onlara sandallar dolusu balık vermişler, sus payı. Biz kıyıdaki birkaç arkadaş bozuluyoruz.

Sabah oldu. Nuri mi, Tatar mı, belki de Halimdi, birisi beni tutup kolumdan deniz kıyısına götürdü. Denizin kıyısı, birkaç metre içe kadar ters dönmüş balıkla apak olmuştu. Mahalle çocukları ölmüş, yarı canlı, kör kör, sersemleyip kıyıların yarlarına başlarını vuran, dönüp duran, yarı baygın balıkları topluyorlardı kıyılardan. Balıklar, yarı sersem, geliyorlar, ölmüş balıkları yararak kıyıya vuruyorlar, zorluyorlar zorluyorlar, geriye denize dönüyorlar, derin sulara yaklaşıyorlar, oradan hemen yüz geri ediyorlardı. Sonra sürülerce kendi yörelerinde dönüyorlar dönüyorlar, bitip tükeniyor, ters dönüyor apak denizin yüzüne seriliyorlardı. Ben bunu 1966 yılı baharında böylece gördüm. İnsanlığıma dokundu. Balıkçılar da böylece görüp zıvanadan çıktılar. Tekmil Marmaranın

küçük balıkçılarına haber gitti, gelsinler de bu kıyımın bir çaresine bakalım, diye. Bu kıyım bizim Menekşede, Floryada bir hafta, on gün sürdü. Deniz kıyılarında balıklar çürüdü. Martılar balıktan doydular. Kıyılara önceleri sürüler halinde çığlık çığlığa inip doymaz kursaklarını bir anda balıkla doldurdular. Sevinç içinde bir anda doymanın kolaylığıyla kanat çırptılar. Denizin ortasındaki öteki arkadaşlarına kılavuzlar salıp onları da kıyıdaki balık şölenine, toyuna çağırdılar. Martıların doygunluktan kursakları şişti. Kocaman kocaman olup kımıldayamaz oldular. Kanatlarını açıp da yarım mil uçamıyorlar, ağır, kıpırdamaz, denizin yüzünde, öyle serilmişler, millerce, üstüste, uyuklar duruyorlardı. O yıl martılar kazlar gibi büyüdüler, balığa doydular.

İstanbula gelen Marmara küçük balıkçılarından bir bölük, aklımda kaldığına göre, bir yürüyüş için Valiye çıktılar. Vali onları sanırsam yürüyüşten vazgeçirdi. Vali değil de başka bir yetkili belki de. Bilmiyorum, ben o zamanlar bu Vali, Hükümet işiyle çok ilgilenmedim. Balıkçılar Hükümete çok bel bağlamışlardı. İnanıyorlardı ki eğer dertlerini Hükümete, bir Hükümet yetkilisine anlatabilirlerse her şey halledilecek. Ama Hükümet bilmiyor ki bütün bu olup bitenleri. Bir bilse. Koskocaman, bir memleketin teslim edildiği bir Hükümet denizini kurutturur, tekmil balıklarını öldürtür mü? Bu fakir fıkaranın rızkını payimal ettirir de denize döktürür mü? Hükümet olup biteni bir bilse, aaaaaah, bir bilse. Ben Hükümetimizi, düzeni çok iyi bildiğimden, onların başlarını ömürleri boyunca Marmarada balık bitinceye kadar Hükümet duvarına vurmalarını bekliyordum. Hükümetin bütün bu kırımı, tırolu, lambayı, dinamiti, balıkçılardan daha iyi bildiğini nasıl anlatırdım. Anlatsam ki, yıllar yılı bütün bu olan bitenleri gazeteler yazdılar, bilim adamları söylediler, Hükümetin bir kulağından girip ötekinden çıktı, söylesem inanmazlardı ki.

Sarıyerli Ahmet Ateşin oğlu Muharrem Ateşe ömründe, şu balıkçılık zenaatinde en çok dokunan şeyin ne olduğunu sorduğumda şöyle bir karşılık verdi:

«Ömrümde en çok beni üzen, ağlatan bu olay oldu. Ben balıkçılığın her dalında çalıştım. Tayfa olarak. Bir daha Allah bana tırolculuğu nasip etmesin. Bir daha Allah bana lambacılığı göstermesin. Şimdi bana gelse de bir reis ey Muharrem gel sana, bir günlüğüne bin lira vereceğim, dese, şu motoruma gel de lambayla balık tutalım. Kabul edemem, etmem. Bu bu küçüklüğü bir daha yapmam. Ben avcılığa inanırım. Balık imhasının da insanı hiç bir zaman iflah etmeyeceğine de inanırım. Insanların, fakir fıkaranın rızkını kesenlerin, denizlerimizi imha edenlerin bir gün büyük belaya uğrayacaklarına da inanırım. Geçen yıl mı ne, belki de senin o söylediğin 1966 yılıydı. Marmaraya inanılmaz çoğunlukta bir balık akını olmuş, biz açıkta lambayla, belki de yedi sekiz bin voltluk ışıkla balık tutuyorduk. Gırgırı çeviriyor, tonlarca balığı alıyorduk. Ağda balıklar üstüste yığılınca, balıkların ağırlığı alttaki balıkları eziyor, balıklar daha tekneye alınmadan çorba oluyor, işe yaramaz hale geliyordu. Bir ton balıktan satılabilecek yüz kilo balık çıkmıyordu. Bir de başka bir şey oluyordu. Ağ balıkla iyice dolunca çekiyorduk. Balık üstüste binince, biz ağı çekerken ölüyorlardı. Ölü balık ağırlaşır ve ağlar ölü balığı çekemezler. Ağlarımız yarılıyor, tuttuğumuz tonlarca balık denize ölü olaraktan geri dökülüyordu. Ve biz tayfalar, balıkçılar, reisler gülüyorduk buna. Çünkü bir ağ daha atıyor az ötede, bir o kadar balığı az bir sürede gene çekiyorduk. İşte ben o yıl bu lamba işinden, bu balık işinden iğrendim. Her ağı çekişimizde, her tonlarca balığı öldürüp denize döküşümüzde ağlıyordum. İçim kan gidiyordu. Ben balıkçı oğluyum, babam kırk yıllık balıkçı. Biz balığı severiz. Balığa kıyamayız. Deniz bizim tarlamızdır. Biz tarlamızı koruruz. İşte reisler, işte lambacılar bizim tarlamızı yokettiler, öldürdüler, denizi kör ettiler, bitirdiler.»

Baktım, Muharrem balık kırımını anlatırken gerçekten ağlıyordu. Babası kırk yıllık balıkçı Ahmet Ateşin de gözleri yaşarmıştı. Çünkü onların tarlalarına bir yıkım devi girmiş, tarlalarında ne var ne yoksa silip süpürüp almiş götürmüştü.

«Deniz bizim tarlamızdır,» diyordu küçük balıkçı. Ne yazık ki tarlamızı koruyamadık. Kurda kuşa yem ettik.»

Hep toplandık o kış. Bahar hele bir gelsin.. Hele bir lambacılar gene denize çıksınlar. Bu sefer görürler onlar, görürler onlar, görürler bu sefer. Bütün kış kahvede Kumkapıda, öteki küçük balıkçı kahvelerinde bütün kış hep, hele bir bahar gelsin, o lambacılar, balık cellatları bir denize çıksınlar, görürler bu yıl... Görürler el mi yaman bey mi...

Gene bahar geldi, ertesi yıl, gene balıkçılar lambalarıyla, bin voltluk, on bin voltluk, denizi gündüz gibi ederekten, bir balık yakalayıp birini öldürerekten balık avlamağa başladılar sabahlara kadar. Bizimkiler, bütün kış hele bir gelsinler diyenler, elleri kolları bağlı, öldürücü bir keder yüzlerinde, kıyıda sabaha kadar rızklarının yok edilişini seyrettiler.

Arada bir kışı anımsayıp konuşanlar:

«Aaaaaah,» diyorlardı, «aaaaaaaaah! Her lambalı kayıkta bir mavzer var. Hem de makinalı tüfek var. Kimse yaklaşamaz o teknelere, kimse. Birisi, isterse Hükümet olsun, yaklaşsınlar da görelim. Bizim de tüfeğimiz olsaydı, hiç onlar gelir de burada, rızkımızı kurutabilirler miydi?»

Yıllar yılı Hükümet sözü edenler, Hükümete bel bağlayanlar artık Hükümet sözcüğünü ağızlarına almaz olmuşlardı.

Ertesi kış gene kahvelerde atılıp tutulmağa başlandı. Bir bahar gelsin, hele bir bahar gelsin, bin kayıkla lambacıların üstüne yürüyeceklerdi. Bin kayıkla. Marmarada bin kayık çıkmaz mıydı, çıkardı. Bin kayıkla lambacıların üstüne bir yürüyüp de çevirince, tüfekleri para eder miydi, etmezdi. Hem de bir daha lamba yakmağa yedi sülalelerine pişman olurlardı.

Gene bahar geldi, gene lambalı kayıklar dizildi. Gene bizimkiler kanadı kırık kuşlar gibi kıyılara sıralanıp seyrettiler. Bin kayıktan hiç bir haber çıkmadı.

Hoca gibi birkaç yüreği yanık akıllı balıkçı düştü ortalığa. Bu sefer bu bahar, Marmarada on bin balıkçı yok

mu, hepimiz bir olup ağlarımızla, balıkçılık alet ve edevatımızla yollara düşüp bir sessiz yürüyüş yapalım. Götürüp Taksimde balıkçılık aletlerimizi Atatürke teslim edelim. Ne yaparsa yapsın..

Bu sefer bahar geldi, lambacılar ortaya çıkmadı. Balık bitmişti.

Kıyılara sıralanıp, tam hazırlanmıştık, dediler. Tam hazırlanmış, on bin kişi yürüyüş yapalım, derken, denizler kurudu, balık kalmadı.

Ve küçük balıkçıların öfkeleri kursaklarında kaldı.

Altı Eylülü yedi Eylüle bağlayan gece Menekşe açıklarında üç tane kocaman, yalım yalım yıldızlar gibi, büyük dağ ateşleri gibi lamba yandı. Bahar değil bir şey değil... Sonbahar ama, sonbahar da, kışın da balık akınları olur. Demek bir balık akını başladı... Ve lambalar, hem de üç tane yanıyor. Nuri nerede Nuri? Hoca nerede, Ahmet Ateş nerede? On binlerle yürüyüşe kalkacaklar neredeler? Balıktan doyanlar, balığı sevenler, çelebiler neredeler? Bin kayık nerede, çevirsinler şu denizi yakan üç ateş yığınını. Neredeler, neredeler? Şimdi belki de bütün öfkelerini unutmuşlardır, sevinç içindedirler. Balık göründü, diye. Gene balık göründü diye. Şimdi aşağı inip soracağım şu gece sabaha kadar Menekşe açıklarında yanan üç kocaman lambanın encamını... Bakalım ne imiş, ne olmuş? Sevinç mi, öfke mi?

Topal Hasan ne diyor bütün bu işlere Topal Hasan? Her zaman susup gülen...

Şu Topal Hasanla, şu altmış iki yıldır denizde olan, barbunya avlayan Topal Hasanla yarın gidip bütün bu olan bitenler üstüne bir iyice konuşacağım.

HER BALIKÇININ ISSIZ DENİZDE MUTLAKA MARTI DOSTU OLMUŞTUR!

En güzeli mercandır. Deniz dibinde akıp giden mercanın seyrine doyum olmaz. Sığ sularda kırmızı bir şim-

şek gibi bir uca bir uca sağılır giderler. Bir zamanlar denizin dibi mercanla doluydu. Şimdi balıkhanede bile mercana kolay kolay rastlayamazsın. O balıkhane ki, binbir balıkçının yedi denizden balık taşıdığı yerdir. Bunca zamandır giderim balıkhaneye, öyle ahım şahım mercanlara rastlamadım. Ve yeşil, koyu mavi, mavisi biraz karanlıkça, hepsinin üstünden akan ince kızıltılar, şimşekcesine. Sonra barbunya gelir.

Barbunya ne öyle denizin dibinden şimşek gibi akar, ne de görülür öyle. Bir yalım gibi kıvrılmaz denizin dibinde. Belki mercan gibidir, belki de şimşeklenir ama ben görmedim. Lapinaları, lipsosları, deniz diplerinin güzelliklerini, deniz diplerinin baharını, kışını, her mevsimdeki, değişimdeki süslerini, türlü hallerini bilirim de, kayalıkların morunu, yeşilini, kırmızı damarını, lapinaların yedi rengini, gökkuşağına benzeyenlerini, suyun dibinde, kayalıkların karanlığında, kuytusunda balkıyanını bilirim de, kırmızı barbunyaların akmasını, balkımasını, deniz dibi oyunlarını görmedim. Barbunyaların şimşeklenişini görmedim. Daha deniz beyazken, yani dört sularını, dört sularından az sonrayı, az sonrasının deniz altını, aydınlığını bilirim de, en aydınlıkta, balıklar öterken, denizin dibine akıp gidip biribirinin ardına tirkenmiş, gölgelerini bir çizgi gibi, kıvrılan, denizin dibine düşürmüş, ışık çalkantıları içinde, kumların üstünde dönerken bir sürü, renkli, ışıklı balık gördüm de barbunyaları görmedim. Eeeeh, diyeceksiniz, görmedlysen görmedin, ne var bunda bu kadar, ne var bunun üstünde bu kadar duracak. Ben de biliyorum, denizin içi, denizin dibi bunca güzellikle, canlıyla, binbir çeşit balıkla doluyken ne var bu barbunyalardan böylesine söz etmekte? Biliyorum, ben de söz etmezdim ama işin içinde Topal Hasan var. Barbunyaya çok önem veriyor. Varsa da barbunya, yoksa da barbunya...

Alabalık... Tatlı su balığıdır. Bin beş yüz metre yukarda yaşayanları dünyanın en iyi balıkları sayılıyor. Kırmızı beneklileri. Buna da mercan balığı deniliyor. Mavi benekliler ikinci kalite balıklar. Alabalığın eti bembeyaz-

dır. Sert, akıntılı sularda yetiştiği için eti serttir. Öyle balık etleri gibi yumuşak olmaz. Mavi beneklisini o kadar makbul saymıyorlar. En iyi alabalık, büyüklüğü on sekiz santim olanı, bu uzunluğa yakın bulunanıdır. Mavi beneklilerin içinde bir kilodan fazla olanı da oluyor. Alabalık büyüdükçe tadı da azalıyor ama, alabalık gene ne cins olursa olsun alabalıktır. Bir de Süphandağının üç bin metre yüksekliğindeki yamacında bulunan Nazuk gölünde bir alabalık cinsi var. Bunun benekleri hem kırmızı, hem de mavidir, karışıktır. Bana göre, daha birçoklarınca da en lezzetli balık bu mavi ve kırmızı balıklardır. Bir de Van gölündeki tatlı sularda, tatlı suların döküldüğü üç dört mil kadar açıklarında inci kefali diye on, on beş santim uzunluğu olan bir balık daha vardır. Bu balık da hemen hemen alabalığa yakın bir taddadır. Sonra efendim barbunya gelir.

Barbunya deniz balıklarının birincisi sayılır. Barbunya her mevsimde, ne kadar çok çıkarsa çıksın, ucuz balık olamaz. Bir düzeyden aşağı, ne kendisi, ne pahası inemez. Örneğin palamut, çingene çağında bir pahalılanır, ateş pahası olur, sonra bir ucuzlar kimse beş paraya almaz. Barbunya hiç bir devirde hiç bir çağda, isterse denizler dolusu olsun bu hale hiç bir zaman düşemez. Yere düşmekle altın sâkıt olmaz kadrü kıymetten. Barbunya barbunya oldu olalı hiç bir zaman yere düşmemiştir ki. Belki de hiç bir zaman yere düşecek kadar barbunya çok çıkmamıştır. Çünkü deniz dibi balığıdır. Öyle çok gün yüzü görenlerden değildir. Belki yakalanması usta işidir. Büyük balıkçıların işidir. Öyle çurçur balıkçıların işi değildir. Güzel, iri, nazlı, taze barbunya avlamak için Topal Hasan gerek. Topal Hasan gibi bir ömrü, bir gönlü toptan barbunya yoluna koymak gerek. Barbunya uyumak, barbunya düşü görmek gerek. Topal Hasanın gecelerinde belki bir ömür barbunya kızılı balkımıştır, düşlerinde. Topal Hasan gibi aklı, feraseti güçlü bir er kişi gerek... Topal Hasan tam altmış iki yıldır balıkçıdır. Tam altmış iki yıldır barbunya tutar. Öyle kalleş-

çe değil, öyle tırollarla, dinamitlerle, öyle bin kulaç ağlarla değil, yemli oltasıyla ve kısacık küçücük ağlarıyla tutar. Menekşede, Kumkapıda Topal Hasanın efsanesi mevcuttur. Topal Hasan ve Barbunyalar Efsanesi. Dillerde söylenir. Balıkçıların piri bir İflahsız Dededir, bir de Topal Hasan. İflahsız Dede iflah olmamıştır ama, Topal Hasan iflah olmuştur. Evi vardır barkı vardır, bankada parası bile vardır. Kendisi söyledi, bankara parası bile vardır. Bir balıkçının bankada parası olur mu? Bir balıkçı eğer Topal Hasansa olur. Pirse olur. Kumkapıda Menekşede Topal Hasana kimse saygıda kusur etmez. Topal Hasan Kumkapıdan Silivriye kadar, Adalara, Mudanyaya kadar tekmil Marmara denizinde ne kadar barbunya nişanı, taşı varsa bulur. Taşları nişanları balıklar değiştirmişse, onu da bilir. Daha daha da bilir, balıklar ne zaman, ne için taşlarını, nişanlarını değiştirecekler onu da bilir. Altmış iki yıllık deneyleri onun avucunun içine barbunyaların haritasını çizmiştir. Ben uydurmuyorum, Topal Hasan da bana böylesine öğünmedi. Bunu balıkçılar söylüyorlar. Topal Hasan barbunyaların yirmi üç santimini tutar. Yirmi üç santimden aşağı barbunyayı gerisin geri denize atar. Yirmi üç santimden yukarıyı da makbul saymaz. Büyüdükçe balık lezzeti, deniz kokan kokusu azalır. Bunu da ben uydurmadım. Balıkçılar söylüyorlar. Topal Hasana bunun doğru olup olmadığını sordum, güldü, bir süre durdu, bana baktı, gene güldü, candan, içten, mutlu, sarsıla sarsıla güldü. Hiç bir karşılık vermedi sonra da. «Yahu Hasan Ağa, ben uydurmuyorum. Yirmi üç santimden aşağısını geri denize... Yukarısını...» Hasan karşılık vermiyor, kurnaz, çok görmüş geçirmiş ve hem de çok bilmiş kısık tatar gözleri, bir çocuk utangaçlığıyla, suç üstünde yakalanmış bir çocuk büzülmesiyle, seksen dört yaşında bir anda çocuklaşarak, yedi yaşına inerek, mutlulaşarak gülüyor. Kısık gözlerinde ışık halkaları mutlulaşarak dolaşıyor.

Bizim Menekşede yıllar yılı iki kişinin martısı var, denizde. Birisi Hasan Ağanın, birisi de Pehlivanın. Onlar

denize çıkınca, Menekşe açıklarına, Florya, Yeşilköy, daha öteye Ambarlı, Sinanköy, Kumburgaz açıklarına varınca martıları neredeyse, gelir onları bulur. Martılarla balıkçıların dostlukları kadimdir. Her balıkçının mutlaka denizin ıssızlığında, yalnızlığında bir martı dostu olmuştur. Balıkçı tek başına bir teknenin içinde gün akşama kadar sıkılır. Belki martı da sıkılır. Balıkçı yalnız, martı yalnızdır. Belki martılar kayıklara bir lokma atılacak balık için yanaşır. Belki de kaçan, dökülen balıkları toplamak için... Her balıkçının dostu olmuştur ama martılardan, bir yıl, iki yıl sürmüştür bu dostluk. Sonunda ya biribirlerinden bıkmışlar, ya biribirlerine türlü sebeplerden dolayı küsmüşlerdir. Sonunda yolları ayrı düşmüştür. İki kişi vardır ki balıkçılar arasında martılarıyla dostlukları bitmemiş, azalmamıştır. Birisi Pehlivan, birisi de Hasan Ağadır.

Pehlivan iri, biçimli, yaşlı bedeniyle düşünendir. Bizim Menekşenin en çalışkan balıkçısıdır. Kış demez, yaz demez hep balığa çıkar, çalışır didinir. Az konuşan, gönül kırmayan kibar bir kişidir bizim Pehlivan. Martısından söz edilince mutluluk içinde kalır, güler. Pehlivanın martısını sevdiğini, hem de bir insan gibi, dost gibi sevdiğini Menekşede bilmeyen yoktur.

«Bugün Pehlivanın martısı gene geldi benim teknenin yanına kondu. Baktım Pehlivanın martısı.»

«Hangi martı?»

«Beneklisi, yaşlısı. On metre uzağa kondu bekledi.»

«Uğurdur benekli.»

«İlk tuttuğum balıktan ona bir tane attım. Açmış hayvancağız, havada kaptı.»

«Pehlivan, bugün balıkta senin küçük geldi yanıma. Hemen bir balık attım, canbaz o canbaz. Havada dönerek yakaladı.»

Arkadaşların martısıyla ilgilenmeleri sevindirir Pehlivanı, mutluluk içinde kıvandırır onu. Elbette martısına kendisini sevdikleri için bakıyorlardır. Yoksa nelerine gerek martılar. Balıkçılar genellikle yakınlarına gelen mar-

tılara balık atarlar. Bir kısım balikçılar martılarla dost olmasalar da onlara yem vermeyi uğur sayarlar.

Ben, Tatar Ali, bir de Nuri, Hasan Ağa kahvede oturuyoruz. Tavşan kanı çaylar geldi.

«Hasan Ağa, Hasan Ağa senin denizde bir martın varmış.»

«Eeeee, var. Ne olacak?»

«Yani martın varmış da... Yani sen martını çok severmişsin de... Yani sen martıyla arkadaş olmuşsun da...»

«Eeeeee, ne var?»

«Yani, yani...» Hasan Ağanın yüzünden hiç bir şey belli değil. Soruma kızıyor mu, olağan mı karşılıyor belli değil.

«Yani Hasan Ağa bizim Pehlivanın iki tane martısı var da. Yani Hasan Ağa... Yani... Benim gibi bir yazıcı vardı, belki adını duymuşsundur. Deniz üstüne yazı yazan. Hani Kumkapıda şimdi horoz döğüşleri yapan Kör Agop var ya, onun bir arkadaşı, adı Sait Bey, hiç duydun mu?»

«Belkim duymuşumdur Kör Agoptan. Onun öyle arkadaşları vardır.»

«İşte o Kör Agobun arkadaşı, şimdi öldü o, yani eskiden öldü.»

«Allah rahmet eylesin.»

«İşte o bir balıkçıyla bir martının hikayesini yazdı. Bir Rum balıkçının.»

«Rum balıkçılar çoktur.»

«İşte senin gibi o Rum balıkçının da bir martısı varmış. Bir gün taşına varmış ki ne görsün, martısı ölü, denizde yüzüp duruyor. Balıkçı ne yapmış?»

«Ne yapmış?» diye sordu Hasan Ağa.

«Hani Rumlar yakınlarından birisi ölünce yakalarına kara kordela bağlarlar ya...»

«Bağlarlar. Eeeee, ne olmuş?»

«Ne olacak, Rum balıkçı da martısının ölüsünü denizde yüzer görünce yakasına kara kordela takmış.»

«Olmaz öyle şey. Yalandır.»

«Canım Hasan olur mu? Neden yalan olsun. Bir martı ölmüş, martının balıkçı arkadaşı da kara kordela bağlamış. Bu neden yalan olsun, değil mi? Yalan söylemekte bir kârı var mı? Altı üstü bir kordela.»

Gösterdiğim sebepler karşısında akan sular durur. Bir Rum balıkçının ölen martısı için yas tutmasını Kör Agobun arkadaşı Sait Efendi niye uydursun. Hasan Ağa bir süre derin düşünüp, ölçüp biçtikten sonra:

«O Rum balıkçı belkim kaçıktır,» dedi. «Kör Agobun arkadaşı Efendi neden yalan yazsın?»

Doğru, neden uydursun?

«Martın ölse, sen yas tutmaz, üzülmez misin?»

«Eeeee, ne olacak? Üzülürüm tabii. Niye üzülmeyeyim. Bunca yıl...»

«Eh işte bu da Rum balıkçının yası giib bir yas.»

«Hayır olmaz. Martıya üzülürüm ama, yas yalnız insana tutulur. Martı için yas tutacaksın da, insan ölünce ne yapacaksın?»

«İkisi için de...»

«Olmaaaz.»

Hasan Ağa yoruluyor, derin derin soluk alıyor. Çok koyu esmer yüzü, düşünmeye çalışmaktan, zorlanmaktan terliyor.

«Kaç yıldır bu martıyla arkadaşsınız?»

Gene gülüyor. Bu adam deli midir nedir, diye gülüyor belki de. Bunca dert dururken martıya takmış, diye.

«Eeeee, ne olacak? Var bir yirmi yıl?»

Nuri söze karışıyor.

«Bu tırolcular yok mu bu tırolcular. Hiç bir canlı bırakmaz geçtiği deniz dibinde. İki kilo balık, böcek alırsan, iki bin, beş bin kilo canlıyı, balığı, balık yavrularını, böceği öldürürsün. Bu tırolculuk kalkmadan...»

«Yooooooo,» diyor Hasan Ağa. «Yunusları öldürdüler... Yunusları... Yunuslar ölünce balıklar da Karadenizden giriyorlar, doğru kanaldan aşağı, hiç bir yere sapmadan Çanakkale boğazından çıkıyorlar..»

«Yirmi yıl yaşar mı martılar?»

«Ne yirmi ne otuz yıl. Bizim martı bana geldiğinde yaşlıydı zaten.»

Tatar Ali:

«Şu Nuri yok mu, şu Nuri, şimdi böyle bağıran, böyle dizlerini döven. İşte bu Nuri bir günde kırk tane kılıç zıpkınladı.»

«Yunuslar sürü halinde dolaşırlar. Yunuslar insan gibidirler. Tertemizdirler. Hilesiz, biraz da budala denecek kadar... Eeeee, yumuşak huyludurlar. Yunuslar akına geçmiş balıklara saldırırlar, kanaldan, bir yoldan giden balıkları kıyılara sürerler, bizler de... Martı sonra ikinci yıl iki yavrusunu da getirdi. Üçüncü yıl da dört yavru.»

«Bilemezsin ki... Balık bitmez sanırdık denizde... Bir günde kırk tane zıpkınladık. Şimdi üç yıldır bir tane bile kılıç yok. Açıklara pareketalar atardık, iki gün sonra pareketalara gider bakardık ki koca koca kılıçlar yakalanmışlar.»

Kılıç balıkları denizin yüzünde yüzerler, mavi sırtları, azıcık laciverde kaçan, ışıklanarak, pırıltılı, yaldızlı bir lacivert içinde yalazlanarak denizin yüzünde, bir karış kadar suyun altında kıvrılarak, ağır, güzelim yüzerek dünyanın en güzel mavisinde yıldırdayarak durgun suda sallanırlardı. Uyuklayan, taddan gerinen balığı, birden bir zıpkın gelir deler, mavîler kırmızıya bulanır, deniz alaboz duman olur, fışkırır, ortalık delirirdi.

«Yunuslar olunca denizde, başka yırtıcı balıklar giremezdi Marmaraya. Yunuslar hem balıkları yerler, korkutup derin sulardan kıyılara düşürürler, hem de ötekî canavarlardan Marmaranın balıklarını korurlardı. Hükümet bilmedi, yunusları öldürsünler diye mavzer verdi her isteyene. Onlar da sıktılar sıktılar...»

Marmarayı kana buladılar. Çığlıklarla, ölümle, dumanla doldu Marmara denizi. Bir günde binlerce, on binlerce Yunus öldürdüler. Yunuslar birkaç yıl içinde tükendi.

«Yunuslar aldılar götürdüler balıkları. Marmarada canlı kalmayacak.»

«Lambalar, dinamit...»

«Yunuslar...»

«Demek Hasan şimdi senin bir martı familyan var ki...»

Hasan Ağa gene kahkahalarla uzun uzun güldü.

«Var, olmaz olur mu? Ben denize çıkınca... Her birisi bir yönden geliyorlar çığlık çığlığa. Gelip sandalı sarıyorlar. Karınlarını doyuramıyorum. Ne kadar balık atarsan at, on tanesi birden havada saldırıyor, yakalıyorlar. Yunuslar olsaydı. Köpek balıkları, öteki canavarlar giremezlerdi Marmaraya, girip de balıkları...»

Nuri kızdı mı, içinden mi geldi, bana mı açıklamak istedi, birden öfkeden gülmeye geçerek...

«Bu Hasan Ağanın çoluğu çocuğu yok. Kardeşi Kara Hüseyin de birkaç yıl önce öldü, o da martılardan bir familya edindi, onlarla uğraşıyor fıkara. Ben dizlerimi dövüyorum. Ulan kırk tane kılıcı bir günde avlayıp da ne yapacaksın. Üstelik de çoğu küçük. Cahillik, insaniyetsizlik. Bu zıpkını da kaldırmalıyız. Bir daha kılıç gelirse...»

«Yunus gelmeyince kılıç gelmez. Ben bu yıl dokuz tane, dokuz tek tane barbunya yakaladım. Tam bir yazda. Benim gibi bir balıkçı... Dokuz tekne dolusu yakalamaz mıydı? Haa, söyle. Yunuslar gelmeyince mercan gelmez, kolyos gelmez, çipura gelmez, orfos gelmez, böcek gelmez, uskumru gelmez, tekir gelmez. Yunuslar gelmeyince izmarit gelmez, lüfer gelmez, kefal gelmez, levrek gelmez levrek. Git Fenerdeki dalyana, bir tek levrek takılıyor mu? Ne oldu bizim Çekmece koyundaki dalyana? Haaaa, ne oldu? Yunuslar gidince... Yunuslar insan gibidirler. Kurşunlar sıktılar, sürülerce dolaşanlara, gülenlere ağlayanlara kurşun sıktılar. Bütün yunusları öldüremediler tabii. Açıklardakileri hiç öldüremediler. Yunuslar insan gibidir. Onlar da siz bize bunu mu yapıyorsunuz, dediler, başlarını aldılar gittiler. Bir daha gelmezler. Ahmak insanlar.»

«Yunuslar, yunuslar, iyi ya lambacılar...»

«Yunuslar...»

«Bu Nuriler yok mu bu Nuriler... Bir günde kırk tane...»

«Tırolcular...»

«Yunuslar...»

«Martılar... Martı familyasında, hiç saydın mı, kaç martı var, senin martı familyasında.»

«Yunuslar...»

«Şu Arap Yusuf var ya... Günde... Bir günde... Kılıç... Bir balıkçı bir günde on beş, yirmi, otuz, elli kılıç yavrusu yakalıyor, onu da balıkhanede satamıyor, kilosunu on kuruşa, ya da beleş, dağıtıyorlardı. Halbuki bir yıl, iki yıl daha bekleseler di de kılıç büyüyünce yakalasalardı, üç misli, beş misli daha kârlı olurlardı. Aaaah, bu Nuriler...»

«Tırol kurutuyor, yangın gibi geçiyor denizin dibinden, yangın gibi. Bir ölüm gibi. Denizin dibini bir ölüm rüzgarı gibi savurarak, çamuru kumu, böcekleri kurtları, tekmil yaratığı, balıkları, birbirine katarak, bir çamur yığını halinde yukarıya çekerek... Ölmüş, ezilmiş, parçalanmış bin ölü canlıdan bir ikisi işe yarayarak... Gerisini bir kıyım cehenneminde yuğurarak...»

«Yunuslar, ben yunuslardan şaşmam.»

Tırollar, yunuslar, lambacılar, dinamitçiler, gırgırcılar, martılar, Nuriler, reisler, aaaah, reisler, Hükümetler, yunuslar, martılar, kaç yaşında, martılara yas tutulur mu? İnsanlara yas tutulur insanlara. İnsanlara, balıklara yas tutmayanlar... Denizlere, kızıl kana batmış, en az üç yıl yunus kanıyla kıpkızıl kesilmiş, kan doigalanmış, kan köpürmüş denizlere, yunuslara yas tutmayanlar, martılara, kordela bağlamışlar... Kaçık, kaçık o balıkçı kaçık... Kör Agobun arkadaşı Sait Efendi yalan söyleyecek değil ya, mademki görmüş, mademki yazmış...

Topal Hasan yunuslara yas tutacak yunuslara... Yunuslar insan gibidirler. İnsan gibi konuşurlar, ağlarlar gülerler. İnsan gibi kıvranarak, bağırarak ölürler, çığlık

çığlığa. Bir yunus vurulunca, o yörede ne kadar yunus varsa, vurulan yunusun yöresine birikirler, ona yardım etmeğe çalışırlar. Onlar biriktikçe, elleri kırılsın, kurşunu sıkarlar da sıkarlar kurşunu. Sıkarlar kurşunu. Birikenlerin bir teki kalmayıncaya kadar. Yunuslar kaçmazlar. Ölümden korkmazlar. Yunuslar insanoğlunun çocuk kısmına benzerler. Saf, yiğit, yüreği temiz hayvanlardır.

«Yunuslar.»

«Nuriler.»

«Tırollar, lambalar, bombalar, dinamitler...»

«Martılar... Senin martın ölünce ne yapacaksın Hasan Ağa, ne yapacaksın?»

Ölünüzün köyünü yapacak Hasan Ağa. ölünüzün körünü mendeburlar.

«Yunuslar.»

YUNUSLAR ÖLDÜRÜLÜNCE MARMARA BALIKSIZ KALDI!

Bir tuhaf ilişkidir balıkçılarla martılar ilişkisi. Kimi balıkçılar martılarını seslerinden tanırlar. Kimi balıkçılar uçuşlarından. Martıların balıkçılarca türlü halleri vardır. Her balıkçı martısına bir ad koymuştur. En sevdiğinin adını, bir arkadaşının, eski, otuz yıl önceki sevgilisinin adını koymuştur. Sait Efendinin dediği gibi balıkçılar martılarla konuşurlar. Sait Efendinin hikayesinde martılar karşılık vermez balıkçıya. Halbuki bizim Hocaya göre martılar bal gibi konuşurlar. Denizlerde iki akıllı yaratık vardır Hocaya göre, birisi martılar, birisi de yunuslar. Yunuslar işe yaradığından birkaç yıl içinde bitirdiler. Martılar hiç işe yaramaz, yumurtaları bile. Martıların yumurtası yele, biltekmil sızılara iyi geilr, diyorlar ama, yalandır yalan. Aman diyordu Hoca, aman ha aman! Martıların yumurtalarının sızıya iyi geldiğini bir duyarlarsa insanlar, martı soyunu yunus soyundan beter ederler, aman ha aman duymasınlar.

Duymasınlar, kardeşim duymasınlar. Benim bu insanlardan sıdkım sıyrıldı, gözüm korktu. Alimallah bir yüklenmeye görsünler, birkaç yıl içinde ne martı yumurtası kalır, ne de martı. Yalandır be... Martı yumurtasının, etinin bir işe yaradığı yalandır. Valiahi de billahi de yalandır. Amanın ha! Martının tüyleri bile işe yaramaz. Amanın ha! Çaparilerde kaz tüyü kullanmak martı tüyü kullanmaktan daha iyidir. Martı işe yaramaz, sadece, öylecene dost olunacak boynu bükük, sarı ayakları, sapsarı kanatlarıyla, apak tertemiz, uçuşuna, çığlık çığlığa o bed sesiyle bağırmadığı sürece seyrine doyum olmayan güzelim bir yaratıktır. Martı denizde her zaman güzel, çöplüklerde her zaman çirkindir. Yüzlerce, bir su hortumu, bir yel hortumu gibi, kanatları saçılarak çöp tepelerinin üstüne inseler de martılar çöplüklerde çirkindirler. Her şey doğal yerinde güzeldir, diye bir söz vardır. Belki de doğrudur. İşe yaramaz, yumurtası bile işe yaramaz martı, denizde güzeldir. Belki şu yeryüzünde bütün oburluğuyla balıkları yutmasına karşın martıların da bir işi vardır. Şu doğada bir işe yaramayan ne var ki... Ama biz doğayla, insanla, doğanın güzellikleriyle o kadar uğraşmamışızdır ki... Birbirimizin gözlerini oymaktan, birbirimizi aşağılamaktan, kötülemekten, birbirimizi horlamaktan, öldürmekten fırsat bulup.

«Martılar da gidecekler,» dedi Kumkapılı reis. «Martılar da gidecekler. Çöplükler doyurmaz martıları, martılara deniz mahlukatı gerek, yemek için... Martılar, deniz mahlukatını yiyip doyduktan sonra, çaresiz olaraktan inerler şehirlerin çöplüklerine. Denizde mahlukat bitince, ölenleri ölecek martıların, kalanları da kaçacaklar. Başlarını alacaklar başka denizlere uçacaklar.»

«Uçsunlar ulan, gitsinler ulan.»

«Yelkovan kuşları da gidecekler. Balıkçılar da gelmeyecekler.»

«Canlı geçmeyecek Marmaranın yüzünden canlı.»

«Nah işte şu reisin yüzünden, işte bu koca bıyıklının, işte bu göbeklinin. Bin baltayla girer gibi Marmara-

nın denizine. Yüz bin baltayla girdi. Üç yıl daha beklesin, üç yıl daha... Bir tek, parmak kadar balık tutabilecek mi bakalım.»

«Ben mi bu hale getirdim denizi, ben mi?»

«Ya kim, ya kim?»

«Hepimiz. Bilcümle milletimiz. İlime fene bizim hiç aklımız ermez. İlim fen ne diyor? Ha, söyle söyle, gevezelik yapacağına söyle. İlim fen ne diyor?»

«Sen söyle reis ne diyormuş bakalım?»

«Haaa diyor ki ilim fen... Diyor ki... haaaa... işte orası... diyor ki...»

«Çatlatma be adamı. İlim ve fen ne diyormuş. İlim fen... ilim fen?»

«İlim fen diyormuş ki... Denizleri zehirlemeyeceksin. Havayı zehirlemeyeceksin. İlim fen diyormuş ki, eğer fabrikaların kirli sularını, zehirlerini küçücük, bir göl kadar bir denize akıtırsan, hem de yıl on iki ay, o denizde hiç balık yaşamaz. Git de baksana İzmit koyuna hırpo. Ne bize çatıyorsun. Bulmuşlar bizi, yok tırol de, yok gırgırmış da, yok radar, yok lambaymış da, yok zıpkınmiş da. Balıkları öldüren, denizi kurutan fabrikalardır, fabrikalar. Marmara gibi bir denizin kıyısına bu kadar çok fabrika yapılır mı? Denizi zehirlediler denizi. Mahsus yapıyorlar ki ecnebiler, mahsus denizi kurutuyorlar ki... Türk milleti aç yoksul kala. Aç yoksul kala ki toptan Alamanyaya işçi olaraktan gide. Bizim öğretmen ne dedi. Toprağı da deniz gibi zehirlemişler. Onu da kör etmişler. Yaaaa, hırpo, ilim fen ne diyor ilim fen?»

«Ne diyor kaptan?»

«Ölünün körünü diyor hırpo...»

«İlim fen diyor ki, bizim reisler diyor, ecnebiyle, denizi zehirleyenlerle bir olmuşlar, Türk milletini aç koymak için birisi denizi zehirliyor, birisi de denizde, zehirden kaçıp da kuytulara sığınmış mahlukatçıkları kırıyor. Biri ecnebi aklı, feraseti, birisi de reis aklı feraseti.»

«Sus ulan hırpo. Ben, ben, ben...»

«1968 yılında... Baharında... Hem de nah işte şu

açıkta, sen değil miydin yüz kırk ton balığı tutan. Balığı tutan da, bulama gibi olmuş balığı üç gün balıkhane önünde bekleterekten, sonra alıcı bulamayınca da denize döken. Ağzını bozma reis, ben haksız konuşmam.»

«Ben balıkçıyım. Balık bulursam istediğim kadar tutarım, bulduğum kadar tutarım. Bir balıkçının akına rastlayıp da, doyduğu, durduğu olamaz. Bu kadarı yeter, bundan sonrakileri de gelecek yıl tutarım, hem de büyürler, diyen bir tek balıkçı gördün mü? Balıkçı hırslı adamdır.»

Balıkçı hırslı adamdır. Her balıkçı değil ama reis. Bizim topal Hasan, yeterinden fazlasını tutar mı? Muhtar Süleyman balığın kökünü kurutur mu? Hasan reis balığa böylesine gaddarca dokunur mu reis, dokunurlar mı onlar. Deniz onların tarlasıdır. Onlar denizi ellerinden gelse evleri gibi, gözlerinin bebekleri gibi kullanırlar. Ne zaman, ne kadar balık alınacağını bilirler onlar. Denizden alabileceklerinden başka bir tane, fazla bir tane almazlar. Alsalar böyle öfke içinde konuşurlar mıydı? Balıkları bitirenlere, bu düzensiz gidişe. Bu balık tükenişine böylesine yanarlar mıydı? Hırslı olan sizlersiniz.. Yarım milyonu, bir milyonu motorlara radarlara sıvayanlarsınız. Bu parayı da bir gün önce çıkarabilmek için, canını dişine takıp denizin altını üstüne getirerekten, talan eden sizlersiniz. Yoksa bu gidişle üç beş yıl içinde Marmarada balık kalmayacağını siz herkesten iyi bilirsiniz.

Türk milletini aç yoksul bırakmak, hepsini işçi olarak, şimdiki gibi değil, daha ucuza, çünkü balık çoğaldıkça ucuzlar, bunu deneylerle bilerek, diyarı küffara tekmil Türk milletini işçi olaraktan salmak istiyen sizlersiniz.

«Ağzını bozma kaptan.»

«Bozarım ne, olacak ulan.»

«Ulan sensin, ağzını bozma. Sen değil misin Yunanistanın halini yıllar yılı bize destan eden.»

Tatar Ali ne diyor, Tatar Ali?

«Önce tırolu İtalyanlar buldu. Ben ilk tırolları gör-

düm. Akdenizi bu sebepten kuruttular. Akdenizde balık denecek balık kalmadı. O koskocaman denizde bile. Sonra tırol Yunanlılara geçti. Daldılar Ege denizine. İlk yıllarda motor azdı. Tırolları yelkenle çekiyorlardı. Yelken ne kadar çekecek, o kadar zararlı olmuyordu. Sonra 1928 lere doğru Yunanlı tekneler motorlandılar, başladılar Ege denizinin altını üstüne getirmeğe, başladılar Ege denizini sürmeğe, başladılar, bin ton balık almak için yüz bin ton balık imha etmeğe. Sonra, hiç balık kalmadı Egede. Yunan Hükümeti bunun farkına varınca ne yaptı?»

«Ne yaptı Ali kardeş?»

«Yalan doğru, ben duyduğumu söylüyorum. Yunanlılar tırol, lamba teknelerini denizde iş başında yakalayınca adamları alıyorlar, bütün tekneyi denizin ortasında ateşe veriyorlar. Ellerinde silah, tekne tamamen yanıp kül oluncaya kadar başında bekliyorlar, adamları alıp götürüp doğru hapisaneye sokuyorlar. Dinamitçilere gelince, onlara hiç insaf yok. Ne oldu şimdi, ne oldu? Bir tek balık kalmamış Egede şimdi uskumrudan geçilmiyor. Uskumru avlamak için bizim balıkçılar şimdi Egeye çıkıyorlar. Yunan kıyıları şimdi balık kaynıyor. Belki on yıldır sıkı bir yasak. Tekmil Marmaranın balıkları Egede şimdi.»

«Ne tırol, ne bir şey. Yunuslar...»

«Yapma Hasan Ağa.»

«Yunuslar... Yunuslar olsalardı, Karadenizden gelen balıklar böyle mi olurdu?»

«Ya nasıl olurdu?»

«Yunuslar Karadenizden gelen balıkların yolunu keserlerdi. Boğazdaki kanaldan doğru gelen, doğru gelerekten Egeye geçmek isteyen balıkların yolunu yunuslar kesince, balıklar da Marmaraya dağılırlardı. Halbuki yunuslar öldürülünce Karadenizden gelen balıkların yolunu kesen kimsecikler kalmadı, bu göçmen balıklar da bir vurdular, dosdoğru Boğazdan aşağı, Çanakkale boğazından çıktılar, soluğu Yunan kıyılarında aldılar. Yunuslar...»

Yunusları da siz öldürmediniz mi reis, yunusları da?

«Çok para ediyordu. Sonra o canavarlar denizde ne kadar mahlukat varsa yiyorlardı. Biz dedik ki... Yunusları öldürünce yedikleri balıklar bize kalacak, onlar ortadan çekilince Marmara denizi balıklarla dolacak. Düşünün bir kere yunuslar ortadan kalkınca... Ne kadar yunus vardı Marmarada? Ne kadar vardı? Milyonlarca, değil mi? Milyonlarca yunus, milyarlarca küçük balık yiyordu. Yunus ortadan kalkınca ne olacaktı?»

«Ne olacaktı?»

«Onun yediği balıklar bize kalacaktı. Milyarlarca...»

«Tuzlayım da kokma reis.»

«Sus cahil köpek, sen de... Ukala dümbeleği... Dümbelek oğlu dümbelek...»

Kara gözlüklerinin altındaki gözleri bir sonsuz öfkeye kesiyor, bir acımaklı yumuşuyordu. Bir suçlu iri ellerini bastonunun üstüne koymuş oturup susuyor, bir kuduruyordu.

«Bak reis ağzını bozma.»

«Bozarsam ne olurmuş ulan,» diye ayağa fırladı reis. Kıpkırmızı kesilmiş, iri gövdesi bir heybet olmuştu.

«Ulan öldürdük denizleri, imha ettik. Size ne... Size ne ulan. Bir günde yüz altmış tane yunus vurdum ki her birisi beş ton gelirdi. Üç ton gelirdi. En küçüğü üç yüz okkaydı. Aldın mı ulan. Öldürdüm işte. Öldürdüm. Bir günde üç yüz ton balığı denize döktüm. Gübre olaraktan, yem olaraktan bile almadılar. Kurusun deniz. Kurudu işte. Sizin gibi adamlara bu bile az. Bu, bu, bu bile az size.»

Öfkeden bastonunu sallıyor, fır döndürüyor, ayaklarını yere vuruyor, alın damarları oklava gibi şişmiş bağırıyordu.

«Şimdi denize çıkıyorum, takacağım tırolu, Marmaranın dibinde ne kadar canlı varsa çamura bulayıp atacağım, çamura bulayıp atacağım, ta ki sizin gibi deyyuslar, akılsızlar aç kala.»

«Ağzını bozma reis, ağzını bozma.»

Yanıma geldi soluyarak, öfkesi azıcık kesildi.

«Sen de benimle konuşacak yeri buldun be gazeteci arkadaş,» dedi. «Bunların içinde insan konuşabilir mi? Bak, bana nasıl saldırıyorlar? Sanki bütün denizleri ben kurutmuşum gibi. Eve gel de konuşalım uzun uzun. Sana her şeyin iç yüzünü anlatacağım. Bu hergelelerin suçunu da. Onlar bizden daha suçlu, bu bağıran hergeleler.»

Bastonunu sallayarak, o iri gövdesinden hiç umulmaz bir hızla dükkanların arasında yitti.

«İyi adamdır reis,» dediler.

«Adı nedir onun?»

«Yazma adını kendinden sormadan,» dediler. «Sonra konuş onunla da isterse adını yaz.»

«Böyle iyi adam mı olur? Öfkeden deliriyordu.»

«O hıncındandır.»

«Ne hıncı?»

«O balıklara ağlar. En çok balıkların yitişine o ağlar. O kadar üzülüyor ki Marmaranın kurumasına, dellenıyor.»

«Bakma sen onun denizi iyice kurutacağım dediğine.»

«İki yıldır öfkesinden denize çıkamıyor. Denize bakamıyor bile.»

«Biz kendi elimizle, kendi kolumuzu bağladık diyor.»

«Biz eşşekliğimizden ocağımızı söndürdük, Marmarayı öldürdük, diyor.»

«Sen bakma onun öfkesine.»

«İçi kan ağlıyor onun.»

«Elinden gelse balıklara yaptığı bu kötülüklerden dolayı kendisini öldürür.»

«Kendine yediremiyor, yakınmayı da... tam aksini yapıyor... kuduruyor. Balıklara, balıkçılara sövüyor, Marmarayı kurutacağım, diyor.»

«Yunuslar... Yunuslar türemeli... Topal Hasan her şeyi bilir. Mademki yunuslar, diyor. Suları, balık yollarını, suların, balıkların kurulu düzenini bozduk da, ondandır

bu balıksızlık, balıkların başını alıp gitmeleri diyorsa doğrudur. Martılar yüzünden balıklar burada kalamazlar, martıları kaldırın, martıların yemekten başka balıkla ne ilgisi var, martıları kaldırın, balık kaçar Marmaradan diyorsa, doğrudur. Topal deniz üstüne her her bir şeyi bilir.»

«Yunuslar bütün bu olanları bitenleri unutup insanlarla barış yapıp bir gün gene Marmaraya gelecekler mi?»

«Onu Topal Hasana sor, belkim gelirler.»

Onu yarın öbür gün Topal Hasana soracağım.

Topal Hasan her şeyi bilir. Onun bilmediği yoktur şu dünyada. Martıları, böcekleri, kuşları, dalgaları, kayıkları, güzel kadınları, her şeyi, her şeyi bilir.

«Şimdiye kadar kaç kayık eskittin Hasan Ağa?»

«Var bir otuz tane.»

«İlk kayığın nasıldı, nereden almıştın?»

«İlk kayığımı ben yapmıştım. Baharda, yazda çalıştım, o kış sattım. Sonra gene yaptım, gene sattım..»

«Bu Menekşede ilk motoru Hasan takmıştır teknesine.»

«Doğrudur. Yüz seksen liraya almıştım. Dört beygirlikti.»

«Hasan Ağa bir şey daha sorayım mı?»

«Sor, sora sora bir şey bırakmadın ki...»

«Diyorlar ki sen İstanbulun en iyi arayıcısı imişsin.»

«Vardı daha iyileri.»

«Nedir bu arayıcılık, nasıldır?»

«Kışın yapılır, bir de bahara karşı. Çöp dökülen yerlerin kıyılarında yapılır. Deniz kıyılara atar öteberiyi. Biz de daha deniz beyazken, kalkarız, deniz apaydınlıktır. Bakarız üstten. Parlar kumların üstünde.»

«Balıkçılıktan iflah olan yoktur Hasan Ağanın parası arayıcılıktandır.»

«Bütün hayatında denizden çıkardığın değerli şey...»

«Bir beşi bir yerde. Bir de Bizans altını... Sonra kurşun, üstü yazılı kurşun heykelcikler. Paralar...»

«Öteki arkadaşlar.»

«Çok şey bulurlar...»

«Buldukları en kıymetli?»

«Söylemezler.»

İstanbulda, Kumkapıda, Samatyada, Sarayburnunda yüzyıllardan bu yana, arayıcılar vardır. Bunlar atılmış, yitmiş değerli öteberileri bulurlar. Batan gemilerden suların kıyıya getirdiklerini... Deniz altüst olduğunda suların bin yıl sonra söküp getirdiklerini... deniz hazinelerini...

«Yunuslar... Akıllı hayvanlardır, şaşmayacaksın!»

Küsmüş, bir kıyımdan kurtulup başını almış gitmişler, insanları bağışlayıp gelecekler. Yunuslar dünyanın en iyi huylu yaratıklarındandır. İnsanoğlunun çocuk kısmına benzerler.

Denizden ekmeğini çıkaranlar, her yeriyle denizden faydalanıyorlar.

«Benim için hiç. Balık avcılığı olmazsa, benim zenaatim arayıcılık zaten. Ama balıkçılık başka, onun tadına doyum olmaz. Bir balıkçı balıkçılıktan başka bir şey yapamaz. Yunuslar...»

Yunuslar iyi huyludurlar, kin gütmezler, gelecekler.

Zaten geçen yıl beş tane kocaman yunusu Florya açıklarında görmüştük. Denizden fırlayarak, suyun yüzünde yaylar çizerek, ince bir ahenkle ağır ağır İstanbula akıyorlardı. Keşki Hasan Ağa görseydi yunusları. Kimbilir nasıl sevinirdi. Söyledim, çok sevindi. Düşündü inanmazcana ama gene de sevindi.

BALIK BİTMESEYDİ HİÇ FEHMİ GİDER MİYDİ?

«Kurban verdik biz bu bozuk düzene.»

«Kurban verdik en iyi, en dost balıkçımızı.»

«Eğer böyle olmasaydı, denizler kurumasaydı...»

«Bu iş Fehminin başına gelmezdi.»

«Sen Fehmiyi tanır mısın, Yaşar ağabey?»

«Tanımaz olur muyum hiç, en iyi arkadaşımdı.»

«Gençti ama iyi balıkçıydı.»

«Şu genç balıkçıların içinde en iyisiydi.»

«Babası onun ölümüne çok yandı.»

«Yeni yeni geliyor daha kendine.»

«Lanet olsun. Burada, Menekşede, Floryada, Marmara Ereğlisinde deniz kurumasaydı, Fehmiye bir şey olmazdı.»

«İnce çocuktu Fehmi. Ölümü beter. Allah kimsenin başına vermesin böyle bir ölümü.»

«Babasının yaptığı da, o öldükten sonra...»

«İnsan adam babası.»

«Oğlunun ölümünden sonra başka türlüsünü yapamazdı.»

«Öyle bir adama da böyle bir davranış yaraşır.»

«Denizler kuruyunca kahretti Fehmi. Kahretti de başını alıp Çanakkaleye gitti. İşte orada da olanlar oldu.»

Bir zamanlar Menekşede balıkçılığın her türlüsü yapılırdı. Ben de biliyorum, yetiştim Menekşenin altın günlerine, altın çağına. Açıklara pareketa atılırdı. Menekşe balıkçıları iki güne bir pareketalardan kılıçlar toplarlardı, on beşer, yirmişer kiloluk. Pareketa nedir derseniz söylemek gerek. Ben merak ettim de Nuriye hemen sordum. Nuri de eskiden pareketacıydı. Arap Yusuf da... Arap Yusuf üç yıl öncesine kadar bana kılıçlar getirirdi, canlı canlı. Hemşeri değil mi? Biz Adanalı, Arap Yusuf Mardinli. Getirir kılıcı, biz evde olalım olmayalım, kapıdaki çiviye asar giderdi. Ya da bir komşuya verirdi güzelim kılıçları. Üç yıldır kılıç yüzü gördüğümüz yok. Menekşede, Basınköyde oturduğumuz neye yaradı, hiç...

«Pareketa demek... Pareketa demektir ki... Bir çeşit oltadır. Büyük oltalardır. Bu oltalar kalın urganlara bağlanır. Kalın urganlar büyük, yerinden dalgaların kıpırdatamayacağı, iri balıkların sürükleyip götüremeyeceği taşlara bağlanır. Uçlarına da yem takılır. Bazıları da yemsiz olabilir, balığına göre. Pareketa, yani taşa bağlı olta götürülür denizin açığına bırakılır, dönülür. Bir gün, iki gün, üç gün sonra gidilir pareketalara bakılır. Balık yakalan-

mışsa balık alınır, yakalanmamışsa yem takılır geriye dönülür.»

«Kılıç bir zıpkınla, iki, pareketayla yakalanırdı değil mi?»

«Öyle. Ama en insancası pareketadır. Zıpkın kötüdür kötü. Biz kılıçları zıpkınla yokettik. Suyun yüzüne serilmiş uyuyan balıkları, bir günde yüzünü yüz ellisini zıpkınladık. Yavrularını zıpkınladık.»

«Ama pareketanın da zararı yok mu?»

«Pareketa zıpkından daha iyidir.»

«İyidir, iyidir ama... Bir keresinde...»

«Eeeeee, bir keresinde?»

«Bir keresinde...»

Konuşan Ahmetti. Ahmet ortaokulu bitirmiştir, elli iki yaşındadır. Yıllardır Menekşede balıkçılık yapar. Saçları vaktinden önce ağarmış, teni yanmış, buruşmuştur. Denizi balığı seviyor. Bizim burada böyle denizi seven, denize tutulup da bir daha oradan ayrılmayan çok kişi vardır. Okumuş yazmış, akademiler bitirmiş, kitaplar devirmiş.

«Ya üç yıl önceydi ya dört. Bir keresinde pareketaya gittim, gittim baktım ki ne göreyim... Yüreğim ağzıma geldi. Pareketaya bir kocaman balık yakalanmış ki sormayın. Koskocaman, bir buçuk kayık uzunluğunda var Allah sizi inandırsın. Ama ne olmuş?»

«Ne olmuş?»

«Canavarlar bu kocaman kılıcı yemiş bitirmişler. Bana da iskeleti kalmış. Ben ne yaptım?»

«Ne yaptın?»

«Aldım iskeleti getirdim, şu alana, köprünün ucuna koydum. Gören acıdı, gören acıdı.»

«Keşki getirmeseydin. Balıkçı boşa gitmiş balığa çok yanar.»

«Boşa gitmiş balık, balıkçının canıdır.»

«Ölmüş, insan gırtlağına girmemiş balıkla birlikte balıkçı da ölür.»

«Atma atma balıkçı parasını bilir.»

«Ne atması be. Ne atması... Ne atması... Balıkçı zayi olmuş balığa acımaz mı?»

«Acımaz. O yalnız parasına acır.»

«Tuzlayım da kokma sen.»

«Sen kokma.»

«Ahmet kılıcına daha acır.»

«Para alamadı da ondan acır.»

«Bana bak sen de o kadar atma. Ahmede bin lira verseler de tuttuğu balığı iskelet etselerdi Ahmet gene acırdı.»

«Acırdı ama bu kadar, yıllar yılı konuşacak kadar acımazdı..»

«Doğru, parasını alsaydı bu kadar acımazdı.»

Pareketacılık da bitti. İstersen götür binlerce pareketayı Marmaranın açığına dök, oltaların ucuna da yedi denizi kokutacak kadar yem tak, bir tek kılıç dönüp bakmıyor bile.

Arap Yusuf:

«Bir yıl, her iki günde bir, bir sürü balık tuttuğum pareketama durmadan gittim geldim, pareketamdan bir tek balık alamadım. Ben de balıkçılığı terkettim.»

«Atmasın o,» dedi bir balıkçı. «Atmasın Yusuf, o başka bir şey için bıraktı balıkçılığı. O zengin oldu da, şehirde iş tuttu da, damadının yanında çalıştı da onun için terketti balıkçılığı.»

«İnsafsızlık etme arkadaş. Yusuf eskisi gibi kılıç alabilseydi pareketalarından şehire gider miydi hiç, gider de damadının yanında çalışır mıydı? Isterse milyoner olsun, Yusuf kılıç alabilseydi pareketalarından eskisi gibi, isterse milyoner olsun şehre katiyyen gitmézdi.»

«Gitti işte. Niye geriye döndü Yusuf?»

«Bir balıkçı balıktan zor ayrılır. O da binde bir. Ayrılır ama gene de denizin etrafında döner durur.»

«Yusuf gibi...»

«Yusufun neye ihtiyacı var, balıkçılığa ihtiyacı kaldı mı artık? Niye motor aldı, ne için?»

«Balıkçılık bir kere adamın yakasına yapışmasın, yedi sülalesine kadar yakasını bırakmaz.»

Bu iddiaya o kadar hak veremiyorum. Balıkçılık bazı kişilerin yakalarına yapışınca onları iflah etmiyor, onların yakalarını bırakmıyor. Şu Menekşede denizde balık gibi yüzen, denizle ana baba olan balıkçı çocuklarının tümü çıraklık yapıyorlar şehirde. Elektrik kaynakçılığında, otomobil tamirciliğinde, matbaacılıkta, demircilikte çıraklık yapıyorlar. Şimdiden işlerine alışmışlar, işlerinde ileri gitmişler, evlerinin nafakasını çıkaranlar var. Bunlar balıkçı, balıkçı çocukları, denizde büyümüş değiller mi? Deniz onların, onlar denizin yakasını bırakmış ister istemez.

Bizim Laz Hasanın çocuklarının, altı mı yedi mi, belki de dokuz oğlu var Hasanın, elimi keserim ki hiç birisi balıkçı olmayacak, Hasan bu on bir baş nüfusu beslemek için akla karayı seçer, yıl on iki ay karides mi avlamaz kıyılarda, pisi mi tutmaz. Yıl on iki ay bizim çalışkan, iyi aile babası Hasan canını dişine takar çalışır da çalışır ama gene de evini zor geçindirir. Ucu ucuna, kıtı kıtına. Alın bakalım, bu kadar yoksulluk, acı çektikten sonra Hasanın çocukları balıkçı olsun yağma mı? İsterse deniz tutsun yakalarından, isterse deniz kırk urganla onları kendine bağlasın, vız gelir. Koparırlar urganlarını şoför olurlar, elektrikçi olurlar, makinist olurlar, fabrikalarda ustabaşı, tezgahtar olurlar, öğretmen, mühendis, doktor olurlar, doktor... Üniversite imtihanlarını kazanırlarsa atom mühendisi olurlar, atom... Canları ne isterse olurlar bizim Menekşede dokuz kişi kontraplaktan yapılmış bir gecekonduda yaşayanlar, Hasanın canını dişine takarak kazandığı kuru ekmekleri yiyerek büyüyenler, canları ne isterse olurlar. Profesör de olurlar, Bakan da olurlar. Demokrasi var, her şey her şey olabilirler. Yeter ki bir kış ayaz bir gecede onları buymuş bulmayalım. Allah esirgesin. Böyle bir şey hiç bir zaman olamaz. Hasan böyle bir şeye hiç bir zaman izin veremez. İki misli üç misli daha çalışır, didinir, ölür biter de çocuklarının kı-

lına hile getirmez. Getiremez. Şu yoksullukta, şu bela içinde bile Hasanın çocuklarına bir bakınca hayran kalırsın. Pırıl pırıl, tertemizdir üstleri başları. Bu çocukları böyle gördükten sonra Hasanın dostluğuyla, Hasanın insanlığıyla iftihar etmeyenin Allah bin belasını versin. O hüzünlü Laz gözleriyle... Tekmil kederleri karasında toplamış, öyle gamlı... İnatçı, çalışkan, boyun eğmeyen, yılmayan... Siz ne sanıyorsunuz Menekşeyi, Menekşe balıkçılarını?

Menekşeye gelip de Menekşe balıkçıları şudur budur, zamanında şu şöyle, bu böyle yapmıştır, senin coşkun bir dost sevgin var da, şu şöyle yapmış, böyle yapmış, içlerinde adam öldürmüşü de, pezevenklik yapmışı da bulunan bu adamlara böyle övgü, böyle coşkuyla yaklaşıp da... Bana baksınlar, her şeyini, herkesten iyi biliyorum Menekşenin. Her adamını, cemazielevvelini biliyorum herkesin. Yapsınlar, helal olsun... Onların öylesine erdemleri var ki... Bakın, alın bir Laz Hasanı ele, ne yaparsa yapsın helal olsun Hasana. Hasan gibiler salt erdemdir, öyle kötülük yapmışlara yaklaşmazlar bile. Kötülük yapanlara da helal olsun. Ölünceye kadar en kötü Menekşelinin insanlığı üstünde bile tartışırım ve hem de haklı çıkarım.

«Uzun sözün kısası son yıllarda balık buralarda bitmeseydi Fehmi de başını alıp Çanakkaleye gitmezdi.»

Uzun boylu inceydi Fehmi. Yakışıklıydı. Yaşı otuzdu ama, çok daha genç, yirmi beşinde gösteriyordu. Burada balık kalmayınca atladı kayığına. Belki bir sonbahardı, iyice anımsamıyorum şimdi, belki de kış burnuydu. Fehmi kıyı kıyı Marmarayı dolaşarak Çanakkaleye vardı. Çanakkalede amcası onu iyi karşıladı. Fehmi Çanakkale yörelerinde balık avlamağa başladı. Balığı avlıyor satıyor, gece geliyor koya demirliyor, yemeğini pişirip yiyor, kayığının içine kıvrılıp uyuyordu.

«Fehmi oğlum eve gel. Çek kayığı şuraya, gel evde uyu, sonra sabahleyin kalk denize çık. Olur mu denizin içinde, kayıkta sallanarak uyumak.»

«Böylesi iyi amca...»

Amca, amcasının karısı, çocukları ne kadar ısrar ediyorlarsa da Fehmiyi kandıramıyorlar. Fehmi koyda, kıyıya yakınca bir yerde demirliyor, kayığında yatıyor, kayığında kalkıyor. Usul usul kış yaklaşıp denizler soğuyunca Fehmi kayığının üstüne kalın, yel geçirmez bir branda bezi geriyor. Kayığının içine mangalını yakıyor, hem o mangalda yemeğini pişiriyor, hem de o mangalla ısınıyor.

Kış iyice bastırıyor, gene bir gece Fehmi mangalını yakıp balık çorbasını kaynatıyor. Bana anlattıklarını, hem de en yakınının anlattıklarını buraya olduğu gibi yazıyorum. Branda bezini sandalın üstüne iyice germiş, en küçük bir hava bile sızmıyor. Fehmi sıcacık sandalında sallanarak, dalgalarda uyuyor. Sabaha karşı bir de bakıyorlar ki sandal yanıyor. Koşup yetişiyorlar ki Fehmi ölmüş, ayağını vurup mangalı devirmiş olacak, közler sandalı bir anda tutuşturuyorlar, bir anda uykuda Fehmiyi yalımlar sarıyor. Bir anda Fehmi kavruluyor.

Bu Fehmi bizim, Menekşenin, hepimizin arkadaşıdır. Ve hem de Tatar Alinin oğludur Fehmi. Fehminin bu ölümü Tatar Aliye ulaştığında Tatar ağ örüyordu. Mekiğini, ağını masanın üstüne koyuverdi, sessiz, ağır, suskun oradan uzun boyuyla uzaklaşıverdi. Gittikten ancak bir ay sonra gözüktü Ali Menekşede. Neylersin.

Ali Çanakkaleye gidiyor. Oğlunun ilişki kurduğu köye varıyor, ben diyor, böyle böyle, işte şurada, denizde yanıp da ölen Fehminin babası Tatar Aliyim. Hoş geldin, başın sağ olsun, diyorlar. Tatar Ali tekmil köylüleri, köyün balıkçılarını başına topluyor, gelin arkadaşlar, diyor. Köylüler, balıkçılar köyün kahvesine biltekmil geliyorlar.

«Fehmi burada ne kadar kaldı?»

«İyi çocuktu. Allah rahmet eylesin gelir giderdi.»

«Üstüste ne kadar kaldı?»

«Kaldı bir altı ay.»

«Şimdi ben sizi buraya çağırdım ki, Fehminin sizin

birinize borcu var mı? Oğlumun borcunu vermeğe geldim. Borçlu yatmasın mezarında oğlum. Borçlu.»

Düşünüyorlar, taşınıyorlar, başlarını yere eğiyorlar:

«Fehminin hiç birimize borcu yoktu,» diyorlar.

«İnsan halidir bu borcu olmaz olur mu?»

Köşeden bir balıkçı ıkına sıkına:

«Bana,» diyor, «elli lira borcu vardı.»

«Al! Hakkını helal et oğluma.»

«Helal olsun.»

Hep bir ağızdan:

«Fehmi iyi çocuktu, ne hakkımız geçmişse helal olsun.»

Ali oradan ayrılıyor. Oğlunun uğraması ihtimali olan üç kıyı köyünü daha dolaşıp, onlara da oğlunun borcu olup olmadığını soruyor ve dönüyor. Fehminin iki çocuğu kaldı, birisi anasının yanında, birisine Tatar Ali bakıyor.

«Yaaaa, Menekşede balık bıraksalardı, bu lambalar, bu tırollar, bu zıpkınlar olmasaydı Fehmi gider de Çanakkalelerde yanar mıydı?»

«Ne işi vardı Çanakkalede?»

«Dinamitler olmasaydı...»

«Yunuslar öldürülmeseydi yunuslar...»

«Ille de yunuslar...»

KÖR AGOBU BİZE SAİT FAİK TANIŞTIRMIŞTI

Gün güngüneşlikti. Saat yedi sularında Menekşeye indim. Hasan Ağa Kumkapıdan gelip beni bekleyecekti kahvede. Ondan derinlemesine Lodosculuğu öğrenecektim. Denizleri aramak, yani Lodosculuk kadim meslektir. Dünyanın en eski mesleklerinden birisidir Lodosculuk. Kaşıkçı elması diye ünlü elması bir lodoscu bulmuştur. Hasan geldi, seni bekledi, sonra balığa çıktı dediler. Deniz dümdüzdü. Denizde, açıklarda, ötelerde çok balıkçı

sandalı vardı. Kimi çapariye kimisi de ağ atmağa çıkmışlardı. Kuzey batısı birden karıştı, karardı, soğuk yeller esti, arkasından bir şimşek, bir yıldırımlar, bir gökgürültüleri, kıyamet koptu. Gök yarılmışcana, bir yağmur başladı ki amanallah, böyle yağmur görülmüş değil, şap şap toprağı dövüyor dalgalarca gelen yağmur. Gökgürültülerinden gökyüzü parça parça olup yere dökülüyor ve dünya bir anda apaydınlık oluyor, aydınlığın ötesinde bir aydınlıkla, sonra ustura ağzı gibi aydınlık birden kesiliveriyor. Birden ustura gibi gökyüzünü biçiyor aydınlık, gökyüzünün ta dibi gözüküyor, sonra, o anda kapkara, ustura karası kesiliveriyor.

Ben Hasan Ağayı merak ediyorum, kahvede ona buna varıp onu soruyorum:

«Yahu bu yağmurda fırtınada Hasan Ağaya ne olacak, bu denizde, kudurmuş?»

«Ona bir şey olmaz,» diyorlar, telaşsız. «Ona hiç bir şey olmaz, sen telaşlanma.»

«Nasıl telaşlanmam yahu, fındık kabuğu kadar bir sandal, içinde seksenini çoktan geçmiş yaşlı bir adam.»

«Sen telaşlanma, Hasan Ağadır o, bir yolunu bulur. Belki de yağmuru sezip çıkmamıştır denize. Çıkmışsa da ona bir şey olmaz. Hiç bir şey olmaz.»

«Hasan Ağa bunca yıl sonra varıp da Menekşenin denizinde batıp da boğulacak, öyle mi? Haah hah haaaaah!! Ne telaşlısın be Yaşar ağabey? Balıkçı değilsin de onun için böyle telaşlısın.»

«Yahu bırakın telaşı melaşı, çocuk musunuz siz, adam bu yaşta salt bu inen sert yağmurun kamçısını yese sırtına ölür.»

«Bir şey olmaz.»

«Bir yolunu bulur kurtulmanın.»

«O denizi avcunun içi gibi bilir.»

«Huyunu husunu...»

Ateş üstünde ben Remzinin kahvesinde denizden her gelen kayığa koşarak Hasan Ağayı bekledim.

Yağmur altında, savrulan, döndüren, dalgaları kö-

pürten fırtınada sandallar motorlar kendilerini can havliyle kıyıya atıyorlar, içlerinden çırılçıplak, salt bir tek donla kalmış balıkçılar çıkıyorlar, kahvede kurunup, başaltına koydukları kuru giyitlerini giyiyorlardı. Geliyorlar, yağmur altında kahveye sığınıyorlar, üşümüş, dişlerini döğerek kuru giyitlerini giyiyorlar, evlerinin yolunu tutuyorlardı.

Ben Hasan Ağayı bekliyordum ve Kazım Ağa Sarostan eşeklerle tuttuğu balığı nasıl Çanakkaleye götürüp sattığını anlatıyordu. Salt benim üzülmemin, Hasan Ağayı merakımın önüne geçebilmek için.

«Kırk yıl önce buralar daha bostanken biz Sarosa giderdik. O zaman ne motor, ne kamyon, ne de araba. Çok balık tutardık. Bir keresinde tuttuk balıkları tuttuk balıkları. Kıyıya balıklar tepelerce yığıldı. Ne yapalım, ne yapalım derken, bu balıkları ne yapalım diye düşünürken, birden aklımıza eşekçiler geldi. Çağırdık eşekçileri, arkadaş işte balık, işte böyle böyle, gelin bu balıkları Çanakkaleye götürelim de satalım, yarısı sizin olsun paranın, yarısı da bizim. Eşekçiler olur, dediler. Olur mu olur. Kırk elli eşeğe yükledik, bir kervan girdi Çanakkaleye..»

Kutnu değil, kumaş değil, cıncık boncuk değil, altın, ipek, mücevherat kervanı değil, balık kervanı, balık kervanı...

«Sattık ucuza, sattık ucuza. Çanakkale balığa, biz paraya doyduk.»

«Demek eskiden sen çok para kazandın Kazım Ağa...»

«Yok be Yaşar, nerede. O zaman balık şimdiki gibi para etmiyordu ki... Tonlarca balık beş lira bile etmiyordu. Deniz balık kaynıyordu. Bizler tonlarca yakalıyorduk. Ama balık para etmiyordu. Şimdiki gibi olsa, balık şimdiknin yüzde birl kadar para etseydl ben milyonerdim şimdl milyoner. Şimdl sarayım değil, apartımanlarım olurdu, apartımanlarım.»

«Gene olurdu, o kadar içmeseydin.»

«Köprünün oralarda içerdi bu. Bıçkın. Sonra köprünün üstünden...»

Gülüşler.

«Çok sevdalısı vardı, oralarda.»

«Balıkçı Kazım Ağa...»

«Anam babam Köstenceden gelmişler, ben Eminönünde doğmuşum. O zamanlar bolluktu, her şey ucuzdu ama, para azdı.»

Yağmur durdu, ortalık sel sele gitti, deniz açıklara kadar bulandı. Hasan daha ortalarda yok.

«Yahu Kazım Ağa ne oldu Hasan Ağaya?»

«Şimdi gelir.»

Biz böyle konuştuk konuşmadık Hasan Ağanın sandalı dereye girdi. Hasan Ağa da, sandalındaki öteki kişiler de çırılçıplaktılar. Sandalı kıyıya yanaştırıp giyinmeye başladılar. Ben vardım başına dikildim Hasan Ağanın.

Başını kaldırdı:

«Ağ attık,» dedi, hiç bir şey olmamış bir tavırla. «Ama ne çıkacak, hiç.»

Kahveye oturduk, Remzi tavşan kanı çayı getirdi. Hasan Ağa buğulanarak çayı yudumladı.

Balıkçılık cefalı meslektir. Hasan altmış yıllık balıkçılık işinde kimbilir ne kadar böyle vartalar atlatmıştır.

«Bu mu, bugünkü mü, bunda ne var. Bu hiç. Bir gün...»

Her balıkçının başından geçmiş yüzlerce olay vardır. Her balıkçı ömrünce böyle, böyle değil, bir sürü ölümle burun buruna gelmiştir.

Şu yazı dizisinde balıkçıların başından geçenleri, yani onlardan dinleyip yazdıklarımı burada yayınlayacak olsam, ya birkaç ciltlik bir kitap tutar, ya bu yazı dizisi aylarca sürer.

Baktım ki Hasan Ağa, ne de olsa, bu yağmura fırtınaya aldırmasa da yorgun. Onunla konuşmayı başka bir güne bırakarak Tatar Sabriyle, İlyayla Kumkapıya gittik. Zaven Reisi arayıp bulamadık. Balık satıcısı, hem de sülaleden balıkçı Mıgırı tanıdık. Kör Agobu bulduk. Kör

Agobu... Sait Faikin hepimize tanıştırdığı can dostumuz Kör Agobu. Kör Agopla buluşunca her zaman olduğu gibi gene Sait Efendiyi andık.

«Efendiler gelmeğe başladı deniz kıyısındaki meyhaneye... Sait Efendiden sonra Efendiler alıştı meyhaneye.

«Ben ne yaptım ben. Belkim, dedim, Efendiler bu pisliği sevmezler. Ben ne yaptım ben, ben gittim, bizim denizci arkadaşa, iki kova boya aldım ondan. Bir de fırça. Ben ne yaptım ben, meyhaneyi sakız gibi bembeyaz boyadım. Ertesi gün Sait Efendi geldi beş kişiyle. O ne yaptı? Bana öyle baktı pörtlek, öfkeli gözleriyle. O ne söyledi o? Bok etmişsin be Agop, dedi, şu pis boyayla örtmeden önce duvarları... Ben çok utandım ben... Boyaları silemem ki...»

Agop her zamanki anlattığı bu hikayeyi gene anlattı. Mutlulanarak, güzel günlerini ansıyarak. Agop da ilkin balıkla işe başladı. Balıkçıydı bu köftehor, diyor yenge. Balıkçıydı eskiden bu gözü kör olası herif. Ve Agop dünyanın en güzel, en hoşgörülü sevgisiyle yengeye bakarak gülüyor. «Aldırma Yaşar Aga, biz de balıkçıydık ama, karı milletine aldırma.» Yenge, «deli herif karı milletinde ne var, Allah gözünü kör etsin,» diyor, sırtına vuruyor.

Agop balıkçılıktan sonra meyhaneci oldu. Yıllarca Kumkapıda denizin kıyısında bizim devam ettiğimiz meyhaneyi işletti. Sevimli, belki de İstanbulun en dost, en güzel meyhanesiydi. Bir gün Saitle gittik baktık ki, deniz kıyısındaki meyhanenin yerinde yeller esiyor.

Sait üzüldü: «Kimbilir,» dedi, «ne halt etti de hergele gene hapise düştü.»

Sonra bizim Agop gene ortaya çıktı. Köprünün altını tuttu, sosyeteye karıştı. Sonra Sarayburnunu tuttu, sosyeteyi oraya taşıdı, sonra Kumkapıya gene döndü, gene milleti ardından oraya taşıdı. Şimdi dükkanı var ya, gene işliyor ya... Agop horoz döğüştürüyor. Ona merak sarmış. Denizliden, Ankara, Adapazarından, tekmil Ana-

doludan horozlar, döğüşçü, gladyatör horozlar bulup döğüştürüyor. Balıkçılıktan gladyatör horozculuğa. Yenge ne diyor yenge, «bu herifin ipiyle, aklıyla kuyuya inilmez,» diyor. Ben de biliyorum ki inilmez. Belli olmaz, yarın bakarsın Kör Agop atçılığa başlar, öbür gün belki de kuşçuluk yapar, kuş pazarlarında boy gösterir, daha ötekisi gün bakarsın Agop bir kumpanya kurmuş, tiyatro açmış. Daha ötekisi gün... Sinema çeviriyor... Gene balıkçılığa, meyhaneciliğe, gene horozculuğa, gene gene... Agoptur bu, ipiyle kuyuya inilmez. Yenge en iyi tanığı bu herifin.

«Yahu Agop sen ne diyorsun, balıkları bitirip, denizleri kurutmuşlar.»

«Ben de öyle duydum.»

«Yahu sen eski balıkçısın, ne olmuş, neden kurumuş denizler.»

«Kurumuş, balık azalmış.»

«Belkim...»

«Agop bana bak, Agop bana!»

«Yahu Yaşar Aga sen bilmiyor musun yani, beni söyletiyorsun boş yere.»

«Tırol mu?»

«Belkim...»

«Gırgır mı?»

«Belkim...»

«Lambalar mı?»

«Belkim...»

«Hasan Ağa diyor ki, Topal Hasan, yunus balıkları gidince...»

«Hasan Ağa deniz üstüne altına ne diyorsa doğrudur. O her şeyi bilir.»

«Hasan Ağa diyor ki yunusları öldürdüler, balıkların topu da gitti.»

«Bilir... bilir o. Uskumrular gidince arkasından da kılıçlar gitti. Sen boş ver balığa da, geçen gün bir horoz aldım Adapazardan. Bir horoz ki, kaplan gibi...»

«Allah belanı vermesin ulan hergele. Zaten senin ipinle..»

«Ne kızıyorsun be Yaşar Aga, horoz horoz bu... Horoz...»

«Başında parçalansın horoz, ben Sarıyere gidiyorum...»

Hangi balıkçıya gideyim de konuşayım diye sormadım bu Allahın belası horozcu Kör Agoba, yüzde yüz, inadına balıkçıdır diye bana bir horozcu adı verirdi.

Denizin kıyısındaki kahvelerden birisine daldım, şöyle ortada durdum, burada balıkçı var mı, diye sordum.

«Hepimiz balıkçıyız,» dediler. «Buradakilerin dörtte üçü balıkçı.»

«Ben,» dedim, «balıkçılık üstüne yazı yazacağım, yeni bir gazete çıkıyor da... Balıkçıların büyük derdi varmış da...»

Masalardan birinden, orta boylu, kırçıl saçlı, geniş omuzlu, altmış yaşlarında gösteren birisi kalktı.

«Hoş geldin,» dedi.

«Hoş bulduk...»

Ona derdimi bir kere daha anlattım, ne yapmak istediğimi, nasıl bir şey yazmak istediğimi.

«Iyi,» dedi. «Biz de senin gibi bir adam bekliyorduk. Allah razı olsun,» dedi. «Ben bir küçük balıkçıyım. Buradakilerin, Boğazdakilerin çoğu da küçük balıkçı. Sen sor ben söyleyim.»

«Adın ne?»

«Ahmet Ateş, kırk yıllık balıkçıyım. Hem de bu Boğazda tutarım balığı kırk yıldır. Karadenize Marmaraya çıktığım da olur ama, daha çok burada, Boğazda tutarım balığı.»

«Ben şimdi küçük balıkçı olaraktan sana soruyorum, bir şikayetiniz... Hani balık bitiyor, kalmadı, diyorlar. Bu Boğazda da böyle bir dert var mı?»

«Şimdi efendim, başlıca bizim tırolden şikayetimiz var. Ben ufak balıkçıyım, yaşım altmış, bununla geçini-

yorum. Kendimiz için, memleket için balıkçılık yapıyorum.»

«Nerelisin Ateş Ağa?»

«Gemlikliyim. Otuz beş otuz altı senedir Boğazda, burada Sarıyerde balıkçılık yapıyorum. Kendim için ve memleket için. Başlıca şikayetimiz tırolden. Şimdi tırole gelince tırol dipleri tahrip eden bir...»

«Felaket...»

«Felaket. Karadaki bir mandaya benzer. Yani... Bir dakika.»

«Tek taraflı değil,» dedi öteki masadan gelen ve adının Hasan Kuru olduğunu söyleyen kişi.

«Tarladaki manda, karadaki manda girdiği bahçeyi nasıl tahrip ederse, bahçeyi nasıl yerle bir ederse...»

«Tek taraflı değil...»

«Bu gördüğünüz tırol da denizin dibini öyle tahrip ediyor.»

«Nasıl tahrip ediyor, sen bana onu söyle...»

«Tek taraflı konuşma.»

Ahmet Ateş Hasan Kurunun ikide birde sözünü kesmesine yavaş yavaş öfkeleniyor, sesi yükseliyordu.

«Karadaki manda bir bahçeye nasıl girerse, tahrip ederse... Denizdeki manda da, yani deniz dibi mandasıdır tırol, denizin bahçelerine giriyor, denizin bahçelerini yerle bir ediyor bu manda tırol, deniz dibi mandası...»

«Birinci, deniz dibi bahçelerine, yani yuvalarına giriyor... manda...»

«Evet manda... giriyor... Bir manda girince... Tırol bir torbadır. Demir, ya da tahta kapakları vardır. Torbanın altındaki ağırlıklardan dolayı, bir de suyun hızının germesinden dolayı torba açılıp, geriliyor. Denizin dibinde ne varsa... Yavru, böcek, canlı... Çamura, kumlara bulayarak... Ne varsa hepsi içine... Manda... Yumurtasından başlıyor, analarına babalarına kadar. Zaten çamurlan karışık çıkıyor yukarı. Karışık çıkınca... Çamurun içinde ne varsa ölüyor.»

Marmarada tırolculuk yasak olmuş. Hah hah hah,

diyor, tekmil balıkçılar. Yasak mı, diyor balıkçılar... Hey gidi yasaklar... Başka söylemiyorlar. Nedense iş bu yasak konusuna gelince susuyorlar, korkuyorlar, korktuklarını da açık açık söylüyorlar. Kim korkmaz ki, sanki bu yasak konusunu ben burada yazmaya korkmuyor muyum? Bu yasak konusu üstüne tekmil Boğaz, Kumkapı, Adalar, Marmara balıkçıları öyle şeyler anlattılar ki... Anladım ki yasak masak vizgele. Bizde öyle yasak falan olmuyor.

«Yasağın ağzı var mı?»

«Var.»

«Öyleyse fazla sorma.»

«Tırol işliyecek. Dinamit işliyecek.»

«Dinamit hiç... Bir şey değil dinamit. Balığı göreceksin ki, görecek dinamiti sallayacaksın.»

«Boğazda yasak olmadan önce tırol çekebiliyorlar mıydı?»

«Boğaz dar olduğu için, hem de Boğazda trafik fazla olduğundan burada tırol çekemezler.»

«Boğazın derdi ne? Burada tırol yok.»

«Yok...»

«Lamba?»

«Lamba da yok.»

«Peki sizin derdiniz ne? Marmara mı sizin derdiniz?»

«Bizim derdimiz... Afedersiniz, bizim derdimiz... Afedersiniz... Marmara dediğimiz yer bir ahırdır. Marmara dediğimiz yer balıklarımızın, yani varlığımızın bir ahırı. Marmara bir kışlaktır. Suları sıcaktır, kalındır. Kışın balık buraya gelir. Karadeniz yayladır. Yazın da yaylaya çıkar. Marmarada kışın kışlağını, yumurta dökmeden önce imha edersen...»

Hasan durmadan söze karışıyordu. Ahmet Ateş kızdıkça kızıyordu ama, gene de konuşmağa çalışıyordu.

«Tırol bütün yatakları bozdu. Yoketti.»

«Tek taraflı konuşuyorsun, tek taraflı...»

«Bir de radar çıktı...»

«Tek taraflı...»

«Sus be adam sus, ne zamandan beri balıkçısın sen? Sen, sen, sen nerenin balıkçısısın da işe karışıyorsun?»

Ahmet Ateş hızla, öfkeyle ayağa kalktı yürüdü. Ben arkasından koştum.

TEKİR, SİNAĞRİT, ORFOS AZAR AZAR TÜKENİYOR ARTIK

Ahmet Ateş başını aldı da kahveden çıktı gitti, ne öfkeli adam be! Ben de arkasından koştum. Bir de sarışın bir delikanlı peydah oldu ortalıkta, o da benimle Ahmet Ateşin arkasından koştu. Ahmet Ateş etme eyleme, nolursun arkadaş, anan yahşi, baban yahşi... Ahmet Ateşte bir inat, gelmem de gelmem.

«Bah Ahmet Ateş kardeşim, yahu Hasan Kurudan bana ne!»

«O balıkçı değil. O ekmeğini balıktan kazanmıyor. Daha dün, daha dün...»

«Etme eyleme, ben buradan gidip reislerle de, lambacılarla da, tırolcularla da, sonra da bilim adamlarıyla da konuşacağım, konuşup da bir karara varacağım. Sen böyle Hasan Kuru iki laf etti diye, iki aykırı söz söyledi diye kaçarsan, ben nasıl doğruyu bulur da halkı aydınlatırım. Bak kardeşim, geçen yıl kalkanın kilosunu on liradan yiyenler bu yıl on beş liradan yiyorlar. Balıklar kavağa değil de aya çıktı Ahmet Ateş kardeşim, bu balıkların aya çıkışını ben halka anlatmalıyım. Siz yardım etmezseniz, ben balıkların aya çıkış nedenini nasıl halka anlatırım, etme eyleme Ahmet Ateş kardeş, şurada tatlı tatlı konuşuyorduk...»

Ahmet Ateş köpürmüş, soluğu taşmış:

«Bekara avrat boşamak kolay,» diyordu da başka bir şey demiyordu.

Yanımızdaki delikanlı:

«Ağabey,» dedi, «ben de balıkçıyım, sen git konuş

Hasan Kuruyla, sonra biz gider başka kahvede başbaşa konuşuruz, olur mu?»

Bu delikanlılar akıllı, uslu oluyorlar. Ahmet Ateşin göğsü öfkeden daha inip inip çıkıyordu.

Ben kahveye döndüm, Hasan Kuruyla konuşmağa başladık.

«Kaç yıllık balıkçısın Hasan Kuru?»

«Aşağı yukarı kendimi bildim bileli.»

«Nerelisin Hasan Kuru?»

«Aslen Rizeliyim. Şimdi bu balık öldüğünü yalnız Türkiyeye, tırollere, radara, Ahmedin dediği gibi lambalara maletmek doğru değil.»

«Ahmet dedi ki az önce...»

«Ne dedi?»

«Dedi ki lamba o kadar güçlü ki... Beş bin, altı bin, sekiz bin voltluk. Denizin dibindeki toprakları kumları bile kaldırıyor, değil canlı yaratıkları, kulağınla duydun. Doğru değil mi bu?»

«Bu doğrudur.»

«Ahmet dedi ki, biz burada Boğaz kıyılarında... Uskumru yumurtasını dökmeğe Karadenize çıkarken, yüzbinlercesi, milyonlarcası Boğaz kıyılarına döküldü kaldı. Ahmet ne dedi?»

«Ne dedi?»

«Biz, dedi, sersemlemiş, gözleri kör olmuş tonlarca, başını kıyıya vuran, gidecek yol bulamayan balığı topladık, dedi. Kulağınla duydun sen de az önce.»

«Bu da doğru. Ben de gözümle gördüm. Sersem sersem serilmişler suyun yüzüne aynen.»

«Aynen, kör olmuş, yordamlayan insanlar gibi... Düşmüşler karanlığa.»

«Öyle.»

«Demek lamba doğru. Balıkları imha ediyor.»

«Tırollerin, lambaların, radarların balığı imha etmeleri, bütün bunların Türkiyeye, Türkiye balıkçılarına maledilmesi doğru değil. Bütün bunların Türkiyeye, Türkiye balıkçılarının sırtına yüklenmesi doğru değil.»

Bir baktım Ahmet Ateş gelmiş başımıza dikilmiş, sessizce Hasanı dinliyor.

«Bizim tıroller balıkları öldürmüş de bitirmiş demek yersiz...»

Ahmet kartal gibi tepemize dikilmiş susuyor.

«Bir taraftan bu cahilce bir yorumlama. Ben Ahmedin tırol hakkındaki konuşmasının aksine konuşuyorum, neden? Bir tarlayı, bir tarlayı ne kadar daha fazla, daha fazla sürersen daha fazla bitki yapar. Tırol ise aynen bir tarlayı derin sürmeğe benzer. Bugün Marmarada, 650 kulaç olan en derin yerinde tırol çekilmez. Hal böyleyken tırolun çektiği en fazla en fazla elli kulaç sularda...»

Ahmet dayanamadı tepemizden:

«Seksen kulaç.»

«Elli kulaç.»

Ahmet:

«Yüz kulaç.»

«Elli kulaçtan aşağıda vazife yapılmaz.»

«Yüz kulaç.»

«Ali Rıza, Ali Rıza sen gel.»

«Gelin Ali Rıza Bey... Buyurun.»

«Ben bitireyim de...»

«Bak Ali Rıza, bu Hasan ne izah ediyor...»

«Bitireyim de... Bitireyim de...»

«Sen yanlış izah ediyorsun Hasan... Sen yanlış... Bak, bak Ali Rıza gel. Bak bak, ne söylüyor bu burada. Yooook arkadaş sen yanlış izah ediyorsun.»

«Durun Hasan konuşsun. Sonra... Sonra.. siz de...»

«Sen balıkçı değilsin arkadaş. Sen baltalıyorsun. Denizi baltalıyorsun. Ali Rıza bak bu denizi baltalıyor. Gel Rıza...»

«Ben daha neler konuşacağım burada.»

«Hataya gidiyorsun. Sen balıkçı değilsin. Balığı baltalıyorsun.»

Ahmet Ateş gene bir iyice kızdı. Balıkçı değil Ali Rıza, bunlar balıkçı değil. Balığı, denizi baltalıyorlar.

Bir curcuna oldu, kahve bir anda birbirine girdi, yok balıkçısın değilsin diye tartışmalar başladı. Kimin ne dediği anlaşılmadı. Yalnız balıkçı Ahmet Ateşin yüreği yanmış sesi bütün seslerin üstündeydi.

«Ben her yıl Boğazdan yirmi okka tekirle dönerdim, şimdi yirmi tane balıkla dönemiyorum. Yirmi tane, yirmi tane... Nereye, nereye gitti bu balıklar, nereye? Yanlış konuşuyorsun. Sen balıkçı değilsin.»

«Nedenini, nedenini, neden iyi, neden kötü... Dur yahu...»

«Sen nerden balık tuttun, ömründe kaç tane balık tuttun? Söyle şuna Ali Rıza söyle...»

«Dur gitme Ahmet Ağa dur, gitme yahu dur! Seninle konuşacağız. Dur yahu.»

«Sen nerde tırol gördün Ahmetçiğim sen? Namık Kemal der ki, cahil ile sohbet etme küstürür.»

«Sen tirolleri himaye etme, sana ne... Sana ne.»

«Namık Kemal der ki... Bizim tırollerden bu balık bitti diye bir şey yok. Memleket fabrikasyon olduğundan bu yüzden balık... Bu dip balığı tekir üzerine... Tekir balığı bitmekle balık bitti demek değil... Torik balığı yok, palamut da yok, uskumru da yok. Bu balıklar su üstü balıkları. Bu balıklar Marmaranın kıyısında, altı yüz kulaca yatmaz bu balıklar. Bu balıklar neden zaman zaman noksan oluyor, bu komşu devletlerin fabrikasyon olmalarından. Sahillerin pislenmesinden ve asitin fazla olmasından. Siz Kağıthaneyi bilir miydiniz?»

«Bilirim.»

«İzmit körfezini de bilirsiniz. İzmit körfezinde bir rafineri yapıldığında İzmit körfezinde bir balık olmadı. Dip balıklarına bir şey yapmadı. Tekir, kalkan... Kalkan Marmarada olmaz zaten. Karadeniz balığıdır. Kalkan balığına hiç bir şey olmaz. Kalkan balığını asitli su bulamaz. Su üstü balıklarına gelince bunların olmaması denizlerin kirlenmesindendir. Yüzde yüz.»

Ahmet kızmış, kahvenin dışında hızlı adımlarla gidip

geliyor, öfkeleniyor, bir şeyler söylüyor oradakilere, bağırıyor, ne dediğini anlamıyorum.

«Tırol balıkların ufağını kırıyor diyoruz, milyonlarca, milyarlarca balığı, koca Marmarada tırol çekmekle, dört tane tırol çekmekle biter mi?»

«Biteeeeeer,» diye Ahmet bağırarak içeri girdi. «Bitti işte.»

«Gel Ahmet Ağa gel...»

«Ne konuşayım, saçma sapan konuşuyor.»

«Siz böyle kavga edeceksiniz, ben de bunu olduğu gibi yazacağım.»

«Ama yanlış konuşuyor.»

«Ben de yanlışını yazarım.»

«Bak Ahmet Ağa, ne dedi adam, deniz dibi balıklarını haydi tıroller kırdı diyelim, ya deniz üstüne ne oldu diyor Hasan?»

«Bak beyim, o da, aletleri büyüktür balıkçıların, radarları vardır, kırıma gidiyorlar, kırıma... Radarla çeviriyorlar tonlarca balığı, aldıklarını alıyorlar, alamadıklarını da öldürüyorlar. Ben ufak balıkçıyım. Kıyılardaki benim aldığım balığı tahrip ediyor bunlar.»

«Şimdi bakın bana, iş anlaşılıyor siz burada kapıştıkça... Şimdi bunun da gene en iyi çaresini siz bilirsiniz. Balıkların şu yüzden, bu yüzden kırıma uğradığı bir gerçek. Biz ne yapalım, bu kurumuş denizleri yeşertmek için ne salık verirsiniz bize?»

«İstavrit balığının kilosu yirmi lira...»

«Olmuyor ki, olmuyor ki...»

«Dur Hasan dur. Tıroller devletin yasak ettiği yerlerde çalışmasın. Marmarada, Karadenizin yasak yerlerinde çalışmasınlar.»

Hasan gene karıştı:

«Balıkların yumurta yaptığı yerlerde çalışmasınlar.»

«Zamanla, mevsimine göre av yapsınlar onlar da. Vatandaştırlar, mağdur olmasınlar. Mevsim önemlidir.»

«Karadenizde yumurta yapmaz balıklar.»

«Yapma Hasan, oğlum yapma. Kalkan yumurtalarını nereye yapar Hasan, nereye, Akdenize mi?»

«Açıkta, derinde, denizin devre yapmadığı yerde...»

«Nerde gördün Hasan nerde?»

«Bilirim, eşek değilim, kafam var.»

«Kalkan balığı nereye döker yumurtayı Hasan?»

«Suya... kıyıya...»

«Kıyıya... Derine. Yok yok... Suların devre yapmadığı...»

«Lamba mı kalksın, tırol mu, radar mı?»

«Bak Ahmet bak, kıyıda olmaz. Kıyıya dökmez. On tonluk gemiyi kuma gömüyor da deniz, kalkan yumurtaları kalır mı?»

«Ben, elli metre sulara ağ attığımızda, elli kulaç sularda kalkan yumurtası...»

«On beş kulaç suya demedik sana. Oldu oldu işte...»

«On beş kulaç suya demedik. Konuşturmuyorsun ki insanı. Bak kardeşim,» diye gürledi Ahmet Ateş. «Bak kardeşim. Ben onu bunu bilmem. Ben ağı atınca bugünkü günde yirmi kilo balık getirmem gerek. Tekir balığı.»

«Şimdi.»

«Bir tek balık getiremiyorum. Ne ben, ne de işte şu Ali Rıza. O da benim gibi otuz yıldır ufak balıkçı. Benim bugünkü gün bugünkü gün... Bu Sarıyer Balıkhanesine... Benim yirmi kilo balık getirmem gerek, kilosunu da on liraya satmam gerek. Şimdi kilosu 85 lira, balık yok.»

«En çok balık tuttuğun yıl, hangi yıldı?»

«On sene evvel?»

«On sene evvel fevkalade balık tutuyordum.»

«Ne kadar?»

«Günde otuz okka kırk okka. O belli olmazdı ki, balık çoook. Tut tutabildiğin kadar.»

Azar azar tükenen balıklar var. Sinağrit gibi... Tekir, barbunya, orfos gibi. Bir de birdenbire tükenen balıklar var. Uskumru gibi, sardalya gibi. Marmarada sardalya-

dan geçilmezdi. Tonlarca balık, sardalya yüzerdi sularda. Kıvıl kıvıldı sular. Marmara dünyanın en balığı bol, en lezzetli balığı olan suyudur. Çeşitlidir balıkları. Marmara denizi bozulmasa bu böyle giderdi... Düzenini bozdular denizin. Bunu Ali Rıza söylüyor. Ahmet Ateşin otuz beş yıllık balıkçı arkadaşı Ali Rıza. Balık tutmakla tükenmez, diyor. Düzenini bozmayalım yeter ki denizin. Yeter ki düzeni bozulmasın doğanın. Bir düzenini bozdun muydu doğanın yandın bittin. Lamba denizin dibindeki en küçük canlıyı bile, kurdu, böceği, çamur içindeki yaratığı bile çekip alıyor. Denizde her şey birbirini yer. En büyük daha küçüğünü, daha küçük daha küçüğünü, daha daha daha küçüğünü. Bu tiroller balıkların yani en küçüğünü de, balıklarla birlikte kurtları da kırıyor. Yosunları, deniz dibi bir bahçe gibidir, türlü çiçekli, türlü bitkili, kendine göre bitkileri, ağaçları, otları da yıkıma uğratıyor. Tirol çölleştiriyor denizi. İşte bu yüzden ölmeyen, öldürülemeyen deniz dibi yaratıkları da yer değiştiriyorlar, yön değiştiriyorlar, başlarını alıp başka denizlere, düzeni bozulmamış yerlere gidiyor yerleşiyorlar. Doğada yataklar, yollar değişmez değil, değişir, ama güç, ama uzun sürede değişir. Doğanın düzenini insanların bozuk düzenleri bozuyor. Bütün bunları Ali Rıza bana, ben Ali Rızaya söyledim.

İnsanlığın savaşı dünyanın bu bozuk düzeninden bir de doğayı kurtarmaktır. Düzeni zorla bozulmuş toprakları, denizleri, ağaçları kuşları kurtarmaktır. Düzeni bozulmuş, küsmüş doğaya yeniden düzen vermektir.

Doğanın içindeki insanlar, her gün doğayla el ele, kucak kucağa olanlar, doğanın atardamarını biliyorlar. Balıkların yol değiştirmelerinin, başını alıp gitmelerinin sebebini biliyorlar.

Marmara bir üretme çiftliğidir diyorlar hep bir ağızdan. Tekmil Karadenizin balıkları akın akın gelip yumurtalarını Marmaraya dökerler. Marmarada barınırlar. Marmaranın düzenini bozarsan, Karadenizin de düzeni bozulur, Egenin de... Dünya bir beden gibidir. Bir denizin

düzenini bozarsan öbür denizleri de etkiler. Bir toprağın düzenini bozarsan öbür toprakları da...

«Marmarayı on yıl bıraksınlar...»

«On yıl değil, beş yıl...»

«Üç yıl... Üç yıl kimse balık avlamasın, yasak olsun Marmara. Bakın bakalım balıktan geçilir mi?»

«Olmaz, on yılda da olmaz yirmi yılda da. Balığın yolunu kestiler, ürküttüler bir kere. Birer mercan görüyorum, arada sırada. Balık bir telaşlı, bir telaşlı, kuşkulu. Deli gibi... O kadar döğülmüş, o kadar oradan oraya sürülmüş ki, o kadar o kadar çok darbe, darbe üstüne darbe ki... Balıkta hayır kalmamış, ok gibi, deli gibi durmadan, şimşek gibi durmadan denizin dibinde. Kırmızı, deli şimşekler gibi bir çakıyor, bir sönüyorlar. Dünya dünya olalı bu kadar hızlı balığı, hızlı mercanı görmemiştir. Deli etmişler balığı deli. Ya bu balık böyle gide gide yok olur, ya da yer değiştirir.»

Ali Rıza, Ahmet Ateş, Nuri Koçer, Topal Hasan, Tatar Ali, Hasan, Ahmet, hepsi hepsi gidenin bir daha kolay kolay dönmeyeceğini biliyorlar. Biliyorlar da bu telaşları, bu kendilerini yeyip bitirmeleri, kahrolmaları ondan. Doğa bir deneydir, onu iyi biliyorlar.

«Bir kere deniz kurudu mu, öldü mü, ölü diriltilir mi, çöl yeşerir mi, kolay değil.»

Bizim balıkçılarla birlikte dünya da biliyor bunun böyle olduğunu.

Şu Ahmet Ateşin, şu doğa, balık dostunun ve hem de avcısının yakasını daha bırakmayacağım. Bağırsın çağırsın, kahretsin kendisini, hakkı var, hem de yerden göğe kadar hakkı var. Küçük balıkçıdır, tükenen balığı, küsen denizi ta yüreğinin başında duyuyor. Tekmil insanlar, doğa üstünde, çıkarlarını bu balıkçılar kadar candan savunsalar bu dünya daha uzun bir süre gider, gittikçe de insanları mutlu kılar.

Ne diyor Ahmet Ateş, Ali Rıza ve bilcümle balıkçılar. Relsler de, tırolcular da, lambacılar da içinde, ne diyorlar? Diyorlar ki, hiç bir şey yapmayalım, bir düzen koyalım

ki, Marmarada yumurta dökme zamanı balık avlamayalım. Bu bile kurtarır Marmarayı bir iyice kurumaktan.

SANDALIN BAŞI ÜÇ KERE SUYA BATTI ÇIKTI, BATTI ÇIKTI!

Bu bir deniz, balıkçı hikayesidir. Istanbulda, şu anda bu olaya tanıklık etmiş üç kişi olmasaydı ben bu hikayeyi yazmazdım. Bunu Hoca bir yerlerden, bir kitaptan beliemiş derdim. Balıkçılar da bütün avcılar gibidirler. Daha doğrusu içlerinde kara avcılarına benzeyenler, atanlar, uyduranlar da vardır. Ben de Hoca, bunca eski balıkçılığına karşın, uydurdu derdim. Ama iyi biliyorum ki Hoca bize, Sait Falke bu hikayeyl anlattığı zaman daha bu hikayeye benzer bir kitap çıkmamıştı. Birkaç yıl sonra çıktı. Hocanın böyle bir kitaptan daha da haberi yok. Birkaç kere ben ona çıkan kitabı anlatmağa çalıştım, Hoca oralı bile olmadı, anlamağa yanaşmadı. Hocayı bir gün bir yerde yakalarsanız size anlatacağı hikaye bu olacaktır. Bana o yıl bu yıldır belkl on kere anlattı bu hlkayeyl. Hikaye her anlatışında değişiyor, gelişiyor ama, temeli öyle duruyor. Demek ki bir şey var bu hlkayede.

Adalar açıkları, Hoca büyük balık avına çıkmış ve salıvermiş oltayı denize. Oltanın ipi balık kalınlığında. Hoca denizden boyuna büyücek balıklar çekiyor. Ve deniz beyaz. Denizden çıkan, çırpınan balıkların sırtlarında buğular. Deniz içerden kıyılara doğru usuldan usuldan aydınlanıyor. Hoca denizi böyle anlatabilir mi diyeceksiniz. Balıkların sırtı buğulanıyordu diyebilir mi diyeceksiniz, der. Bu balıkçı milleti öteki insanlara, daha doğrusu öteki doğa insanlarına benzemiyorlar. İçinde çalıştıkları, boğuştukları dünyayı en ince ayrıntısına kadar tanıyor, biliyorlar.

«Bugün, bu sabah kısmet de kısmet ha... Kısmet de kısmet... Sallıyorum oltayı, olta İner inmez ipte bir sarsılma, çekiyorum, al sana kocaman bir balık. Gün doğdu doğacak...»

Deniz dümdüz ve yörede martılar. Denlz düzken martılar çok suskun olurlar, yörede, denizin alçağında öylecene sessiz kayarlar giderler. Sarı gagaları, sarı ayakları hırçınlığını yitirmiştir. Bir de büyük fırtınalardan önceleri suskun olurlar martılar, çıtları çıkmaz. Kanat bile sallamazlar, denizin üstünde, azıcık yelkovan kuşlarına öykünerek, ama daha yavaş akarlar giderler.

Hoca çok şey düşünüyordu. Bütün duyguları ellerinde, az önce sarkıttığı oltanın ucundaydı. Uzaklardan dumanını savura savura sabah aydınlığının içinden ışıklarını söndürmemiş bir vapur geçiyordu. Islanmış, uykulu. Bu uykulu gemi sözünü de ben uydurmuyorum, o da Hocanın lafı. Hoca düşünüyor ve bekliyor. Olta birden çok güçlü, sarsan bir darbe yedi, ip bir an gerildi, sonra boşaldı. Hoca bir belanın geldiğini sezdi, toparladı kendini. Gelen büyük bir balıktı. Büyük balıklar böyle gelirler. Vururlar, kaçarlar. Vururlar... Bir darbe daha... İp gerildi. Hoca boşalacak sandı gene. İp, gene gerildi. İp gerildikçe geriliyor. Hoca daha ipin boşalacağını bekliyor, nerdeee, ip ağırlaştıkça ağırlaşıyor. Birden sandalı, Hocanın güçlü kollarını sarsan, şaşırtıcı bir ağırlık, Hoca ipin koptuğunu sanıyor. İp bir anlık boşalıyor, sonra aynı ağırlıkla, ipi titreten bir gerilmeyle geriliyor. Balık dibe doğru iniyor. Hocanın hiç bir çaresi yok, ipi veriyor balığa, ip sağılıyor, balık iniyor, ip geriliyor, balık iniyor. Sonra bir sllkiniyor dlpte, sandal ceviz kabuğu gibi.

«Sandal üç kere kendi yöresinde döndü. Başı üç kere suya battı çıktı, battı çıktı. İp boşaldı birden. Balık kaçtı sandım, sevinmedim de değil. Sandalı böylesine döndüren bir balık çok iri olmalı. Boşanması daha iyi olur, boşanıp kaçması. Ben ter içinde kalmışım, daha elim ayağım titriyor. Korku içindeyim, sandal parçalanacak, ipin ucundaki canavar beni parçalayacak, diye...»

Geçen bahardı. Menekşede Remzinin kahvesinin önünde oturuyor, denlz, güneş, sandallar, martılar, çıplak çocuklar, balıkçılar, hepimiz güneşleniyorduk. Ben Hasanla Florya yönünden, ormandan yürümekten gel-

miş, kahvemi içiyordum. Balıkçılar bahar günleri hep düşünceli olurlar. Başlarını omuzları arasına almışlar, derinlemesine düşünüyorlardı. Birden bir gürültü, bir dev soluması duyduk arkamızdaki yolda. Başlarımızı çevirince gördüğümüz manzara korkunçtu. Bir anda dünya solumaya kesildi. Bir manda denize doğru koşuyordu yoldan. Kanlar içinde, tepeden tırnağa kana batmış, iri mi iri bir manda. Kandan kara kızıl olmuş manda. Manda kocaman gövdesiyle kendisini denize vurdu. Denize girer girmez manda o koskocaman gövdesiyle birkaç kere denizin yüzüne fırladı. Bir yunus balığı çevikliği, devinimiyle. Sonra yüzmeğe başladı ötelere, açıklara, uzaklara. Az sonra mandanın arkasından koştukları belli, elleri bıçaklı, kasap önlüklü, önlükleri kan içinde üç adam belirdi. «Manda nereye gitti nereye? Bir manda kaçtı...» Mandayı gösterdiler. Yalnız başı dışarda kalmış manda durmadan yüzüyordu. Hemen oradaki bir motora atladılar. Sürdüler mandanın yanına.

Menekşenin üst başında, Menekşe deresinin göle vardığı yerin az altında Küçükçekmece Belediyesinin mezbahası vardır. O güzelim dereyi her Allahın günü kana, pisliğe bular. Derenin yanından pislikten kokudan geçemezsin. Dere ta Menekşede bile kokar, öldürücü, sası, kusturan bir kokuyla. İşte bu mezbahada ayaklarını bağlamışlar mandayı kesiyorlarmış, iri, güçlü manda bıçağı yiyince can havliyle bir gerilmiş iplerini çatır çatır kırmış, yarıya kadar kesilmiş boynuyla mezbahadan aşağıya fırlamış, geldi bizim önümüzden denize atladı.

Motor yanaştı mandaya az bir sürede. Biz kıyıya döküldük tekmil Menekşe halkı. Ellerimiz yüreğimizde bekliyoruz, ne olacak diye. Deniz kana bulanmış. Kasaplardan birisi suya atladı, elinde bıçağı. Durmadan mandayı bıçaklıyor, birisi de boğazına basıyor bıçağı. Denizin içinde yabanıl, korkunç bir savaş, bir tek mandayla, bir sürü insanın savaşı... Manda çırpınıyor, silkip atıyor insanları, denize dalıyor çıkıyor, başını bir sallayınca insanları denize serpiştiriyor. Bu yabanıl savaş, dünyanın en ilkel, en

yabanıl savaşı bir yarım saate yakın sürdü.

Sonunda manda yoruldu, mümkünü çareleri kesildi, kıpırdamadı, kasap asıldı bıçağa ve mandanın kafasını suyun içinde gövdesinden ayırdı. Manda ölüsünü sürükleyerek kıyıya çektiler, bir kamyona koydular götürdüler. Bu olayı Hocaya anlattım. Hoca bir sarsıldı, yüzü sapsarı kesildi, sara nöbetine tutulmuş gibi bir süre sallandı. Keşki anlatmasaydın, dedi, balık hikayesini bana yeni baştan anlatmağa başladı. Hem anlatıyor, hem de tam bu balığın hikayesi o mandanın hikayesine benziyor diyordu. Etme Hoca eyleme. Birisi deniz dibinde yakalanmış bir balık, birisi de can havliyle iplerini koparmış, yarısına kadar kesilmiş boynuyla ölümden kurtulmağa çalışan bir manda.

«Sen görmedin o balığı,» dedi. «Sen görmedin... Aaaaaah, bir göreydin... Aaaaaah, bir göreydin hayran kalırdın. O kasaplar bırakmalıydılar mandayı. Ne pahasına olursa olsun bırakmalıydılar. Canını buncasına savunan hayvana insan olanın eli varamaz. Bırakmalıydılar, manda gitmeliydi, denizlerin ortasında, karanlığında kaybolmalıydı. Benim balık da bu manda gibiydi... Benim balık...»

İp usul usul geriliyordu. Sonra alttakini daha görmüş değil Hoca, balık olacak. Başka hangi deniz dibi canavarı gelir de takılır bu oltaya? Balık balık... Ip gerildi, sandal açıklara doğru akmağa başladı. Gün doğdu, balık sandalı düz denizde daha hızla, durmadan hızını artırarak sürüklüyor. Hoca korkuyor, daha açıklar çok derin. Balık bir daha, can havliyle bir fişeklerse dibe doğru, sandalı da Hocayı da alır denizin dibine götürür. Hoca, balık hızlandıkça, daha önce topladığı ipi veriyor. ipi verdikçe korkusu artıyor, balık fişekleyecek diye. Birden bir fişekleme, sandal sarsılıyor, parçalanırcasına, Hocanın elinde bıçak, ipi kesti kesecek. Bir türlü eli varmıyor Hocanın.

«Sandal gene ceviz kabuğu gibi, iri, kocaman, bir fırtına dalgasının ucunda gibi indi çıktı, su içinde kaldım, deniz bütünüyle tepemden aşağı döküldü, bir süre soluk

alamadım, ip gerildi, telgraf telleri gibi öttü. İpten sesler geldiğini, hem de derinden, bir inleme, bir titreme geldiğini duydum, ben de can havlindeyken, balık soludu, deniz soluklandı, tekmil deniz, balık, sular, sandal, ben iliklerimize kadar sarsıldık, ip elimden kaydı gitti, bereket ki ip sandala bağlıydı, ben kendimde değildim. Balık gitti diye düşündüm ip elimden kayınca. Sonra birden kayık suyun yüzüne çıktı, ip boşaldı, deniz dümdüz duruldu, suskun... Yöremizde martılar çığlık çığlığa. Sonra onlar da birden sustular. Ben ipleri toplamağa başladım. Balık ipi koparmış gibi, ip sağılıp geliyordu, boş boş. Sabahtan bu yana harcadığım çabalar boşa gitmiş, balığı kaçırmıştım. Derken balık birden gene silkeledi ipi, elimde ne kadar ip varsa o anda aldı götürdü. Gene dipldediğini görüyordum. Kendimi sandaldan atmayı düşündüm, ama nereye giderdim şu denizin açığında, ortasında? Derken gene ip gerildi. Gene kulaklarımı sağır eden bir soluklanma duydum, ortalık kapkaranlık kesildi, sandal battı çıktı. O anda da ip boşaldı. Bu kez de kurtulmuştum.»

Balık akmağa, sandalı sürüklemeğe başladı. Balık ikircikliydi. Hızlı hızlı sandalı güneye sürüklerken, döndü, doğuya akmağa başladı. Bir süre doğuya uçurdu sandalı, sonra kuzeye, Adalar üstüne döndü. Adalar gözükmez olmuştu. Ne kadar bir süre geçti, Hoca bu süreyi hiç anımsamıyor. Adalar görünüce çok sevindiğini biliyor. Kollarının çok yorulduğunu, ipin Adaların altına doğru ellerini iyice kerttiğini, azıcık da kestiğini, yaktığını söylüyor. O yanmış, kesilmiş parmaklarla daha da öğünüyor.

Hoca bu hikayesiyle öğünüyor. Uydurmuşsa da helal olsun.

«Bir seviniyorum ki sorma. İlkin bir sevindim ki amanallah, böyle bir sevinci insan olan tatmamıştır. İnsan olan insan... İnsanoğlu insanoğlu oldu olalı... Baktım ki bir balık takılmış oltaya, sandalı sürükleyecek büyüklükte. Sevincimden uçtum. Baktım ki balık dibe doğru fişekliyor, ödüm koptu. O gün ikindiye kadar, Adaların açıklarında dönerek, denizi bir boydan bir boya geçerek, se-

vinerek en büyük sevinçlerle, korkarak delice korkularla...»

Balık bir süre sık sık dibe doğru fişekledi boşalttı, fişekledi boşalttı. Bir süre durdu, serildi, yornuk aldı. Sonra birden atladı.

Hoca, bıçağı elinde her fişekledikçe ipi kesmeğe kalktı, her seferinde de, canı pahasına da olsa ipi kesmeğe kıyamadı. Canından umudunu kesip elham okuduğu çok oldu.

İkindi üstüydü ki, birden suyun içi kabardı, balık birden suyun yüzüne çıktı. Dünyanın bütün denizlerinin mavisiyle mavilenmiş, lacivert sırtı ikindi güneşinde, ışıltılar içinde balkıdı. Balık üç kere, uzun, sandaldan daha büyük atladı, denize düştü, büyük dalgalarla... Gene dipleməğe başladı.

«Bu sefer korkmadım. İsterse sandalı da beni de denizin dibine alsın, gömsün. Gördüm ya yakaladım balığı. Bir iki saat daha çalışsam, balık yorulma alametleri gösteriyor, sık sık dibe fişeklemesi bunun ilk işaretidir, balığı yakalayacağım. Birden içime bir sevinç, şimdiye kadar hiç duymadığım, iliklerime kadar beni mesteden bir tad yayıldı, bıçağı çektim ipi usulcana kestim, ip bir süre, kısa bir süre suyun yüzünde aktı sonra kaybolup gitti. Ben küreklere asıldım, gece yarısına doğru eve geldim. Öylesine yorulmuş, hamlamışım ki bir hafta yataktan çıkamadım.»

Hoca bunu bana, Saide anlattı. Sait de Kör Agoba anlatmış. Hemingway «Yaşlı Adam ve Deniz»i yazmamıştı daha. Sait bana dedi ki: «Sen denizden ne anlarsın ulan,» dedi. «Ben yazacağım Hocanın bu hikayesini.» Birkaç yıl gittim geldim, gittim geldim. Sait ha bugün yazacağım, ha yarin derken, bu sırada «Yaşlı Adam ve Deniz»in Türkçesi çıktı. Saidin döğünmesi görülecek şeydi. Sait Faikin bir de yazmadığı, hikayesini bütünüyle kurup bana uzun uzun anlattığı bir de romanı vardı. Roman Köy Enstitüleri üstüne olacaktı. Süleyman adında Adapazarı köylüklerinden bir sığırtmaç Arifiye Köy Enstitüsüne girecek...

Şimdi Sait sağ olsaydı, şimdi bu hikayeyi benim böyle yazdığımı okusaydı bir söverdi bir söverdi: «Ulan hergele Menco,» derdi, «bok ettin hikayeyi. Şu şöhret budalası; anlatma hastası balıkçı bozması Hocayla bir oldunuz da bok ettiniz hikayeyi.» Gene de yazdığıma, bu hikayenin yazıldığına sevinirdi. Bir başka şeye daha sevinirdi. İhtiyar Balıkçı hikayesinden sonra, Hocanın balığın ipini kesip, Hocanın balığı bırakmasına seviniyordu. «Ulan,» diyordu, «hikaye anlatmakta Hoca hepimizden usta be. Koskoca Hemingway bile yaşlı adama balığın ipini kestiremedi be. Yuf olsun ervahımıza... Bir hoca kadar olamadık be.»

Hoca:

«İpi kestim, ipi kestim ya... Sevincimden deli oldum da ipi kestim ya... Ondan sonra da iflah olmadım. Bir daha da... Aradan bunca yıl geçti, o kaçan balıkla giden kısmetim bir daha gelmedi. O kesilen iple kesilen kısmetim bir daha... Keşki o balığı, o sevinci duymayaydım da, yakalayaydım.»

Hocanın eline bir daha böyle bir balık geçerse... Ama bir de manda hikayesi var. Küçükçekmece mezbahasından boşanmış, yabanıl.

«Denizde başından hiç bir acayip olay geçti mi Ahmet Ateş, seni sarsan, unutamadığın, şu otuz beş kırk yıllık balıkçılığında?»

«Geçmez olur mu geçti,» dedi Ahmet Ateş. «Geçmez olur mu otuz beş kırk yıllık balıkçılığımda.»

Bir süre düşündü, sonra başını salladı. Sonra yere bakaraktan kendi kendine güldü. Sonra başladı, yarı gülümseme, yarı hüzün içinde bir yüzle...

«Kayalıklı küçücük bir ada. Adanın yakınlarında avlanıyoruz. Epey balıkçıyız. Birden adanın arkasından tokat sesleri, derinden, ulumaya benzer soluklanmalar, sesler gelmeğe başladı. Sandalları oraya sürdük. Bir de baktık ki ne görelim, iki ayı balığı, yani fok balığı döğüşü-

yorlar. Birisi yaşlı, belli, birisi de genç, o da belli. Genci yaşlısına tıpkı insan gibi, çekiliyor tokadı, çekiliyor tokadı. Kısacık elleriyle. Yaşlısı da vuruyor ama, o kadar değil. Biz denizde durmuşuz seyrediyoruz. Yaşlı fok kötülüyor. Döğüş uzun sürdü. Öldürecek küçüğü yaşlısını. Nasıl etsek de ayırsak şunları? Derken yanımdaki zıpkın aklıma düştü, aldım, yaklaştım adaya, genç ayı balığının bu başıdır dedim, salladım kancayı. Ben ona vurdukça o daha şiddetle yaşlı ayı balığına vuruyor. Ben ona yüklendikçe... Derken genç fok kaçtı. Başı, sırtı kan içinde kalmış. Sonra ne oldu, sonra? İşte sonrasını hiç sorma. Bu genç ayı balığı bana düşman kesildi. Nereye, ne zaman bir ağ atsam bundan sonra, genç ayı balığı geliyor, o kadar ağın içinde benim ağımı buluyor parçalıyor gidiyordu. Uzun bir süre denize ağ atamadım. Ben attıkça o benim ağları buluyor parçalıyordu. Nasıl biliyor, nasıl buluyordu benim ağları, işte şaştığım buydu. Genç ayı balığı bana düşman kesildi bir ömür boyu. Şimdi yok, birkaç yıldır ağlarım parçalanmıyor. Benim başımdan geçen en acayip deniz hikayesi budur işte, budur.»

Ahmet Ateşte, biltekmil balıkçılarda daha böyle gün yüzü görmemiş ne hikayeler var. Marmara denizi hikayeleri.

«Balık kalmayınca bunlar da kalmayacak, bu hikayeler de.»

Balık yerine manda, manda... Hem de denizin ortasında... Mavi denizi al kana bulayarak, yabanıl. Ve Hoca sapsarı, saralı gibi titreyerek... Gerçekten ipi kesilen balıkla mandanın denizde boğazlanması arasında ne ilişki var. Ne ilişki var da Hoca böylesine titriyor, sapır sapır?

«İKİ ELİM YAKANIZDA BU DÜNYADA VE ÖTEKİNDE!»

Bir sabah erkenden Balıkhaneye gittim. Karadenizden, Marmaradan balıkçılar geliyorlar balıklarını Balık-

hanede müzayede salonuna getiriyorlar satıyorlardı. Balıkhane görülecek bir yer. Bir sürü balıkçı, kürsülerde balıkları müzayedeye çıkarmış Belediye memurları. Tanıdığım bütün balık satıcılarını balıkhanede balık alırlarken gördüm...

Balıkçılar sıralanmış ve durmadan sandık sandık gelen balıklara pey sürüyorlar. Balıklar bir balıkçının, lokantacının üstünde kalıyor. Burada da balıkçılarla konuştum.

Her kimi görsem, sorsam:

«Balıkçılık batsın, balıkçılık öldü artık,» diyordu.

Sonra orada Balıkçılar Birliği İkinci Başkanı Ali Rıza Terzioğluyla tanıştım. Rumeli Kavağında öğleden sonra bulaşmayı kararlaştırdık. Ben de bu arada yolda Et ve Balık Kurumuna uğrayacak, balıkçılık üstüne ne yaptıklarını soracaktım. Vardım gittim Kuruma. Haşmetli bir yapı Beşiktaşta. Denizin kıyısında. Bir Müdür Yardımcısı güvenle beni kabul etti. Sordum ona, şu balıkçılık üstüne ne yaptı kurumunuz? Balık Kurumu ya. Öyle yüzüme baktı, düşündü. Sonra, «ben,» dedi, «gazetelere beyanat veremem. Yasakladılar.» Dedim ki, «sayın yardımcı, beyanat falan istemiyorum, çalışmalarınız üstüne bir şeyler söyleyin.» Taşta ses var, kibar ince yardımcıda ses yok. Sordum soruşturdum, öğrendim ki, balıkçılık yalnız meğer adındaymış Et ve Balık Kurumunun. Birkaç tane balık araştırma mı ne gemisi almışlar kurulduklarında, sonra da satmışlar balıkçı reislerine. Bütün faaliyetleri Balık Kurumunun, bir iki tane tekne alıp satmaktan ibaret kalmış. Hay Türk milletinin gözünün bebeği şanlı bürokrasi, aslanlar aslanı, Türk milleti sana minnettardır. Sen neye kadir değilsin ki... Bir millet sayende, bundan da perperişan olursa şaşmasın dünya, şaşmayacağız. Sayende Türk vatanı ve hem de milleti bir kalkınacak, bir kalkınacak, nurlu ufuklar birse bir milyon olacak. Sen denizleri kurutmağa, ormanları yakmağa, yıkmağa, tüketmeğe, sen bu vatanda... Türk milletinin göz bebeği de, varlığı, yiğidim şanlı bürokrasi. Et ve Balık Kurumu yöneticilerine... Tekmil büyük yöneticilerimize Türk milleti adı-

na minnettarlıklarımızı, hayranlıklarımızı sunarım. Saygılarımızla...

Et ve Balık Kurumundan sonra korka karka Balıkçılık Enstitüsüne gittim. Amanın ha, burada da... Derken İlham Artüzü buldum. Balıkçılık baş uzmanı... Benimle konuşur musunuz, balıkçılık üstüne, diye sordum. «Neden konuşmayacakmışım,» dedi. Bu sefer ben şaştım.

«Neden konuşacakmışsınız? Siz onlardan değil misiniz?»

O kadar onlardan değilmiş İlham Bey.

Lambayı sordum önce. Lambanın o kadar zararlı olabileceğine inanmadığını söyledi. Tırol de yere kadar zararlı olmaz, dedi. Türkiyede tırolun delikleri, yani tırol ağının, torbasının delikleri çok küçükmüş, ne varsa içine alıyor öldürüyormuş.

Bunu Kavakta balıkçı reislerine anlattım. Dediler ki, İlham Beyin tırol meselesi, büyük küçük ağ meselesi belki doğrudur ama, yanlış yönü de var. Tırolun kapakları bile balığı öldürür. Sonra kim büyük ağı kullanır Türkiyede. Marmarada tırol yasak, in Boğaza bir sabah ki gör, kaç tane tırol teknesi iniyor Marmaraya.

Balıkçılarla bilim adamları bir yerde birleştiler. Bir de gerçekten iyi bir bilim adamı, çalışkan bir delikanlıyla karşılaştım Balıkçılık Enstitüsünde, adı Doçent Dr. Tekin Mengi. O da bütün iyi niyetiyle konuştu. Tekin Mengi, İlham Artüz, biltekmil büyük ve küçük balıkçılar aynı düşüncedeler.

1 — Marmara bir üreme yatağıdır.

2 — Egenin ve Karadenizin balıklarının yumurta dökme yeridir.

3 — Balıklar mevsim mevsim gelirler, yumurtalarını Marmaraya döker, sonra büyük denizlere çekilirler.

4 — Marmarada tırol yasak edilmeli. (Artüze göre ağ gözleri büyültülüp serbest bırakmalı.)

5 — Lamba yasak edilmeli. Tekin Mengi ve İlham Artüze göre bilimsel olarak lambanın büyük zararları olamaz. Balıkçılar buna karşılık diyorlar ki, gelsinler o bilim

adamları, beş bin on bin mumluk ışığın altında, isterlerse bakmadan ışığa dursunlar, dursunlar bakalım ne hale geliyorlar. Hiç bir araştırma yapmışlar mı ışığın balıklara etkisi üstüne. Nasıl kör oluyorlar, nasıl sersemleyip ölüyorlar? Bütün Boğaza, Marmara kıyılarına apak serilmiş balıkları görmedi mi o bilim adamları, lamba yapmadı da kim o hale getirdi balıkları? Kat kat suyun altında ışığın etkisi gittikçe azalıyor da, çamurun içindeki kurdu, balığı ışık nasıl çekip alıyor, gözün alabildiği yerlerden onca balığı nasıl topluyor ışık? Bilim adamları bize iyilik yapacaklarsa araştırmalar yapsınlar da balıklar üstüne öyle konuşsunlar. Biz lambanın balıkları kör ettiğini yüzlerce yıllardan bu yana biliyoruz. Yüzyıllardan beri ışığının balık üstündeki etkisi biliniyor. Balık ışık ilişkisi eski bir gelenektir. Son yıllarda ışık yıkım olmuştur. Beş bin, on bin voltluk ışık suyun dibindeki gözü olan tekmil canlıyı somuruyor, öldürüyor, alıyor. Bu bir gerçektir. Bilim adamları, boş boş konuşacaklarına bu gerçeğe eğilseler ne iyi ederler. Yıllardır biz bağırıyoruz, ışık da ışık diye. Bu bir sorun oldu Türkiyede. Bilim adamları bu önemli sorunu hiç incelemişler mi? Ne bileyim ben, işte böyle. Bilim adamlarımızın da bürokratlar kadar işleri çok... Daha ışığa, ışıkla balıklar ilişkisine sıra gelmemiş ki...

6 — Bilim adamlarıyla balıkçıların birleştikleri, hiç ayrılmadıkları öteki yer, mevsiminde balığın avlanması... Yumurta dökme zamanı balığın avlanması denizlerin kurumasının başlıca etkenidir, Bir de yavruyken balığın avlanması cinayettir, diyorlar. Yumurta dökme mevsimini, yavru mevsimini, balığın zayıf zamanını balıkçılar da bilim adamları da iyi biliyorlar. Balık avlama zamanını, balığına göre, anı anına balıkçılar da bilim adamları da saptayabiliyorlar. Yumurta dökme çağında bir tek balıkçı teknesini salma Marmaraya, tamam.

Yalnız bu işi düzenleyecek bir kanun, sıkı sıkıya uygulayacak bir Hükümet gerek...

Bir de balıkçıların kredi dertleri var. Bir de gene soy-

gun dertleri var. Onlar da aracılardan dert yanıyorlar. Tefecilerden yanıyorlar.

Bir balıkçı kütlesi ki yedisinden yetmişine, bilim adamından tayfasına kadar aynı şeyi, denizlerin kuruduğunu söylüyorlar. Tabii bunların içinde gene en ihtiyatlıları bilim adamları. Onların balığın hemen birden tükeneceğine inançları yok. Ama balıkçılar basıyorlar feryadü figanı. Her yıl daha azalıyor balık, her yıl biraz daha, biraz daha azalıyor balıklar... Onlar balıkları, denizi biliyorlar, deneyleriyle...

Biz toparlanmalıyız. Bu topraklar bu denizler kadim değildir. Üç yanı denizlerle çevrili Türkiye kıyılarında balık kaynıyordu. Daha kaynıyor. Yalnız şu benim birkaç günlük bu işe karışmamdan da anladım ki, bu işin de köküne kibrit suyu ekmemize, denizlerin kurumasına az kalmış.

Topraklar yarı yarıya bitti. Bu gidişle kırk milyonluk Türkiyenin yirmi milyonunu Alamanyaya işçi olaraktan göndersek gene de geçinemeyiz. Toprağı yıkıma uğramış, bitirilip öldürülmüş bir millet iflah olamaz.

Haydi denizler diyelim, onu da yıkıma uğratıyor, onu da öldürüyor, kurutuyoruz. Balıkçılarla Hükümetlerimiz elele vermişiz, bir göl kadar Marmarayı yağma ediyoruz. Buradan Osmanlı geçti, diye bir söz var... Biz doğamızın üstünden Osmanlı gibi geçiyor, eski, kutsal geleneğimizi sürdürüyoruz.

Yani biz hep böyle yıka yıka, tükete tükete mi kendimizi bitireceğiz? Hiç mi akıl, bilim semtimize uğramayacak?

Eeeey bürokratlar, eeeey yöneticiler ve eeeeey bilim adamları, şu küçük balıkçıların dediklerine azıcık durup da kulak asamaz mısınız? Kurumuş denizleri yeşertmek zor. Doğanın ekolojisi, düzeni bozuldu mu, denizde olsun, karada olsun onu düzeltmek zor. Tehlike çanları kulakları sağır edercesine çalıyor, bir memleket denizi, toprağıyla batıyor, ne diyorsunuz? Bu sözlerime karşı çıkan var mı?

Niye Topal Hasanı, altmış iki yıllık denizciyi dinlemiyorsunuz? Yunusları takmış kafasına, bir bildiği var. Niçin Ahmet Ateşi, Ali Rızayı dinlemiyorsunuz, tırol üstüne, lamba üstüne niye Nurinin çırpınışlarına gözlerinizi kapatıyorsunuz? Çıkın Marmaraya, Karadenize, binlerce balıkçı var, dinleyin onları, her birisi tepeden tırnağa birer öfke, birer feryadü figan kesilmişler, niçin duymak istemiyorsunuz. Bu topraklar, denizler ayaklarımızın altından kayıyor, yahu toptan mı delirdik biz?

Ey kardeşler, ben bu kadar bozulmuşluğa ne diyeyim? Ne gelir elimizden? Yaz çiz, bağır çağır, kim kime dumduma. Vaay memleketin hali, vay benim halim... Biz bir yabanıl, kırıp döken, hiç bir şeye acımayan rüzgarız. Dünyanın ortasında çağlara, insanlara, doğaya bir muhalif rüzgarız. Bunun da cezasını çekeceğiz. Hem de çok ağır. Kötülükler bütün ağırlığıyla üstümüze üstümüze ağıp duruyor.

Eeeeeeeey Muharrem, küçük balıkçı Ahmet Ateşin oğlu kardeşim, lambayı tırolu anlatırken balık kırımını, denizin ölümünü anlatırken dolup dolup boşalan, doğanın, toprağımızın, denizimizin gerçek dostu Muharrem Ateş, 1946 doğumlu, çiçeği burnunda balıkçı, ne diyelim, bu bozuk düzene ne yapalım? Bozuk düzen yalnız insanların emeklerini kırıma uğratmıyor, doğasını da toptan yıkıma uğratıyor. Topraklarını, denizlerini de öldürüyor emekle birlikte. Canım ciğerim, kardeşim Muharrem Ateş, sen yalnız yıkımı görüyor, yıkımın ortasında çırpınıyorsun, deniz elinden kayıyor ve ölüyor. Diyorsun ki aklı erenler, bilenler neden denizlerimizin imdadına yetişmiyorlar? Niçin yetişmediklerini ben biliyorum, sen öğrendiğin gün her şey halledilecek ama iş işten geçmeyecek mi? Denizlerimiz toptan kuruyup, topraklarımız kara taş olmayacak mı?

«Dünyada 26 yıldır varsın Muharrem kardeş, sana en çok etki yapmış bir olayı söyler misin?»

«Söylerim ya. Tırolde üç yıl çalıştım, tayfa olaraktan...»

«Nasıl?»

«Tayfalar pay alırlar. Keşki çalışmaz olaydım.»

«Neden?»

«Lambada da iki yıl çalıştım. Keşki çalışmaz olaydım.»

«Neden?»

«Onu söyleyeceğim işte. Bir seferinde denizdeydik. Bir balık vardı, bir balık kum gibi. Yaktık lambayı. Çevirdik voliyi. Amanallah. Ağlar ağzına kadar dolu. Tonlarca balık. Kaldırdık ağları, bir yumurta bir yumurta. Balık sıkışınca tonlarca yumurta ağlardan denize aktı, aktı değil döküldü. Balıkları tekneye aldık, aldık ki ne görelim, balıklar yumurtalarının bir kısmını da tekneye döktü. Elli ton balık almışsak on beş ton yumurta akıttık denize. Günlerce yumurta döktük teknelerden.»

«O denize dökülen yumurtalar ölür mü?»

«Ölür. Yanmış yumurta. Balıklar üstüste binerler, çorba olurlar, binde bir sağlam kalır, balıkları da denize kürürüz, yumurtaları da. İşte ben bu manzarayı görünce, bir yıl dayandım, iki yıl, üç yıl... Bundan sonra lambacılığa lanet olsun, dedim. Allah rızkımı kesecekse de tez günde kessin, ben bu işi yapamam, Allahın yaratıklarına böyle vahşice kıyamam. Bir seferinde de balık o kadar ağır geldi ki... Ölü balık daha ağırlaşır, ağlar parçalandı, tekmil balıklar denize döküldü, ölü... Lamba balığı, tırol balığı yandığından çok dayanmaz, kokar. Lambacılık da haram olsun...»

«Bizim Menekşede de bazı balıkçılar, Kumkapıda da, ne alırlarsa alsınlar tırole lambaya çıkmıyorlar.»

«Boğazın genç balıkçıları da... Ama bir kısmı çıkıyor. Ekmek parası. Ağlaya ağlaya, balıkların kırımına ağlaya ağlaya denize çıkan balıkçılar var. Ben bir daha çıkmayacağım. Bir daha yüreğim dayanmaz ölürüm.. Bir daha böylesine balık kırımlarını göremem. Öldürseler göremem. Ben küçük balıkçı olacağım.»

Muharrem küçük balıkçı olacak. Boğazın sularına atacak ağlarını, ya da oltasını, alacak beş kilo, on kilo balığını, satacak. Erkekcesine bir av.

«Büyük balıkçı da gerek. Biz küçük balıkçılar onlar kadar tutamayız. Bizim tuttuğumuz balık bir koca şehri doyuramaz. Büyük balıkçı çok gerek. Ama mevsiminde...»

«Büyük balıkçıya bizi düşman sanma gazeteci kardeş,» dedi Ahmet Ateş.

«Neden olalım,» dedi Ali Rıza. «Onlar da ekmek peşinde.»

«Balıkları imha etmenin yolunu bulsunlar. Tırolle, yüz binlerce traktörle sürer gibi sürmesinler denizin altını. Denizin altındaki tekmil yaratığı çamura gömmesinler. Lambayla balıkları kör etmesinler. Radarla bulsunlar ama, buldukları balığın hepsini tutup yarıdan çoğunu gerisin geri öldürüp denize atmasınlar, denizlerimizi kurutmasınlar. Bu deniz onların malı. Bizler bir balık alıyorsak denizden, onlar yüz bin balık alıyorlar. Bizler bir kuruş kazanırsak onlar yüz bin kuruş kazanıyorlar. Bindikleri dalı kesmesinler,» dedi Muharrem, dedi Ali Rıza Reis, dedi Süleyman Reis, dedi Hasan Reis... Dedi Topal Hasan, dedi Nuri, dedi Tatar Ali, böylece konuştular. Bu denizler hepimizin malı... Vatanımız... Vatanımızı kör ediyor, öldürüyorlar.

«Dedi yunuslar.»

«Dedi orfoslar.»

«Dedi sinağritler.»

«Dedi dülger balığı.»

Boğazda bir lokantanın ortasında kocaman bir karınca gibi canlı bir istakoz yürüyordu. Kırmızı, yalım gibi. Ve uzun bacakları üstünde yaylanarak, kırmızı sırtı, sert, kabuk, parlayarak, kırmızının en güzelinde balkıyarak...

«Ne kadar?»

Lokantacı utangaç, kekeleyerek:

«Üç aydır ilk olarak geldi... Üç aydır... Bilirsin eskiden her gün on, on beş gelirdi...»

«Ne kadar, sen onu söyle...»

Lokantacı ezilip büzülüyor.

«Söyle söyle!»

«Sizin için üç yüz elli lira.»

Dudaklarda mutlu bir gülümseme.

«İyi iyi, çok iyi... O kadar pahalı değil. İyi iyi.»

«Sizin için beyim, sizin için.»

Ve kırmızı, güzelim canlı istakoz az zamanda kaynar suyun içinde, bir iki çırpınma... Duyulur duyulmaz, ıslığa benzer bir ses...

Denizin dibine lambayla bakarsın, bir taşta bir istakoz, kırmızı, yalım gibi sünüyor mavinin içinde, mavlyl yararak...

«Yunuslar.»

«Tıroller.»

Ve yıkım ve kırım ve soylarca lanet...

«Hay adam sana demedim mi kİ yunuslar, yunusları yaz da başka bir şeyi karıştırma, milletin kafasını karmakarış ettin, öyle yapma.»

«Yunuslar, Hasan Ağa, yunuslar...»

Yunuslar, martılar, insanlar, bir de yöneticiler, bir de akıl. Bir de yürek Hasan Ağa, yürek... Bir de dünyayı doludizgin sevmek Hasan Ağa, sevmek... Bir de kıyamamak Hasan Ağa, kıyamamak... Bir tek canlıya, ışıklı bir damla suya, yeşilden patlamış bir tek yaprağa... Ve güzelim dünya Hasan Ağa... Senin gibi olmak Hasan Ağa, olabilmek.

«Yunuslar Hasan Ağa, valiahi de billahi de yunuslar... Bırak yakamı Hasan Ağa...»

«İki elim yakanızda, bu dünyada da, öteki dünyada da...»

11 - 20.9.1972

Bir Bulut Kaynıyor

Eskiler, Bizanslılar Karıncaderesi diyorlar Çekmece gölüyle denizi birleştiren dereye. Bir zamanlar güzel olmalı. Kıyıları apak çakıltaşlarıyla döşeli bulunmalı. Belki dibi apaydınlıktı Karıncaderesinin bir zamanlar. Dibine güneş vururdu. Denizden göle akın eden kefaller arka arkaya sıralanmış akar, gözükürlerdi. Kefaller, pisi balıkları, gümüşler, belki zarganalar da akarlardı suyun yüzünden, ince uzun. Şimdi kirli, kanlı, kapkaranlık, kokudan yanına yaklaşılmaz bir su. Şu Çekmece gölü, adamının eline geçse İstanbulun burnunun dibinde, dünyalar eder. Şimdi yanı yöresi dökülüyor kokuyor. Bir apartımanlar yapıyorlar ki amanallah, yüzüne bakamazsın, içinde oturmak değil... Bu kadar kötüsünü, göze batanını nasıl yapıyorlar, şaşılır. Halbuki bu apartımanları yapanlar imbikten süzülerek gelmişler. Kilim dokumuşların çocukları. Türkü söylemişlerin, çam bardak oymuşların, keçe tepmişlerin yurdundan gelmişler. Bu güzelim Anadoluya şu pis beton yığınlarını yaptırıyorlar. Bu apartımanların içinde oturanlar da iflah olacaklar! Çocuk yetiştirecekler! Vay anam vayl Şu apartımanlar var ya, bunların içlerinde doğanlar büyüyenler canavar olurlar canavar. Bu böylesine zevksiz, hantal, pis yerde oturan, doğup büyüyen insandan hayır çıkar mı? Bir ters düşünceye varacağım, Dadaloğluna gerici diyen aklıevveller, hem de sosyalizm adına gerici diyen aklıevveller kızacaklar, horlayacaklar ama aldırmayın siz onlara, yaşasın gecekondular diyeceğim.

Güzelim, hünerli, cana yakın, insanca gecekondular. Ne derseniz deyin, ne söylerseniz söyleyin, ne ahkam yürütürseniz yürütün, sayın büyük, akıllı solcularımız, şu apartımanlarda doğup büyüyenlerden bir halt çıkamaz. Bu pis şeylere baka baka insanın içi çürür. Heyula gibi... İnsanoğlu bu, buradan da bir ayrıcalık, buradan da bir şeyler çıkar ama, çıkmaması gerek. Bu kötülükten, zevksizlikten gerçekten bir şey çıkar mı? Gecekondu apartımana göre daha gerici değil mi, daha ham? Bakın gecekondu tadından her şey çıkar. Oya gibi işlemiştir bir kilim dokuyan el, gönlünü, tadını koyarak bir gecekonduya. Her gecekonduda bir kişilik vardır. Bir gönül, bir kafa, bir insan vardır. Şu pis apartımanlarda hiç bir şey yok. Yok yok.

Geceleri dolaşırım, dolaşır düşünürüm. İki gün önce İstanbula bir İsveçli üniü şair geldi. Bana da uğradı. Bir yakınlığımız var, karısı Tora Palm benim kitapları İsveççeye çevirir. Göran Pamla kaynaştık. Zaten böyle bir dostluk kurulmasaydı daha önce bile, anlaşacaktık. Birlikte düşünecek çok şeylerimiz oldu. Daha da olacak. Onun şiir kitabının adı «Gecelerin Niçin Adı Yok?» İsveçli kitapçımın karısı okumuş, yürekli bir kız. O bana gönderdiği mektupta Göran Palmı bana anlatırken şiir kitabının adını yazıyor, kendisi de soruyordu: Niçin dünyada çok şeyin adı hala yok? Sahiden niçin daha çok şeyin adı yok şu yeryüzünde? Niye geceleri biz gündüzlerin adıyla anıyoruz? Niye gündüzlerin hepsine ad bulamamışız, niye çiçekierin çoğunun adı yok? Demek ki, daha yarımızın adı yok. İnsanlık her şeye ad buluncaya kadar, yarımız öyle mi? Yaa, ben geceleri dolaşır düşünürüm. Gecede ağaç, su, bulut, renk, ses, çiçek, gök, her şey başkadır. Adı olmasa da geceler gecedirler. Gece diye bir şey yok. Olmasa bile, dünyamızı başkalaştırmıyor mu, adı gecedir. Gecelere ad bulmalıyız.

Ben her gece aynı yeri gezmem. Bir gece Menekşede deniz kıyısındaysam, bir gece Cennet Mahallesinin ardındayım. Bir gece Çekmece gölünde, bir gece Yeşil-

köyde, bir gece Florya ormanında, parkındayım. Hiç gece kelebekler uçuşurken gördünüz mü? Ayışığında büyüyor, inceliyor, saydam gölgeler oluyorlar. Bir büyülü, renksiz, uçuşan, kayan gölgeler. İnsanı kendi büyüsüne sarıp alıp götürüyorlar. Arıları ben uçurdum bir gece, deliklerine çomak sokup. Çok öfkelendiler. Öylesine bulut bulut üstüme saldırdılar ki yere yatıp toprağa kapanmasam halim bitikti. Toprağa yattım, yüzümü pardesümle örttüm, ellerimi de göğsümün altına soktum. Açıkta hiç bir yerim kalmadı. Başımda öfkeyle dolandılar dolandılar, delicene vızıldadılar, çekildiler gittiler. O kadar öfkelenmişlerdi ki onları kan uykularından uyandırdığıma, azıcık açık yerimi bulsalardı işimi bitirirlerdi.

Ve insanlar başkadır gecede. Dolaşırlarken, yürürlerken, konuşurlarken, ağlar gülerlerken, öpüşür yatarlarken. Gece ne kadar bir güvensizlikse, öylesine, bir yerde de güven olmuş insanlığa. Gece insanın soyunda yeri olmuş bir yaşamdır. O zaman niçin gecelere ad koymamışlar?

Bir inşaata dadandım. İnşaatta Sivaslı işçiler kalıyorlar. Saydım, on sekiz kişiler. Birisi çok yaşlı, ötekiler genç. Yaşlının adı Hacı Hasan Ağa. Çok saygı duyuyorlar ona. Ayağa kalkmayagörsün, on yedi kişi birden gürredek ayağa kalkıyorlar. Bir su istese hepsi birden kalkıp koşuyorlar. Sigarasını sarar sarmaz çakmaklar, beş altısı bir yerden parlayıveriyor. Bu çağda böylesine saygı... Ben insanların bir insana böyle bir saygısını uzun bir süredir görmüyordum. Merak ettim, inşaata gündüz de gittim, Hacı Hasan Ağa kadar candan çalışanını da görmedim. Yaşlı adam ta tepelere sırtında tuğlalar taşıyordu, iki büklüm, avurdu avurduna geçmiş, yüzü kararmış. Bir şey gözüme çarptı, çalışanlardan hiç birisi dönüp de Hacı Hasan Ağadan yöne bakamıyorlardı. O tek başına ötede, tahta merdiveni inip çıkıyordu sırtındaki yüküyle. Kimdi bu Hasan Ağa, öğrenemedim. Sordum soruşturdum, kimse bir karşılık veremedi bana. Bu saygı neydi, niçindi? «Dede misin sen Hasan Ağa?» Ha-

san Ağa utangaç bir kişi, çocuk gibi, apak sakalı utancından bir hoş olur gibi. Hep yere bakarak: «Dede mi, diyorsun, dede mi?» diye şaşkınlıkla sordu. «Dede nerde biz nerde! Biz bir yoz köylüyüz yiğen,» dedi. «Dedeler Peygamber soyudur. Ben yoz bir köylüyüm.»

İnşaatta, kahvelerde uzun bir süre arkadaşlık ettik. Önceleri benden huylanır bir halleri vardı. Sonra beni neredense öğrenmişler. Bir tanesi, uzun boylu yakışıklı bir delikanlıyı gösterip: «İşte bu sizden,» dedi. Şaşırdım, hiç beklemiyordum. «Ne demek bizden?» Bu soruma bu sefer onlar şaşırdılar. Sonra kendilerine gelip: «Sizden,» dediler. «Yani türkü mü söyler, yazı mı yazar?» Durdular, güvensizlikle bana baktılar. «Sizden, yani...» dediler. Bir tanesi, «Tevlükell,» sözünü ağzından kaçırınca anladım. «Yani sen solcu musun?» dedim. Delikanlı kabarır gibi oldu. Tehlikeyi, herbir şeyi göze almışların pervasızlığında: «Ben sosyalistim. Sömürüye karşıyım. Bunlar hiç bir şey anlamıyorlar. Anlatıyorum anlatıyorum, anlamıyorlar. Bari sen söyle şunlara, sen de köylüsün ağabey,» dedi. «Burada işte böyle yıl on iki ay sürtüyorlar, gene anlamıyorlar.» Ayağa kalktı, boynunun damarları şişti, kabardı. «Ama anlayacaklar, gerçeği bir gün anlayacaklar. Gerçek onların başına kendini kaldırıp vura vura, onlara kendini, her şeyi anlatacak.» Uzun konuştu. Öteki işçiler sessiz, taş gibi, saygıyla onun karşısında paralanarak anlattıklarını dinliyorlardı, saygıyla. Başta da Hacı Hasan Ağa. Belliydi ki delikanlıyı, bu öfkeli, delişmen, inancın ateşinde yanan kişiyi çok dinlemişlerdi. Hoş görüyorlar, düşünüyorlardı söylediklerinin üstünde belli etmeden.

Sonraları delikanlıyla arkadaş olduk. Her şeyi biliyordu. İlkokul üçten ayrılmıştı ama, Türkiyenin çok sorunlarını, köylü işçi sorunlarını çoğumuzdan iyi biliyordu. Ama köylüye, bu vurdumduymazlara, hiç bir şey anlamazlara veryansın ediyordu. «Yalnız Hasan Ağa anlıyor, yürekten katılıyor bana. Ötekiler hiç hiç bir şey anlamıyorlar. Taş gibiler, taş gibiler...» Güçlü kuvvetliydi. Çok da yakışıklıydı. «Biraz para kazanacağım burada, sonra mem-

lekete gideceğim, köy köy dolaşacağım. Bir de saz alacağım. Elimde saz, köy köy... Eşitliği, kardeşliği anlatacağım. İnsan eşitlik için savaşırsa insan olur. Yoksa insanın hayvandan ne farkı kalır. Bizler acalp hayvanlarız. Ölümlü, delirmiş, korkudan delirmiş hayvanlarız. İnsanoğlunun çoğu korkudan delirmiş hayvan olmasıydı, dünya bu kadar rezil kepaze bir dünya olmazdı. Değil mi Hacı Hasan Ağa?»

Hasan Ağa durdu, düşündü, yüzü kızarır gibi oldu, başını kaldırdı. Gözlerini teker teker gözümüzün içine dikip: «İnsanlar korkudan deliriyorlar,» dedi. «Ölüm korkusundan, zulum korkusundan, yokluk korkusundan, hükümet, ağa korkusundan delirmişler. İnsanlar birbirinden, dünyadan, her şeyden bu kadar korkmasalardı, böylesine delirmezlerdi.»

Anladım ki bu korku sözlerini baştan bu yana Hacı Hasan Ağa söylemiş. İnsanlar korkudan korkmuşlar ama ellerinden bir şey gelmiyor.

Başka bir gün: «Türküler yüreklidir,» dedi Hacı Hasan Ağa. «Türküler her şeyi söylerler,» dedi. Bizim delikanlı karşı koydu buna. «Korkak insanın yiğit türküsü olamaz,» dedi. Hacı Hasan Ağa sustu, düşündü... Birkaç gün sonra, gece Çekmece gölü kıyısında ikimiz yürürken: «Delikanlı haklı,» dedi. «Bu kadar korkmuş insanlığın yürekli türküsü olamaz. Ama var, o da nesi? Çok düşündüm, insanlar bir zamanlar yürekliydiler. İşte o yürekli çağlarında yürekli türküler söylediler. O yürekli türküler de bize kadar geldi. Delikanlı haklı, insanlar toptan korkudan deliriyorlar. Bu korku delilliği hiç birirmize hayretmemiş. Çok düşündüm, insanoğlu bu kadar korkmasaydı bu hale düşmezdi. Bir şey gördüm, bir şeye şaştım. Yetmişine geliyorum. Dağ gibiyim, çalışıyorum, ömrümde bir tek yürekli insan gördüm, o da işte bu, bizim delikanlı. Demek ki, insan soyu yürekli olabilirmiş. Hiç bir şeyden korkmuyor. Ölümden zulumdan, hükümetten, ağadan, hiç bir şeyden. Çok güzel türküler de söylüyor. Bn ömrümde bu kadar candan, yürekten türkü söyleyen insan da görmedim. Bu

kadar aşık, bu kadar dede dinledim, bizim delikanlı gibi güzel söyleyenini görmedim. Senden biraz çekiniyor. Sen bir gece gel, oraya, o ağacın yanına, duvarın dibine otur, oradan iyi duyulur, ben içerde ona söyletirim. Yerinde durabilirsen, yüreğin kabarıp da göğsünü yarmazsa şu ellerimi kökünden keserim. Güzel türküyü en temiz yüreği olanlar söyler. Yürekli türküyü az korkanlar söylerler. Bu çocuk diyor ki, bir gün bütün insanlar, aşağı yukarı her insan diyor, en güzel, en yürekli türküleri söyleyecekler. Ne dersin?»

«Söyleyecekler.»

.....

.....

.....

Gecede türküler de başkadır. Yiğit korkak, korkak yiğit olabilir. Gecelerin adını koysa koysa bizim yüreğe açılmış ilk kapı olan Sivaslı delikanlı koyacak. Orada duvarın dibinde, gecenin adsız ortasında Sivaslı delikanlıyı dinledim. Sıcak, sevgi dolu, dost, mert, doğru, bütün dünyayı sevgiyle sarmış sesiyle, yürekli. Toprağın altından bir aydınlık su gibi akıyordu sesi.

Bir bulut kaynıyor Sivas elinden
Ucu telli mektup gelmez gelinden
Karlı dağlar ne olur, ne olur...

Çok türküler dinledim bir bahar. Sabahlara kadar, hırsızlama. İnşaat bitti. Sonra kötü haberler geldi Sivastan, köylerden, illerden, insanlardan. Bir mektup geldi bir kuyunun dibinden, sonra kesildi. Ucu telsiz mektup gelmez oldu. Biliyorum, o bir yerdedir. Koca ela gözleriyle, yiğit, sıcak, dost, yaşamaya inanmış, korkmayan. Bütün kirlerden Hacı Hasanla birlikte yüreğini arıtmış. Varsın mektubu gelmesin, ucu telsiz. Ona hiç bir şey olmayacak. Kuyudan çıkacak dostum, arkadaşım, adını söylemem, kuyudan çıkacak kardeşimiz, insan soyuna en yürekli türküleri söyleyecek. Kötülük onunla başa çıkamayacak. Bir

bahar inançlı, sıcak, yürekli türkülerlyle, umuduyla beni umutlandırdı, yaşam oldu, yaşama saygı, güzellik oldu. Yenilmedl, yenilmeyecek, yaşam yenilmeyecek...

Dün gördüm Hacı Hasan Ağayı. Hiç bir şey söylemedi. Sormadım. Üzgündü. O üzülmez, dedim. O gittikçe insanlaşır yürekleşlr, dedim. Çalışamıyor, dedi. Çalışamayan paslanır, dedi. Çalışmamak ona yaraşmaz. Bir çalıştırsalar onu, aldırma gerisine.

«O yolunu bulur, o çalışır,» dedim.

«Bulur,» dedi Hacı Hasan Ağa.

«Köyde ne var ne yok,» dedim.

«Can sağlığı. Gün günden kötü geliyor. Delikanlı haklı gibi allalem.»

«Haklı,» dedim.

«Ama insanlar, korkmuş köylüler bir şey anlamıyorlar.»

«Anlayacaklar,» dedim.

«Sus duymasınlar.»

«Vız gelir,» dedim.

«Çalışmak,» dedi. «Hiç olmazsa insan şu dünyada horlanmadan, küçük görülmeden bol bolamadı çalışabilse. Hiç olmazsa... Çalışan insan en yüreklidir. Çalışan insan ölümlü değildir. Çalışanın ölmek aklına gelmez ki...»

«Çalişan insanın türküsü...»

«Hiç aklıma düşürme... Şimdi türkü söylüyor mu ki...»

«En yüreklisini. Türkü söylemek de çalışmak değil mi?»

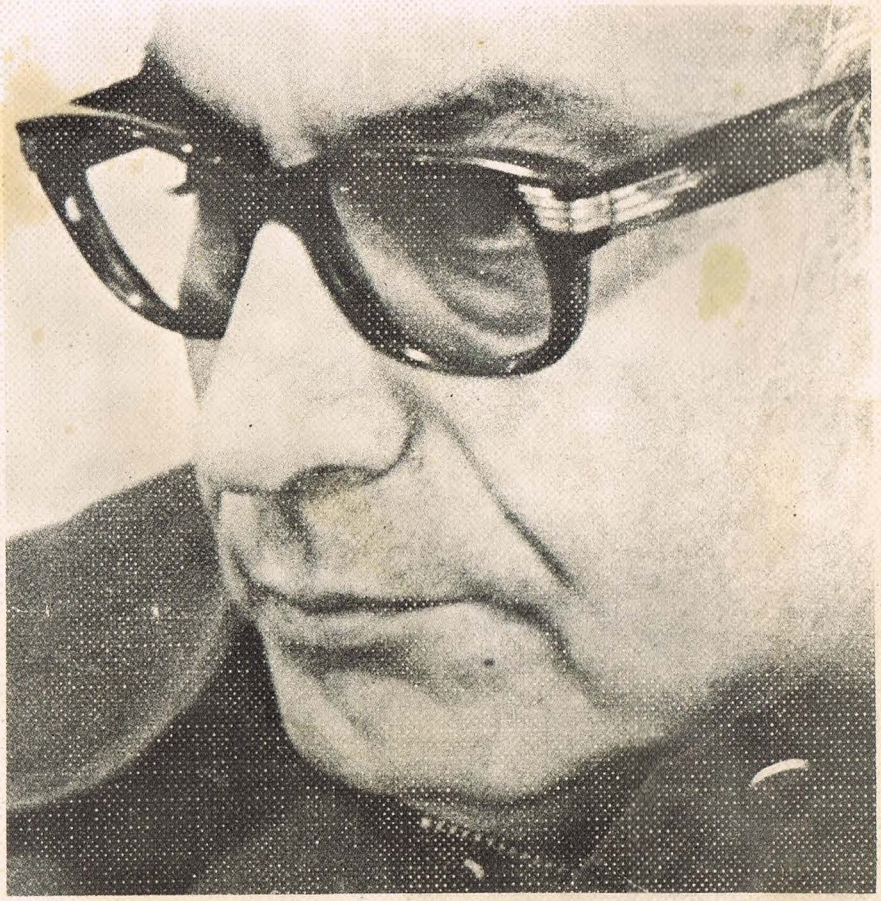
Ayağımızın dibinde Menekşe denizi yakamozlanıyor, yanar döner oluyor, soluklanıyordu. Uzakta birkaç motor düdüğü. Işık içinde bir vapur geçti telli pullu. Işığı bütün denizi bir uçtan bir uca kesti. Hışırtılar gelip gidiyordu. Uykumuz gelmiyordu. Yer altından gelir gibi bir türkü geldi. Yanıma yönüme bakındım, hiç bir yerden gelmiyordu. Her yandan, denizden sudan, ağaçtan, topraktan, ellerlmizden, çiçeklerden, kuşlardan geliyordu.

Bir bulut kaynıyor...

Gün doğdu. Ben üzüldüm. Gölgelerimiz denizin üstüne düştü. Hasan Ağa uzun, ak, dalgalı sakalıyla yüzüme baktı. Ben de ona bakmışım inatla. Bu toz toprak içinde bu sakalları böyle apak, arınmış, pırıl pırıl nasıl tutuyor ola Hasan Ağa? Güldü. Deliler çoğalıyor, dedi. Delikanlılar cesur türküler söylemeğe başladılar. Ve türkü çoğalıyordu yöremizde sabah aydınlığı ortasında.

Bir bulut kaynıyor.

6.6.1973



Fotoğraf: İsa Çelik

Roman ve hikâyeleriyle çağdaş dünya edebiyatçıları arasında seçkin bir yeri olan Yaşar Kemal, aynı zamanda usta bir röportaj yazarıdır. Yayımlandığı dönemde her biri olay yaratan röportajlarını Hüseyin Cahit Yalçın «Bir gazetecinin zaferi» olarak selâmlamış, bunlardan «Dünyanın En Büyük Çiftliğinde Yedi Gün» yazarımıza Gazetecilik Başarı Armağanını kazandırmıştır. Yayınevimiz Yaşar Kemal'in röportajlarını yeni bir düzenlemeyle kronolojik sıra içerisinde sunmaktadır. «Bu Diyar Baştan Başa»da 1951 - 1954 arasında, «Bir Bulut Kaynıyor» adlı ikinci ciltte 1955 - 1973 arasında yaptığı röportajlar yer almaktadır.

125 LİRA